This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

~~R Nath 367.3~~ KF717

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

HENRY WARE WALES, M.D.

Class of 1838

FOR BOOKS OF INTEREST TO THE
SANSKRIT DEPARTMENT

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

II.

LEIDEN: BOEKDRUKKERIJ VAN L. VAN NIFTERIK HZ.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

VAN

DR. W. R. BARON VAN HOËVELL,

VOORTGEZET ONDER REDACTIE VAN

EENE VEREENIGING VAN STAATSLIEDEN EN GELETTERDEN.

NIEUWE SERIE.

VIJFDE JAARGANG.

TWEEDE DEEL.

TE ZALT-BOMMEL BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1876.

P Neth 367.3

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY
Wales fund

INHOUD.

Juli-aflevering.

bladz.

Het gouvernementeel inlandsch onderwijs op Sumatra. Scholen. — Leerlingen. — Taal. — Methode, leermiddelen. — Schoolgebouwen. — Middelen tot verbetering. Door den heer VAN LIMBURG BROUWER 1

Proeve eener geschiedkundige schets over het Staatsrekeningswezen van Nederlandsch Indië. Tweede en derde gedeelte. Door den heer P. H. VAN DER KEMP 22

Het vijf-en-twintig jaarfeest van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie. Feestrede van Dr. WIJNMALEN 69

Varia. — De uitkomsten gedurende het jaar 1875 van de groote finantieele inrichtingen 94

Augustus-aflevering.

De stichting van het Mogolsche rijk, door den heer G. H. VAN SOEST. 97

Nieuw Guinea, door den heer H. W. VAN WAEIJ 125

Een oordeel over de Indische maatschappij, door Dr. TH. CH. L. WIJNMALEN. 134

Omwisselend gemeen-grondbezit of erfelijk individueel grondbebezit. — I. Het communaal grondbezit en de overgang tot erfelijk individueel bezit in Europa 145

Boekaankondiging. — Plantkundig Woordenboek voor Nederlandsch-Indie, met korte aanwijzingen van het geneeskundig en huishoudelijk gebruik der planten, en vermelding der verschillende inlandsche en wetenschappelijke be-

blads.
namingen, door G. J. Filet, oud-officier van gezondheid van het N.-I. leger. Leiden, Gualth. Kolff. 1876 158
Varia. — Het gevangeniswezen in Siam. — De weder in nood verkeerende suiker-contractanten op Java. — Proeven met de plantmethode van den heer K. F. Holle bij de padikultuur in verschillende gewesten van Java. — Lijkenverbranding bij de Batta's. — De kinaoogst van 1875. — De immigratie in Australië. 164

September-aflevering.

Batavia in het begin der achttiende eeuw. — Cornelis Chastelein, raad van Indie. 177
Omwisselend gemeen-grondbezit of erfelijk individueel grondbezit. — II. Het communaal en het erfelijk individueel grondbezit in Indie 194
Aanwerving van arbeiders voor tropenlanden. 215
De hybriden in de Indische samenleving 225
Boekaankondiging. — Wretta santjaja, oudjavaansch leerdicht over versbouw, in Kawitekst en Nederlandsche vertaling bewerkt door H. Kern. Uitgegeven met ondersteuning van 't Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie. Leiden E. J. Brill. 1875 241
Indische belangen, besproken door C. C. E. van Coeverden, oud-resident der Padangsche bovenlanden. Leiden S. C. van Doesburgh 1876. 244
Varia. — Een brief van den heer G. H. van Soest over spoorwegen op Java. — De eedsaflegging bij de Alfoeren . . . 251

October-aflevering.

De stand der spoorwegen in Indie 257
Omwisselend gemeen-grondbezit of erfelijk individueel grondbezit. — III. Het omwisselend communaal dan wel het erfelijk individueel grondbezit in verband tot de eischen der economie. 276

bladz.
De Staatsinkomsten van Nederlandsch Indie zijn afhankelijk van de teelt van stapelproducten voor de Europeesche markt. . 307
Krachtiger optreden, door Dr. T. C. L. WIJNMALEN 314
Boekaankondiging. — Een bezoek aan Manilla en omstreken, door J. A. B. Wiselius, controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java. Met platen en een kaart. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1876 319
Varia. — Verwikkeling van de administratie bij de koffie-inkoop-pakhuizen, een prachtige vinding der Bataviasche bureaucratie. — Een concurrent van den dadapboom. — De landbouwondernemingen op Sumatra's Oostkust in 1875 330

November-aflevering.

De rijstkultuur op Java. — Handleiding voor de padiekultuur, door den heer P. VAN HOEK 337
De zeeroof in den Indischen Archipel 355
Centraal-Sumatra 388
Boekaankondiging. — Wet houdende vaststelling van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië. Toegelicht uit de tusschen de regering en de vertegenwoordiging gewisselde stukken, alsmede de daarover gevoerde beraadslagingen. Tweede uitgave. Met aanteekeningen door H. J. Bool, Oost-Indisch hoofdambtenaar. Zalt-Bommel, Joh. Noman & Zn. 1876. 413
Geneeskundige gids voor Nederlandsch-Indië, door Dr. J. P. Dozy, oud-stadsgeneesheer te Samarang. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1876 417
Varia. — Waardeering van het onderwijs door Javaansche hoofden. — Een welgemeende nieuwjaarswensch. — Toestand van de specerijkultuur en handel in de Molukken 420

December-aflevering.

Proeve van een onderzoek ter beantwoording der vraag: Is de zuiver gouden muntstandaard in Nederlandsch Indie bestaan-

bladz.

baar? § I. Raming van het totaal bedrag van het circulerend medium onder den zilveren standaard. § II. Hoe is de verhouding der elementen van het totaal der standpenningen? § III. Voldoet het tegenwoordig circulerend medium aan de behoeften van het binnenlandsch verkeer? § IV. Raming der behoefte aan pasmunt onder den zuiver gouden standaard. § V. Zal, wanneer bijna de helft van het circulerend medium uit pasmunt bestaat, de regel kunnen worden gehandhaafd, dat alle betalingen boven zeker gering maximum, in wettig betaalmiddel moeten geschieden? Door den heer Mr. S. C. H. NEDERBURGH 425

De waarde en de toekomst van het Inlandsch onderwijs getoetst aan eenige commissoriale ondervinding, door den heer P. H. VAN DER KEMP 451

De stoomvaart in het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel. 494

De Indische begrooting voor 1877 501

Het gouvernementeel inlandsch onderwijs op Sumatra.

SCHOLEN. — ONDERWIJZERS. — LEERLINGEN. — TAAL. — METHODE. — LEERMIDDELEN. — SCHOOLGEBOUWEN. — MIDDELEN TOT VERBETERING.

I.

Op het eiland Sumatra en zijne naaste omgevingen: Riouw, Bangka, Blitong, gemeenlijk, doch ten onrechte, als het maleische gedeelte van den Nederlandsch Indischen archipel aangemerkt, waren van 1872 tot 1875, tijdens mijne inspectiën, 45 inlandsche scholen waarvoor de regeering zich interesseerde met een zestigtal onderwijzers en kweekelingen en een drieduizend leerlingen, op eene bevolking van anderhalf of twee millioen zielen.

De scholen te Telok-betong (Lampongsche districten), Muntok (Bangka), in de assistent-residentie Bengkoelen, in de residentie Tapanoeli en ter hoofdplaats Padang hadden reeds van vroeger onderwijzers van regeeringswege bezoldigd en fondsen voor aanschaffing van leermiddelen.

De scholen van Priaman, Painan en Troesan hadden in den aanvang van dit tijdvak alleen bezoldigde onderwijzers, maar geen fondsen voor leermiddelen.

De scholen van Ajer-bangis, Rau, Taloe en die in de Padangsche-bovenlanden waren, wat het tractement van de onderwijzers en de kosten der leermiddelen aangaat, afhankelijk van de zoogenaamd vrijwillige bijdragen der hoofden, die op tractementsdag werden ingehouden. Hare onderwijzers echter werden op kosten

der regeering en onder genot eener geldelijke toelage te Fort-de-Kock opgeleid.

In de residentien Riouw, Palembang, Sumatra's-oostkust waren geen gouvernements inlandsche scholen. Op Riouw, Palembang en op Blitong zijn in den loop van het tijdvak scholen geopend.

Tot vorming van onderwijzers waren er twee kweekscholen: een te Fort-de-Kock onder leiding van den maleischen hoofdonderwijzer Baginda Chatib, oud leerling der instelling; eene te Tanah-batoe onder den als Nederlander erkenden Mandelinger Willem Iskander.

Tractementen van onderwijzers en leerlingen dier inrichtingen kwamen voor rekening van de regeering. De school te Tanah-batoe had een eigen gebouw en fondsen voor leermiddelen.

Deze onregelmatige verdeeling van de bewijzen van belangstelling der regeering in de scholen en in het onderwijs is het gevolg geweest van het gebrek aan eenheid in de voorstellen, waardoor op ver van elkaar verwijderde tijdstippen en door verschillende hoofden van gewestelijk bestuur de daarop betrekking hebbende besluiten zijn uitgelokt.

II.

De inlandsche onderwijzers op Sumatra zijn, op een enkele uitzondering na, ongeschikt voor hunne betrekking, niet het minst zij, die zich beroemen op eene zoogenaamde kweekschool te zijn opgeleid.

Die kweekscholen zijn dan ook instellingen geweest, die om of voor bijzondere personen in het leven geroepen zijn en daarom voortbrengend vermogen en levenskracht hebben gemist.

De kweekschool te Fort-de-Kock stond en viel met den toenmaligen assistent-resident van Agam, van Ophuijzen, die zelf in die school als onderwijzer optrad; na zijn vertrek daalde zij langzamerhand tot beneden het peil van menige volksschool op Java.

De kweekschool te Tanah-batoe is opgericht tot werkplaats van Willem Iskander, die gedurende een driejarig verblijf in Nederland den hulponderwijzersrang verkreeg en nu omtrent dertien jaar geleden deze afgezonderde plek, zijn geboorteplaats, uitkoos om van daaruit zijn invloed op de beschaving der Mandelingers kenbaar te maken.

Iskander is nu tot verdere opleiding in Nederland en de school te Tanah-batoe is gesloten om later op de hoofdplaats der residentie te worden heropend [1]).

Beide kweekscholen zijn daarenboven te veel dienstbaar gemaakt aan de opleiding van aanzienlijken en hunne vorming tot ambtenaren.

Binnen zekere grenzen kan men en mag men niet alle kweekelingen eener kweekschool dwingen bij het onderwijs te blijven, maar inrichtingen, als die waarover ik hier spreek, mogen niet oogluikend van aard veranderen zooals te Tanah-batoe is geschied. Die school toch heeft gemeend aan haar doel te beantwoorden door voor de elf scholen van Mandeling en Angkola, die gelijktijdig met haar gesticht werden, overhaast als onderwijzers af te leveren personen, die door mindere geboorte, lichaamsgebreken of beperkten aanleg het vooruitzicht misten op eene plaatsing in gouvernementsdienst of op een aandeel in het bestuur van land en volk.

De leerlingen van de school, die wat beteekenden, zooals Dja Mangantar (helaas, bij zijn werk aan de vertaling van de stukken betrekking hebbende op de nieuwe rechtspleging ter Sumatra's-westkust te Batavia door den dood overvallen) een ander, wiens naam mij ontschoten is, die het kleine ambtenaarsexamen deed en koffiepakhuismeester is geworden, en zoo vele anderen onttrokken zich aan den onderwijzers arbeid.

Niet gering is in Mandeling het getal inlandsche ambtenaren en kleine hoofden, die door hun bastaard-hollandschen groet m ô menèr of dâ menèr gaarne doen hooren dat zij ook te Tanah-batoe zijn geweest.

Bij mijne bezoeken vond ik voortdurend in de school een kind van den opziener der cultures, lid van de plaatselijke inlandsche schoolcommissie.

III.

De leerlingen, die de volksscholen bezoeken, behooren in het binnenland meest tot den aanzienlijken, op de hoofd- en kustplaatsen meest tot den neringdoenden stand.

---

[1]) Zie de vorige aflevering van dit Tijdschrift omtrent het overlijden van Iskander.

REDACTIE.

De laatste zijn van zeer verschillende nationaliteit; als inboorlingen der plaats, Maleiers, Niassers, Klingalezen, Chinezen, Javanen, Boeginezen.

De leerlingen op de hoofdplaatsen alleen kunnen gezegd worden eigener beweging ter school te gaan met het doel om daar wat te leeren, waarvan ze in het dagelijksch leven, bij handel en nijverheid kunnen partij trekken. Overal elders worden de leerlingen naar de school gejaagd.

Voor de invoering van geregelde stamboeken en de heffing van een gering schoolgeld was dan ook de schatting van de vlottende bevolking eener school in de meeste gevallen een hersenschim. Ook omtrent het schoolverzuim ontbraken alle mogelijke gegevens.

Ik heb scholen bezocht, waar de onderwijzer zijn scholieren niet uit elkander kende, en anderen waar om het gevorderde aantal leerlingen present te doen zijn fluks eenige knapen uit de naburige soeran (priesterschool) waren gehaald.

Te Padang, waar de schoolcommissie lang volhield dat het schoolverzuim niet op te geven was, telde de school soms in naam 400 leerlingen, en in die van Bengkoelen varieerde het getal, naar gelang van de belangstelling door het hoofd van gewestelijk bestuur in het onderwijs, van een- tot driehonderd.

Het behoeft geen betoog dat de krachten van de onderwijzers in zulk eene school, slechts in enkele gevallen bijgestaan door een hulponderwijzer, te kort schoten, hoe ligt zij ook de vervulling hunner taak mochten opvatten. In dergelijke gevallen deden zij zich bijstaan door kweekelingen op tractementen, waarvoor men geen huisjongen of politie-oppasser zou kunnen krijgen, wordende het verschil goed gemaakt door de hoop op eene plaatsing in 's lands dienst.

Het schoolverzuim varieert in den regel tusschen 33 tot 60 pCt. Waar in de binnenlanden de kinderen der inlandsche militairen ter school gaan geven deze het voorbeeld van trouw schoolbezoek.

Meisjes komen niet op de gouvernementsscholen. Uit haar midden worden geen ambtenaren genomen; daarenboven de islam, die in het gevolg van het gouvernement en het gouvernementeel onderwijs in de binnenlanden doordringt, weert de vrouw van openbare samenkomsten, spel, feestviering enz., en dus ook uit de school. Op de scholen der zendelingen alleen vindt men meisjes.

Naar gelang de inlandsche scholen eigener beweging bezocht worden, dan wel door dwang bevolkt, kan men ze verdeelen in betrekkelijk nuttige en geheel nuttelooze scholen.

Op dien grondslag had het inlandsch onderwijs sinds lang nuttig werkzaam kunnen zijn en behooren te zijn op Batavia. Maar, in plaats van de daar bestaande particuliere scholen tot zich te nemen, haren toestand te regelen, ze te subsidiëeren, en van de zwakke krachten der aanwezige onderwijzers gebruik te maken, heeft men Batavia verklaard te behooren tot de Soendalanden. Niet voordat de school van Bandong Soendasche onderwijzers opleverde, zijn er een paar scholen van zeer twijfelachtig nut geopend, terwijl de hoofdplaats van Indie, de zetel der regeering, met de stad en Meester-Cornelis medegerekend wel vijftig maleische scholen kon gebruiken.

Batavia moest behooren tot het maleische inspectie-ressort en de standplaats zijn van den inspecteur van dat ressort.

Uit den aard hunner leerlingen daargelaten het onderwijs, waarover later, zijn bijvoorbeeld nutteloos scholen op de binnenplaatsen van de assistent-residentie Bengkoelen.

De bevolking van dat gewest bestaat uit Redjangers, Pasemahers, Lampongers met een gering getal maleische cosmopolieten langs de kusten.

Daar er geen onderwijs kan worden gegeven in de volkstalen, ten gevolge van onze onbekendheid daarmede, komt dit onderwijs alleen ten goede aan de Maleiers.

Daarom heeft de school op de hoofdplaats Bengkoelen haar nut, en ook die op de kustplaatsen zooals Pasar-manna of Mokkomokko, waar nu nog de controleurs wonen en met de inlandsche ambtenaren tal van particulieren en handelaren.

Nuttig kon ook zijn de school op het eiland Poeloe-pisang (Kroë) met eene gemengde bevolking van alle natien, handelaars, visschers, zeelieden. Opgericht door den controleur van Lier, dien ik later als assistent-resident van Pamakasan (Madoera) ijverend voor het onderwijs wedervond, is die school door zijne opvolgers aan hare eigene krachten overgelaten, zij heeft maar kort bestaan en is even als de school van Kroë gesloten.

Daar waar in Bengkoelen de zetels van het bestuur naar de binnenlanden zijn verplaatst en de controleurs in hun gevolg hebben medegenomen de scholen en de onderwijzers, waarvan enkelen als behoorende tot het bureau behandeld worden, heeft

het bestaan dier scholen opgehouden eenig nut te hebben.

Zulke scholen, als die van Loeboe-lintang, Taba-penandjong en de school in de afdeeling Kauer, worden slechts bezocht door 6 of 8 leerlingen, kinderen van de oppassers en de bedienden van den controleur, den vaccinateur, de pasarhoofden; maar uit de naaste kampong komt geen enkel kind ter school.

In de Batta-landen (Mandeling en Angkola) zijn ook onnutte scholen zonder leerlingen, zooals die te Mapil-apil die het aanzijn kreeg om de subsidie te rechtvaardigen van den zendeling der Vereeniging van in- en uitwendige zending, die er het toezicht over zou houden.

Desgelijks die van Moeara-sama, aan den eenzamen transportweg van Tanah-batoe naar Natal, opgericht om te staan onder het toezicht van een opziener der wegen en van het Koeria-hoofd. In het huis van dien inlandschen ambtenaar wordt zij bij gebrek aan lokaal gehouden en zijne drie zoons zijn de eenige leerlingen.

Daar in de scholen van de residentie Tapanoeli in het Maleisch onderwijs wordt gegeven, op grond van het naïve beweren der onderwijzers, dat de kinderen 't Mandelingsch reeds kennen, zouden naar mijne schatting alleen de scholen op de kustplaatsen, Siboga, Natal, Singkil en Baros, den naam van betrekkelijk nuttig verdienen; het geld van regeeringswege aan onderwijzerstractementen en leermiddelen der overige uitgegeven is nutteloos verkwist.

IV.

Op die scholen wordt onderwijs gegeven in lezen en schrijven van slecht Maleisch, in de vier hoofdbewerkingen van het rekenen en de toepassing door den zoogenaamden regel van drieën of de eigenschappen eener evenredigheid.

Al wat meer dan dat in de schoolverslagen of op de tafels van werkzaamheden der scholen vermeld wordt mag gerust humbug genoemd worden.

Landmeten, teekenen of zingen kan geen onderwijzer doceeren daar hij zelf met de eerste elementen dier vakken niet vertrouwd is. Latere ondervinding heeft mij geleerd, dat dit op Java eveneens het geval is.

De leerlingen van Iskander verbeelden zich onderwijs te geven in de beginselen der natuurkunde omdat zij de ergerlijk gerad-

braakte namen kunnen laten opzeggen van de algemeene eigenschappen der lichamen, te vinden in de eerste paragraphen van het handboek der natuurkunde waaruit ze in de school te Tanahbatoe hebben geleerd.

Het Maleisch dat het voermiddel is van het onderwijs, ook zoo als boven gezegd in de Batta-landen, wordt geschreven en gespeld, uit zucht om den Europeaan zoo dicht mogelijk op zij te streven, op de wijze van het patois, dat, met zijn k a s s i e en b e k i n, zijn s a m a en zijne verwaarloozing van grammaticale vormen, op Malakka en Singapoer onverstaanbaar, in onzen archipel in het dagelijksch leven, ja zelfs in officieele stukken burgerrecht heeft gekregen.

Meermalen zijn om die reden elementaire schoolboekjes door Sumatra'sche onderwijzers ter uitgave aangeboden door de regeering op mijn advies afgewezen.

Het Maleisch heeft slechts voor een gedeelte der bewoners van Sumatra waarde; dat patois in het geheel geen.

Sumatra wordt bewoond door zeer verschillende volkstammen. De bewoners der eilanden langs de westkust vertegenwoordigen de overblijfselen van de aborigènes op den laagsten trap der beschaving gebleven; de Koeboes en de Orang-loeboe zijn de oudste vertegenwoordigers van den maleischen volkstam aan weerszijden van straat Malakka gevestigd.

De eerste elementen van beschaving zijn aan die volkstammen gebracht uit Indie en waarschijnlijk ons Achter-Indie. Het letterschrift althans van de welbekende inscripties van Pager-roejoeng en van een ring van Baros (Fançoer) voor het Bataviaasch Genootschap door mij medegebracht, komt overeen met dat van de inscripties op het maleische schiereiland gevonden en met die van Midden-Java. Uit West-Java kent men inscripties van ouderen datum.

De pressie op de Indo-Chineesche volken van Achter-Indie van uit het noorden door Mongolen en Mantsjoes uitgeoefend deed zich ook aan de Maleiers van het schiereiland gevoelen.

Over de straat Malakka trekkende drongen ze langs de rivieren van Bila, van Siak en Kwantan, ook nu nog de verbindingswegen van de oostkust met het hart van Sumatra, naar de Padangsche-bovenlanden door, naar Djambi en Korihtji. Alleen door een verwoedde en hardnekkige verdediging, gedurende welke naar luid hunner overleveringen het wraakzuchtig gebruik van

't menscheneten in zwang kwam, hebben de Battakers den stroom van overheerschende volkplanters toen en later aan den grens hunner landpalen gekeerd.

Uit dien tijd dagteekent de vestiging Pansoer (Arab. Fançoer), waarvan de overblijfselen zijn weder gevonden te Baros, wellicht Indrapoera, Petja-Koling, Pertibi, Pager-roejoeng en de kolonie in de binnenlanden van Djambi, van welker oudheden wij slechts bij geruchte weten.

De stroom der maleische landverhuizing waaruit ook de moluksche vorstenhuizen, de Makassaren en de Madoerezen zijn voortgekomen, met portugeesche, moorsche en arabische bestanddeelen versterkt, drong later meer geregeld tot het binnenland van Sumatra door en bracht er den islam, het arabisch letterschrift, het geweer (mal. s t a n g g a r, portug. i s t i n g u a r d a) het buskruit, de kromme sabels met kruisgevesten, de viool enz.

Voornamelijk onder de Atjinezen hebben de Maleiers zich langs de westkust verbreid.

Als overblijfselen der hindoe-beschaving kennen we op Sumatra enkele inscriptien en beelden, maar ze liet behalve deze een onuitwischbaar spoor van haar bestaan na in het letterschrift, dat zoo vasten wortel heeft geschoten, dat het, in twee meer of minder van den oorsprong afwijkende vormen, in gebruik is gebleven in spijt van den dwang van den islam die het gebruik van het arabisch schrift eischt.

Trots de vijfhonderd jaren gedurende welke indische zoowel als europeesche heerschers of regeerders taal en schrift met onverschilligheid hebben behandeld leven deze bij het volk voort.

Op boomschors of bamboe schrijft de Battaker, de Lamponger, de Redjanger zijn wigchelarijen (poestaha), zijn gedichten (panton), zijn wetten (oendang-oendang), zijn vertellingen en liefdespreuken met het door ieder een gekende karakter. Ja in de bovenlanden van Palembang worden de gouvernements-stukken, brieven en publicatien om voor het lezend publiek bereikbaar te zijn met oeloe- of rentjong-schrift getranscribeerd.

Alleen de Maleiers van Menang-kabau, die het meest hebben blootgestaan aan den invloed van den islam, waarvan de padrionlusten de laatste verschijnselen zijn geweest, verloren hun schrift naarmate zij toenamen in kennis van het Maleisch zooals het gedurende de regeering van de maleische vorsten aan de Straat tot hof en schrijftaal zich vormde.

Hoe verder men zich van Menang-kabau (Padangsche bovenlanden) verwijdert zoo veel te meer verschillende tongvallen treft men aan.

Als proeve daarvan hebben we de gesprekken, verzameld door Si Daoed galar Radja Medan, onderwijzer aan de kweekschool te Fort-de-Kock, uitgegeven door de heeren Stibbe en Pijnappel, op welken arbeid, wat juistheid en wetenschappelijke behandeling aangaat, nog al wat valt aan te merken.

Over die maleische dialecten, die met het rentjong-schrift geschreven worden (oeloe), over het Redjangsch, het Lebongsch, het Pasemaasch ontbreken nog alle gegevens.

Over het Lampongsch handelen „les Manuscrits Lampongs" van Dr. van der Tuuk en losse mededeelingen van denzelfden verspreid in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap.

Op aansporing van dat genootschap en onder leiding van zijne leden Holle en van der Tuuk liet de regeering nu ongeveer zes jaar geleden een stel lampongsche druktypen uit Nederland komen.

Deze liggen nog ongebruikt bij de landsdrukkerij, omdat bij die instelling tijd en werkkrachten ontbreken om de in die typen bestaande gebreken aan te wijzen, ze te doen verbeteren en voor correctie en uitgave van de voorhanden stof te zorgen.

De Batta (Toba)-taal heeft door bemiddeling van Dr. van der Tuuk een woordenboek, eene spraakkunst en een leesboek, en goede druktypen ter landsdrukkerij, bij welke inrichting enkele battasche boeken mèt eigen karakter zoowel als met latijnsch karakter zijn gedrukt en van regeeringswege uitgegeven.

Het zuidelijk gedeelte van Sumatra ligt nog onbearbeid ten opzichte der taalkunde en biedt zendeling- en bijbelgenootschappen een geschikt veld aan voor hunne nasporingen en hunnen arbeid.

V.

Methode wordt bij het onderwijs op de inlandsche scholen niet gevolgd.

De letters van het alphabet en een zekere hoeveelheid eenvoudige woorden leeren de leerlingen geheel werktuigelijk door het gezamenlijk opdreunen van de gebrekkige spelboeken, brokstukken van allerlei manuscripten, enz. Naar den duur en de sterkte van dat gebrom meet men den bloei der school af en

den daarin betoonden ijver, even als zulks geschiedt voor de priesterscholen.

Verder wordt het lezen beoefend zonder eenige opklimming uit de leesboeken, die toevallig in de school voorhanden zijn, die men dan ook vrij wel uit het hoofd kent.

Gewoonlijk ontwaarde ik in de school dat geen enkele leerling, zelfs niet een der oudsten, met inachtneming van den zin een stuk kon voorlezen uit een in die school onbekend boek.

Bij 't lezen van stukken met arabisch karakter, zoo ongeschikt voor eene polynesische taal, laat zich dit verontschuldigen, maar 't lezen met latijnsch karakter moest geen zwarigheid opleveren indien er ten minste aan eenige spelmethode gedacht werd.

Schrijven wordt onderwezen door het afschrijven, gedachteloos afschrijven van officieele stukken, van gedrukte boeken, van publicaties. Schrijven, en altijd schrijven, zonder dat evenwel naar schoonschrift gestreefd wordt is de hoofdbezigheid in de inlandsche scholen, voor de meesten van welke dan ook het aanwezen van papier, pennen en inkt de hoofdvoorwaarde van bestaan is. Als eigen opstellen beschouwt men altijd hoofden van brieven (poedji-poedji), hunne stereotype lichamen waarin eenig onderwerp ingepast is en het gebruikelijke slot. Staten worden er getrokken, brieven worden er gecopieerd, ja ik heb eene school bezocht, waar de leerlingen uit en ter na blanco passen zaten te schrijven voor het districtshoofd.

Aardrijkskunde wordt bij gebrek aan boekjes over dat vak, dat tot nu toe heerschte, in de meeste scholen niet geleerd.

Van rekenen uit het hoofd heeft men geen flauw denkbeeld.

Geen wonder dat aan eenige ontwikkeling van het denken niet gedacht wordt en de onbeduidendste vragen, door mij naar aanleiding van eenige leerstof gesteld over godsdienst, regeering, natuurlijke geschiedenis van hun eigen land, door de scholieren onbeantwoord werden gelaten of wel zoo beantwoord als alleen overeen te brengen was met hunne volslagen onkunde of gebrekkig denkvermogen.

Aan classicaal onderwijs wordt niet gedacht en de indeeling der leerlingen in classen is nominaal, alleen om den voorgeschreven vorm van het schoolverslag niet te schenden.

Aan schoolbehoeften en leermiddelen hadden de scholen in het algemeen gebrek. In de school te Rau vond ik tengevolge van mijn aangekondigd bezoek een groot getal leerlingen geze-

ten aan en op ruwe planken, ieder voor zich met een meerder of minder geschonden stuk van een exemplaar maleische vertaling van de meest uiteenloopende besluiten of ordonnantien, die, naar luid van het sacramenteele slot voor zooveel noodig in de landstalen zullen worden gepubliceerd, welke onverstaanbare documenten op buitenposten ongebruikt blijven liggen en bij deze gelegenheid voor den dag waren gehaald om de school te garneeren; verder was er boek noch lei. Een leerling werd verklaard in de hoogste classe te zitten omdat hij voor eigen rekening bij deze feestelijke gelegenheid papier, pen en inkt medegebracht had en bezig was een fragment van een van die prullen af te schrijven.

In dien toestand is verbetering gekomen nu de kosten van alle bestaande scholen voor rekening der regeering zijn genomen en alle leermiddelen gratis verstrekt worden. Op die verstrekking valt echter nog al wat aan te merken. Volgens de voorschriften, zenden de inlandsche onderwijzers onder toezicht der schoolcommissien, dat wil dus zeggen de laatsten, aan het departement van onderwijs in:

1°. aanvragen om geld voor schoolbehoeften zelf aan te koopen en materieel zelf te doen aanmaken, volgens een globale raming;

2°. aanvragen om boeken door de regeering bij de landsdrukkerij uitgegeven en daar verkrijgbaar gesteld;

3°. aanvragen om boeken, kaarten, globes, atlassen, leien, inktkokers, ter plaatse niet verkrijgbaar en voorkomende op den catalogus van de boekverkoopers te Batavia, die de leverantie dier artikelen voor het Europeesch onderwijs hebben aangenomen, alsmede om landmeetinstrumenten, waarvan een tijd lang een zekere voorraad (helaas, van zeer slechte kwaliteit) bij het departement voorhanden was;

4°. aanvragen om prijzen, zijnde dit daarvoor opzettelijk gebonden en versierde exemplaren van ter landsdrukkerij uitgegeven werkjes en kleine geschenken: pennen, linialen, pennemessen, naar verkiezing uit den voorraad bij het departement verstrekt of voor toegestane gelden zelf aan te koopen, en getuigschriften.

Deze aanvragen (jaarlijksche en halfjaarlijksche) van de vijf honderd in Indie aanwezige scholen, benevens de suppletoire aanvragen, in alles drie à vier duizend in getal, worden bij het

departement nagezien, naar de landsdrukkerij of bovenbedoelde firma gezonden tot doorhaling van wat tijdelijk niet verkrijgbaar is en dan voorzien van een „fiat verstrekken."

Dit wordt bezorgd door een ondergeschikt ambtenaar, die de inlandsche schoolboekjes nauwelijks bij name kent, die niet in staat is te beoordeelen of deze of gene school werkelijk behoefte heeft aan het door haar aangevraagde of bij zijne andere bezigheden wel iets gewichtigers te doen heeft dan eene correspondentie te openen om te doen toelichten waarom, wellicht tot bevrediging van de weetgierigheid van een lid der schoolcommissie, eene school op Java eenige mandelingsche boekjes of eene andere op Sumatra kawi-zangwijzen op noten aanvraagt.

Verspilling aan de eene zijde, waardoor b. v. tal van landmeetinstrumenten en globes onnut verstrekt worden is daarvan het gevolg en gebrek aan de andere zijde wanneer de schoolcommissien, over welker samenstelling nader, verzuimen het noodige voor de school aan te vragen.

Dit is het geval geweest in de Padangsche-bovenlanden, waar de schoolcommissien op grond van comptabiliteitsbezwaren verzuimden over de toegestane gelden te beschikken, en de noodige inkoopen te doen, waardoor onder anderen in de school te Fort-de-Kock, waar aan winkels en handelaars geen gebrek is, op een gegeven oogenblik in 1874 voor 70 leerlingen geen blad papier voorhanden was.

Deze wijze van verstrekking is een uitvloeisel van eene steeds veldwinnende zucht tot generaliseeren en centraliseeren in regeeringszaken, die de inmenging van de hoofden van bestuur zooveel mogelijk weert en daarvoor een departement van algemeen bestuur in de plaats stelt, welks vermogens en werkkrachten te kort schieten om iets te produceeren dat aan de som van al die individueele en partieele inspanningen gelijk komt.

Zoolang de inlandsche onderwijzers nog niet voor die taak berekend zijn moet de zorg voor de leermiddelen der scholen berusten bij de hoofden van gewestelijk bestuur voorgelicht door de inspecteurs van het onderwijs.

Leer- en leesboeken voor den inlander tracht de Indische regeering te verkrijgen door het uitloven van premiën en door bepaalde personen uit te noodigen tot dat doel werkzaam te zijn.

Aan die uitnoodiging dankt zij onder anderen het maleische leesboek van Niemann, dat van van der Tuuk, en de Hikajat

Galila wa Dimna van denzelfden, zijnde deze in Nederland uitgegeven door het Koninklijk Instituut van Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indie.

Die uitgaven uitgevoerd met eene keurigheid, die aan de zorgvuldige bewerking van den tekst beantwoordt, zijn voor volksgebruik in Indie te duur.

Aanbeveling verdient het van deze werkjes een nieuwe goedkoope uitgave zonder noten of voorrede ter perse te leggen met oplagen van tienduizend exemplaren, daar het zeer beperkt getal waarvoor de Indische regeering bij de eerste uitgave heeft ingeteekend sinds lang verbruikt is.

De werken, die der regeering in Indie ter uitgave worden aangeboden, worden ter landsdrukkerij ter perse gelegd, en daar verkrijgbaar gesteld.

Tot die rubriek behoort de Tjakap rampai, gesprekken tusschen Maleiers over verschillende onderwerpen, bijeengebracht door Ibrahim, onder toezicht van wijlen von de Wall.

Over dit werkje is geheel ten onrechte de Minister van kolonien in de Kamers aangevallen, en als bewijs van de onbekendheid van indische lettervruchten in Nederland heeft het onder de verdenking gelegen van den islam in de hand te werken en zedelooze verhalen te bevatten, totdat ter zake nadere opheldering uit Indie waren ontvangen met het bericht, dat van dat werk een tweede druk onderhanden was, waarin, om te gemoet te komen aan de bezwaren van op het stuk van godsdienst overdreven angstvalligen, het gesprek onder anderen is weggelaten, waarin de naam van Kalif Oemar voorkomt of het betwistte vraagstuk van de hemelvaart van Mohammed wordt aangeroerd.

Van al, wat ter landsdrukkerij voor het inlandsch onderwijs gedrukt wordt, wordt een bepaald aantal exemplaren aan het Ministerie van kolonien gezonden, maar op grond van de weinige bekendheid met die boeken vermoed ik dat ze ongebruikt in de archieven blijven berusten.

't Zij in Indie, 't zij in Nederland behoorde de regeering eene erkende en bevoegde autoriteit ter zijde te staan, die haar behoedde voor angstvalligheid en onzekerheid in het beoordeelen van inlandsche leermiddelen, waardoor onder meer de herdruk der soendasche boekjes vervaardigd door Holle en Moehamad Moesa jaren is uitgebleven en nog uitblijft tengevolge van den

strijd over die boekjes aangevangen door Dr. Koorders strijdlustiger, maar ter zake niet even zaakkundiger, gedachtenis.

Om daartoe te geraken moet aan de beoefening der indische talen met kracht de hand worden gelegd, een bureau voor inlandsche talen opgericht, en een corps ambtenaren voor het taalwezen in het leven geroepen, waaraan men thans de behoefte gevoelt even als 30 jaar geleden aan ambtenaren voor het mijnwezen en voor 20 jaar aan die voor het boschwezen.

't Wordt hoog tijd dat de regeering ter zake zelfstandig handelend optreedt en zich onafhankelijk make van den arbeid van zendeling- en bijbelgenootschappen waarop ze tot nu voornamelijk gesteund heeft, onafhankelijk van het toeval dat haar een bevoegd persoon doet vinden bij de behandeling van politieke stukken zoo als in den oorlog met Atjeh het geval is geweest, toen zij voor het vertalen van de in hare handen gevallen arabische brieven haar toevlucht moest nemen tot Mr. van den Berg, tot wiens werkkring dit anders niet behoorde.

De landsdrukkerij te Batavia is eene instelling die op grootschen voet is ingericht en alle particuliere drukkerijen in omvang overtreft. Die uitbreiding heeft zij gekregen in en sedert het donkere tijdperk, waarin eene particuliere drukkerij in Indie onmogelijk bestaan kon en zoo niet schadelijk toch geheel onnoodig werd geacht.

Hoewel alle redenen voor haar aanzijn hebben opgehouden te bestaan, heeft zij het monopolie behouden van alle drukwerk voor 't gouvernement en daardoor zijn de inlandsche boeken verdwaald tusschen staatsbladen, publicaties, Javasche courant, aanslagbiljetten voor de landrenten, cohieren der belastingen, staten voor het Militair departement, de intendance, de hospitalen en wat niet al dat bij millioenen en nogmaals millioenen exemplaren wordt afgeleverd.

Aan de correctie van het schoolgoed (dat is de gelijkte benaming) werken wat het Javaansch en Maleisch aangaat, twee vaste correctoren, maar voor Oud-Javaansch, Soendaasch, Madoereesch, Balineesch, Makassaarsch, Mandelingsch, Lampongsch is men voor correctie afhankelijk van het toeval of van den goeden wil der auteurs.

Bedolven onder een schat van ander werk is het getal inlandsche boeken, waarvan de uitgave of de herdruk door de regeering is gelast maar onuitgevoerd gelaten, zoodanig aange-

groeid, dat op het eind van 1875 drie persen en vijftien werklieden werden geschat in drie én een half jaar nauwelijks den achterstand te kunnen opruimen.

Niet in de verste verte kan de landsdrukkerij voldoen aan de aanvragen om prijzen, hoevele exemplaren zij ook aflevert, zoodat men zich op vele plaatsen heeft moeten te vreden stellen met hetgeen gecartonneerd of gebonden voorhanden was, en zonder oordeel en zonder eenige contrôle door wien dan ook, van de landsdrukkerij werd gezonden, hetgeen bij het beperkt aantal bestaande prijswerkjes dikwerf tot eene smakelooze en ontmoedigende eentoonigheid bij de prijsuitdeelingen heeft geleid.

't Correctie-werk hierboven vermeld en de zorg voor prijswerken hoort te huis bij een bureau voor inlandsche talen. In nog veel hooger mate is dit het geval als men eenmaal door den nood gedwongen de particuliere industrie voor de uitgave van inlandsche boeken ter hulp roept. Men zal dit niet te vergeefs doen. De indische boekhandelaren stellen zich mede beschikbaar. Ik heb der regering offertes voorgelegd van de boekhandelaren Ogilvie & Co. te Batavia en Thieme & Co. te Soerabaija, aannemende om zelf het noodige aan te schaffen voor de uitvoering gedurende een vijfjarig tijdvak van eene bestelling van 100 vel druks à 10.000 exemplaren van javaansche, madoereesche en maleische schoolboeken.

De ondervinding heeft geleerd bij de uitgave van een paar boekjes met latijnsch karakter bij eerstgenoemde firma dat de particulieren niet noemenswaard duurder werken dan de landsdrukkerij. De firma Gualth. Kolff in Nederland gaf reeds een herdruk van de Hikajat Abdoellah en Hikajat Sjeich Djalal'ddin, het laatste boekje handelende over de padri-onlusten, beiden door de regeering ondersteund door de afname van een groot getal exemplaren.

Het gehalte van de elementaire leerboeken, die de maleische jeugd ten dienste staan, is zeer gering. 't Zijn spel- en leesboekjes oorspronkelijk voor de javaansche schooljeugd vervaardigd en daardoor in vorm en uitdrukkingen half javaansch; verder enkele boekjes in 't maleisch van de Padangsche-bovenlanden alleen ter plaatse betrekkelijk nuttig, rekenboeken geheel bij den tijd ten achteren, enz.

De battasche leer- en leerstof is zeer klein van omvang, ge-

deeltelijk voortgesproten uit de school der zendelingen en wegens gemis aan neutraliteit op godsdienstig terrein op de gouvernementsscholen onbruikbaar, gedeeltelijk bestaande uit vertalingen van zeer slecht gekozen maleische werkjes.

De leesstof voor den inlander in het algemeen (ook buiten Sumatra) is nog zoo gering, dat men geneigd is te vragen wat nut de leerling in het dagelijksch leven teruggekeerd eigenlijk heeft van de zoo moeielijk geleerde kunst van lezen.

De vermeerdering van deze leesstof moet het doel der regeering zijn en de ingang die hare goedkoope uitgaven vindt, blijkbaar uit een ruim debiet, moet de maatstaf zijn waarnaar zij beoordeelt of zij haar doel bereikt en haar onderwijs vruchten draagt.

Aan stof daarvoor is geen gebrek. Onder de onverwerkte grondstoffen ter landsdrukkerij zijn onder anderen 52 javaansche babads, verhalen en andere lettervruchten, die wijlen Dr. Cohen Stuart met name heeft aangewezen uit de manuscripten van het gouvernement en van het Bataviaasch Genootschap als geschikt om zonder eenige commentaar door den druk te worden vermenigvuldigd.

In de collectie handschriften van Dr. van der Tuuk in bewaring afgestaan aan het Bataviaasch Genootschap is een tal van niet minder lezenswaardige stukken in het Maleisch.

Zijn er geleerden die hunne krachten wijden aan annoteering en zuivering der teksten, de regeering kan naast de uitgave van dien arbeid in de tijdschriften of verhandelingen der genootschappen eene goedkoope volksuitgave uitlokken of bedingen.

Eene regeling die zich aansluit aan het voorwereldlijke tijdvak, waartoe de landsdrukkerij behoort, is de boekverkoop in de binnenlanden door ondercollecteurs en pakhuismeesters. Deze zou moeten strekken om de boeken tegen den lagen prijs, waarvoor ze ter landsdrukkerij verkrijgbaar zijn te brengen binnen het bereik van den inlander, maar door de volslagen onwetendheid waarin hij daaromtrent verkeert, in welke hij uit gemakzucht door de debitanten wordt gelaten, geeft de maatregel niets, dan dat een aantal exemplaren uit de circulatie wordt gehouden, die na eenige jaren, door vocht of insecten verteerd, worden afgeschreven en vernietigd.

De inlandsche boekhandel zal nimmer ontluiken of bloeien zoolang het boeken-debiet aan dezen leiband der regeering moet loopen.

Ik houd mij overtuigd dat volksuitgaven van de Romo en Wiwoho (tekst Gericke), de Broto-Yoedo (tekst Cohen Stuart), de Sulthan Ibrahim (tekst Lenting), de Bidasari (tekst van Hoëvell), de Babad Tanah Djawi (tekst Meinsma) en andere teksten, goede speculatien voor den particulieren boekhandel zouden blijken te zijn.

Nu door de benoeming van europeesche onderwijzers aan de kweekscholen de leiding van het inlandsch onderwijs is in handen van mannen, die met de behoeften van het onderwijs in 't algemeen vertrouwd zijn en van hun vak een bepaalde studie hebben gemaakt, laat het zich voorzien dat er meer leerboeken voor den inlander het licht zullen zien.

De rij is reeds geopend door den onderwijzer aan de kweekschool te Fort-de-Kock L. K. Harmsen, met een spelboekje, eene handleiding voor de aardrijkskunde en een paar rekenboekjes, het eerste met zilver bekroond.

Ook Dr. Schreiber van de zendelingkweekschool te Praoe-sorat (Sipirok) leverde een populair leesboek over den bouw van het menschelijk lichaam in het Tobaasch, in mijne schatting eene bekrooning met goud waard, tot nu toe ondanks mijn voorstel door de regeering niet verleend.

Tot nog toe wordt de uitgave van alle nieuwe boeken weerhouden door de boven door mij aangetoonde werkeloosheid van de landsdrukkerij, die van het spelboekje van Harmsen niet het minst door de moeite verbonden aan het graveeren van de daarbij behoorende figuren, maar buitendien nog door de besluiteloosheid der regeering, die angstvallig ieder nieuw haar aangeboden werk van den eenen beoordeelaar naar den anderen zendt, in plaats van zich standvastig in eene richting voort te bewegen geleid door het oordeel van personen die zij door hunne benoeming zelve bevoegd verklaard heeft die leiding op zich te nemen.

Die beletselen kunnen oorzaak zijn dat er nog tientallen van jaren voorbijgaan eer er verbetering te bespeuren is in de inlandsche schoolboeken.

Bij het bureau voor inlandsche talen, waarvan ik de oprichting hierboven wenschelijk noemde, moeten om hieraan te gemoet te komen onderwijzers der kweekscholen tijdelijk of op wachtgeld zijnde te werk kunnen gesteld worden, zoowel ten dienste van het onderwijs als tot vertaling van regeerings-

stukken, besluiten, contracten met inlandsche vorsten, wetten, enz. op welke vertalingen, zoo slecht ze dan ook zijn, de regeering thans eindeloos moet wachten.

Inlandsche schrijvers en tolken bij dat bureau werkzaam moeten omgekeerd ook gedetacheerd worden als inlandsche onderwijzers bij de kweekscholen, die nu niet veel meer zijn dan klerken van de europeesche onderwijzers.

Overweging verdient ook aan dat bureau een chineesche afdeeling toe te voegen met het oog op de verplichtingen die wellicht op de regeering zullen rusten omtrent het onderwijs van de in Nederlandsch Indie steeds onmisbaar wordende vreemdelingen uit het Hemelsche rijk.

VI.

De gebouwen waarin op Sumatra school wordt gehouden zijn, op enkele uitzonderingen na, loodsen, schuren, balej's en sopo's (raadhuizen) en geen tak van dienst is onverschilliger ten opzichte van het inlandsch onderwijs dan de Burgerlijke openbare werken, bij welk departement nog in behandeling zijn projecten van scholen in Mandeling, dateerende van 1861, terwijl in dat gewest nog geen enkele school het voorrecht geniet van een behoorlijk lokaal te bezitten.

Waar de scholen redelijke gebouwen hebben beschikt men bovendien daarover al zeer lichtvaardig tot andere doeleinden. Zoo diende de school te Bengkoelen na eene aardbeving als lokaal voor europeesche school en kerk, en bij de jongste onlusten als kaserne voor de expeditionaire troepen, en het schoolgebouw te Rau, waarvan al de helft als woonhuis door een opziener werd ingenomen, werd bij de overhaaste opening van de telegraphische gemeenschap met Atjeh voor telegraaphkantoor in beslag genomen.

VII.

De regeering heeft getracht in dit tijdvak verbetering te brengen in den waarlijk ergerlijken toestand waarin het onderwijs zich bevindt. Hare maatregelen bleven uit den aard der zaak op finantieel en administratief terrein. Op 't onbeploegde deel

van 't veld der indische letterkunde kon zij in dien korten tijd geen oogsten lezen, geen onderwijzers kon zij met de tooverroede in het leven roepen.

Zij nam echter alle bestaande inlandsche scholen voor hare rekening en voorzag de leerlingen gratis van leermiddelen, zij verbeterde het tractement der onderwijzers en rangschikte ze naar gelang van vastgestelde examens in classen, zij riep eene classe van hulponderwijzers en kweekelingen in het leven, zij bepaalde de voorwaarden onder welke particuliere scholen zullen worden gesubsidieerd.

Voorts richtte zij kweekscholen op om in de behoefte aan geschikte onderwijzers te kunnen voorzien.

Van die kweekscholen zullen er twee op Sumatra zijn; die te Fort-de-Kock voor Midden-Sumatra is in april 1873 geopend, die te Padang-Sidempoean voor Noord-Sumatra wacht op de terugkomst van Iskander uit Nederland.

Bij deze regeling is Zuid-Sumatra over het hoofd gezien. De moeielijke communicatie met de Padangsche-bovenlanden en het groot verschil in landaard met de bewoners van die streken staat het vinden van kweekelingen voor de school te Fort-de-Kock uit de residentien Palembang, Lampong, Bengkoelen in den weg. Daarenboven hebben de in het zuiden gebruikte talen zoo als hierboven is gezegd minstens evenveel recht op de onderscheiding, die is te beurt gevallen aan de tobasche taal met hare dialecten van welker kennis vooreerst nog zoo weinig practisch nut valt te verwachten.

De zaken, het inlandsch onderwijs betreffende, zijn in dit tijdvak geregeld geworden bij een algemeen reglement (Indisch Staatsbl. 1872 nº. 99).

Niet geheel zonder grond heeft men tegen dit reglement aangevoerd dat het te veel op europeeschen voet geschoeid is, en inderdaad volgt het ook, mutatis mutandis, het reglement op het europeesch lager onderwijs op den voet.

Daardoor is het toezicht op het inlandsch onderwijs van de hoofden van gewestelijk bestuur overgegaan op inlandsche schoolcommissies, uitgezonderd op die plaatsen, waar geen gelegenheid tot samenstelling dier lichamen bestaat.

Op Sumatra had men deze uitzondering tot regel moeten maken, want buiten de enkele ambtelooze personen, die uit belangstelling in het onderwijs zich de benoeming laten welgevallen en

zich moeite voor de zaak geven, zooals de zendelingen of de hulpprediker Kijftenbelt, zijn de leden der schoolcommissien zulks ex officio, ambtenaren, waarvan vele het onderwijs een bijzaak noemen, of er zich mede bemoeien voor zoover het hun klerken of schrijvers aflevert, alleen collectief als leden eener commissie, waarvan zij bij de veelvuldige mutatien slechts korten tijd een deel uitmaken, aansprakelijk.

Zulk eene commissie bestaat op kleine plaatsen uit drie leden met inbegrip van den voorzitter. Deze is volgens het reglement het hoofd van gewestelijk bestuur op een afstand van driehonderd paal en meer; een controleur, aspirant-controleur of opziener is het tweede lid, natuurlijk secretaris; voor derde lid fungeert een of ander inlandsch hoofd, die het niet verder in de beoefening der fraaie letteren heeft gebracht dan tot het zetten van een kruisje bij wijze van naamteekening. Zulk eene commissie correspondeert buiten het hoofd van bestuur om met het departement, de stukken worden onderteekend namens den president, en bij gebrek aan alle contrôle is het toezicht op het onderwijs nul.

Te Taba-penandjong (Bengkoelen) vond ik den controleur als lid der schoolcommissie bijgestaan door den knecht van den opium-pachter.

In Mandeling heeft men stelselmatig uit de inlandsche schoolcommissien geweerd de zendelingen, nadat het uitsluitend toezicht is opgeheven, dat ze uitoefenden over de scholen der inlanders onder het genot eener geldelijke toelage, door de zendelingen van Barmen steeds van de hand gewezen.

Men heeft het beginsel van eene op godsdienstig gebied neutrale school overdreven en zich daardoor noodeloos beroofd van de medewerking van mannen zoo als Leipoldt, Schultz en Klammer, die ik met ijver en goed gevolg heb werkzaam gezien in hunne eigene scholen en in die van het gouvernement.

Bij 't bestaand gebrek aan onderwijzers en aan leermiddelen is er in den eersten tijd voor verbetering en uitbreiding van het inlandsch onderwijs geen heil te verwachten van de onverwachte en overhaaste vermeerdering van het getal scholen, waarvoor ook bij de volksvertegenwoordiging stemmen opgaan.

Ter verbetering van het inlandsch onderwijs moeten in het algemeen slechts op de hoofdplaatsen meerdere scholen worden geopend en het particulier onderwijs opgespoord en aangemoedigd.

Het toezicht op de scholen in het binnenland moet met in-

trekking van de niet verantwoordelijke schoolcommissien wederom behooren tot de ambtsplichten van de hoofden van bestuur.

Betere regeling moet worden gebracht in de verstrekking van leermiddelen.

Inlandsche boeken moeten niet langer van regeeringswege ter landsdrukkerij worden uitgegeven, maar daartoe particuliere drukkerijen worden te hulp geroepen.

Ter bewaking van de daaromtrent geslotene contracten, tot voorlichting der regeering omtrent het gehalte der haar aangeboden boeken en andere werkzaamheden betrekking hebbende op de taalstudie moet een afzonderlijk corps ambtenaren worden opgericht.

En in 't bijzonder voor Sumatra:

Moeten de scholen van behoorlijke lokalen worden voorzien;

Op een centraal punt tusschen de residentien Palembang, Lampongs en Bengkoelen moet eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers voor Zuid-Sumatra worden opgericht;

Moet van regeeringswege de beoefening van de talen van Zuid-Sumatra met kracht worden bevorderd.

VAN LIMBURG BROUWER.

PROEVE EENER GESCHIEDKUNDIGE SCHETS

OVER HET

Staatsrekeningswezen van Nederlandsch Indie.

II.

Bleken de heeren Meesters steeds onwillig verantwoording aan hunne committenten af te leggen, het moederlandsch bestuur der XVIIen vorderde daarentegen wel zoo nauwkeurig mogelijk rekening van de lasthebbers in Indie.

Het jaar 1609 was voor het bestuur der Compagnie een hoogst belangrijk jaar geweest. Wij hebben reeds de wel geslaagde pogingen leeren kennen om de eerste tienjarige rekening met de tweede te doen samensmelten; het had daarbij, zoo zagen wij, ook de toekomst der Compagnie meer verzekerd door het verbod tot terugneming der inleggelden; maar vooral bekwam de staatsrechterlijke positie der Vereeniging meer vastheid, door de aanstelling van een Gouverneur-Generaal over gansch Nederlandsch Indie en wel „onzen lieven en getrouwen Pieter Both," gelijk het in een bevestigend plakkaat der Staten-Generaal luidt.

Die eerste Gouverneur-Generaal kreeg eene merkwaardige instructie mede, gedagteekend den 26sten november 1609. Reeds bij de lezing van dat staatsstuk kunnen wij onze bewondering niet weerhouden over de wijsheid der vaderen, over den krachtigen organiseerenden en wetgevenden geest, waarvan het getuigt, over de uitgebreide kennis van de Oost-Indische aangelegenheden, die er in doorstraalt, eene bewondering, die te grooter

is bij de erkenning, dat onze wetgevers nog betrekkelijk zoo kort in Insulinde heerschende waren [1]).

Wij vinden nu in die Instructie eenige organieke bepalingen betreffende de wijze waarop de administratie der Indische geldmiddelen met het oog op de verantwoording aan het moederland moest gevoerd worden.

Krachtens art. 9 moest de Gouv.-Gen. terstond bij aankomst in Indie alle gegevens inwinnen betreffende: „den staat, stand en gelegenheid van alle der Comp. respectieve kantoren, negotie en handel of trafique derzelve, en speciaal notitie nemen hoe, in welken vorm, manier, bij wie, wat, en hoedanige personen alles geregeerd en geadministreerd wordt, en wel informeren op de qualiteiten van alle personen, makende eene particuliere rol van alle dezelve van den eersten tot den laatsten toe, met namen, toenamen, qualiteiten en welke gage dezelve winnen; met wat schepen zij in India gekomen zijn, op welke plaats en in welken dienst die gebruikt worden, tot de soldaten van de forteressen, jongeren en dienaars van de kantoren in cluis." Met de drie eerstkomende schepen behoorden al de dus verkregene gegevens te worden overgezonden, terwijl jaarlijks van de wijzigingen getrouw moest kennis gegeven worden.

Wij maken slechts van dit artikel melding, omdat de hier voorgeschrevene verslagen den heeren Meesters konden strekken om mede de boeken en rekeningen te kunnen beoordeelen, die, ingevolge de Instructie, door het Indisch bestuur periodiek naar het moederland moesten opgezonden worden.

Krachtens art. 14 namelijk behoorde de Gouv.-Gen. te beginnen met eene inventaris te laten opmaken van al hetgeen de Comp. in Indie bezat. Alle „contante penningen, koopmanschappen, actien en crediten, hoedanig dezelve ook zoude mogen wezen, behoorden," zoo luidde het, „bij form van inventaris gesteld worden," en wel „alles te gelde geestimeerd naar waarde van de plaatsen, daar dezelve gevonden worden, en wat geene

---

[1]) Deze instructie, vinden wij aangeteekend in de Inleiding van Mijer's Reglementen, „wordt gezegd ontworpen te zijn door Cornelis Matelief de Jonge, een van onze edelste zeehelden en tevens bewindhebbers der O. I. Compagnie. Dezelfde geeft ons een juist begrip van den toenmaligen staat der handelsbetrekkingen van de Nederlanders in O. I. welke nog onbestemd was."

regte waarde heeft, 't zelve estimeerende, zulks zij, naar goede informatie, in redelijkheid zullen vinden te behooren." Hierdoor werd verkregen „een groote massa of kapitaal van alles, wat de Comp. in Indie is hebbende;" terwijl uit al die gegevens de boekhouder „de generale boeken" behoorde te beginnen, „makende de Generale Oost-Indische Comp. crediteur, en ieder kantoor van 't geen onder 't zelve berust debiteur." Alzoo moest men houden „twee distincte rekeningen van winst en verlies". De „rek. in 't generaal van winst en verlies in Indie", werd dan wijders opgemaakt uit de bijzondere rekeningen van winst en verlies op ieder kantoor aan te houden „met pertinente specificatie van 't onderhouden van 't zelve kantoor etc." „En", gelastte ten slotte het lange art. 14 aan den Gouv. Gen. „en zult alvorens den voors. eersten staat of inventaris gezonden hebbende, met alle vloten copijen uit Uwe generale boeken overzenden, in goede form, zoo van 't journaal als grootboek, ten einde uit dezelve de geheele staat van de Comp. bespeurd en verstaan mag worden, met balans van hetzelve boek, nummerende Uw eerste boek N°. 1, en zoo voort vervolgt N°. 2, tot den uiteinde toe, gelijk alle kantoren alle jaren mede zullen doen, en de copijen aan U zenden, om daarna 't zelve bij U overzien zijnde, ons mede toegezonden te worden, met verklaring of onderrigting van Uw advies op alle stukken, daar gij oordeelt zulks dienstig te wezen, mits dat men, van alles goede dubbelden ter nood in Indië bewarende, in 't generaal kantoor late berusten."

„En", vervolgde art. 15, „ten einde alhier pertinent generaal boek mag gehouden worden, zult van stonden aan alle boeken van de kantoren in Indie sluiten en volgens de estimatie als voren nieuwe boeken doen instellen en vervolgen, van alle oude boeken de principalen, mits aldaar houdende pertinente volkomen dubbelden, herwaards overzenden, en daarna copij, opdat of d'een achter bleef d'andere ter hand komen mag."

De gewichtige aangelegenheid der boekhouding vindt in de daarop volgende Instructie van 22 augustus 1617 nog nadere omschrijving. Bij haar art. 25 werd meer uitdrukkelijk de jaarlijksche samenstelling der algemeene boeken opgedragen aan den Directeur Generaal, opdat „de bewindhebberen alhier door hem van alle kantoren jaarlijks goede onderrigting mogen krijgen", terwijl bij art. 37 Gouverneur Generaal en Raden met

een meer algemeen toezicht op het in orde houden der boeken worden belast, opdat ze „bij den Directeur-Generaal in behoorlijken form gehouden en jaarlijks overgezonden worden met de balans derzelve, daaruit de bewindhebbers altijd volkomen kennis hunner zaken, contanten, effecten en restanten in Indië mogen hebben, blijvende niettemin altijd een dubbel, en ook van de particuliere boeken van de respectieve kantoren, in de Indiën, om tegen het verongelukken van eenige schepen, met verscheiden schepen de copij over te mogen zenden, als ook van de schepen, boeken en forten in Indië wezende." Ziedaar de eerste grondslagen der verantwoording van de Indische geldmiddelen aan het opperbestuur. 't Is waar de boekhouding was geheel en al naar de eischen des handels ingericht, maar het bestuur van een lichaam als de Oost-Indische Compagnie zou nimmer aan eenigen anderen vorm behoefte gevoelen. Wiselius kon dan ook in 1803 nog van de voorgeschrevene inventarisatie en boekhouding getuigen: „Gedurende het geheele tijdvak van de aanwezendheid der Compagnie, tot op den huidigen dag, is dezelfde vorm gehouden, die destijds is ingevoerd." Dat overigens de zoo noodige gedachtenwisseling bij de verantwoording dier dagen veel te wenschen moest overlaten, behoeft nauw betoog; want nog gedurende de geheele 17e eeuw verliep er meer dan een jaar eer men antwoord kon erlangen en in 1769 loofde de Kamer van XVIIen eene premie van 1200 gulden uit voor ieder schip, dat Batavia binnen den tijd van zes maanden uit het moederland bereikte, eene som, die tot 1500 gulden werd opgevoerd, indien men de reis in $5^1/_2$ maand volbracht.

Aldus was het rekeningswezen in Indië grondwettig omschreven. Hoe echter stond het nu met de werkelijkheid? Wanneer wij ons herinneren, hoe algemeen zich ook de ambtenaren in Indië aan plichtverzaking schuldig maakten; wanneer wij tevens er aan denken, hoe nog tegenwoordig de boekhouding van Nederlandsch Indië ten achteren is, dan verwondert het ons niet dat van het raderwerk der financieele administratie in 's Compagnie's tijden door Daendels getuigd wordt: „Het geheel van dit zamenstel vertoonde inderdaad, eene verwarde en willekeurige administratie en géène comptabiliteit."

Voor de opmaking der algemeene boeken werd de Directeur-Generaal, behalve door den Boekhouder-Generaal, bijgestaan door twee opperkooplieden van 't kasteel. Maar die heeren hadden

geen rechtstreeksch gezag over hen, van wie verantwoording moest worden gevorderd. Vele Gouverneurs en Residenten, schrijft Daendels, „correspondeerden bijna alleen met de Hooge Regeering, en hunne boeken waren steeds ten achteren; zoodat niet, dan na drie jaren, de Generale Indische boeken konden worden opgemaakt, welke voorts zoo omslagtig en duister waren, dat men den waren staat der zaken uit dezelven niet kon ontdekken, en 'er op voor- en nadeelen geene balansen of comparative staten konden opgemaakt worden."

De rekenplichtige ambtenaren moesten verantwoording afleggen aan den Visitateur-Generaal, die tevens met het nazien en opnemen van alle boeken en rekeningen was belast; „doch," oordeelt Daendels, „zonder de magt, om de comptabelen te kunnen belasten of dechargeren, hetwelk, op het rapport van den Visitateur-Generaal, door de Hooge Regeering moest geschieden." Hierbij luidt het verder, gebruikte men bovendien „die nadeelige inschikkelijkheid" welke Daendels als de kanker van het toenmalig Indisch bestuur aanwees.

Het moet hier echter aangeteekend worden, dat in het werkje van Nicolaas Engelhard, waarvan wij in den aanhef melding maakten, Daendels' beschrijving als overdreven wordt voorgesteld. Den omslag van het Gouvernement in aanmerking genomen, vooral sedert men de bestaande departementen, als Politie, Justitie, Militie, Marine enz. afzonderlijk behandelde, verklaart Engelhard (bladz. 34): dat de Algemeene Boeken der Compagnie „in zulk eenen beknopten, klaren en duidelijken vorm waren ingericht, dat zij voor geene verdere verbetering vatbaar waren, zonder het daarbij verhandelde te verwarren en te verduisteren." Wel was er verwarring in de administratie tengevolge van het slap bestuur van den Generaal Wiese, „die door een paar zuilen moest ondersteund worden," maar, oordeelt Engelhard, „zulks was een temporair gebrek, in den persoon des bestuurders, en eene schandelijke overtreding van de bestaande orders, den Directeur-Generaal en Opperkooplieden van het kasteel bij Instructie van 1644 en 1695 voorgeschreven.... hetwelk zonder afwijking, tot op de regeering van den Generaal Wiese, is geobserveerd geworden.... [1])

---

[1]) Het gunstig oordeel over 's Compagnie's boekhouding wordt door meer-

De boeken, zoo meent Daendels' bestrijder verder, waren slechts voor enkele kantoren als Cheribon en Bantam ten achteren, en wel tengevolge van de groote ongezondheid dier plaatsen, zoodat men er steeds met gebrek aan personeel te kampen had; maar overigens waren de boeken alom behoorlijk bij en, vervolgt de schrijver, „de Visitateur-Generaal zou, wanneer hij met geene andere bezigheden was geoccupeerd geworden, zijne bevinding omtrent de boeken het volgend jaar hebben kunnen inleveren."

Wat daar ook van zij, Daendels achtte zich door het 24e artikel zijner instructie verplicht als hervormer in de algemeene directie der financieele administratie op te treden [1]), „hoezeer ik," schrijft hij zelf, „nog niet volledig genoeg, al de bijzonderheden der algemeene directie en administratie had kunnen nagaan, om dat belangrijk departement geheel te reorganiseren."

Voorzeker, dan eene gevaarlijke onderneming; maar Daendels liet zich niet door dergelijke bezwaren ophouden: „Omslag en duisterheid moesten in de boeken van administratie door eenvoudigheid en klaarheid vervangen, en de strikste comptabiliteit moest door eene genoegzame contrôle verzekerd worden." Van daar eene reeks van diep ingrijpende bepalingen, gegeven den 19 december 1808, waarbij geheel en al met het oude Compagnie's stelsel gebroken werd. „Maar," merkt Engelhard bitter op, „die hervormingen waren veeleer juist geschikt om den waren staat van zaken te verduisteren en te verwarren," zoodat het nieuwe stelsel van boekhouden „door niemand, in dat vak ervaren, en bekend met den omslag van zaken van het Indisch bestuur, voor

---

deren gedeeld. Zoo leest men o. a. in van Deldens werk „Blik op het Indisch staatsbestuur":

„Wat men ook aan de voormalige Oost-Indische kompagnie ten laste moge leggen, men zal haar niet kunnen verwijten dat zij geene goede boeken hield.

„Hare boekhouding was goed, maar hare balans en hare rekening van winst en verlies deugden niet. Daarop kwamen nu en dan posten voor als valeurs die non-valeurs waren. Maar daardoor was zij in staat den wezenlijken stand van hare zaken voor de aandeelhouders te verbergen en aan hen winsten uit te keeren welke geene winsten waren."

[1]) Bij dit artikel was Daendels voorgeschreven zijne administratie terstond van de vorige af te scheiden „ter voorkoming dat geene der misbruiken die in dezelve mogten zijn ingesloopen, aan Hem konden worden geïmputeerd."

voldoende zal worden gehouden om duisternis en verwarring te voorkomen.....

„De generaal D.," besluit Engelhard zijne weinig vleiende opmerkingen, waarin echter ongetwijfeld grond van waarheid is gelegen: „De generaal D., die zoozeer gesteld was op een generaal ensemble en overzicht, (had) in zulk een aangelegen vak geene verandering moeten maken, of hij had volkomen au fait moeten zijn van alles tot hetzelve betrekking hebbende" [1]).

Over die veranderingen nog een enkel woord, om kortelijk aan te wijzen, waarin zij ongeveer bestonden.

Daendels verving de uitsluitende handelsboekhouding der Compagnie door eene, die meer het karakter eener eigenlijk gezegde staatsboekhouding moest dragen; de oude boekhouding werd dus bij besluit van 19 december 1808 „finaal" afgeschaft [2]).

---

[1]) Engelhard schrijft o. a. ook nog ter zake: „Welke verwachtingen toch kan men hebben van het houden van boeken zonder geldswaarde, zooals op de buitenkantoren was geïntroduceerd, en simpel te houden specificatie en rekeningen van debet en credit, de eerstgemelde om de goederen en de laatste om de gelden, daarbij te verhandelen? .... Voorts het houden van een simpel journaal ter Hoofdplaats, en geen Grootboek; van wat nut of dienst kan dit zijn, om daarmede het oogmerk van den Generaal Daendels te bereiken, om ten allen tijde, en met een opslag van het oog, den waren staat van het Gouvernement, zoo ter Hoofdplaats als Buiten-kantoren, te kunnen nagaan. Bijvoorbeeld, men wilde weten, op Soerabaija, welke kosten aan het fort Lodewijk in hare jaren tijds zijn geïnpendeerd; of wat te Batavia aan het nieuwe Gouvernementshuis of de Societeit is bekostigd. Zulks zou niet dan met vele moeite zijn na te sporen; en wil men het van tien jaren weten, zoo zou dit een werk zijn, daar men met reden tegen op zag. Men zal, naar deze methode van boekhouden, wel kunnen nagaan het gansche kostende van de rekening van timmeratie, reparatie en fortifikatie; maar niet dan met moeite van uitpluizing, van een van de werken op zich zelven — iets dat bij de vorige manier, op een stuiver na, kon worden nagezien en opgenomen."

[2]) En wel in aanmerking nemende den grooten omslag, welke volgens de tegenwoordige inrichting tot het houden der Boeken wordt vereischt, en de moeielijkheid welke er niettemin bestaat, om met eenige zekerheid den Financieelen staat van Indie zoo wel als van ieder Gouvernement in het bijzonder, uit dezelve te ontwaren; en de noodzakelijkheid penetrerende, dat in deze inconvenienten worde voorzien, ten einde door eene vereenvoudigde wijze van behandeling der Indische Boeken met meerder faciliteit den waren staat van 's lands financieelen toestand te ontcijferen, en meer zekerheid voor de richtige administratie der publieke kas te kunnen doen surveilleeren; enz. enz.

Geene kopieboeken, zoo min financieele als administratieve zouden meer naar Europa gezonden worden, want dat was een omslag, oordeelde Daendels, „waartoe zeer vele handen nutteloos vereischt werden." Die kopieboeken werden vervangen door het opzenden van maandelijksche rapporten door de Hooge Regeering, met bijvoeging der rapporten van den Directeur-Generaal, aantoonende den maandelijkschen staat van al de magazijnen en kassen, en de daarin plaats gehad hebbende mouvementen enz. Dit heeft men, verzekert Daendels, tot den laatsten dag van mijn Gouvernement in acht genomen.

Eindelijk, en dit was eene zeer gewichtige hervorming, trouwens reeds in het bekende Charter van 1803 in beginsel aangenomen, er werd eene algemeene rekenkamer opgericht „in plaats en met vernietiging van het kantoor van den visitateur-generaal."

Ten slotte moesten al de kantoren jaarlijks eene algemeene opgave van alle inkomsten en uitgaven opzenden „ten einde daaruit door den Finantie-Boekhouder de generale staat van Indiën zou opgemaakt worden, met specificatie van alle restanten onder ultimo December van ieder jaar aanhanden, welke, benevens het algemeene confrontatieboek, jaarlijks aan de generale rekenkamer ter visitatie zou moeten overgegeven worden."

Over de betrekkelijke waarde van al die hervormingen valt bezwaarlijk een juist oordeel te vellen, want, zij hadden nog nauw gelegenheid zich, als het ware, te zetten, of er kwam een nieuw bestuur, dat weder een geheel anderen weg insloeg. En hoe moeielijk comptabiliteitsregelingen zich doen invoeren en aannemen, heeft de geschiedenis der wet van 23 april 1864 meer dan noodig was aangetoond!

Onder het Engelsch tusschenbestuur zag men weder eenigszins een teruggang naar de financieele administratie der oude Compagnie. Immers, de boekhouding, gedeeltelijk geschoeid op de toenmalige in zwang zijnde handelsboekhouding te Bengalen, kwam, getuigt Engelhard met blijkbaar welgevallen, „in allen deele" overeen met de wijze waarop onder ons Compagnie's bestuur de boeken waren aangelegd. Zoo ook zag men het oude Generaal Visite kantoor van den Visitateur-Generaal, dat zooals wij aanteekenden onder Daendels voor eene Algemeene Rekenkamer had plaats moeten maken, onder den naam van het Accountant Office met een Accountant-General weder

te voorschijn treden en den Accountant-General werd, evenals de visitateur-generaal den Compagnie, met allerlei bijwerkzaamheden overbelast; de pas gestichte Rekenkamer werd nu natuurlijk weer opgeheven [1]).

In hoever Raffles' hervormingen aan zijn gouvernement ten goede kon strekken, durven wij weder niet uitmaken. Zoo min als voor Daendels, waren voor den Britschen hervormer de tijdsomstandigheden gunstig om het nieuwe tot eene gezonde ontwikkeling te doen komen. Wij weten echter wel, dat het langen tijd, en misschien nog wel, maar men kan zijn eigenen tijd zoo moeielijk beoordeelen, tot den goeden toon van Nederlanders heeft behoort, om op het Engelsch interregnum braaf af te geven: die 't op de bekwaamste en meest geschikte wijze wist te doen, was een Piet.

Zie, daar hebben wij voor ons liggen een bekend werkje, getiteld: De Britsche Heerschappij over Java en onderhoorigheden. Te midden van collegeloopen en examendrang, neemt de aankomende man „groote verwarring" waar in alle takken van Raffles' bestuur en niet het minst op het gebied der comptabiliteit; „een enkel maar sprekend voorbeeld," strekt daarvan ten bewijze: „De ontvangers," zoo lezen wij er „waren alleen verantwoordelijk voor de wezenlijke perceptie, en in geenen deele voor wat konde of behoorde te worden gepercipieerd."

Ja, 't is inderdaad om er de schouders voor op te halen!

Intusschen wij wenschen liever een geopend oog te houden voor de tijdsomstandigheden, voor het gebrek aan geschikt personeel, voor de regellooze toestanden der voorafgaande jaren, voor hetgeen wij tegenwoordig, nu de omstandigheden zooveel gunstiger zijn, waarnemen, en vereenigen dan onze hulde aan den genialen bestuurder met die van het Engelsche volk, dat hem terecht eene plaats in het klassiek West Minster pantheon heeft waardig gekeurd.

Hoe bevonden Commissarissen-Generaal den toestand van het

---

[1]) In het werk, dat wij aan het slot van het voorgaand opstel aankondigden, wordt teruggekomen op die Engelsche inrichting, om met de werkzaamheden, welke in ons staatsrecht aan Rekenkamers zijn opgedragen, een enkel verantwoordelijk persoon te belasten. Wij gelooven toch dat vele collegiale indolentie op die wijze kan worden voorkomen.

rekeningswezen? Elout getuigt dat ze er geene inzage van hadden. Op gezag van Mijer's Kroniek mogen wij echter aannemen, dat Commissarissen-Generaal daarmede niet veel hebben verloren, want uit de beschrijving, die de kroniekschrijver geeft, blijkt ons het bestaan van eene grenzenlooze wanorde: gelijk gewoonlijk nog heden ten dage op onze Indische kantoren door opvolgers in het beheer hunner onmiddellijke voorgangers wordt waargenomen; bovendien het is bekend hoe onwelwillend het Engelsch bestuur zich bij de overneming betoonde, waardoor zeker de archieven niet in beteren toestand zijn geraakt [1]).

In ieder geval Commissaris-Generaal moesten het geheele re-

---

[1]) Er werden, zoo lezen wij o. a. in Mijer's Kroniek „noch begrootingen, noch boekenstaten, specificatien of aanteekeningen gevonden van eenige onderscheidene takken van inkomsten, hetzij die bestonden in directe (beschrevene) of indirecte (onbeschrevene) belastingen, dan wel uit handelswinsten voortspruitende; bepalende zich het geheel tot zoogenaamde Proceedings, briefwisselingen en onduidelijke aanteekeningen, zonder hoofddeelen, afdeelingen en onderafdeelingen, terwijl ten aanzien der uitgaven, waarvan geen enkelen staat voorhanden was, den eerste derzelve met uitzondering alleen der vast bepaalde geldelijke bezoldigingen der ambtenaren, niet waren geregulariseerd, maar hoogstens slechts bekend stonden als betaald te worden op de zoogenaamde Contingent Bills, welke uit derzelver aard meest overal ongelijk werkende en alleen als het ware toevallig zijnde, tot geen bepaald richtsnoer of leiddraad konden strekken.

„De Boeken der Britsche administratie, welke bij het Accountant Office waren aangehouden," zoo teekent de kroniekschrijver verder aan, „waren uit de kassarekeningen en andere staten en opgaven, welke maandelijks door de Residenten en verdere financieele ambtenaren aan hetzelve moesten worden ingezonden, opgemaakt. Dan behalve dat dezelve onder weinige en veelal Generale Hoofddeelen, onderscheidene soorten van inkomsten en uitgaven verhandelden, en het daardoor zeer moeielijk, zoo niet onmogelijk maakten om de verschillende objecten van inkomsten en lasten naar behooren en duidelijk van elkander af te scheiden, moesten deze boeken noodwendig aan dezelfde gebreken mank gaan, welke in de kassarekeningen en maandstaten zelve werden aangetroffen, terwijl zij daarenboven dit belangrijk gebrek opleverden, dat daarbij aan de actieve en passive achterstand in vroegere jaren, in de inkomsten en lasten van het loopende dienstjaar niet waren afgescheiden, en daaruit evenmin kon blijken, welke sommen, vooral met betrekking tot de directe middelen hadden behooren te worden ontvangen, noch tot welke dienstjaar de percipieerde inkomsten of gedane uitgaven behoorden."

keningswezen van Nederlandsch-Indië niet alleen op nieuwe grondslagen vestigen, maar alles tot in bijzonderheden regelen, zonder dat de ondervinding der voorafgaande jaren tot eenige werkelijke hulp kon strekken. Dat men hierbij groote moeielijkheden ondervond, zou men zich, ook zonder Elout's getuigenis, kunnen voorstellen.

Onder de eerste maatregelen behoorde dan ook de regeling der financieele administratie.

Bij besluit van 16 augustus 1816, voorkomende in het 3de Staatsblad van dat jaar, werd een Raad van Financiën en een Rekenkamer ingesteld; het volgend Staatsbladnommer bevat eene instructie voor deze, het 12de voor genen.

Bij besluit van 30 juni 1817 werd wijders door Commissaris-Generaal de vorm bepaald, waarin de algemeene boeken van Nederlandsch-Indië zouden gehouden worden. De boekhouding moest geschieden onder toezicht van den voorloopig ingestelden Raad van Financiën, en toen deze, krachtens de artt. 83 en 84 van het Regeerings-Reglement van 22 december 1818, was vervangen door een Hoofddirecteur, waaraan waren toegevoegd vier Raden van Financiën, werd, blijkens de instructie van 6 januari 1819 (Ind. St. nº. 15) meer bepaald de zorg voor de boekhouding opgedragen aan een der Raden onder de leiding van den Hoofddirecteur.

Men scheen echter in de keuze der personen niet gelukkig geweest te zijn. Althans men zag van de boekhouding geene resultaten, zoodat den 7 juni 1820 de Gouverneur-Generaal van der Capelle zelf aan Elout zijne verwondering betuigde „over het lang achterwege blijven der boeken geen reprimande uit het Vaderland ontvangen te hebben, daar ik inderdaad in 's Konings plaats niet zooveel geduld zou hebben." Immers alleen de boeken van 1816 waren nog pas gesloten en de volgende verkeerden steeds in staat van wording „ondanks alle vermaningen."

In eene conferentie den 21 juni d. a. v. ten huize van den Gouverneur-Generaal gehouden en waarbij, behalve de Gouverneur-Generaal, tegenwoordig waren: de Hoofd-Directeur van Financiën Goldman, de President van de Algemeene Rekenkamer Bauer en de met de boekhouding belaste ambtenaren Bousquet en de Vogel, gaf de Gouverneur-Generaal te kennen het tobben eindelijk moede te zijn; dat toch het gouvernement bij herhaling was gevleid geworden met de hoop van het belangrijk

werk der boekhouding spoedig op een effen voet te zien gebracht, in welke verzekering het had vermeend te mogen berusten; dat echter, toen na een zeer lang tijdsverloop de boeken van het jaar 1816 waren uitgeleverd in een staat, die zeer ver van de volkomenheid was, het den Gouverneur Generaal was gebleken, dat de vroegere verzekeringen te dezen aanzien gegeven, niet den waren staat van zaken hadden voorgesteld, maar dat integendeel deze gewichtige arbeid zoo traag was voortgezet, dat zonder tijdige maatregelen ter voorziening eerlang alle middelen, welke het gouvernement ter beschikking had, ontoereikende zouden blijken, om het verlorene weder in te halen; dat daarom de voormalige Raad van financiën en de bestaande Hoofd-Directie niet kon worden vrijgekeurd van zich in dezen aan verregaand plichtverzuim te hebben schuldig gemaakt en dat in het bijzonder de Hoofd-Directeur van Financiën in het nakomen zijner verplichtingen is achterlijk geweest, door zich nimmer eene opening te hebben doen geven van den staat der boekhouding...."

Dat onweer dreef, intusschen, gelijk zoovele onweders in Nederlandsch-Indië, over zonder eenig practisch gevolg op te leveren.

Reeds den 19 april 1821 moest de Gouverneur-Generaal aan den Minister berichten „dat niettegenstaande alle aanmaningen en herinneringen de Hoofd-directie van financiën het belangrijk en omslagtig werk der boekhouding als een bijwerk beschouwde", zoodat de Gouverneur-Generaal zich verplicht had gezien bij besluit van 3 januari te voren, Indisch Staatsblad 1821 N°. 1, een afzonderlijk departement voor de Algemeene Boekhouderij op te richten, onafhankelijk dus van de Hoofddirectie van Financiën. Tot hoofd van dat nieuwe departement werd onder den titel van algemeene boekhouder van Nederlandsch Indië aangesteld de heer Sack, die zijne werkzaamheden zou doen aanvang nemen met het ingetreden jaar 1821, terwijl de vroegere boeken tot en met ult. december 1820 zouden worden bijgewerkt onder toezicht van den Gouvernementssecretaris de Vogel. Van die nieuwe regeling had de Gouverneur-Generaal de heerlijkste verwachtingen en werd er dan ook in den bovenaangehaalden brief van 19 april '21 bericht „dat van af 1 januari 1821 af, de boeken van Nederlandsch-Indië met ongedeelde zorg en nauwkeurigheid zouden worden gehouden, en dat bij het einde van elk dienstjaar de begrooting van het vol-

gende jaar met de boeken van het voorgaande aan het Ministerie zou kunnen worden overgezonden."

Helaas, er schijnt op die Indische boekhouding eene vloek te rusten!

Wel bleef de Gouverneur-Generaal de toestand bijzonder gunstig voorstellen en meende men nog bij brief tot 21 october 1823 aan het Ministerie te kunnen berichten „dat eindelijk het geheele werk van den achterstand was afgeloopen, en dat nu de boeken van Nederlandsch-Indië tot en met 1820 aan de Algemeene Rekenkamer waren gezonden ter examinatie"; wel was reeds een paar maanden te voren het Ministerie verheugd met het bericht over den gunstigen stand der latere boeken: „dat die van 1821 zoo goed als gereed waren, zoodat het daaraan nog te verrigten hoofdzakelijk in de verbinding derzelve met die van 1820 bestond; dat men met die van 1822 reeds ver gevorderd was, zoodat, hoezeer er nog steeds een achterstand bleef, dezelve zoo gering was geworden dat dezelve buiten het loopende jaar (1823) weinig meer dan een jaar bevatte"; maar die gunstige berichten kwamen niet met de werkelijkheid overeen.

Hoe stond het dan daarmede?

Vooreerst werd bij resolutie in Rade dd. 15 juli 1823 bepaald „dat niet de boeken zelve, als zijnde daartoe door derzelver buitengewone volume ongeschikt, alsmede ter besparing van den aanzienlijken tijd, welke met derzelver omschrijving gemoeid zoude zijn, naar Nederland zouden worden gezonden, maar slechts de daaruit getrokken staat en administratieve rekeningen."

Ten andere, toen in 1824 de begrooting van dat jaar bij het departement van Koloniën was ontvangen, ontwaarde de Minister tot zijne niet geringe bevreemding dat voor den achterstand der Algemeene Boekhouding nog stond uitgetrokken eene som van *f* 60,882. Niettemin had de Gouverneur-Generaal bericht dat de achterstand geheel „bij" was, en op dien grond werd, bij besluit des Konings van 7 april 1825, aan het Indisch bestuur gelast het personeel voor den Achterstand als verder overbodig in te trekken. Doch in Indie werd dit besluit bijzonder slecht ontvangen, zoodat, bij resolutie in Rade van 13 december 1825, van het Koninklijk besluit werd afgeweken en de intrekking van het personeel uitgesteld tot ult. juli 1826 op welk tijdstip de geheele achterstand zou kunnen zijn bijgewerkt. Aldus schreef de Gouverneur-Generaal aan

den Minister, maar noch het besluit zelve, noch de overwegingen, die tot eene zoo zeer tegenstrijdige beslissing hadden geleid, werden aan het Ministerie opgezonden — en daar scheen reden voor te zijn.

Immers, blijkens het eigen verhaal dat van der Capellen, in het moederland teruggekomen, aan den Koning bij brief van 12 september 1826 deed, hád men „al ras" bemerkt dat met den nieuwen algemeenen boekhouder „de zaken niet vooruitgingen, zoo als men wenschte; het personeel dier boekhouding wies dagelijks aan, en naarmate van den voortgang van het werk, vermeerderden de voorstellen tot meerdere geëmploijeerden:

„de heer Sack," zoo luidt verder het verschoonend verhaal, „die voor een kundig boekhouder doorgaat, en aan wien ik gaarne de getuigenis van een zeer braaf en kundig ambtenaar geef, had bij het aanleggen van zijne boeken eenen anderen vorm aangenomen, dan dien door den heer de Vogel gevolgd: hij had het werk meer naar den stijl der voormalige O. I. C. aangelegd en hij had de boeken van 1821, 1822 en 1823 te bewerken, als loopende dienst, het tijdstip van sluiting en voltooijng was echter nog op verre na niet te bepalen."

En inderdaad, uit een rapport van 2 november 1825 hetwelk de bovenvermelde resolutie van 13 december d. a. v. begeleidde, bleek dat de boeken van 1822 niet vóór ult. november 1825 zouden zijn afgesloten en dan nog slechts en minute, dat de boeken van 1823 door gebrek aan handen, sterfgevallen en verplaatsingen bijna niets gevorderd waren en dat de boeken van 1824 grootendeels nog slechts... in geraamte gereed lagen.

De Gouverneur-Generaal wist niet beter dan het vroeger zoo geprezene departement der Algemeene Boekhouding maar op te heffen. De bekwame heer Sack verhuisde naar den voorzittersstoel der Algemeene Rekenkamer, door wijlen Bauer ingenomen en de Vogel werd benoemd tot Directeur der Comptabiliteit en algemeene Boekhouding, alzoo eene nieuwe directie, bij resolutie van 19 augustus 1823 ter vervanging van het voormalige departement der Boekhouding ingesteld — en dat alles in weerwil de Gouverneur-Generaal bij de bovenvermelde missive van 21 october 1823 zoo hoog van de doeltreffendheid der juist vervangen maatregelen had opgegeven! [1])

[1]) Van Delden (t. a. p. bladz. 93) raadt de wederinvoering aan van een

Bij resolutie van den 26 augustus 1823, Ind. St. N°. 37, werd voor den nieuwen Directeur eene instructie vastgesteld en wijders aan hem, die reeds, zoo als wij zagen met den achterstand van 1817/20 was belast geworden, tevens opgedragen de bijwerking van den achterstand van loopende dienst, namelijk die over de jaren 1821, 1822 en 1823, de zoogenaamde tweede achterstallige boekhouding, waarvoor men beweerde het personeel noodig te hebben, hetwelk de Minister, die geheel omtrent den werkelijken toestand in het duister gelaten was, wilde opgeheven zien. Trouwens de nieuwe directeur had in het boven aangehaald rapport van 2 november 1825 de opheffing van dat personeel reeds veroordeeld als „moeijelijk, hard en onbillijk"; want hij had spoedig bemerkt „dat hoeveel de werkzame heer Sack reeds gearbeid, en welke bouwstoffen hij ook verzameld had, echter veel op nieuw moest omgearbeid worden, voor zooveel 1821 en 1822 betrof, aan welke beide jaren buitendien ook nog zeer veel te doen was en dat 1823 nog geheel moest aangevangen en voortgezet worden."

Aldus verhaalde de oud-Gouverneur-Generaal in zijn brief van 1826 aan den Koning; maar Elout herinnert daarbij hoe de officieele brieven aan het Ministerie van dien tweeden achterstand nimmer melding hadden gemaakt, evenmin als daarin te lezen was geweest van eenige omwerking der boeken over 1821, '22 en '23. „Integendeel," schrijft Elout, „die brieven handelden

---

speciale tak van dienst „de algemeene boekhouding," aan het hoofd waarvan een man moet staan, die volkomen zijn vak meester is en die het staatswerktuig in zijn vollen omgang moet weten te overzien.

„Zulk een man," lezen wij daar verder, „moet blijven wat hij is, en om hem te behouden moet hem door periodieke verhooging van zijne inkomsten en door een goed pensioen, eene ruime toekomst worden verzekerd.

„Als aan hem dan worden toegevoegd een vijftigtal personen, waarvan er minstens tien bedreven moeten zijn in de kennis der boekhouding, zal zeer waarschijnlijk het werk kunnen worden afgedaan zoodanig, dat in de eerste helft van het jaar de boeken, de balans en de rekening van winst en verlies over het voorgaand jaar zullen kunnen worden afgesloten, natuurlijk behoudens de nader opkomende redresposten, waarop de koopman ook rekent.

„Dat personeel moet bij de boekhouding opklimmen en er aan verbonden blijven door periodieke traktementsverhoogingen en moet het vooruitzigt hebben op een goed pensioen na afloop van den diensttijd...."

steeds van een achterstand tot en met het jaar 1820, welke nader verklaard wierd gesloten te zijn. Zij beschreven de loopende boekhouding van 1821 af, als geregeld voortgaande. Zij verzekerden dat de maatregel van 1821 volkomen aan het doel beantwoord had en daaruit was niet op te maken noch te voorzien hetgeen door den oud-Gouverneur-Generaal in 1826 wordt opgegeven. Aan het Departement van Koloniën was dat alles tot op de lezing van den brief van 1826 onbekend en daaruit verkreeg hetzelve voor het eerst de kennis der ontdekking, die men in 1823 gedaan had, dat de boekhouder Sack in 1821 de boeken, immers naar het oordeel van zijn opvolger, verkeerdelijk aangelegd had."

De opvolger van van der Capellen, de Commissaris-Generaal du Bus de Gisignies gaf, bij besluit van 11 october 1829, Ind. St. nº. 99, een nieuw Reglement voor de Algemeene Boekhouding, dat tot op de inwerkingtreding der wet van 23 april 1864 van kracht is gebleven.

Maar de boekhouding kwam nimmer bij, noch vóór, noch na dat die wet de Indische huishouding zou hervormen.

Vandaar dat toen uit Money's bekend werk aan het licht kwam dat door de Indische rekeningen eene som van 123 millioen onverantwoord bleef, men nimmer geheel op de hoogte is kunnen komen, wat er van die ontzettende som geworden was. „Wel," schrijft de heer Bachiene (in dit Tijdschrift, 1872, I, bladz. 419) „wel heet het door het werk van Money bekend geworden te kort van 123 millioen door nasporing van beambten opgehelderd, maar in de daaromtrent overgelegde stukken is wel wat gereedelijk door de tweede kamer berust" [1]).

Vandaar dat jaren lang de rekeningen achterwege bleven, ter wijl dan de begrootingen daarnaar werden gewijzigd. Zoo, her-

---

[1]) Volgens de reeds aangehaalde „Blik op het Indisch staatsbestuur" door A. J. W. van Delden, was het eenvoudig verzuim van kontra-posten, de natuurlijke aanleiding van het ondekt tekort.

„Elk man van zaken," zoo licht de schrijver zijn bewering toe (blz. 86) „zal dit duidelijk vatten als hij weet, dat jaren achtereen door het Indisch bestuur aan het departement van koloniën was gekonsigneerd voor milliarden waarde aan koffie, thee, suiker, indigo, tabak, cochenille en andere voortbrengselen van het kultuurstelsel; als hij weet dat die voortbrengselen hier werden gefaktureerd tegen een vasten maatstaf; als hij

innert de heer Bachiene, werd nog bij besluit van den Gouverneur-Generaal d.d. 6 januari 1869 nº. 14 de begrooting gewijzigd van .... zes jaren te voren dus die van 1863, en evenzoo de begrooting van 1864 bij besluit van 1 Januari 1871 nº. 18; desgelijks zag men de begrootingen van 1865 en 1866 respectievelijk wijzigingen in 1870 en 1871.

Vandaar dat men nimmer tot de definitieve uitkomst van een dienstjaar is kunnen komen, terwijl men zelfs niet schroomde op de rekeningen geraamde posten te brengen.

Vandaar dat de algemeene boekhouding met 1º. 1867, toen een nieuw reglement moest in werking treden, slechts gevorderd was tot de afsluiting der boeken van 1857, en men haar vervolgens tot en met 1867 gestaakt heeft: „grootendeels gemakshalve," getuigt de heer Bachiene.

Vandaar dat de achterstand in het onderzoek der verantwoordingsstukken en het afsluiten der rekeningen van 1863 tot en met 1866 zóó aanzienlijk was, dat de opruiming slechts door toevoeging van buitengewoon personeel werd mogelijk geacht.

Vandaar ten slotte dat nog niet éene begrootingsrekening, sedert de wet de begrootingen vaststelt aan de Staten-Generaal is kunnen overgelegd worden....

Voorwaar, eene weinig verkwikkelijke geschiedenis; maar wanneer wij er iets meer uit leeren, dan dat een oud kwaad steeds is heerschende gebleven, zoo zou het de erkenning zijn, dat ons bestaan hierin weinig hooger staat dan dat der oude Compagnie, dan dat van Daendels, dan dat van Raffles. Die erkenning weerhoudt ons ten minste van eene te scherpe veroordeeling over onze voorouders en maakt ons als historieschrijver rechtvaardiger en eerlijker.

Hebben wij hiermede eene losse schets gegeven van de Oost-

---

weet dat het departement van kolonien in de boeken werd gedebiteerd voor de gefaktureerde waarde.

„Hoe zou nu een gewoon koopman hebben gehandeld?

„Hij zou zoodra de verkoop-rekeningen in zijne handen waren, de hoofden van zijne boeken hebben gekrediteerd of gedebiteerd al nadat er winst gemaakt en verlies geleden was, in een woord hij zou zijne boeken effen hebben gesteld.

„Maar wat een eenvoudig koopman zou doen, dat liet de koopman en de planter in het groot, — hier de regeering — na, of wel zij liet toe dat het zeer onnauwkeurig gedaan werd en zeer onordelijk."

Indische boekhouding, wij zullen nu een ander niet minder belangrijk deel der nieuwere geschiedenis van ons Indisch staatsrecht leeren kennen en wel door de lotgevallen van het Indische begrootingswezen eveneens kortelijk na te gaan.

III.

De geschiedenis van het begrootingswezen voor de staathuishouding van Nederlandsch-Indie kan gezegd worden aan te vangen met het herstel van ons gezag aldaar na de Engelsche tusschen-regeering. Vóór dien tijd heeft men er geen geordend begrootingswezen gehad. Te moeielijker werd het daardoor voor den hierboven vermelden Raad van Financiën om aan het 20e artikel van hare in september 1816 vastgestelde Instructie te voldoen:

„Zoo spoedig doenlijk eene begrooting voor het volgende jaar indienen, zoo van uitgaven als van inkomsten.

„De begrooting der uitgaven zal in duidelijke afdeelingen en onder-afdeelingen gesplitst worden, alles naar de orde van de verschillende onderwerpen van administratie.

„President en raden zullen, ter goedkeuring, aan de Hooge Regeering aanbieden een ontwerp van zoodanigen staat.

„Zoo de staat der uitgaven de inkomsten onverhooptelijk mocht overtreffen, zullen zij de middelen voordragen om in het te kort komende te voorzien."

Wij hebben reeds gezien met hoevele bezwaren de invoering eener ordelijke boekhouding gepaard gingen, hoe Commissarissen-Generaal alle gegevens misten welke tot punt van uitgang voor die boekhouding konden aangenomen worden. Maar met dat al behoeft eene opteekening van daadzaken niet zoozeer de kennis van het verledene als het opmaken van begrootingen. 't Wordt niet doenlijk over de mogelijkheid en den omvang van toekomstige gebeurtenissen met eenigen graad van juistheid een oordeel op te maken, wanneer men min of meer in het duistere verkeerd ten aanzien van het verledene. En die duisternis heerschte ten tijde van de overneming volkomen. Wel had men, leest men in Mijer's Kroniek, voor zich de berekeningen in 1795 door de toenmalige Commissarissen-Generaal opgemaakt, alsmede die welke in 1802 door Dirk van Hogendorp, in 1814 door den gewezen Gouverneur-Generaal Daendels en eindelijk in 1817 door

den gewezen Luitenant-Generaal Raffles zijn in het licht gegeven, maar deze uiteenloopende berekeningen waren veel meer geschikt om de reeds bestaande moeielijkheden tot het opmaken eener begrooting te verhoogen, daar o. a. uit eene vergelijking tusschen de twee jongste hiervoren vermelde staten en begrootingen bleek, dat de eerste eene zuivere winst van 5 millioen rijksdaalders of 8 millioen ropijen (Indische guldens) aan het moederland beloofde, terwijl de tweede staat een deficit van meer dan 2 millioen ropijen aantoonde.

De Raad van Financiën kon uit den aard der zaak op dergelijke onvolledige en onnauwkeurige stukken geene behoorlijke ramingen bouwen, zoodat dan ook dat college, hoezeer het alle krachten inspande, leest men in de Kroniek, na een arbeid van vijftien maanden niet bij machte bleek om eene vaste begrooting voor een bepaald dienstjaar in te dienen, maar zich enkel beperkte met in maart 1818 een staat in te leveren, behelzende het resultaat eener opneming, die de Raad gedaan had om de onderscheidene takken van inkomsten en uitgaven te kunnen nagaan en beoordeelen, als eene basis, waarop de begrootingen, zoowel voor het jaar 1817, als van alle volgende jaren zouden gevestigd kunnen worden. Die staat is het eerste stuk, waarop men de inkomsten en uitgaven van Nederlandsch Indië, volgens zekere regelen kon gaan vaststellen. En hoezeer, getuigt de Kroniekschrijver, nu deze arbeid niet ten volle aan de verwachting voldeed, had het werk nochtans dit nut, dat er eene leiding bestond, waarnaar de financieele bepalingen herzien zouden kunnen worden; dat noch het Bestuur, noch de financieele administratie langer in die volslagen twijfelachtige onzekerheid verkeerde, welke tot dus ver omtrent den waren geldelijken toestand der bezittingen niet had kunnen weggenomen worden; en eindelijk, dat de Regeering, zoo hier als in Nederland, was gewaarborgd tegen alle misleidingen, welke uit onkunde of kwade trouw kunnen ontstaan.

Dat alles heeft de Kroniekschrijver ter goeder trouw in 1840 geboekt.... maar de nuchtere in 1861 door Elout's Bijdragen bekend geworden feiten wekken niet het minst tot eene dergelijke lofrede op.

De begrooting voor 1820 werd eerst den 31sten october van datzelfde jaar vastgesteld en dientengevolge schreef dat ook de Gouverneur-Generaal aan het Opperbestuur dat het hem smartte

tien maanden van het jaar te hebben zien verloopen, zonder dat zulk een gewichtig stuk gearresteerd had kunnen worden. De landvoogd weet die nalatigheid aan zijn Raad van Financiën, die maar geen voortgang maakte ondanks gestadige aanmaningen en bijna dagelijksche herinneringen, „totdat ik eindelijk," meldt de landvoogd, „in de maand september eene begrooting heb ontvangen, welk stuk echter aan zoodanige gebreken door de veranderde omstandigheden sedert de behandeling der begrooting ontstaan, laboreerde, dat ik mij verplicht vond hetzelve gedeeltelijk op nieuw te doen bewerken" [1]).

De begrooting voor 1821 werd den 19den april van dat jaar vastgesteld, dus niet zooveel te laat als die van het voorafgaand jaar; eene vervroeging, die de Gouverneur-Generaal aanleiding gaf om aan het Ministerie te schrijven, „dat hoezeer wederom vijf maanden van dit jaar zullen verloopen zijn, eer deze begrooting behoorlijk kan werken en men mitsdien niet kan zeggen dat dezelve geheel en al aan hare bestemming zal beantwoorden, men echter uit het vervroegde tijdstip zal ontwaren, dat men eenige voortschreden in de in Indie geheel vreemde bearbeiding der budgets heeft gemaakt, en dat alsnu de hoop mag gevoed worden, dat dezelve weldra voor of met den aanvang van elk dienstjaar zullen kunnen worden gearresteerd en in werking gebracht.

IJdele hoop!

De begrooting voor 1822 werd den 18 april, die voor 1823 den 8 juli, die voor 1824 den 3 februari, die voor 1825 den 21 november van het jaar waarin ieder werken moest vastgesteld: — dus die voor 1825 bijna een jaar te laat of men kan gerust zeggen ruim een jaar; want eene Indische begrooting moet, om op 1°. januari van het jaar waarvoor zij bestemd is door den ganschen Archipel in werking te treden, wel een paar maanden te voren afgekondigd worden. Ook is zulk eene tijdige afkondiging voor het in orde maken der begrootingsboeken en al wat daarop betrekkelijk, volstrekt noodzakelijk.

---

[1]) De nalatige hoofdambtenaar zelve weet den weinigen voortgang „aan de ellendige verwarring bij sommige administratien, zoodat geheele rekeningen, waarvan de opmaking weken en maanden arbeid had gekost, naderhand door de misleidende wijze waarop de posten tot dezelve behoorende verhandeld waren geworden, verkeerd bevonden waren."

En bovendien, hoe waren nog die begrootingen opgemaakt, waarop het Ministerie in het moederland al hare berekeningen bouwde? Immers, zooals wij zagen, de boeken zelven ontving men niet, omdat de stukken „te volumineus"! waren om te worden verzonden, gelijk nog bij brief van 24 februari 1824 aan het Ministerie werd te kennen gegeven.

Al de begrootingen van 1819 af tot die van het jaar 1824 stellen batige sloten in het vooruitzicht [1]) en schreef nog den Gouverneur-Generaal den 10 februari 1824 naar het Ministerie „de vooruitzichten voor het dienstjaar 1824 mogen schoon genoemd worden;" de begrooting van 1824 doet zien „dat daarbij door de aanzienlijke verbetering der inkomsten, voornamelijk bestaande in de amfioenpacht en landelijke inkomsten een batig excedent van elf tonnen schats boven de lasten wordt aangetoond, ongerekend de tijdens het opmaken van laatstgemelde begrooting nog onbekende vermeerdering, welke de verpachting der middelen op Padang en Riouw heeft mogen ondervinden,

---

[1]) Zie hier: De eerste begrooting (die over 1818) is nog door Commissarissen-Generaal vastgesteld en daar berekend:

uitgaven *f* 14,000,000
inkomst. „ 13,113,378
te kort *f* 1,286,722

Maar nu vervolgens Anno 1819:
uitgaven *f* 22,194,000
inkomst. „ 25,973,472
bate *f* 3,779,472
(hieronder stond opgegeven als excedent over 1818: *f* 3,231,148).

Anno 1820:
uitgaven *f* 24,896,000
inkomst. „ 25,731,094
bate *f* 835,094
(hieronder werd het excedent over 1819 berekend op *f* 2,154,472).

Anno 1821:
uitgaven *f* 27,144,000
inkomst. „ 27,248,811
bate *f* 104,111
(hieronder weer een excedent van het voorgaand jaar ad *f* 900,429).

Anno 1822:
uitgaven *f* 27,845,936
inkomst. „ 28,744,690
bate *f* 898,754
(hieronder stond het excedent van 1821 onder de inkomsten voor memorie.

Anno 1823:
uitgaven *f* 26,097,100
inkomst. „ 26,108,625
bate *f* 11,525

Anno 1824:
uitgaven *f* 26,236,196
inkomst. „ 27,334,322
bate *f* 1,089,193
Deze bate werd later verhoogd met *f* 150,078.

die voor de eerste plaats *f* 75,900, en op de andere *f* 103,500 voor het loopende jaar heeft opgebracht."

Wat te denken van dergelijke betuigingen, terwijl het Indisch bestuur in werkelijkheid zoodanig om geld verlegen was, dat er te gelijkertijd onophoudelijk onderhandelingen met het Calcutta'sch Bankiershuis Palmer en Co. gevoerd werden, om van die zijde eene duur betaalde hulp te bekomen. Wel adviseerde de Raad van Financiën Wappers Melis in een rapport van dat jaar '24 aan den Gouverneur-Generaal den waren toestand aan het Opperbestuur bekend te maken, „maar er bestond geene noodzakelijkheid om het geheele tableau in duistere kleuren af te malen, hetwelk in Nederland, alwaar men met alle die omstandigheden niet kon bekend wezen, veel kwaad had kunnen doen, zonder dat daaruit eenig nut had kunnen ontstaan. Ces menagemens, hoe noodzakelijk ook in een openbaar exposé zoowel der financiën als van alle andere takken van publieke administratie, missen het doel in eene particuliere memorie, vooral wanneer dezelve gericht is aan iemand in staat om alle de verschillende omstandigheden en ieder punt met kennis van zaken te kunnen beoordeelen."

Nochtans wijst de heer Wappers Melis op het gevaar van die al te rooskleurige rapporten welke stelselmatig naar Nederland werden gezonden. Immers men zal, schrijft dat Raadslid, „daar de overtuiging verkrijgen, naar aanleiding der stellige verklaringen in die rapporten, dat wanneer de Hooge Regeering de vrije dispositie heeft over alle de middelen, die deze bezittingen opleveren, daaronder den verkoop alhier van alle specerijen, de Hooge Regeering alsdan in staat wezen zal, om alle de uitgaven te bestrijden, daar die middelen nu sedert twee jaren aan de dispositie van de Hooge Regeering in Indie gelaten zijn, zoo moet men natuurlijker wijze in Nederland veronderstellen dat de financieele staat aan het Ministerie gezonden, sedert deszelfs datum ook niet verergerd is, te meer daar de begrooting voor dit jaar (1824) te gelijker tijd gezonden een surplus van meer dan elf (11) ton aantoont."

Inderdaad mocht de oud-Minister Elout dit alles wel tot zijn verdediging, „als een onwederlegbaar bewijs," aanvoeren „dat het departement van Koloniën met den waren en geheelen toestand der zaken niet is bekend gemaakt."

Het moet echter ter eere van den heer Wappers Melis erkend

worden, dat die ambtenaar getracht heeft er het zijne toe bij te brengen, om het Indisch bestuur de oogen te openen voor den gevaarvollen weg, die het sints lang, als met blindheid geslagen, was gevolgd.

Na toch aan den Gouverneur-Generaal te hebben uiteengezet dat er sedert het jaar 1821 tot 1824 gemiddeld een jaarlijksch deficit is geweest van drie millioen, schrijft hij o. a.:

„U. E. schijnt te geloven dat de jaren 1821 en 1822 weinig of geen deficit opgeleverd hebben, en dat er in 1823 maar een half millioen deficit is. Zijn dan de papieren munt in de wandeling gebracht sedert 1821 ten bedrage van ....

te zamen *f* 11,700,000

ook de inkomsten van het Gouvernement? [1])

„Het gevaar," zoo luidt het dringend vertoog verder, „is nu te groot, dan dat U. E. zich langer door woorden zonder meening zou laten misleiden. Hier zijn daadzaken, die geen sophismen verduisteren kunnen: dit werkelijk deficit en de daaruit ontstane schulden staan nu te duidelijk voor de oogen en roepen te hard om voldoening, dan dat men die nu zou kunnen verbloemen of zich over den oorsprong daarvan illusie maken.

„Hetzij mij geoorloofd onder de oogen van U. E. te brengen den aard van die illusiën, waaronder men den waren stand der financiën zoolang heeft weten te verbloemen; de begrootingen van inkomsten en uitgaven geven een batig saldo of surplus over:

1821	*f*	104,811
1822	„	898,754
1823	„	11,525
1824	„	1,115,000 [2])
te zamen . .	*f*	2,130,090 [3])

[1]) Toch brengt men nog tegenwoordig op de Staatsbegrooting van Middelen schatkistbiljetten.

[2]) Dit cijfer komt niet overeen met het in noot op bladz. 42 opgegevene. Men verwondere zich daarover niet. Er heerschte toenmaals over den waren financieelen staat algemeene begripsverwarring:

„De heer Muntinghe," verhaalt Elout, „stelde de verachtering van 1816 tot het einde van 1823 op eene som van ruim *f* 17,000,000, als minimum; het Indisch bestuur kwam door verschillende berekeningen tot een batig saldo, hetwelk tot een maximum van *f* 13,000,000 klom of tot een minimum van *f* 2,000,000 daalde naarmate men eene of andere berekening meende te kunnen aannemen."

[3]) De lezer zal bij vergelijking der posten met de inkomsten opgaven

„In deze begrootingen zijn opgebragt al wat men nu wel gelieft te noemen buitengewone uitgaven, als aankoop van landen en huizen, koninklijke marine enz. en na in de betaling van niet alleen de gewone, maar ook in die der buitengewone uitgaven te hebben voorzien, geven die vier begrootingen het surplus aangetoond. Waar nu is dit surplus? en waar van daan die 12 millioenen schuld daarenboven: ik vrees, dat alle deskundigen, die dezen staat van zaken van nabij zullen zien, zullen moeten verklaren dat dit het resultaat is van grove onkunde of van onbegrijpelijke illusiën, te meer, daar dit aan geene teleurstellingen in de inkomsten toe te schrijven is, die in dit tijdstip jaarlijks toegenomen hebben.

„De begrooting van 1824 geeft, zooals reeds is aangetoond, een batig saldo van *f* 1,115,000, waarvan 5 tonnen gedestineerd zijn voor de afdoening van Palmer en Co, en te gelijkertijd is aan U. E. de propositie gedaan, om nog twaalf tonnen van dienzelfden Palmer te leenen, welke propositie door U. E. is aangenomen en bekrachtigd: wat beduidt dit?"

Wat beduidt dit... zoo tegen den Gouverneur-Generaal te spreken over een door hem zelven aangenomen en bekrachtigd voorstel: ongewone moed!

En dan gaat het verder om te wijzen op de valsche staten „ter gerustelling van U. E. aan Hoogstdenzelven overhandigd!" „Welke zijn dan de redenen voor dergelijke illusiën?," vraagt de verontwaardigde rapporteur. „Is het de mogelijkheid om goede opgaven te krijgen? Niets is gemakkelijker. Neen, U. E. zal genoegzaam overtuigd zijn, dat men den financieelen staat heeft zoeken te verbloemen, dat men geleefd heeft „in de hoop ieder jaar dat die bijzondere providentie voor Java, die zooveel gedaan heeft, daar men zoo lang op gesteund heeft, het een of ander groot geluk zou doen opdagen, waarmede alles zou kunnen hersteld worden."

---

voorkomende in noot op bladz. 42, waarin zijn begrepen niet alleen geraamde baten voor de toekomst maar ook batige sloten van het verledene, inzien, waarom deze optelling kant noch wal raakt.

Trouwens door die vermenging van dienstjaren kreeg men baten, terwijl er feitelijk te korten moesten komen; b. v. voor 1821, waar als bate staat aangeteekend *f* 104,811, is onder de inkomsten ad *f* 27,248,811 een excedent over 1820 ad *f* 900,429 begrepen, m. a. w. de begrooting voor 1821 sluit niet met eene geruime bate maar met een flink tekort.

Maar, helaas, geene Voorzienigheid, ook die voor Java niet, houdt boek of begrootingen....

„Door dergelijke illusies heeft men Uwe Exc. trapsgewijze en langzamerhand van eene kwade en verkeerde positie tot eene ergere, en eindelijk voor een verschrikkenden afgrond gebragt." [1])

Wie intusschen heeft dien „verschrikkenden afgrond" gedempt? Immers de onschuldige Indische landzaten en dat met hun goed en bloed!

Wij hebben eenigzins met uitvoerigheid bij dit jammerlijk voorspel onzer nieuwere koloniale geschiedenis moeten stilstaan; want de kennis er van is volstrekt noodzakelijk voor de juiste waardeering der gebeurtenissen, die tegelijkertijd op koloniaal gebied in de Staten-Generaal voorvielen, en bovendien heeft het financieel bestaan, waarvan wij hier kortelijk de omtrekken schetsen een allernoodlottigsten invloed op het koloniaal beleid van het gansch volgend tijdvak uitgeoefend. — Gaan wij nu na wat op het staatstooneel in Nederland op koloniaal terrein voorviel.

Onze Indische huishouding, geregeld door eene afzonderlijke

---

[1]) Wat intusschen voor van der Capellen verborgen schijnt te zijn geweest, bleek duidelijk genoeg aan den Luitenant-Gouverneur-Generaal de Kock, tijdens deze de regeering had op zich genomen toen van der Capellen zijne reis maakte door de Molukken.

In de meening verkeerende dat de min gunstige staat van zaken, uiteengezet in Wappers Melis' rapport van 1824 tevens aan het Opperbestuur werd gezonden (in werkelijkheid eerst ontvangen op 9 maart 1826), schreef de Kock aan den minister Falck, bij brief van 27 februari 1824:

„Er is een onderwerp dat minder voordeelig staat, en waarvoor alle anderen moeten zwichten; ik zal daarover thans niet in details treden, omdat U. E. met deze zelfde gelegenheid een ampel rapport dienaangaande wordt aangeboden. Ik zal hier maar bijvoegen dat volgens dat rapport onze zaken nog brillanter schijnen dan zij zijn."

Zoo ook bij brief van 23 aug. 1824: „De financiele rapporten naar Nederland gezonden zullen U. E. met den staat van zaken bekend hebben gemaakt; van de begrootingen met de waarschijnlijke inkomsten en uitgaven in deze stukken zijn echter de eersten gemeenlijk verfraaid; ik zal U. E., wanneer ik de zaken geheel heb overgenomen, van niets onkundig laten en alles aanwenden wat in mijn vermogen is om het evenwigt te herstellen; daar zal veel toe hooren, want uitgaven te vermeerderen is niet moeijelijk, maar die te verminderen vindt van alle kanten tegenwerking."

begrooting, had den Koning uitsluitend tot opperbestuurder: „De Koning", zoo luidde het in art. 60 der Grondwet van 1815, „heeft bij uitsluiting het opperbestuur over de volkplantingen en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen."

Alzoo was de Rijkswetgever eigenlijk geheel buiten het beheer der Indische begrooting gesteld; maar tevens luidde art. 127 der Grondwet:

„De uitgaven voor ieder departement van algemeen bestuur, maken een afzonderlijk hoofdstuk der algemeene begrooting uit.

„De penningen voor een departement toegestaan, kunnen alleenlijk bij uitsluiting worden gebruikt voor uitgaven, tot dat departement behoorende, zoodat geene som kan worden overgeschreven van het eene hoofdstuk van algemeen bestuur op een ander, dan met gemeen overleg der Staten-Generaal."

Dat artikel schreef dus voor, om op de „algemeene begrooting", d. i. de begrooting regelende de huishouding van het moederland, de in engeren zin zoogenaamde staatsbegrooting, in zoo vele afzonderlijke hoofdstukken de kosten der ministeriëele departementen te brengen en wijl men Koloniën van stonde aan, zij het ook zonder daarvan de gevolgen in te zien, onder de departementen van algemeen bestuur opnam, werd de strijd over de Indische begrooting ongevoelig overgebracht op het koloniaal hoofdstuk der moederlandsche begrooting.

Het begin van den strijd merken wij reeds op bij de behandeling van de begrooting van 1819, waarop de Koloniën gebracht zijn als een onderdeel van Hoofdstuk VIII, Departement van Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën. In het Centraal Verslag werd de wensch geuit om eene korte opgave van de opbrengst en kosten van eenige overzeesche bezittingen te mogen ontvangen, en toen de minister Falck antwoordt tot die mededeeling niet gemachtigd te zijn, begon het lid de Serret zich over die weigering te beklagen, daar hij nu niet met kennis van zaken over het koloniaal hoofdstuk kon stemmen. Wel erkende hij, dat het beheer der koloniën bij art. 60 der Grw. geheel aan den Koning werd overgelaten, maar er bestond, meende de Serret, geene ongeoorloofde inmenging in den wensch om den financieelen toestand der koloniën te kennen. Zijns inziens, behoorden de Staten-Generaal verslag te erlangen van alle, hetzij in Europa, hetzij elders ontvangen sommen, welke de behoefte des bestuurs tot oorzaak hadden, zelfs

dan nog, wanneer zij niet begrepen waren in den staat der gewone en buitengewone inkomsten, die de vergadering jaarlijks voteerde. Ieder excedent van zoodanige ontvangsten boven de uitgaven moest, meende spreker, komen ten profijte van de schatkist.

Op dit protest werd niet geantwoord. Op het eind van 1820, werd bij de behandeling der begrooting voor 1821 weder het verlangen te kennen gegeven om den staat van Inkomsten en van Uitgaven van Oost-Indië te mogen inzien. Maar ook dit verzoek blijft onbeantwoord. Intusschen verklaart Hogendorp dat in art. 60 der Grw. niets is, dat beletten zou om een uitvoerig verslag van het beheer der Indische geldmiddelen te geven, gelijk art. 128 der Grw. ten aanzien van 's Rijks huishouding voorschreef: „De Koning doet jaarlijks aan de Staten-Generaal een uitvoerig verslag geven van het gebruik der geldmiddelen." De millioenen, oordeelt Hogendorp, die in de koloniën worden opgebracht en dienen om de kosten van regeering en bestuur goed te maken, zijn ook publieke gelden door en ten behoeve van den Staat besteed.

Maar de regeering bleef doof voor die wenschen, totdat de loop der gebeurtenissen in Indie van zelve de Staten-Generaal tot meer wezenlijke tusschenkomst in koloniale aangelegenheden opriep.

Wij hebben reeds gezien dat de boekhouding en het begrootingswezen aldaar in volslagen wanorde verkeerden en dat er allengs steeds aanzienlijker wordende te korten ontstonden, waarvan men voor een deel onbewust was, terwijl men overigens in Indie geene bezuinigingen meende te mogen invoeren, waardoor de van wege Commissarissen-Generaal gevestigde instellingen zouden worden aangerand. Terecht echter, merkt Elout op, dat men volstrekt niet noodig had om ter betrachting van verstandige zuinigheid het door Commissarissen-Generaal voorgeschreven gebouw af te breken: het moet alleen, zegt Elout, met voorzichtigheid opgetrokken worden. Mochten nu ook eenige bijzondere gedeelten te ruim zijn aangelegd, zij konden dan volgens verkregene ondervinding nader worden gewijzigd: dit mocht, dit kon zonder krenking van het stelsel gedaan worden. Maar er heerschte een geest van jammerlijke overdrijving, die o. a. de Luitenant-Gouverneur-Generaal de Kock, bij brief van 17 juli 1825, aldus den Minister Elout kenschetste: „De financieele com-

missie, waarvan ik president ben, heeft, bij haar rapport van 20 april, aangetoond, dat op de uitgaven der Militaire- en Marine-Departementen en van den Waterstaat en Civiele gebouwen jaarlijks bespaard kunnen worden drie millioenen: en in de civiele administratie hoop ik ook vrij wat aan te toonen; maar daar is het moeielijker, want niemand wil iets toegeven, en komt men aan een der raderen, stort, volgens het oordeel der geleerden, het geheele gebouw in."

De Koning, van den onhoudbaren geldelijken toestand in Indie kennis bekomen hebbende, zond, ter vervanging van van der Cappellen de burggraaf du Bus de Gisignies als Commissaris-Generaal naar Indie „ten einde," zooals in de troonrede, gehouden bij de opening der Statenvergadering van 1825/26 gezegd werd, „de vasthouding aan de gegeven bevelen tot spaarzaamheid en orde in de bijzonderheden te verzekeren."

Onder die bevelen behoort een Koninklijk besluit van 3 april 1825 houdende de bepalingen omtrent de wijze, waarop de begrootingen voor Nederlandsch-Indie voortaan moeten worden ingericht en samengesteld. Zij moesten, met afschaffing van de begrootingen van inkomsten, alleen bestaan in begrootingen van uitgaven, gesplitst in eene gewone vijfjarige, door den Koning, op voordracht van den minister, vast te stellen, en in eene buitengewone begrooting, telken jare, daartoe termen zijnde, door den Gouverneur-Generaal in rade, onder 's Konings nadere goedkeuring, op te maken. Bij het ontwerpen van gemelde vijfjarige begrooting, moest in het oog worden gehouden: dat de uitgaven niet alleen uit de inkomsten konden worden bestreden, maar ook een jaarlijksch overschot aan inkomsten moesten opleveren. Aan de Indische Rekenkamer werd wijders uitdrukkelijk de bewaking der begrooting opgedragen.

Bij een Koninklijk besluit gedagteekend 5 april d. a. v. werd den Gouverneur-Generaal gelast een tal van bezuinigingen in te voeren, maar aan die lastgeving werd natuurlijk niet voldaan, bevorens du Bus als Commissaris-Generaal was opgetreden [1]).

[1]) Art. 9 van dat besluit gelastte o. a.: „Na den ontvang van dat besluit zullen geene verhoogingen van traktementen, onder wat benaming of aan wien ook worden verleend: alle personele toelagen en gratificatiën zonder onderscheid, zullen onverwijld worden ingetrokken, zoodat niemand eene hoogere bezoldiging zal genieten dan het vaste traktement voor den post, door hem bekleed, bepaald."

Hoogst gewichtig waren middelerwijl de gevolgen der geldverlegenheid in Indie voor de verhouding van de Staten-Generaal tot de koloniale aangelegenheden.

Het moederland, luidde het ietwat geheimzinnig in de troonrede van october 1825, moest „door zijn krediet" de koloniën te hulp komen, m. a. w. de noodzakelijk gebleken leeningen zouden, zoo al niet rechtstreeks ten laste van het moederland, dan toch onder zijn waarborg gesloten moeten worden.

Zoo werd ten laste der koloniën aangegaan eene leening van 20 millioen in 1826, bij de leeningswet van 23 maart 1826, Ned. Stbl. n°. 12; eene van 27 ton het volgende jaar bij de wet van 22 december 1827, Ned. Stbl. n°. 63; eene van 15 millioen in 1828 bij de wet van 27 december 1828, Ned. Stbl. n°. 90; maar daar in de eerste jaren rente noch aflossing door Nederlandsch-Indie kon gekweten worden, moest het jaarlijks de schatkist van het moederland, als de borg ontgelden.

De aanneming nu dier leeningswetten door de Staten-Generaal werd niet verkregen, dan nadat de Regeering ten koste van het met hand en tand gehandhaafd „uitsluitend" opperbestuur des Konings concessiën had gedaan ten aanzien van de bemoeienis der Vertegenwoordiging met de geldelijke aangelegenheden der Koloniën; terwijl de jaarlijksche goedkeuring der posten, uitgetrokken op het koloniaal hoofdstuk der staatsbegrooting voor rente en aflossing dier leeningen, immer door een min of meer uitvoerige beoordeeling van het Indische financieel beheer werd voorafgegaan.

Maar dit voorschrift vond in Indië zoo weinig bijval, dat de Gouverneur-Generaal bij brief van 18 october 1825 aan het Opperbestuur te kennen gaf, het niet te kunnen opvolgen.

„Bij dien brief," verhaalt Elout, „was overgezonden het rapport van twee leden uit den Raad van Indie van 15 october 1825, vergezeld van een staat dier toelagen waarvan velen zelfs eerst in 1825 waren toegestaan. Die staat beliep eene som van *f* 82,848, dan de rapporteurs begrepen, dat eene groote menigte dier posten niet vielen in de termen van het koninklijk besluit, en dat alzoo niet meer dan eene som van *f* 27,540 's jaars en alleen tijdelijk zou kunnen bespaard worden, daar de billijkheid vorderen zou dat gemis te vergoeden.

„Op dien staat wordt onder anderen melding gemaakt van eenen ambtenaar, die verhooging trok zonder dat daarvan eenige autorisatie van het Indische bestuur bestond, maar enkel op eene mondelinge toezegging van den Hoofd-Directeur van Financiën...."

Aldus gaf de leeningswet van 1826 tot de eerste grondige behandeling van koloniale aangelegenheden tusschen Regeering en Staten-Generaal aanleiding.

De zin van art. 60 der Grondwet betreffende het uitsluitend opperbestuur des Konings werd aan eene nauwgezette critiek onderworpen, terwijl de Regeering eindelijk verklaarde dat het inroepen van de medewerking der Staten-Generaal voor de leening van '26 als een bewijs kon gelden, dat de Opperbestuurder zelf art. 60 niet al te streng wenschte op te nemen: „Wanneer derhalve," zoo schreef zij, „de Koning de noodige voorzieningen met gemeen overleg van de S.-G. verlangt te nemen, dan handelt H. D. overeenkomstig met den geest der Grondwet, en geeft eene nieuwe proeve van bezorgdheid voor zijne onderdanen, en van vertrouwen in de S.-G."

Dat vertrouwen kon nochtans, naar het schijnt, niet gewonnen worden zonder het betoog, dat de oorzaken van den geldnood in Indië slechts van voorbijgaanden aard waren en dat de bezittingen zelven ongetwijfeld spoedig middelen genoeg zouden bekomen om de beloofde rente en aflossing aan de houders der Indische schuldbrieven uit te keeren. Zulk een betoog vorderde echter openingen, waartoe anders de regeering zeker niet zou overgegaan zijn; maar die nu in eene uitvoerige memorie van toelichting gegeven werden en waarin met name werd uitgeweid:

I. Over de voorname oorzaken en de uitgestrektheid der behoefte;
II. Over de hoegrootheid en den aard van den waarborg door het Rijk te geven; en
III. Over de aanwijzing der middelen, die de koloniën bezaten, om de schuld te kwijten, buiten bezwaar van het moederland.

In deze laatste aantooning kwam tevens voor de tot dus ver immer hardnekkig geweigerde opgaven van het bedrag der jaarlijksche inkomsten en uitgaven in Nederlandsch Indië van af 1817 t/m 1823.

Het tal van vragen, opmerkingen en bezwaren waartoe het wetsontwerp verder aanleiding gaf, leidde tot de overlegging van nog meerdere gegevens om den toestand der Indische financiën te leeren kennen en tevens tot belangrijke verklaringen en beloften van wege de regeering, met name:

1°. dat aangezien „de overzeesche bezittingen het eigendom

van het Rijk zijn", de Koning zelf meent dat geene leeningen onder verband van de Indische bezittingen mogen aangegaan worden, zonder toestemming der S.-G.;

2°. dat om de vijf jaren, te beginnen met het jaar 1831 de Staten-Generaal opening zouden erlangen „van het beloop der afbetalingen uit de middelen van die bezittingen gedaan, en van den geldelijken toestand derzelve"; eene belofte in de slotalinea van art. 5 der leeningswet opgenomen, en waarvan het gewicht door de Regeering werd in het licht gesteld met de herinnering dat de Koning van nu af zelf de Indische begrooting om de vijf jaren zou vaststellen, dat tot grondslag dier vaststelling zou worden genomen de gemiddelde staat der inkomsten, gedurende de laatst voorgaande vijf jaren, dat daaruit zou volgen dat het Opperbestuur om de vijf jaren in het bezit moest worden gesteld van omstandige berigten", omtrent den loop der Indische administratie en alzoo zich in staat zien „zoodanige mededeelingen aan de Staten-Generaal deswege te doen, als in verband tot de voorgenomen leening, tot derzelver voldoende inlichting zullen kunnen strekken."

Het is waar: geenerlei beloften zijn behoorlijk nagekomen. Al hielden sints geene geldleeningen rechtstreeks ten laste van Nederlandsch Indië meer plaats zonder toestemming der S.-G., het Opperbestuur leende eigenmachtig millioenen van de Nederlandsche Handelmaatschappij en terwijl het daarvoor de Indische producten verpandde, sloot het toch langs dezen weg leeningen buiten den Rijkswetgever om. De gelden moesten hoofdzakelijk dienen ter bestrijding van de oorlogskosten, die de Belgische opstand noodig maakte.

Verklaarde de Regeering nog in 1828 niet te zullen aarzelen om „telkens, wanneer zij den waarborg van het moederland zou inroepen, aan de S.-G. den waren stand der Oost-Indische geldmiddelen, als ook van derzelver begrooting voor te leggen"; die waarborg werd wel „telkens" ingeroepen, maar zelfs de bij art. 5 toegezegde vijfjaarlijksche opening te beginnen met 1831, bleef als de tienjarige verantwoording tijdens de Oost-Ind. Compagnie, uit, omdat de Regeering in den strijd met België, een geschikt voorwendsel vond, alle opening te weigeren. Immers dan zoude de vijand de rijke bronnen leeren kennen, die in Indië met de invoering van het kultuurstelsel geopend waren en, gelijk de heeren XVIIe om de vaststelling eener matige

recognitie te erlangen, kort vóór iedere verlenging van het octrooi het deden voorkomen, alsof de Compagnie in slechten toestand verkeerde, moest men ook voor het bekomen van voordeelige vredevoorwaarden met België de koloniën veeleer als een lastpost laten beschouwen. De toegezegde vijfjaarlijksche opening werd dan ook eerst, en niet dan op voortdurenden aandrang der Staten-Generaal, gegeven in october 1835; doch slechts.... bij geheime missives.

Werden de sommen bij de leeningswetten toegestaan, uitsluitend door de Regeering aangevraagd ten behoeve der overzeesche bezittingen, reeds bij de behandeling der begrooting voor 1827 bleek het den heer van Alphen dat de bedoeling der wet van 1826, in het speciaal belang van het Amortisatie-Syndicaat, was overtreden ten einde die instelling te ondersteunen, te helpen, te bevoordeelen [1]), terwijl volgens het beweren van anderen, omstreeks 14 millioen van de geldleeningen ten behoeve van Indie gewettigd, nimmer hunne werkelijke bestemming hadden bereikt.

Deed de Regeering alsof ze tot alle mogelijke inlichtingen bereid ware, de Minister van Marine en Kolonien Elout, achtte het minder geschikt zich in de Staten-Generaal meer aan verantwoording bloot te stellen en droeg de verdediging der laatste leeningswet, ter zitting van 22 en 23 december 1828, aan zijn

---

[1]) Het Amortisatie-Syndicaat was ingesteld bij de wet van 27 december 1822 en werd ontbonden bij de wet van 27 december 1840. Het beheerde 's Rijksschulden in het geheim, uitgaande van het denkbeeld, dat wanneer de Regeering, als een particulier, in staat wordt gesteld te speculeeren, de schatkist daarbij groote voordeelen zou kunnen behalen. Aan het A. S. werden verscheidene landsinkomsten toegewezen en kredieten in werkelijke schuld ten zijnen behoeve geopend, ter voldoening van een aantal aan dat lichaam opgelegde verplichtingen jegens de schatkist.

Deze Staat in den Staat, gelijk Hogendorp het A. S. noemde, maakte daarna het vaststellen der staatsbegrootingen door de Staten-Generaal in vele opzichten tot eene ijdele vertooning. De Regeering toch deed uitgaven buiten de staatsbegrooting en putte daartoe de middelen uit de schatkist van het A.-S. Bezat deze geene middelen, dan sloot het A.-S. leeningen, zoodat de Regeering op deze wijze, in weerwil van het begrootingsrecht der Staten-Generaal, eigenmachtig over 's lands middelen beschikte. De Staten-Generaal hadden in het bestuur van het A.-S. geen zeggen, wijl de wet, die de instelling had gevestigd, strikte geheimhouding omtrent hare administratie voorschreef.

ambtgenoot van Financien over. Op de verklaringen van Donker Curtius dat het hem smartte den Minister van Koloniën bij zulk eene gewichtige gelegenheid niet tegenwoordig te zien, ten einde de zoo noodzakelijke inlichtingen te geven „waartoe hij door zijne personeele kennis in de Oost, best in staat schijnt te zijn" en van Surlet de Chokier, dat het ook hem bevreemdde „dat de Minister van Marine en Koloniën niet aanwezig was om het ontwerp te verdedigen daar het tot zijn vak en niet tot dat van den Minister van Financiën behoorde," antwoordde deze kortaf dat de afwezigheid van zijn ambtgenoot plaats had „op last des Konings" en om redenen „welke door Zijne Majesteit zijn goedgekeurd en dus mijne verdediging niet schijnen te behoeven."

Aan die ministerieele verantwoordelijkheid op koloniaal terrein moest ten slotte, meende de Regeering, voor goed een einde gemaakt worden.

Reeds sints lang was de Regeering bij dat lastige Koloniaal hoofdstuk der staatsbegrooting aan het afbreken geweest. Toen de rooskleurige rapporten van van der Capellen aan het Opperbestuur de overtuiging gaven dat de Indische huishouding zich zelf kon bekostigen, verdwenen langzamerhand alle vroeger opgebrachte koloniale uitgaafposten van de staatsbegrooting, zoodat van af de begrooting voor 1822 op het koloniaal hoofdstuk van Uitgaven jaarlijks prijkte eene nul; toen daarna aan het licht kwam, dat wel verre Indie zich zelf kon onderhouden, het moederland moest bijspringen, verdween ook van de Middelen der staatsbegrooting met 1826 de eenige van af 1815 getrouw gebleven post van koloniale inkomst: verkoop van nagelen en olieteiten: een post, die nog jaarlijks op de begrooting was verschenen; maar deze afvoering werd volstrekt niet vergoed met het weder opbrengen van Uitgaafposten. Immers de leeningswetten zelven gaven gelegenheid tot behandeling der koloniale aangelegenheden; wat kon men meer wenschen! Eindelijk kreeg men met 1830 de millioenen-regen van het kultuurstelsel, en daaruit kon heel wat meer bekostigd worden. Die „strikt administratieve" uitgaven, welke het departement van Koloniën vereischte, waaronder het tractement van den Minister enz., behoefden ook niet meer op de staatsbegrooting te verschijnen: het geheele koloniaal hoofdstuk kon dus wel worden geschrapt en om daartoe te kunnen overgaan werd, bij besluit van 12 oc-

tober 1833, het toenmaals bestaand ministerieel departement Nationale Nijverheid en Koloniën geplitst en Koloniën met 1° 1834 tot een ministerieel departement op zich zelf verheven. Daarna werd de begrooting voor 1834 zonder vermelding van het Koloniaal-departement ter Staten-Generaal ingezonden [1]).

De storm, die over die handeling losbrak, en waaraan wij o. a. eene treffende redevoering van den braven van Sytzama hebben te danken, maakte de Regeering tot eenig toegeven bereid. Op éénstemmig verlangen der Kamer, verklaarde de Minister, werd op de begrooting voor 1835 het Departement van Koloniën als afzonderlijken post, zij het ook slechts voor Memorie, op de staatsbegrooting teruggebracht en sints dien tijd treffen wij ons koloniaal Hoofdstuk (IX) immer op de moederlandsche begrooting aan; maar meende men zich in de Staten-Generaal over toegevendheid der Regeering te mogen verheugen, de Minister van Financiën van Tets van Goudriaan (zijn ambtgenoot van Koloniën verscheen weder niet) gaf uittartend te kennen, dat voor die blijdschap niet de geringste reden bestond, omdat de Regeering daarbij votstrekt aan „geen beginsel gedacht heeft," zoodat dan ook de betoonde welwillendheid in geenen deele moest beschouwd worden als „eene concessie of inwilliging aan eene zoogenaamde oppositie!"

De heer van Dam van Isselt vernam die nadere verklaring der Regeering „met een innig gevoel van leedwezen."

Zoo zien wij den strijd over het Koloniaal bestuur allengs heftiger worden: de Koning-Opperbestuurder zich stellende onder het uitsluitend gezag, hem door de Grondwet toegekend; de Vertegenwoordiging krachtens de grondwettige bepalingen op de Ministeriëele departementen en op de bezoldiging van de lands-

---

[1]) Reeds bij de behandeling der begrooting van 1832 had de Regeering in de Staten-Generaal het voornemen te kennen gegeven om het koloniaal hoofdstuk niet meer op te brengen, daar ook het koloniaal bestuur in het moederland zijne kosten zou kunnen bestrijden uit het excedent der Oost-Indische begrooting. Het lid Luzac beantwoordde toen o. a. die verklaring dat hij daarin zag zulk eene groote „irregulariteit," dat hij eene begrooting „met deze smet bevlekt" nimmer zou aannemen. Al naarmate de Oost een ruimer excedent opleverde, beweerde spreker, zou men dus allengskens eenige hoofdstukken van de begrooting doen verdwijnen! Principiis obsta!

dienaren [1]) voor het behoud van het koloniaal Hoofdstuk opstaande; de Koning handhaafde meer dan het belang van zijn Rijk wel vorderde; de Vertegenwoordiging eischte meer dan de Grondwet wel uitdrukkelijk voorschreef. Ons toenmalig staatsrecht verkeerde inderdaad nog slechts in staat van wording en gisting: le droit ne se fait pas, mais naît. De geboorte zou eerst plaats hebben na jaren strijd en niet dan na menige pijnlijke gebeurtenis, en toen is het nog voor menigeen gebleken eene misgeboorte. De aard der dingen was intusschen sterker dan het streven van het Koninklijk gezag om zich in de alleenheerschappij over de Koloniën te handhaven. Hoe grooter de misbruiken werden, waaraan de Regeering zich bij de eigenmachtige beschikking over de steeds aangroeiende koloniale inkomsten schuldig maakte, zoo meer het gevoelen veld won, dat de Regeering in een constitutioneelen staat niet zulk een gevaarlijk wapen moest behouden, dat haar de macht gaf om des verkiezend voor een goed deel buiten de Staten-Generaal te besturen. Hoe belangrijker de Indische staathuishouding begon te worden en Nederland financieel afhankelijker werd van hare Koloniën, zoo meer aan de Vertegenwoordiging de bestaande anomalie in het oog moest springen, om eene staatsbegrooting met zeer veel zorg samen te stellen en daar naast eene andere buiten haar om vastgestelde begrooting te dulden, waarvan de totaalsom de rijksbegrooting begon te overtreffen, terwijl die moederlandsche begrooting niet meer te sluiten viel, zonder de baten der koloniale begrooting. Hoe algemeener het begrip van ministerieele verantwoordelijkheid gevestigd werd, zoo vreemder het moest schijnen, dat een Minister van Koloniën verantwoordelijk werd gesteld voor de paar duizend gulden, die hij voor zijn Hoofdstuk op de staatsbegrooting verkoos te brengen, terwijl hij de bevoegdheid tot een onverantwoordelijk beheer behield over eene van 80 tot 100 millioenen aangroeiende Indische begrooting.

---

[1]) Art. 61 der Grondwet van '15 luidde nl.: „De Koning heeft het opperbestuur van de algemeene geldmiddelen. Hij regelt de bezoldiging van alle kollegiën en ambtenaren die uit 's lands kas betaald worden, en brengt dezelve op de begrooting der staatsbehoeften." De oppositie beweerde dat alzoo de bezoldiging van den Minister van Koloniën en de overige kosten van zijn departement op de staatsbegrooting moest gebracht worden.

Van daar, vóór dat in 1864 het beginsel van wettelijke vaststelling was aangenomen, voortdurende strijd tusschen Staten-Generaal en Regeering over den juisten omvang van het koloniaal Hoofdstuk der staatsbegrooting. Ofschoon het duidelijk genoeg was, dat men onder dat Hoofdstuk niet de geheele Indische begrooting kon brengen, wenschte men toch in de Staten-Generaal er meer posten op, dan de Regeering noodig oordeelde, en wijl de juiste grenzen volstrekt niet waren aan te geven, bleef die strijd bestaan tot de wet van 23 april 1864. Toen eerst verloor de quaestie haar gewicht. De Vertegenwoordiging nam er sints genoegen mede dat op de Indische begrooting, die nu toch ook door haar zou vastgesteld worden, alles werd uitgetrokken dat tot de huishouding van Nederlandsch-Indie kan worden gerekend, ja, meer dan dat alles. Alleen de bovenvermelde strikt administratieve posten, gelijk de Minister van de Putte zich bij de toelichting der wet van 23 april 1864 uitdrukte, komen nog op de moederlandsche begrooting voor[1]) en het is met name bij de behandeling van dit koloniaal Hoofdstuk der staatsbegrooting, dat de Minister van Koloniën, krachtens de Grondwet, verantwoordelijk wordt gesteld[2]). Wij mogen intusschen met deze korte aanduiding niet volstaan maar behooren de ontwikkeling dier wettelijke vaststelling in den strijd tegen ministeriëele willekeur eenigszins nader uiteen te zetten.

Eerst hadden de leeningswetten, die Nederlandsch-Indie moes-

---

[1]) De aanwijzing strikt administratieve is zeer rekbaar. Feitelijk bestaat dan ook het koloniaal Hoofdstuk der staatsbegrooting uit meerdere van die strikt administratieve Afdeelingen, nl. behalve Kosten van het departement (waaronder het tractement van den Minister, van den Secretaris-Generaal en van de verdere ambtenaren bij het Departement werkzaam) enz. o. a. Uitgaven ten behoeve der kolonie Suriname; Uitgaven ten behoeve der kolonie Curaçao, enz.

[2]) Want, luidde het in de Memorie van Toelichting: „Het Departement van Koloniën bezit ontegenzeggelijk het grondwettig karakter van een door den Koning uit krachte van art. 73 der Grondwet ingesteld ministerieel departement; het is op dien rechtsgrond en op dien rechtsgrond alleen, dat de verantwoordelijkheid van den Minister van Koloniën, gelijk die zijner ambtgenooten, berust. Het ware dus strijdig met de Grondwet het tegenwoordig IXde hoofdstuk der staatsbegrooting geheel te doen wegvallen."

ten ondersteunen, tot ontevredenheid over het uitsluitend koloniaal gezag des Konings aanleiding gegeven. Met 1830 krijgt men echter eene omkeer in de geldelijke verhouding tusschen moederland en koloniën, en verschijnen op de staatsbegrootingen steeds grooter wordende koloniale uitkeeringen ter ondersteuning van de rijksschatkist. Die vaste bijdragen werden bepaaldelijk geregeld bij besluit van den Commissaris-Generaal dd. 30 januari 1834.

De begrootingen van Nederlandsch-Indie zouden voor het vervolg moeten aanwijzen de uitgaven en ontvangsten, terwijl het excedent der inkomsten boven de uitgaven moest verhandeld worden bij de begrootingen als een krediet, onder een afzonderlijk hoofd: rekening met het ministerie voor de koloniën. Die rekening moest worden gekrediteerd over het geheele excedent der ontvangsten, en daarvan overgemaakt de som, door den Koning als jaarlijksche remise vast te stellen: voorloopig en in afwachting van 's Konings beslissing, stelde het besluit die remise vast op tien millioen gulden 's jaars; maar bovendien behoorde te worden overgemaakt, zoodanige som, als bleek, dat den 1sten januari van het jaar, bij 's lands kassen beschikbaar was, boven een bedrag van tien millioen gulden.

Doch, hoezeer die hulp, de berooide moederlandsche schatkist te stade kwam, enkele leden der Staten-Generaal, die in de dagen van tegenspoed hadden aangedrongen op meerder licht in de Indische huishouding, lieten zich niet door deze uitkeeringen, welke overigens naamloos op de staatsbegrooting verschenen, tevreden stellen.

De koloniale bijdragen waren en bleven voor hen een steen des aanstoots; zonder te weten het beloop der ontvangsten en der uitgaven van de Indische huishouding kon men die Indische gelden niet aannemen. Men moest toch den oorsprong van die uitkeeringen kennen; ten koste van welke opofferingen ze verkregen werden. Was het jaarlijksch bedrag der Indische ontvangsten meer dan dat der uitgaven, hoeveel was het meer? Wat deed de Regeering met het bedrag der voordeelige saldo's, voor zoover het meer bedroeg, dan op de rijksbegrooting als uitkeering was toegewezen? De Regeering, meende men, had geen recht over die gelden naar willekeur te beschikken .... en een oorlogstoestand te handhaven „buiten bezwaar der goede ingezetenen."

In stede dus dat de Regeering voor de aangebrachte ondersteuning geloofd werd, gaven die uitkeeringen nog maar aanleiding tot critiek en bemoeienis met de koloniale zaken: ook daar wenschte de Regeering een einde aan te maken.

Die uitkeeringen behoefden immers niet onder het Hoofdstuk Koloniën gebracht te worden; wanneer men ze eens deed voorkomen als rente en aflossingen van leeningen, die Indie met Nederland sloot, dan kon men gevoegelijk de koloniale uitkeeringen in dien vorm brengen onder het Hoofdstuk der Nationale Schuld. De Regeering kwam dus op het denkbeeld dat Nederland nog zeer veel had te vergen, wegens overoude schulden, afkomstig van af.... het jaar 1795. Zij rekende der Staten-Generaal in 1836 voor dat de gansche schuld zeker wel veel meer zou bedragen dan *f* 155 millioen, maar voorloopig zou men zich kunnen tevreden stellen, wanneer men Nederlandsch-Indie belastte met de rente van een schuld groot *f* 140 millioen, daar men, schreef de Regeering stiefmoederlijk, de schuld niet moest opvoeren boven hetgeen men van de koloniën thans veilig vermeende ten deze te kunnen vergen."

Zoo dan zag men achtereenvolgens de wetten van 24 april 1836, Ned. Stbl. n°. 11 en 12, van 11 maart 1837, Ned. Stbl. n°. 10, van 27 maart 1838 Ned. Stbl. n°. 9, van 22 december 1838, Ned. Stbl. n°. 50, aannemen, waarbij ten laste van Nederlandsch-Indie werd gebracht een kapitaal van *f* 236 millioen, en waarvoor het jaarlijks, nu niet meer als uitkeering, maar als rente moest betalen 98 ton. Maar wanneer nu nog slechts die rente der Oost-Indische schuld als eene bate op de rijksbegrooting verscheen.... Ook dit geschiede niet: die rente werd van af de begrooting voor 1837 tot die voor 1841 van de Uitgaven voor Nationale Schuld afgetrokken; — men verloor dus nu ook de waarheid betreffende die Uitgaven meer en meer uit het oog en dat in weerwil eener algemeene en jaarlijks terugkeerende tegenkanting in de Staten-Generaal.

Dat intusschen de gevolgen dier schuldbelasting van Nederlandsch-Indie in de Staten-Generaal zeer goed voorzien waren, kunnen de redevoeringen getuigen.

Bij de behandeling der wetten van '36 verklaarde o. a. Schimmelpenninck dat het hoofddoel was „ om middelen beschikbaar te krijgen, waardoor men den tegenwoordigen politieken gang van zaken, naar de verkiezing van onze Regeering, onbepaald kon rekken,

zonder de ontevredenheid der natie door het opleggen van nieuwe lasten gaande te maken"; hij vond onze financien reeds zoo ingewikkeld dat hij „geene zes menschen in het Rijk" zou kunnen opsporen die ze volkomen kennen en zag ze nu door de voorgestelde leeningen nog verwarder worden.

Ook de helderziende Luzac verzette zich van stonde aan tegen deze nieuwe financieele „kurieuse" uitvinding. Men gaat nu „op de eigendunkelijkste wijze eene Blankenbergsche rekening en optelling maken der vorderingen van het moederland op de kolonien" terwijl „er met evenveel recht als reden hier eene créance van 100, 200, ja 300 en 400 millioenen vast te stellen was"; met de wetten van '36 zal zich het vreemde schouwspel vertoonen, „dat de Regeering van Nederland in 's Gravenhage, als crediteur, tegen zich zelve op Java als debiteur zal optreden, met juist zoo vele millioenen als het haar heeft goedgedacht op te nemen. Wie toch zal het haar tegenspreken? Wie zal haar daarbij kunnen beletten, bij wel gelukken dezer eerste poging, eene andere calculatie te maken, en het aantal der millioenen bij nieuwe behoeften alhier aanzienlijk nog te vermeerderen." En bovendien, meende Luzac, wij hebben recht op de Oost-Indische baten; die toevloeiing moet niet geschieden uit kracht van zekere obligatiën, welke wij aan ons zelven geven „doch uit kracht en op grond van die vereeniging, welke de belangen van Nederland onverbreekbaar aan de belangen der Oost-Indische bezittingen vasthecht."

Met het jaar 1839 naderen wij echter het einde van hetgeen Luzac toen noemde „eene belachelijke comedie." Men wilde weder op nieuw eene leening ten laste van Nederlandsch-Indie aangaan, ten bedrage van 56 millioen, natuurlijk voor de allerlaatste maal; maar, beweerde Luzac, dat was slechts „om bij het aangaan van bezwarende leeningen voor het moederland, daar dit zich tot borg blijft stellen, de diepte van den afgrond, welken wij naderen, voor het kortzichtig oog te bedekken." Hij zou des noodig niet weigeren de moederlandsche schatkist te hulp te komen „doch zonder eene fictive persona intermedia, die quasi erkent zoo vele millioenen schuldig te zijn, als men maar goedvindt haar te laten op zich nemen."

Inderdaad het zag er met Regeering en schatkist allerbedroevendst uit. De Statenvergadering moest bekend worden dat de Regeering eigenmachtig 10 millioen uit 's Rijksschatkist voor

Oorlog had genomen [1]); de schatkist van het Amortisatie Syndicaat, in der tijd door d'Otrange geheeten, un syndicat d'engloutissement, was niet alleen ledig, maar de Regeering scheen ten name dier administratie schulden te hebben aangegaan. Zij had liefst een deficit van 120 millioen, of zooals de Regeering het bloemrijker uitdrukte, van 4 millioen 's jaars; eindelijk was bij de Nederlandsche Handelmaatschappij eene som van 40 millioen opgenomen onder verpanding der Indische producten.

De gevraagde 56 millioen zouden nu moeten strekken om 's Rijksschatkist weer in het effen te brengen, het deficit van het Syndicaat kon wel op Indie worden overgedragen, waarna het Syndicaat zou worden opgeheven en aan de Handelmaatschappij zouden dan haar voorschotten worden teruggegeven. De Indische producten werden dus weder vrij, de opgenomen Indische gelden kwamen weder met die producten onder het uitsluitend oppergezag des Konings en men kon weer met nieuwen moed beginnen.

Maar de Staten-Generaal waren voor geene overreding, naar het scheen, meer vatbaar. De minister van den Bosch deed al het mogelijke om de zaken op te helderen. Het woord administratief kapitaal werd toen uitgevonden en vermeerderde de reeds flink ontstane verwarring van denkbeelden, te midden van consignatiestelsels, kapitalisatiecontracten, kultuurstelsels, duitenplaatjes, re-

[1]) Het was reeds bij de behandeling der begrooting voor 1836 Hoofdstuk Oorlog dat, op de vragen, die ten doel hadden om opheldering te bekomen of al de gewone of buitengewone kosten van oorlog door middel van de sommen bij dat hoofdstuk uitgetrokken waren voldaan dan wel uit welke andere middelen de meerdere uitgaven bestreden waren, de Regeering moest bekennen dat zij rijksuitgaven buiten de staatsbegrooting om uit de Indische middelen had bestreden. De Regeering deed echter die bekentenis in haren gewonen bloemrijken stijl. In al de buitengewone oorlogskosten, verklaarde zij, is door den Koning kunnen voorzien worden „buiten bezwaar der ingezetenen, en zonder daarvoor belastingsmiddelen voor te dragen"; en voegt zij er bij, „deze gelukkige omstandigheid" is oorzaak, dat men „minder gestreng" het oog heeft behoeven te houden „op het al of niet in uitgaaf brengen van sommige korpsen", die veeleer in Indie hadden gediend, waarom men ze „als meer bepaald tot de bewapening voor de kolonien behoorende van de begrooting weggelaten en ten laste van dezelfde kolonien heeft laten verblijven."

miserekeningen enz. alle dood eenvoudige zaken, die slechts door de geheimzinnige wijze van voorstelling iets geleerds en diepzinnigs kregen. Ook riep de Minister „de aanbiddelijke Voorzienigheid" in, die Nederland zoo blijkbaar beschermde; ook werd door hem voorspeld dat de verwerping der leeningswet „in hare gevolgen tot onzen ondergang leiden kan"; hij dreigde daarom met zijne aftreding, om, in de afzondering van ambteloos burger, zijn lief vaderland te kunnen beklagen „en God bidden, dat Hij het voor die rampen behoede", die naar den Minister voorzag „door geene menschelijke wijsheid — worden aan de regeering de noodige middelen geweigerd — kunnen worden afgewezen".

De 2de Kamer liet zich echter ditmaal niet door van den Bosch van den rechten weg afleiden: de leeningswet van 56 millioen werd met 39 tegen 12 stemmen verworpen en daarmede treden wij een nieuw tijdperk binnen van onze Indische staatsrechterlijke geschiedenis. Onder hen, die de wet niet aannamen, vermelden wij Luzac, van Dam van Isselt, van Sytzama, oude strijders tegen ministerieele willekeur van af de vestiging van het Koninklijk gezag; ook de te dikwerf welgezinde en te rederijke van Alphen werd nu onder de voorstemmers gemist.

IV.

Toegerust met de kennis van al hetgeen geschied was, gedurende een veel bewogen parlementair leven van 25 jaren, werden de Staten-Generaal in het jaar 1840 opgeroepen tot eene grondswetsherziening, die wegens de erkenning van België, in 1839 als zelfstandige staat niet langer kon uitgesteld worden.

Die herziening bracht evenwel geene wijziging te weeg in het zoo dikwerf gewraakte voorschrift:

„De Koning heeft bij uitsluiting het opperbestuur over de volkplantingen en bezittingen van het Rijk in andere wereld-deelen."

Alleen werden aan deze bepaling, in de nieuwe grondwet onder art. 59 voorkomende, nog twee alinea's toegevoegd, namelijk:

„Aan de Staten-Generaal zullen in den aanvang van elke gewone zitting, worden medegedeeld, de laatst ingekomene staten van ontvangsten en uitgaven, van opgemelde volkplantingen en bezittingen.

„Het gebruik van het batig slot, beschikbaar ten behoeve van het moederland, wordt bij de wet geregeld."

En ter toelichting dezer beide alinea's schreef de Regeering dat onder het jaarlijksch overleggen der laatst ingekomen staten van ontvangsten en uitgaven, moest verstaan worden „de jaarlijks door den Gouverneur-Generaal over Nederlandsch-Indie gearresteerd „wordende begrootingen van ontvangsten en uitgaven"; het woord s t a t e n was enkel in de Grondwet opgenomen „omdat dit sedert verscheidene jaren de o f f i c i e e l e b e n a m i n g is van de door den Gouverneur-Generaal over Nederlandsch-Indie gearresteerd wordende begrootingen van ontvangsten en uitgaven".

En lichtte de Regeering toe:

„Volgens de door den Commissaris-Generaal van den Bosch gemaakte en door den Koning bekrachtigde bepalingen, worden de begrootingsstaten jaarlijks door den Gouverneur-Generaal, omstreeks de maand januari gearresteerd en executoir verklaard en vervolgens herwaarts gezonden. Gewoonlijk ontvangt het departement van Kolonien die staten in juni of juli en is in augustus of september gereed met het gewone onderzoek in hoeverre, bij de opmaking derzelve, de bestaande verordeningen zijn betracht geworden. Het departement kan in den aanvang van elke gewone zitting der Staten-Generaal gereed zijn met de ter mededeeling aan H. E. M. bestemde opgaven, en die opgaven kunnen alsdan de laatst bekende informatien omtrent de koloniale opbrengsten bevatten.

„Deze gang van zaken", werd verzekerd, „is de eenige die als doelmatig kan worden beschouwd, terwijl voorts in de bovenvermelde verordeningen en in derzelver nauwgezette bewaking bij het departement van Kolonien de waarborg opgesloten ligt, dat de jaarlijksche begrooting naar behooren opgemaakt, en niet overschreden wordt.

„De dagelijksche bewaking der uitgaven, en de verantwoording der rekenplichtigen zijn opgedragen aan inrichtingen van contrôle, overeenstemmende met die van het moederland, en die nog onlangs het voorwerp zijn geweest van voorstellen van den Gouverneur-Generaal, ten doel hebbende bespoediging en vereenvoudiging. Geene uitgaaf wordt in Indie toegestaan door den Gouverneur-Generaal, vóór dat de genoegzaamheid van den eigenaardigen post der begrooting op eene voldoende wijze gebleken zij."

Deze verklaring gold dus meer alinea 2 van het nieuwe art. 59 der Grondwet.

Wat de slotalinea aangaat de Regeering lichtte toe dat de uitdrukking „het batig saldo, beschikbaar ten behoeve van het moederland'„ niet omvatte het meerdere bedrag der middelen boven de uitgaven van de door het Indische bestuur beheerde begrooting; maar van dat „excedent" moesten eerst nog worden afgetrokken „de uitgaven, welker vermindering of vermeerdering niet van dat bestuur afhangt, maar die door het moederland aan de Indische financien worden opgelegd: wat er dan nog van dat excedent overschoot, was het grondwettig beschikbaar „batig slot".

Hierdoor ontviel dus aan de Vertegenwoordiging het zoo zeer gewenschte toezicht op de Indische begrooting zelve: de beschikbaarstelling van een batig slot bleef aan den opperbestuurder overgelaten. In de Staten-Generaal verlangde men daarentegen de Indische begrooting zelve vast te stellen. Dit echter oordeelde de Regeering onmogelijk: „Het is ten eenenmale ondoenlijk," zoo schreef zij, „om het arresteeren der begrooting te ontnemen aan de koloniale besturen, eensdeels, omdat hun alleen een aantal omstandigheden bekend zijn die op het cijfer dier begrootingen eenen beslissenden invloed oefenen; anderdeels, omdat de groote afstanden tusschen het moederland en die bezittingen in het onderstelde geval slechts de keuze zouden laten tusschen twee even bedenkelijken alternatieven, namelijk het volgen door den Gouverneur-Generaal van eene lang te voren in Nederland gearresteerde en op de omstandigheden van het oogenblik niet meer passende begrooting, of wel het geheele gemis van eene begrooting; daar toch die van elk loopend jaar eerst lang na ommekomst van hetzelve in Indie ontvangen, en daardoor geheel nutteloos worden zou.

„In beide gevallen zou er eene verwarring en onzekerheid ontstaan waarvan de gevolgen niet te berekenen zijn".

Het behoeft haast geene herinnering dat het aangenomen artikel 59 in de Grondwet van 1840 onder de voorstanders der koloniale hervorming geene genoegdoening gaf [1]); maar de meer-

---

[1]) Zoo o. a. schijnt den heer Thorbecke de mededeeling der laatst ingekomen staten „ten eenen male ongenoegzaam en nutteloos, zoolang de Staten-Generaal geen invloed oefenen op de regeling der ontvangsten en

derheid der Vertegenwoordiging, onder de invloedrijke leiding van den minister Jean Chrétien Baud, ging met het voorstel der regeering mede, de wijzere minderheid moest dus wel volgen. Wij kunnen hier niet de gehouden beraadslagingen mededeelen; doch de toenmalige geest ten aanzien der verantwoordelijkheid van den Minister van Kolonien wordt voldoende gekarakteriseerd door het feit dat bij de openbare beraadslagingen over art. 59 van regeeringswege alleen de Minister van Justitie verscheen en deze lichtte in dat zijn ambtgenoot van Kolonien afwezig gebleven was, omdat „die niet ondersteld heeft dat het ontwerp zulke gewichtige kwestien konde oproepen". Ook bij de aanneming der geheele wet schitterde de Minister van Kolonien door zijne afwezigheid.

De onregelmatigheden, waaraan de Regeering zich middelerwijl schuldig maakte, in hare verbindtenissen met de Nederlandsche Handelmaatschappij, hield intusschen den geest van ontevredenheid over de willekeurige beschikking der Indische geldmiddelen levendig, zoodat de Regeering het geraden vond, er eenigzins aan te gemoet te komen door een Koninklijk Besluit, gedagteekend 29 september 1841 en geplaatst in het Ned. Staatsblad van dat jaar onder N°. 38. Dit besluit, hetwelk wel een lang maar toch een kwijnend leven heeft geleid, totdat de wet van 23 april 1864 eene andere wijze van verantwoording der Indische geldmiddelen voorschreef, houdt de volgende bepalingen in:

„Art. 1. Bij het departement van Kolonien zal jaarlijks opgemaakt en aan Ons, met een gemotiveerd rapport, ter goedkeuring aangeboden worden eene algemeene rekening, aantoonende de hoegrootheid der koloniale remises, in goederen en in geld, en het gebruik, van die remises gemaakt.

---

uitgaven zelve en hun geene gesloten rekening wordt voorgelegd. Men zal uit die staten niet meer licht putten dan men tot dusver heeft geput uit de staten van de schatkist hier te lande, jaarlijks tot tegemoetkoming aan art. 128, aan de Staten-Generaal medegedeeld." Desgelijks o. a. den heer van Nes: de beloofde staten „zullen dan eerst ingekomen zijn wanneer het aan de Ministers gelegen komt dezelve mede te deelen, of wanneer daaraan niets meer ontbreekt wat een voorwendsel geeft om de mededeeling te verschuiven; wat meer is, die staten kunnen naar goedvinden ingericht worden en het zal niet vrij staan daarop eenige aanmerking te maken, want de mededeeling is alles wat hier beloofd wordt, maar geenszins beoordeeling."

„Art. 2. Vóór dat de bedoelde rekening aan hare goedkeuring wordt onderworpen zal dezelve worden onderzocht door eene commissie van acht leden, voorgezeten door het tijdelijk hoofd van het departement van Kolonien, door wien aan de commissie zullen worden medegedeeld alle bescheiden tot justificatie der rekening vereischt.

„Art. 3. Dezelve commissie zal bestaan uit twee leden van elk der Kamers van de Staten-Generaal, twee leden van den Raad van State, en twee leden van de Algemeene Rekenkamer, telken jare door Ons te benoemen.

„Art. 4 en 5. Indiening aan den Koning van het verbaal der commissie nevens het bij art. 1 bedoelde rapport.

„Art. 6. De laatste door Ons goedgekeurde algemeene rekening, zal telken jare aan de Staten-Generaal worden medegedeeld bij gelegenheid der regeling van het gebruik van het batig slot, bedoeld bij art. 52 der Grondwet".

Wij krijgen hier dus weder, evenals in Compagnie's tijd, eene commissie tot onderzoek der koloniale rekeningen, en wel vier leden die aangewezen werden door het gezag over wier administratie juist de contrôle behoorde te loopen. Nochtans meldt de geschiedschrijver niet dat ooit de commissien voor hare moeiten door specerijen en ridderorden werden beloond. Zie hier toch wat Mr. P. P. van Bosse in 1861, bladz. 25 van zijne „Bijdrage tot het onderzoek der vraag, of de koloniale begrooting door de wet behoort vastgesteld te worden", van de werkzaamheden dier commissie verhaalt:

„Voorwaar, ik wil niets ten nadeele zeggen van de verschillende commissien, die met het onderzoek dezer rekeningen werden belast. De nauwkeurigheid van haar onderzoek bleek dikwijls, b. v. toen zij de opmerking maakte, dat het departement van Kolonien hoogeren prijs besteedde voor de haarkammen ten behoeve van het Indische leger aangekocht, dan daarvoor door het departement van Oorlog werd betaald! Maar zij bepaalde zich geenszins altijd tot de quaestie over de haarkammen. Zeer dikwijls maakte zij bedenkingen van oneindig gewichtiger aard: soms ook werd door den Minister van Kolonien een gunstig oor geleend aan die bedenkingen. Maar welke kracht, welk wezenlijk gevolg had het onderzoek dier commissie ooit of zou het kunnen hebben, wanneer er sprake was of kon zijn van zaken die stof tot zeer gegronde opmerkingen leverden? Men

herinnere zich, b. v. dat door eenen vroegeren Minister eene aanzienlijke som gelds uit de koloniale fondsen werd geschonken aan een gewezen ambtenaar. Men herinnere zich, dat in 1857, tot den aankoop van meubelen ten behoeve van den Gouverneur-Generaal, door dengenen die daarmede belast werd, eene reis naar Parijs en Brussel werd gedaan, waarvoor aan den lande *f* 3,233.15 voor reiskosten werd in rekening gebragt. Ook is het bekend dat er penningen ten laste der Indische kas zijn gebracht, als belooning van dienst in eene qualiteit, die de gepensioneerden nooit hadden bekleed.

„De commissien merkte die, en nog meer zaken op: de Staten-Generaal ondersteunden de aanmerkingen. Werd op het gedane teruggekomen? had er teruggave aan de schatkist plaats? Dat was niet denkbaar: het opperbestuur vond daartoe geene termen, wat kon dan de commissie van onderzoek, wat konden de Staten-Generaal doen?...."

Niets, en dit ook is in de Staten-Generaal terstond bij de openbaarmaking van het besluit opgemerkt geworden; daarom dan ook, dat toen de negen mannen op het einde van 1844 hun voorstel tot grondwetsherziening deden, zij op hun programma plaatsten: vaststelling van de Indische begrooting door den Rijkswetgever.

Dat denkbeeld kwam bij de Staatscommissie van 17 maart 1848, die de bestaande Grondwet heeft voorbereid, opnieuw in ernstige overweging; maar men kon het nu in den boezem der commissie, over dit beginsel, gelijk over meerdere onderwerpen van koloniale wetgeving niet eens worden en daarom werd een middenweg gekozen, die inderdaad met de vaststelling der wet van 23 april '64 letterlijk was plat getreden.

Het hatelijke „bij uitsluiting" verviel uit het artikel 59, dat overigens als vroeger het koloniaal opperbestuur aan den Koning opdroeg.

Wijders bepaalden de art. 59 en 60 der nieuwe Grondwet dat de Rijkswetgever behoorde vast te stellen behalve de Regeerings-Reglementen en het Muntstelsel „de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen, terwijl „andere" koloniale onderwerpen tevens door hem zouden kunnen worden geregeld „zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan".

Sints dien tijd werd het koloniaal vraagstuk beheerscht door

de quaestie of er al dan niet behoefte bestaat aan de vaststelling der Indische begrooting bij de de wet, een strijdvraag die opgelost zou worden bij de toegezegde wet op het beheer der koloniale geldmiddelen. Die wet is, zooals wij weten, voor Nederlandsch Indie eerst den 23sten april 1864 tot stand gekomen en daarbij beslist dat te beginnen met het jaar 1867 de Indische begrooting door den Rijkswetgever jaarlijks behoorde te worden vastgesteld.

Wij durven de aandacht van den lezer niet langer in beslag nemen. Stippen wij dus slechts aan dat de wettelijke vaststelling der Indische begrooting en wat daarmede in verband staat nimmer de verschrikkelijke gevolgen voor Nederlandsch Indie heeft gehad, die partijgeest daarvan voorspiegelde. Maar of de schitterende verwachtingen, welke de voorstanders van de wettelijke vaststelling toonden te hebben, verwezenlijkt zijn, mag evenzeer met grond worden betwist. Is er orde? Die orde moet onder andere blijken uit de regelmatige inzending der jaarrekeningen — en sints de begrooting door de wet werd vastgesteld mocht men nog geene rekening op zulk eene begrooting ontvangen. Wordt er zuiniger beheerd? Wie zou 't durven beweren? Worden de schatten van Indie doelmatig besteed voor de behoeften van Indie? Nog minder zal men die vraag toestemmend beantwoorden, wanneer men let op hetgeen in 't algemeen voor Indie noodig is en hoe daarin voorzien en niet voorzien wordt.

P. H. VAN DER KEMP.

Karanganjer, maart 1876.

Het vijf-en-twintig jaarfeest van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land en volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

Feestrede van Dr. WIJNMALEN.

Den 19 juni vereenigde zich in een der sierlijke zalen van het gebouw voor kunsten en wetenschappen in den Haag een uitgelezen schare van feestgenooten om den vijf-en-twintigsten verjaardag van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië op eenvoudige en degelijke wijze te herdenken. De Prinsen Hendrik en Frederik vereerden die vergadering met hunne tegenwoordigheid en betoonden daardoor hunne hooge instemming zoowel met de inrichting, die deze vorstelijke personen onder hare leden-donateurs telt, als met de vele verdienstelijke mannen, die opgekomen waren om van hunne belangstelling te getuigen.

Aan het hoofd van het bestuur bevond zich, door ongesteldheid van den voorzitter, de heer Bleeker, thans een der oudste en éminentste beoefenaars der Indische wetenschappen en wiens werkzaamheden zooveel hebben bijgedragen tot den rang welke die tegenwoordig in de geleerde wereld bekleeden.

Behalve met het aflezen der namen van personen, aan wie het lidmaatschap van het Instituut is toegekend en waaronder in de eerste plaats genoemd werden Z. K. H. prins Alexander, de Minister van Kolonien, Baron van Goltstein, en de tegenwoordige gouverneur-generaal, werd de vergadering hoofdzakelijk bezig gehouden met de door Dr. Wijnmalen uitgesproken feest-

rede, waarin de werkzaamheden van het wetenschappelijk genootschap gedurende het eerste kwart eeuw van zijn bestaan geschetst en zoowel de schaduw- als de lichtzijde daarvan in 't licht gesteld worden.

Is reeds dikwerf gebleken, uit de bijdragen van den heer Wijnmalen in dit Tijdschrift en elders, met hoeveel ijver, kunde en toewijding hij op Indisch gebied werkzaam is, de kennismaking met zijne, bij deze gelegenheid voorgedragen en herhaaldelijk toegejuichte redevoering bewijst dat het bestuur van het Instituut terecht hem de eervolle taak had opgedragen, bij het feestelijk herdenken der oprichting het woord uit zijn naam te voeren.

Ook omdat door geen enkel blad de belangrijke feestrede van den heer Wijnmalen voldoende is weergegeven, is 't ons een genoegen, vóór de te verwachten officiëele uitgave, met tal van aanteekeningen, haar hier bijna woordelijk te kunnen afdrukken:

DOORLUCHTIGE PRINSEN!

AANZIENLIJKE GENOODIGDEN EN AFGEVAARDIGDEN VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN EN WETENSCHAPPELIJKE INSTELLINGEN!

PRESIDENT EN LEDEN VAN HET BESTUUR VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË!

MIJNE HEEREN, ZEER GEACHTE MEDELEDEN!

Ontvangt, geëerde Feestgenooten en Gij allen, die door Uwe tegenwoordigheid ons feest hebt willen opluisteren, ook onzerzijds in de allereerste plaats een hartelijke heilgroet en tevens onzen dank voor Uwe belangstelling, waarvan Uwe opkomst getuigt. Op dezen blijden dag, waarop wij het feit herdenken, dat onze instelling voor vijf-en-twintig jaren werd opgericht, mogen wij ongetwijfeld met een gelukwensch op de lippen elkander tegemoettreden. Gij verwacht zeker van ons niet, dat wij U met een opgeschroefden feesttoon begroeten, evenmin als wij zelven geneigd zijn een hoogen jubel te doen hooren. De omgeving, waarin wij U hier hebben vereenigd, zou daarmeê al aanstonds een schril contrast vormen. Gij hebt 't reeds kunnen opmerken: toen Gij in deze zaal waart binnengetreden, stroomde geen geur van welriekende bloemen U tegen; geen welluidende toonen van instrumentale muziek hebben U verrast of zullen straks onze ooren streelen. Slechts de twee omkranste naamcijfers (1851-1876)

ter zij van dit spreekgestoelte aangebracht, herinneren U aan de beteekenis van dit eenvoudig feest. Inderdaad, eenvoud is de grondgedachte, waarvan wij bij 't ontwerpen van dit feest zijn uitgegaan. Maar al willen wij, gelijk het beoefenaars der wetenschap betaamt, den plicht der bescheidenheid betrachten, het is daarom niet minder een feest, waartoe wij U te dezer stede hebben te samen geroepen. Heeft het invallend Pinksterfeest ons belet ons te vereenigen op den stichtingsdag onzer instelling, nu wij de herdenking daarvan tot heden hebben moeten uitstellen, zal onze feestvreugde, naar wij ons vleien mogen, er wel niet te minder om zijn. Of zoudt Gij meenen dat het beter ware den gedenkdag onzer instelling, evenals zoovele anderen, onopgemerkt te doen voorbijgaan? Is er met 't oog op het voorleden niet veel dat ons hart met vreugde vervult, of mengt zich daarbij wellicht een toon van zulk een diepen ernst en weemoed dat eene opgewekte stemming niet te rechtvaardigen zou zijn, dat zwijgen ons meer zou passen dan vreugdebetoon? en, mocht al een blik op het voorleden ons recht geven om feest te vieren, is dan 't heden wel van dien aard, dat wij daarin kunnen roemen, en is tevens de horizont wel zoo helder, dat wij met opgewekten zin en blijde hoop in 't hart de toekomst kunnen tegengaan? — Gewichtige vragen, ik mag wel zeggen, hoofdvragen op den dag van heden. Hoe gaarne hadden wij gewenscht, dat eene voldoende beantwoording daarvan ware gegeven door een waardiger en bevoegder mond dan de onze, terwijl wij ons tevreden hadden willen stellen met de nederige rol te vervullen, een secretaris op een dag als deze als van zelf aangewezen. Maar helaas! door een samenloop van omstandigheden is mij de wèl eervolle, doch zeker niet benijdenswaardige taak van feestredenaar op de schouders gelegd. Heb ik de bezwaren, aan de richtige waarneming van 't Secretariaat dezer instelling verbonden, nooit licht geteld, nimmer deden zij zich bij mij zoo krachtig gelden, dan toen men meende dat op mij ook de verplichting rustte van op dezen feestdag voor U op te treden. Niet dan noode heb ik haar aanvaard, en terwijl de gedachte mij troost, dat ik de eer van U voor te gaan, geen oogenblik heb gezocht en gewenscht, sta ik voor U als slaaf van mijn plicht, dien ik dan ook maar zonder al te veel verontschuldigingen opvat, niet 't minst gesterkt door het volle vertrouwen, of liever de vaste overtuiging, dat ik niet te vergeefs een beroep

zal behoeven te doen op Uwe welwillendheid, waarvan Gij ons reeds zoo menig bewijs hebt geleverd.

Verwacht echter, bid ik U, van mij geen doorvrochte rede over 't een of ander belangrijk onderwerp, aan de indologische wetenschap ontleend. Ware er, gelijk wij gewenscht hadden, een nestor of een gezaghebbende op het terrein der Indische taal-, land- en volkenkunde opgetreden, hij kon zich wellicht geroepen hebben geacht U in breede trekken op te geven wat er tot nu toe door Nederlanders en anderen voor de taal-, land- en volkenkunde van onzen Archipel is gedaan; eene schets te leveren van den huidigen staat onzer kennis, met aanduiding tevens van hetgeen nog dringend en spoedig onderzoek vereischt. Maar hoeveel uitlokkends zulk een taak moge aanbieden, de vervulling er van zou, zoo zij al niet reeds boven onze krachten ging, onzerzijds ongepast zijn niet alleen, maar het gevaar ware wellicht ook te duchten, dat 't van veel te wijde strekking voor onzen feestdag zou zijn. Laten wij wel voor oogen houden dat ons Instituut slechts één der genootschappen is, welker werkkring zich over 't straks gemeld gebied uitstrekt, vooral dat het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen zooveel ouder is en zooveel meer gedaan heeft; vergeten wij ook niet wat nog onlangs — terecht of ten onrechte — van bevoegde zijde werd beweerd, „dat het zoo stil en nederig daarheen gaande Bijbelgenootschap alleen meer voor de beoefening van de talen onzer Oost-Indische bezittingen gedaan heeft dan al de geleerde genootschappen van ons vaderland te zamen". Voorts moeten wij de mogelijkheid veronderstellen, dat buiten ons Instituut menigeen het als eene aanmatiging zal beschouwen, indien op een feestdag als deze, dus officiëel, iemand optreedt, die in 't licht zal stellen wat er inzonderheid door ons, Nederlanders, voor de kennis van den Archipel verricht is. Met andere woorden: de spreker moge eene machtiging hebben vanwege 't Instituut, om als heraut van den vooruitgang der land-, taal- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië op te treden, maar hij vertegenwoordigt niet de andere lichamen. Te meer zal het in 't oog vallen, dat ik als heraut en tevens als rechter zal optreden, terwijl ik in den grond der zaak niet anders ben dan een der vele jeugdige beoefenaren der indologische wetenschap, die eerst sedert betrekkelijk korten tijd hunne tenten in Polynesië hebben opgeslagen.

Vergunt mij daarom mij te bepalen tot den eisch van dezen dag en een meer bescheiden taak te vervullen, die mij als secretaris dezer instelling, tevens feestredenaar, als van zelf aangewezen en ook meer eigenaardig voorkomt. Wij deden U straks enkele vragen, waarop men 't antwoord op den dag van heden niet schuldig mag blijven. Nemen wij ze weder op. Laten wij onderzoeken of wij voor ons met voldoening kunnen terugzien op hetgeen in ons genootschap werd tot stand gebracht en dus met gerust geweten het 25jarig bestaan van het Instituut mogen herdenken. Slaan wij tevens een blik op zijn tegenwoordigen toestand en geven wij ons rekenschap van 't geen wij nog van zijn streven en werkzaamheden mogen verwachten. Met andere woorden: op het rustpunt, dat wij heden bereikt hebben, willen wij ons een oogenblik nederzetten om op eenvoudige wijze eenig nader antwoord te geven op de vraag, wat voor onze instelling de slotsom is der ervaring van haar voorleden, haar roem in het heden, en haar hoop voor de toekomst.

1851—1876. Wat tal van herinneringen rijzen er niet op voor onzen geest uit het tijdperk, door die beide cijfers aangeduid! Tal van min of meer belangwekkende ervaringen zou de geschiedschrijver van die vervlogen vijf-en-twintig jaren kunnen meedeelen. Ongelukkig hij, die hier over armoe van stof durft klagen. Eer zou men verlegen zijn, wat op den voorgrond gesteld, wat 't laatst vermeld moet worden. Wat mij echter betreft, niet weinig troost mij de gedachte, dat Gij wel niet zult verwachten dat ik U uit de jaarboeken onzer instelling uitvoerig verhale, hoe 't haar van jaar tot jaar ging. Voor den geschiedvorscher moge 't van groot belang zijn 't beeld van het verledene in zijn geheel tot in de fijnste trekken te bespieden, in een feestvierenden kring als deze verbiedt de beleefdheid mij Uwe aandacht af te matten met U een aaneengeschakeld verhaal te leveren van de lotgevallen en handelingen van ons Instituut. Maar al willen wij ons niet verdiepen in zijn geschiedenis, het zou toch niet passen, bij de herdenking aan het eerste vijf-en-twintigtal jaren dat het doorleefde, ons niet voor een oogenblik voor den geest te roepen welk doel het beoogde, welken geest het ademde, van

welke beginselen het bij zijn arbeid uitging, of de vruchten van 't geen werd gewerkt slechts in 't algemeen en zonder bewijs te roemen. Wij voldoen dan ook gaarne aan dien eisch en noodigen U daarom maar aanstonds uit in onze gedachten vijf-en-twintig jaren terug te gaan en ons in het naburige Delft te verplaatsen. In een der zalen van de voormalige Koninklijke Akademie vinden wij op den morgen van den 4en juni 1851 een kleinen, maar belangwekkenden kring bijeen. Een 25tal vaderlandsche geleerden en belangstellenden in koloniale aangelegenheden hadden er zich vereenigd op eene uitnoodiging, welke zij kort te voren van een drietal mannen hadden ontvangen. Gij spelt reeds hunne namen; 't waren Taco Roorda, Gerrit Simons en Jean Chrétien Baud. Het was hun niet ontgaan, dat de belangstelling in de kennis van ons overzeesche rijk, zoowel wat de taal- en letterkunde, als de landen en volken, zeden en instellingen betreft, toen reeds aanmerkelijk bij ons was toegenomen, terwijl ook de vorderingen, die daarin gemaakt zijn, eveneens niet onbeteekenend mogen geacht worden. Ter andere zij echter was 't in hun oog boven allen twijfel verheven, dat veel, zeer veel nog te doen overbleef. Zij hadden de vaste overtuiging dat men veel krachtiger zou kunnen werken tot het doel van hen, die zich aan de bevordering van die kennis gewijd hebben of wenschen te wijden, indien eene vereeniging van allen, die in de zaak belang stellen, zich vormde, om gezamentlijk, ieder naar zijn vermogen, daartoe mede te werken en bij te dragen. Bij de Koninklijke Akademie te Delft was reeds opgericht geworden het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, dat zich ten doel stelde, om de wetenschap en de kunst van den Ingenieur in den uitgestrektsten zin door vereenigde krachten te bevorderen. Bij die Akademie was echter ook eene andere afdeeling, en wel die voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, ingevolge 't besluit van 6 december 1842 bestemd tot opleiding van aanstaande Indische Ambtenaren. Ook voor die afdeeling en daarmede nauw verbonden wilde men een Instituut, als reeds voor den Ingenieur bestond, in 't leven roepen; 't moest, gelijk het in de openingsrede des heeren Baud heet, „de aanvulling zijn van den maatregel van 6 dec. 1842. De gemeenschap met dat Instituut zal voor de te Delft gevormde Ambtenaren zijn eene voortzetting en uitbreiding van de hier aangevangene studiën. De gemeenschap met dat Instituut zal voor hen, die van deze

vorming verstoken bleven, het middel zijn, om zich later de voorrechten van het Delftsch diploma gemakkelijker eigen te maken. Voor allen, van wat rang en staat ook, zal het Instituut zijn een prikkel tot nuttige werkzaamheid. Het zal dienen tot vereeniging van krachten, die anders nutteloos zouden verspild worden, tot bewaring van hetgeen anders verloren zou gaan. Verspreide lichtstralen zullen daar, als in een brandpunt, worden te zamen gebracht, en alzoo tot uitkomsten leiden, zonder die vereeniging onbereikbaar."

Bij deze betrekkingen, welke het Instituut voornamelijk tot de Indische Ambtenaren moest vervullen, werden ook die tot de Regeering streng afgebakend en geteekend. En kon het wel anders „in eenen tijd, „waarin," gelijk de heer Baud niet naliet op te merken, „met hevigheid gestreden werd vóór en tegen de beginselen door het bestuur van Nederlandsch-Indië gevolgd, — bij de daadzaak, dat ambtenaren zich, hetzij openlijk, hetzij bedektelijk, in dien strijd mengen, — en bij de omstandigheid, dat de Regeering die inmenging beschouwt als eene gevaarlijke inbreuk op de eischen van het staatsbelang en als eene laakbare afwijking van onbetwistbare plichten." Het doel, in den oproepingsbrief van 3 februari 1851 aangewezen, is de bevordering van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, in den uitgestrektsten zin. Dat ook de inlandsche zeden en instellingen daarin begrepen zijn, zou, na die alles omvattende woorden niet twijfelachtig zijn, al was het ook niet uitdrukkelijk gezegd. Maar die woorden, zij zouden, naar de meening der eerste opzichters, „schroomvalligheid doen ontstaan, zoowel bij de Regeering als bij den nauwgezetten ambtenaar, wanneer er spraak zal zijn van het verleenen van ondersteuning en medewerking aan het Instituut. Beider vertrouwen te winnen is intusschen het belang der instelling." En dat vertrouwen, 't Instituut zou 't erlangen, wanneer het „geenerlei beoordeeling van regeeringsdaden bij anderen" uitlokt noch zelf uitspreekt, maar daarentegen „zonder schroom alle ethnographische en statistische vraagstukken" helpt toelichten, „al staan die ook met regeeringsdaden in verband." Eerst dan zou het Instituut worden, gelijk zijn eerste Voorzitter zich uitdrukte, „een krachtig middel om niet slechts wetenschappelijke studiën, maar ook de oogmerken eener rechtvaardige, verlichte en welwillende Regeering te bevorderen."

Bedriegen wij ons niet, dan zult Gij ons deze aanhalingen uit de eerste stukken, de zoogenaamde stichtingsoorkonden onzer herstelling zeker ten goede houden, omdat zij met enkele trekken U haar wording, geest en strekking, nevens haar beginselen niet enkel herinneren, maar tegelijk voldoende verklaren. Gij ziet binnen welke grenzen de oprichters gaarne hunne instelling zouden zien bewegen. Als eene jongere van de Delftsche Akademie, wilde men dat zij zich daaraan zou aansluiten, als een onafscheidelijk onderdeel of bestanddeel daarvan zou moeten worden beschouwd; haar bestaan werd min of meer afhankelijk gemaakt van dat dier Akademie. Al aanstonds scheen dit eenige bedenking te hebben uitgelokt. Het vestigen te Delft van den zetel der vereeniging moge doelmatig zijn, juist omdat de Akademie daar gevestigd was, maar behoeft zij daarom als tot die Akademie behoorende te worden beschouwd? zou zij niet zeer goed onafhankelijk daarvan kunnen bestaan?

Deze natuurlijke vraag, bij de wording onzer instelling door dezen en gene geuit, werd later nu en dan herhaald. Met nadruk werd zij gedaan en ter oplossing moest zij worden gebracht, toen, tengevolge van de wetten van 2 mei 1863 en 10 juni 1864, de Delftsche Akademie werd opgeheven. Toen werd 't voor 't Instituut de levensvraag, of het blijven zou wat 't tot dusverre was: een zamenhangend geheel met die Akademie, dan wel of het eene nieuwe phase zou intreden, hetzij geheel zelfstandig, hetzij in verband met de nieuwe wetenschappelijke instellingen op het gebied der Indische taal-, land- en volkenkunde. „Indien — zoo schreef een onzer voorgangers — „indien de Delftsche Akademie de moeder is van het Instituut, dan rijst de vraag: is het kind in leeftijd en groei zóó ver gevorderd, dat het gespeend kan worden en een eigen, zelfstandig leven kan ingaan? Indien het Instituut is een tak, gegroeid aan den boom, die Delftsche Akademie wordt genoemd, kan die tak, nadat de boom verdwenen is, in den grond worden gezet, in de verwachting van nieuwe en sterke wortels te zullen schieten?". Het Instituut verkeerde in die dagen in een toestand, waarbij men onwillekeurig aan het: „te zijn of niet te zijn" denken moest. Een de oprichters, de hoogleeraar Roorda, toen geraadpleegd, weifelde en stelde weldra in het toen aanhangig gemaakte nieuwe Reglement voor, dat het Instituut in het doel, dat het zich voorstelt, zich vereenigt met de Rijksinstelling van onderwijs in Indische

taal-, land- en volkenkunde te Leiden, en zich zelf beschouwt als eene maatschappelijke instelling tot medewerking met genoemde rijksinstelling in ruimer kring door medewerking van allen, die in de bevordering van Indische taal-, land- en volkenkunde belang stellen."

Hoevele gronden er ook vóór de aanneming van dit gevoelen schenen te pleiten, 't werd door de meerderheid niet gedeeld. Met overbrenging van den zetel van het Instituut naar de stad onzer inwoning, wilde men trachten op eigen wieken te drijven; zelfstandig wilde men arbeiden en gaarne onderschreef men de meening van den toenmaligen Minister van Kolonien, dat het Instituut nu vooral het karakter behoorde aan te nemen van eene wetenschappelijke instelling, die in eigene kracht haren steun zoekt. In dien geest werd ook de wetgeving herzien; in het Reglement, dat in juli 1865 werd vastgesteld en waaronder wij nog leven, straalt die geest onmiskenbaar door, terwijl overigens de hoofdbeginselen werden behouden, welke men bij de oprichting omtrent de bedoeling en de wijze van werkzaamheid van het Instituut had vooropgesteld, en die deugdelijk werden bevonden blijkens de rijke vruchten, die men bij de toepassing daarvan had ingeoogst.

De rijke vruchten — zeiden wij; en zoo komen wij als van zelf om een blik te slaan op hetgeen het Instituut in de beide tijdperken zijner geschiedenis heeft tot stand gebracht. Doch waar wij daartoe overgaan, moeten wij voor alles ons wachten voor die ijdele grootspraak of verderfelijke pralerij, die men wel eens aan bestuurders van genootschappen ten laste legt. De waarheid worde hier onverbloemd uitgesproken. Evenals elders is bij ons ook niet alles goud wat er blinkt. Wie met de geschiedenis onzer instelling vertrouwd is, zal als zijne ervaring moeten mededeelen, dat zij niet onveranderlijk aan hare roeping heeft voldaan. Nu eens kunt Gij de aanteekening vinden, dat het doel, waarmede het Instituut werd opgericht, nog steeds wachtte op zulk eene sympathie, als waarmede de oprichters zich in den aanvang vleiden; dan werd de klacht geuit dat er over de belangstelling van den kant der Nederlandsche en Indische leden niet te roemen viel. Ouderen onder ons staat het zeker nog levendig voor den geest, hoe ruim 12 jaren geleden het denkbeeld om afdeelingen te stichten, gretig werd aangegrepen en uitgevoerd om den ijver voor onze werkzaamheden

te vermeerderen. Men meende dat een voorname reden, waarom het Instituut niet altijd even gelukkig werkte, daarin gelegen was, dat de kennis, die ontegenzeggelijk bij vele leden van het Instituut wordt gevonden, niet was vereenigd in brandpunten en dat de hier en daar verspreide vonken door verschillende redenen werden teruggehouden om warmtegevende vlammen te worden. Zocht men die bezwaren weg te nemen door de oprichting van een viertal afdeelingen, gewijd aan de beoefening der wetenschap van de taal-, land- en volkenkunde van Oost- en West, en waaraan de leden, ieder naar neiging en smaak, zich zouden kunnen aansluiten: — over haar voortdurende en krachtige werkzaamheid kan de geschiedschrijver onzer instelling niet roemen; integendeel, slechts de herinnering aan haar bestaan blijft ons thans nog over.

Een andere maal hoorden wij klachten over het uitsluitend wetenschappelijk karakter van het Instituut. Het ontbrak niet aan wenschen om tevens het gebied der economische en staatkundige wetenschappen te betreden. Van daar indertijd 't voorstel om zich te vereenigen met eene zuster-instelling in ons midden, die zich meer uitsluitend op dat gebied beweegt. En toen dit voorstel aanhangig was gemaakt, ging er veel tijd verloren aan onderhandelen en beraadslagen, terwijl de onzekerheid waarin men daaromtrent verkeerde, tijdelijk den geregelden gang der werkzaamheden stoorde.

Zoo blijkt het, dat de jaarboeken onzer instelling ons menige treurige ervaring uit haar verleden zouden kunnen vermelden nevens meer dan eene onbevredigde klacht en teleurstelling; tijden van verflauwing en verslapping, van gedeeltelijke werkeloosheid zouden zij kunnen aanwijzen nevens gebrek aan onverdeelde sympathie bij wie daarop 't meest gerekend was. Eens zelfs stond zij op een gevaarlijk keerpunt, en scheen in veler oog den ondergang nabij.

Verbiedt de oprechtheid ons dit een en ander op een dag als deze te verzwijgen, wij willen nog verder gaan en gaarne toegeven, dat ook niet alles wat het Instituut in het afgeloopen tijdperk heeft tot stand gebracht of in 't licht gezonden, boven allen lof verheven is. Ongaarne zouden wij willen beweren dat in de uitgebreide reeks onzer werken en bijdragen niets kon worden aangewezen, waarop het snoeimes der kritiek niet nog met vrucht zou kunnen worden gehanteerd. Wij zijn de eerste

om toe te stemmen dat in den hof van het Instituut niet altijd geurige en weelderige bloemen werden geplukt.

Maar genoeg. Waar wij ter eenre zij onbeschroomd de wonde plekken onzer Instelling aanwijzen, haar gebreken belijden, verlangt de onpartijdige geschiedschrijver van ons niet dat wij haar werkzaamheid geheel wegwerpen of eenzijdig stilstaan bij de schaduwzijde die zij vertoont. En wanneer wij dan daartegenover het vele nagaan, dat zij heeft gewrocht, de vruchten, door haar gekweekt, in haar geheel overzien, behoeven wij ons dan wel te schamen? Het Bestuur heeft gemeend de verschillende seriën van uitgaven, door het Instituut bezorgd, te dezer plaatse neder te leggen. Ziet die lange rij van afzonderlijke werken! Denkt, met betrekking tot de taal- en letterkunde, aan Winter's Adji Soko, uit de poëzie in Javaansch proza overgebracht, met een uitvoerig bijvoegsel tot het Javaansch Woordenboek van Gericke en Roorda; aan de beide stukken van Niemann's Bloemlezing uit maleische geschriften; aan het Maleisch Leesboek van Van der Tuuk, waarvan reeds een tweede druk wordt voorbereid; aan Roorda's uitgave, met aanteekeningen, van de Waijangverhalen van Polo-Soro, Pandoe en Raden Pandjie; aan het jongste geschrift van onzen Meinsma, de Babad Tanah Djawi, in proza, waarvan de tekst eerlang door uitvoerige aanteekeningen zal worden gevolgd. Wie van deze uitgaven heeft kennis genomen, zal ongetwijfeld haar veelzijdig belang niet kunnen ontkennen en tevens den indruk hebben ontvangen, dat het Instituut er naar gestreefd heeft te arbeiden overeenkomstig de zienswijze dat de Indische taal-, land- en volkenkunde een wetenschap is, die, zooals de samengestelde benaming reeds aanwijst, één geheel vormt, dat is samengesteld uit verschillende, onafscheidbaar aan elkander verbonden deelen, waarbij de eereplaats toekomt aan de talen, waarvan de kennis de andere vakken doordringen moet. Maar al wordt wellicht in veler oog aan de studie van de taal- en letterkunde te veel de voorrang toegekend, het zij er echter ver van af, dat de andere vakken weinig of niet genoegzaam werden beoefend. Getuige slechts de even breede serie van geschriften op het gebied der land- en volkenkunde. Denkt wederom aan Croockewit's Verslagen over Banka, Malakka en Billiton; aan Schwaner's Borneo; aan de uitgegeven reisverhalen van Reinwardt, Muller en van der Hart; aan het verslag der Reis naar de zuid-ooster-eilanden, door Von Rosenberg; en waar

wij den naam van dezen laatsten verdienstelijken natuurvorscher spellen, denken wij onwillekeurig aan Nieuw-Guinea. Wordt de weg naar de binnenlanden dezer nog weinig bekende streek thans vooral door Duitschers en Italianen betreden, 't mag eene voldoening voor ons heeten, dat die door onze reizigers geopend is. Wij herinneren U slechts aan het onlangs door ons uitgegeven onderzoek des heeren Leupe met betrekking tot de reizen der Nederlanders naar Nieuw-Guinea en de Papoesche eilanden in de 17e en 18e eeuw; aan de ethnographische en natuurkundige beschrijving dier landen, reeds veertien jaren geleden door 't Instituut bezorgd; en waar 't onlangs den belangstellenden Von Rosenberg's verhaal der reistochten naar de Geelvinkbaai aanbood, werd tegelijkertijd medegedeeld, dat het met opzicht tot Nieuw-Guinea geenszins zijn laatste woord gezegd heeft.

Aan deze werkzaamheid van linguistischen, geo- en ethnographischen aard paart zich ook nog die op andere niet minder werkwaardige terreinen. Bekend is de studie van ons Indisch medelid, Van der Chijs, over de Nederlanders te Jakatra. Het aandeel, dat het Instituut gehad heeft in de uitgave der teekeningen van Java's schoonste monument, den Boro-Boedoer, behoeven wij niet breed uit te meten; naar waarde is het reeds elders door bevoegde handen geschat. Voorts zal de herinnering aan de mede in het licht gegeven onderzoekingen op het gebied der Indische munt- en penningkunde van wijlen den hoogleeraar Millies wel voldoende zijn ten bewijze dat zelfs dit onderdeel der Indologische wetenschap niet werd veronachtzaamd.

Voegt hierbij nog, dat het Instituut het begrip „Nederlandsch-Indië" niet al te streng heeft vastgehouden, maar den kring zijner werkzaamheid ook meermalen uitgebreid heeft tot die landen, buiten ons overzeesche rijk gelegen, of tot die, wier bevolking of sociale toestand daarmede veel punten van overeenkomst aanbiedt. Reeds van 1858 dagteekent de uitgaaf der reis naar Japan van den grooten ontdekkingsreiziger in de Japansche zeeën; zes jaren later nam het Instituut 't voorstel aan om Nederlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel bekend te maken; en wie Uwer herinnert zich eindelijk niet, hoe de belangrijke arbeid van onzen sinoloog, Dr. Schlegel, over de Chinesch hemelbeschrijving bijna stellig ongedrukt had moeten blijven, a thans in Nederland geen uitgever had gevonden, zoo 't Instituu zich niet bijtijds het lot dier kostbare uitgave had aangetrokken

Tot dusver spraken wij slechts van de afzonderlijk uitgegeven geschriften. Maar daarnevens zal Uwe aandacht wel gevallen zijn op de drie seriën ven het Tijdschrift onzer instelling, welke te samen reeds 23 deelen omvat. Waar zouden wij beginnen, waar eindigen, zoo wij U zij 't slechts een vluchtig overzicht moesten en wilden geven van al de opstellen en verhandelingen, welke in onze „Bijdragen" achtereenvolgens werden opgenomen. Raadpleegt ze zelven, aanvangend met het nog niet vergeten opstel over den opiumhandel van de hand van Baud, waarmee de eerste serie werd geopend, en eindigend met de Balineesche proeve, welke U in de jongste aflevering wordt aangeboden. Doorloopt de namen van hen, wier arbeid daar bijeenligt; zij zullen U 't bewijs leveren dat het werk, door hen verricht, vrucht was van eene algeheele toewijding aan de wetenschap, van vrijwilligen ijver, zonder dat hun daartoe eenige verplichting was opgelegd.

Bij dit alles zouden wij nog kunnen gewagen van 'tgeen door het Instituut is verricht door de kennis, die 't door zijne geschriften en bijdragen heeft verspreid; van de aanmoediging en ondersteuning, die het, desgevraagd, gaarne verleende en waarvan zijn archief U menig voorbeeld zou kunnen bijbrengen; van zijne bibliotheek, wel niet van grooten omvang, maar toch rijk van inhoud, vooral met betrekking tot de handschriften-verzameling, welke, gedurende het afgeloopen tijdvak in klimmende mate verrijkt, reeds menigen geleerde tot groot voordeel heeft gestrekt. Maar over dit een een en ander, en nog zooveel meer moet ik thans zwijgen. Ik vrees reeds te veel van Uwe aandacht gevergd te hebben. Doch al moeten wij thans hier afbreken, dan gelooven wij toch reeds genoeg gezegd te hebben om met gerustheid aan U zelven de oplossing der vraag over te laten: is het Koninklijk Instituut ontrouw geweest aan zijn program: de bevordering van de taal-, land en volkenkunde van Nederlandsch-Indië? Of mag het, bij de belijdenis dat het in vele opzichten nog is te kort geschoten in de vermelding zijner taak, toch met blijdschap terugzien op het voorleden in de overtuiging iets goeds voor Nederland en Indië verricht te hebben?

De geschiedschrijver moet voor de feestrede wijken. Maar al is niet alles medegedeeld wat hem op het harte lag, wij vleien ons met de hoop dat Gij met ons de overtuiging zult deelen, dat de ervaring van het voorleden de feestviering van dezen dag voor onze instelling niet misplaatst doet zijn. Waar wij ons heden verblijden, is onze roem in de eerste plaats daarin gelegen, dat wij ons niet behoeven te schamen, wanneer deze of gene ons op haar voorleden wijzen mocht. Bij alle erkenning van het vele, dat anders en beter kon wezen, geeft het goede, dat zij tot stand heeft gebracht, ons alleszins reden om thans te juichen. Onze vreugde is echter niet onvermengd. Waar wij heden feestvieren en den blik rondom ons slaan, hoevele ledige plaatsen ontdekken wij dan niet in ons midden, die wij op een dag als deze zoo gaarne nog bezet hadden gezien! Hoe gaarne hadden wij gewenscht dat een der oprichters zelven U heden van deze plaats had kunnen toespreken. Helaas, de mond, die vóór 25 jaren de openingsrede uitsprak, is voor goed gesloten, en niet alleen de zijne, maar ook die der beide andere vrienden. Wij zouden te kort doen aan den eerbied voor Baud, Simons en Roorda, indien wij bij onze feestviering niet vóor alle dingen hulde brachten aan hunne nagedachtenis. Zonder tegenspraak mag wel worden getuigd, dat, als er ooit van verplichting sprake is, die ons Instituut aan iemand gehad heeft, dan wel de naam van J. C. Baud het eerst van allen mag genoemd worden. Vele jaren onze Voorzitter, en na zijn aftreden tot Eere-Voorzitter benoemd heeft hij niet alleen door den luister van zijn naam onze instelling geschraagd, maar ook steeds daarin eene levendige belangstelling getoond. En dat was geene belangstelling, die zich bepaalde bij een kennisnemen van lief en leed, dat die instelling mocht wedervaren; neen, maar hij heeft de oogenblikken, die hij aan zijne vele en zoo gewichtige bezigheden ontwoekeren kon, vaak niet te kostbaar geacht om ze te wijden aan ons Instituut. Velen verschilden met hem in richting ten aanzien van politieke en sociale toestanden. Ook in den wetenschappelijken kring waren en zijn er niet weinigen, die zijne zienswijze en leeringen niet deelden; maar zelfs zijne tegenstanders zullen zijne verdiensten niet te kort doen, en ondanks verschil en strijd zullen allen beamen, dat in Baud ons een zeldzaam talent is ontvallen, aan wiens nagedachtenis wij ons zouden vergrijpen, zoo wij op dezen gedenkdag ons niet

kweten van den plicht der dankbaarheid en onze hulde brachten. Zijn vriend en medestander, Simons, moge ongetwijfeld niet met hem op ééne lijn worden gesteld; zijne bescheidenheid zou die eer ook hebben verworpen; was het staatkundig terrein wellicht het zijne niet, zijne verdiensten op maatschappelijk gebied worden, wat aantal en verscheidenheid betreft, verreweg grooter geacht; en daaronder blonk de onverdeelde belangstelling uit, die hij koesterde voor de beoefening der Indische taal-, land- en volkenkunde in 't algemeen, zoowel als voor onze instelling in 't bijzonder, welke hij steeds met zijne beste krachten had geschraagd. Ware hij nog in ons midden, wij twijfelen er niet aan of hij zou, waar wij ons de namen van het drietal oprichters herinneren, zelfs niet op den voorgrond willen treden, maar veeleer ná Baud ons op de figuur van Roorda wijzen, door wiens dood de beoefening der Indische wetenschap een onmiskenbaar verlies heeft geleden. Het beeld van dezen taalgeleerde staat bij U allen zeker nog te levendig voor den geest, dan dat wij thans nog een woord ter huldiging zijner nagedachtenis behoeven te voegen bij 'tgeen zijn dankbare leerling en tot getuigen alleszins bevoegde vriend onlangs ter zijner eer in ons Tijdschrift heeft geplaatst.

Nog was de wonde, door het verlies van dezen geleerde veroorzaakt, niet geheeld, toen de mare ons trof van den dood van zijn vakgenoot, ons hooggewaardeerd Indisch medelid, Cohen Stuart; en nauwelijks had de tijding daarvan ons bereikt, of we werden geroepen van onze ledenlijst den naam af te voeren van onzen door vriend en tegenstander diep betreurden landgenoot, Groen van Prinsterer, die wel geen Indische specialiteit was, maar wiens edel hart toch warm klopte, waar het de bevordering gold van de maatschappelijke en godsdienstige belangen in ons overzeesche rijk.

Wij spraken van onze ledenlijst. Wanneer wij haar vergelijken met die, welke 't eerst, in 1852, en sedert telken jare werd aangeboden, welke namen stonden daarin niet opgeteekend, die wij thans te vergeefs zoeken. Hoevelen moesten wij niet 't zij door den dood, 't zij om andere geldige redenen daarvan afvoeren! Wij mogen geen namen noemen, uit vrees dat wij, door den een te vermelden en wellicht onwillekeurig een ander te vergeten, onrecht zouden plegen aan onze vroegere medeleden. De herinnering aan hen is te rijk om er vluchtig van te mogen gewa-

gen, terwijl ook de gelegenheid van dezen dag niet gedoogt de verdiensten, talenten en deugden van allen, die ons ontrukt zijn, naar eisch in 't licht te stellen of te gedenken aan hetgeen wij in 't bijzonder in hen hebben verloren. Maar al mogen wij niet langer stilstaan bij het beeld der oprichters onzer instelling of bij dat van zoovelen, die daarvan eenmaal sieraden waren geweest, 't is een eisch van dezen dag om, eer we verder gaan, in den geest een immortellenkrans neder te leggen en van deze plaats te getuigen: niet óns levenden alléen de eer van den voortdurenden bloei van het Instituut, maar zij komt in de eerste plaats toe aan hen, die het weleer door den luister van hunnen naam en werkzaamheid hebben geschraagd. Voor een niet gering deel is 't aan hun bijstand en bescherming, opwekking en blijvende sympathie te danken dat wij heden kunnen roemen in den toestand onzer instelling.

Dat zij nog bestaat, mag reeds voor ons een reden tot dankbaarheid zijn. Herinnert U de ongunstige tijden, waarin zij is gegrondvest. Wel was de woelige stroom der politieke gebeurtenissen in 1848 voorbijgedreven, maar de gevolgen daarvan lieten zich nog krachtig gevoelen. Er was strijd der meeningen op koloniaal terrein; wij deden U reeds in den aanvang opmerken, dat Baud zelf zinspeelde op den heftigen strijd, die er gestreden werd vóór en tegen de beginselen, welke door het bestuur van Indië moesten worden gevolgd; ambtenaren mengden zich daarin, terwijl ter andere zij die inmenging als gevaarlijk werd beschouwd. Wel werd al aanstonds door onze instelling strikte onzijdigheid beloofd, en zou zij geenerlei beoordeeling van regeeringsdaden of beginselen uitspreken noch uitlokken, het stond toch vast dat men zonder schroom alle materialen wilde bijeenbrengen, die zouden kunnen strekken tot bevordering der Indische taal-, land- en volkenkunde in den uitgestrektsten zin van 't woord. Men zou de verschillende vraagstukken op dat terrein helpen toelichten, al stonden die ook met regeeringsdaden in verband. En zou nu juist dit laatste te midden van den hevigen strijd geen achterdocht hebben kunnen wekken, althans voor menigeen een reden zijn geweest om, in den eersten tijd althans, eene afwachtende houding aan te nemen? Hoe licht had de ongunst der tijden, de hitte van den strijd, noodlottig kunnen worden voor eene vereeniging als de onze! Gelukkig evenwel kwam 't Instituut dit gevaar te boven; de sympathie, door

enkelen hem onthouden, werd hem door anderen ruimschoots geschonken. Nu en dan zag het zich in zijne werkzaamheid belemmerd of ondervond het de nadeelige gevolgen eener niet krachtdadiger ondersteuning; maar alle bezwaren werden spoedig en zooveel doenlijk uit den weg geruimd. En nu wij gedenken aan het eerste 25tal jaren, dat het doorleefd heeft, ontdekt ons oog geen onrustbarende verschijnselen van uitputting of verzwakking; het gevoelt zich jeugdig en levenslustig; het beeld van den krachtigen jongeling bij de intrede van den mannelijken leeftijd. Gewis, indien Baud, Simons en Roorda heden in ons midden waren, zij zouden zich over den toestand van hun kind niet te beklagen hebben. Aanvankelijk weinig bekend, en zonder zelf veel gerucht te maken, is het allengs weelderig opgegroeid, in aanzien toegenomen; tal van vereerders en belangstellende vrienden ziet het om zich heen geschaard; buitenslands wordt het door bevoegde beoordeelaars met eere genoemd; toen in 't vorige jaar het Aardrijkskundig Congres te Parijs vergaderd was met de daaraan verbonden tentoonstelling, werd het voor zijne verschillende uitgaven en inzonderheid voor die van Von Rosenberg met een „Lettre de distinction" vereerd, „comme la récompense de l'ordre le plus élevé decernée à l'occasion de l'exposition," gelijk het in de begeleidende missive luidt; bij diezelfde gelegenheid mochten wij ook de voldoening smaken de eveneens door het Instituut bezorgde uitgave van Schlegel's Uranographie Chinoise met de zilveren medaille bekroond te zien. En waar deze onderscheiding uit het buitenland aan het Instituut ten deel viel, terwijl tevens zijne betrekkingen met letterkundige genootschappen buiten onze grenzen zich voortdurend wijder uitstrekken, mocht het in Nederland en Indië een gevestigden naam genieten, in ons vaderland zelfs, zoo niet de eerste, dan toch de voorneamste plaats innemen onder de rij der wetenschappelijke instellingen op koloniaal terrein. Dat het de sympathie heeft verworven van die zuster-genootschappen en inrichtingen, wier werkkring zich ook tot Indië uitstrekt, bewijst ons de aanwezigheid te dezer plaatse van zoovele uitnemende mannen, die zich bereid hebben verklaard om die instellingen, waaraan zij verbonden zijn, op dit feest te vertegenwoordigen. En wanneer wij nevens deze bewijzen van sympathie, waarin wij heden roemen, nog eenmaal de lijst onzer leden ter hand nemen, dan moet wel de belijdenis van onze lippen, dat wij nog velen missen, wier

toetreding ons reeds lang gewenscht voorkwam; van daar dat wij als een buitengewone maatregel en ter herinnering aan dezen feestdag gemeend hebben aan enkelen hunner 't lidmaatschap aan te bieden. Zal 't van hun antwoord afhangen of zij met ons willen medewerken, 't verheugt ons inmiddels dat we reeds zoovelen in ons midden mogen tellen, die zich in eenig opzicht op het gebied der Indische taal-, land- en volkenkunde verdienstelijk hebben gemaakt of daarvoor hunne onverdeelde belangstelling hebben getoond. Maar wat ons bovenal verheugt en de roem van het Instituut in het heden moet zijn, is het onschatbaar voorrecht aan het hoofd van de breede ledenlijst alsnog denzelfden doorluchtigen naam van zijnen Koninklijken Beschermheer te mogen spellen, dien het van den dag zijner oprichting af heeft mogen noemen, en als een hoog gewaardeerd blijk van goedkeuring op zijne pogingen, ziet het heden vereerd door Uwe tegenwoordigheid en deelneming aan deze feestviering, Doorluchtige Prinsen! Het Instituut is er trotsch op Uwe Hoogheden reeds van den aanvang af aan het hoofd van zijne Leden-Donateurs te mogen inschrijven, en waar ons straks de hooge eer zal te beurt vallen de mededeeling te mogen doen den doorluchtigen naam van een anderen telg uit het Huis van Oranje bij de Uwe te voegen, zal bij vernieuwing het schitterend bewijs worden geleverd, dat Uwe Koninklijke Hoogheden met geheel ons geëerbiedigd Vorstenhuis, waar het kunst en wetenschap geldt, Uwe hooge bescherming en ondersteuning niet onthouden wilt. Vergunt ons daarom, Koninklijke Hoogheden, bij vernieuwing U daarvoor onzen eerbiedigen dank aan te bieden nevens de betuiging onzer innige hulde!

Waar luide de bewijzen spreken, dat het Instituut zijne werkzaamheden aanmerkelijk heeft uitgebreid; dat het levensvatbaarheid bezit, vol lust en ijver is om zelfstandig, in eigen kracht, zich verder te ontwikkelen; waar na een veelzins schoon voorleden het heden in vriendelijken glans voor ons oog blinkt, — zegt mij, geëerde Feestgenooten, hebben wij dan geen reden om elkander te begroeten met een gelukwensch op de lippen en blijde hoop in het hart? Ook voor de toekomst? Met die vraag mogen wij ongetwijfeld ten slotte tot U komen. Het zij

verre van ons de geheimen der toekomst te willen ontsluieren; toch mogen wij den nieuwen tijdkring, die zich voor ons heeft ontsloten, niet onvoorbereid intreden. Wij zouden ons niet verantwoord achten, indien wij op het rustpunt, dat wij heden bereikt hebben, ons niet aangordden, om, door ervaring voorgelicht, ons zelven rekenschap te geven, waarnaar wij verder behooren te streven, welke weg er moet worden ingeslagen om den arbeid onzer instelling ruimer, krachtiger en vruchtbaarder te maken, in één woord haar meer en meer te doen beantwoorden aan het schoone doel, dat zij zich voor oogen heeft gesteld.

Met blijde verwachtingen mogen wij gewis de toekomst te gemoettreden, wanneer wij voortgaan steeds een klaar besef te hebben van 't geen onze Instelling bedoelt, van de taak, tot wier vervulling zij geroepen wordt. Zij zou gewijd zijn aan de bevordering van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. Raadplegen wij de ervaring, dan mogen wij veilig aannemen, dat het de bedoeling is den werkkring van het Instituut niet enkel te bepalen tot wat men in beperkt wetenschappelijken zin gewoon is taal-, land- en volkenkunde te noemen. Blijkens onze antecedenten moet de omvang der door ons beoefende wetenschappen eenigszins ruim genomen worden. Evenals wij onder taal-, land- en volkenkunde de geschiedenis en oudheidkunde hebben opgenomen en onze zorgen van ons overzeesche rijk in den Oost-Indischen Archipel ook tot de West-Indische bezittingen hebben uitgestrekt, moet het begrip „Nederlandsch-Indië niet al te streng worden vastgehouden. De beschrijving van landen, wier bevolking of sociale toestand veel punten van overeenkomst met Nederlandsch-Indië aanbiedt, behoort ongetwijfeld tot den kring onzer bemoeiingen. Al bevat zulk eene beschrijving niets over eigenlijke aardrijksbeschrijving, natuur- of taalwetenschap, een juist beeld van den politieken, economischen of socialen toestand van zulk een land kan een hoogst wetenschappelijke arbeid zijn. Het Instituut moet trachten mede te werken tot het in alle opzichten beter bekend worden onzer koloniën en tot het verspreiden van juiste begrippen omtrent ons overzeesche rijk, zonder zich, als van zelve spreekt, te mengen in zuiver politieke geschillen. Men miskent den milden geest der eerste oprichters, althans van Baud, indien men meent, dat zij eene inrichting hebben willen in het leven roepen met een beperkt wetenschappelijk doel, waarvan de werkkring zich niet zoude uitstrekken

tot die punten van meer algemeen maatschappelijk belang, die tegenwoordig vooral omtrent de koloniën aan de orde van den dag zijn, of waarvan men zou kunnen voorzien dat zij die vraagstukken slechts uit een geheel eenzijdig standpunt zoude behandelen. Veeleer was het in den geest dier wakkere mannen eene inrichting tot stand te brengen, die zich de onpartijdige, fiksche, zakelijke behandeling der koloniale aangelegenheden ten doel stelde. Reeds in de eerste openingsrede van de eerste algemeene vergadering van het Instituut werden bij name de onderwerpen genoemd, waarover men verlangde onderzoekingen te doen instellen. „De verschillende gebruiken en instellingen op Java ten aanzien van de heerendiensten en andere opbrengsten, verschuldigd aan de overheid; de rechten en verplichtingen van de eigenaars en gebruikers van sawahs; nauwkeurige berekeningen omtrent hetgeen op Java aan den landbouwer overblijft, wanneer hij, bij een middelbaar rijstgewas, het snijloon, de landrente en de kerkelijke tienden heeft betaald: — deze en dergelijke onderwerpen, ook voor andere gedeelten van den Archipel, zullen de aandacht van het Instituut trekken, zonder evenwel in 't minst te kort te doen aan de eischen van de andere gedeelten der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië."

Gij ziet, M. H., welk een ruim veld van wetenschappelijke nasporingen op koloniaal terrein het Instituut betreden moet. Bij de vervulling echter van dit breed program wachte men zich eischen te stellen, die het niet kan vervullen. Toen het decennium onzer instelling door een onzer voorgangers werd herdacht, werd er terecht op gewezen, dat de wetenschap van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, waaraan zij gewijd is, door „haar uitgebreidheid en door haar zoogenoemd practisch belang in bijzondere omstandigheden verkeert; zij wijkt af van alle andere wetenschappen. Nog jong van leeftijd richt men tot haar de vragen, die slechts de oude van jaren kan beantwoorden; even alsof zij reeds sedert eeuwen was beoefend en haar inhoud in tal van boeken te vinden was, worden hare uitspraken ingeroepen. Haar groote omvang maakte het onmogelijk, dat zij na een korststondig bestaan op volledigheid kan bogen; de behoeften van het oogenblik, de steeds nauwere aanraking met Indië, drongen steeds meer en meer om haar te raadplegen. Men verlangde genoeg te maaien, voordat er voldoende gezaaid was. De wetenschap wilde zich door inwendige kracht al verder

en verder uitzetten; de praktijk, gedrongen door de eischen van den tijd; belemmerde de ontwikkeling."

Wanneer men aan deze, onzes inziens, niet onjuiste beschouwing indachtig wil zijn, dan zal men, naar wij gelooven, de moeielijkheden kunnen ontwijken, waarmede het Instituut reeds van den aanvang af, heeft te worstelen gehad. Men zal dan niet verlangen, dat het zich meer wijdt aan de belangen van het oogenblik. De vervulling dezer taak zij overgelaten aan andere inrichtingen of aan de zuster-instelling, tot wier werkkring 't meer eigenaardig behoort te letten op de tegenwoordige behoeften en eischen voor ons overzeesche rijk. De werkzaamheid van het Instituut behoort, evenmin als vroeger, van zijn oprichting af aan, haar wetenschappelijk karakter te verloochenen, en waar het een der kenmerken is eener ware wetenschap ook de eischen van het oogenblik niet voorbij te zien, moet onze instelling, evenals in 't afgeloopen tijdvak, doch met verdubbelden ijver, trachten daaraan te voldoen op echt wetenschappelijke wijze; zonder zich te mengen in den nimmer rustenden strijd der meeningen, of mede te doen met staatkundige vereenigingen ter beoordeeling van actueele regeeringsdaden, moet zij, den milden geest harer oprichters handhavend, blijven voortgaan wetenschappelijke studiën op 't haar aangewezen terrein in 't licht te geven en aan te moedigen en langs dien weg ook de oogmerken eener rechtvaardige, verlichte en welwillende regeering te bevorderen. „Of zal dit geen plaats hebben," zoo vroeg reeds de heer Baud in zijn openingsrede, „wanneer het Instituut een helder licht zal hebben verspreid over zoovele onderwerpen, nu nog in het duister of althans in eenen nevel verborgen? Wanneer de Regeering, bij dat licht, de gevolgen van hare eigene handelingen, beter dan thans, zal kunnen waardeeren? Wanneer dat licht der Regeering zal dienen tot wegwijzer, om grieven op te heffen en misslagen te vermijden? Mij dunkt dat op deze vragen slechts een toestemmend antwoord mogelijk is."

Ik heb getracht U in breede trekken de taak aan te wijzen, tot vervulling waarvan onze instelling ons geroepen schijnt. Of men zich dit alles ten allen tijde duidelijk voor oogen heeft gesteld? De kortheid des tijds verbiedt mij bij de beantwoording dezer vraag het volle licht der geschiedenis te doen schijnen. Dit mogen wij intusschen als hare ervaring niet verzwijgen dat men niet altijd een helder bewustzijn had van de roeping onzer

instelling, terwijl eveneens menige poging heeft gefaald, menige is achtergebleven om haar daaraan te doen beantwoorden. Maar wat hiervan zij, het is boven allen twijfel verheven dat de middelen, die men gekozen deeft om het doel van het Instituut, de bevordering van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië in den uitgestrektsten zin, te bereiken, voor het meerendeel althans doeltreffend mogen heeten. Een vijftal worden daartoe aangegeven. Allereerst, het verzamelen van hetgeen over de wetenschap, waaraan onze instelling zich wijdt, in druk bestaat of in manuscript te bekomen is. Dan in de tweede plaats, nevens de uitgave van een periodiek orgaan, waarin wetenschappelijke onderzoekingen en bijdragen van geringen omvang kunnen worden opgenomen, ook die van afzonderlijke werken te bezorgen of de uitgave tot stand te brengen van belangrijke geschriften, die zonder ondersteuning bezwaarlijk het licht kunnen zien. Ten derde, vragen ter beantwoording te stellen en verdienstelijke ondernemingen aan te moedigen en te beloonen. Ten vierde, afdeelingen uit zijn midden te vormen, wier werkzaamheid zich zou uitstrekken tot de verschillende vakken der Indische wetenschap. Eindelijk, betrekkingen te onderhouden met andere wetenschappelijke instellingen en personen in Nederland en zijne koloniën en in het buitenland.

Wanneer men dit vijftal middelen beschouwt bij het licht der ervaring ons geschonken, dan zal men moeten toegeven dat de heilzame strekking daarvan reeds gebleken is. Wèl mocht de werkzaamheid van de uit ons midden gevormde afdeelingen niet aan de verwachting hebben beantwoord en heeft men op de instandhouding daarvan niet verder aangedrongen, 't valt echter niet te ontkennen, dat dit middel, bij krachtiger belangstelling van de zijde der leden had kunnen strekken om het Instituut beter te vormen tot een centraal punt van wetenschappelijke kennis. Wat voorts het stellen van vragen betreft, allen liggende binnen den kring waarin het Instituut wenscht werkzaam te zijn, men moge in de laatste tijden die goede gewoonte hebben nagelaten, wij twijfelen er niet aan of, weder in eere hersteld, zal zij ook buiten onzen kring nut kunnen stichten en een nieuw leven schenken aan den geest van onderzoek en werkzaamheid, waarvan de opwekking een der oogmerken onzer Vereeniging is.

Met opzicht tot de overige middelen behoeven wij wel niet

in vele bijzonderheden te treden. Verdienstelijke ondernemingen worden reeds door het Instituut overeenkomstig zijne krachten ondersteund: getuige slechts het stoffelijk bewijs van belangstelling in het lofwaardig werk van het Aardrijkskundig genootschap om een groote witte plek in het midden van Sumatra eenigszins nader te leeren kennen. Aan de toepassing van 't tweede middel hebt Gij die deelenreeks van Bijdragen en afzonderlijke Werken te danken, waarop wij U in den aanvang onzer rede hebben gewezen; en wat voorts de ondersteuning der uitgave van belangrijke boekwerken betreft, de bewerking van een oud Javaansch leerdicht over versbouw in kawi-tekst en Nederlandsche vertaling door onzen Kern kan daarvan getuigen, terwijl 't Instituut onlangs heeft getoond den eersten stap te willen doen om de kennis der Madoereesche taal te vermeerderen door de voorgenomen uitgave eener vertelling in die taal te subsidiëren.

Eindelijk 't eerste en laatste middel. De breede lijst der wetenschappelijke instellingen waarmede het Instituut in betrekking staat, bewijst hoe hoog het letterkundig verkeer wordt geschat, terwijl tevens met voldoening mag worden vermeld dat het vooral ook door buitenlandsche genootschappen en personen wordt op prijs gesteld, meermalen zelfs verzocht. Aan de uitbreiding daarvan hebben wij 't vooral ook te danken dat 't eerste middel tot bereiking van ons doel geen doode letter is gebleven. Door eene gelukkige samenwerking met het Indisch Genootschap, dat wel een anderen weg betreedt dan het Instituut, maar naar een gelijk doel, de kennis van Indië, streeft, heeft men in de laatste jaren zich beijverd den aankoop van gedrukte stukken bij voorkeur aan die instelling over te laten en zelf meer ten koste te leggen aan het verzamelen van handschriften.

Over de beteekenis van deze beide verzamelingen willen wij thans niet verder uitweiden, maar wij zouden ons niet verantwoord achten, zoo wij bij deze gelegenheid niet één punt aanroerden, dat in nauw verband staat met de toekomst, welke aan onze instelling kan worden bereid. Herhaaldelijk werd onze aandacht er op gevestigd dat het Instituut behoefte had aan een geschikter locaal dan 't nu bezit, niet alleen om zijn uiterlijk aanzien, maar ook omdat zijne verzamelingen meerdere ruimte vereischten. Wij verheelen de bekrompen ruimte niet, waarin, sedert de laatste jaren, 't Instituut is gehuisvest. Eene verplaatsing, eene verandering van den tegenwoordigen toestand

is gebiedend noodzakelijk. Van die overtuiging doordrongen heeft het Bestuur herhaaldelijk pogingen aangewend om voor dit ons zilveren feest de gastvrijheid van anderen niet in te roepen, maar het in een eigen lokaal te kunnen vieren. Zij zijn mislukt, mislukt vooral op grond van het bezwaar, dat menigeen onoverkomelijk acht. Het is het bezwaar van stoffelijken aard. Tot dusver werden onze inkomsten verkregen alleen uit de jaarlijksche bijdragen onzer leden. Door het voortreffelijk beheer der vroegere en latere penningmeesters is er een betrekkelijk aanzienlijk fonds verkregen, waarvan de renten, gevoegd bij de contributie onzer leden, ons in staat stelden om de telkens klimmende uitgaven te bestrijden. Voor de inrichting echter van een eigen gebouw is dat kapitaal verre van voldoende. Ik voor mij koester nog de hoop, dat, zoo wij een beroep doen op de belangstelling van zoovelen in ons midden, wij eerlang dat kapitaal in die mate zouden zien aangroeien, dat wij ons voornemen zouden kunnen ten uitvoer leggen. In een land, waarin zoovelen toonen prijs te stellen op den bloei onzer vereeniging, en dat roemen mag op zoovele verlichte Maecenaten, die ons streven weten te waardeeren; in een land, waar onbekrompen en onverdeelde belangstelling in al wat ons overzeesche rijk betreft bestaat, althans een dure plicht moet zijn, daar is het geen ijdele hoop, dat men eene instelling, als de onze, niet in staat zal stellen meer en meer en op waardige wijze aan hare schoone roeping te voldoen. Welaan dan op dit zilveren feest ons daartoe met inspanning onzer edelste krachten aangegord! Dat ter herinnering aan dit feest en tevens als een waardig begin onzer werkzaamheid in den nieuwen tijdkring, dien wij zijn ingetreden, eerlang een gebouw voor onze instelling verrijze, die voor goed een einde zal maken aan den toestand van afhankelijkheid, waarin zij tot dusver verkeerde!

Of dan gelijktijdig met zulk een monument het standpunt zal worden bereikt, waarop het Instituut behoort te staan? Dat zal geheel afhangen van de veerkracht en de werkzaamheid, die er zal worden betoond. De ervaring van het heden wijst ons o- goede voorteekenen. Er is van meer dan eene zijde lust en opg wektheid om het onafzienlijk veld, dat nog voor ons open lig te bearbeiden tot heil en zegen voor Nederland en Indië beide. Verflauwen wij niet in onzen ijver. Dat de geestdrift, waarmee wij thans zijn opgekomen, ons steeds beziele! En waar op ons

de verplichting rust om zelfstandig het doel onzer instelling te bevorderen, mogen wij de ondersteuning en medewerking van elders niet afwijzen. Allerminst die van de zijde der Regeering. Het Departement van Koloniën gaf herhaaldelijk de verzekering van zijne sympathie voor het Instituut en ondersteunde het zooveel mogelijk. Heden zelfs mogen wij daarvan een treffend bewijs erlangen, waar aan de Commissie, belast met 't afnemen van 't examen voor de aanstaande Indische ambtenaren, welwillend machtiging is verleend haar arbeid, die heden moest aanvangen, ter wille van dit feest, een dag later uit te stellen. Erkennen wij dankbaar dit bewijs van waardeering nevens zoovele andere blijken van welwillende en krachtige ondersteuning, welke wij meermalen hebben genoten en waarvan wij aan den vooravond van dezen gedenkdag bij vernieuwing de verzekering mochten ontvangen. Werd zelfs van meer dan eene bevoegde zijde van ons genootschap getuigd, dat het de sympathie van elken man van studie in Nederland verdient; 't make ons niet hoogmoedig; vinden wij daarin veeleer een prikkel te meer om te blijven ijveren naar eene waardige vervulling van de eenmaal opgevatte taak. Zij vordert de inspanning van onze beste krachten. Belove de een zijn tijd en zijn arbeid te geven; de ander een deel van zijne stoffelijke middelen op het altaar der wetenschap te brengen. Door die samenwerking, welke een waarborg is der zege, worden bouwstoffen aangebracht tot den bloei en toenemenden luister van het Instituut. De eenvoudige gedachtenisviering van zijn zilveren feest drage daartoe 't hare bij!

VARIA.

Midsummer of „Sint-Jan" is het tijdstip door de groote finantiëele inrichtingen uitgekozen voor het goedkeuren harer balansen door de algemeene vergaderingen van aandeelhouders. Dit jaar heeft de oudste dier inrichtingen, welke in Indie werken, namelijk de Nederlandsche Handelmaatschappij zoowel het belangstellend publiek als hare belanghebbende deelgenooten aangenaam verrast door een uitvoerig verslag van den toestand der maatschappij en van hare handelingen over het jaar 1875, in verband met de reeds vooraf ter kennisse van deelhebbers gebrachte balansen en winst- en verliesrekeningen van hare kantoren in Nederland, te Batavia en in Japan. Wel is waar, is deze tot dus verre bij de Handelmaatschappij ongekende publiciteit een gevolg van de in 1875 herziene statuten, waarmede de maatschappij met 1°. januari 1875 een nieuw vijf-en-twintigjarig tijdvak voor haar bestaan is ingetreden; doch de op dien datum opgetreden directie heeft zich van die verplichting op zóó onbekrompen wijze gekweten dat haar, onder algemeene toejuiching, hulde en dank mocht te beurt vallen van den in handels- en finantiëele aangelegenheden doorkneedden heer Th. F. Schill, van wiens nauwkeurigen en helderzienden blik en onafhankelijk karakter geen lof te verwachten valt, waar die niet drie dubbel blijkt verdient te zijn.

Wij hebben, althans voor heden, geen voornemen onze lezers te vermoeien met reeksen van cijfers, waarin de operatiën van de Handelmaatschappij of van eenige andere maatschappij zijn blootgelegd; wij deelen slechts hier de finantiëele uitkomst mede. De winst over 1875 bedroeg per saldo *f* 3,008,000, waar tegenover staat aan verlies *f* 844,000, blijft batig saldo *f* 2,164,000

in ronde cijfers, waarvan 5 pCt. rente afgaat voor de aandeelhouders, waarna het blijvend saldo wordt verdeeld als volgt: 15 pCt. voor de reserve-rekening, 4 pCt. aan de directie, 81 pCt. aan de aandeelhouders of *f* 8 per aandeel. Onverdeeld blijft een restant van *f* 256,82. Het dividend van aandeelhouders bedraagt alzoo gezamenlijk *f* 58 per aandeel van *f* 1000.

't Is, voorzeker, een verblijdend teeken dat deze uitkomst werd bereikt in het moeielijk tijdperk van overgang waarin de Handelmaatschappij zich bevindt, en dat haar niet meer toelaat om uitsluitend als agent der regeering werkzaam te zijn. Niet alleen als zoodanig moet haar voortdurend bestaan wenschelijk worden geacht; maar niet minder in het belang der Nederlandsch-Indische nijverheid, aangezien van haar kapitaal groot ruim *f* 36 millioen niet minder dan *f* 13 millioen dienstbaar zijn gemaakt voor kultuur- en landelijke ondernemingen aldaar. Een dergelijk kapitaal is niet gemakkelijk te vervangen en wel mogen de vrienden van economische ontwikkeling van Indie er prijs op stellen, dat het Europeesch kapitaal steeds door het kanaal der Handelmaatschappij blijve vloeien tot opwekking van de industrie op den zoo weelderigen Indischen bodem, doch die, evenals de dreven van het Noorden, thans de vereeniging van kapitaal, kennis en arbeid vereischt om de vruchten af te werpen welke de natuur hem in het wereldverkeer heeft bestemd.

Uit het verslag der Nederlandsch-Indische Handelsbank blijkt van een gestadigen vooruitgang van deze inrichting. Aangevangen met een kapitaal van *f* 1,500,000, voortgezet door het flink initiatief der oprichters, zonder ooit eenige ondersteuning van regeeringswege te vragen, uitsluitend gegrond op de juiste en goed berekende behoeften van handel en industrie in Indie, werkt thans de N.-I. Handelsbank met een kapitaal van *f* 12 millioen. De uitgifte eener tweede en laatste serie van *f* 6 millioen, in december 1875, waardoor het kapitaal tot het zooeven genoemd bedrag is vergroot, kan thans als volledig geslaagd beschouwd worden. „De gave toetreding," zegt de directie, „van alle houders van oprichters-aandeelen en de bijna algemeene deelname van aandeelhouders, zoowel hier te lande als op Java gaf de meest eenvoudige oplossing van het vraagstuk, ons zoo dikwerf gesteld, op welke wijze wij aan de steeds dringender behoefte aan meer stabiel kapitaal zouden tegemoetkomen, zonder het krediet der bank of den koers der aandeelen, en dientengevolge de

belangen van aandeelhouders, te schaden. Die nieuwe uitgifte is niet alleen gelukt, maar het reservefonds is er in ruime mate door gebaat en de nadere plaatsing van het betrekkelijk geringe saldo aandeelen, door rechthebbenden ter onzer beschikking gelaten, belooft eene niet te verwerpen tegemoetkoming voor 1876, als tegenhanger van het nadeel in rentewinning door een plotseling te sterken aanwas van kapitaal uit den aard der zaak geboren. De inschrijving in de maand december jl. opengesteld, behoort tot de geschiedenis van 1875, de ontvangst en aanwending der gelden daaruit voortvloeiende, tot die van het loopende boekjaar, maar de gevolgen van dien eenigzins stoutmoedig getroffen maatregel liggen in de toekomst. Wij kunnen U thans echter reeds de verzekering geven, dat het opnieuw verkregen kapitaal niet werkeloos in de kassen der maatschappij zal blijven rusten. Nieuwe zaken en relatiën dagen van verschillende zijden op, en indien het ons gegeven wordt dezelfde pogingen met gelijken uitslag bekroond te zien, dan zullen deelhebbers het zich zeker nimmer beklagen ons hun krachtigen steun te hebben verleend, bij het bereiken van een doel, zoo nauw samenhangende met de bevestiging van het krediet en den bloei der maatschappij." Intusschen keert de N.-I. Handelsbank een dividend uit van *f* 30 per aandeel van *f* 2,50, of van 12 pCt.

Het jaarverslag der Javasche Bank, dat dezer dagen Nederland bereikte, getuigt mede van toenemenden omvang van zaken. Haar opereerend kapitaal bedroeg gemiddeld ruim *f* 16 millioen, een cijfer dat sedert het bestaan der Bank nog nooit bereikt werd. De aandeelhouders ontvangen een dividend van *f* 68 per geheel en *f* 34 per half aandeel of $13^{6}/_{10}$ pCt. van het nominaal bedrag der aandeelen.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat deze uitkomsten zijn verkregen, door de drie groote finantiëele inrichtingen, in een jaar, dat men overeengekomen is ongunstig te noemen voor handel en nijverheid, dan mag men — afgescheiden van bijzondere teleurstellingen — den toestand beschouwen als tamelijk hoopgevend en de toekomst met vertrouwen te gemoet gaan.

M.

De stichter van het Mogolsche rijk.

The history of India from the earliest ages. By J. Talboys Wheeler, secretary to the chief commissioner of British Burma, late assistant secretary to the government of India in the foreign department. Vol. IV, part I. Mussulman rule. London, Trübner and C°., 1867.

Het Mogolsche rijk heeft, vóór jaren, in Europa een legendarische vermaardheid gehad. „De groote Mogol" wordt thans nog, nadat Engeland reeds sinds een eeuw zijn rijk aan flarden heeft gescheurd, bij wijze van spreken genoemd als een onovertroffen monarch, voor wiens schitterende grootheid alles moet barsten of buigen. De groote macht, de rijkdommen, de pracht en praal der Mogolsche gebieders van Indie zijn inderdaad de hoofdtrekken, die in het volksgeheugen bewaard zijn gebleven van de verhalen, vroeger door ooggetuigen aan het Westersch publiek gegeven. Op het wordingsproces, de eigenlijke geschiedenis van het Mogolsche rijk is minder gelet en velen leven misschien nog in de verbeelding dat de wetten, welke gelden voor de ontwikkeling der gebeurtenissen in Europa, niet bestaan voor Indie; dat de menschelijke hartstochten, deugden en hoedanigheden, het menschelijk vernuft en de menschelijke dwalingen daar zich niet zoozeer in de geschiedenis van land en volk afspiegelen; dat wij er niet te doen hebben met een rationeele wereld; personen en zaken meer behooren tot het gebied der fantasie dan tot dat der werkelijkheid. Niets is oppervlakkiger en onjuister. Indie heeft zoowel als Europa zijne degelijke, leerzame geschiedrollen en indien zij minder geraadpleegd worden, zelfs door de

overheerschers, die er thans gebied voeren, wil dit volstrekt nog niet zeggen dat zij ook niet verdienen overwogen te worden. Hij, die het groote werk raadpleegt, hetwelk de heer Talboys Wheeler aan de geschiedenis van Indie wijdt, zal ons dit gereedelijk toegeven. Het getuigt van een diepe studie in de oude oorkonden en van een zeldzame gemeenschap met het geestelijk leven der Indische hindous en mohammedanen. De pittige, kernachtige stijl van den schrijver moge buitendien als aanbeveling strekken. Wij meenen den Hollandschen lezer eenigzins een denkbeeld te geven van de verdienstelijke wijze hoe de heer Wheeler zich van zijne moeielijke taak heeft gekweten door hier een episode uit het zesde deel van zijn boek vrij na te volgen, namelijk die, welke de stichter van het Mogolsche rijk, Akber, betreft.

Akber is de eerste Indische souverein van beteekenis, die sedert de dagen van Porus aan Europeanen bekend is geworden. De Portugeezen kwamen in aanraking met de kleine vorsten van Malabar; zij wisten iets, doch zeer weinig van de radja's van Vijajanagar, doch Akber was de eerste Indische potentaat waarmede Europeanen geregeld verkeer hadden. Van daar dat de geschiedenis der Mogolsche vorsten op geloofwaardige grondslagen berust. De bouwstoffen werden geleverd door Europeanen van onderscheidene natiën, die in Indie verblijf hielden in verschillende tijdperken der regeeringen van Akber's opvolgers, Jehangir en shah Jehan. Willem Hawkins, een Engelsche zeekapitein, bracht twee of drie jaren door te Agra tusschen 1608 en 1611. Sir Thomas Roe, een Engelschman van goeden huize, volgde het hof van Jehangir van 1616 tot 1618 in de hoedanigheid van gezant van Jacobus I. Sir Thomas Herbert, een Engelsch gentleman, reisde in Indie omstreeks 1627 en 1628. Jan Albert de Mandelslo, een jonge man opgeleid aan het hof van den hertog van Holstein, reisde er tusschen 1638 en 1640. Franço Bernier, een Fransche dokter, verbleef in Indie van 1656 tot 16(bij het Mogolsch hof te Delhi en doorkruiste het land va. Kashmir tot Golkonde. Jean-Baptiste Tavernier, een intelligent juwelier, doorreisde twee of drie malen Indie onder de regee-

ringen van Shah Jehan en Aurungzeb. De Thevenot is mede een Fransche reiziger uit de eerste jaren der regeering van den laatstgenoemden vorst. Een nog belangrijker autoriteit dan de genoemden is een Venetiaansche geneesheer, Manouchi genaamd, die acht-en-veertig jaren in Indie leefde. Hij was in dienst bij Shah Jehan, daarna bij Aurungzeb; hij compileerde gedenkschriften van de Mogolsche souvereinen uit kronieken of registers, in de persische taal geschreven en die te Delhi bewaard werden. De gedenkschriften zijn in het portugeesch en bevatten extracten, in die taal overgezet, uit de kronieken. Manouchi zond zijn manuscript naar Europa met portretten van de verschillende Mogolsche keizers en van de eminentste mannen uit het Mogolsche rijk, welke door hofkunstenaars waren vervaardigd. De gedenkschriften van Manouchi vielen in handen van een jezuit, pater Catrou genaamd. Zij schijnen nooit gedrukt of uitgegeven te zijn. In 1708 gaf Catrou in den Haag eene geschiedenis van het Mogolsche rijk in de Fransche taal uit, waarvan in 1826 eene Engelsche vertaling te Londen is verschenen. Die geschiedenis is zeer belangwekkend, doch incompleet. Manouchi's gedenkschriften omvatten ook de regeering van Aurungzeb, de zoon en opvolger van Shah Jehan, terwijl pater Catrou zijne geschiedenis met de regeering van den laatstgenoemde eindigt. Hij verklaart echter in zijne voorrede, dat hij ook een geschiedenis heeft geschreven van de regeering van Aurungzeb naar de gedenkschriften van Manouchi en hij belooft ook die uit te geven indien de geschiedenis van de voorgaande Mogolsche keizers bij het publiek opgang maakt. Noch die geschiedenis noch de gedenkschriften van Manouchi schijnen ooit het licht te hebben gezien. 't Is mogelijk dat de manuscripten in de eene of andere bibliotheek zijn bewaard gebleven. Mocht dit werkelijk het geval wezen en het handschrift voor den dag komen, dan zou het waarschijnlijk een nieuw licht werpen op de door de kroniekschrijvers overdreven voorstellingen van Aurungzeb's bestuur.

Wat echter omtrent den laatsten „grooten Mogol" nog mag vernomen worden, na het werk van den heer Wheeler, behoeft men over den stichter van het Mogolsche rijk geen meerdere wetenswaardige bijzonderheden te verwachten. Zijn geschiedschrijver en biograaf maakt zich zelf sterk hem ten voete uit te schetsen. „Akber was," zegt hij, „hooghartig evenals alle Mogols,

uiterlijk zachtmoedig en minzaam. Hij had een groote, schoone gestalte, een breede borst, lange armen en een lichtbruine gelaatskleur. Hij was merkwaardig sterk en dapper. Nog een jongeling vertoonde hij wonderen van moed op het slagveld. Hij sprong op den rug van olifanten, die hunne geleiders hadden gedood en dwong die dieren zijn wil te doen. Hij bezat een troep kameelen en behaalde al zijn overwinningen door de snelheid zijner marschen. Hij was een bewonderenswaardig schutter, hij bezat een geliefkoosd geweer, waarmede hij duizenden wild had neergelegd. Met datzelfde wapen schoot hij Jeimal de Rajpoot bij het beleg van Chitor." De heer Wheeler herinnert hierbij aan de schetsen door vroegere reizigers gegeven, zooals die door den Engelschen aardrijkskundige Samuel Purchas zijn weergegeven en die nagenoeg op het volgende neêrkomen:

„Het jaarlijksch inkomen van Akber bedroeg millioenen, dat hem in staat stelde een prachtige hofhouding te bekostigen. Hij kon lezen noch schrijven, doch hij had een diep oordeel, een scherpen geest, een verwonderlijk geheugen. Hij was zeer ijverig in het bedeelen van het recht. In zijne residentie hoorde hij zelf alle zaken. Geen misdadiger werd zonder zijn voorkennis gestraft. Aan dieven en zeeroovers werd een hand afgekapt; moordenaars, overspelers en bandieten werden gehangen of gespiets; doch geen straf werd ten uitvoer gelegd alvorens Akber het vonnis drie malen had uitgesproken. Hij gaf iederen dag een publieke audientie in een der twee daartoe bestemde groote open hoven, waarin een troon was opgesteld. Acht raadslieden en notarissen omringden hem bij die gelegenheid. Dikwerf ontving hij aanzienlijke geschenken op deze audienties. Een prins, die hem kwam aanbieden zijn leenman te worden, schonk hem eens paarden, zwaarden, goud en juweelen voor een enorme waarde. Schier iederen dag ontving hij dergelijke geschenken, maar voornamelijk bij feestelijke gelegenheden.

„Buiten de audienties zat Akber op kussens volgens de Turksche wijze. Twaalf geleerden waren dan bij hem, die hem iets voorlazen, verhaalden of vóór hem disputeerden. Zeer nieuwgierig kon hij de volgers van alle secten verhooren. Hij was gelijktijdig minzaam en imposant, vergevingsgezind en strenger gewoonlijk innemender voor den kleinen man dan voor de groten. Hij was zeer bekwaam in verschillende handwerken, zooals wapensmeden en hij had verschillende werkplaatsen in zijn paleis

„Hij nam groot behagen in verschillende spelen: in gevechten tusschen buffels, hanen, herten, rammen en olifanten; in de oefeningen van worstelaars, schermmeesters, dansers en tooneelspelers; in de dansen van afgerichte olifanten en kameelen. Hij gaf namen aan zijn paarden, zijn wilde beesten, zijn herten en zijn duiven, en kende allen bij hun naam. Dikwerf deed hij belangrijke zaken af te midden van deze vermaken. Hij was een hartstochtelijk jachtliefhebber, doch had geen jachthonden. Afgerichte panterdieren dienden om andere wilde beesten te vangen; hij hield evenzoo tamme antilopen met netten aan de horens om er wilde in te verwarren.

„Akber was matig in zijn levenswijze. Zelden at hij vleesch meer dan vier malen in het jaar; hij vergenoegde zich gewoonlijk met rijst, melk en gebak. Hij sliep slechts drie uren in den nacht. („Waarschijnlijk sliep hij, volgens Mogolsche gewoonte, eenige uren bij dag." De opmerking is van den heer Wheeler.)

„Hij haatte de mohammedaansche godsdienst en vertrouwde en gebruikte de hindous meer dan de muzelmannen. Mohammedanen kwamen in opstand tegen hem; zij stookten zijn broeder, de gouverneur van Kaboel, tegen hem op, doch Akber versloeg de opstandelingen en herstelde de rust...."

Akber, zoon en opvolger van Hoemayoen, beklom den troon in 1556. Hij was toen een jongeling van slechts veertien jaren en bevond zich bij het leger dat in de Punjab tegen de Afghans vocht onder bevel van Bairam Khan, een bekwaam veldheer die, na den dood van Hoemayoen, Akber's voogd werd. In den tijd van vier jaren legde Bairam Khan de grondslagen van het Mogolsche rijk, echter nog altijd binnen beperkte grenzen. Het bevatte toen nog slechts de Punjab, de Noordwestelijke provincien en Oude en strekte van af den Indus tot het vereenigingspunt van de Jumna en Ganges. Aan het zuiden werd het begrensd door Rajpootana. Het bevatte de drie hoofdsteden Lahore, Delhi en Agra.

Na ommekomst van de vier jaren, besloot Akber, toen een jongman van achttien jaren, zich aan het gezag van zijn voogd te onttrekken. Hij deed dit met de slimheid van een Aziaat. Hij gaf voor dat zijn moeder ziek was en, onder voorwendsel haar een bezoek te brengen, verliet hij het kamp, waar Bairam Khan het opperbevel voerde. Zoodra hij buiten bereik van zijn voogd was, liet hij verkondigen dat hij het gezag van padishah had

aanvaard en dat geen andere orders dan de zijne mochten gehoorzaamd worden. Bairam Khan werd hierdoor verrast en buiten de gelegenheid gesteld om zich nog te doen gelden. Hij poogde op de affectie van Akber te werken, doch vruchteloos. Toen kwam hij in opstand; maar werd door Akber verslagen en vergeven. Akber bood hem elke betrekking aan welke hij mocht verlangen, behalve die van minister; maar Bairam Khan verkoos minister of niets te zijn. Eindelijk besloot hij naar Mekka te gaan; doch werd nog voor zijn vertrek vermoord door een Afghan, wiens vader door Bairam Khan in een veldslag was gedood.

Akber, vrij in zijn handelingen, bevond zich echter in een gevaarlijken politieken toestand. De Afghans vochten onder elkander in Kaboel en in het noordwesten, en evenzoo in Bihar en Bengalen in het zuidoosten. Indien hij tegen de eene partij oprukte, was zijn rijk blootgesteld aan de invallen der andere partij. Tevens kon hij niet veel staat maken op zijn Mogolsche officieren, die, als 't er op aankwam hun plicht te doen, tot muiterij oversloegen. Twee gebeurtenissen uit dien tijd toonen duidelijk hoe de stand van zaken was en hoe Akber daarbij wist te handelen.

Diep in het zuiden van Rajpootana, ligt het verwijderde grondgebied van Malwa, dat zich van lieverlede onafhankelijk had gemaakt en geregeerd werd door een half mohammedaanschen, half hindoeschen vorst. Akber zond een zijner officieren, Adham Khan genaamd, om Malwa te veroveren. De expeditie ondervond geen moeielijkheden. De Malwasche vorst vluchtte, zijn schatten en harem achterlatende. Adham Khan verdeelde een deel van den buit onder zijn soldaten, behield de schatten en den harem voor zich en zond slechts eenige olifanten naar den padishah. Akber kon dit niet dulden; niettegenstaande den grooten afstand snelde hij naar Malwa, ontving zijn billijk deel van den buit en nam schijnbaar genoegen met de verontschuldigingen van den overtreder. Na te Agra teruggekeerd te zijn, liet hij Adham Khan aan het hof ontbieden en zond een ander gouverneur naar Malwa. Adham Khan gehoorzaamde, vertrok naar Agra; maar bemerkte daar dat hij in ongenade was gevallen. Kommandementen werden aan anderen gegeven; hij kon niets verkrijgen. Hij werd als 't ware krankzinnig van teleurstelling. Hij verdacht Akber niet, maar gaf de schuld aan zijn minister. Op een dag ging hij naar het paleis, stak den minister dood in de audientie-

zaal en vluchtte daarop naar een buitenterras. Akber hoorde het geraas en spoedde naar de zaal, waar hij stuitte tegen het bloedend lijk van den vermoorde. Hij zag de bedwelmde moordenaar op het terras, trok half zijn zwaard, doch wist zich nog in te houden. Adham Khan greep zijn handen en smeekte om genade. Akber wierp hem van zich af en gebood zijn volgelingen hem van de terras te smijten. De order werd uitgevoerd en Adham Khan op de plaats gedood.

Een ander officier, Khan Zeman genaamd, speelde een soortgelijken trek in Bihar. Hij werd gewaarschuwd dat Akber op weg naar hem toe was en voorkwam zijn straf door den buit op te zenden vóór Akber te Bihar was. Dit voldeed Akber; hij zond een deel van den buit terug en vertrok weder naar Agra. Sedert dien tijd bleef Khan Zeman een heimelijke rebel. Eenige hoofden in Oude raakten in opstand en Khan Zeman sloot zich bij hen aan. Akber was juist bezig in Punjâb een Afghanschen inval af te slaan; bij zijn terugkomst waren de opstandelingen meester van Oude en Allahabad. Akber rukte tegen hen op te midden van de regens; in den haast raakte hij zijn leger vooruit en bereikte de Ganges alleen met zijn lijfwacht. De opstandelingen waren aan den anderen oever gekampeerd; zij hadden geen vrees, omdat zij vermeenden dat Akber zijn leger zou afwachten. Denzelfden nacht zwom Akber met zijn lijfwacht de rivier over en met het krieken van den dag viel hij den vijand aan. De opstandelingen werden verrast door de donderslagen der keizerlijke pauken. Zij konden hun ooren niet gelooven en vluchtten in alle richtingen. Khan Zeman sneuvelde in de vervolging; de andere leiders werden gevangen genomen en door olifanten dood getrapt.

Zoo werd voor een tijd de rebellie onderdrukt; maar daarom het rijk nog niet volledig tot rust gebracht. Andere, diepere oorzaken van ontbinding stelden het vernuft van Akber op de proef. „Het musulmaansch gezag," zegt de heer Wheeler, „had zijn kracht in Indie uitgeput. De broederschap van den Islam had opgehouden vijandige rassen te vereenigen; het kon zelfs geen lieden van hetzelfde ras samen houden. De strijd tusschen sjiieten en sunnieten verdeelde de islamsche wereld. Mogols, Turken en Afghans vochten tegen en onder elkander. Opstandelingen van allerlei rassen staken den padishah naar de kroon. Het geheele land dreigde in volslagen wanorde te niet te gaan .... Niemand

dan een geboren staatsman was in staat het rijk te redden. Akber had reeds getoond een uitstekend militair te zijn. Ware hij dit alleen geweest, hij zou naam hebben gemaakt evenals Genghiz Khan of Timoer; maar hij zou geen lessen voor de nakomelingschap, geen staatkundige denkbeelden voor de wereldopvoeding nagelaten hebben.... Het problema dat hij op te lossen had was de herrijzenis van het rijk of liever het vormen van een nieuw rijk uit den bestaanden chaos. Nieuw bloed was noodig om leven en kracht in het politiek lichaam te gieten, om de Mogolsche sjiïeten te veroorloven de Afghansche sunnieten ten onder te brengen. Akber's geniaal oog zag dat de noodzakelijke macht steeds bij de Rajpoots smeulde en het werd zijn vastberaden streven die macht in het spel te brengen."

De vorsten van Rajpootana, de kinderen van de zon en de maan, waren voorheen de souvereinen van Indie geweest. Zij werden door de musulmannen veroverd; doch zij waren nooit volledig overheerscht geworden en hadden steeds hunne zelfstandigheid bewaard. Akber zocht hen te veroveren of liever te winnen. Hij wilde hen volstrekt niet van hunne tronen stooten, noch hun grondgebied afnemen. Zijn doel was hen in zijn rijk op te nemen en met het Rajpoot-element een evenwicht te stellen tegen het Afghansch element en tegen Mogolsch verraad en afval. Hij trachtte de drie leidende prinsen — Jaipoer, Jodhpoer en Chitor — te overreden hem als suzerein te erkennen en hem ieder eene dochter ten huwelijk te geven. Hij wenschte zoowel in de dynastie als in het rijk een Rajpoot-element, omdat het hem gebleken was dat het Rajpoot-verbond juist zoo vele eeuwen had geduurd doordien ieder ondergeschikte vorst in zijn hoogmoed werd gestreeld bij aanhuwelijken tot de familie van den opperheer, den rana van Chitor, te behooren.

De Rajpoot-vorsten wezen met verontwaardiging den eisch van Akber af, die met al hun begrippen van godsdienst, kaste en koningschap in strijd was. Akber was onverbiddelijk en moest het zwaard trekken tegen de dapperste vijanden die hij nog ooit ontmoet had. Maar door zijn stoutmoedigheid en zijn beleid overwon hij alle moeielijkheden. De radja van Jaipoer was de eerste die toegaf; de radja van Bikanir volgde. Zij werden met groote eerbewijzingen aan het hof van Akber ontvangen en bij den adel van het rijk ingelijfd. De radja van Jodhpoer onderwierp zich na een hevige worsteling. Hij werd beloond voor zijn offer.

De padishah plaatste hem aan zijn rechterhand en schonk hem een aanzienlijke uitbreiding van grondgebied. Alleen de rana van Chitor volhardde in zijn tegenstand en sloeg den weg der bannelingschap in, liever dan hulde te brengen aan een ander souverein en den Mogol eene dochter ten huwelijk te geven.

De Rajpoot-huwelijken bleken niet het effect te hebben dat Akber er van verwachtte. Zij werden een nieuwe oorzaak van verbittering voor de mohammedanen; doch overigens had de staatkunde van Akber ten aanzien van de Rajpoot-vorsten een zeer gunstige uitwerking. „Het rijk," zegt de heer Wheeler, „was voor vernietiging gered; het trad een nieuw leven in. De padishah onderdrukte weerbarstigheid en muiterij. Mogols en Afghans duchtten de Rajpoots. Nog hadden er opstanden, successieoorlogen en andere ongeregeldheden plaats; doch het Mogolsch rijk was op deugdelijke grondslagen gevestigd. Gedurende meer dan anderhalf eeuw was zijn prestige onbetwistbaar. Elementen van verdeeling bestonden nog altijd tusschen Mogolsche sjiïeten en Afghansche sunnieten, tusschen Afghans en Rajpoots, tusschen musulmannen en hindoes; niettemin hield het rijk stand, voornamelijk door de militaire staatkunde van Akber. Hij liet de Rajpoot-vorsten deel nemen in de eer en glorie van het keizerlijk leger. Hij schonk hen het eenige wat zij wenschten, namelijk militaire kommandementen, aan welke, volgens de Mogolsche instellingen, alle rangen en voordeelen verbonden waren en die door den padishah, naar goedvinden, verleend en ontnomen werden. Ieder groote kreeg aldus bevel over een zeker aantal paarden. Daarvan onderhield hij ongeveer een derde en ontving betaling voor het geheel."

De Mogolsche adel in Indie was eene aristocratie bestaande uit vreemdelingen van blanke gelaatskleur, doch die hoegenaamd niets erfelijks bezat. Elke vreemdeling, hetzij Pers, Turk of Arabier, heette Mogol. De padishah recruteerde zijn adel uit deze klasse, die gerangschikt werd overeenkomstig de opgedragen kommandementen. De hoogste klasse omvatte de amirs, de eigenlijke edellieden of rijksgrooten, waaruit de gouverneurs, onderkoningen en ministers benoemd werden. De tweede klasse was bekend als mansubdars, de derde als ahadis. Beide bestonden uit militaire officieren. Een dergelijke aristocratie kon onmogelijk erfelijk worden. Reeds in het derde geslacht verdonkerde de gelaatskleur en de kleinzonen der amirs werden dus

onmogelijk voor het kommandement, zoodat zij dan ook dikwerf als soldaten in het leger dienden. Ieder Mogolsch edelman en officier, van den geringsten ahadi tot den voornaamsten amir, was absoluut afhankelijk van den padishah. Hun leven en goederen waren geheel ter zijner beschikking. Zij konden geen land bezitten, dat uitsluitend den padishah behoorde. Zij konden niets aan hunne vrouwen en kinderen nalaten; de padishah was de uitsluitende en universeele erfgenaam van al zijn edellieden en officieren. Indien de overleden edelman bij zijn leven den padishah goede diensten had bewezen, mocht zijn gezin een klein pensioen of de oudste zoon een onbeduidende betrekking bekomen; in de overige gevallen verviel de familie tot den bedelstaf.

Het Rajpoot-stelsel was vlak het tegenovergestelde van het Mogolsch systeem. De Rajpoots hadden niets personeels; alles was bij hen erfelijk. Zij bezaten hun landerijen in leen voor militaire diensten. Alle kommandementen waren erfelijk. De vassal diende zijn heer, de heer zijn radja, de radja zijn suzerein. Akber veranderde dit stelsel niet; hij werd alleen suzerein in stede van den rana van Chitor. De vele Rajpoot-vorsten bezweken voor Akber's politiek. Hij liet hen in het volle bezit van hun domeinen en inkomsten, nam hen alleen op in zijn leger en gaf hen den rang en de emolumenten van amir. Op zijn bevel moesten zij wederkeerig uitrukken met hun leenmannen, zoodat het Mogolsche rijk het zonderlinge verschijnsel vertoonde van legers georganiseerd èn volgens het feodaalstelsel èn volgens het Mogolsche, 't welk in het wezen der zaak overeenkomt met dat der moderne Europeesche staten.

In 1575 had Akber den ouderdom bereikt van vier-en-dertig jaren en twintig jaren waren er verloopen sedert zijne installatie als padishah. Hij had destijds nog niet Kaboel in het noordwesten, noch Bengalen in het zuidoosten veroverd en was evenmin in Dekhan doorgedrongen; maar hij had een reeks van overwinningen behaald, de orde in Punjab en Hindostan hersteld, Malwa, Guzerat en Rajpootana onderworpen. Hij trad nu een tijdperk in van betrekkelijke rust. In zijn geliefkoosde residentie te Fathpoer Sikri, ongeveer twaalf mijlen van de hoofdstad Agra gelegen, nam hij toen een werkzaam deel aan de godsdienstige beweging, welke, zonderling genoeg, de Indische wereld in opschudding bracht op hetzelfde tijdstip dat Europa daardoor in rep en roer kwam.

Met den Islam drong mede de sectegeest Indie binnen, die, zooals bekend is, zoowel de musulmansche wereld als het christendom verdeeld. Die verdeeling dagteekent als 't ware van den oorsprong van het mohamedanisme. Mohammed had vier opvolgers: Aboe Bakr, Omar, Othman en Ali. Alle vier werden verkozen, ten minste erkend door de broederschap te Medina; doch de drie eerstgenoemden slechts op grond van hunne intieme vriendschap met den propheet, terwijl Ali's aanspraak zoowel op aanverwantschap als op vriendschap berustte. Ali had Fatima, de dochter van Mohammed gehuwd; zijn twee zonen Hasan en Husain waren dus kleinkinderen van den propheet. De sunnieten namen de vier khalief's aan; de sjiïeten hielden de drie eersten voor onrechtmatige indringers en verklaarden dat Ali en zijn twee zonen, Hasan en Husain, de eenige wettige opvolgers van den propheet waren.

Gedurende acht eeuwen ontwikkelde zich de Islam in Indie doch onder verschillende vormen. Van de elfde tot de veertiende eeuw, was hij sunnitisch of orthodox. Van de veertiende tot de zestiende eeuw deed zich het sjiïetisch-element gelden; dat weder aanleiding gaf, gedurende de vestiging van het Mogolsche rijk in de zestiende en zeventiende eeuw van onze tijdrekening, tot een derde element: het sufietisme. Sunnieten en sjiïeten verschillen onderling slechts in de vereering van enkele khalief's meer of minder. De sufieten, daarentegen, altereerden aanmerkelijk de leer van den Koran en mogen als echte ketters in het mohamedanisme beschouwd worden. Zij symboliseerden op oud-Perzische wijze het boek van den profeet. God werd beschouwd als de opperste geest, Mohommed, zijn schoonzoon Ali en zijn kleinzonen Hasan en Husain als incarnatie's van God; de hemel der houris als de gelukzalige vereeniging met het opperwezen; in een woord de sufietsche leer schijnt een poging te zijn geweest om den Islam met de grondtrekken van het hindoeïsme over een te brengen, de vereering van Ali en zijn twee zonen met de vereering van Rama en Krishna. Het sufietisme leidde tot onverschilligheid en scepticisme, later tot een herlevendiging van het orthodoxe mohammedanisme in puriteinsche vormen, waarin het zich nog gedurende den opstand van 1857 vertoonde.

Shaikh Moebarak was een type van de sufieten der zestiende eeuw, die tevens als de Indische vrijdenkers van dien tijd mogen aangemerkt worden. Hij leefde van 1505 tot 1593. Opgevoed in

de strikt orthodoxe leer der sunnieten, bracht hij, evenals de meeste studenten, zijne tijdgenooten, vele jaren zijner jeugd door met reizen in Hindostan, Punjab en misschien in Centraal-Azie. Hij bezocht de meest vermaarde leeraren, tot dat hij een soort van encyclopedische kennis had opgedaan. Van de orthodoxe leer ging hij tot die der sjïeten over en werd eindelijk een geavanceerd sufiet. Na zijne tochten, vestigde hij zich te Agra, waar hij het genot verkreeg van een stuk land, zooals dit gebruikelijk was voor het onderhoud van geleerden, onder musulmaansche vorsten. Hij huwde en had twee zoons, Aboel Faiz en Aboel Fazl. Hij nam ijverig deel aan de godsdiensttwisten, welke onder de regeering van Akber losbarstten. De ulama's geraakten uitermate op hem verbitterd. Zij namen hem zijn land af en rapporteerden aan Akber dat de Shaikh zich verdoemde en anderen tot de verdoemenis verleidde en dat hij daarom de doodstraf verdiende. Zij brachten het zelfs zoover een order tot zijne inhechtenisneming te verkrijgen. Moebarak werd echter bij tijds gewaarschuwd en nam de vlucht, zijn zonen te Agra achterlatende.

De oudste zoon van Moebarak, Aboel Faiz, was een sufietisch dichter, die als zoodanig naam maakte en aan het hof van Akber werd ontboden. Hij verwierf de gunst van den padishah, zoodat de vervolging der ulema's tegen zijn familie ophield en Moebarak naar Agra kon terugkeeren. De jongste zoon van den Shaikh, Aboel Fazl, had zich veel breeder ontwikkeld en bezat grootere eerzucht dan zijn oudere broeder. Hij had de verschillende godsdiensten, waaronder het christendom, uit een wijsgeerig oogpunt bestudeerd en kon een koen staatkundige heeten. Door zijn broeder bij Akber geïntroduceerd, maakte hij op den schranderen souverein een diepen indruk. Van lieverlede verkreeg hij meer en meer invloed op Akber en werd eindelijk zijn vertrouwden minister en vriend. Niet onaardig resumeert de heer Wheeler het vriendschappelijk verbond tusschen deze twee merkwaardige mannen gesloten:

„Akber en Aboel Fazl waren ongetwijfeld geniale mannen. Zij blijven steeds schitterende sterren in de geschiedenis van Indie. Zij waren de eerste mannen van hun tijd; doch zij hadden ieder een kenmerkende zwakheid. Akber was een geboren Mogol. Met al zijn goede hoedanigheden was hij trotsch, onwetend, achterdochtig en zelfzuchtig. Aboel Fazl was een geboren hofman, een vleier, een oogendienaar en een lofredenaar. Hij maakte

van Akber zijn afgod; hij knielde voor hem en aanbad hem. Zij werden intieme vrienden; zij hadden inderdaad elkander noodig. Akber was tuk op den lof van zijn minister, Aboel Fazl zocht bij Akber zijn voordeel. 't Is moeielijk de grootheid van Akber te bewonderen, zonder tevens te merken dat Aboel Fazl daartoe heeft bijgedragen; het is evenzoo moeielijk de hooge intellectueele bekwaamheid van Aboel Fazl te bewonderen zonder in hem den oogendienaar van Akber te zien." Er schijnt onder alle hemelstreken slechts één enkel geheim te bestaan voor de duurzame gunst van absolute vorsten.

Toen Akber met Aboel Fazl kennis maakte, verkeerde hij in bittere verlegenheid. Hij was besloten over mannen van alle geloofsbelijdenissen gelijkelijk te regeeren. De ulema's dwarsboomden hem hierin. De opperste rechter te Agra had sjiïeten als ketters ter dood veroordeeld en de ulema's drongen bij den padishah aan om die vonnissen te bekrachtigen. Hij verlangde niet met hen in onmin te geraken; maar het hinderde hem nog meer hunne houding goed te keuren ten aanzien van lieden die denzelfden God, doch op verschillende wijze vereerden.

Aboel Fazl raadde zijn geheime gedachten en nam de gelegenheid waar om zijn eigen grieven te wreken. De ulema's hadden zijn vader vervolgd en hem in ballingschap gedreven. Zij waren onwetend, dweepziek, vol hoogmoed over hunne orthodoxie. Hunne kennis bepaalde zich tot het Arabisch en den Koran. Alle overige wetenschappen waren hen vreemd. Niet alleen waren zij het met den padishah oneens; maar ook onder elkander verdeeld. Aboel Fazl voorzag, dat als zij konden gebracht worden tot één dispuut vóór Akber, deze hen zou verachten. Hij wist het zoo ver te brengen dat ten laatste Akber de ulema's gelastte om alle godsdienstige geschillen in zijn tegenwoordigheid te bespreken. Hij zou dan beslissen wie gelijk en wie ongelijk had.

Dit moslemsch concilie vergaderde iederen donderdag in een groote pendoppo, die voor deze gelegenheid werd gebouwd in den koninklijken tuin te Fathpoer Sikri. Al de geleerden te Agra waren uitgenoodigd om de vergadering bij te wonen. De padishah en al de rijksgrooten waren tegenwoordig. Abdoel Fazl handelde als een soort van voorzitter. Hij stelde vragen en verdedigde de verdraagzame staatkunde van zijn meester. Akber hield zijne waardigheid als padishah op. Hij luisterde met statigen ernst en soms prees en beloonde hij de beste sprekers. Gedurende de

eerste bijeenkomsten werden de debatten met het vereischte decorum gevoerd; doch, naarmate de sprekers gewoon raakten aan de tegenwoordigheid van den padishah, begon de tweespalt zich te vertoonen. Op een avond leidde zij tot een opschudding; de geleerden beleedigden elkander vóór den padishah. Abdoel Fazl had daarin de hand: hij leidde het debat op gevaarlijke punten en plaatste de sprekers tusschen hagchelijke dilemma's. Indien zij poogden den padishah aangenaam te zijn, zondigden zij tegen den Koran; hielden zij den Koran vast, dan kwetsten zij den padishah. De quaestie van Akber's huwelijken werd opgeworpen. Hij had meer dan vier vrouwen en hield zijne Rajpoot-echtgenooten op denzelfden voet als zijne Mohammedaansche. De sjiïeten waren hieromtrent voor; de sunnieten tegen hem. Een orthodox rechter was te conscientieus om te zwijgen en werd uit zijn ambt ontslagen. De hovelingen bespeurden dat de padishah zich verheugde wanneer de ulema's geslagen werden. Zij begonnen hen te beschuldigen van leugen en bedrog, waartegen zij zich met moeite wisten te verdedigen; hun gezag taande en hun orthodoxie verloor haar prestige. Zij hadden elkander in hunne disputen vervloekt, in hun hart waren zij het waarschijnlijk alleen eens om Aboel Fazl te verwenschen.

Te midden van de disputen der ulema's, verwijderde Akber zich meer en meer van hunnen godsdienst. Hij had nauwlettend de geschiedenis van het khalifaat gevolgd, zich ingenomen betoond met Ali en zijn geslacht en van zijn voorkeur voor de sjiïeten doen blijken. Misschien twijfelde hij reeds aan Mohammed en den Koran, doch uitwendig bleef hij nog altijd musulman. Zijn doel was de ulema's over boord te werpen, zelf het godsdienstig hoofd, de paus of khalief van den Islam te worden. Aboel Fazl streefde er naar hem dit gezag te doen toekennen. De quaestie werd door hem op een donderdag-avond gesteld. Zij deed een stormige oppositie losbarsten; maar Aboel Fazl was daarop voorbereid. De debatten bewezen dat er verschil van meening bestond onder de ulema's. Abdoel Fazl betoogde dat dit verschil waargenomen werd zelfs bij de hoogste musulmansche autoriteiten, die voor onfeilbaar werden gehouden, en hij stelde voor dat, wanneer die autoriteiten het niet eens waren omtrent een punt van godsdienst, door den padishah zou beslist worden.

Weken en maanden lang werd over dat voorstel gedebateerd,

totdat eindelijk een document werd opgesteld, zoo het heette uit naam van de voornaamste ulema's; maar werkelijk door Akber en Adoel Fazl geholpen door een paar handlangers. Het verleende den padishah de bevoegdheid om tusschen divergeerende moslemsche autoriteiten te beslissen en het nog gevaarlijker recht om nieuwe decreten uit te vaardigen, op voorwaarde dat die decreten overeenkwamen met den Koran en blijkbaar in het belang van het volk waren. De voornaamste ulema's werden uitgenoodigd dit document te onderteekenen. „Misschien," zegt de heer Wheeler, „indien zij priesters of geestelijken waren geweest, zouden zij tot het laatst tegenstand geboden hebben. Doch zij waren tevens magistraten en rechters; hunne ambten en emolumenten waren in gevaar. Eindelijk teekenden zij uit wanhoop. Van af dit oogenblik was het gedaan met de macht der ulema's; zij hadden hun gezag den padishah afgestaan en werden bloote nullen in den Islam. Erger lot viel hunne leiders ten deel: het hoofd der ulema's en de hinderlijke opperste rechter werden uit hunne ambten ontslagen en gedwongen naar Mekka te gaan....

„De vernietiging van het gezag der ulema's is een beslissend moment in de geschiedenis van musulmansch Indie. De ulema's mogen onwetend en dweepziek geweest zijn; zij mogen getracht hebben het godsdienstig geloof en de regeering des rijks te houden binnen de nauwe perken der orthodoxie; desniettegenstaande hebben zij een groot aandeel gehad in het musulmansch bestuur. Als vertegenwoordigers van Mohammed's wet, waren zij dikwerf een heilzamen breidel geweest tegen het despotisme van den souverein. Zij dwongen ieder minister, gouverneur of regent de grondbeginselen van den Koran te eerbiedigen. Zij waren de leiders der publieke meening onder de mohammedaansche bevolking. Zij vormden het eenige lichaam in den staat dat ooit in oppositie dorst te komen tegen den wil van den souverein."

Bij deze godsdienstige of liever kerkelijke en staatkundige verandering bleef het niet. Aboel Fazl had een ander plan, dat zijn meester met geestdrift omhelsde. Hij verklaarde dat Akber zelf de twaalfde imam was, de heer van een nieuw moslemsch tijdperk, die alle secten van den Islam zou verzoenen en de wereld regenereeren. Geen nieuw islamitisch leven ontstond uit deze zoogenaamde openbaring; maar van uit het hof onder de menigte verspreid, veroorloofde zij Akber verdere inbreuken te maken op de orthodoxe leer. Trouwens, zijn vertrouwen op

den Islam was verdwenen en hij toetste den godsdienst aan de zedeleer en de rede. Mohammed had een tiental meisjes gehuwd; hij had een anderman's vrouw genomen; daarom kon hij geen van God gezonden propheet zijn. Akber geloofde het verhaal niet van zijne nachtreis naar den hemel. Tegelijkertijd bestudeerde Akber ijverig de geheimen der andere godsdiensten. Hij onderhield brahmanen, sufieten, parsis en christenpaters. Hij geloofde aan de zielsverhuizing, het opperwezen, de vereeniging van de ziel met God, aan de godheid van het vuur en van de zon. Hij helde tot het christendom over, doch verwierp de Drieëenheid en de menschwording.

De neiging van Akber tot het christendom is voor een deel te wijten aan de Portugeezen. Hij had van hunne vestiging in Indie gehoord, van hunne groote schepen, onneembare forten en verwonderlijke kanonnen en schreef een brief aan den Portugeeschen onderkoning te Goa, waarin hij verzocht dat christenzendelingen aan zijn hof te Fathpoer Sikri zouden komen om hem de heilige boeken te leeren. De godsdienstige wereld te Goa was hierover opgetogen van vreugde en vleide zich reeds met het vooruitzicht den „grooten Mogol" te bekeeren. Drie geestelijken, pater Aquaviva, Monserrato en Enriques, werden naar Fathpoer gezonden, dat meer dan twaalf honderd mijlen van Goa is gelegen. Aquaviva, het hoofd der zending, was een geleerd man, vol ijver en tact; Enriques, een Pers van geboorte, zou als tolk dienst doen. Akber verwachtte de zending met ongeduld. Hij ontving de paters met de meeste onderscheiding. Zij handigden hem hunne geschenken over, bestaande in een in vier talen gedrukten Bijbel en in beelden van Jezus en de Maagd Maria. Tot hunne onuitsprekelijke vreugde, plaatste de groote Mogol den Bijbel op zijn hoofd en kustte hij de beelden. Zoo weetgierig was hij omtrent de christenleer dat hij den geheelen nacht met de paters in gesprek doorbracht. Hij huisvestte ze in zijn paleis en gaf hen verlof tot het oprichten van een kapel met altaar. De zaterdag-avonden werden door hem bepaald voor de disputen tusschen de paters en de mollahs. Eindelijk overtuigden de paters Akber van de voortreffelijkheid van het christendom boven den Islam. Zij stelden de zuivere zedeleer van den Bijbel tegenover de zinnelijkheden van Mohammed, de werken en het lijden der apostelen tegenover de oorlogen van den propheet en de khalief's. De musulmaansche geschiedschrijvers ver-

vloeken daarom de paters en beweren dat Akber het christendom aannam. Doch de paters konden hem nooit overhalen om zich te laten doopen. Hij gaf hen zijn meest geliefden zoon Moerad, een kind van dertien jaren, om in het christendom en in de Europeesche wetenschappen opgevoed te worden; hij gelastte Aboel Fazl eene vertaling van den Bijbel te doen maken; hij trad de kapel der paters binnen en knielde voor het beeld van den Zaligmaker; hij veroorloofde de paters het christendom te prediken in alle deelen van zijn rijk en hun godsdienst in het openbaar uit te oefenen. Een Portugees werd te Fathpoer begraven met al de pomp van het roomsch-katholiek ritueel; het kruis werd daar voor de eerste maal door de straten gedragen; doch Akber, ofschoon geen musulman meer, wilde niet bepaald tot het christendom overgaan; hij wachtte, zeide hij, op de goddelijke verlichting.

Volgens pater Catrou, zou Aboel Fazl, die mede onder den invloed verkeerde van de leer uit Goa aangebracht, den overgang van Akber tot het christendom uit een staatkundig oogpunt wenschelijk hebben geacht. Aboel Fazl beweerde dat de hindous nooit den Islam zouden omhelzen, omdat hij de godsdienst der veroveraars was; terwijl, uit diepen eerbied voor Akber, zij gereedelijk zijn voorbeeld zouden navolgen en het christendom omhelzen. Tegen de bekeering van Akber verzetten zich echter, behalve zijn eigen scepticisme en dat zijner omgeving, ernstige paleis-invloeden. Zijn moeder, die een hoogen ouderdom bereikte en die zeer door hem werd vereerd, bleef hardnekkig in den propheet gelooven. Zijn vrouwen waren natuurlijk tegen het christendom ingenomen, aangezien de overgang tot de leer van het Westen hem verplicht zou hebben ze allen, behoudens eene, te verstooten. Evenzoo waren de hofmollah's op het christendom verbitterd.

Tot dus verre had Akber Agra tot zijn hoofdstad gemaakt, doch zijn hof gevestigd te Fathpoer Sikri, dat langen tijd zijn geliefkoosde residentie bleef. Zijn oudste zoon Selim, zoomede Murad waren daar geboren. Zijn vrouwen en zijn familie liet hij er verblijven wanneer hij te velde trok. Doch Fathpoer was ongezond; verplaatsing werd ook om andere redenen noodzakelijk. Zijn klimmende weerzin tegen den Islam vervreemdde de gemoederen der trouw gebleven musulmannen. Een groot aantal shaikhs en fakirs werden verbannen, sommigen werden naar

Scinde en Kandahar gezonden en tegen paarden verruild. De Afghans in Kaboel werden gevaarlijk. Akber had dat koninkrijk gegeven aan zijn broeder Mohammad Hakim Mirza; maar Mirza rebelleerde dikwerf, werd door Akber's staatkunde telkens tot verzoening gebracht, totdat hij in 1582 voor de laatste maal in opstand kwam.

Onder deze omstandigheden, besloot Akber van Fathpoer naar Lahore te gaan. De christenpaters, die getuigen waren van zijn aftrekken, spreken met verbazing van zijn talrijk leger, waarvan de achterhoede alleen bestond uit vijfduizend gewapende en gepantserde olifanten, die ieder vier boog- of scherpschutters droegen. In Kaboel onderwierp en vergaf hij zijn broeder, die in 1584 overleed en toen vervangen werd door een Rajpootsch gouverneur, Raja Man Singh. Deze uitstekende regent werd later gouverneur van Bihar en Bengalen, veroverde en annexeerde Orissa en verkreeg voor zijn trouw en beleid van Akber een kommandement van zeven duizend paarden, een onderscheiding welke uitsluitend aan de zoons van den padishah werd verleend.

Te Lahore kwam het denkbeeld door Aboel Fazl opgeworpen om een nieuwen godsdienst te stichten tot rijpheid. Akber deed zich daar kennen als een vijand van den Islam, de verwoester van moskeën, het hoofd van een nieuwen godsdienst, „het goddelijk geloof" genaamd. Hij werd een aanbidder der zon en verlangde zelf aanbeden te worden als een deel der godheid, als een straal van het hemelsche licht. De nieuweling, die tot de leer toetrad, plaatste zijn tulband voor de voeten van den padishah en ontving in ruil een zinnebeeld met het dubbelzinnig motto: „Allahu Akber" (hetgeen beteekent „God is groot" of ook „Akber is God"). Alle musulmansche gebeden en feesten werden aan het hof afgeschaft; een nieuwe era, nieuwe feestelijkheden aan het parsi- of hindouïsme ontleend, ingesteld. De volgers van het „goddelijk geloof" gaven feesten en aalmoezen op hunne geboortedagen en bij andere gelegenheden; zij onthielden zich zoo veel mogelijk van vleeschetен; hadden geen gemeenschap met zwangere, oude en onvruchtbare vrouwen « met jonge meisjes.

De nieuwe godsdienst had echter geen opgang, zelfs niet a: het hof. De musulmansche grooten, ten getalle van vijftien, tr: den schijnbaar toe; doch in het geheim haatten zij den uitvinde Aboel Fazl. Zij waren misnoegd over de bevordering van hi

dous in het rijk, waardoor hunne privilegie's als islamieten geknot werden; doch bekreunden zich weinig om godsdienstige nieuwigheden. Zij hadden geleerd de leerstellingen der ulema's te bespotten en waarschijnlijk in hun binnenste lachten zij om het „goddelijk geloof" van den padishah. De nieuwe leer breidde zich niet uit, mogelijk wel omdat er geen fanatisme bij was. Alleen om staatkundige redenen, niet uit lichtgeloovigheid, was zij door Aboel Fazl en Akber doorgedreven. Hunne motieven waren nagenoeg dezelfde als die der rechtsgeleerden, die, omstreeks in hetzelfde tijdperk in Engeland en in andere landen van Europa, de koningen overtuigden, dat zij op grond van het „goddelijk recht," oppermachtige regenten waren. Akber en Aboel Fazl, scherpzinnige en verdraagzame staatslieden, worstelden met het antagonisme van musulmannen en hindous. Zij slaagden er in beiden aan hun heerschappij te onderwerpen. Zij zochten de beide elementen voor altoos te amalgameeren, door hen gelijkvormige leerstellingen op te dringen. Maar, hoe machtig zij ook waren, hier mislukten hunne pogingen, zooals steeds alle pogingen van het politiek gezag mislukt zijn en zullen mislukken om de groote meerderheid van een volk een godsdienstige overtuiging op te dringen.

Afgescheiden van alle godsdienstige en politieke nevenbedoelingen, had Akber steeds een open oog en oor voor het welzijn van zijn volk. Hij trachtte de zeden zijner onderdanen, hindous zoowel als mohammedanen, te verbeteren. Hij belemmerde de prostitutie en strafte ongenadig verleiders; hij stond het gebruik van wijn toe, doch dulde geen dronkenschap; hij verbood het slachten van koeien, evenzoo de huwelijken tusschen jongelieden van minder dan zestien jaren en meisjes beneden de veertien jaren. Hij veroorloofde huwelijken van hindousche weduwen en poogde de sutti's (het verbranden van vrouwen op de lijken van haar afgestorven echtgenooten) onder de hindous en de polygamie onder de musulmannen te stuiten. Vooral wordt Akber's regeering geroemd door de moderne geschiedschrijvers voor de hervorming van de belasting op het landbezit. Mounstuart Elphinstone, onder andere, aarzelt niet te verklaren, dat die hervorming gebleken is een groote weldaad voor de Indische bevolking te zijn.

De souverein werd in Indië, volgens reeds oude overleveringen, beschouwd als de eigenaar van alle landerijen. Een deel

daarvan, khalisa genaamd, was als kroondomein gereserveerd, dat den padishah rechtstreeks een jaarlijksche rente opbracht. De overige landerijen werden als jaghirs of leen uitgegeven, hetzij in stede van belooningen in geld, hetzij voor het onderhoud eener legerafdeeling. Onderkoningen, gouverneurs, ministers, hofgrooten, koninginnen en prinsessen uit den keizerlijken harem verkregen jaghirs. Iedere jaghir moest jaarlijks schatting voor den padishah opbrengen; al wat het land daarboven kon afwerpen, behoorde den jaghidar, of houder van den jaghir.

Het belastingstelsel op deze wijze van landbezit geënt was zeer gebrekkig. Reeds gedurende zijn kortstondig bestuur van 1540—1545, had Shir Shah een plan ontworpen voor de billijke inning. Het was dit plan dat Akber in uitvoering bracht. Het had ten doel een juiste meting van het grondgebied te verkrijgen, de opbrengst, het bedrag der landrente, zoomede de som in geld van dat bedrag te bepalen. Akber gelastte dat een zelfde maat zou gebruikt worden, in stede van de vroeger onderling verschillende landmaten. De maten werden verbeterd en tot één type herleid en daarmede moesten alle ontgonnen gronden worden gemeten.

De omslag der belasting was een moeielijker werk dan het meten der landerijen. Daarvoor werden de gronden in drie klassen naar de vruchtbaarheid verdeeld. De opbrengst, in verschillende producten, van een perceel (bigah) uit elke klasse werd geconstateerd. Het gemiddelde der drie klassen werd aangenomen voor de opbrengst van een perceel en daarvan een derde als belasting vastgesteld. Dit was echter slechts een maximum, daar ieder landbouwer het recht behield te eischen dat de werkelijke oogst van zijn pereeel als grondslag voor den aanslag der belasting werd genomen. Daar echter landen van dezelfde vruchtbaarheid om andere oorzaken onderling kunnen verschillen, werd een tweede classificatie vastgesteld met het doel om de eerste te verbeteren. Volgens die nadere classificatie, moest van de bestendig bebouwde gronden de belasting ieder jaar gekweten worden; de gronden, die op ongeregelde tijden braak blev liggen, werden slechts aangeslagen als zij in kultuur kwame de gronden geteisterd door overstroomingen en andere rampe of die gedurende drie jaren niet bezaaid waren en buitengewo uitgaven vereischten, betaalden het eerste oogstjaar slechts e vijfde der belasting, met een gradueele vermeerdering tot h

vijfde jaar, als wanneer de volle belasting was verschuldigd; de gronden die gedurende vijf jaren niet bebouwd waren geweest, hadden, gedurende de vier volgende jaren, aanspraak op nog aanzienlijker vermindering.

Waarschijnlijk had de verdeeling in drie klassen, voor elk dorp afzonderlijk en in overeenstemming met de ingezetenen plaats. De classificatie moet zich hierdoor aangesloten hebben aan die, welke de landbouwers sedert onheugelijke tijden onderling maakten en daarop neerkwam dat de gronden naar hun aard werden gerangschikt. Men onderscheidde, bij voorbeeld, de zwarte of roode, de leem- of zandgronden, de al of niet met keisteenen vermengde gronden. Ook op andere omstandigheden werd gelet, op de nabijheid van rivieren, beeken en van het dorp enz. De verschillende soorten van gronden werden zeer nauwkeurig en volgens de regels der billijkheid onder de dorpelingen verdeeld.

Nadat 's gouvernements aandeel was bepaald, werd de quoto in geld vastgesteld volgens het gemiddeld cijfer der prijzen gedurende achttien jaren van de landbouw-producten in ieder dorp. Somtijds werd de actuëele waarde in aanmerking genomen en de landbouwer had steeds het recht de belasting in natura te kwijten wanneer het bedrag der cotisatie in geld hem te hoog voorkwam.

Aanvankelijk werd de belasting ieder jaar op nieuw omgeslagen. Dit gaf aanleiding tot veelvuldige plagerijen; daar zij bovendien eigenlijk van de productie werd geheven, had zij denzelfden noodlottigen invloed als de tienden, door den landman af te schrikken van elke verbetering, die wel is waar zijn voordeel vermeerderde, maar tevens bij elken aanslag zijn lasten verhoogde. Er werd daarom bepaald dat de omslag om de tien jaren zou plaats hebben volgens het gemiddelde cijfer der opbrengst gedurende de vorige tien jaren.

De uitkomsten der meting en classificatie werden zorgvuldig te boek gesteld en op de dorpsregisters werd jaarlijks de verdeeling der gronden, de vermeerdering of vermindering van hunne opbrengst bijgehouden. Thans, beweert de heer Elphinstone, is dit stelsel nog in zwang in sommige deelen van Indie, die voorheen niet onder de heerschappij van Akber leefden, naar die later zijne instellingen overnamen om de voordeelen welke zij aanbieden.

De heer Wheeler erkent dat het landrentestelsel van Akber door velen tot in onzen tijd hoogelijk werd geprezen; maar doet tevens het gevoelen uitkomen van Badauni, een moslemsch schrijver uit Akber's tijd, die de invoering van zijn landrentestelsel beschrijft als een bron van jammerlijke vervolgingen tegen islamsche grondbezitters. De voornaamste agent van het stelsel was een hindou, Todar Mal genaamd en waarschijnlijk behoorden de krori's of assessorèn en collecteurs der landrenten grootendeels tot de zoo zeer door de Indische islamieten gehaten godsdienst. Badauni mag dus over het tijdperk van Akber op veel nuchtere wijze zich uitgelaten hebben dan de vleiende hofkroniekschrijvers, toch mag hij niet als geheel onpartijdig beschouwd worden en kan hij door de nevelen van het vooroordeel misleid, de weldadige strekking der hervorming van Akber miskend en de onder een despotische regeering onvermijdelijke misbruiken als de eenige vrucht daarvan voorgesteld hebben.

Overigens, doet de heer Wheeler volkomen recht wedervaren aan Akber's eenvoudigen, praktischen zin. Hij geeft daarvan niet onaardige voorbeelden. Akber's amirs bedrogen hem door minder paarden en ruiters er op na te houden dan zij voor de hen in leen afgestane landerijen verplicht waren te onderhouden. Bij de monsteringen kwamen zij wel is waar met het bepaalde contingent, doch de ruiters waren dan voor een groot deel gezeten op geleende paarden. Toen Akber dit bemerkte, maakte hij een eind aan het bedrog door elk paard te doen branden met den naam van den amir aan wien het behoorde zoowel als met het keizerlijk merk. Hij stelde schrijvers aan om alles op te teekenen wat hij zeide of deed. In iedere stad en provincie zond hij mede schrijvers om hem mede te deelen wat daar omging. Aan zijn paleis hing een bel; iedereen die een grief had mocht schellen en verkreeg een gehoor.

Niet alleen in godsdienstzaken, maar ook in andere opzichten dreef Akber de geest tot onderzoek zeer ver. Hij zond een expeditie om de bronnen van den Ganges op te sporen. Hij deed een zonderlinge proef nemen om te vernemen welke taal de menschen het eerst gesproken hadden, een proef die overigens den man kenschetst. De musulmannen verklaarden dat de eerste taal het Arabisch was; de joden zeiden het was 't hebreeuwsch; de brahmanen betoogden de prioriteit van het sanskrit. Akber beval toen dat twaalf kinderen opgevoed zouden worden door

stomme vrouwen. Geen woord mocht er in hun tegenwoordigheid worden gesproken tot dat zij den ouderdom van twaalf jaren hadden bereikt. Toen de tijd verschenen was, werden de kinderen voor Akber gebracht. Knappe taalkundigen waren tegenwoordig om de eerste woorden te snappen en te beslissen tot welke taal die behoorden. De kinderen echter konden geen woord uitbrengen en spraken slechts door teekens. De proef mislukte totaal. Slechts met de grootste moeite slaagde men er verder in de kinderen te leeren spreken.

Ongetwijfeld was Akber een despoot in de volstrekte beteekenis van het woord en had zijn karakter ook een donkere zijde. De vervolging der musulmannen, waartoe hij eindelijk oversloeg — des te minder verschoonbaar omdat bij hem geen grein van fanatisme valt te bespeuren — is voldoende om dit te doen uitkomen. Evenwel was hij zoowel een intelligent als een gelukkig despoot. Geen enkel schrijver heeft althans dit laatste in twijfel getrokken. Te Lahore schijnt hij het toppunt van aardsch geluk bereikt te hebben. „Gelukkig als Akber," zegt de heer Wheeler, „was spreekwoordelijk geworden." Hij vestigde zijn gezag in Kaboel en Bengalen, annexeerde Kashmir en koesterde de hoop Dekhan te veroveren."

Het Dekhansch tafelland had een vierkante oppervlakte met een koninkrijk in ieder der vier hoeken. Ten noorden waren Ahmadnagar en Berar, ten zuiden Bijapoer en Golkonde. Akber had Guzerat en Malwa tot aan het noorden der Nerbudda-rivier veroverd. Hij had almede Khandesh veroverd, onmiddellijk ten zuiden van die rivier gelegen en dat een belangrijke positie innam. Geographisch behoort het tot Dekhan; uit een staatkundig oogpunt was het de sleutel tot de vier koninkrijken. Het werd geregeerd door zijn eigen vorst, Bahadoer Khan, die den padishah als suzerein erkende, maar hem niet zeer trouw was.

Akbar hield bestendig een waakzaam oog op den loop der gebeurtenissen in Dekhan. In het negende jaar zijner regeering hadden de vier sultans het hindousch koninkrijk Vijajanagar omver geworpen. Vervolgens verwikkelden zij zich in onderlinge intrigues en oorlogen. In 1572 had de sultan van Ahmadnagar Berar bij zijn rijk geannexeerd en wierp hierdoor een sterk bolwerk op tegen het indringen der Mogols in het zuiden. Akber bespeurde dit met misnoegen, maar kon nog niet tusschen beide komen; de wanorde echter, waarin de musulmansche konink-

rijken van Dekhan weldra verzonken, zou hem later de gelegenheid daartoe aanbieden.

In 1586 werd een sultan van Ahmadnagar door zijn zoon vermoord. Hij werd in een heet bad opgesloten en gestikt. De vadermoordenaar beklom den troon met behulp van zijn minister. In een enkelen dag, liet hij vijftien zijner naaste bloedverwanten om het leven brengen. Hij verkeerde schier in een altoosdurenden staat van dronkenschap. Zijn voornaamste vermaak was, met dronken kameraden, door Ahmadnagar te rijden en alle personen, die hij ontmoette, neêr te vellen. Hij werd jaloersch op zijn minister en in vlagen van dronkenschap dreigde hij den minister te doen onthoofden of door olifanten te laten doodtrappen. De minister vernam wat er gaande was, arresteerde onverwachts den sultan en plaatste een jongen van twaalf jaren, Ismaël, op den troon van Ahmadnagar.

Intusschen werd het koninkrijk beroerd door geestdrijvers van de Madhi secte, of Moslemsche millenaristen. Zij eischten het herstel van den gevangen sultan. De minister meende de beroering te sussen door den sultan het hoofd af te slaan en dit ten toon te stellen op een der bastions van het paleis. Dit gezicht maakte de muiters als 't ware krankzinnig; zij staken het paleis in brand, plunderden en vermoordden de sjiieten die zij tegen kwamen. „Maagden, die haar gezicht voor de zon en de maan bedekten, werden met de haren gesleept in de vergaderingen der oproermakers." De minister werd gevangen genomen, op een ezel door de straten geleid, vervolgens in stukken gesneden, en zijn ledematen, op verschillende gebouwen gespijkerd, ten toongesteld.

Eindelijk stilde de volkswoede. De Dekhani's erkenden Ismaël als hun sultan. Hij was een neef van den vadermoordenaar, bij gevolg een prins van den bloede. Zijn vader, Burhan genaamd, vroeger uit Dekhan gevlucht, had aan het hof van Akber een veilig heenkomen gevonden. Akber deed het aanbod Burhan op den troon van Ahmadnagar te plaatsen; maar deze wees de hulp der Mogols af, om het volk van Ahmadnagar niet tegen zich in te nemen en ging alleen naar Dekhan, waar zich een aantal edellieden bij hem aansloten. De Madhi-geestdrijvers werden vernietigd, Ismaël gevangen genomen en de vader volgde den zoon op den troon.

Gedurende de regeering van Burhan, zond Akber gezante..

naar de sultans van Dekhan om hen uit te noodigen hem als suzerein te erkennen. Hij zou hen wederkeerig op hunne tronen handhaven en alle onderlinge oorlogen voorkomen. Alle weigerden den Mogol hulde te brengen. Akber, gebolgen over die weigering, gelastte zijn zoon Murad het bevel in Guzerat op zich te nemen en het eerste het beste voorwendsel aan te grijpen om tusschen beide te komen in de aangelegenheden van Ahmadnagar. Dit voorwendsel werd spoedig gevonden. Burhan overleed in 1594, een oorlog barstte los tusschen verschillende pretendenten. De minister was het oneens met de koningin-weduwe en noodigde Murad uit om zijn partij te kiezen. Terwijl de laatste op Ahmadnagar voortrukte, sloten de minister en de koningin-weduwe een verbond en vereenigden zich om de Mogols weerstand te bieden. De koningin-weduwe, bekend als Chand Bibi, gordde zelve de wapens aan, sluierde haar aangezicht en leidde de troepen in persoon. De Mogols werden terug gedreven; eindelijk kwam men tot een vergelijk. Berar werd den padishah afgestaan en Murad retireerde van Ahmadnagar.

In 1598 waren de Mogols niet verder gevorderd, en was Akber zeer ontevreden over het oorlogsbeleid in Dekhan. Zijn zoon Murad was een dronkaard. De bevelhebber, Khan Khanan, die Murad ter zijde stond, was niet te vertrouwen, waarschijnlijk door de Dekhani's omgekocht. Hij werd teruggeroepen en vervangen door Aboel Fazl, die de vertrouwde dienaar en vriend van Akber was gebleven. Te Burhanpoer, hoofdstad van Khandesh, aangekomen, bespeurde hij terstond de koelheid van den regent Bahadoer Khan. Hij verlangde dat deze zich bij hem, in het belang der keizerlijke zaak, zou aansluiten. Bahadoer Khan had echter geen lust Akber te helpen om Dekhan te veroveren. Hij trachtte zich van allen drang daartoe af te maken door Aboel Fazl rijke geschenken te zenden. Aboel Fazl was te trouw om omgekocht te worden; hij zond de geschenken terug en rukte alleen tegen Ahmadnagar op.

Inmiddels retireerde Murad van daar en kampeerde in Berar; hij was meer dan ooit aan den drank overgegeven en overleed plotselings denzelfden dag dat Aboel Fazl in het kamp aankwam. Alle keizerlijke officieren drongen op een verderen aftocht aan; doch Aboel Fazl wilde daarvan niet hooren. Ofschoon opgevoed in een klooster, thans bijna vijftig jaren oud, en nooit eenig militair kommandement gevoerd hebbende, bezat hij de ziel van

een veldheer. Hij weigerde het vijandelijk grondgebied te verlaten en marcheerde manhaftig tegen Ahmadnagar. Het succes bekroonde zijn stoutmoedigheid. De koningin-weduwe, tevens aangevallen door binnenlandsche vijanden, liet Aboel Fazl weten, dat zoo hij haar daarvan verlostte, zij de vesting Ahmadnagar zou overgeven.

Zoodra de tijding van Murad's dood Akber bereikte, besloot hij in persoon naar Dekhan op te rukken. Hij droeg zijn oudsten zoon Selim de zorg der regeering op en zond een voorhoede onder bevel van een anderen zoon, Danyal, vooruit. De voorhoede bereikte Burhanpoer, waar de afval van Bahadoer Khan duidelijk bleek, daar hij weigerde Danyal te komen begroeten. Die weigering werd Akber bericht in zijn kamp te Ujain. Hij gelastte Aboel Fazl zich bij zijn leger aan te sluiten en Danyal om tegen Ahmadnagar te marcheeren en bereidde zich toen voor om Bahadoer Khan te onderwerpen.

In Ahmadnagar slaagden de Mogols terstond. Chand Bibi, de koningin-weduwe, werd door haar eigen soldaten vermoord; de troepen van Akber bezetten daarna het koninkrijk. Bahadoer Khan vluchtte uit Burhanpoer naar de sterke vesting Asirghur. Akber, na zijne vereeniging met het leger van Aboel Fazl, sloeg het beleg voor die vesting, dat zes maanden duurde, waarop Bahadoer Khan zich overgaf. Zijn leven werd door Akber gespaard; maar van af dien tijd, zegt de heer Wheeler, verdwijnt zijn naam uit de Indische geschiedenis.

Zeer schoon zijn de bladzijden waarmede de verdienstelijke geschiedschrijver van Indie het verhaal van Akber's tijdperk besluit, en wij op onze beurt wenschen deze studie te eindigen:

„Tot dus ver was Akber voorspoedig geweest; hij had de groote heirbaan van Dekhan veroverd: Malwa, Khandesh, Berar en Ahmadnagar. Hij bevorderde Aboel Fazl tot een kommandement van vierduizend (ruiters). Hij besloot Dekhan te veroveren. Hij was op het punt den slag te slaan toen zijn arm werd weerhouden. Zijn oudste zoon Selim was in opstand gekomen, naar Allahabad gegaan en had den titel van padishah aangenomen.

„Akber keerde alleen naar Agra terug. Hij ging donkere dagen te gemoet. Hij verzoende zich met Selim; maar bespeurde dat Selim steeds rebellig in zijn hart was; dat zijn beste officieren tot zijn plichtverzakenden zoon overhelden. In zijne verlegenheid riep hij Aboel Fazl uit Dekhan. De vertrouwde dienaar spoedde

zich naar zijn keizerlijken meester. Doch Selim had bestendig Aboel Fazl gehaat. Hij stookte een Rajpoot-hoofd van Bundelkund, Bir Singh van Urshah, op den minister een hinderlaag te spannen. Bir Singh overviel Aboel Fazl bij Nawar, doodde hem en zond zijn hoofd naar Selim. Bir Singh ontvluchtte de wraak van den padishah en leidde het leven van een balling (outlaw) in de wildernis tot na het overlijden van Akber.

„Akber was diep getroffen door den moord op Aboel Fazl gepleegd. Hij verloor daardoor zijn voornaamsten steun, zijn besten en meest vertrouwden vriend. Van nu af schijnt hij meer aan de omstandigheden toe te geven dan tegen de wereld te worstelen. Andere ongelukken overvielen hem. Zijn moeder overleed. Zijn jongste zoon Danyal bezweek aan de gevolgen van buitensporig drinken in Dekhan. Zijn eigen leven begon ten einde te loopen.

„De laatste gebeurtenissen van Akber's regeering zijn duister. Uiterlijk verzoende hij zich met Selim; uiterlijk verzaakte hij scepticisme en ketterij en keerde hij tot den Islam terug. Inderdaad had hij gaarne gezien dat Selim werd ter zijde gesteld en dat Khuzra, Selim's oudste zoon, zijn opvolger zou worden. 't Is onmogelijk de kuiperijen, welke hierover aan het hof te Agra plaats vonden tot klaarheid te brengen. Eindelijk overviel Akber een doodelijke ziekte. Gedurende eenige dagen vermocht Selim het vertrek van zijn vader niet binnen treden, tot dat er een compromis werd gesloten. Selim zwoer den musulmanschen godsdienst te handhaven. Hij zwoer mede zijn zoon Khuzra en al degenen die hem ondersteund hadden te vergeven. Hij werd toen bij Akber gebracht. De oude padishah kon niet meer spreken. Hij maakte een teeken met zijn hand dat Selim de keizerlijke kroon zou nemen en het keizerlijke zwaard omgorden. Selim gehoorzaamde. Hij wierp zich op den grond vóór het rustbed van zijn stervenden vader; hij raakte den vloer met zijn voorhoofd en verliet daarop het vertrek. Eenige uren later was Akber niet meer. Hij stierf in october 1605 in den ouderdom van drie-en-zestig jaren.

„De begrafenis van Akber was eenvoudig. Zijn graf werd gegraven in een tuin te Secundra, ongeveer vier mijlen van Agra. Het lijk werd op een baar geplaatst. Selim en zijn drie zonen droegen het tot buiten de vesting. De jonge prinsen, bijgestaan door de officieren der keizerlijke hofhouding, droegen het tot

Secundra. Zeven dagen werden besteed aan rouwen op het graf. Levensmiddelen en versnaperingen werden aan de armen uitgedeeld iederen morgen en avond gedurende de rouwdagen. Twintig lezers waren belast met het reciteeren van den Koran op het graf, iederen avond zonder ophouden. Eindelijk werden de fundamenten gelegd van het prachtig mausoleum, dat ver en wijd bekend is als de graftombe van Akber.

„De dood van Akber besluit het eerste bedrijf der Mogolsche geschiedenis. Het Mogolsche rijk was een voldongen feit; gedurende anderhalve eeuw hield het stand door het prestige van zijn naam. Tegelijkertijd begonnen de Britten in Indie te verschijnen. Gedurende de vorige eeuw hadden de Portugeezen het monopolie van den Indischen handel behouden. Vóór het overlijden van Akber onderhielden zij vriendelijke relaties met den „Grooten Mogol." Doch Hollanders en Engelschen bespiedden reeds het land. In 1599 schreven de kooplieden van Londen een kapitaal in van dertig duizend ponden. In 1600 verkreeg de East India Company haar eerste charter van koningin Elisabeth. In 1601 vertrokken de eerste schepen van Engeland om den handel te openen in de Oostersche zeëen. 't Was echter niet vóór het jaar 1608 dat een Engelschman van eenige beteekenis het hof te Agra bereikte. Intusschen volgde het Mogolsche rijk zijn loop. Selim beklom den troon te Agra onder den naam van Jehangir: „de veroveraar der wereld." Het volk deed de lucht weergalmen door zijne vreugdekreten. De amirs en radjas van het rijk knielden voor den nieuwen padishah. Gedurende veertig dagen deden de keizerlijke pauken zich hooren. Elken nacht was het paleis met duizenden lichten geïllumineerd en schijnbaar waren alle gemoederen met vreugde en blijdschap vervuld."

G. H. VAN SOEST.

NIEUW GUINEA.

De mededeelingen omtrent de reis van de Egeron naar Nieuw Guinea, de Aroe- en andere eilanden in de Molukssche zee herinnert mij, dat ik, nu drie-en-zestig jaren geleden, de kusten dezer eilanden bezocht heb.

Het was in 1813. Geheel Europa was in rep en roer. Napoleon de Groote zwaaide zijn scepter, met uitzondering slechts van Groot Brittanje en Rusland, over het oude vaste land. Nederland had opgehouden te bestaan, was ingelijfd bij Frankrijk en maakte slechts een provincie uit van dat groote Rijk. De Engelschen waren meester van en hun vlag wapperde over alle zeeën. Slechts zeldzaam zagen wij een enkele Portugeesche vlag van Makao op onze reeden. Engeland was overladen met koloniale producten, welke van het vaste land van Europa werden geweerd door het continentaal stelsel, met andere woorden, door de sterke douane-linie, die zich langs alle Europeesche kusten uitstrekte.

Hierdoor werd de koophandel onderdrukt en moest dood kwijnen. Voor onze jongelieden van dien tijd waren alle vooruitzichten geheel afgesloten. Zij moesten zeer tevreden wezen als zij op een kantoor voor 22 ropijen 's maands geplaatst konden worden. Men moest bijzonder geschikt en met het werk goed geroutineerd wezen om van 33 tot 44 ropijen 's maands te kunnen verdienen.

Drie jongelieden met mij besloten ons geluk op zee te beproeven. Ik nam dienst op een kustvaarder als jong matroos met rang van stuurmansleerling, zonder salaris. Het schip had de bestemming voor de vaart op de Molukken; doch nauwelijks in

zee zijnde, zeide de kapitein: „Nu zullen we op handelsavontuur gaan en beproeven eenige handelsbetrekkingen op Nieuw Guinea en de Aroe-eilanden aan te knoopen." — Wij kregen aan boord een ervaren Amboneeschen supercarga, die met de eilanders dezer oorden bijzonder bekend was. Eenige wederwaardigheden van deze reis kan ik mij heden, na drie-en-zestig jaren, nog zeer goed herinneren.

Daar destijds onder die eilanders geen muntspecien circuleerden bestond de handel in ruilhandel. Wij kregen daarvoor eenige leggers arak; een groote hoeveelheid van gewerkt ijzer bestaande in hakmessen en bijlen; wijders blauw katoen of salampoera's; snuisterijen zooals glaskoralen, spiegeltjes, enz.... Wij stuurden naar de Zuidwester- en daarna naar de Zuidooster-eilanden. Op een der Tenimber-eilanden ontvingen de wilden ons met hunne pijlen en assagaaien; op andere eilanden lieten zij ons toe water te halen. Met deze kwamen wij in ruilhandel te recht. Voor handelsproducten gaven zij ons wat tripang, zijnde een soort van gedroogde zeeslakken, een gewillige handelswaar voor de Chineesche markt; wijders een weinig karet en wilde notenmuskaat, alles te samen niet te veel om onze barkas te bevrachten, zoo mede eenig gevogelte, pompoenen, water meloenen, maïs en sagoe voor scheepsgebruik. Aldus zwierven wij van het eene eiland naar het andere.

De Aroe-eilanden werden destijds druk bezocht door Mangkassaren met hunne padewakkangschepen. Onze supercarga roeide en zeilde met onze barkas tusschen de eilanden door. Nu en dan bracht hij ons tripang en notenmuskaat, niet noemenswaardig vogelnestjes en nog minder paarlen. Daar die ruilhandel ons veel tijd kostte en onze kapitein zich verveelde zoo lang werkeloos voor anker te blijven, werd, in overeenstemming met den supercarga, besloten dat hij aldaar eenige dagen zou verblijven, terwijl wij onze reis naar Nieuw Guinea zouden voorzetten. Ter zijner beschikking werd aan wal een zonnetent opgeslagen en van levensmiddelen en handelswaren voorzien; wijders werden mede ter zijner beschikking gelaten onze barkas en zes roeiers en een kwartiermeester, alias mandoer. Schepen, destijds op de Molukken varende, hadden een sterke bemanning noodig, niet alleen om bestand te wezen tegen de zeeroovers; maar ook omdat men in de havens aldaar geen tambangans noch laadprauwen had en dus genoodzaakt was het van en naar wal

roeien, laden en lossen met eigen equipage te doen. Daardoor waren wij in staat zeven man met onze barkas bij den supercarga te laten. Wij namen van Aroe een gids mede met rang van loods, een man die met de kustbewoners van Nieuw Guinea bekend was en ons de bewoonde negorijen aan de kust zou aanwijzen.

Wij ligtten het anker, koers zettende naar de kust. Daar langs zeilende, lieten wij ons werpanker vallen bij enkele zwak bevolkte negorijen. Sommige inwoners schenen oorspronkelijke afstammelingen te zijn van de andere eilanden en hadden uiterlijk eenige gelijkenis met de Amboineezen. Anderen waren Papoea's. De eersten hadden een meer beschaafd voorkomen en krullend haar, terwijl de Papoea's meer schuw waren; zij hadden meer gekroesd haar, het voorhoofd als ingedrukt, het achterhoofd verheven, neus en mond vooruitstekende, de oogen klein. Het hoofd droegen zij wat achterover als om het evenwicht te houden met den vooruitstekenden mond en neusbeen; kortom in het geheel zoo wat van een apentype.

Wij hadden den stelligen last van onzen kapitein de kustbewoners geen overlast te doen; maar hen zoo minzaam mogelijk te behandelen. Zij waren zeer handelbaar, vooral toen wij hen eenige glaskoralen, spiegeltjes en eenige andere snuisterijen gaven, zoomede een paar hakmessen, waarmede zij bijzonder in hun schik waren. In ruil gaven zij ons wat wilde notenmuskaat, sagoe, pompoenen, maïs en eenig gevogelte voor scheepsgebruik, alsmede gedroogde doode paradijsvogeltjes, kroonvogels, witte, groene en roode kakatoea's en loeri's, alle van het papegaaienras, en een zeer jonge kasuarie. Daar deze 't ons aan boord wat te lastig maakte, werd hij geslacht, 't geen ons een smakelijk gerecht gaf. Voor den koophandel hadden zij niets van belang.

De Papoea's hielden zich meest in het binnenland op. Zij waren, voor zoover wij hen hebben leeren kennen, minder wreed dan de Alfoeren van Ceram en Gillolo en de dajaks van Borneo. Deze zijn koppensnellers en menscheneters, wier rijkdom, eer en grootheid bestaat in het bezit van de meeste — zoo het heet — door hen zelf afgesnelde menschenschedels, welke schedels zij als zoo vele decoratien in hunne woningen ten pronk stellen. Daarentegen herinner ik mij niet onder de Papoea's een enkelen menschenschedel gezien te hebben.

Terwijl wij langs de kust met klein zeil voortkropen en zoo

kort mogelijk onder den wal hielden, telkens voor een negorij het anker latende vallen, had ik ruim de gelegenheid, met behulp onzer verrekijkers, de kust, zooverre de kijker bereiken kon, tot diep in het binnenland te beschouwen. En nu nog, na drie-en-zestig jaren, moet ik bekennen, dat mij den weelderigen plantengroei daarvan ontzettend aangegrepen heeft. Nergens misschien kan men zoozeer de ontzettende groeikracht der keerkringgewesten gadeslaan. Die overheerlijke plantendos bracht mij in mijne verbeelding als aanschouwde ik de oorspronkelijke wouden der voorwereld.

't Is te betreuren dat zulk een uiterst vruchtbaar land geheel aan de natuur wordt gelaten en slechts schaarsch door de wilde Papoea's wordt bewoond. Immers, wij althans bevonden dat de weinige negorijen op de kust zeer zwak bevolkt waren. De inwoners werden meermalen door zeeroovers overvallen en uitgeplunderd en konden die vagabonden van de kustbewoners gevangen krijgen, dan namen zij ze als slaven mede. 't Is om die reden dat dit volk, op het gezicht eener verdachte prauw, naar het binnenland vlucht en zich daar in de zware bosschen schuil houdt totdat de roovers weder de kust hebben verlaten.

Volgens de inlichtingen der kustbewoners, moet in de bosschen zeer veel wild rondzwerven, onder welk een menigte herten, wilde zwijnen, kasuarie's, baberoessa's enz., terwijl er geen verscheurende, vleeschetende dieren, zooals leeuwen, tijgers, wolven bekend zijn, die inheemsch zijn op het schiereiland Malakka en Sumatra, op Java en Bali. Het land is zeer rijk aan timmerhout, zoowel voor schrijnwerkers, als voor huis- en scheepsbouw. Onze fokkera en voorsteng, zoomede de lange riemen onzer barkas waren van dat — zoogenaamd Bintangoorhout. Het was vast, sterk, elastiek en tevens licht.

Op de Aroe-eilanden teruggekeerd, vernamen wij dat onze supercarga niet zeer veel had kunnen uitrichten. Die eilanden waren destijds het centrum of handelsdepôt van den Bandaarchipel. Het beduidde evenwel zoo weinig dat wij voor ons schip, dat slechts op twintig lasten werd geschat, gedurende de drie maanden dat wij daar rondzwalkten, de volle lading niet konden krijgen. Zelfs de Mangkassaren met hunne padewakkangschepen, die niet eens de grootte hebben van een oorlogsbarkas en waarmede zij zoo gemakkelijk van het eene eiland naar het andere varen kunnen, zagen zich veelzins genoopt met onvol-

ledige ladingen terug te keeren. Wij lieten onze supercarga weder achter, terwijl wij naar de andere nog onbezochte eilanden voeren. Eindelijk werd tot de terugreis besloten. Onze terugvracht bestond uit tripang, dat in het ruim werd gestuwd, wat karet, vogelnestjes, eenige paarlen en gedroogde paradijsvogels, welke wij, voorzichtig tusschen boomwol met fijn kamfer doortrokken, in eene gabba-gabba inpakten; alles te zamen — met uitzondering van de tripang — kon in een klein koffer ingepakt worden.

Aldus liep onze avontuurlijke handelsreis af.

Daar Nederland tot nog toe geen bezit genomen heeft van het groote vruchtbare Nieuw Guinea, moet het bevreemden dat geen andere Europeesche mogendheid dat gedaan heeft. Is het misschien alleen hierom dat het zoo zwak bevolkt is door de Papoea's en daarom tot dus ver geen handelsproducten voor den grooten wereldhandel produceert? Zouden wij dan, in den tegenwoordigen tijd, aldaar niet uit onze overbevolking van Java en Madura kunnen koloniseeren? Het schijnt dat vroeger ons gouvernement, onder het bestuur van den commissaris-generaal du Bus de Gisignies, daarop bedacht was en op de kust genaamd Merkusoord het fort du Bus deed bouwen, welk fort later weder verlaten werd. Men zegt dat men dit gedaan heeft wegens de ongezondheid van dat oord. Of was het niet veeleer omdat het niet dadelijk productief was om wat te kunnen bijdragen tot het hooger opstapelen van het „batig slot?" Ongezondheid kan toch niet als eenige oorzaak beschouwd worden. Immers, erger ziekte en grooter sterfgevallen konden zich op Merkusoord niet voorgedaan hebben dan die, welke ik zelf bijgewoond heb bij den bouw van het fort Toeboeali op het eiland Bangka, alwaar wij, gedurende de vijftien maanden dat ik er werkzaam was, van de 725 man geen 50 behouden hebben [1]). Als men slechts wilde letten op de dure ondervinding van vroegere jaren. Maar het is zóó de geest des tijds. Het vroegere wordt geheel op den achtergrond geschoven en vergeten. Alles moet nieuwerwetsch, geheel op theorie geschoeid wezen. Ondervinding van vroegere jaren wordt als oud vuil verworpen! Wat zegt nu de ondervinding? Na onderzoek vond ik overtuigend dat de sterke ontwikkeling van koolstof-

[1]) Zie hierover Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, 1875, I, blz. 99.

stikgas uit den pas ontgonnen boschgrond de oorzaak van ziekte en sterfte is. Gronden, sedert eeuwen door zwaren, dichten plantengroei overschaduwd en door geen zonnestraaltje beschenen, worden door het vellen van het zwaar geboomte, onmiddellijk van hún plantenkleed ontdaan en aan den invloed der zonnestralen blootgesteld, waardoor de jaren, ja eeuwen lang belette uitdampingen van stikgas geweldig moeten ontwikkelen. Daar nu de stikgas een zwaar gas is, dat nauwelijks een el boven den beganen grond stijgt of het wordt door den wind voortgezweept, door de zuurstof der dampkringslucht geneutraliseerd en voor de ademhaling onschadelijk gemaakt, zoo vermeen ik dat men zorgen moet alle woongebouwen en slaapvertrekken welke volstrekt noodzakelijk zijn op dergelijke gronden, te bouwen op twee ellen hooge palen, zóó dat de wind vrij en onbelemmerd daar onder door waaien kan; en wijders zulke gebouwen zooveel mogelijk op vroeger minder beschaduwde gronden en nabij bewoonde streken op te slaan.

Wil men op de kusten van Nieuw Guinea koloniseeren, dan dient men zich vooreerst te bepalen tot vijftig kolonisten en even zooveel vrouwen. Alvorens zich te vestigen, behoort men al het timmerwerk voor de woongebouwen vereischt op Java gereed te brengen, opdat men ter plaatse onmiddellijk aan het opslaan der woningen kan gaan en de kolonisten niet verplicht worden op den pas ontgonnen grond te bivakkeeren. Eindelijk moet men zorgen dat de kolonisten zooveel mogelijk van goede, versche voedingsmiddelen worden voorzien, 't geen te dikwijls verwaarloosd wordt. Daarom moet men, zoodra de omstandigheden zulks eenigzins toelaten, nabij het etablissement gelegen gronden in kultuur brengen met spoedig vruchtgevende gewassen. Daaronder beschouw ik in de eerste plaats te behooren de pompoenen. Deze gedijen op alle gronden, als men slechts het veld goed behakt en daarna het zaad uitstrooit, dat in de wilde natuur onzer keerkringen met den eersten regen ontkiemt en op zijn tijd een overvloed van vruchten geeft. Buitendien is de teelt van pompoenen op elken nieuw ontgonnen grond noch in een ander opzicht aan te bevelen. Dat gewas, 't welk over den bodem voortkruipt, overschaduwt door zijne breede bladeren den grond geheel, houdt daardoor het ontwikkelen van het stikstofgas eenigzins tegen, absorbeert dat gedeeltelijk, bevordert den toegang van dampkringslucht tot den bouwgrond en neutraliseert daar-

door de stikstof. Wijders moet deze kultuur zoodra mogelijk opgevolgd worden door de teelt van maïs, maniok, rijst enz., terwijl de zee de kolonisten van visch en het bosch overvloed van wild aanbiedt. Niet ondienstig acht ik het hierbij op te merken, dat men wel zal doen, zoo daartoe gelegenheid bestaat, den grond van het établissement te irrigeeren; zoomede over geëxploiteerde gronden van tijd tot tijd ongebluschte kalk te strooien. Zelfs zal het geraden wezen datzelfde te doen over de graven der afgestorven kolonisten, 't geen, naar mijn gevoelen, beter voldoet dan lijkenverbranding.

De eerste kolonisten moet men als kwartiermakers beschouwen voor de volgende. Wanneer de eersten zich gevestigd hebben, kunnen de anderen jaarlijks volgen. Daar Nieuw Guinea ruim tien maal grooter is dan Java, zoo zal men, wil men het geheele eiland koloniseeren, gedurende eeuwen daarmede kunnen voortgaan. Is men evenwel tot een zekere hoogte gevorderd met inlanders van Java en Madura, dan kunnen Nederlanders met hunne gezinnen zich mede op Nieuw Guinea nederzetten en zou men aan deze daarvoor gronden in erfpacht behooren af te staan. De ongezondheid, aan alle pas ontgonnen boschgronden eigen, zal dan reeds geweken zijn. Welk een ruim veld zal dat geven aan Nederland's koloniale industrie!

Wensch men zich met meer spoed verder uit te breiden, zoo kan men, evenals thans met Atjeh plaats vindt, tot Chineezen de toevlucht nemen, hoewel, naar mijn inzien, men het zoolang als men kan met Javanen en Madureezen moet volhouden eer men tot Chineezen overgaat, die later nog zeer welkom kunnen zijn.

Is alles naar vereischte geregeld en naar wensch geslaagd, de veeteelt niet vergeten, — waartoe men eerst met Timorsche en Balische rassen moet beginnen, die daarna door het Australische ras kunnen veredeld worden, — dan kan men overgaan tot het teelen van handelsproducten voor de Europeesche markt. Daartoe acht ik bijzonder aanbevelingswaardig het planten van boschkoffie, die de minste zorg vereischt. Immers, terwijl een gezin in geregelde tuinen kwalijk meer als vijfhonderd koffieboomen kan aanplanten en onderhouden zonder zijn bouwland te verzuinen, kan het, door jaarlijks aan- en bijplanten in een bosch, ligt tot tien duizend uitbreiden. Men zal daartoe van Malang, waar ik vroeger de uitgestrekste boschkoffie-aanplantingen heb

gezien, eenige koffieplanters kunnen engageeren om de kolonisten terecht te wijzen. Ik twijfel geenszins dat, als men in Nieuw Guinea met overleg en volharding werkt, na verloop van vijf jaren die kolonie jaarlijks scheepsladingen koloniale handelsproducten zal produceeren en dat zij voor het tegenwoordig Sumatra niet zal onderdoen.

Men zal hiertegen kunnen inbrengen, dat er geen genoegzaam aantal vrijwillige kolonisten, van Java en Madura alleen, zullen te verkrijgen wezen; doch dit kan ik stellig tegenspreken. Vroeger te Djocdja gevestigd, heb ik aldaar arbeiders voor Banda zien aanwerven, onder genot van tachtig gulden handgeld, en er boden zich meer menschen aan dan men noodig had. Ik heb mij dus daar kunnen overtuigen dat men voor die som zooveel kolonisten moet kunnen engageeren als men gedurende de eerste tijden voor Nieuw Guinea zal noodig hebben.

't Behoeft schier niet opgemerkt te worden, dat de kolonisten zich onthouden moeten de inboorlingen eenigen overlast te doen; maar hen vrij en ongemoeid behooren te laten, wijl zij anders ons als zeeroovers zullen beschouwen, de kust verlaten en naar het binnenland terugtrekken; waarna zij zich op de eéne of andere wijze zullen wreken. Worden zij, daarentegen, humaan behandeld — niet met rijksdaalders, maar met daden — zoo zal men veel nut van hun kunnen trekken. Men late hen in het ongestoorde genot van hunne voorouderlijke zeden en gewoonten; men vordere van hen geen dwangkultuur, noch overdreven heerediensten. Zij zijn wilden, geen lankmoedige Javanen. Bij goede behandeling der inboorlingen, zullen wij niet noodig hebben ons tegen hen te wapenen. Mocht de eene of andere stam onder hen onze bemiddeling inroepen in hunne onderlinge twisten, laat ons dan als vrederechter trachten de partijen te bevredigen; maar nimmer als rechter in hunne zaken beslissen. Evenwel, zullen wij eene gewapende macht en versterkte plaats niet kunnen ontberen, niet voor onze veiligheid tegen hen; maar om de kolonisten en kustbewoners te beschermen tegen de strooptochten der zeeroovers van de Soeloe-eilanden, de Lanongs en andere van de noordkust van Borneo, Celebes en daaronder behoorende eilanden, van waar sedert de vroegste tijden de grootste roovernesten van den geheelen Indischen Archipel gebroeid hebben.

Indien men de, onder het bestuur van den commissaris-gene-

raal du Bus de Gisignies, gevestigde nederzetting, in stede van spoedig weder opgebroken, had behouden en met beleid en omzichtigheid uitgebreid, zouden wij thans reeds jaarlijks scheepsladingen koffie en andere koloniale producten van daar verkrijgen. En nu zullen waarschijnlijk de Engelschen uit Australië die vlieg voor onze neuzen vangen, als wij nog langer dralen en niet spoedig er bij zijn. Vergis ik mij niet, dan moet ook een Italiaansch oorlogschip ter verkenning langs de kust van Nieuw Guinea zijn geweest, vermoedelijk met het oogmerk om daar of elders een deportatie-kolonie op te richten. Mocht dit plaats vinden, dan zullen wij een kolonie van Italiaansche vagabonden in den Archipel in onze buurt hebben, 't geen niet onmogelijk is, indien wij dat groote, merkwaardige en zeer vruchtbare eiland nog langer onbezet laten, ten prooi van elke zeemogendheid uit Europa.

Hadden wij het koloniseeren van Merkusoord voortgezet en daarvoor slechts een millioen gulden subsidie kunnen beschikbaar stellen, dan zou dat gewest reeds spoedig ruim zijne lasten hebben kunnen bestrijden en hoe langer hoe productiever zijn geworden. Maar voor vreedzame kolonisatie in Indië heeft Nederland niets over; daarvoor kan het niet besluiten iets van het „batig slot" af te nemen, tegelijkertijd dat het millioenen schats en duizenden menschenlevens, honderden onzer brave officieren opoffert om Atjeh ten onder te brengen, dat ons ter nauwernood in het verste verschiet iets zal opleveren en, wanneer eindelijk alles gunstig afgeloopen zal wezen, nog in geen vijftig jaren zijne lasten met de aan den oorlog uitgegeven millioenen schats zal kunnen rendeeren, terwijl de duizenden onzer bezweken braven onherroepelijk opgeofferd zijn ter eere van ons moederland.

Samarang, mei 1876.

H. W. VAN WAEIJ,
Oud Indisch Militair.

Een oordeel over de Indische maatschappij.

De verschillende elementen, waaruit de Indische maatschappij bestaat, zijn, vooral in den laatsten tijd, 't onderwerp geweest van veelvuldige bespreking. Meer dan één artikel werd daarover in de verschillende organen der pers geleverd. Let slechts, om een enkel voorbeeld te noemen, op een opstel over den „werkkring van den Indo-Europeaan", dat in de Java-Bode van 23 Jan. l.l. voorkwam. Bij voorkeur echter schijnt men den romanvorm te hebben willen uitkiezen, om de toestanden van de verschillende deelen der Indische maatschappij in 't licht te stellen. En, naar 't velen voorkomt, met niet ongelukkigen uitslag, hoewel men ter andere zij ook niet nagelaten heeft over sommige romans en schetsen, ons door Indische dames en heeren bezorgd, zooals o. a. over Groneman's tweede werk, den staf te breken.

Wordt daardoor veler belangstelling tot nadere kennismaking met de Indische maatschappij opgewekt en verlevendigd, niet minder verblijdend is het dat men haar eigenaardigen toestand, haar behoeften en eischen ook in meer uitgebreide kringen tracht te behandelen, de kennis daarvan min of meer wil populariseeren. Zoo geschiedde 't onlangs bij gelegenheid van het Zendingsfeest te Beeckesteijn, het prachtige landgoed van de familie Boreel van Hoogelanden. Geschikter plaats en gelegenheid om gehoor te erlangen voor de bespreking van menig Indisch belang kon de zendeling C. Albers, die toen onc meer anderen 't woord voerde, wel niet vinden dan waar d zende Christenen vergaderd waren om te vernemen en te o leggen wat hun roeping moest zijn, ook ten opzichte van hu natuurgenooten in ons overzeesche rijk, wat op 't gebied c

zending op dat uitgebreide veld van werkzaamheid is en nog moet worden verricht. Aantrekkelijker onderwerp zou hij bovendien niet hebben kunnen behandelen, dan waar hij besloot met enkele trekken de Indische maatschappij, waarin hij zich had bewogen, voor zijn gehoor te schetsen. Zijne rede liep over „de Indische Kerk en de Europeesche of Indo-Europeaansche maatschappij." Zie hier haar hoofdinhoud, zooals wij dien opgeteekend vinden in het verslag van het „Zondagsblad van den Standaard" van den 9en Juli jl.

„In Neerlandsch-Indië vindt men, behalve de inlandsche, eene Europeesche en een Indo-Europeesche maatschappij. De eerste bestaat uit ambtenaren, kooplieden en landheeren. De andere voornamelijk uit klerken en opzichters.

„De Europeesche noch de Indo-Europeesche maatschappij heeft dus haar landbouwers of ambachtslieden.

„Daar de Europeesche maatschappij van hier komt, verschilt zij niet zooveel met de onze. Alleen het conventioneele is daar nog niet zoo geprononceerd als hier. Er heerscht daar een losheid van vormen, zonder ongegeneerdheid, een vrijheid van beweging, zonder ruwheid, een gemeenzaamheid in den omgang, zonder verloochening van die plaats, die men in die maatschappij inneemt.

„De Europeesche maatschappij in Indië kenmerkt zich door een zekere losheid van het geld, doch zonder mildheid. De ware milddadigheid wordt geleerd, wanneer men in de gemeenschap met God leeft. Daar de Europeesche maatschappij zonder God leeft, leeft zij ook geheel voor zich zelven. Werken van liefdadigheid doet zij niet. Inrichtingen, die tot doel hebben om het lijden der wereld te verzachten, om den welstand der minderen te bevorderen, sticht zij niet. Een Christelijke ambachtsschool, die tot doel had verwaarloosde weezen tot bruikbare leden der maatschappij te maken, kon niet bestaan zonder ondersteuning uit Holland, en ook de landbouwschool, ofschoon zij, ter gemoetkoming aan de Europeesche maatschappij, het epitheton „Christelijke" mist, zal steeds een kwijnend leven leiden, en voortdurend steun uit Holland behoeven, niettegenstaande de Indische maatschappij alleen er door gebaat kan worden. Alleen het Roode Kruis vindt ondersteuning. Mars is de beschermende God van Ned. Indië; dien moet en wil men offeren. Men roemt de Indische gastvrijheid; en zij is groot. Maar lang geen Christelijke gast-

vrijheid, zij beoogt alleen eenige afwisseling in de vervelende sleur van het dagelijksch leven gebracht te zien.

„De Kerk heeft geene sympathie. Hieraan is de Kerk mede schuld. Zij biedt geen troost, roept niet tot bekeering, vermaant niet tot boete, verloochent Christus en zijn werk, en tracht zelfs niet een bloot maatschappelijke zedelijkheid te bevorderen. De Europeesche maatschappij heeft gebroken met het geloof der vaderen. Zij bezoekt geen Kerk, leest geen Bijbel, bidt niet. Over de eeuwigheid denkt zij niet. Zij is zonder den ernst des Christendoms, zonder de naïeviteit des heidendoms, zonder de hoop van Israël, zonder de godsdienstige aspiraties van het Mahomedanisme. Zij heeft geene andere verwachting dan de vernietiging.

„Zoo'n maatschappij kan geen goed oog hebben voor de zending. Zij vindt het reeds erg genoeg, dat er op Java Mahomedanen gevonden worden. Tot haar blijdschap hebben deze geen eischen, geen behoeften, geen wenschen; zij werken, zij worden gebruikt en zij laten zich gebruiken en wel voor alles. Die aan hun godsdienst gehecht zijn, worden gevreesd, ontzien, en van harte gehaat.

„Geen wonder dus dat men de zending met een donker oog aanziet. Want gelukt zij, dan verandert alles. De regeering moet dan eene Christelijke regeering worden, willens of onwillens, zij zal moeten rekenen met Christelijke behoeften. Instellingen zullen een Christelijk karakter moeten dragen. De Zendelingen vinden daarom ook minder genade in de oogen dier maatschappij, naarmate zij getrouwer zijn. Zij zijn de voorstanders van een rustige rust. Zij brengen argelooze, goedmoedig daarheen levende wezens in beroering, een onbewogen massa in beweging; zij boezemt het Gouvernement steeds groote zorg in. Mannen toch naar het hart der Indische maatschappij zijn dezulken, die de inlanders tot wezens maken, die niet willen moorden, niet willen stelen, wel willen werken, liefst voor een klein loon, altijd willen volgen, nimmer willen gehoorzamen en altijd bereid zijn te bedenken, dat zij daar zijn om en voor de Hollanders, menschen die alles en allen kunnen liefhebben, behalve Christus en zijn volgelingen.

„De Indo-Europeesche maatschappij is een diep ongelukkig voortbrengsel van Hollandsche ontucht en Inlandsche veilheid. Natuurlijk bespreek ik niet de zeer loffelijke en zeer glansrijke

uitzonderingen. Onder hen evenals in de Europeesche maatschappij zijn Christenen en Christinnen, wier leven lang in gezegende herinnering zal blijven. Omdat zij echter slechts uitzonderingen zijn, bevestigen zij ook hier den regel.

„Daar de Indo-Europeesche maatschappij niet tot de bemiddelden behoort, en maar zeldzaam aanzienlijke en bezoldigde betrekkingen bekleeden, is ook de plaats harer woning nabij of te midden der inlandsche maatschappij. Dientengevolge ondervindt zij een tweeledigen invloed: den invloed der Europeanen, onder en met wie zij arbeiden, en den invloed der inlanders, onder en met wie zij wonen. Beide zijn ongunstig, demoraliseerend. Deze maatschappij is zeker de meest verwaarloosde. Hoe velen leven in haar midden, die een armoedig bestaan voortslepen en ongetwijfeld eindelijk een gevaarlijk element in Ned. Indië worden. Het Gouvernement doet weinig voor die maatschappij en kan er ook weinig voor doen. Deze maatschappij is een terrein van inwendige zending van uit Nederl. Indië. Maar N. I. heeft geen Christelijke maatschappij. Men kan alleen zeggen dat er eenige weinige Christenen zijn. Die krachten zijn echter niet toereikend om ook ten deele iets te doen hun ten goede. Vindt men bij de Indo-Europeaansche maatschappij de afwezigheid van elke godsdienstige aspiratie, bij de Indo-Europeanen vindt men een mengelmoes van heidensch bijgeloof en van Mahomedaansch fatalisme en dat onder een Europeesch kleed en met Europeesche (niet-Christelijke) gewoonten.

„Ik heb mij gewacht om zulke donkere kleuren te gebruiken als gebruikt zouden moeten worden om deze Indo-Europeesche maatschappij zóó te schetsen, als zij werkelijk is.

„Wat echter beteekent een zoodanige maatschappij voor de zending? Wij kunnen niet volstaan met te zeggen: niets. Zij oefent invloed uit, die niet onverschillig, maar bepaald nadeelig is. Juist door haar meerdere aanraking met de inlandsche maatschappij en daar zij voor Europeanen, dat is voor Christenen doorgaan, dienen zij der inlandsche maatschappij tot maatstaf van het Christendom. In stede dus van de zending bevorderlijk te zijn, is zij haar tegenstandster; in stede van een samenbinding te wezen tusschen de twee maatschappijen, maakt zij de klove die reeds bestaat nog wijder. Wat zou zij kunnen zijn, ware zij onder den levenden invloed des geloofs?

„Bij het beschouwen dezer twee maatschappijen weet dus de

Christen wat hij te doen heeft. Wij moeten bedenken, dat wanneer er reeds solidariteit bestaat met betrekking van den mensch en den mensch in het algemeen, er nog veel meer aansprakelijkheid moet gevonden worden van een volk tot een deel des volks. Laten wij ons zelven de vraag voorleggen: zijn wij, Christenen van nu, van vroeger, altijd getrouw geweest in het getuigen, in onze Christelijke roeping, vooral in het gebed, in de smeeking, in de voorbede? Laten wij ons zelven de vraag doen: hoeveel daarvan kan hieruit verklaard worden, dat wij de ongeloovige, onverschillige wereld aan haar zelve hebben overgelaten, om ons alleen met ons zelven bezig te houden, onzen eigen vrede te bevestigen, ons zelven te stichten, ons zelven op te leiden, ons zelven te fondeeren?

„Het is mogelijk, dat Nederland zijn koloniën gekregen heeft tot een zegen, maar dan is het te meer te bejammeren, dat het dezen zegen tot een vloek gemaakt heeft. Laat ons ernstig aan onze koloniën denken. Zij zijn een oorzaak van groote welvaart, maar kunnen ook een oorzaak van diepen val worden".....

Tot dusver het verslag in den „Standaard" van de belangrijke rede door den heer Albers op het jongste zendingsfeest uitgesproken. Wie daarvan kennis neemt, zal ongetwijfeld aanstonds den ernst en kalmen toon waardeeren, waarmede de twee voorname deelen der Indische maatschappij hier besproken worden. Waar men de schaduwzijde daarvan onverholen meent te moeten in 't licht stellen, wordt ter andere zijde niet verzuimd op lichtpunten te wijzen, die men daarbij kan opmerken. Het geheel, niet 't minst de slotperiode, getuigt dat de spreker diep doordrongen is van het gewicht onzer roeping ten aanzien van ons overzeesche rijk, terwijl zijn hart warm klopt voor de bevordering van Indië's dierste belangen.

Intusschen waar een woord van sympathie dezerzijds niet mag ontbreken, zoo dikwijls men ons volk aan Indië herinnert, dat in waarheid voor ons een oorzaak is van groote welvaart, maar bij miskenning van onze roeping ook een oorzaak van diepen val zou kunnen worden, — verleide echter onze ingenomenheid met die daad ons niet der waarheid te kort te doen door or geheel bij het gesproken woord neder te leggen. Het zij ver van mij hier ter plaatse een debat te willen openen over d toestand der Indische Kerk of over de zending in Indië in h eigenaardig karakter en roeping, haar werkzaamheid en vruch

ten, over de verschillende bezwaren, waarmede beide te kampen hebben. Hoe aantrekkelijk en belangwekkend overigens ook, de bespreking dier onderwerpen zou ons thans te ver leiden en wellicht meer eigenaardig elders tehuis behooren. We bepalen ons daarom slechts eenige kantteekeningen te maken bij enkele punten van het gesproken woord, voorzoover het een schets bevat van de Europeesche en Indo-Europeesche maatschappij in Indië.

Wat de eerste betreft, ieder, die zich in haar midden heeft bewogen, zal aanstonds de sobere hulde, die haar door den zendeling wordt toegebracht, als welverdiend erkennen. Maar is het tafereel, dat daartegenover wordt opgehangen, niet te donker gekleurd? Men moge de Europeesche maatschappij in Indië veel verwijten, 't betreuren, dat zij gebroken heeft met 't geloof der vaderen en wat verder door den zendeling wordt getuigd wellicht kunnen onderschrijven, men pleegt jegens haar onrecht, waar men beweert, dat daar, behoudens enkele uitzonderingen, die ook hier den regel bevestigen, werkelijk zou zijn een zekere losheid van het geld, doch zonder mildheid; geen ware milddadigheid, een leven geheel voor zich zelven, daar men zonder God leeft; geen werken van liefdadigheid, geen verzachting van het lijden der wereld; slechts offervaardigheid aan Mars, den beschermenden God van Indië? Zulk een getuigenis aarzelen wij niet in strijd te noemen met de geschiedenis en ervaring beide. Het moet worden erkend, dat door verreweg het meerendeel van de leden der Europeesche maatschappij in Indië de gemeenschap met God niet gezocht wordt in de bedehuizen, aan de hoeken der straten of op de markten; uiterlijk vertoon van godsdienstigheid wordt er in den regel niet gezocht. Maar is er daarom ook het geloof, vruchtbaar in de werken, uitgesloten? en al legt men niet openlijk en luide getuigenis af van zijn geloof in den gekruisten Nazarener, is men daarom minder diep doordrongen van den ernst des Christendoms en van de plichten, die het zijn belijders oplegt? We zwijgen van 't geen in stilte wordt wèlgedaan; zoo de dagboeken van menig Indisch gast konden worden opengeslagen, welsprekende getuigenissen zouden zij afleggen van de offervaardigheid, de mildheid, den liefdadigheidszin van de Indo-Europeesche maatschappij. Voor hen, die in haar midden zich hebben bewogen, is verdere herinnering overbodig. Doch wat betreft hetgeen in 't openbaar is en wordt verricht, — is de geschiedenis niet daar om de uitspraak van den eerwaarden zen-

deling de weerleggen? Levert zij niet telkens de treffendste bewijzen hoe onbekrompen in liefdadigheid Nederlandsch-Indië zich steeds heeft betoond? Nauwelijks bereikt de mare van rampen onze Indische broeders, of er worden groote sommen gelds beschikbaar gesteld om de ellende te verzachten en in het ongeluk tegemoet te komen. Voorbeelden hiervan zijn waarlijk niet ver te zoeken. In ditzelfde Tijdschrift werden zij herhaaldelijk geleverd. Nu eens kon men vernemen, dat voor de slachtoffers van den brand te Paramaribo in 1821 in Indië duizenden guldens werden bijeengebracht; een andere maal gold het de noodlijdenden bij den watersnood in ons vaderland in 1825 en 1854; Indië stelde toen meer dan een ton beschikbaar, gelijk het rijkelijk zijne hulp bood, toen onlangs ons land weer in nood verkeerde. En zoo deed men telkens, en niet 't minst, waar in het land der inwoning zelf groote rampen moesten gelenigd worden. Indië's liefdadigheid en mildheid blonken telkens schitterend uit; en wanneer men eens een vergelijking tusschen de Nederlandsche en de Indische weldadigheid, ook jegens elkander, durft maken, hoe beschamend zou zij niet voor de eerste uitvallen! Zoo werd, om slechts een enkel voorbeeld uit velen te noemen, in November 1855 van staatswege het Nederlandsche volk den nood van Indië herinnerd en het opgeroepen om liefdadigheid te oefenen jegens zijne ongelukkige natuurgenooten in gindsche gewesten. „Is toen," zoo werd er gevraagd, „is toen, gelijk bij de ingezetenen van Indië, zoodra zij de ramp van het moederland vernamen, een algemeene geestdrift ontwaakt bij dat Nederlandsche volk?" Het antwoord was beschamend. Trouwens, „meestal nam men in' het moederland geen notitie van de rampen, die de kolonie drukken. Men is zoo gewoon, van daar slechts te ontvangen, dat men het geven, ook bij zulke gelegenheden, vergeet." Helaas! geldt dit ook nog zoo dikwerf van onzen tijd.

Maar genoeg ten bewijze, dat, welke gebreken en leemten men ook in de Europeesche maatschappij in Indië moge ontdekken, men haar geen gemis aan ware mildheid of liefdadigheid verwijten mag. Eer zou, waar deze snaar werd aangeroerd, sprake zijn van gevoelloosheid bij de moeder, zoo dikwijls de dochter aan zware beproevingen en bezoekingen werd blootgesteld.

Deze laatste opmerking vloeide ons als van zelf uit de pen, waar de geëerde zendeling ons herinnert, dat, daar de Europeesche maatschappij van hier komt, zij niet zooveel van de onze

verschilt. Uit het meegedeelde kan intusschen blijken, dat, althans in het betoonen van liefdadigheid, de dochter zich niet voor de moeder behoeft te schamen, doch haar veeleer meer dan eenmaal een duchtige les kan geven. En al ware dit nu niet het geval, zij zou zich kunnen troosten met de gedachte, dat de vruchten niet ver van den stam vallen.

Dat zij ook al geen goed oog heeft voor de zending, 't moge waar zijn; wij zouden 't niet willen ontkennen, evenmin als wij de verschillende oorzaken van dit verschijnsel thans willen nagaan. We veroorloven ons alleen de vraag, of 't wel zoo vreemd toeschijnt, waar de moeder zelve zulk een slecht voorbeeld geeft? Kort geleden maakten de dagbladen gewag van een gewichtig besluit van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam, waarbij het Hoofdbestuur gemachtigd werd maatregelen te nemen, ten einde de Minahassa buiten de financiëele zorg van het genootschap te brengen, — een besluit, waartoe men gedrongen werd door de overtuiging, „dat", gelijk in 't verslag der N. Rott. Courant heet, „waar de inkomsten niet toereikende blijken, de uitgaven moeten verminderd worden."

Mocht men wellicht dit voorbeeld niet afdoende vinden, daar 't ontleend is aan een genootschap, waaraan een groot deel der Christelijke gemeente haren steun heeft onthouden, met de Utrechtsche Zendingsvereeniging gaat het, althans wat hare financieele krachten aangaat, niet veel beter; met een aanzienlijk tekort sluit zij reeds sedert jaren hare rekening, en, ondanks opwekking, slaagt zij er niet in 't gedekt te krijgen. En toch heet zij de sympathie te hebben van mannen, die, wanneer er sprake is van onze Indische broeders, eenstemmig denken met onzen zendeling en met hem klagen dat daar ginds geen liefde voor de zending gevonden wordt. Is dit bij hen verklaarbaar, daar zij eene andere levens- en godsdienstige opvatting hebben dan de Christelijke leden in onze maatschappij, bij deze is het echter vreemd, zoo niet onvergeeflijk dat zij de zending niet in staat stellen op de ruimste wijze aan haar roeping te doen beantwoorden. Allerminst voegt 't hun gewis de Indische broeders hard te vallen over een verschijnsel, dat in hun midden wordt aangetroffen en, wat erger is, met de door hen beleden beginselen, die men zegt ook te willen doen blijken in 't leven, in lijnrechten strijd is.

Doch wat spreken we van het gebied der zending alléén, — de geschiedenis der koloniale politiek kan helaas! menige blad-

zijde aanwijzen, welke weinig eervol is voor de zoogenoemde Christelijke maatschappij in ons midden. Wij behoeven hierover niet verder uit te wijden; herhaaldelijk werd reeds aangetoond, dat men van die zijde, ondanks dat het vooropgezette beginsel 't gebood, niet eenparig en met nadruk bestreden heeft en bestrijdt eene politiek van hen, die alléén bedoelt „de inlanders tot wezens te maken, die niet willen moorden, niet willen stelen, wel willen werken, liefst voor een klein loon, altijd willen volgen, immer willen gehoorzamen en altijd bereid zijn te bedenken, dat zij daar zijn om en voor de Hollanders." De geëerde zendeling noemt dezulken „mannen naar het hart der Indische maatschappij." We hebben vooralsnog te goede gedachten van die maatschappij om zulks te mogen onderstellen; maar wat daarvan zij, dit is zeker dat mannen, die een stelsel, gelijk ons beschreven wordt, verdedigden, wel eens 't hart van onze Europeesche Christelijke maatschappij hebben gestolen, terwijl een ernstig protest meer overeenkomstig de beleden beginselen zou geweest zijn.

Die beginselen eischten evenzeer dat men zich om de Indo-Europeesche maatschappij meer had moeten laten gelegen liggen dan tot dusver hier het geval is geweest. Wij verblijden er ons daarom over, dat nu van Christelijke zijde dat onderwerp aan de orde is gesteld. Toen wij in November van het vorige jaar op Groneman's „Indische schetsen" in dit tijdschrift de aandacht vestigden, werden wij daarbij niet geleid door sympathie met de daarin nedergelegde denkbeelden op godsdienstig en zedelijk terrein, maar vooral door de overtuiging, dat daarin vele vraagstukken behandeld werden, die nog op eene oplossing wachten. Daaronder behoort ook die der zoogenaamde Euro-Indianen of afstammelingen van Europeanen. Wie evenals onze zendeling nevens zoovele anderen met hen kennis heeft gemaakt, zal veel moeten beamen wat door hem daarover is medegedeeld. Zeker is die maatschappij tot dusver de meest verwaarloosde. De heer Albers schijnt te meenen dat het Gouvernement weinig voor die maatschappij doet en er ook weinig voor doen kan; hij acht haar meer een terrein van inwendige zending van uit Nederl. Indië, doch deze is in de omstandigheden, waarin, naar zijn inzien, de maatschappij daar ginds verkeert, onmogelijk, waarom hij dan ook enkel deze gewichtige zaak ter overweging der zendingsvrienden aanbeveelt. Ons aangaande, hoewel ook wij inwendige zending, zoo 't mogelijk ware, gaarne zouden willen

aanbevelen, meenen wij echter in eene betere opvoeding en beter onderwijs meer bereikbare middelen te zien om 't kwaad te verhelpen. Wat we in November hebben doen afdrukken, zij hier nog eens herhaald. „Als men genoodzaakt is zich met 't Indisch schoolonderwijs tevreden te stellen, terwijl men zelf, zooals de meeste Euro-Indianen, door gebrek aan eigen opvoeding, daarin niet voorzien kan, — is 't dan vreemd, dat er van die duizenden Hollandsche en half- of kwart-Hollandsche kinderen in Indië zoo weinig terecht komt? — dat zij in den regel niet hooger klimmen, maar wel lager zinken in onze Hollandsch-Indische maatschappij? — dat er zoovelen onder zijn, die de deugden missen welke hun Europeesche en Indische stamvaders bezaten, maar de gebreken, de ondeugden en zwakheden van beide stammen in zich vereenigen? En is 't dan 't ras dat niet deugt? Neen: 't is de gebrekkige opvoeding — 't is de stelselmatige verwaarloozing, die hen neerdrukt, die hen verderft, die hen zedelijk doodt, en die de kinderen van zuiver Hollandsch ras even zeker verderven zou. En 't is de onmenschelijke minachting, waarmee de beter opgevoede Hollander die ongelukkigen bejegent, die hen noodzaakt zwak te blijven en slecht te worden — hun Europeesche stamverwanten te haten..... Als gemis aan opvoeding en gebrek aan goed onderwijs de oorzaken zijn, dat een gansch menschenras achterblijft of achteruitgaat op den weg van beschaving, ontwikkeling en veredeling — dan moeten opvoeding en onderwijs verbeterd worden, daar moet niet wat aan gedaan worden, maar veel, zeer veel. Zoolang alles niet gedaan is, wat gedaan kan worden, zoolang blijft er veel te doen over, welks mogelijke volvoering geen uitstel mag lijden."

Wij verblijden er ons inmiddels over dat men ook in Christelijke kringen zoozeer van het belang van dit Indisch vraagstuk overtuigd is, dat men gemeend heeft 't te moeten bespreken; 't is — het moet worden erkend — „een van de belangrijkste vragen van onze Euro-Indische maatschappij: de toekomst van een maatschappij op zich zelf, die of een vruchtbare macht, of een gevaarlijke overmacht moet worden in de maatschappij: de verheffing, de ontwikkeling en de veredeling van een geslacht van afstammelingen van gemengd ras, die gelijke rechten hebben als wij, en even goed voor ontwikkeling vatbaar zijn, zooals de ervaring voldoende bewezen heeft."

Mogen ook de Christelijke zendingsfeesten en zendingsdagen bijdragen leveren en krachtig medewerken tot eene goede oplossing van die belangrijke vraag! Dan ongetwijfeld zal de hier verrichte werkzaamheid bij de verschillende deelen der Indische maatschappij met geen onverschillig oog aangezien, doch eer met warme sympathie begroet worden en tevens een bijdrage zijn tot versterking van de banden tusschen de beide deelen van ons rijk.

Den Haag, 24 juli 1876. Dr. TH. CH. L. WIJNMALEN.

Omwisselend gemeen-grondbezit of erfelijk individueel-grondbezit.

I.

Het communaal grondbezit en de overgang tot erfelijk individueel bezit in Europa.

Het was voor menigeen geene onbekende zaak dat in vele deelen van Europa en zelfs in ons vaderland nog heden ten dage gemeente-rechten op bebouwden grond bestaan, maar weinig vermoedde de oppervlakkige beschouwer dat ze de overblijfselen zouden zijn van eenen aanvankelijk algemeenen toestand.

Nu echter meerdere schrijvers zijn begonnen de zaak in voor een ieder gemakkelijk te volgen opstellen te bespreken en hierin verband te brengen met het sociale vraagstuk, is ze meer de aandacht van het algemeen gaan trekken.

Vooral de heer Emile de Laveleye heeft zich dit onderwerp tot eene gezette studie gemaakt. De resultaten van zijn onderzoek stelde hij breedvoerig in het licht in zijn boek De la propriété et de ses formes primitives. Ook de oestanden in Oostersche landen zijn daarin door hem behandeld en wat volgt is voor een groot deel getrokken uit het genoemde werk en dat van Sir Henry Sumner Maine, Village-communities in the East and West.

Als een der krachtigste argumenten ten gunste van een communaal grondbezit in Europa voert de Laveleye aan hetgeen

daaromtrent in Zwitserland bestaan heeft en bestaat [1]). Hem, voor zooveel mij dit noodig schijnt, op den voet volgende, zal ik dierhalve trachten er hier een kort en tevens zoo duidelijk mogelijk overzicht van te geven.

In de cantons Uri, Schwijtz, Glarus, de twee Appenzells en de twee Unterwalden bestuurt het volk zich zelf, zonder tusschenkomst van eenig vertegenwoordigend lichaam. In de lente vergaderen zich alle meerderjarigen onder den blooten hemel ter stemming voor de wetten en benoeming der ambtenaren. Deze vergadering heet landesgemeinde (commune du pays, — commune nationale).

„Voilà donc un mode de gouvernement libre et démocratique" zegt de Laveleye en na daarbij te hebben uitgeroepen: „Mme de Staël avait raison: c'est la liberté qui est ancienne, le despotisme qui est récent" beschrijft hij de werking als volgt:

Het leven in de genoemde streken is eenvoudig en de gewoonte oefent er nog veel uit. Er zijn dus weinig wetten te geven. De Landamman brengt ze in de vergadering voor. Elk burger heeft het recht van initiatief en amendement. Soms geprikkeld tot hevige discussies, heeft men er echter spoedig genoeg van omdat men wenscht huiswaarts te keeren. Aldus ontsnapt men aan het parlementarisme.

Met de geschiedenis der parlementen voor oogen is het moeielijk den schrijver deze uitdrukking ten kwade te duiden; maar het aldus toekennen van kracht aan het negatieve is wel bezwaarlijk van oppervlakkigheid vrij te pleiten.

In Zwitserland genieten de communen eene bijna volkomen zelfregeering. Zij maken niet alleen hare reglementen, maar hare constitutie zelfs, zoolang ze niet strijdt met de wetten van den staat. Onafhankelijk zijn ze in kwestie van scholen, de kerk, de policie, de voeding, de zorg voor de armen; zij benoemen vrijelijk alle hare ambtenaren, zij bepalen hare locale belastingen. De staat komt alleen tusschen beiden waar het geldt de zorg tegen verkwistingen van het erfdeel der commune en om schending der algemeene wetten te beletten.

Er bestaat echter onderscheid naar de landstreek.

---

[1]) Zie ook het opstel van denzelfden schrijver in de Revue de Deux Mondes, 1 juin 1873, 3e livraison.

In sommige gedeelten komt het centraal gezag niet tot de burgers dan door tusschenkomst der communen, en zijn deze het die stemmen omtrent de belastingen en de wetten, waarvan de vaststelling behoort aan het volk ingevolge de constitutie. Hier acht de Laveleye de décentralisatie te groot. „Le fédéralisme communal poussé à ce degré extrême enlève toute consistance à l'état et réduit la nation en poussière." De superioriteit der Vereenigde Staten, — meent hij, — bestaat daarin dat, de onafhankelijkheid der gefédéreerde staten eerbiedigende, de centrale macht voor de diensten, welke ze zich heeft voorbehouden, zich rechtstreeks wendt tot de burgers door tusschenkomst harer eigene agenten, die zij benoemt en ontslaat. Het is onmogelijk de republiek te vestigen, zooals men het in Frankrijk heeft beproefd, door vast te houden aan eene centralisatie, die in de handen van eene vergadering of van eenen president, de macht stelt om in alles te beslissen. In de Vereenigde Staten, gelijk in Zwitserland, zoo gaat hij voort, is het de commune, de township, die de voornaamste voorziener is in het politieke en administratieve leven. Zwitserland heeft dat voor boven de Vereenigde Staten dat het voorziet in de wezenlijke behoefte voor ware vrijheid en onafhankelijkheid: het genot van bezit.

De commune en het bezit hebben zich ontwikkeld uit de marken (la marche). „La marche était le territoire commun du clan." Onder het herderlijk régime was het genot van „weiden en bont" onverdeeld. Toen men den grond begon te bewerken, hield het genot van het deel der marken, dat onderworpen was aan de kultuur, op onverdeeld te zijn: het werd privé, maar tijdelijk en hoogstens levenslang. Het was slechts een gebruiksrecht, het bleef domein van den stam. Deze hervorming in de wijze van genot was het gevolg van de verandering in de wijze van exploitatie. De kultuur van granen eischt: werk, bemesting, zekere voorschotten aan den grond, waarvan de voorschieter zekerheid moet hebben te zullen oogsten. Van daar deze verandering. Maar daar van den anderen kant, aan ieder lid der familie een gelijk recht werd toegekend om te leven door arbeid, moest er van tijd tot tijd eene nieuwe loting plaats vinden opdat ieder in het bezit wierd gesteld van het deel dat hem toekwam. Van daar telkens eene nieuwe verdeeling van den grond. Schrijver noemt Java en Rusland als landen, waar deze organisatie der marken is behouden. Elders werden eenige familiën machtiger en

behielden zij haar deel, dat erfelijk werd. Zoo ontstond het privaat-bezit, waarvan men de type moet zoeken in het quiritaire domein der Romeinen. In de landen der Germanen, of door dezen veroverd, overwon de féodaliteit de marken. In Engeland, waar ingevolge de Normandische verovering, de féodaliteit op eenen volmaakter en systematischer voet georganiseerd is dan overal elders, is de landheer geëindigd zich meester te maken van het bosch en de gemeene weide. De bebouwbare gronden, bearbeid door de boeren, zijn weldra mede uit de periodieke verdeeling geschreden. Van daar in Engeland bijna geen sporen meer van de oorspronkelijke marken. Nimmer heeft men daar het volle domein naar het Romeinsch recht gekend. In strikten zin behoort de Engelsche bodem, weleer door Willem veroverd en door hem onder zijn vasallen verdeeld, ook nog heden aan den souverein. De bezitters zijn slechts leenheeren van de kroon.

In Frankrijk is het communaal bezit door slecht beheer verflauwd en thans druisen de overblijfselen in tegen de daadwerkelijke agrarische économie.

In Zwitserland waar, ofschoon binnen gedrongen, de féodaliteit nimmer veel heeft beteekend en vóór het einde der middeneeuwen geheel was vernietigd, hebben zich de democratische instellingen der marken in al hare kracht staande gehouden. Ofschoon het privaat bezit er eene ruime plaats is gaan innemen, is het communaal bezit er niet verdwenen. Aan steeds gezetter reglementen onderworpen, heeft het eene regelmatige juridische ontwikkeling gekregen, en gaat het voort eene zeer gewichtige rol in het economische leven der alpische cantons te vervullen. De communale bezittingen heeten in Zwitserland Allmenden: het communaal domein van allen. Ze zijn verdeeld in drieën: — Wald, Weide und Feld. Ze worden goed geadministreerd volgens juiste regelen, voorgeschreven door de eischen van eene rationeele exploitatie. Alle rechthebbenden maken er geregeld gebruik van en de productie is even hoog als van particuliere bezittingen, want de bebouwde gronden van de Allmend kunnen verhuurd worden voor 250 à 300 francs de hectare.

Om recht te hebben op een deel van het genot van het communaal domein, is het niet voldoende bewoner der commune te zijn, noch er het recht van staatsburger te genieten, men moet afstammen van eene familie, die dit recht had sinds onheuglijke

tijden of ten minste vóór het begin dezer eeuw. In beginsel is het de associatie der afstammelingen van de oude occupanten der marken, die genot trekt van hetgeen daarvan nog bestaat. Er zijn alzoo velen in een zelfde dorp die er niet van genieten. Deze Beisassen hebben zich daarover dikwerf beklaagd en over het algemeen is daarvan het gevolg geweest dat hun zekere rechten zijn toegekend. Zoo hebben ze recht van kappen in het bosch, maar alleen tot brandstof, niet tot timmering. In de Alpen mogen ze slechts jong vee laten grazen op de weiden. Schrijver is een ijverig voorstander dier instellingen: „elles ont sur les nouveautés essayées de nos jours ce grand avantage qu'elles durent depuis des milliers d'années, toujours maintenues et complétées par la volonté entièrement libre de ceux qui en apprécient les bienfaits, ce qui porte à croire qu'elles sont conformes au droit naturel, c'est-à-dire aux exigences de la nature humaine."

Sinds de uitbreiding van dorpen tot steden ontstond hierin natuurlijk verandering. Toch heeft daar nog verdeeling, — bijvoorbeeld in Bern van hout, — onder de bruikgerechtigden plaats. In vele streken worden de communale goederen verhuurd en de opbrengst wordt aangewend om de publieke uitgaven te bekostigen.

De Laveleye wijdt eenige regelen aan eene classificeering in drie typen: die van Uri (Ur-Urlanden), Valais en Glarus. Wij zullen hem daarin niet volgen, evenmin als in zijne meer minutieuse beschrijvingen van klassen van rechthebbenden, de één met de macht om zes hazen en de ander met die er vier te schieten, enz.

Het volgende echter verdient vermelding omdat het eenen karaktertrek teekent, die zeer zeker de aandacht waardig is. In Glarus n. l. geven de communen zich veel zorg voor het bezit van eene toereikende uitgestrektheid bebouwden grond ter verdeeling onder de bruikgerechtigden. Als het getal der inwoners vermeerdert of indien enkele perceelen zijn verkocht aan fabrikanten of aan particulieren voor terrein tot bebouwing en betimmering, koopt de commune grond, opdat het deel van elke familie 't zelfde blijve. Eene weduwe, weezen (die te zamen blijven), zelfs minderjarige zoons of dochters kunnen, mits gedurende het jaar vuur en licht van de commune genoten hebbende, hunne aanspraken op een deel doen gelden. Hier dus eene wakkere zorg der gemeente voor het behoud van voorrechten bij hare leden.

Resumeerende beschrijft de Laveleye den toestand aldus. De marken hebben de commune en den staat voorafgegaan en dezen tot type gestrekt. De communen der bruikgerechtigden, die de voorzetting is, in rechte lijn, der oude marken, hebben een publiek karakter behouden. Hare reglementen, als de bylaws in Engeland of de beslissingen der vergaderingen der polders in Holland, zijn door de rechtbanken erkend. „Ce n'est pas un miteigenthumsrecht, c'est un gesammteigenthumsrecht." Ook het privaat bezit is daarvan afhankelijk. „La propriété privée doit toujours et partout le passage à la propriété commune." Eigenaars mogen niet dan na goedkeuring der commune of naar reglementen hout in eigen bosschen kappen, noch hunne huizen vergrooten, want anders zoude het er toe kunnen komen dat zij meer hout uit de commune noodig hadden.

En nu Sir Henry Sumner Maine.

De township (commune-gemeente) was, — zoo zegt hij, — eene georganiseerde, zelf-handelende groep van teutonische familiën, die een communaal eigendomsrecht uitoefenden over eene bepaalde uitgestrektheid lands, — hare Mark, haar domein, — ze cultiveerde naar een communaal systeem, en in de opbrengst het middel vond tot onderhoud.

Vele jaren geleden heerschten er nog meer dan thans toestanden, die de bewering konden staven, dat de oudste bekende vormen van landbezit moeten geweest zijn vormen van collectief bezit en de stelling konden steunen dat individueel of afgescheiden bezit moet ontstaan zijn uit eene serie, ofschoon niet altijd eene identiesche, van veranderingen in het collectief of gemeenschappelijk bezit.

Het collectief teutonische bezit heeft zijn sporen ook in Engeland.

De oude teutonische landbouwgemeenschap, zooals ze in Duitschland bestond, schijnt elders georganiseerd te zijn geweest: een tal van familiën in bezitsrelatie staande tot een district, verdeeld in drie deelen. Deze drie deelen waren: de Mark van de Township (stadsjurisdictie) of het Dorp; de gemeenschappelijke Mark of de Wildernis en de Arable (bebouwbare, bebouwde) Mark de gecultiveerde kring. De Gemeenschap bewoonde het do hield de gemeenschappelijke mark in gezamenlijk bezit en be bouwde de bebouwbare mark in deelen, in verhouding tot d verschillende familiën. Elke familie in de township werd be

stuurd door haar eigen vrij hoofd op pater familias. Het gebied van het woonhuis der familie kon door niemand dan door hem zelf en die onder zijne patria potestas worden betreden, zelfs niet door de dienaren van de wet, want hij zelf stelde wet daarbinnen. De spheer van gebruiks- of landsgerechten (wetten) was niet de familie, maar de connectie van de eene familie met de andere en met de vereenigde gemeenschap. De velden in beploeging werden echter niet gecultiveerd in gemeenschappelijken arbeid. Ieder hoofd van een gezin had zijn eigen familie aandeel in elk der drie soorten van perceelen. Alleen stond het hem niet vrij het naar eigen verkiezen te cultiveeren. Hij moest hetzelfde gewas zaaien als de overigen van de gemeenschap en toestaan dat zijn aandeel in het onbebouwde land met de anderen braak zoude blijven liggen. Er waren weirechten, waartegen hij zich niet mocht verzetten. Ook waren er bijzondere voorwaarden naar den aard en de gelegenheid van den grond. Zoo waren die verbonden aan het verkrijgen van heuvelachtig terrein, o. a.: het zich schikken naar een systeem van cultivatie, voorgeschreven door den stedelijken Raad, en betaling van eene kleine schatting, in den regel juist voldoende om de gemeenschap schadeloos te stellen voor uitgaven besteed aan het maken van wegen, draineering, enz. om de waarde van het land te verhoogen voor cultivatie.

Volgens Maine kunnen de sporen van de teutonische dorpsgemeenschap, overgebleven vóór het einde van de vorige eeuw, naar het licht over de zaak verspreid door den Duitschen onderzoeker Nasse, vermeerderd door de werken van Marchall en opgehelderd door de resultaten van het onderzoek van het select committee van 1844, en hetgeen schrijver zelf in staat is geweest bijeen te brengen, kortelijk met het volgende worden beschreven:

Het bebouwbaar deel van het domein werd aangewezen bij eenvoudig vermengde velden, velden van nagenoeg gelijken omgang, onder elkander vermengd en behoorende aan een aanzienlijk getal van bezitters, zoodat, naar Mr. Blamire's verklaring, in een parish, bevattende 2831 acres er in het jaar 1844 waren 2315 stukken open land, welke omvatteden 2327 acres, eenen gemiddelden omvang per stuk gevende van één acre. Deze uitgestrektheid was bij velden van nagenoeg gelijke grootte verdeeld in drie lange strooken, onderworpen aan verschillende wijzen van beploeging. Daarbij speelde een algemeene rol de braakleg-

ging, door elk der aandeelhebbers in acht te nemen in opvolgende jaren. De portie van het domein tot grasland afgezonderd, werd verkregen door omwisselende afzonderingen voor weiland, die zeer variëerden omdat de wijze van opvolgende toewijzing evenzoo zeer verschillend was; door verplaatsing van omheiningen na den hooioogst; door de uitoefening van een recht om schapen en vee te weiden op het weiland gedurende het tijdvak dat het hooi stond geoogst te worden.

De bekende rechten der communen vormen een te uitgebreid onderwerp dan dat Maine ze in zijne „Lectures" [1]) meent te kunnen behandelen. Hij wijst echter op overblijfselen van de oude collective cultivatie. Het oppertoezicht van den communalen beambte, — zegt hij, — den beambte, die over het evenredige genot van weiding waakte, is geworden de gewoonte (custom) van stint of common (mate van gemeenschap), bij welke de hoeveelheid vee, die de deelbebber mocht laten gaan over den grond was begrensd en geregeld. Zeer duidelijk dragen ook nog sommige commons (gemeenschappelijke landen), nu geheel woest, de teekenen van vroegere bebouwing. De meest waarschijnlijke uitlegging is dat in deze gevallen het geheel der bebouwbare mark is verplaatst van het eene deel van het domein naar het andere en dat de sporen van cultivatie de plaats aanduiden van vroeger verlaten communale velden.

Hoe zich langzamerhand de gemeenschap in den grond oploste in individualiteit wordt door Maine volgenderwijze beschreven.

Toen de Romeinsche macht werd omvergeworpen hadden er toewijzingen (benefices) plaats van Romeinsch provinciaal land door de hoofden der overwinnende stammen aan de anderen, onder voorwaarden, waarvan de meest algemeene was het praesteeren van militaire diensten. Men wil dit wel in verband brengen met de stelling dat bij teutonische rassen eene bijzondere geneigdheid bestond om alles erfelijk te maken en op die wijze de benefices, eerst slechts geldende voor het leven, ten laatste,

---

[1]) Het boek Village-communities in the East and West verdeeld in zes „Lectures": 1°. The East, and the study of jurisprudence, 2°. The sources of Indian law, 3°. The Western village community, 4°. The Eastern village community, 5°. The process of feudalisation en 6°. The early history of Price and Rent.

van den vader op den zoon overgingen. In Germanië en Engeland, waar de bebouwde grond in handen was van vrije en goed georganiseerde communen, was het land niet, gelijk in Gallië, ter dispositie van den overweldiger, maar werden de nationale of koninklijke toedeelingen, die wel op de benefices gelijken, alleen gedaan uit woesten grond. Vroeger was de grond van Engeland geoccupeerd en werd ze bewerkt door verschillende bezittende associatie's, veel gelijkende op de oude cultiveerende communen, maar daarvan echter in dit opzicht verschillende dat er meerdere ondergeschikte betrekkingen bestonden tot eenen leenheer, in één persoon dan wel in één lichaam vereenigd, — de Lord.

Men kan aannemen dat eene groep van leenmannen (tenants), autocratisch georganiseerd en bestuurd, heeft opgevolgd eene groep van huishoudens, waarvan de organisatie en het bestuur democratisch was. Onderlinge oorlogen veroorzaakten eene suprematie van de eene commune over de andere, en 1° de veroveraars eigenden zich toe en koloniseerden een deel van den gewonnen woesten grond, of wel 2° zij namen het gansche domein en gaven het terug om alsdan in afhankelijkheid van hen (overwinnaars) te worden bezeten.

Uit de eerstgenoemde wijze van occupatie volgde „ongelijkheid van bezit," want er had alsdan geene gelijke verdeeling plaats, maar de toewijzing regelde zich naar de voorkeur voor de leden der familiën, die het meest tot de overwinning hadden bijgedragen.

De tweede wijze van beschikking had eene suzereiniteit of heerschap (lordship) ten gevolge.

Niet altijd was het een gevolg van het succes in den oorlog, soms zond de familie, in het bezit van uitgestrekte en vruchtbare landen, koloniën van familiën naar deelen daarvan. Elk dier nieuwe gemeenschappen ontving er een nieuwe mark, maar het niet-toegeëigend (onbewerkt) gedeelte bleef het gemeene land van alle townships. De moedergemeenschap bleef aan het hoofd en reclameerde eene superioriteit of suzereiniteit.

Hieruit zoude echter nog niet dadelijk eene afleiding zijn te vinden voor de conversie van het gemeente-systeem in het heerlijkheids- (manorial-) systeem.

Ziehier echter.

Ofschoon democratisch, kenden de communen aan eene of

meerdere familiën eene grootere zuiverheid van bloed toe, wellicht gebaseerd op bekende of vermoede rechte afstamming van eenen gemeenen stamvader. Daaruit zoude bijv. als regel de leider van eene militaire expeditie worden gekozen. In groote gevallen zoude de keuze wel bij vrije verkiezing plaats vinden, maar in kleine dagelijksche zou altijd zulk een lid van eene diergelijke familie de gekozene zijn. Hij genoot meerdere voordeelen, die van lieverlede toenamen.

In Rusland heeft de commune haren grondslag in het herdersleven en de vorming der familie. De nomaden brengen hunne gereedschappen bij elkander en exploiteeren gezamenlijk den vasten eigendom en het kapitaal d. w. z. het vee. „L'organisation agraire" — zegt de Laveleye, — „du village russe est tout à fait semblable à celle de la tribu tartare, sauf que la terre est mise en valeur par l'agriculture au lieu d'être exploitée par le régime pastoral." Over de gansche uitgestrektheid aan gene zijde van de Dnieper behoort in Groot Rusland de grond noch aan de kroon, noch aan de heeren, maar is ze het onverdeeld gemeenschappelijk eigendom van de commune (de mir), die er eene civiele persoonlijkheid, een juridisch lichaam vormt met eene zeer machtige, zeer bedrijvige en zeer despotieke zelfstandigheid. Alleen eigenaresse van den grond, waarvan de individuën slechts een tijdelijk vruchtgebruik hebben, is ze solidair de rente verschuldigd aan den heer, en de belasting en recrutenlevering aan den Staat. Het gemeente-hoofd, — Starosta, beteekenende: de oude, — gekozen door de hoofden van huisgezinnen, heeft er eene beteekenende macht in het politioneele, en de communale aangelegenheden worden in eene vergadering der hoofden van huisgezinnen onder zijne présidi beslecht en geregeld.

Eene vereeniging van dorpen — de Volost, — wordt bestuurd door den Starshina, — hetgeen beteekent de oudste, — die, bijgestaan door eenen raad van onderhoorige starostas, alles regelt wat betreft de belasting, de recruteering, de wegen en de diensten, en de civiele gedingen tot een bedrag van 100 roebels. Ook de correctioneele zaken worden door hem afgedaan.

Gelijk men thans nog bij de Raskolniks aantreft en, naar men beweert, in afgelegene streken van Bosnie, geschiedde vroeger de bewerking van den grond gemeenschappelijk en werd de opbrengst verdeeld, terwijl thans een gelijk aandeel in den grond wordt toegekend aan ieder mannelijk en meerderjarig

opgezetene. Aanvankelijk elk jaar of om de drie jaren plaats vindende, geschiedt de verdeeling tegenwoordig om de zes, twaalf en vijftien jaren, het meest algemeene echter om de negen jaren. De woning (izba) met het erf, is privaat en erfelijk eigendom, onder voorbehoud echter dat de eigenaar ze niet dan met toestemming van de dorpsbewoners kan verkoopen aan vreemdelingen en de eersten altijd preferentie hebben. Uit het oogpunt van patriarchale vereeniging is dit beginsel in de commune zeer verklaarbaar in verband tot de nauwe banden die haar vereenigen en de solidariteit die in haar ligt.

In de laatste tijden is omtrent de herkomst der commune in Rusland veel gestreden. Terwijl de oude patriotten er de aloude instellingen van het groote Slavische ras in meenden te vinden, verklaarden anderen (de heeren Tchitcherine en Bistram) dat de oorspronkelijke individueele vrijheid en onafhankelijkheid in grondbezit is te niet gegaan door de eischen der heeren, die de landbouwers tot communale regelingen noodzaakten ten einde de opgelegde lasten te kunnen dragen. „La communauté agraire, dit en terminant M. Tchitcherine, a été le produit de la servitude; elle disparaîtra avec elle devant la liberté."

De Laveleye is het eens met hen die in het communisme den primitieven vorm van grondbezit zien en wijzende op de toestanden in andere landen, erkent hij alleen dat de solidariteit der opgelegde lasten de gemeenschap heeft onderhouden en versterkt, geenszins dat ze haar zoude hebben doen ontstaan.

Op de vroeger aan de heeren behoorende landen geschiedt de verdeeling bij tiaglo (tianut, ziehen, „hij die trekt," die arbeidt), eertijds betrekking hebbende op eene groep van twee of drie arbeiders in elke familie, thans van kracht op elk gehuwd paar, zoodat als meerdere paren hetzelfde huis bewonen en gezamenlijk arbeiden, ieder hunner recht heeft op een deel. Alles moet ter zelfder tijd en voor een zelfde product bewerkt worden: gedeeltelijk voor wintergewassen en gedeeltelijk voor haver, terwijl een ander gedeelte blijft braak liggen. Vóór de vernietiging der slavernij stond de heer ongeveer de helft van den bebouwbaren grond aan den landbouwer af, en deed hij de andere voor zich bewerken, waartoe de dienstbare drie dagen in de week moest uitkomen.

In de streken van den zwarten grond is de bevolking grooter en bijgevolg ieders aandeel (nadiell) kleiner. Dat aandeel heeft

tot basis gestrekt voor verdeeling van den eigendom onder de boeren en de heeren bij de emancipatie. „Le seigneur est tenu de laisser en propriété aux serfs affranchis, moyennant une rente en argent toujours rachetable, une part du sol qui dépend des circonstances locales; mais dans chaque village un minimum est fixé par tête d'habitant mâle."

De nieuwe wetten hebben het gemeenschappelijk bestaan van de mir niet aangerand, maar haar integendeel een geheel gelaten, solidair verantwoordelijk voor de opbrengst der lasten, aan den staat, aan de provincie en aan de commune, door de bewoners verschuldigd.

„Les chefs de famille, réunis en assemblée générale, peuvent introduire la propriété individuelle et mettre fin au régime de la communauté; mais, pour décider cette transformation une majorité des deux tiers est requise."

Schrijver wijst op het feit echter dat een grondeigenaar tot verdeeling van den grond onder de dienstbaren besloot, doch deze uit zich zelve weder tot de oude toestanden terugkeerden en één hunner, die weigerde, uitstootten, en op de omstandigheid dat kolonisten uit Westphalen in Rusland tot de communale grondverdeeling zijn overgegaan.

Wat daarin evenwel ook gelegen zij, men kan er geen vaste teekenen van preferentie voor gemeenschappelijk bezit in erkennen zonder eene nauwkeurige kennis van alle omstandigheden, welke er op influenceeren, waaronder niet het minst het verblijf in woestenijen en de lasten van buiten op de ingezetenen drukkende.

Slaan wij thans nog tot besluit den blik op Amerika.

De eerste Engelsche emigranten naar Noord-Amerika, — hoofdzakelijk behoorende tot den landbouwerstand, — organiseerden zich tot dorpsgemeenschappen met het doel van cultivatie. Als een stad georganiseerd was, volgde het proces van afstand door het generale hof aan eene vereeniging van lieden van een stuk lands, dat door hen in den aanvang als gemeenschappelijk eigendom werd gehouden. Een Amerikaansch toelichter ter zake zegt: „de vereeniging van bezitters kwam er toe het land te verdeelen door eerstens aan te wijzen aandeelen voor elk huisgezin (in Marlborough van 15 tot 20 acres), dan strooken weiland en in sommige gevallen mineraal-land, ijzer bevattende. Wei- en boschgrond bleven in gemeenschap als het eigendom van de com-

mune, maar een wet van het generale hof in 1660 verklaarde dat „in den vervolge geen hut of woonhuis zoude worden toegelaten tot het privilege van gemeenschap in brand- of timmerhout of grasveld dan alleen die reeds het genot daarvan hadden of daartoe mocht worden toegelaten met de toestemming van de stad." Vanaf dien tijd verschijnen de gemeente-lieden als eene soort van aristocratie en de gemeenschappen werden van lieverlede verdeeld.

Dit is niet alleen een vrij juist relaas van de oude Europeesche dorpsgemeenschappen, maar die gang van zaken in de nieuwe wereld is ook eene vingerwijzing op de natuurlijke ontwikkeling in de oude en de opvolgende ontbinding der communen.

BOEKAANKONDIGING.

Plantkundig Woordenboek voor Nederlandsch-Indië, met korte aanwijzingen van het geneeskundig en huishoudelijk gebruik der planten, en vermelding der verschillende inlandsche en wetenschappelijke benamingen; door G. J. Filet, oud-officier van gezondheid van het N.-I. leger. Leiden, Gualth. Kolff. 1876.

„..... Het eerste wat ik er van te zeggen heb, is dat dit werk mij een bij uitnemendheid praktisch boek gebleken is.

„Ten opzichte van de herleiding der inlandsche namen van de beschreven, in den Indischen Archipel groeiende planten tot de wetenschappelijke, ontbrak tot hiertoe een dikwijls en vaak zoo dringend noodige vraagbaak; 't was dan een zoeken zonder eind in verschillende werken, veel tijdverlies en dit veelal nog te vergeefs.

„Ware het alleen om deze reden, ik zou niet aarzelen te zeggen, dat de heer Filet een hoogst nuttig werk heeft verricht; een werk, waardoor hij vooral aan de bezitters en gebruikers van Miquel's Flora van Nederlandsch Indië een grooten dienst heeft bewezen.

„Maar niet alleen dezen, niet alleen den kruidkundigen zal het boek veel gemak opleveren, ieder, die in den plantengroei onzer Oost-Indische eilanden eenig belang stelt, wien het niet onverschillig is te weten in hoe velerlei opzichten vooral de inlanders, ook de Europeanen, zich de voortbrengselen der Indische vegetatie, 't zij ter voeding, 't zij als geneesmiddelen, 't zij eindelijk voor tal van technische of huishoudelijke doeleinden, ter nutte maken, zal dit Woordenboek gewis vaak ter hand nemen en het met vrucht raadplegen, ondanks de beknoptheid

der mededeelingen, die de schrijver zich tot beginsel schijnt te hebben gesteld.

„Vooral echter ambtenaren, officieren, plantagebezitters, in één woord, al die Nederlanders, die jaren — soms hun leven — lang zich bewegen te midden dier weelderige vegetatie, en er toch huns ondanks genoegzaam vreemdelingen in blijven; die vaak bij hun reizen ronddwalen door en bewonderen wat ze niet, of slechts zeer oppervlakkig kennen, terwijl eenige meerdere kennis hun zooveel gemak, genot, ja vaak voordeel zou kunnen opleveren, dezen inzonderheid moge dit boek ten zeerste aanbevolen worden.

„Dat het volledig is, zou ik niet gaarne durven beweren; ja, ik geloof het zelfs niet, maar dit is ook van een eerste poging op breede schaal in dit opzicht niet te vergen of te verwachten; zeker echter is het, dat de schrijver met nauwgezette zorg de voornaamste bronnen op dit gebied zich heeft ten nutte gemaakt, terwijl ten overvloede zijn eigen aanteekeningen, gedurende een reeks van jaren gemaakt, veel zullen hebben aangevuld....."

Op deze wijze, laat zich, in „een woord tot inleiding," over dit pas verschenen werk, de terecht zoo hoog geschatte Leidsche kruidkundige, de heer H. Witte uit, nadat hij, door nauwlettende inzage der drukproeven, zich volledig heeft overtuigd van den verdienstelijken arbeid des heeren Filet. Voorzeker, het zou verwaand van onze zijde wezen, een zulk goed gemotiveerd deskundig oordeel niet onmiddellijk en ten volle te onderschrijven. De methode door den heer Filet gevolgd bij de samenstelling is inderdaad voor de raadpleging zeer gemakkelijk. De inlandsche benamingen zijn alphabetisch gerangschikt, telkens met aanduiding der groeiplaats, de wetenschappelijke benaming en de natuurlijke familie waartoe de planten behooren, terwijl het gebruik wel is waar kort maar toch volledig is opgegeven. Hiermede is ruimschoots voldaan aan alle eischen, welke de Nederlander in Indië kan stellen; doch de heer Filet heeft hiermede nog geen genoegen genomen en zijn werk willen dienstbaar maken voor de botanisten in 't algemeen door aan het einde toe te voegen een alphabetisch register der latijnsche plantennamen met verwijzing naar de nommers onder welke zij in het woordenboek zijn te vinden.

Dat daardoor zelfs de wetenschappelijke mannen in Europa

de gelegenheid wordt gegeven nog iets op het gebied der Indische botanie te leeren, behoeft nauwelijks opgemerkt te worden voor diegenen die weten dat de kennis door den inheemschen bewoner langs empirischen weg verkregen van de kruiden en gewassen, welke den bodem in den Indischen Archipel zoo rijkelijk oplevert, verre van te versmaden is. Menigmaal bracht die kennis van het eenvoudig landskind, dat zich vaak zoo innig in zijn schoone natuur vermeidt, den Europeeschen deskundige tot nadenken. Merkwaardig is, onder andere, hetgeen Dr. Greiner, in zijn lief werkje „Over land en zee" van de ervaring der Javanen getuigt:

„Kunst en wetenschap, zooals wij in 't Noorden er de beteekenis van kennen, bezit de Javaan evenmin als de overige bewoners van den Indischen Archipel. Daarentegen erfde hij van zijn voorouders een rijken schat van ondervinding en levenswijsheid. Hij mag in het onderzoeken ten achteren zijn en aan de zucht toegeven om de oorzaken der verschijnselen in fantastische beelden te kleeden, op het gebied der ervaring heeft hij het ver gebracht en is hij niet achterlijk. Men is verwonderd over de kalmte waarmede hij over het een of ander onderwerp zijn gevoelen ontwikkelt. Wij kunnen ons overtuigen, dat hij met een helder oog de zaken beschouwt en dat zijn oor uit de vele klanken bijna altijd den rechten toon opvangt.

„Door ondervinding bezit de bewoner der Indische eilanden menig heilzaam geneesmiddel en maakt hij, bij de behandeling zijner zieken van menige methode gebruik, die navolging verdient. Dat vele ziekten door besmetting verspreid worden, is hem volkomen bekend; hij noemt dit niet contagie, maar kortweg ziektezaad. Met de rijpheid der pokken is hij zeer vertrouwd; ook kent hij het middel dat tegen de besmetting werkt, al is hem de geschiedenis der koepokinenting onbekend. Mijn broedervriend, raden Adipati Ario Nato di Ningrat, regent te Malang, verzocht mij steeds dringend om bij het bezoeken van pokkenlijders geen zwart gekleurde kleêren aan te trekken, omdat dit het voortplanten der ziekte zou bevorderen. Het beste ware, meende hij, dat ik mij geheel in het wit kleedde, daar die kleur voor de verspreiding niet vatbaar was. Wie kent nu het verband tusschen de verschillende kleuren en de onzichtbare besmetting? Zoude het niet der moeite waard zijn omtrent dit verband een nauwkeurig onderzoek in te stellen? Voor zooveel mij bekend

is, hebben de Europeesche geneesheeren tot nu toe nooit gedacht aan de verspreiding der ziekte door de kleuren.

„Een verder bewijs hunner geneeskundige ondervinding is, dat zij de schurfdiertjes reeds sedert onheugelijke tijden kennen en ze als oorzaak der ziekte beschouwen. Wij, met onze vele faculteiten, overtuigden ons van hun bestaan en van hunne verhouding tot de huidziekte eerst in den loop van deze eeuw. De Javaan weet de diertjes nauwkeurig met een haar te vangen en prikt de gangen met een naald open.

„Vele vergiftige slangen vindt men op Java en de aangrenzende eilanden. De beet van eenige soorten is doodelijk; alleen het diep uitsnijden der wond, op het oogenblik dat men gebeten is, kan, volgens onze meening, nog redding aanbrengen. De inboorlingen houden evenwel niet van snijden; velen zouden liever den dood afwachten alvorens de operatie te ondergaan.

„Op het eiland Nias, ten westen van Sumatra, bevindt zich een bijzondere soort van vergiftige slangen. De wonden zijn bij de bewoners van dit eiland menigvuldiger, daar deze zonder onderscheid blootsvoets loopen, en de wegen zeer smal en met gras en planten begroeid zijn. Is nu iemand gebeten, dan legt hij onmiddellijk eenige strepen boven de wond een band, die hij zoo sterk mogelijk toehaalt; hetzelfde geschiedt bij herhaling een handbreed hooger. Het vergiftige speeksel is op die wijze van het overige gedeelte van het lichaam afgesloten, en de terugloop van het vocht geweerd. Vervolgens wordt de wond met water, water en zout of, indien dit laatste ontbreekt, met urine uitgewasschen, en blijft in dien toestand eenige uren rusten. Daarna worden de banden afgenomen, en het gevaar is verdwenen; ook de zwelling is spoedig genezen. Zoude een dergelijke behandeling voor den beet van een dollen hond ook niet met nut zijn aan te wenden? Een proef op dieren zou deze methode wel waard zijn.

„De inboorlingen van den Archipel behandelen echter eenvoudige wonden zelden op een rationeele wijs. Gewoonlijk leggen zij een verband van gestampte of gekauwde kruiden en maken de plaats der wonde onzuiver. De behandeling eener doorgedrongen lanswonde, welke ik te Malang van een inlandsch chirurgijn zag, verdient evenwel vermelding. Een der dienstdoende nachtwakers had zijn spies een verdacht persoon in den onderbuik gestoken. Men gaf mij daarvan bericht en ik ging dadelijk

naar den verwonde. Bij mijn komst vond ik reeds mijn Javaanschen collega aan het werk om de wond te verbinden. Zooals men mij verzekerde, hing een gedeelte der ingewanden uit de wond; zij waren bereids teruggeschoven, en schenen niet aangetast te zijn, daar geen onaangename reuk zich verspreidde. De heelkundige wilde mij den zieke overgeven; ik verzocht hem echter het verband voort te zetten. Hij vroeg mij om een porseleinen potje, dat hij met de opening op de wonde plaatste, zoodat de lucht afgesloten werd. Het potje werd op den buik met een doek vastgebonden. Dit was alles wat hij verrichtte, en ik begreep het doelmatige daarvan zeer goed. Den volgenden dag bevonden wij ons wederom bij den verwonde. De Javasche docter wilde zien of de patient geen koortsen had, of de wond pijnlijk of gezwollen was. Geen van beiden was het geval, het verband bleef derhalve liggen. Dit duurde acht dagen. Toen werd het potje weggenomen; de wond was zonder te etteren volkomen gesloten. Wij, in Europa, zien bij doorgedrongen buikwonden, met recht, peritonitis en weten dat zulks door het toetreden van lucht wordt begunstigd. De eenvoudige wijze om dit te verhoeden kende de halfnaakte collega beter dan ik; de ondervinding, de beste leermeesteres van den geneesheer, had ze hem geleerd.

„Een door den Javaan veelvuldig gebruikte geneesmethode is het zacht wrijven en drukken der zenuwen, peezen en vaten, hetgeen men pitjet noemt. In Europa is dit bekend onder den naam van masseeren. Het is te betreuren dat wij van die geneesmethode zoo weinig nut trekken. De uitkomsten zijn in sommige gevallen zeer verrassend; rhumathismus, koortsen, pijn in de ledematen, kneuzingen en gedeeltelijke verwringingen; verschillende chronische inwendige pijnen, aanhoudende slapeloosheid kunnen door geen andere middelen dan door het pitjetten verdreven worden.....

„De geheele geneeskunst bij de inboorlingen bestaat in het afgeven van geneesmiddelen, voor het grootste gedeelte afkomstig uit het plantenrijk, of in het leggen van verbanden. Van de inwendige gesteldheid van het menschelijk lichaam weten zij weinig. De Oosterling is ongemeen afkeerig om een dood lichaam te openen en heeft volstrekt geen begrip van de verschillende werkingen der deelen en van die deelen onderling. Ook is zijn opvatting van de verschillende verrichtingen van het organismus

zeer gebrekkig. In het algemeen staat die wetenschap bij den meer ontwikkelden Javaan op denzelfden trap als bij de koelies en, waar eenige wetenschap zich voordoet, draagt zij de Arabische kleur. De doekoen of inlandsche geneesheer bekommert zich alleen over de temperatuur van de huid en den adem, en daarnaar oordeelt hij de inwendige ziekte. Diarrhee en dyssenterie, als de meest voorkomende ziekten van zijn land, kent hij het beste en hij bezit, in de vele looistof bevattende geneesmiddelen, zeer te vertrouwen hulp. De ontsteking mag evenwel niet de hoofdzaak zijn, anders werken de samentrekkende middelen nadeelig, ja zijn zeer gevaarlijk. Vele Europeanen laten zich bij de vermelde buikziekten, door doekoens behandelen en weten wonderen daarvan te vertellen, voornamelijk in die gevallen, waar de doorval hetzij uit zwakte van het slijmvlies of uit prikkelooze zweren ontstaat; dat zijn namelijk de toestanden waarvoor de bovengenoemde geneesmiddelen aangewezen zijn."

Niet alleen is het te betreuren, dat in Europa de zoogenaamde knijpmethode der Javanen voor bepaald aangewezen gevallen niet meer algemeen bekend is en in praktijk wordt gebracht; maar ook dat de Europeesche therapeutie niet meer dan tot dus verre gebruik maakt van de geneeskracht bezittende voortbrengselen van den Archipel. Nog in veel sterker mate mag dit gezegd worden van de industrie, die steeds verzuimt partij te trekken van vele producten, welke Indië voor industrieele doeleinden oplevert. Onbekendheid daarmede is hiervan de hoofdoorzaak. Door de uitgave van het Plantkundig woordenboek van den heer Filet moet die van lieverlede verdwijnen, en het is waarlijk niet te veel gezegd wanneer wij beweren dat hij zijn naam door dit werk een duurzame plaats heeft verzekerd in de wetenschappelijke wereld. Aan den heer H. Witte brengen we gaarne hulde voor de goede zorgen, welke hij blijkbaar met ingenomenheid voor de ondankbare taak aan de uitgave heeft besteed. Zooals van den uitgever, den heer Gualth. Kolff te verwachten was, is er mede gezorgd voor een keurige nette typographische uitvoering. Niets belet dus dat het werk zijn weg zal vinden in elk beschaafd Indo-Europeesch gezin.

VARIA.

Uit een brief, te Siam geschreven en ons, door een onzer Indische vrienden medegedeeld, ontleenen wij het volgende:

„.... Ik bemerk het hier, dat eerst dan Oostersche tafereelen imponeeren en medesleepen, wanneer men taal en zeden der bewoners kent, als 't ware met hen geleefd heeft. Er bestaat zulk een innigen samenhang tusschen land en volk, dat, zonder de taal te kennen, men die eigenaardigheden niet bespeurt, welke het Oostersch landschap zijne grootsche bekoorlijkheid geven. Zoo gaat het me nu in Siam ook, waarvan de taal uiterst moeielijk is, hoewel zij op het uiterlijk iets van Javaansch heeft. Bijvoorbeeld, de eerste zes karakters van het alphabet worden in onze taal teruggegeven door Kha, op zes verschillende wijzen uitgesproken: scherp, gedempt, door den neus, diep uit de keel enz.; en zoo heeft men woorden, die, door scherpe of gedempte uitspraak, een geheel andere beteekenis hebben. U kunt u wel voorstellen dat zulk een volk een bijzonder goed gehoor moet hebben, dat dan ook werkelijk het geval is, getuige de goede muziekkorpsen, die zelfs la Fille de Mme Angot spelen met een juistheid alsof zij het in Europa hadden geleerd.

„Natuurlijk worden de Siameezen door de Europeanen voor lui uitgescholden. Dit is een blaam, welke alle Indische volken wordt aangewreven. En waarom? Omdat zij noode den Europeaan willen behulpzaam zijn in het vergaren van schatten in den korst mogelijken tijd, om dan, in Europa teruggekeerd, hetzelfde luie leven te gaan leiden dat zij den Siameezen verwijten. Als we zien hoe velen in Europa, waar het werken een levensquaestie is, liever van de algemeene liefdadigheid leven dan door

arbeid in hun onderhoud te voorzien, moeten wij het den Siameezen dan wel euvel duiden, dat zij niet werken in hun land, waar de Europeaan zelf tot indolentie vervalt, waar tien Nederlandsche centen een mensch kunnen voeden, waar een worp met het net meer geeft als een geheel gezin voor zijn maal noodig heeft, waar een put gegraven veertien dagen later gevuld is met visch, rijst onder ieders bereik valt, vruchten door haar overvloed bijna geen waarde hebben? In Europa wordt ons als 't ware met de moedermelk ingegeven, dat wij moeten werken; hier daarentegen leert men leegloopen. Ieder Siamees wordt een jaar lang priester; dat wil zeggen hij gaat in een tempel, waar hij niets mag doen dan den godsdienst bestudeeren en slapen; zelfs zijn eten wordt hem gekookt en bereid door de bevolking gegeven. Is 't hem kwalijk te nemen dat, in het werkelijk leven teruggekeerd, hij voor werken minder gestemd is?

„Nu is echter de beschaving (Westersche) gekomen, die nieuwe ondeugden, namelijk opiumverbruik, sterken drank en het spel, heeft medegebracht, welke maar al te veel ingang vinden bij dit natuurvolk. Doch het zijn de zoogenaamde grooten, de noblemen, die daarmede het meest behebt zijn. Daarbij komt hun zucht om de Westersche weelde aan te nemen, zonder daarom de uitgaven vereischt voor hun Indische levenswijze te matigen en terwijl hun wettige inkomsten dezelfde zijn gebleven en door onwettige middelen aangevuld worden. Men kan zich geen denkbeeld vormen van het zedelijk lage pijl waarop dit rijk staat. Ieder knevelt, perst af en laat zich dat doen met vooruitzicht het met woekerwinsten bij anderen toe te passen. Geld maakt het recht uit, en wie het meest betaalt is er zeker van zijn proces te winnen. De lieden, die een ambt bekleeden maken van alles gebruik om geld.... te verdienen, zoude ik haast zeggen; doch dat is het niet, maar om geld machtig te worden. Zoo is, bijvoorbeeld, het gevangeniswezen een rijke bron van inkomsten en een cipier is binnen eenige jaren een millionnair.

„Er zijn twee soorten van gevangenen. „Nu dat is niets nieuws, die vindt men overal," zult u mij toevoegen. Evenwel de Siameesche verdeeling is zeker nieuw in de geschiedenis van het gevangeniswezen. Zij bestaat in winstgevenden en niet winstgevenden. Beginnen we met de laatste soort. Deze zijn personen waarvan niets meer te krijgen is of die nimmer iets opgeleverd hebben. Indien geen Europeesch vertegenwoordiger of geen hoog-

geplaatst Siameesch beambte zich deze gevangenen gedenkt, blijven zij gevangen tot de dood hen verlost, wat voor hen spoedig moge gebeuren. De tweede categorie laat zich wederom in drie onderdeelen splitsen, als: gevangenen (preventief of veroordeelde), die geacht worden iets te bezitten of rijke betrekkingen te hebben. Zoodra deze binnen gebracht worden, worden zij met ijzers beladen, waarvoor ze betalen moeten ± *f* 1.50. Nu vraagt de man om hem de ijzers af te nemen, en, tegen betaling van wederom *f* 1.50, krijgt hij dat gedaan. Wil hij rooken, dan betaalt hij; wil hij een bad nemen, dan betaalt hij; wil hij eten, idem. Eindelijk, wars van het vele betalen, begint hij zich de ontberingen te getroosten; doch dit valt geenszins in den smaak van den cipier. Deze doet hem de ijzers aan de enkels leggen en elken avond een wig tusschen den ijzeren ring en den enkel drijven totdat de patient weder betaalt. Is het laatste wat hij bezit op die wijze van hem afgeperst en heeft zijn familie geen vrijlating voor hem kunnen erlangen, dan gaat hij over tot de tweede categorie indien hij oud en zwak is, of tot de tweede rubriek van de eerste categorie, namelijk de werkkrachten, dat zijn gevangenen, die verhuurd worden om te werken, waarvan de opbrengst den chef van het gevangeniswezen behoort. Zij kunnen ook tot de derde rubriek komen, welke de meest winstgevende is en voornamelijk bestaat uit gecondemneerde dieven. Als het donker begint te worden, gaan voor die soort van lieden de poorten der gevangenis open. Zij moeten dan op roof uit en al wat zij gestolen hebben voor dauw en dag in de gevangenis brengen. Wee hem, die zich bij dit bedrijf laat snappen! Beter is het dat hij maar in eens afgemaakt wordt, want zijn lot is verschrikkelijk. Zijn bestaan is onnut en zelfs gevaarlijk en hij wordt van lieverlede dood gemarteld. Kunt u nu begrijpen dat geen enkele diefstal hier ontdekt wordt en dat stelen aan de orde van den dag is?

„Zóó wordt het land ondermijnd, dat rijk en vruchtbaar is zonder weêrga. Om dat uit te drukken zegt men dat zelfs in de nagels der Chineezen padi groeit, nagels die lang en steeds met allerlei vuil gevuld zijn....."

Den Haag, 2 augustus 1876.

MIJNHEER DE REDACTEUR,

Uit het jongste verslag van den president der Javasche bank heeft vooral de aandacht getrokken hetgeen daarin wordt medegedeeld omtrent den toestand van de groote landbouw-nijverheid op Java gedurende het jaar 1875. Het verslag laat zich daaromtrent op de volgende wijze uit:

„Het zou verkeerd zijn de vermeerdering in de disconteeringen van handelspapier toe te schrijven aan een levendiger handelsverkeer. Het tegendeel is veeleer het geval geweest. Tengevolge van den zeer kleinen koffieoogst in 1875, en het gedeeltelijk mislukken van den tabaksoogst in vele streken van Java, heeft de inlandsche bevolking ettelijke millioenen minder in handen gekregen, dan haar in gunstige oogstjaren toevloeit, en het natuurlijk gevolg hiervan is geweest, dat de détailhandel slechts zeer onregelmatig in het bezit kwam van de gelden, die hij uit het binnenland had te vorderen, terwijl hij zijnerzijds dikwerf niet dan met veel moeite zich van zijne geldelijke verplichtingen jegens de Europeesche en Chineesche importeurs heeft kunnen kwijten. Voor zoover de belangen der inlandsche bevolking bij de suikerkultuur betrokken zijn, waar die op contract met het gouvernement gedreven wordt, geniet zij op dit oogenblik het groote voorrecht, dat die belangen in spijt van misoogsten en lage marktprijzen volkomen ongedeerd blijven. Evenals aan 's lands schatkist is der suikerrietplantende bevolking van Java eene vaste inkomst verzekerd, die haar gewaarborgd blijft wat er voor het overige ook met het riet en het product gebeure; en het aléatoire van de associatie tusschen de drie belanghebbende partijen valt uitsluitend terug op de suikerfabriekanten, waaronder er in 1875 wederom velen geweest zijn voor wie de nieuwe suikerregeling van Juli 1870 meer verlies dan voordeel heeft opgeleverd; niettegenstaande het aanvankelijk heette, dat juist hunne belangen door die regeling op uitmuntende wijze behartigd, terwijl de belangen der schatkist daarbij niet genoeg verzorgd, en die der suikerrietplantende bevolking geheel en al miskend waren. Neemt men tevens in aanmerking, dat de resultaten van de meeste particuliere suikerondernemingen op Java, voor zoover haar ten minste geen eigene of in

huur genomen gronden ter beschikking staan, in het afgeloopen jaar over het algemeen hoogst ontmoedigend zijn geweest en reeds meer dan eene onderneming den strijd voor haar bestaan heeft moeten opgeven, dan is de gevolgtrekking niet gewaagd, dat ook het kapitaal waarover de Europeesche landbouw-nijverheid in Indië beschikt niet is toegenomen....."

Op grond van deze feitelijke mededeeling is door sommige organen der pers beweerd, dat eigenlijk in 1870, bij de suikerregeling, en in 1872, bij het sluiten der nieuwe overeenkomsten, de suikercontractanten de mishandelde partij zijn geweest; en misschien staat men reeds klaar om te beweren, dat het gouvernement dient de met verliezen worstelende suikerfabriekanten ter hulp te snellen. Men verzuimt echter hierbij te herinneren, dat de in 1870—1872 in contract werkende suikerfabriekanten zelve de suikerregeling en de nieuwe overeenkomsten als buitengemeen voordeelig beschouwden voor de partij, welke thans heet mishandeld te wezen. Men vernam destijds van demonstratie's, die van hooge ingenomenheid getuigden en in de suikerwereld was alles roos- en purperkleurig. Weldra hoorde men dan ook van transacties, aan welke vóór 1870 in de verste verte niet te denken viel. De suikercontracten waren weder à la hausse; velen werden overgedragen met aanzienlijke winst voor de gelukkige bezitters; enkelen werden voor fortuinen van de hand gezet.

Aanzienlijke kapitalen zijn, onder den roep der nieuwe overeenkomsten, opgenomen en in de suikerindustrie vastgelegd. Het is waarschijnlijk, ja zeker, dat met die fabrieken, welke onder den last liggen van de besteedde hooge sommen, de uitkomsten niet te verkrijgen vallen welke de nieuwe eigenaren daarvan verwacht hebben. Ter juiste beoordeeling van het feit door den president der Javasche bank in zijn verslag opgeteekend, dat voor vele fabriekanten in 1875 de nieuwe suikerregeling meer verlies dan voordeel heeft opgeleverd, zou het daarom van belang zijn te vernemen in hoever de schuldenlast aan kapitaal tot het geleden verlies heeft bijgedragen. Immers, men behoeft geen deskundige te zijn om te begrijpen dat eene onderneming, die b. v. de rente, commissie enz. van een kapitaal van vier ton kan torschen, bij gelijke resultaten, onmogelijk de dubbele en drievoudige interesten kan afwerpen, met ronde woorden dat eene suikerfabriek alleen daarom eene mislukte speculatie kan

worden omdat men ze met het contract voor eene te aanzienlijke som heeft overgenomen.

't Gaat dus niet aan om maar oppervlakkig de suikerregeling als nadeelig voor de fabriekanten voor te stellen, alleen omdat er zijn die verliezen lijden in stede van winst te maken. Men dient te weten of van de zijde der verliezende fabriekanten geen roekeloos speculeeren in het spel is gekomen, of zij niet meer gewaagd hebben dan met een suikercontract, zelfs met een intrinsiek goed suikercontract te wagen valt. Eerst dan zal in billijkheid een oordeel kunnen geveld worden over de uitkomsten der nieuwe suikerregeling.

Dat, intusschen, de twee overige bij de gedwongen suikerkultuur op Java belang hebbende partijen, de rietplanters en het gouvernement, niet in de verliezen deelen, is niets meer dan een billijk gevolg eener regeling, bij welke de fabriekant, wanneer de omstandigheden gunstig, de prijzen hoog zijn, de duizenden winst, die daaruit voortvloeien, ook niet met de andere partijen behoeft te deelen. De cijns, het plantloon, de huur der gronden blijven volkomen dezelfde, ook wanneer de fabriekanten tonnen schats winst maken. Natuurlijk dat het aléatoire, het wisselvallige ook voor hunne rekening alleen blijft en bij verliezen, althans de planters, die tegen een vast loon arbeiden, niet in die verliezen te dragen hebben. Het tegenovergestelde zou ruiken naar een leeuwen-contract, waarop toch de suikerfabrikanten, die zich in de vingers hebben gesneden, volstrekt geen aanspraak kunnen maken.

Trouwens, het schijnt nu waarlijk tijd te worden om de suikerfabriekanten in contract met het gouvernement met dezelfde maat te weten, waarmede men de overige ondernemers, de tabaks- en koffieplanters pleegt te meten. De bevolking van Java, wordt gezegd, heeft in 1875 ettelijke millioenen minder in handen gekregen, ten gevolge van den ongunstigen oogst; de kleinhandel en zelfs de groothandel heeft daardoor geleden. Niemand trekt zich echter deze aanzienlijke verliezen aan. Men vernam althans niet dat het gouvernement, door vermindering van belasting, eenigzins de teleurgestelde bevolking is tegemoet gekomen. Iedereen heeft in Indië thans het lief en leed te dragen 't welk uit den aard der zaak zijn deel is. Feitelijk volgt de regeering meer en meer de leus: à chacun la responsabilité de ses oeuvres." Er is geen reden om daarop, ten

gunste van weder hulpbehoevende suikerfabriekanten, op nieuw eene uitzondering te maken.

EEN OUD-PLANTER.

De proeven met de padikultuur, volgens de methode van den adviseur-honorair, den heer K. F. Holle, worden in verschillende streken van Java voortgezet. Ons zijn daaromtrent rapporten geworden, welke handelen over de uitkomsten verkregen in 1874 en 1875 in de afdeelingen Kendal, Ngrowo, Keboemen, Tjilatjap en Demak. Over 't algemeen zijn die niet ongunstig en geven de proefvelden voordeeliger uitkomsten dan de velden welke op de gewone wijze beplant worden. Alleen in Demak is de verhouding omgekeerd; maar het schijnt dat daar de plantmethode van den heer Holle minder oordeelkundig wordt toegepast, misschien wel met vooroordeelen te worstelen heeft.

De bestaande vooroordeelen te overwinnen, is echter een eerste vereischte om de zaak in een gewenschte richting te brengen. Van welken delicaten aard die soms kunnen zijn, leert ons onder andere de heer Sollewijn Gelpke, de gecommitteerde voor de rijstkultuur in de residentie Kediri. Hij verhaalt hoeveel moeite hij zich gaf om de vrouwen voor het korrelsgewijze uitzaaien en voor het zorgvuldig uitplanten te interesseeren, op grond dat 't de vrouwen zijn, vooral in het huishouden van den Javaanschen boer, die voor de toekomst zorgen en daardoor alleen reeds veel invloed ten goede uitoefenen. „Hoewel," verhaalt hij verder, „wij meer dan eens er om vroegen, kwamen ze weinig in de sêbarans en bijna in het geheel niet toen de proefvelden beplant werden. Als ze zich nog vertoonden, dan was het waar op de oude manier werd geplant. Zorgvuldig bleven ze uit de vakken, waar het in rijen gebeurde. „De vrouwen kennen dat werk niet" of „ze willen die nieuwe manier niet volgen," heette het, toen we naar de reden vroegen. Een oud man lichtte ons beter in. „Bij zulke gelegenheden," zeide hij en bedoelde de proefbeplanting, „zijn er gewoonlijk vele prijaji's; en de desalui zijn „jaloersch en willen niet hebben, dat hun vrouwen daar met de bloote beenen staan, als de prijaji's er naar kijken." De reden was overtuigend en de les leerzaam. Die de padikultuur verbeteren wil, hij zij

Europeaan of Inlander, ga toch niet met staatsie naar de velden. Als hij het hoofd der desa, waarvan hij de sawahs bezoekt, bij zich heeft, kan best elk ander gevolg gemist worden."

Een andere ongunstige omstandigheid valt bij de padikultuur in Kediri op te merken. Het is 't veelzins verstorend element der santri's, die zich daar van een niet zeer voordeeligen kant doen kennen. „De rijstplanter hier," zegt de heer Gelpke, „wordt in zijn arbeid behalve door de familieleden geholpen door santri's, die tegen den planttijd bij duizendtallen uit Banjoemas, Bagelen, Kedoe en de Vorstenlanden komen aanzwermen en een groot deel der sawahs tegen een kwart der opbrengst beplanten, wieden en oogsten.

„Hoewel de bezitter van het veld er een wakend oog ophoudt, kan hij er niet tegen, dat de santri's de zaailingen ruw behandelen en slordig op ongelijke afstanden uitplanten en dat zij het wieden soms geheel nalaten. Hij moet oogluikend toezien en zelfs veroorloven, dat zij veel meer dan het een vierde der opbrengst nemen, om hun hulp voor een volgend jaar niet te missen.

„Een driehonderdtal wegingen leverde het bewijs, dat het bedoelde kwart gedeelte dikwijls tot een derde en zelfs tot meer aangroeit. De santri's immers hebben door gewoonte niet alleen het recht om zelf het gesnedene in vieren te deelen, maar ook om het hun toekomende deel er af te nemen, waarvan zij gebruik maken, om de voor hen bestemde gèdengs zoo stijf mogelijk te binden en er padi voor te nemen, die in den ochtend is gesneden en door het den geheelen dag aan de zonnestralen bloot te staan, belangrijk is ingedroogd.

„Terwijl het gewas, dat zij geplant hebben, groeit, blijven zij in de nabuurschap rondzwerven, terende op den meégebrachten leeftocht, en als die opraakt, zich geneerende met bedelen of stelen. Het opdoen van godsdienstige kennis is voor hen bijzaak, en geen hoofddoel van het omdolen zoover van hunne woonsteden. „Ze loopen even goed naar de ronggings als andere jongelui," zei een Inlander, om toch maar duidelijk te maken, dat we ze niet als heiligen moesten beschouwen.

„Voor de leus slechts, om mogelijk niet als landlooper te worden opgepakt, wonen ze bij den een of anderen g o e r o e, die hen de drie eerste dagen na aankomst te eten geeft, om daarvoor met eenige diensten en met hun djakat te worden beloond.

„Hetgeen ze na den oogst van hun aandeel padi overhouden, na de schulden te hebben betaald, maken ze te gelde en trekken verder, om een volgend jaar terug te komen."

De assistent-resident Gaade, gecommitteerde te Keboemen, in Bagelen, noemt een paar andere hinderpalen, die de ontwikkeling van de padikultuur in den weg staan: De verbrokkeling der gronden. In vele dessa's is het aandeel van een landbouwer gelegen op vier tot vijf verschillende plaatsen, een treurig gevolg van het gemeentelijk bezit. De heerediensten. „Zonder nader onderzoek", verklaart de heer Gaade, „is aan te nemen, dat o. a. groote schaduwzijden van die soort van belasting zijn, dat de landbouwer nooit zeker van zijn tijd is, en de druk van de belasting nimmer gelijkmatig kan zijn. Hoe wil nu een landbouwer met hart en ziel de bewerking van zijn veld en zijn aanplant uitvoeren en verzorgen, als hij nu hier dan daar te werk wordt gesteld, en juist dikwijls op een tijd, dat zijn tegenwoordigheid in het veld dringend noodig was. Zulke omstandigheden moeten verlammend werken, en hoe ook geregeld, en hoe ook herzien, zullen de heerediensten altijd de ontwikkeling van de padikultuur in den weg staan.

„Herhaaldelijk doet zich het feit voor, dat een landbouwer, die tevens een ambacht uitoefent, in de laatste functie een dagloon van vijftig tot zestig cents verdient. Breekt nu de tijd aan, waarin hij zijn veld óf moet beplanten óf wieden, enz., dan laat hij dat werk niet over aan anderen, die het gaarne voor dertig of veertig cents dagloon doen zouden, maar offert liever zijn verdiensten voor eenige dagen op, om het zelf te kunnen doen. De heerendienstplichtige, die niet bij machte is een plaatsvervanger te stellen (en de meesten kunnen zich geen uitgave van dertig tot veertig cents veroorloven), moet zijn veldwerk laten varen, of dikwijls te overhaast uitvoeren."

Elders constateert de heer Gaade, dat toen, ten gevolge der rijstschaarschte in Bagelen, de heerediensten gestaakt en alle werken in vrijen arbeid werden uitgevoerd, de werken op de laatste wijze uitgevoerd niet veel duurder bleken te zijn dan die in heeredienst, omdat tegen volle betaling elke werkman zooveel meer en zooveel beter werkte dan een heerendienstplichtige.

De plantmethode van den heer Holle heeft met nog meer hindernissen te worstelen. Er zal daarom taai geduld en stalen volharding noodig wezen om ze noemenswaardig bij de inlandsche

padiplanters ingang te doen vinden. Wij wenschen, intusschen, den verdienstelijken adviseur-honorair een en ander toe en hopen van harte dat hij nog getuige mag wezen van den goeden uitslag zijner welgemeende pogingen tot verbetering der voorname volksindustrie op Java.

Onder de bewoners der Battalanden bevindt zich een stam, die, niet evenals de overige Batta's, de lijken zijner afgestorven leden begraaft, maar aan den brandstapel prijs geeft. Het is de stam die de marga Sembirang uitmaakt. Het verbranden heeft plaats op de vlakte in de nabijheid van de kampoeng en onder toeloop van een groote menigte toeschouwers. Bij de armen wordt het lijk op eenvoudige wijze, bij de rijken met een grooten lijkstoet en met muziek naar den brandstapel gebracht en worden maaltijden gegeven. De brandstapel is ook grooter of kleiner naar de gegoedheid der erfgenamen en is samengesteld uit een bijzondere houtsoort, d a u w k o e n genaamd. Het lijk wordt op een derde van de hoogte midden in den stapel geplaatst. Als het vuur er in gebracht is, roepen de verwanten en de andere omstanders: „Verbrand snel, opdat de golven u spoedig medevoeren!" totdat de beenderen tot asch zijn vergaan. Die asch wordt verzameld en in een pot bewaard voor een godsdienstig feest, p a k o e a l o e h genaamd, dat eens in 't jaar gedurende een geheele maand gevierd wordt.

Op dit feest wordt de asch der dooden in schepen geladen om af te varen naar de verblijfplaats der geesten. Zulk een schip bestaat uit een plank of balk, zeven esta of nagenoeg drie el lang, van onderen wigvormig, uit het midden naar de uiteinden zich verheffende en scherp toeloopende. De voorsteven draagt het beeld van een leeuw. Op de bovenzijde zijn de dooden afgebeeld, en nu wordt elks asch bij zijn beeltenis geplaatst en daarnaast aan een mast zijn wapenen en kleederen, zijn goud en zilver en wat hij meer gedurende zijn leven in gebruik had, opgehangen. Zóó toegerust wordt het schip in optocht rondgevoerd en eindelijk met stutten op een bamboevlot bevestigd. De masten en wat zij dragen worden teruggenomen, ieders urn onder zijn beeltenis op het vlot gezet, en, voorzien van allerlei spijzen, varen de schepen af, twintig en meer te gelijk, elke ondersoekoe

op een zelfde schip vereenigd. Hun bestemming is Mekka, maar niet dat van den Islam, een ander Mekka, dat ver over de zeeën gelegen is en de namen draagt van Sanggarpoera en Sanggarapi. (Verg. C. de Haan, Verslag van eene reis in de Bataklanden, in de verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, deel XXXVIII.)

Volgens de eerste aflevering 1876 van het „Tijdschrift voor nijverheid en landbouw in Nederlandsch-Indië," was op het einde van augustus de kinaoogst van verleden jaar op alle gouvernements-etablissementen afgeloopen. In het geheel zijn 68000 boomen geschild, die een hoeveelheid van 87000 Amst. ponden bast hebben opgeleverd. Daarvan waren op ultimo september naar Tjikao afgevoerd 77827 Amst. ponden en bleven nog in het kinapakhuis te Tjikalong ruim 9000 Amst. ponden, die in den loop der maand october zouden afgevoerd worden.

Door vrije arbeiders waren in het derde kwartaal van 1875 13509 dagdiensten verricht. De tuinen, waaruit geoogst is, werden gereed gemaakt om in den west-moesson met betere kinasoorten, voornamelijk C. Calisaja Ledgeriana beplantte worden.

De oogst van 1874 is den 30sten juni van verleden jaar te Amsterdam geveild. Die veiling heeft zeer goede resultaten opgeleverd. De gemiddelde prijs van den bast dooréén was 142^{35} cent per $^1/_2$ kilogram, tegen 141 in 1873 en 123^{74} in 1874. De bruto opbrengst van den verkoop was ruim *f* 80,000. De Succirubrabast maakte den minsten prijs, slechts 85^{15} cent, de Ledgeriana den hoogsten, 387^{73} cent per $^1/_2$ kilogram. Officinalis werd betaald met 220 cent per $^1/_2$ kilogram.

De aanvragen door particulieren om kinazaden nemen aanhoudend toe. Daaraan wordt steeds zooveel mogelijk voldaan. Het is echter niet doenlijk aan alle aanvragers Ledgeriana-zaden te zenden, daar slechts een vijftigtal boomen dezer soort nu en dan enkele vruchten voortbrengen en een groot gedeelte der zaden nog noodig is voor de uitbreiding der gouvernements-kultuur. Officinalis-zaden echter zijn steeds en in elke hoeveelheid verkrijgbaar.

De eerste Europeesche bewoners van Australië waren veroordeelden, die uit Engeland in 1788 aldaar werden gedeporteerd. De eerste vrije immigranten kwamen er in 1815; van 1820 tot 1827 telt men er slechts eenige honderdtallen; in 1828 en in 1829 eenige duizenden, allen uit Groot-Brittanje. Sedert dit tijdstip ging de immigratie snel vooruit, namelijk:

van 1830 tot 1839	53,274	personen.
„ 1840 „ 1849	126,937	„
„ 1850 „ 1859	498,537	„
Totaal in 30 jaren . .	678,748	personen.

Bij dit getal van uit Engeland naar Australië geëmigreerden komen nog de avonturiers, die er uit alle deelen der wereld heen stroomden na de ontdekking der grondmijnen in 1851; alsmede de personen die door het emigratie-bureau, te Londen van wege het gouvernement georganiseerd, verzonden werden. Van 1847 tot 1859 bedroegen deze laatsten, voornamelijk werklieden uit Engeland en Schotland en landbouwers uit Ierland, niet minder dan 257,288 personen.

Onder de vreemde immigranten uit Europa zijn de Duitschers het talrijkste. In 1838 kwamen 600 Pruisen gronden huren, onder voorwaarde ze tegen een vooraf bepaaalden prijs te mogen koopen. Na verloop van twee jaren waren vele dezer kolonisten reeds eigenaren der gronden die door hun bebouwd werden. Hun voorbeeld heeft vele hunner landslieden naar Australië gelokt, die zich over het geheele land, voornamelijk te Victoria familie'sgewijze hebben gevestigd. Na de Duitschers volgen de Zwitzers. Men treft er slechts enkele Italianen en Franschen.

Evenals in Californië, heeft de Chineesche immigratie in Australië een noemenswaardige verhouding aangenomen. In 1866 bevonden er zich reeds 18,000 Chineezen. Dit getal is sedert verdriedubbeld. De meesten zijn mijnwerkers. Rondom de steden oefenen zij het bedrijf uit van warmoeziers en voorzien de markten van versche groenten en vruchten. Anderen zijn knappe handwerkslieden; de nederigste bedrijven zijn hun welkom en zij werken voor lagere loonen dan de Europeanen. In Victoria zijn zij het talrijkste.

Ook in Australië zijn zij, evenals in Californië, ongaarne gezien en onderworpen aan exceptioneele lasten. Zij moeten er een invoerrecht betalen van 10 pond sterling, meer dan 2 pond per maand voor het patent van mijnwerker en 20 pond per

hoofd voor de kosten van perceptie. De schepen, welke te Melbourne aankomen, mogen slechts een Chinees per tien tonnen lading invoeren. De Chineezen trachten deze zware belastingen te ontduiken door in het geheim te ontschepen op de kusten van zuidelijk Australië, die minder door de douane worden gesurveilleerd, en van waar zij te land het gebied van Victoria binnen dringen. Om daar te kunnen verblijven, moeten zij echter eene belasting van 6 pond per jaar betalen. Eindelijk is een zware belasting gelegd op den opium, het geliefkoosd heulsap der Chineezen.

Daarentegen worden de Europeesche immigranten alle mogelijke faciliteiten aangeboden. De domeingronden worden in het openbaar verkocht tegen een inzetprijs van een pond per acre. Men kan in Engeland zelf eigenaar worden van een stuk land in Australië, wanneer men den prijs slechts stort in de kas van het koloniaal agentschap. Ieder vreemdeling kan, zonder genaturaliseerd te zijn, vaste goederen koopen en daarover naar willekeur beschikken. Voor de naturalisatie wordt alleen vereischt een vijfjarig verblijf in de kolonie en de betaling eener geringe som. De eed van trouw wordt in handen van het districtshoofd afgelegd, zoodat de genaturaliseerde zich schier niet eens behoeft te verplaatsen.

Batavia in het begin der achttiende eeuw.

CORNELIS CHASTELEIN, RAAD VAN INDIE.

In de maand juni van het jaar 1705, leefde op Seringsing, in stille eenzaamheid, een scherpzinnig en kundig dienaar der O. I. Compagnie, wiens naam wel verdiend aan de vergetelheid ontrukt te worden, namelijk de wel edel gestrenge heer Cornelis Chastelein, die toen dertig jaren in Indie, voornamelijk te Batavia had doorgebracht. Met het schip 't Huis van Kleef, in 1675 als adsistent in Indie aangekomen, werd hij, vijf jaren later, benoemd tot onderkoopman, in 1684 tot koopman en in 1690 tot tweede opperkoopman van het kasteel. Hij schijnt daarna, op zijn verzoek, buiten den dienst der Compagnie te zijn getreden tot 1705, toen hij als buitengewoon raad van Indie werd aangesteld, welke aanstelling, vier jaren later, gevolgd werd door die van gewoon raad van Indie. In die laatste betrekking, zoomede die van president van de weeskamer te Batavia, overleed hij den 28 juni 1714. Eenige maanden te voren, had hij, bij testamentaire beschikking, het hem toebehoorende landgoed Depok vermaakt tot een altijddurend fidei-commis ten behoeve zijner vrijgegeven lijfeigenen, mannen, vrouwen en kinderen, ten getalle van omtrent 200 personen, met de bepaling dat zij onder een eigen bestuur, uit hun midden gekozen, zouden leven en met het verzoek aan de regeering dat zij deze beschikking zoude gelieven goed te keuren en de heeren heemraden te gelasten aan de uitvoering daarvan de hand te houden. De regeering oordeelde echter dat deze testamentaire beschikking strijdig was met de resolutie van 29 mei 1705 op de fidei-commisen geno-

men en veel verder ging dan aan een particulier naar rechten geoordeeld kon worden te competeeren, weshalve het verzoek zooals het daar lag werd afgeslagen en van de hand gewezen, „onverminderd Zijn Ed. dispositie tot altijddurend gebruik van voorgenoemde landen aan Zijn Ed. nagelaten en vrijgegeven slaven en hare nakomelingen in zijn geheel werd gelaten en achtervolgd zal mogen worden, doch niet onder de gestelde regeering van aparte hoofden uit voornoemde vrijgegeven slaven, maar onder kommando en bestier van den koopman Anthony Chastelein, als zoon en erfgenaam van den gedachten en overleden heer Cornelis Chastelein."

Deze handeling in extremis van den heer Chastelein doet reeds vermoeden dat men hier te doen heeft met een niet alledaagsch werktuig der Compagnie. Inderdaad, blijkt uit zijne nagelaten en in het Rijks archief behouden gebleven geschriften dat hij behoorde tot de denkende en niet uitsluitend op eigen voordeel bedachte leden van de voormalige Indische regeering. Land, volk, bestuur, zelfs de belangen der Compagnie boezemden hem belang in en van die belangstelling gaf hij veelmalen blijken door verziende en praktische betoogen, die wel is waar, in den eenmaal aangenomen sleur verloren gingen; maar toch aantoonen dat zoo de Compagnie ernstig verbeteringen had gewenscht, haar noch den weg welke daartoe behoorde te worden ingeslagen onbekend behoefde te blijven, noch de mannen ontbroken hebben in staat om die verbeteringen in te voeren. Wij wenschen dit oordeel te rechtvaardigen door een opstel van den heer Cornelis Chastelein, eenigzins in den vorm omgewerkt, hier mede te deelen, 'twelk ons tevens vergunt een blik te werpen in den toestand van Batavia in het begin der achttiende eeuw.

Volgens de bij de inlanders bestaande overlevering, die de heer Chastelein uit nieuwsgierigheid meermalen daaromtrent ondervraagd had, was in 1705 geen enkele afstammeling meer te vinden van de vóór de stichting van Batavia te Jacatra gevestigde inboorlingen. De verstrooiing moet echter niet, althans niet uitsluitend aan de Hollanders geweten worden. Tijdens de belegering van het kasteel in 1619 werd de pangerang van Jacatr

met zijn geheel geslacht ontvoerd door de Bantammers, die tevens de landen ten eenenmale ontvolkten. Nog lange jaren na den aftocht van de gewapende benden uit Bantam, bleven de Ommelanden den bewoners van het kasteel geheel onbekend. Zij waren tot den woesten natuurstaat teruggekeerd, slechts bewoond door eenig schuim en samengerot volk, „zoowel Bantammers als andere Oostersche Javanen." Door die lieden werden de omstreken wederom een weinig bevolkt, „doch zonder orde of regeering," tot na den Bantamschen oorlog, „wanneer de vijand ons hier, in het gezicht van de stad, met een leger te land dorst aantasten." Na den vrede van 1659, „waren wij hier nog maar eerst in staat om langzamerhand deze landen te beginnen ontdekken en wat te reguleeren, dat tot den jare 1670 nog niet verre was gevorderd, doch sedert na dato tot heden hebben die eerst een ander oog en aanzien gekregen."

Toch nog niet zeer bekoorlijk. Wel is waar had Batavia „zoo veel bekwame, aanlokkende hoedanigheden tot een kolonie, als men moeielijk op een andere plaats in de wereld, daar alles zoo bij malkanderen is, zoude kunnen vinden, hetwelk al van ouds de heeren Zeventienen en alle verstandige, menschlievende luiden ook zoodanig begrepen hebben. En zeker is het, dat, indien dit groote eiland Java, dat meer dan een millioen menschen den kost geeft, van den beginne door ons Europeanen sterk bevolkt en alzoo tot een machtige kolonie aangekweekt ware, daar mettertijd een jong Rome uit zoude geboren zijn, daar ons zoo vele vorstendommen een ruimen weg en schoone gelegenheid toe aanwijzen, waardoor wij over al deze Oostersche vorsten tot een stuk weegs om de Noord genoegzaam als onze tributarissen volslagen zouden gedomineerd hebben; en wij in dezen hoek zoo machtig zouden zijn dat wij nooit geen Europeanen zouden behoeven te vreezen, dat die ons daar eindelijk nog eens uitslippen zouden, hetwelk ons in den tegenwoordigen staat, bij eenigen tegenspoed, eerder zoude kunnen overkomen, als men zich in 't vaderland kan inbeelden.

„Doch een zaak van zulk gewicht heeft bijna een geheele eeuw gefluctueert, en is door degenen van een ander gevoelen, die dat vermogens geweest zijn, zeer gestremd en dikwijls overdwarst geworden, waardoor de opiniën over de koloniën in zulken verwarden en onzekeren stand zijn geraakt, dat sommigen het voor onmogelijk, althans ondienstig houden om de verwarring weder

te ontknoopen." „Ten einde daaromtrent alles in een geregelden staat te brengen," voegt de heer Chastelein moedeloos hierbij, „hebben reeds veel wijzer dan ik vruchteloos hun hoofd gebroken. Zeker is het dat daar eensklaps geen vaste regel toe voor te stellen of uit te maken is en zal het daarmede moeten komen als met de menschen, die eerst kruipende, vervolgens gaan en staan leeren en daarna volkomen hun krachten beginnen te krijgen."

Gedurende den oorlog met Bantam in 1655 en 1656 had de regeering besloten de stad te zuiveren en gelast de Javanen en andere inlanders in afzonderlijke wijken of kampongs, ieder naar zijn landaard, te vereenigen. De vermeerdering der bevolking had die strenge afzondering in onbruik doen geraken. Twee groote wijken, in de wandeling genaamd Mangadoea, bij den grooten Zuider heereweg, en Paggerman, aan den anderen kant der stad buiten de Utrechtsche poort, wemelden van allerlei soort van Oosterlingen, vreemde zoowel als inlandsche. Van uit die wijken, moesten velen gestadig naar buiten zwermen en zich hier en daar neerzetten om aan den kost te komen, „hetgeen die menschen gansch niet gelegen komt, daar zij vrouw en kinderen in de kampongs een vast domicilium moeten laten houden, niet alleen om de dubbele kosten, maar ook omdat de vrouw onder deze Inlandsche Oostersche natiën na avenant meer werk als de mans doen."

In de omstreken had zich een mengelmoes van bevolking van niet zeer gunstig allooi vermenigvuldigd, „malkanderen overkropt op den hals zittende en die, tot groote schade en kwelling van het gemeen, meest bestaan van het debaucheeren, aanhouden en vervoeren der slaven, benevens andere guitenstukken meer." Onder die andere „guitenstukken" nam het buffelstelen een duchtige plaats in. Sedert een tien- of twaalftal jaren was het een bedrijf van geregelde benden, dat straffeloos kon worden voortgezet. De politie en justitie van dien tijd deed de zaak meer kwaad dan goed. Kwam een landman bij den landdrost klagen over buffeldieverij, geweld of anderen overlast, dan kreeg hij een gerechtsdienaar, aan wien de klager een rijksdaalder benevens den kost moest bezorgen, om den beschuldigde voor de landdrost te brengen. De beschuldigde verzuimde niet te verschijnen, ontkende het gepleegde feit met een onbeschaamde tronie en had gewoonlijk eenige medeplichtigen tot zijn dienst als getuigen à décharge, „waarin zij malkanderen altijd behulp

zaam genoeg in zijn, alzoo die fielten de een den anderen dagelijks daartoe van nooden hebben en zoo onder hen de eene hand de andere wascht." Niet zelden werd, volgens den heer Chastelein, de zaak uitgewezen als in de fabel: „de oester en de pleiters;" de landdrost confiskeerde den in dispuut zijnde buffel, liet beide partijen in het blok zetten en „condemneerde ieder in een boete, die zij fourneeren en betalen moesten, willende daaruit geraken." — „Zoo snijdt zijn mes aan twee zijden!" laat hij terecht hierop volgen.

Niet altijd handelde echter de landdrost zóó summier. Wanneer hij vermoedde dat hij te doen had met menschen, die zich wat meer deden gelden dan gewoonlijk van mindere Javanen te verwachten is, verwees hij partijen naar den rechter. Maar dan waren zij er niet beter aan toe. „Daar staat dan Javaantje, als een naakte wurm en kijkt, schoon hij anders snugger genoeg is. Kennis om te procedeeren, noch geld, dat daartoe vereischt wordt, heeft hij niet, en niemand wil hem zonder dat, en nog wel een gedeelte vooraf op de hand, dienen. Of de rechter zulks al op zijn best pro Deo aan een procureur ordonneert, die doet dat niet als met weerbarstigheid, grauwen en snauwen, omdat hij daar geen gevoelen van in de beurs krijgt en houdt haar vervolgens zulken langen tijd in de stad op, dat de beleedigden liever stilletjes misnoegd heen gaan en het klagen menageeren, ondervonden hebbende wat daar al aan vast is."

Niet onduidelijk geeft de heer Chastelein te kennen, dat het eenige recht dat in de omstreken van Batavia heerschte de vendetta was. Talrijke moorden werden er gepleegd, waarvan eenvoudig werd gezegd dat de vermoorde wel zijn gerecht loon zal verkregen hebben en de moordenaar ook wel den een of anderen dag zijn beurt zou krijgen. Zoo onveilig achtte men te Batavia de Ommelanden en zoo weinig bekreunde men er zich om ze van het kwaad gespuis te zuiveren, dat de landdrost zich nooit ter plaatse begaf waar een persoon was verslagen, maar bestendig gelastte het lijk van den verslagene naar Batavia met den moordenaar en de getuigen te brengen, hetgeen de inlanders slechts „een grooten afschrik van het stadhuis" gaf en liever in het voldongen feit deed berusten.

De zeer gemengde bevolking van Batavia leefde schier buiten elke wet en regel. Blijkbaar stelde de regeering zelve daarop niet veel prijs. Hare „placcaten" werden slechts afgekondigd en

bij biljetten aangeslagen; „maar," zegt de heer Chastelein, „dat duurt slechts totdat dezelve afgescheurd en daarmede vergeten zijn; dewijl men de placcaatboeken, benevens de placcaten, die daar nog dagelijks bijgekomen zijn, tot gerief van de gemeente niet laat drukken, en, indien iemand die wilde laten copiëeren, dat zou veel kosten en dan nog in twijfel wezen of men zulks wel zoude toestaan; doch die onwetendheid komt niet kwalijk te pas als men iemand daarmede wil kwellen en moeielijkheden aandoen, allegeerende en komende dan met oude wetten voor den dag, die weinig lieden en nog minder de gemeene man ooit bekend geweest zijn of van gehoord hebben." Elders verklaart hij ronduit dat de meeste placcaten en orders alleen dienen om de officieren van de justitie rijk te maken en „voor de conniventie daarvan een gestadigen impost te trekken, want, zoo lang als er geen straf is over het kwalijk of niet executeeren van goede orders, zoo zullen de executeurs altijd hun eigen en nooit 't gemeene beste zoeken."

Niets was verder omschreven omtrent de regels te volgen ten aanzien van inlandsche Mohammedanen, hoe zij zich naar de Hollandsche en daarnevens naar hunne eigen wetten hadden te gedragen; wat men omtrent hunne huwelijken en echtscheidingen, de gemeenschap van goederen, de schenkingen en erflatingen onder hen had te observeeren. Als eenig rechtstreeks over de inlandsche bevolking gesteld bestuur, had de regeering slechts enkele Javaansche luitenants en vaandrigs aan de kapiteins der Oosterlingen toegevoegd, zonder tevens die inlandsche autoriteiten wettige middelen van bestaan aan te wijzen. Natuurlijk namen zij daarom de toevlucht tot onwettige middelen. De meesten leefden van afpersingen „dewelke zij op de lieden laten bedrijven die onder haar bescheiden in 't land wonen," van het vernielen, schenden en berooven van 's Compagnie's bosschen, en van het stelen, „daar zij eenige van de doortrapste fielten expres toe aanhouden. Dierhalve mag men wel zeggen zonder hen ongelijk aan te doen dat de gemelde luitenants en vaandrigs de grootste dieven, moordenaars en oorzaken van die schelmstukken zijn, gelijk de rechtbanken ook veelmalen ondervonden en diverse daarover gestraft hebben."

In 'tgeen het bestuur en de burger- en crimineele wetten t kort schoten, werd niet door godsdienstige voorschriften, althans niet door die van den christelijken godsdienst voorzien. De hee

Chastelein verklaart dat wel honderd Oostersche ingezetenen, waaronder Chineezen, de beste en werkzaamste inwoners, den Islam omhelsden tegen een enkel, die tot het christendom overging. De inlandsche christenen, Mardijkers genaamd, meestal afkomstig van de kust van Malabar, Bengalen enz. en van gemengd Europeesch bloed, waren, vergeleken bij andere Oosterlingen, vooral bij de Chineezen, „van zulke slechte sorteering, dat ze de kolonie heel weinig, men mag wel zeggen geen nut toebrengen, 't meeste gedeelte de gemeente maar tot een last verstrekkende, uitgezonderd in hoovaardij, snood en listigheid. Meergemelde Mardijkers gaan met een bespottelijke Portugeesche verwaandheid kwansuis als wij op zijn Europeesch gekleed, doch meest zonder hemd, kousen of schoenen, met een kale doorluchtige rok, daar gemeenlijk de flenters bij hangen en hun pik zwarte tronie en pooten zoo aardig op afsteken en pareeren als een kwakzalvers aap, die met zijn beste pakje opgeschikt is, latende zij zich echter niet minder voòrstaan als ons gelijken te wezen. Zij weten zich ook wonderwel bij de Europeanen, zelfs van de vermogendste, met vleien en uiterlijke gedienstigheden te insinueeren, van dewelke of van haar ouders, sommigen in voortijden slaven, minnens, enz. geweest zijn, waardoor het komt dat meest alle de kapiteins en hoofdofficieren van de Mardijkers of inlandsche christenen van de canailleuste soort van zwarten zijn, daar de Oosterlingen en Chineezen niet zonder reden degoût en verachting voor hebben, en dat dezelve zeer tegen de borst stoot om, christen wordende, daar onder te moeten staan, mitsgaders den voortgang van het christendom werkelijk doet stremmen."

Overigens, hadden de Hollandsche predikanten geen slag om met de inlanders om te gaan. Hunne eenzijdige, bekrompen opvatting van het christendom was een niet gering bezwaar. Zij stonden stokstijf op de in Patria gebruikelijke vormen. Onnoozele menschen, die lezen noch schrijven konden, moesten toch hunne vraagboekjes en cathesatiën gebruiken en eene halsbrekende lange belijdenis afleggen. Buitendien was het sedert eenige jaren gebruikelijk dat, als ouders hunne belijdenis hadden gedaan en met hunne kinderen zouden gedoopt worden, die boven de zeven jaren afgezonderd werden en deze eerst den doop werd toegediend als zij later mede hunne belijdenis konden doen, „hetgeen groote twijfeling en mismoedigheid in die nieuwe

christenen veroorzaakt wanneer intusschen de gemelde hare kinderen ongedoopt komen te sterven." De heer Chastelein geeft den raad om hierin meer het voorbeeld der apostelen en „eerste oudvaders" te volgen, die „toegevendheid in den beginne tot voortzetting van het christendom hebben gebruikt om geen ergernis aan de joden en heidenen te geven." Hij is nooit vreemd van het gevoelen geweest, „dat men de religie met een goede conscientie en oogmerk ook wel wat op een politieke leest kan schoeien," en hij verhaalt dat hij zich niet weinig kosten heeft getroost om zijne voornaamste lijfeigenen in de christelijke godsdienst te doen onderwijzen, met het doel om „boven de plicht van een christen" te profiteeren van hun meerdere trouw en aanhankelijkheid, daar anders „de Mohammedanen meest alle slaven bederven en aan hun snoer houden." Men moest er echter niet van vergen wat van Hollandsche ingewijden werd gevraagd. Men zou „meer Oosterlingen animeeren om tot ons in 't christendom over te komen wanneer men de vraagboekjes en catechisatiën, mitsgaders de belijdenis wat geliefde te verkorten en hen niet anders opleide als eenvoudig de Tien geboden, het Vader ons en de Twaalf artikelen des geloofs en verder niet als met weinig woorden eenige van de gewichtigste grondregelen des christen geloofs, dewijl zijlieden het doch onmogelijk onthouden kunnen en in een jaar of twee 't een met het ander vergeten zijn, en voor de eerste maal de proef hebbende doorgestaan, zich om hetzelve wel te onthouden niet zeer bekommeren, gelijk zelfs onder ons Europeanen mede geen ongehoorde zaak is."

De heer Chastelein behandelt mede de bronnen van bestaan der Bataviasche burgerij, onder welke de suikerindustrie de voornaamste was. Sedert het midden der zeventiende eeuw schreven de heeren Zeventienen gestadig der regeering te Batavia aan om daar de suikerteelt aan te moedigen en het product van de suikermolenaars voor de retouren op te koopen. Reeds bij eene resolutie van 1637 liet de regeering zich met die kultuur in en sedert kwam zij daarop herhaaldelijk terug. In 1691 besloot zij zelfs de suikermolenaars te gemoet te komen door al hunne suiker, een kwantiteit van twee jaren vertier, in 's Compagnie's pakhuizen op te slaan, tegen dadelijke betaling van de helft, de overige te kwijten bij verzending, tegen 4 rijksdaalders per picol. „Doch in 't vervolg heeft men daar zoo gunstig niet mede gehandeld en is men (ligt om bij de heeren in 't vaderland dank

te behalen) vrij wat van de letter en goede intentie van de favorabele en billijke resolutie afgeweken, niet alleen met de prijzen telkens te verminderen; maar ook zelfs met uitsluiting van vele suikermaalders, die gemelden haren zoeten decht niet direct aan de Compagnie kunnende leveren, haar suiker aan zoodanige gunstelingen, door gebrek van contante penningen, voor een geringen prijs hebben moeten afstaan, dewelke dezelve dan op haar eigen of somwijlen op de gemelde molenaars naam voor vrij wat meer in 's Compagnie's pakhuizen hebben weten te krijgen."

De handel van grove waren alleen in 's Compagnie's handen zijnde (de morshandel betrof meestal juweelen en andere min pondereuse artikelen), zoo was het voldoende de suiker voor de Compagnie te weigeren, om de fabriekanten te dwingen de picol tegen $1^1/_2$ tot 2 rijksdaalders af te staan. De heer Chastelein haalt een voorbeeld aan van een ondernemend Hollander, de eenigste van zijn tijd die zich op de suikerindustrie had toegelegd. Jan Lambertsz. de Radder namelijk, eertijds schipper, later gedurende vele jaren vice-president in het collegie van schepenen, liet zijne weduwe, die hertrouwde met den majoor de Roy, eene suikeronderneming na, welke te niet ging omdat zij dikwijls niet eens der Compagnie de helft mocht leveren van hetgeen bij de „wijdgemouwde" Chineezen genomen werd. De heer Chastelein voegt hierbij dat dit al heel weinig strookte met de order van de principalen, die, in hunne missive van 10 september 1650, de regeering te Batavia recommandeerden de burgers aldaar boven alle vreemdelingen te prefereeren. „Maar van zulke orders te spreken is een taal die men somwijlen niet graag hooren wil of waarvoor men doof is, uit welke vorenstaande het niemand zal kunnen vreemd dunken, dat daardoor eindelijk verscheidene van die ongelukkige suikermakers met de noorderzon (op zijn hollandsch gesproken) verhuisd zijn."

Aan die knoeierij werd kort en kras een einde, voor een tijd althans, gemaakt door den directeur-generaal van Riebeek. Dadelijk bij zijn optreden als zoodanig liet hij alle suikermolens opnemen, daarvan een rol opmaken en de hoeveelheid der door de Compagnie te nemen suiker over alle molens pondspondsgewijze omslaan. In 1705 was echter die maatregel feitelijk overbodig geworden. De gezamenlijke molens konden niet de hoeveelheid leveren, welke de Compagnie aanvroeg.

De suikerindustrie hokte mede wegens gebrek aan brandhout, waarover men reeds destijds begon te klagen. Tijdens de stichting van Batavia, was de stad omgeven door prachtige bosschen, die spoedig onder de bijl verdwenen voor de houtwerken waarmede Batavia werd gebouwd en waarbij men zeer verwoestend te werk ging. Boschbranden en onoordeelkundige ontginningen, vervolgens de suikermolens deden het overige, zoodat van de woudenpracht in de onmiddellijke nabijheid van Batavia, in het begin der vorige eeuw niets meer was overgebleven.

Reeds toen kwamen boedjangs uit Cheribon en de Preangerregentschappen hunne diensten bij de suikerfabriekanten in de Bataviasche ommelanden aanbieden. De heer Chastelein vermeldt de ware reden van het heen en weer trekken van die arbeiders. De regenten en andere inlandsche hoofden verboden hen zich met vrouw en kinderen, vee, enz. naar ons grondgebied te begeven, hoezeer dit verbod in strijd was met „de gepretendeerde Javaanse en natuurlijke vrijheid, daar ze anderzins nauw genoeg omtrent gezeten zeer glorieus op zijn, hebbende de gemelde regenten of hoofden der districten en dorpen altijd hetzelfde belet, de mans maar alleen met haar lijf toelatende te vertrekken, dewelke zich dan hier zoolang in dienst aan de suikermolens en verder landswerk, of ook wel tot stelen begeven, tot dat ze, na hun doen, wat bij malkanderen gekregen hebben, daar ze wederom mede terugkeeren na hun land en dan een groot gedeelte daarvan moeten contribueeren aan voormelde regenten of hoofden, daar ze onder bescheiden zijn, tot betaling van zeker hoofdgeld voor hen zelf en hunne familie, mitsgaders hunne vrienden, die door onvermogen daarin mochten gemankeerd hebben.... Uit 't welk heel ligt de reden is te beseffen waarom dat zij de vrouwen en kinderen aanhouden als borgen voor de terugkomst van de mans, dewelke alzoo het geld bij vele kleine partijtjes dagelijks van hier vervoeren en ons nevens de Chineezen en andere natiën almede helpen uitputten, behalve nog zekere bebedekte nijdigheid en staatkunde om zich niet te verzwakken en ons daarentegen te doen floreeren, alsmede om zich aan ons noodzakelijk te maken, om ons gerief bij hen te moeten gaan zoeken en halen, daar anderzins wij veel van die accomodatiën, voornamelijk de rijst en peper, voor een groot gedeelte in ons eigen land vinden en hen voor zoo verre zouden missen kunnen, hetwelk de ware redenen en oorzaken zijn dat de Bata-

viasche bovenlanden in vergelijking van de volkrijkheid onzer geburen, bij gebrek van vastblijvende ingezetenen, zoo onbewoond en woest leggen."

De heer Chastelein is van meening dat, om al die redenen, Batavia op verre na niet meer bij machte was om zooveel suiker uit te leveren als het reeds had gedaan, „dat heel kwalijk komt, daar de heeren Zeventienen het met zulken nadruk recommandeeren en eischen, en die in het vaderland zoo gewild is, dat gemelde hoog Edelen verklaren, dat er naast ballast in de schepen naar derwaarts kon geladen worden. Men zoekt het nu goed te maken met eenige suikermolens in de rivier van Krawang, aan de spruit 't Siboet en aan de Bekassie te laten oprichten; doch dat is verre van de hand en zijn moeielijke moerassige rivieren, daar ze op de eerstgenoemde met kanoos wel twaalf tot veertien dagen tijd van doen hebben om van Batavia heen en weer te varen, behalve dat het ook zijn bedenken heeft of de assurante, brutale Chineezen wel met de Javanen zullen kunnen accordeeren."

De heer Chastelein maakt de opmerking dat het rondom Batavia niet ontbreekt aan vruchtbare landen om rijst te planten, „zoo bekwaam, ja bekwamer dan eenig gedeelte van Java;" maar wel „aan neerstige bebouwers, aan volk en goede orders." Men verzuimde tot dus verre de woeste gronden aan eigenaars uit te geven, die belang bij de kultuur zouden krijgen en buitendien der Compagnie voordeel aanbrengen. Die gronden werden voor de leus aan de Compagnie gehouden, „zonder dat zij daarbij een stuiver profiteerde en ter contrarie veeleer schade leed." Indien zij slechts de lage landen, die tusschen de rivieren Krawang en Bekassie liggen en moerassig en onbebouwd waren, in perceelen van 100 tot 150 roeden in het openbaar wilde verkoopen, al ware het slechts tegen een penning of minder de roede, zouden die landen „in weinige jaren de schoonste sawaas wezen, die men kan wenschen, en zoo uitgestrekt dat dezelve met geen oogen zouden kunnen overzien worden, zijnde door de menigte van kleine spruitjes tusschen Krawang en Bekassie zoo keurlijk om dat te kunnen opstoppen en het gebrek van water voor te komen, als er een plaats op het geheele eiland van Java te vinden is." Men zou zelfs „het oostelijkste gedeelte van Java, dat onder den Soesoehoenan gehoort, kunnen missen, alzoo de vlakte tusschen Krawang en Bekassie voor die van Demak, daar

wij nu de meeste rijst van daan krijgen, in situatie of uitgestrektheid niet behoeft te wijken; behalve dat de landen aan de oostzijde van de Krawangsche rivier gelegen eveneens en niet minder dan de andere bekwaam zijn om bij gebrek van plaats zich daarna altijd verder op te kunnen uitbreiden, hoedanige gelegenheden ook aan de rivier van Tangerang en in de bocht van daar tot Batavia meer te vinden zijn als men die van doen mocht hebben."

Wel bestonden reeds destijds plannen tot uitgifte van woeste gronden in de Ommelanden; maar onder voorwaarden die de zaak moest doen mislukken. De heer Chastelein had meermalen concepten van voorname heeren gezien, die voorstelden gronden uit te geven met de verplichting „een gedeelte, de helft of wat minder van de gewassen op die gronden voor de Edele Compagnie te behouden en te bedingen. Dit zoude gansch niet lukken en alles doen achterwege blijven, want de inlanders zijn van dergelijke servituten ten hoogsten schuw, om de extorsiën en meer andere moeielijkheden, die daaruit voortkomen, gelijk hen de ondervinding reeds maar al te veel geleerd heeft, behalve dat het ook niet veel zoude beschieten als het daar zoo meê ging als de Javanen tegenwoordig gewend zijn, van dewelke de Edele Compagnie, in plaats van de tienden of tien van 't honderd, pas een tiende van de geheele tienden krijgt, daar op wel te pas komt hetgeen de heeren Zeventienen, in hunne missive gedateerd 20 juli 1680, onder de materie van Ceilon zeggen: toebakplanten of den lantbouw is een werk partikulier maar niet de Edele Compagnie passende."

Het is bekend dat de Compagnie zich bestendig veel aan het peperproduct liet gelegen liggen. De heer Chastelein haalt een aantal missieven aan, waaruit blijkt welke pogingen de Compagnie al in het werk stelde om uitsluitend in het bezit te geraken van dat product en hoe die pogingen bestendig faalden door de samenwerking van hare Europeesche, voornamelijk Engelsche mededingers en inlandsche vorsten en volken. Toen zij het monopolie van de peper uit Bantam verkreeg, hinderde haar al spoedig de productie uit andere oorden. Het kostbare kantoor te Malabar werd alleen aangehouden ter wille van de peper, die aldaar werd geteeld. Contracten noch dwang baatten echter niet. De Engelschen wisten toch altijd de Hollanders te verschalken. De peper, die ter zee van Malabar niet uitgevoerd kon worden, werd te land naar Coromandel gebracht en van daar naar Bengalen

getransporteerd. Op de Westkust, op Benkoelen, Sillebar, Indrapoera enz. wisten de Engelschen evenzeer genoeg peper te bekomen, gelijk mede op Banjermassing en meer andere plaatsen op Borneo, van waar zij de peper niet alleen naar Europa, maar ook naar vele deelen van Indie vervoerden. Van Palembang en Djambi werd ook veel peper ter sluik uitgevoerd, in weerwil van de contracten door de Compagnie met de vorsten van die landen gesloten en waarvan het schier eenig effect was dat de regeering, ter wille van de peper aan haar afgestaan, de oogen sloot voor de rooverijen van zeeschuimers, welke zich op de groote rivieren aldaar schuil hielden.

Op het laatst der zeventiende eeuw moesten de heeren Meesters eindelijk erkennen „dat het ons onmogelijk was den prijs van de peper in Indie te kunnen stellen." Toen dit niet kon gedwongen worden, evenals de specerijen, beving hen vaak de schrik om door de peperkultuur overvleugeld te worden en door groote aanvoeren in Nederland de prijzen te zien dalen. Van daar dat ze de kultuur nabij Batavia niet wenschten aangemoedigd te hebben, hoezeer zij er, volgens Chastelein, evengoed als elders kon gedijen. „Die daaraan twijfelt," zegt hij, „kan het in mijn pepertuintjes op Depok gaan zien, dewelke ik uit pure speculatie daar tot een proeve hebbe gemaakt en zoo schoon staan en sterk dragen dat zulks een plaisier is te aanschouwen." Niet ten onrechte voert hij aan dat de peperkultuur veel meer als inlandsche kultuur geëigend is dan de omslachtige suikerkultuur en daarom wel verdiende in de Ommelanden van Batavia bevorderd te worden.

Het katoen planten was in het begin der achttiende eeuw reeds zoo algemeen op Java in zwang, dat „wij ons niet moeten inbeelden hetzelve ooit te kunnen beletten." De heer Chastelein verhaalt hier dat de lijnwaden der Compagnie alleen maar gesleten werden bij de vorsten, grooten en voorname Javanen en het gros der Javanen te arm was om zich daarmede te kleeden. Die armoede was de reden dat het debiet van de fijne Souratsche stoffen dagelijks declineerde. Hij doet opmerken dat Java geen goud- of zilvermijnen bezittende, de inwoners zich, vóór de komst der Europeanen, met ruilhandel behielpen. Vervolgens vertoonden de Spanjaarden en Portugezen zich in Indie en kwamen meest met Spaansche realen ter markt „daar zij (de Javanen) mettertijd mooie sommen contanten door vergaderd hebben.

Doch wij ter contrarie hebben van dato daar kostelijker kleeden als hare Javaansche en veel amfioen na toe gebracht, waardoor hun geld geconsumeerd en ook verteert is en nog dagelijks komt te minderen, tot hetwelk de oorlogen mede het hare gedaan hebben; zoodat in het noordooster gedeelte van dit eiland naar den kant van Soerabaja kwalijk Spaansche matten meer gezien worden of te vinden zijn."

De heer Chastelein raadt daarom aan van de katoenkultuur en de inlandsche spinnerijen en weverijen voor de ingezetenen van de kolonie wat meer werk te maken en te trachten die industriën genoegzaam op te voeren dat zij voor uitvoeren zelfs naar Europa in aanmerking konden komen. Met klapperolie maken, touacq tijfferen, arak stoken, kalk branden, steenen en pannen bakken, het aanleggen van groente- en moestuinen konden, volgens hem, veel lieden een stuiver verdienen, „gelijk met allerhande ambachten, die bijzonder nuttig in een kolonie zijn en dagelijks vermeerderen onder de inlanders (bij gebrek aan genoegzaam Europeanen) vermits zij door geen gilden bepaald worden en het ieder vrijstaat zich daarvan te bedienen." Hij wijst verder op het belang der zeevisscherij en eindelijk op de „negotie en het varen ter zee."

„Daarbij kunnen ook veel menschen haar werk vinden, waaromtrent de heeren Zeventienen in voortijden vele consideratiën gehad en zwarigheid gemaakt hebben, hoe verre men hetzelve de burgers en ingezetenen toelate zoude en met goede redenen hebben geoordeeld best te wezen, haar liever tot den landbouw, ambachten en winkelneringen te animeeren, gelijk in het generale reglement van anno 1680, titel XII, omstandig komt te blijken; doch de groote leermeester, de tijd, en de ondervinding heeft tegenwoordig die twijfeling genoegzaam opgehelderd en doen zien, dat men niet meer behoeft te duchten, dat de burgers en ingezetenen zich te veel aan de vaart attacheeren en de Edele Compagnie te nadeelig wezen zouden, dewijl zij niet tegen de Chineezen, Maleiers, Javanen en andere natiën bestaan kunnen. Daarvan zou zoo weinig overschieten dat het de risico en de moeite niet waardig is. De vaart en commercie ter zee van onze burgers is dan ook mettertijd zoodanig komen te declineeren, dat het daarmede niet veel meer om 't lijf heeft. Zij weten zich voordeeliger te behelpen met de overschietende waren van de gemelde handelaars tegen hun vertrek aan te slaan, op de-

welke zij, na verloop van eenige maanden, een ruimer intrest kunnen overwinnen zonder dat zij haar geld over zee behoeven te wagen of voor groote schade te vreezen hebben."

In strijd met de meening, die, gedurende het verval van den handel der Compagnie, gestadig, doch vruchteloos aangeprezen werd, om particulieren tot den Indischen handel toe te laten, verwachtte de heer Chastelein blijkbaar geen heil van dit zoogenaamde redmiddel. 't Was zeker aan zijn scherpen blik niet ontgaan, dat, zoolang Indie door een handelslichaam werd beheerscht, 't welk in de eerste en voornaamste plaats handelsvoordeelen najoeg, de Compagnie er bestendig op uit zoo wezen de particulieren afbreuk te doen in 't geen voordeelen opleverde, hun gestadig zou belemmeren in hunne transactie's en er dus, zelfs bij meerderen ondernemingsgeest dan de Bataviasche burgerij betoonde, van „hunne negotie en zeevaart" niet veel te recht zou komen. Maar de heer Chastelein zag zeer goed in, dat uit 't oogpunt van kolonisatie veel meer gedaan kon worden voor Batavia, de toestanden aldaar veel beter konden wezen dan zij, onder de lusteloosheid der regeering, zich voor 't oog vertoonden.

't Schijnt dat reeds in het begin der achttiende eeuw de gevoelens zeer verdeeld waren over de in onzen tijd nog zoo levendig gedebatteerde quaestie: „hoedanig een kolonie moet geregeerd worden." Hierboven is reeds vermeld hoe hij het krakeelen over die quaestie vergelijkt bij een warkluwen, dat schier niet te ontwarren schijnt. Herhaaldelijk komt hij daarop terug. Hij trekt mede duchtig van leer tegen de weifelaars, de lieden die altoos door wikken en wegen en nimmer besluiten, een ras dat tegenwoordig nog niet geheel verdwenen is. Hij stelt er prijs op om toch vooral niet daaronder te worden gerangschikt. Hij haalt het volgende vers van den „heer generaal Camphuysen zaliger" aan, waarmede hij zoo ingenomen is dat hij het, volgens de methode van zijn tijd, in den gevel van zijn huis te Seringsing had doen uitbijtelen:

Wie altijd leyt en peynst en nimmer durft beginnen,
Wie altijd overlegt, de swarigheid van 't werk,
Wie altijd leyd en maalt en rammelt met de zinnen,
Bout nimmermeer een huys, veel minder nog een kerk.
Slaat handen aan de ploeg en legt gints niet te wroeten,
Te spelen met uw breyn; maar grijpt de steenen aan,
En metselt metterdaat, de kunst zal uw ontmoeten.
Hij heeft genoeg geweest, die het slegts onderstaan.

De maatregelen, die de heer Chastelein aanprijst, zijn bondig en afdoende. In de eerste plaats wijst hij de middelen aan om de veiligheid van personen en goederen te waarborgen. De slechtste sujetten had men eenvoudig op te pakken en zonder vorm van proces naar de Kaap te transporteeren. Dit zou een heilzamen indruk maken en iedereen de overtuiging schenken, dat het der regeering ernstig gemeend was. Verder toont hij hoe men praktisch politie en justitie behoorde te reorganiseeren opdat geen enkele moord noch diefstal in de Ommelanden ongestraft blijve. Ook het onmiddellijk bestuur der rustige en vlijtige inlanders en vreemde Oosterlingen moest op een geheel anderen leest geschoeid worden. Die lieden moesten onder hun eigen hoofden, te kiezen uit hun midden, geplaatst worden en de hoofden verantwoordelijk worden gesteld voor het bewaren der goede orde en het goede beheer der gemeenschap. De voorgestelde administratieve organisatie verschilt niet veel van die, welke thans in de gouvernementslanden bestaat. Aldus zou de eerste grondslag gelegd wezen voor het welvaren der kolonie. De tweede, onvermijdelijke grondslag voor den bloei der nederzetting zou wezen, behalve het uitgeven van woeste gronden in vollen eigendom aan nijverige landbouwers, geheele vrijheid van industrie en van beweging der opgezetenen. Aan de Cheribonsche vorsten en Preanger regenten en hoofden moest ten strengste onder 't oog worden gebracht, dat zij niet gerechtigd waren de Javanen te beletten zich met vrouw, kinderen, vee, huisraad en gereedschappen in de Bataviasche districten te komen vestigen. Deze menschen moest men er vooreerst lokken door „ieder opgezeten, van wat natie hij ook mag wezen, de vrijheid te geven daar te mogen wonen zonder aan de vexatien en afroepingen van eenige kapiteins of officieren onderworpen te zijn." Om de menschen te behouden, moest er geen quaestie wezen van heerediensten, tienden of andere zware lasten; „het klein voordeel dat daarop zit voor de Edele Compagnie," ging te loor door de veel grootere nadeelen die daarvan het gevolg waren, daar de Javaan, door zijne soberheid en geringe behoeften, altijd gelegenheid genoeg vond om zich daaraan grootendeels te onttrekken

Zooveel mogelijk, haalt de heer Chastelein ten gunste zijner voorstellen „maximes" aan, getrokken uit missives van de heeren Zeventienen. Hierboven is reeds gebleken, dat zij den landbouw beschouwden als het eigenaardig bedrijf van particulieren, niet

dat der Compagnie. Elders vermeldt de heer Chastelein missives van het jaar 1648, waarin zij zeggen, „dat kolonien in den eersten niet belast moeten worden." IJdele woorden, echter, waarmede de praktijk zoo zelden overeenstemde en die de betere inzichten der schrandere Compagnie's dienaren steeds vruchteloos maakten. Haar monopoliseerende aard moest zoowel den landbouw belemmeren als andere takken van bedrijvigheid en tevens verlammend werken op het bestuur, dat nergens volledige zekerheid en veiligheid kon geven. Eerst een eeuw later, na den val der Compagnie, kon er voor Batavia een organisatie tot stand komen zooals die door den heer Chastelein in 1705 werd voorgesteld, wel een bewijs van den verzienden geest van den raad van Indie, doch tevens van de onmacht der Compagnie om Indie goed te regeeren.

* * *

Omwisselend gemeen-grondbezit of erfelijk individueel-grondbezit.

II.

Het communaal en het erfelijk individueel grondbezit in Indië.

Twee trekken hebben, gelijk men weet, van ouds het volksbestaan in richting doen verschillen: de neiging, naar verschil in rassen, tot een los zwervend of die tot een vast landbouwdrijvend leven (zie bladz. 153 hiervoren).

Het volk van Java is een landbouwend volk.

In stede van rond te trekken als herders of tot den handel, vestigden zich de bewoners van het eiland met agrarische oogmerken in uitverkoren streken. Levende in stammen zullen zij gestaan hebben onder een stamhoofd, met de oudsten tot raadslieden [1]). De groep dus vereenigd zal zich al spoedig eenigen waarborg hebben verschaft voor de teelt van voedingsgewassen en gelegenheid tot het weiden van ploegvee, en daartoe een kring om het centrum (de woonplaats) zijn gaan innemen. Dat de stam zich zulk een recht toeëigende bewijst o. a. de bekende heffing van homagegelden (klilan, penganjarangan, wang paneksi, gobangan, enz. [2]), bij ontginningen van leden van eenen anderen stam op het gebied van den occupeerende. De leden va

[1]) Zie C. F. van Delden Laërne, Iets over den oorsprong va het communaal landbezit op Java.

[2]) Ibidem.

den stam zelven zullen bij nieuwe ontginningen wel de inwilliging van het stamhoofd hebben noodig gehad, maar bij den overvloed van bebouwbaren grond zal ieder ontginner reeds dadelijk privaatrecht op den grond zijn gaan uitoefenen [1]). Deze eenvoudige gang van zaken treft men thans nog aan in afgelegene, weinig door vreemde invloeden beroerde streken van Java, bijv. in de Preanger-regentschappen. Niets is er bekend van die uitgebreide communale eischen, die in meer bewogen deelen van het eiland, ofschoon overal verschillende, genesteld zijn. De wildernis ingaande om zich met de spade een nieuw veld tot onderhoud te openen, blijven in de Preanger-regentschappen de ontginners wel is waar, zelfs na de vorming van een gehucht (ampéijan, doekoean), onderhoorig aan de moederdessa, maar er is geen spoor van iets, dat zou wijzen op beperkte rechten op den ontgonnen grond.

[1]) De heer de Lavaleye zegt dat zoolang de mensch leefde van de jacht, de vischvangst en de inzameling van wilde vruchten, hij er niet aan dacht zich grond toe te eigenen en alleen als het zijne beschouwde de door hem verkregen of gefatsoeneerde voorwerpen. Onder het herderlijk régime begint toeëigening van grond op den voorgrond te treden, doch alleen voor de uitgestrektheid waar gewoonlijk het vee van den stam voedsel zoekt en daaruit ontstaan twisten. Nog geen spoor is er van individueele aanspraken op den grond met uitsluiting van anderen. Nu volgt langzamerhand cultivatie, het landbouwrégime ontwikkelt zich, maar de clan blijft het aan wie de grond toebehoort. Daarop gaat men over tot verdeeling naar het lot en tijdelijke toewijzing aan het individu, verbroken en vernieuwd telkens als er behoefte aan bestaat. Zoo is het tegenwoordig in Rusland, zoo was het in Germanië. Eindelijk neemt de individualisatie een grooter karakter aan, de aandeelen blijven aan de patriarchale familie, als in de middeneeuwen in Italië en Frankrijk, en thans nog in Servië. Ten laatste treedt het individueel en erfelijk bezit op, eerst nog gebonden door tal van begrenzingen, voortspruitende uit suzereine rechten, fidei-commies, naasting, verplichte omwisseling, enz.; en eerst dan onder dien absoluten, souvereinen en personeelen vorm, die het heden kent. Zoo was het met de herdersvolken; ten aanzien van hen echter, die zich uitsluitend op den landbouw toelegden, bestaat geen reden tot gelijke afleidingen: bij hen zal zich het bezit al spoedig bij uitbreiding der familiën en verslapping der banden individueel hebben doen gelden. Er was geen noodzaak om eene bepaalde uitgestrektheid ten behoeve van het vee in te nemen en ofschoon de stam zich ook wel een zeker gebied zal hebben toegerekend, waren de onderlinge verplichtingen en rechten niet zoo groot als bij de herdersvolken, omdat het vee niet hoofdzaak was en de voeding er van alzoo geen beheerschenden invloed uitoefende.

De eerste vorm van bestuur, het ligt in de geschiedenis van alle primitieve maatschappijen, moet wel de aartsvaderlijke (patriarchaal-democratische [1]) geweest zijn: de stamvader aan het hoofd eener familie, ieders rechten erkennende en bewakende en in het bijzonder de oudsten raadplegende, samenwerking tot behoud en als voortvloeisel daaruit onderlinge bijdrage tot datgene, waartoe vereende krachten noodig waren [2]). Niets is duidelijker dan dat bij landbouwdrijvende stammen de waarde van den grond daarbij in de eerste plaats op den voorgrond trad, en even goed als bescherming ook productiefmaking van dien grond, waar er de belangen van allen mede gemoeid waren, tot samenwerking aanleiding kon geven.

Maar mogen in de familie de eischen van den landbouw in dien zin al communale verrichtingen ten gevolge hebben gehad, men gaat te ver indien men uit daaruit ontstane verschijnselen, meent te moeten opmaken dat de individualiteit daarin geheel zoude zijn opgegaan. Integendeel, evenals thans nog bij den bouw van huizen, de padisnid, enz. tegen voeding of anderzins onderling hulpbetoon in de dessa plaats vindt, zoo geschiedde dit ook vroeger, waar noodig, ten behoeve der cultivatie, maar niet uit verplichting, doch alleen bij wijze van maatschap. Overal waar geene bijzondere omstandigheden er invloed op hebben uitgeoefend, levert de tegenwoordige toestand talrijke bewijzen dat in

---

[1]) Zie o. a. Iets over den oorsprong van het communaal landbezit op Java door C. F. van Delden Laërne.

[2]) Dorp, in het Duitsch Dorf, in het Anglo-saxisch thorpe, in het Scandinavisch trup, in het Fransch troupe, troupeau, in het Russisch derevnia, beteekent: vereeniging uit het oogpunt van onderlinge bescherming. (Zie De la propriété etc. van Emile de Laveleye, blz. 17.)

Ter Sumatra's Westkust schijnt het woord kampong van dezelfde beteekenis te zijn. (Zie Résumé van het onderzoek naar de rechten, welke in de gouvernementslanden op Sumatra op de onbebouwde gronden worden uitgeoefend.)

Zie ook Ch. Darwin: De afstamming van den mensch, enz. „Hij (de mensch) moest op dezelfde wijze eenig vermogen om zich zelf te beheerschen en wellicht om gehoorzaam te zijn aan den aanvoerder der vereeniging bezitten. Hij moest door een overgeërfde neiging steeds bereid zijn om gezamenlijk met anderen zijn medemenschen te verdedigen en om hen te helpen op elke wijze, die niet al te sterk inbreuk maakte op zijn eigen welvaart of zijn eigen sterke begeerten."

den Indischen Archipel het individu reeds zeer vroeg in meer dadelijke verhoudingen persoonlijk bezitter van het door hem ontgonnen terrein moet zijn geweest. Wordt op Java in de bergstreken, vooral daar waar de kultuur- en heerediensten niet die groote proportiën aannamen als in de laaglanden, individueel grondbezit aangetroffen, ook andere omstandigheden wijzen op dezen vorm van occupatie als eenen zeer ouden zoo niet primitieven in den ganschen Archipel.

Ik acht het overbodig, na al hetgeen daarover in den laatsten tijd geschreven is, hier de zaak in uitvoerige behandeling te nemen, maar reken het niet van nut ontbloot met die gedeelten van Indie, waar het hindoeïsme, later heerschende op Java, de meeste uitbreiding erlangde, kortelijk in vergelijking te treden, om daarna nog omtrent hetgeen de Laveleye van het eiland mededeelt het een en ander te berde te brengen.

Volgen wij Sir Henry Sumner Maine in zijne beschrijving van Britsch-Indie.

De village-community van Indie, — zoo zegt hij, — vertoont eene overeenkomst met het teutonische township, die te sterk en te veelzijdig is om toevallig te kunnen heeten, zoo in beginsel, zoo in toepassing, en zoo in onderlinge verplichtingen. Indie is eene verzameling van fragmenten uit eene oude (ancient) maatschappij eerder dan eene oude maatschappij op zich zelve. Oppervlakkig uniform schijnende, vertoont eene voortgezette beschouwing eene grootere verscheidenheid van gebruiken en denkbeelden dan men zich die aanvankelijk meent te kunnen voorstellen. Toch zijn de eerste indrukken in Indie in zekere opzichten juist. Elk individu is een slaaf aan de gewoonte van de groep, waartoe hij behoort, en de gewoonten van de groepen, verschillend als zij wezen mogen, zijn niet van elkander verscheiden met die oneindige variëteit, als wordt gevonden in de gewoonten van de individuën, — mannen en vrouwen, — die de nieuwe maatschappijen van het beschaafde Westen vormen. Een groot aantal van de gewoonten (bodies of custome) in Indie, zijn opmerkelijk gelijk aan elkander en laten geen twijfel over of ze zijn gevormd naar een zelfde model. Het aantal maatschappelijkheden (societies) in het Noorden en Oosten van Indie is zóó groot, dat het zeer moeielijk is eene theorie over de ontwikkeling of den samenhang van gewoonten en primitieve ideeën op te werpen. Er zijn in de geschiedenis van de Wet zekere tijdvakken, welke ons toeschijnen

aan te toonen het begin van duidelijke sporen van wettelijke denkbeelden en eenen zichtbaren gang van toepassing. Een dezer is de vorming van de Patriarchale familie: eene groep van mannen en vrouwen, kinderen en slaven, van bezielden en onbezielden eigendom alles te zaâm verbonden door gemeenschappelijke onderwerping aan de vaderlijke macht van het hoofd des huishoudens. Toch kan men niet vast aannemen dat de Patriarchale familie een primair feit is in de geschiedenis der maatschappij. Het is geene eenvoudige maar eene zeer geaccompliseerde groep en er is niets in de hartstochten, gewoonten of neigingen van de menschelijke natuur, dat er voldoende voor getuigt. Is het wél eene primaire sociale toestand dan ligt de verklaring onder de geheimen en mysteriën van onze natuur, niet in eenigen karaktertrek aan hare oppervlakte. De Patriarchale familie als geoccupeerd met agrarische oogmerken, zoo gaat schrijver voort, is in 't algemeen de vereeniging van eene grootere natuurlijke groep, — de village-community. — Ze is in Indie de bron van eene landwet, die in massa niet onjuist is te vergelijken met de eigendoms- (real-property-) wet van Engeland. Deze wet omschrijft de verbindingen van de verschillende secties van de groep, en van die groep tot het gouvernement, tot andere village-communities en tot zekere personen, die rechten doen gelden. Een zenuwachtige vrees om inheemsche gewoonten te veranderen heeft sinds de vreeselijke gebeurtenissen van 1857, de Indische administrateurs beheerscht, maar de waarheid is dat de inboorlingen van Indie niet zóó gehecht zijn aan hunne instellingen dan dat zij niet zouden instemmen met elk tastbaar voordeel.

Als bestudeerders van historische jurisprudentie moet men dankbaar zijn voor het beëindigen der aangroeiing van Hindoesche wetten, zegt schrijver, maar tevens verklaart hij er zich vast van overtuigd dat, uitgezonderd waar de Indische wet dadelijk tusschen beiden kwam, de Engelsche overheersching van Indie in het eerst de inboorlingen van het land onder een minder geavanceerd regime van civiele wetten stelde dan zij zouden gehad hebben als zij onder zich zelven waren blijven staan. Het is te verwonderen dat de Hindoewetten zeer schaarsch waren aan regelingen aangaande het landbezit, te meer omdat de eigenlijke waarde van het land is en altijd geweest is agriculturisch en de religieuse en sociale gewoonten van het volk, zelfs dan wan-

neer zij opgenomen zijn in de geboekstaafde wet, sterk aan het agriculturische verwant zijn als haren voornaamsten inhoud.

De Engelschen namen in Bengalen (Lower-Bengal en Bengal-proper), waar het dorpsysteem in verval was geraakt, de aanmatiging van het Mohammedanisme over: dat de grond in absoluten eigendom behoorde aan den souverein en dat alle privaat bezit in land alleen bestond bij diens inwilliging (voor zoover als het door hem geduld werd). Bij de toepassing der Mohammedaansche theorie werden uit het oog verloren de oude inzichten omtrent de rechten van den Souverein, die, ofschoon hem een veel grooter aandeel in de productie van het land toekennende dan eenig westersch heerscher ooit heeft geëischt, evenwel nimmer hebben ontkend het bestaan van privaat bezit van grond. Hoezeer handelende te goeder trouw, begingen de Engelschen (Lord Cornwallis) met hunne regelingen groote fouten en de landheeren, die zij schiepen, waren vroeger ongetwijfeld, op eenige weinige uitzonderingen na, de belastinggaarders van den vroegeren Mohammedaanschen landvoogd. Later de fout inziende, werd een landbouwers-bezit in Madras in het leven geroepen, en daar vinden wij nu de meest welvarende bevolking van Indie; maar ongetwijfeld is dat ook niet het oude systeem van het land. In het algemeen genomen, komt de Indische gemeenschap overeen met de teutonische, — hiervoren in hare drie verdeelingen vermeld, — doch hier treedt de beteekenis van het water voor den Indischen landbouw sterk op den voorgrond.

De Engelschen mogen de breuk der gemeenschap verhaast hebben, zij hebben haar niet in het leven geroepen. Het gevoel van persoonlijke rechten, zich overal krachtiger ontwikkelende en de ambitie, die grooter spheren van handeling beoogt dan kunnen gevonden worden in de gemeenschap, werken beiden vernietigend op de macht van onderlinge regelen. Nog noodlottiger daarvoor is het aanwakkerend gevoel van de heiligheid der verplichting uit het contract geboren. Vele andere omstandigheden, bijv. executie wegens schuld, dragen tot de vernietiging bij.

De leden van de teutonische gemeenschap schijnen de dorps woeste gronden hoofdzakelijk beschouwd te hebben als weide voor hun vee: van daar een weirecht. Het groote deel van Indie's inboorlingen voedt zich echter met graan en niet met vleesch. Het vee wordt meer beschouwd als hulp voor bebou-

wing van den akker. Van daar dat bij hen de woeste gronden tijdelijk worden afgezonderd tot weide, doch ze niettemin bestemd blijven voor latere bebouwing. Ongetwijfeld heeft er de grond waarde als weide, maar hoofdzaak is dat ze wordt geschat naar geschiktheid tot cultivatie.

„Het schijnt mij toe," — zoo concludeert de heer Maine zijne schets omtrent het bezitsbegrip in Indie, — „dat de dwaling van de school, welke verklaart dat er krachtiger bezitsrechten in Indie bestaan, veel minder ligt in die verklaring zelve dan in het aannemen van het bestaan eener volmaakte overeenkomst tusschen bezitsrechten zooals ze worden begrepen in Indie en in Engeland. Deze bewering is bepaald in strijd met de realiteit van elke overeenkomst in dien zin. De bezitsrechten zijn in het oog van den jurist een bundel van machten, in staat om verstandelijk te worden beschouwd, afgescheiden van elkander en om afzonderlijk te worden genoten. De geschiedvorscher kan ook, overal waar er stof is voor de historie van het verleden, aantoonen de graduëele aangroeiing van het begrip van absoluten eigendom. Die conceptie is, naar het mij toeschijnt, voortgevloeid uit het eigendomschap van den heer (Lord) over dat deel van zijn domein dat hij liet bewerken door zijne persoonlijke onmiddellijke afhangelingen en dus te zijn eene late en van lieverlede gerijpte vrucht van de feudalisatie van Europa. Een gelijk proces was ongetwijfeld eens in werking in Indie, maar in stede van elkander op te volgen gelijk in Europa, bestaan deze phenomena nu allen tegelijk op dit oogenblik. De feudalisatie van Indie is, als het zoo genoemd mag worden, nooit feitelijk voltooid geworden."

In een ander gedeelte van zijn boek, zegt schrijver omtrent de organisatie der communen in Indie dat, bij eene oppervlakkige beschouwing, de Oostersche dorpsgemeenschappen, hetzij zonder relatie tot al wat daar buiten ligt, — de ligte band van kaste uitgezonderd, — hetzij zich verklarende als behoorende tot eene grootere groep of clan, althans zoo samengesteld schijnen te wezen dat ze in zich zelve compleet zijn, ten doel hebbende bebouwing van den grond, zonder hulp van buiten te behoeven. De broederschap omvat niet alleen cultiveerende familiën, maar ook gezinnen, erfelijk de nederige kunsten, welke weelde en gemak verschaffen, uitoefenende. Er is dorpspolitie en dorpsbewaking en er zijn georganiseerde autoriteiten voor de beslissing in disputen en de handhaving van civiele orde. Meer nauwkeurige

beschouwingen wijzen echter op het bestaan van eene domineerende familie over de gansche broederschap en zelfs over een aantal afgescheiden dorpen, speciaal als de dorpelingen deel uitmaken van eenen grooteren stam. In het inwendige van de commune vindt men echter verdeeling en soms zijn mannen van zeer verschillende kasten, Mohammedanen en Hindoe's, vereenigd in eene zelfde groep, doch dan wonen die secten in verschillende gedeelten van den bewoonden kring. Den eersten rang bekleeden de rechte afstammelingen van den stichter, — naar 't schijnt in den regel meer kolonist dan veroveraar, — en daarop volgen anderen, hooger of lager naar gelang de familiën met de commune vermengd raakten.

In zijne beschrijvingen omtrent de huishouding, doet de heer Maine mede belangwekkende mededeelingen. Indie heeft, naar hem, niets overeenkomende met de vergaderingen van volwassen mannen, die zulk eenen opmerkelijken trek vormen van de oude teutonische groepen, met uitzondering van den Raad van Oudsten (Village-Elders). Soms echter vindt men alleen een beslissend Hoofd (Headman), nu eens erfelijk en dan weder aan verkiezing onderworpen, waarbij dan gewoonlijk uit ééne familie wordt gekozen. Ik zal hierover echter evenmin als over de communeele schikkingen in het gansche dorpsleven uitweiden, omdat dit opstel dan van te grooten omvang zoude worden en ik meen met de opteekening van het vorenstaande voldoende mijn doel te hebben bereikt. Ik wilde trachten op te sporen in hoeverre de toestanden in den Archipel met die in het vaderland der reeds vóór eeuwen aldaar binnengedrongen Hindoe's overeenkwamen. In het kort is hetgeen, waartoe eene vergelijking van beide landen leidt, samen te vatten in de stelling dat overal waar op Java het Hindoeïsme vasten voet verkreeg en zich uitbreidde ook de begrippen der indringers omtrent het grondbezit veld schijnen te hebben gewonnen, niet weinig gesteund door de hooge lasten, die de vreemdelingen, later heerschers, langzamerhand op het volk legden zoo ten eigen voordeele als tot de daarstelling dier reusachtige monumenten, welke men thans nog in midden- en een gedeelte van Oost-Java aantreft. Waar de bewoners zich terugtrokken in ontoegankelijk gebergte of waar de vreemdeling niet doordrong, gelijk in West-Java, bleef een toestand bestaan, welke in 't oog vallend overeenkomt met die in vele streken van het overig gedeelte van den Archipel. Is ook op

Java de inboorling slaaf aan de gewoonten van de groep, waartoe hij behoort, die gewoonten zijn bij lange niet van dien omvang als dit wel in Britsch-Indie het geval is, althans zeker niet in die gedeelten van het eiland, waar de eenvoudige, zachtaardige en goedmoedige inlander in zijne natuurlijke naïviteit voortleeft. Maar tegelijkertijd dat wij in de beschrijving van Britsch-Indie overeenkomst aantreffen met de toestanden in de door kolonisten van daar betreden streken, valt het ons op hoe de verslaggever tot het besluit komt dat „gevoel van persoonlijke rechten, de hooger spheren van handeling najagende ambitie en de druk van den dwang, aan onderlinge overeenkomst gepaard gaande," de banden hebben doen breken en de individualiteit op den voorgrond treden.

Leenen wij thans het oor aan hetgeen de heer Emile de Laveleye aangaande Java mededeelt.

Over het eiland sprekende, zegt schrijver dat het eene communale organisatie bezit, in alle opzichten gelijk aan die van Rusland, en dat er, ofschoon in sommige deelen privaatbezit bestaat, de grond over het algemeen aan communen toebehoort. Als in alle andere Mohammedaansche landen is er de souverein de ware en eenige bezitter, en het is uit dien hoofde dat hij belasting int en diensten vergt. Naar den adat, moest de planter voor den souverein afzonderen het vijfde der voortbrengselen van het veld en één van de vijf dagen arbeids. Tot de helft der productie voor de natte velden en een derde voor de drooge onder de inlandsche vorsten gestegen, zou de belasting door de Nederlanders weder naar den ouden adat geregeld zijn en deze zich hebben tevreden gesteld met één op de zeven dagen arbeids, waarvan zij naar het stelsel van den Generaal van den Bosch voor de kultuur van suiker en koffie zouden hebben partij getrokken. De omwentelingen in het zoogenaamde landrente-stelsel ter zijde latende, omdat de tegenwoordige toestand in beginsel overeenkomt met hetgeen schrijver ter zake nederstelt, en vooral ook omdat het niet in het doel dezer schets ligt daarover uit te weiden, meen ik echter in het voorbijgaan te moeten opmerken dat hij kultuurdiensten met heerediensten schijnt te verwarren en over één kam te scheeren wat naar de Indische staatsbeginselen streng van elkander behoort te worden onderscheiden. (Zie de artikelen 56 en 57 van het reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indie.)

Als in Rusland, — zoo vervolgt de schrijver zijn schets, — is de dorpscommune solidair gehouden aan de levering der diensten en de betaling der belastingen. Het genot van het bosch en de wildernis is gemeen voor alle bewoners, maar de eigendom dier niet geöccupeerde gronden behoort aan den Staat. Dikwijls zoude, naar men beweerd heeft, in niet-communale streken van het land „gemeene weide" eene onbekende zaak zijn; maar zegt de Laveleye, verwijzende naar een opstel van den heer M. A. W. Kinder de Camarecq, onderzoekingen hebben doen blijken o. a. in de dessa Sembis onder Soemedang (Preanger-regentschappen), waar het sawahbezit privaat is en de tegals of drooge velden in gemeenschappelijken eigendom worden bezeten, dat de gehuchten of kampongs het recht van weiding over de niet-ontgonnen grond uitoefenen [1]).

De bewaterde rijstvelden, — sawahs, — worden onder de gezinnen verdeeld, in zekere streken jaarlijks, in andere om de twee of drie jaren [2]). „Comme dans le village russe, les maisons „avec les jardins qui y tiennent sont propriété privée." Wel treft het hoe kunstmatige theoriën er toe leiden, gelijk hier geschiedt, om als iets bijzonders te citeeren datgene, wat zoo eenvoudig en natuurlijk is dat de bloote vermelding alleen ons herinnert aan het Fransche liedje:

Monsieur de la Palisse est mort,
Il est mort de maladie.
Et un quart d'heure avant sa mort,
Il était encore en vie.

Of is het niet natuurlijk dat het huis. waarin ieder zijn hei-

[1]) Het is bekend dat nagenoeg overal op Java, in communale zoowel als in niet-communale streken, de tegals privaat bezeten worden en de commune alleen op sawahs van toepassing is. Waar schrijver het omkeert moet dit te wijten zijn aan verwarring van feiten, en het is hoogstwaarschijnlijk dat het door hem geciteerde communaal tegalbezit naast privaat-sawahbezit niet anders is dan de opvolgende gebruikmaking van in die streken overvloedigen woesten grond, welke, door den eenen planter na den oogst verlaten, weder een volgend jaar door een ander wordt bewerkt, maar dadelijk ophoudt beschikbaar te zijn zoo de eerste ontginner er merkteekenen plaats en ze bij voortduring blijft bebouwen.

[2]) De duur van het genot is dikwijls veel langer, gelijk bekend is, en wordt in menige dessa slechts afhankelijk gesteld van nieuw optredende eischen.

ligdom vindt, („my house is my castle," zegt de Engelschman, en de wet van elk land eerbiedigt het gebied der woningen), uit den aard onaangerand eigendom is geweest van de eerste maatschappelijke ontwikkelings-perioden af?

Onderling hulpbetoon, samenwerking tot behoud, zoo wat verdediging tegen de invloeden van buiten betreft, als wat aangaat de meer inwendige eischen bijv. die van verbetering der kultuurgelegenheid, zoodra daartoe vereende krachten noodig zijn, hebben, en het ligt aan de oppervlakte der logica, van oude tijden af het landelijk dorpsleven gekenmerkt [1]). In vele gedeelten van Europa, waar van lieverlede de maatschappelijke ontwikkeling het individu in staat stelde datgene, wat weleer voor onderlinge bijdrage moest verkregen worden, uit eigene middelen tot stand te brengen, zijn daarvan allengskens de sporen verdwenen. Maar op Java, ofschoon ook daar in de grootere steden meer en meer het individualisme op den voorgrond treedt, is in gansche streken de maatschappelijke ontwikkeling nog verre ten achteren bij het terrein, waarover de meer beschaafde Europeesche denker het eerst, als van zijne naaste omgeving, het oog laat gaan. Dáár moet gemeenschappelijke arbeid nog voortbrengen hetgeen waarvoor aangegroeide industrie elders als equivalent in werking treedt, en dáár is het natuurlijk dat bij tal van zaken, zelfs den bouw der woningen voor zooveel noodig, onderlinge hulp wordt verleend. In die samenwerking, zoo voor de hand liggende, is, onjuist als ze werd opgevat, het eerste begin te vinden van eene reeks van vergissingen, die tot de slotsom voerden dat ook de gevolgen, ook het bezit, onder communistisch bedwang moet hebben gelegen. Waar schrijver in den gemeenschappelijken aanleg van irrigatiewerken, — zelfs de omdamming der sawahs, — (maar hier vergist hij zich), als communalen arbeid onder directie der communale autoriteiten, een grondslag van gezet communisme ziet, zoude het nog in het algemeen zijn aan te nemen dat hij recht heeft met opzicht tot het tegenwoordige, maar daar gelaten wat ik daaromtrent hiervoren nederstelde, wordt daarmede geenszins eenig doorslaand bewijs voor de primitiviteit der gemeenschap geleverd. Er zijn namelijk twee groote factoren, die

---

[1]) Het was niet een gevolg van overeenkomst, het was een voortvloeisel uit eene natuurlijke neiging. Zie het extract uit Darwin in de noot op blz. 196 hiervoren.

tot gemeenschap dwingen: de heere- en de kultuurdiensten. Wijzende op de sawahverdeeling, het verschil in deelgerechtigheid, de uitsluiting der orang-menoempang, en de qualiteiten die tot deelgerechtigheid voeren, meldt de heer de Laveleye echter niet dat vooral die diensten in deze eene groote rol spelen en ze bijna overal in de eerste plaats het optreden als aandeelhebber beheerschen. In haar ligt de groote drijfveer tot gemeenschappelijke schikkingen, en veeleer dan dat uit het communisme die vorm van lastoplegging is voortgesproten, is het aan te nemen dat diergelijke dienstvorderingen tot communisme hebben geleid of teruggevoerd. Waar schrijver, van Rusland sprekende, dit onnatuurlijk acht (zie blz. 155 hiervoren) zoude hij wel tot een ander besluit hebben moeten komen, wanneer het hem bekend ware geweest dat om zich meerdere ruimte tot presteering der diensten te verzekeren, nog heden ten dage eenige individueel-bezittende dorpen in het oosten tot communale regelingen zijn overgegaan. Hier bevinden wij ons dus niet voor slechts inwendige omstandigheden, waaruit alleen het oorspronkelijke karakter van gemeentebestaan zoude zijn na te gaan, maar tevens voor sterk-inwerkende invloeden van buiten, en hebben wij dus niet het recht om in de gevolgen uitsluitend oorzaken van innerlijke regeling te zoeken, ik wil zeggen: hetgeen wij aantreffen ten volle als het voortvloeisel eener zelfstandige wilsontwikkeling uit den boezem der gemeente aan te merken. Onnauwkeurig, waar hij verklaart dat het dessahoofd (loerah, koewoe enz.) voor één jaar wordt verkozen, want meerendeels, behoudens eenige uitzonderingen, geschiedt het voor den duur der niet bestreden bekwaamheid, is hij zuiver in zijne mededeeling, waar hij zegt dat het dessahoofd een grooter (meest dubbel) aandeel in den grond geniet, minder juist echter, uit het oogpunt van erkend recht, waar hij verklaart dat ook de oudsten (kamitoewa), de schrijver (djoeroetoelis), de priester (modin) en de helper (kabaijan) hierin bevoorrecht zijn, ofschoon ze als influenceerende op de verdeeling daardoor in den regel wel eenigzins gebaat zullen wezen. Bij de Germanen schijnen de chef en de voornaamsten der clan dusdanige voorrechten te hebben genoten.

Volgen wij schrijver in zijne opgave van de vormen van grondbezit op Java, kortelijk aldus af te schetsen:

	Sawahs.	Tegals.	Woeste grond.
Bantam.	privaat bezit.	privaat bezit.	communaal bezit.
Preanger-regentschappen.	idem.	idem.	idem.
Krawang.	idem.	idem.	idem.
Cheribon.	communaal bezit naast privaat bezit (sawah ijassa).	communaal naast privaat bezit.	niet opgegeven.
Tagal.			idem.
Pekalongan.	communaal bezit, uitgezonderd de sawah-poesaka.	communaal.	idem.
Samarang.	communaal.	communaal.	idem.
Japara.	communaal bezit, uitgezonderd eenige velden, ter tijde van een door schrijver vermeld onderzoek bedragende 8,701 bouws, toebehoorende aan 7,454 eigenaars.	niet opgegeven.	idem.
Rembang.	op de 158,425 bouws 48,185 privaat bezeten, eensdeels door ontginning anderdeels voor erving of aankoop.	idem.	idem.
Bagelen. Madioen. Kediri. Soerabaja. Pasoeroean. Madura.	communaal.	idem.	idem.

Verder gaat hij niet in zijne opgaven en ik zal er dus hier slechts ter loops de aandacht op vestigen dat, zooals bekend is, beoosten Pasoeroean privaat bezit wordt aangetroffen.

De bronnen ontbreken mij om dadelijk uit te maken of ook in Bagelen, Madioen, Kediri, Soerabaja en Pasoeroean niet het privaat bezit, gelijk in Cheribon, Tagal, Samarang, Japara en Rembang naast communaal bezit bestaat en ik zal daarom ook de meerdere of mindere juistheid van schrijvers opgaven h niet beoordeelen. Onnoodig is het intusschen om te releveere welke beteekenis het heeft als, in weerwil van doodende invlo den, het individualisme in grondbezit zulk een omvang op Jav heeft behouden als reeds het bovenstaande aantoont. Maar afge-

scheiden van dien, vloeit hetgeen de heer de Laveleye verder ten aanzien van communaal-bezit nederstelt over van aanwijzingen, zeker niet ten gunste der zuiverheid van toestanden, uit dien door hem juist uit dat oogpunt in bescherming genomen vorm van occupatie geboren.

„Cependant la propriété commune absorbe peu à peu les propriétés privées, parce que les autorités de la commune ont intérêt à agrandir le domaine communal dont ils font le partage."

Is het uitwerksel van eigenbelang van enkelen een bewijs voor den geest van allen, een gezond argument voor een uit het volk voortgesproten levend beginsel, gelijk men het communaal grondbezit poogt af te schilderen?

„Ils y trouvent aussi une facilité pour fournir les corvées à l'État."

Zekerlijk, maar ook hier wijst, zooals reeds hiervoren gezegd is, de toestand alleen op de gevolgen van invloeden van buiten, geenszins op eenen oorsprong van inwendigen aard.

Van de privaat bezeten gronden in Japara sprekende, zegt schrijver: „Les défrichements qui créent ces petites propriétés sont exécutés par les habitants les plus aisés, souvent associés, qui ont seuls les moyens de faire les travaux d'irrigation indispensables à la culture du riz."

Ziedaar dus privaat bezit waar middelen genoeg bestaan om onafhankelijk te kunnen zijn van de hulp van anderen, en dus te midden der communale streken een voorbeeld hoe, zoodra de hinderpalen ophouden, de inlander het individueel bezit blijft huldigen.

„Celui qui défriche un lot de terrain dans la forêt ou dans la savane en conserve la jouissance individuelle pendant trois ou cinq ans. Après ce temps la terre retourne à la communauté et est soumise au partage périodique. Pour encourager les défrichements, l'administration neérlandaise s'est efforcée d'étendre la jouissance de celui qui défriche à dix-huit ans ou jusqu'à sa mort, mais l'adat, la coutume, l'emporte souvent." Maar niet, — zoo dit juist is, — omdat, gelijk de heer de Laveleye zegt: „la propriété privée de la terre n'est pas encore éveillée," en alzoo „la collectivité absorbe très-vite les droits individuels mal définis et mal défendus," — daarentegen leveren de gansche uitgestrektheden van West- en Oost-Java en de gedeeltelijk privaat bezittende streken van het midden des eilands te krachtige bewij-

zen; — maar omdat, zooals ik reeds van berichtgever zelven aanhaalde, door de communale schikkingen gemak wordt gebracht in het presteeren van door den Staat opgelegde diensten. Op zijne redeneering voortgaande, vindt schrijver daarin ook de oorzaak van het mislukken van Sir Stamford Raffles' pogingen om het individueel bezit alom op Java in te voeren. Hier is hij echter op het dwaalspoor, want de Engelsche landvoogd gaf wel eenige groote perceelen uit aan enkelen, maar van pogingen tot conversie in individueel bezit voor den landbouwer was geen sprake.

Volgen wij den heer de Laveleye hier kortelijk in de door hem gegeven schets der opvolgende opvattingen omtrent het vraagpunt aan wie in werkelijkheid op Java de grond toebehoort.

De commissie van 1803, naar de wijze van beschikking der Inlandsche vorsten oordeelende, kent den souverein een privaatrecht op het gansche grondgebied toe, onder moreel bedwang van eerbiediging van de oude gebruiken ten gunste der opgezetenen.

„Geen eigendom van grond is onder hun (Javanen) bekend [1]). Den vorst of regent van elk district komt de beschikking daar over toe..... Dezen (de vorsten en regenten) geven dezelve (de rijstvelden), ondere zekere voorwaarden, in gebruik uit, en doen dezelve inzonderheid dienen tot een middel, om alle diensten welke personeel aan hun, ten behoeve van de maatschappij, of ten algemeenen nutte des lands bewezen worden, te beloonen, en om hunne talrijke naastbestaanden, en eene niet min talrijke geestelijkheid, te doen bestaan.... Deze (de vorsten en regenten) heerschen voorts over de ingezetenen met een onbepaald gezag, hetwelk echter ongevoelig beperkt wordt door 's lands gebruiken, door het belang, dat de te zeer gedrukte ingezetenen niet naar bijgelegen regentschappen verhuizen, en door een toevoerzicht van wegens het Europeesch bestuur, in welks naam die Inlandsche hoofden het bewind over de hun toebetrouwde districten uitoeffenen."

Volgens Daendels zou bij den kleinen man niet alleen de grondeigendom ten eenemale onbekend zijn geweest, maar hij tevens

---

[1]) Zie Verzameling van Instructien enz. uitgegeven door Mr P. Mijer, vice-president van het Hoog gerechtshof en van het Hoog Militair gerechtshof van Nederlandsch-Indie, Batavia, ter Landsdrukkerij 1848. blz. 128.

steeds gewend zijn geweest aan het presteeren van arbeid voor zijn vorsten en hoofden.

Sir Stamford Raffles kwam tot de verklaring dat er geen enkel recht van grondbezit bestond tusschen dat van den souverein en dat van den planter, en hij was van oordeel dat de staat eigenaar was van het gansche domein.

De generaal J. van den Bosch drukte zijn gevoelen uit met deze woorden: „de vorsten konden gezegd worden in zoover eigenaars van alle gronden te zijn, dat zij het recht hadden om van de bebouwde velden eene zekere schatting te vorderen, of wel tegen afstand van dezen persoonlijke diensten te doen presteeren, terwijl in den bruikleener de bevoegdheid berustte, om zich van de vordering vrij te waren, door zijn aandeel in de gronden aan de communiters terug te geven, die dan dezelve met alle baten en lasten aanvaardden" [1]).

Doch daar het buiten het bestek van dit opstel ligt daarover uit te weiden, moge ik kort zijn. Weinig toch doet het op het communisme in grond af wat het algemeene begrip was omtrent de souvereine rechten van den vorst, zeker als het is dat ze van lateren datum waren dan die ontstaan uit de eerste occupatie van den grond door het volk. Duidelijk schijnt het mij dat de vorst na overwinning of anderzins eene schatting, een zeker bedwang op het gebied van den staat legde, maar tevens dat hij, ofschoon alzoo een staatsrechterlijk verband daarstellende, geenszins in privaatrechterlijke eischen ten aanzien van den geoccupeerden grond trad.

En dit zal wel het meest met eenen rationeelen gedachtenloop zijn overeen te brengen.

Aanvankelijk uit op zich zelf staande stammen bestaande, zal het volk eerst later door oorlog, zoo van binnen als van buiten, of wel door prestige van meer ontwikkelde vreemdelingen, aangegroeid tot gezag, meer den vorm van Staat verkregen hebben, met de invloedrijkste familie der overwinnaars of der kolonisten aan het hoofd en met geen andere eischen van de aldus opgekomen beheerschers dan van samenwerking tot verdediging van het staatsgebied, van bijdragen tot 's vorsten onderhoud en

---

[1]) Zie Verslag van Z. E. den Commissaris-Generaal J. van den Bosch over de grondslagen en eerste uitkomsten van het kultuurstelsel in Indie, uitgegeven te Amsterdam bij Frederik Muller, 1864. blz. 130.

dat zijner beambten in product of in geld, en van bijdrage almede tot den arbeid ten algemeenen nutte. Naarmate het verzet tegen de veroveraars grooter was zal er echter meer afhankelijkheid zijn ontstaan. De meest tegenstrevende streken zullen onder vasallen uit 's vorsten omgeving zijn gesteld, misschien wel met vernietiging voor een deel van bezitsrechten, die aan onderhoorigen der machthebbende partij werden overgedragen. Zal daarin eerst later door de Mohammedanen verandering zijn gebracht, oorspronkelijk heeft niet de geoccupeerde grond [1]) maar de occupant, de persoon, naar Indische denkbeelden, het element uitgemaakt, waarmede de hoofden te doen hadden.

„Degeen, die zich aldus als opperheer opwierp, trad in de rechten van den stam op de onbebouwde en woeste gronden binnen het gebied, zoodat weldra de andere hoofden (oudsten) geen onderhoorigheid, maar alleen onderhoorigen telden, die dikwijls zeer verspreid op hunne eigen akkers leefden."

„Op dezen toestand doelen de Javaansche benamingen of titels van Pangéwoe, Pangatoes, Panjèket, Panglawé of hoofden over 1000, 100, 50 en 25 gezinnen" [2]).

De commissaris-generaal J. van den Bosch zegt in zijn even aangehaald werk (blz. 129 en vlgn.) dat de huishoudelijke inrichtingen hier te lande zijn gegrond op het gemeenschappelijk bezit van allen grond, tot eene dessa (of dorp) behoorende, dat dit bezit volgens aloude volksinstellingen echter alleen aan eene zekere klasse van ingezetenen dier dorpen toekwam, dat het intusschen ongelijkmatig was verdeeld, dat eene klasse van ingezetenen van allen eigendom was uitgesloten en in eene zekere afhankelijkheid stond tot de grondbezitters, die persoonlijke diensten van hen konden vorderen, waarvoor dan ter compensatie eene voldoende uitgestrektheid gronds tot onderhoud werd afgestaan tegen betaling aan de tjata's of „hoofden" van de helft van den oogst of wel met behoud dier helft, als vergoeding voor

---

[1]) Zeker niet onbelangrijk is nog het volgende: De belasting, welke door den vorst van de rijstvelden geheven werd op het eiland Bali, rustte het water waarmede ze besproeid werden, volgens eene Balineesche rechtsfictie. Ware het dat de grond privaatrechterlijk in het bezit van den vorst werd geacht, dan zoude veeleer die grond zelf tot basis van belasting genomen zijn.

[2]) Zie Iets over den oorsprong van het communaal landbezit op Java door C. F. Van Delden Laërne.

te presteeren diensten. In deze „huishoudelijke betrekking der Javanen, verdeeld in geërfden en afhangelingen" de aartsvaderlijke inrichting van bestuur erkennende, zegt de generaal, dat „in vele landen van dezen archipel, waar het oppergezag zich geene beslissende overmacht op den geest der bevolking heeft weten te verschaffen, gelijk in onderscheidene gedeelten van Sumatra, die inrichting nog in alle kracht bestaat." „De stamvaders in de dorpen erkennen geen gezag boven het hunne. De regeering bestaat er alleen uit gedelegeerden, die in geene zaak zonder ruggespraak en toestemming van hen kunnen beslissen, zelfs de meerderheid kan er de minderheid niet overstemmen," en bij verschil wordt de zaak uitgemaakt door de beslissing van een tweestrijd.

Daar latende in hoeverre de vorenstaande opvattingen van van den Bosch omtrent het grondbezit op Java getuigen van een communaal bezit, in de beteekenis, welke men er aan wenscht toe te kennen [1]), zullen wij zien waartoe eene vergelijking met Sumatra leidt. Keeren wij daartoe echter eerst terug tot den heer de Laveleye, waar hij den oorsprong van het communaal bezit op het eiland bespreekt. Men is het daarover niet eens; eenigen meenen het ontstaan te moeten toeschrijven aan de verovering en de wetten der Muzelmannen, anderen zoeken de herkomst in Indie. Het laatste is het waarschijnlijkst, zoo om de overeenkomst en zoo om het verschil in uitbreiding van het systeem naar gelang der streken, waar het hindoeïsme het meest heeft veld gewonnen. Zeer waar, en met veel meer grond dan waar schrijver beweert: „toutefois la communauté de la terre étant le régime naturel aux peuples primitifs, elle existait probablement (!) déjà avant que l'influence des institutions de l'Inde se fit sentir." Bij kolonisatie naar woeste streken zou, naar den heer de Laveleye, er zich dadelijk eene commune gevestigd hebben in het belang van irrigatie; maar hij vergeet, wij wezen er reeds hiervoren op, den toestand in een der grootste deelen van het eiland: West-Java, waar de oude toestanden het minst van vreemde invloeden, zelfs der Hindoe's, hebben geleden, waar steeds individueel bezit op den voorgrond treedt en de gemeen-

[1]) Er is toch hier geen sprake van verdeeling onder allen, gebaseerd op dienstpresteering of anderszins, maar eenvoudig van eene onverdeelde nalatenschap voor afstammelingen eener primitieve familie of nederzetting.

schappelijke aanleg van waterleidingen alleen eene geëvenredigde verdeeling van het water, geenszins van den grond tengevolge heeft, en ook in Oost-Java, waar de koloniseerende Madureezen den vorm van privaat bezit huldigen, een karaktertrek van de opvattingen omtrent maatschappelijk bestaan, welke zoo maar niet in eens is weg te cijferen.

Het in druk verschenen „résumé van het onderzoek naar de rechten, welke in de gouvernementslanden op Sumatra op de onbebouwde gronden worden uitgeoefend" toont ons (zie blz. 9 en vlg.) dat ter Westkust de onbebouwde gronden ter beschikking staan van alle ingezetenen der negri en deze ze in kultuur kunnen brengen met medeweten van de gezamenlijke panghoeloe's, die, als vertegenwoordigers van de negri, het recht van uitgifte (oelaijat) hebben.

„Individueel bezit (blz. 11) kan alleen bestaan van die onbebouwde gronden, welke in vroegeren tijd ontgonnen, doch weder verlaten zijn..... Die gronden, waarop men, hoewel ze onbebouwd zijn, individueel recht kan doen gelden, zijn van geslacht tot geslacht gebleven in de familie van den eersten ontginner, of wel zij zijn door aankoop, tijdens ze nog bebouwd waren, door anderen verkregen." — „Voor allen geldt de regel, dat er sporen moeten zijn van vroegere ontginning, om als individueel eigendom te worden erkend." Ja, zóó sterk bestaat aldaar het bewustzijn van individueele rechten dat vroeger bij ontginning met het doel van consecutive bebouwing plechtig feest werd gevierd als de grensteekenen geplaatst werden (tanem batoe), waarbij de hoofden dan, na ontvangst eener huldegift van 5 koepangs, zich verbonden om te allen tijde voor de rechten van den ontginner of zijne nakomelingen te zullen waken. Tegenwoordig geschiedt dit, naar het résumé, alleen nog bij verkoop van gronden. De eigenaars in den omtrek worden bij het plaatsen der grensteekenen uitgenoodigd daarbij tegenwoordig te zijn en aan te zitten aan een feestmaal en, bij latere geschillen over den eigendom van den verkochten grond, zijn zij (sipedan) het die als geloofwaardige getuigen het recht moeten steunen. Wijs een en ander op het begrip van individueel bezit, er zijn daarnaast omstandigheden, die aantoonen welk een kracht aan het feit van ontginning wordt toegekend. Indien de rechten van de ontginner zijn verloren gegaan, keeren de gronden terug tot negri en komen weder ter beschikking van de panghoeloe's.

Maar „is het nog bekend tot welke soekoe de eerste ontginner behoorde, dan komt die grond aan die soekoe, wier leden een preferent recht hebben om daarop eene tweede ontginning aan te vangen." Steller van het résumé merkt echter nadrukkelijk op dat waar de rechten op den verlaten grond terugkeeren bij de soekoe of bij de negri, altijd ondersteld wordt, dat de eerste ontginner niet meer bekend is, of wel, dat hij of zijne nakomelingen de rechten daarop hebben laten varen. Ontginning, zoo zegt hij pertinent, geeft steeds eigendom. Ja zelfs de slaven kunnen door ontginning rechten op onbebouwde gronden verkrijgen. De eigenaar van den bovengrond is zulks ook van den ondergrond: „harta tersoendak ka langiet teroendjan ka boemie," d. i. „de eigendom reikt tot aan de wolken en tot het inwendige der aarde" (zie blz. 28 van gemeld résumé).

In de Battahlanden, waar althans voor een deel de souvereine rechten van den vorst van zeer grooten omvang zijn, hebben niettemin de ingezetenen van eene kampong het recht van geheel vrije beschikking over de voortbrengselen van den grond, door hen ontgonnen, welk recht ook op de erfgenamen overgaat zonder dat iemand den ontginners of hunnen erfgenamen dat recht kan ontnemen. Tuschen onder- en bovengrond wordt geen verschil gemaakt, behalve in Mandheling, waar men, vasthoudende aan het daar gehuldigd beginsel dat de grond de eigendom is van den radja, alleen aan de ingezetenen het recht toekent van erfelijk bezit van de bebouwde gronden, maar eene nadere vergunning van den vorst noodig stelt om over de voortbrengselen onder den grond te beschikken. Dus dan toch ook hier zelfs: erfelijk bezit van het bewerkte terrein, „dat" — naar den verslaggever — „geheel met een eigendomsrecht overeenkomt." — „In verkoop van grond," — en dit is opmerkelijk, — „ziet men een schande, en zoolang het pandelingschap nog bestaat en er dus ruimschoots gelegenheid is om aan geld te komen, bestaat er voor den Battah geen aanleiding om zich van zijn bezittingen te ontdoen." In Benkoelen is de grond „geen voorwerp van bezit," wanneer die grond geen sawah is of niet tot sawah is te maken, maar toch blijft de bebouwer eigenaar zoolang hij den grond bewerkt. Van eene omwisselende communaliteit wordt in het résumé niets vermeld. In de Lampongsche districten heeft de ontginner voor zich en zijne nakomelingen het uitsluitend vruchtgebruik van den door hem ontgonnen grond,

en is hij alleen in zijnen eigendom in zooverre beperkt dat zoo hij den grond wil verkoopen aan vreemdelingen eerst de marga- of kampongbewoners tot de concurrentie moeten worden toegelaten, die bij gelijk bod boven den vreemdeling de voorkeur hebben [1]). Is echter de grond ontgonnen geworden voor den aanleg van sawahs of door het aanleggen van eene waterleiding daartoe geschikt gemaakt, dan krijgt de ontginner het volle recht van eigendom daarop, en vervalt het bovenstaande. De bewoners eener marga of doesoen in Palembang hebben op den door hen ontgonnen grond tot die marga of doesoen behoorende, een erfelijk individueel recht van gebruik met uitsluiting van anderen, alleen vervallende bij geachten terugkeer tot woestheid, waaromtrent plaatselijke bepalingen bestaan.

---

[1]) Vergelijk dit met het voorkomende op bldz. 155 hiervoren.

Aanwerving van arbeiders voor tropenlanden.

In een opstel over den Fidji archipel, onder den titel van „Een nieuwe Engelsche kolonie," in de maart-aflevering van dit Tijdschrift opgenomen, behandelt de heer G. H. van Soest ook incidenteel het voor koloniën zoo gewichtige vraagstuk van den landbouwarbeid door van elders aangevoerde werklieden. De schrijver ontraadt kolonisatie in tropenlanden, waar de Europeesche nijverheid te worstelen heeft met gebrek aan handenarbeid en men genoopt is arbeiders in andere streken aan te werven. Hij zegt onder andere (blz. 208):

„Uit een algemeen oogpunt, leveren de Fidji-eilanden het sprekend bewijs op hoe verkeerd kolonisatie van blanken in tropenlanden is, waar nog niet alle voorwaarden tot welslagen vereenigd zijn en een belangrijk, misschien het belangrijkste element daarvoor gemist wordt, namelijk de arbeidskrachten, die den bodem moeten omwoelen en den handenarbeid verrichten. Daar waar handenarbeid overvloedig goedkoop te verkrijgen is, daarentegen kennis en kapitaal ontbreken, mag men dit wel eens uit het oog verliezen; doch werkelijk is het een hoogst moeielijke taak koloniale nederzettingen duurzaam te vestigen en te doen bloeien, zelfs in de heerlijkste oorden der wereld, wanneer geen voldoende bevolking aanwezig is om den vereischten handenarbeid te verrichten en men in dat gemis moet voorzien door aanwervingen. Nergens hebben dergelijke koloniën zich blijvend ontwikkeld. Steeds heeft daaraan ontbroken de machtige kern, die zelfstandig leven openbaart en spoedig geen hulp van buiten meer vereischt. Bij overvloedige aanvoeren, vertoont zich nu en dan, sporadisch, een schijn van vooruitgang; verminderen de aanvoeren dan is er terstond verslapping waar te nemen,

eindelijk geraakt de kolonie tot reddeloos verval. Schier alle voormalige slavenkoloniën zijn spoedig na de emancipatie weggeslonken. In weerwil zij gedurende twee eeuwen negers onbelemmerd konden aanvoeren, waren zij niet in staat op eigen krachten, met een in eigen boezem vermeerderde bevolking, vooruit te komen. Wat men thans verneemt van tropische koloniën, die zich elders arbeiders moeten verschaffen, is niet zeer bemoedigend en bevestigt voor 's hands de juistheid der stellingen, dat kapitaal en industriëele kennis uitsluitend niet voldoende zijn om te koloniseeren; dat vooral met menschen, met degelijke soliede, volhardende arbeiders moet gekoloniseerd worden; dat overal, waar de kolonisten zelven niet achter den ploeg kunnen loopen en zij veldarbeiders van elders moeten ontbieden, kolonisatie precair, minder aanbevelingswaard, vooral geen zaak is welke de gouvernementen rechtstreeks noch zijdelings behooren aan te moedigen."

De heer van Soest gewaagt niet van de verschillende oorden, uit welke arbeiders voor de verschillende werkkrachten behoevende koloniën aangenomen werden en nog worden, hetgeen, trouwens, in het kader zijner studie over de Fidji-eilanden ook minder te pas kwam. Toch is deze zijde van het door hem behandelde vraagstuk niet 't minst belangrijke. In die koloniën wordt nog steeds veelzins heil gezocht in de aanvoeren van zoogenaamde „vrije arbeiders," en wanneer die aanvoeren bezwaren ontmoeten, haast men zich gewoonlijk de regeeringen daarvan de schuld te geven of ze ten minste en demeure te stellen om die bezwaren uit den weg te ruimen. Zelden schijnt men zich bewust dat de wervingen van arbeiders met verplichte werkovereenkomsten uit den aard der zaak steeds groote moeielijkheden opleveren, ja zoo groote moeielijkheden dat 't schier onmogelijk is die te boven te komen.

Ter waardeering van den toestand der wervingen in verschillende werelddeelen ten behoeve van den landbouw en fabriekarbeid in tropen-koloniën, kan het daarom niet ondienstig zijn in het Tijdschrift op te nemen hetgeen daarover door den heer Charles Calvo aan het Internationaal congres van geographische wetenschappen is medegedeeld [1]). Ziehier de voorstelling, welke

[1]) In een algemeen verkrijgbaar gesteld werk getiteld: „Etude sur l'émi-

deze geleerde Zuid-Amerikaan van de gesalariëerde of op werkovereenkomsten berustende emigratie geeft:

„Verschillende koloniën bezittende Staten hebben getracht in onderscheidene hunner bezittingen een element van arbeid in te voeren, dat gerecruteerd wordt door middel van een bijzondere soort van immigratie, of juister uitgedrukt van transportatie: wij bedoelen de gesalariëerde of geëngageerde emigratie, dat wil zeggen het transporteeren ver van hun geboorteland van negers uit Afrika, parias uit Indie, koelies uit China, die hun persoon verhuren tegen een arbeidsloon en een werktijd bij overeenkomst bepaald. Zooals bekend is, had de afschaffing van den slavenhandel gebrek aan handenarbeid op de plantages tengevolge, welke van af dien tijd verstoken bleven van de bron, die haar tot dusverre het benoodigde contingent arbeiders leverde.

„Men was er aanvankelijk op bedacht om Afrikanen te engageeren; maar het was moeielijk negers te vinden die, onbeschroomd voor hetgeen zij van de slavernij hadden gezien of vernomen, vrijwillig toestemden om naar de koloniën te emigreeren. Men vond alleen slaven, die men verplicht zou zijn geweest vrij te koopen. Buitendien deinsde de Britsche staatkunde terug voor een operatie, in welke zij de kiem meende te zien van inwendige oorlogen. Zij bepaalde er zich toe de aan slavenhandelaren ontrukte negers voorloopig te Sierra Leone en te St.-Helena aan wal te zetten en van daar als geëngageerden naar hare koloniën te zenden.

„Frankrijk wilde mede de proef nemen; maar het slaagde evenmin als Engeland vrije negers te vinden, die er in toestemden te emigreeren. Het gouvernement gaf toen verlof om slaven vrij te koopen, die daarop onmiddellijk werden vrij verklaard en uitgenoodigd om het contract aan te nemen dat hun werd voorgelegd. Die negers debarkeerden in de kolonie als vrijwillig geëngageerden voor den tijd van zes jaren, na verloop van welke zij vrij waren te blijven of naar hun land terug te keeren.

„Deze recruteering van negers heeft geen ernstige uitkomsten opgeleverd; sedert de emigratie van het vaste land van Afrika en de Afrikaansche eilanden den slavenhandel vervangen heeft,

---

gration et la colonisation, réponse à la première des questions du groupe V, soumises au Congrès international des sciences géographiques de 1875." Paris, A. Durand et Pedone-Lauriel.

schonk zij niet meer dan 8000 tot 10000 arbeiders aan de Amerikaansche koloniën. Men kan ze beschouwen als een sedert eenige jaren opgegeven, althans onbeduidende operatie.

„De emigratie van geëngageerden uit Indie is van meer beteekenis geweest. Zoo leest men in een rapport van den ondersecretaris van het departement van landbouw en koophandel in Indie, dat in achttien jaren, van 1842 tot 1870, de emigratie van Indie voor het eiland Mauritius 533,595 individuen heeft bedragen. Buitendien had Ceilon er 220,000 van 1839 tot 1846 ontvangen; het eiland Réunion en zelfs de Antillen hadden er ook, doch een minder aantal ontvangen.

„De Indische emigratie, die in de laatste jaren zeer verminderd is, verflauwt nog steeds.

„De Chineesche emigratie naar Californië en Australië geschiedt gewoonlijk geheel vrijwillig door aanzienlijke groepen emigranten. Maar uit dezelfde bron stroomt een andere emigratie naar andere dreven: de Fransche, Engelsche en Spaansche Antillen en Peru. Deze emigratie is niet vrijwillig: de Chineesche koelies worden er heen gedreven tengevolge van een goedschiks of kwaadschiks gesloten overeenkomst of die men hen genoopt heeft te sluiten door min of meer geoorloofde middelen.

„Aannemers van emigranten werven aldus koelies aan op een contract, waarbij zij hun arbeid verbinden voor vijf of zeven jaren, tegen een loon van 4 tot 5 piasters (*f* 10 tot *f* 12.50) per maand, behalve voeding en huisvesting. De aannemers belasten zich met het vervoer naar de plaats van bestemming en, gewoonlijk ook, met het terugvoeren naar hun vaderland na expiratie van het contract. Het repatrieeren wordt niet altoos bedongen en geeft aanleiding tot moeielijkheden. De aannemer staat vervolgens het contract aan een planter af, tegen een prijs die zijne kosten vergoedt en hem buitendien een winst geeft.

„Ongelukkig is de koeliehandel spoedig veel gaan gelijken op den slavenhandel. Gedurende het transport, dat zonder eenig toezicht plaats vond, werden de koelies geperst in verpeste tusschendeks, waar de sterfte soms zeer aanzienlijk was, terwijl de overblijvenden in een jammerlijken toestand hunne bestemming bereikten. De planters, aan wien de werkcontracten werden afgestaan, behandelden de geëngageerden harder dan zij het vroeger de negerslaven deden, daar zij minder belang hadden hun leve te verlengen; de dood van den koelie, bij het naderen van h

einde van den contracttijd, ontsloeg hen zelfs van de zorgen en de moeite aan het repatrieeren verbonden. De misbruiken werden zoo schreeuwend, dat niet alleen de regeering in China de emigratie zijner onderdanen verbood; maar ook de Europeesche gouvernementen beperkten, zoo zij al niet het invoeren van koelies in hunne koloniën verboden, want men is geëindigd met te erkennen dat 't tot ernstige bezwaren aanleiding gaf.

„Wat het verbod der Chineesche autoriteiten betreft, men wist dit te ontduiken door het centrum der aanwervingen te verplaatsen naar het neutraal terrein van het Portugeesch etablissement te Macao, in de nabijheid van Canton; maar weldra werd het Portugeesch gouvernement genoopt maatregelen te nemen om de misbruiken te weren, die onder bescherming van zijn vlag plaats vonden."

De heer Calvo vermeldt hier in het bijzonder een zestal bepalingen van de overeenkomst, den 24sten februari 1872, tusschen het kabinet te Lissabon en den heer Galvez, vertegenwoordiger van Peru, gesloten „ten einde de emigratie te regelen in overeenstemming met de individueele vrijheid en met de voorzorgen door de meest beschaafde natiën genomen in het belang der rechtvaardigheid, de menschlievendheid en de beschaving."

Volgens die bepalingen, mag niemand, individu, maatschappij noch agentschap, een contract sluiten voor het in dienst nemen of het transporteeren van emigranten, zonder voorafgaande toestemming van het plaatselijk bestuur en zonder voldoende waarborg tot trouwe uitvoering van het contract. Geen contract wordt als geldig beschouwd, waarin de bepaling ontbreekt, dat de emigrant-contractant het recht heeft ten allen tijde het contract op te zeggen, behoudens het betalen eener schadevergoeding voor den nog te loopen diensttijd en opzegging zes maanden vooruit van den dag dat hij voldoenden borg stelt voor het kwijten der schadevergoeding. Alle moeielijkheden uit de toepassing der contracten voortspruitende worden aan arbitrage onderworpen, indien zulks door beide partijen wordt goedgekeurd. Partijen kunnen de arbiters bij het sluiten van het contract aanwijzen of zich voorbehouden dit later te doen. De gezaghebbers van schepen die emigranten vervoeren zijn verplicht de voorzorgen te nemen, die in speciale vast te stellen reglementen voor de gezondheid der emigranten zijn voorgeschreven en die moeten overeenkomen met de meest stricte hygiena wat betreft de ruimte aan elk emi-

grant te geven, de ligging, de kleeding, de hoeveelheid en hoedanigheid van het voedsel en de geneeskundige behandeling der zieken. De respectieve diplomatieke en consulaire agenten moeten voorzien zijn van volledige volmachten om te kunnen waken voor de toepassing van alle wetten en orders betreffende de uitvoering der werkcontracten; om te zorgen voor de emigranten en voor hun transport, om de contracten trouw te doen uitvoeren op de plaats van bestemming der emigranten, en in 't algemeen om de emigranten te beschermen in de landen, waar die agenten zijn geaccrediteerd.

„In 1874," zegt de heer Calvo verder, „hebben de Portugeesche autoriteiten nog nader den koeliehandel beperkt. Zij hebben hun eigen emigratie op contract afgeschaft, en sedert dit tijdstip mogen geen koelies meer te Macao ingescheept worden dan op speciaal daartoe uitgeruste vaartuigen en onder het rechtstreeksch toezicht van landsambtenaren.

„Van zijn kant, heeft het gouvernement van Peru, het eenige vreemde gouvernement dat nog op de Chineesche immigratie gesteld is, maatregelen genomen om de immigranten een goede behandeling te verzekeren. Bij decreet van october 1873 is een bureau in de prefectuur Callao opgericht voor het registreeren van alle contracten en het surveilleeren der stricte uitvoering daarvan. Twee Chineezen zijn aan dat bureau toegevoegd als tolken en politiedienaren. Zij houden een doorloopende correspondentie met alle onderprefecturen der gewesten waar Chineesche koelies zijn. Bij aankomst van elk schip met emigranten, zijn de immigratie-agenten verplicht reeds den volgenden dag een lijst van de koelies die zij aanvoeren over te leggen, waarin tevens de bestemming van elk hunner, de naam der personen die hen in dienst nemen, de aard van den arbeid en de tijd van duur van het contract moeten worden opgegeven. Na expiratie van het contract, is de meester, op straf van boete, verplicht de koelie in vrijheid te stellen, en zoo de laatste naar zijn land wil terugkeeren, is het immigratie-agentschap dat hem had geëngageerd verplicht hem passage naar China te bezorgen.

„Op het laatst van hetzelfde jaar 1873 is een tractaat gesloten tusschen Peru en China, dat nieuwe grondslagen vaststelt voor de koelie-emigratie. Een lijn van stoompaketbooten, onder toezicht van het Peruviaansch gouvernement, zou georganiseerd worden om de emigranten te transporteeren. Een Chineesche

commissie was uitgenoodigd zich in Peru te komen overtuigen van den toestand harer landgenooten.

„'t Moet ter eere der Peruviaansche bevolking gezegd worden, dat zij den Chineeschen emigrant meer sympathie betoont dan hij overal elders heeft ontmoet. De houding der planters tegenover de Chineesche werklieden is menschelijk en vrijzinnig. Een decreet van het Congres plaatst den Chineeschen emigrant, na afloop van zijn contracttijd, op voet van gelijkheid met de overige ingezetenen en schenkt hem het burgerrecht. Velen vestigen zich dan ook in het land als dienstboden en ambachtslieden. Sommigen wijden zich aan den handel. Twee der voornaamste handelshuizen van Lima zijn gevestigd en worden nog beheerd door Chineezen. Er is een Chineesche club, een Chineeseh tooneel, een Chineesche maatschappij van onderling hulpbetoon te Lima en te Callao.

„Wat hiervan zij, het gebruik van Chineesche geëngageerden moet beschouwd worden veeleer als een tijdelijk, bijkomend hulpmiddel dan wel als een duurzaam element van kolonisatie. De koelie levert, wel is waar, een zekere hoeveelheid arbeid; maar hij hecht zich niet aan den grond die hij bebouwt. Zelden vernieuwt hij zijn engagement. Wanneer aldus periodiek de werktijd van geheele groepen arbeiders tegelijkertijd eindigt, is men niet altijd gereed om ze te vervangen. Het gevolg daarvan is een nieuw gebrek van handenarbeid, vermindering en zelfs stilstand van den arbeid en de productie.

„Men weet met welken weerzin de Chineezen te worstelen hebben, die bij duizenden hun land vrijwillig ontloopen om hun fortuin in Californië en Australië te zoeken. Die weerzin kan meer of min gegrond wezen, maar is in allen geval een bron van onrust en tweespalt in de centrum's van bevolking waar hij zich vertoont. Ook de koelie heeft daaronder te lijden. Evenals de vrije Chineesche arbeider den nijd van den daglooner of werkman van elke andere nationaliteit opwekt, is dit het geval met den koelie ten aanzien van den neger, die op hetzelfde veld werkt of door de mededinging van een goedkoopen vreemdeling broodeloos wordt....

„De hinderpalen over en weder in het land van herkomst en in dat der bestemming aan het transporteeren van Chineesche koelies gesteld, hebben dit middel, om in den arbeid der koloniën te voorzien, precair gemaakt, zoodat daarop niet valt te re-

kenen voor een vast en duurzaam stelsel van kolonisatie of van eenvoudige exploitatie."

De inlichtingen door den heer Calvo over de emigratie van landbouwarbeiders gegeven, strekken in 't algemeen tot bevestiging der denkbeelden van den heer van Soest omtrent kolonisatie in tropische gewesten. Moeielijk is 't, wanneer zij door zulke sprekende feiten worden gesteund, de juistheid daarvan te betwisten. Alleen wachtte men zich daaruit verkeerde of overdreven gevolgtrekkingen met betrekking tot den Indischen Archipel af te leiden. Allicht toch zou de een of andere oudgast zich daarvan kunnen bedienen om ook kolonisatie in Indische dreven, ontginning van den maagdelijken bodem van vele streken in den Archipel, aanwerving van arbeiders uit de bevolkte oorden van Indie voor den landbouw in onbevolkte of minder bevolkte oorden van Indie te ontraden. Vergissen we ons niet dan ligt dit geenszins in de bedoeling van den schrijver van het opstel over den Fidji-archipel en kunnen de door den heer Calvo verstrekte feiten ook niet daarvoor dienst doen.

Wanneer men die feiten aandachtig nagaat, dan blijkt, dat hoe verder de emigranten op contract vervoerd moeten worden, hoe ongunstiger de uitkomsten zijn, en dat, binnen een zeker rayon van de plaats van herkomst der emigranten, althans de stroom aanzienlijk aangroeit. Immers voor Mauritius en Ceilon schijnt de Indische emigratie werkelijk gunstige resultaten te hebben opgeleverd. Waarschijnlijk hebben daarop invloed gehad de kortere afstand tusschen de plaats van herkomst en die der bestemming, de mindere kosten van vervoer, vooral de meerdere faciliteit van repatrieeren. Een andere oorzaak van welslagen of, wil men liever, van mindere kans van mislukking is de omstandigheid dat de emigranten op de plaats van bestemming onder een regeering komen te staan van dezelfde nationaliteit als die van de regeering der plaats van herkomst. Welke verdragen ook aangegaan worden tusschen elkander vreemde gouvernementen tot bescherming der emigranten, zal in den regel de bescherming afdoender zijn, wanneer de emigrant op de plaats der bestemming onderdaan blijft van den Staat tot wien mede zijn geboortegrond behoort. Er heerscht dan feitelijk beter toezicht op de werving, het transport, de nakoming der werkovereen-

komsten, meerdere zekerheid voor het repatriëeren der arbeiders na afloop van hun contracttijd.

Hieruit volgt, dat men niet behoeft beducht te zijn dat het aanwerven b. v. op Java van arbeiders op contract, voor Deli, Banda en andere streken op de schaarsch bevolkte buitenbezittingen dezelfde ongunstige verschijnselen zal vertoonen als die, welke in schier alle voormalige slavenkoloniën en onlangs op de Fidji-eilanden werden waargenomen. Feitelijk geschiedt reeds sedert eenigen tijd de arbeid in de noten-tuinen op Banda door van elders in den Archipel, zelfs op Java aangeworven contractarbeiders, zonder dat daaruit eenige moeielijkheden zijn voortgevloeid en zoowel de arbeiders als de eigenaren der notenperken schijnen over elkander tamelijk wel te vreden te zijn. Nog meer dan in de verspreide Engelsche koloniën, bezitten de arbeiders in Nederlandsch Indie de bescherming van eenzelfde regeering. De inboorling, die Java verlaat voor een andere streek van Indie, kan niet eens geacht worden zijn geboorteland te verlaten. Immers hij is zoowel ingezeten van het Indo-Nederlandsche rijk als van Java en overal in den Archipel kan hij zich tot den vertegenwoordiger van dezelfde regeering wenden om hulp, bijstand en bescherming. Het terugkeeren van de plaats der bestemming naar het oord van vertrek is niet noemenswaard wat de afstanden en de kosten van vervoer betreft. Wanneer men jaarlijks duizenden inboorlingen den pelgrimstocht naar Mekka ziet ondernemen, die daarvan de meerdere uitgaven en ontbeeringen zich getroosten, behoeft men zich waarlijk niet beducht te maken, dat contractarbeiders den weg niet meer zouden weten te vinden van de eene of andere Indische nederzetting naar hunne geboorteplaats in den Archipel.

Vooral dient men te letten op een andere gunstige omstandigheid, welke Nederlandsch Indie, met betrekking tot den arbeid, onderscheidt van de voormalige slavenkoloniën. 't Mag niet verbloemd worden dat in die koloniën de overleveringen van den voormaligen slaventoestand de voorname, zoo niet de hoofdreden zijn van het mislukken aldaar van den contract-arbeid. Men weet steeds hoog op te geven van de vadsigheid en onverschilligheid waarin vrijgemaakte slaven vervallen. De grief is in den regel niet onjuist. Lang nadat de slavernij ophoudt, is haar treurig merk nog te erkennen in de individuen die er het slachtoffer van waren en zelfs in hunne afstammelingen. Geen wonder

dat in den slaaf, die tot zijn dood tot vermoeienden arbeid wordt gezweept, het ideaal der vrijheid zich volkomen vereenzelvigt met het zalig niets doen. Van een anderen kant, verdwijnen de vooroordeelen van voormalige slavenhouders en van hunne afstammelingen ook niet aanstonds met de emancipatie hunner slaven, en het is volstrekt niet onrechtvaardig, althans niet onmenschkundig, te beweren, dat nog lang nadat de slavernij is opgeheven, zij maar al te zeer geneigd zijn hunne arbeiders te beschouwen en te behandelen zooals zij plachten het hunne slaven te doen.

In Nederlandsch Indie mag de verhouding tusschen werkgever en werkverschaffer niet overal en altijd onberispelijk en onverbeterlijk wezen; maar wanneer men daarbij aan de voormalige slavenkoloniën denkt, dan rijst een dankbaar gevoel op, dat men er, te midden van allerlei soms harde experimenten, voor den slavennarbeid is gespaard gebleven en voor de landbouwnijverheid een toestand mogelijk is gebleven, die zelfs gunstig afsteekt bij den strijd tusschen arbeid en kapitaal in de industriëele wereld in Europa. Wat er ook gezegd mag worden van de Indo-Europesche industriëelen, er heerscht bij hen in 't algemeen tegenover hunne arbeiders een mate van inschikkelijkheid en welwillendheid, die den planter in oude slavenkoloniën ten hoogste zou verbazen en, hoe vaak over den inlandschen arbeider wordt geklaagd, mag van de meesten getuigd worden, dat zij oneindig minder lastig zijn en nauwkeuriger hun werk verrichten dan vele vrije, aan den drank verslaafde werklieden in het moederland.

Wanneer men dit een en ander niet uit 't oog verliest, mag men de denkbeelden van den heer van Soest over kolonisatie in tropische gewesten met aangeworven arbeiders uit verre van die gewesten gelegen oorden gerust onderschrijven en zijn daarbij de feiten door den heer Calvo geresumeerd met vrucht te raadplegen. Er is een hopelooze kolonisatie met contract-arbeiders, zooals die b. v. van Suriname meer en meer blijkt te zijn; er valt elders met kans van slagen te koloniseeren, zelfs met contract-arbeiders, en dit is ongetwijfeld het geval met de kolonisatie in eigen boezem in Nederlandsch Indie.

Arnhem, september 1876. Q. Q.

De hybriden in de Indische samenleving.

Huwelijken onder en zonder de wet in Nederlandsch Oost-Indie, door Adriaan de Molenaere. Leiden, Gualth. Kolff. 1876.

De Nederlandsch-Indische samenleving wekt steeds bij de echt moederlandsche Nederlanders eenigzins zonderlinge gewaarwordingen op. De onmogelijkheid om aan gene zijde der evenachtslijn, in een tropische natuur, te midden van geheel met ons in zeden, gewoonten, godsdienst en begrippen verschillende volken, de vaderlandsche overleveringen onveranderd te bewaren, leidt er onvermijdelijk toe dat die samenleving hare eigenaardige physionomie bekomt en, hoezeer zij tracht zich niet aan ons te vervreemden, levert zij toch zoovele afwijkingen van de hier gevolgde regels op, dat menig beoordeelaar daarbij het spoor bijster wordt en zich over haar uitlaat alsof 't geen spruit meer gold van den moederstam. Vaak staat het moederland tegenover Indie in de positie van de kip, die een eendenei heeft uitgebroeid en met van schrik opgestreken veeren het zonderlinge kuiken te water ziet gaan. Van daar de soms zeer eenzijdige en scheve verwijten waaraan de Indische maatschappij hier te lande bloot staat, van welke in den regel gezegd kan worden, dat zij veeleer mank gaan aan oppervlakkigheid dan aan goede trouw. Men merkt feiten en omstandigheden op, welke in 't licht eener bloot Hollandsche omgeving voorzeker vrij algemeen afkeuring zouden afpersen; maar men vergeet daarbij of men is niet altijd in staat die te beoordeelen naar de plaats waar zij voorvallen, naar de begrippen der Indische samenleving, naar de antecedenten die ze als 't ware hebben voortgebracht.

Wanneer het reeds strikt billijk wordt geacht dat men geschriften beoordeele naar den tijd waarin zij 't licht zagen, mag het niet anders dan eenvoudig rechtvaardig heeten, dat men iedere samenleving beoordeele naar het verleden dat zij doorworstelt en de omstandigheden waarin zij zich gevormd heeft. Er is iets waars in het beweren der koloniale oudgasten, dat Indie een geheel ander land is dan Nederland. Hunne praemissen zijn juist. 't Zijn hunne gevolgtrekkingen, waarmede men wel doet voorzichtig te zijn. Algemeene beginselen van wetenschap en moraliteit gelden zoowel voor Indie als voor Europa. Niemand toch zal 't in zijn hoofd krijgen te beweren dat twee maal twee aan gene zijde der linie ophoudt vier te wezen en dat daar stelen en moorden bedrijven zijn, welke door het openbaar gezag behooren aangemoedigd te worden. Indie vertoont, wel is waar, een andere maatschappij dan Nederland; maar daarom nog niet een vlak omgekeerde. Zoowel Europeesche als Aziatische, zoowel Nederlandsche als Indische invloeden hebben samengewerkt om haar te maken wat zij is. In allen geval wij bezitten geen vrijheid haar te verloochenen: zij is mede bloed van ons bloed en wanneer wij ons verdiepen in de oorzaken van menig euvel, dat men meent de Indische samenleving te kunnen verwijten, blijkt het maar al te dikwerf dat wij zelf de hoofdschuldigen zijn door onze handelingen jegens het rijk dat wij in het verre Oosten gesticht hebben.

Iets anders is bestendig onze nederzettingen in den Archipel met dezelfde maat te meten, waarvan de opinie zich bedient voor bloot Hollandsche aangelegenheden en sociale feiten en bijzonderheden te vergelijken, welke niet kunnen vergeleken worden. Evenals de Hollander verplicht is zijn régime en zijne levenswijze in Indie te wijzigen zoo hij de kansen van zijn acclimatatie-proces wil vermeerderen, evenzeer past het ons onze begrippen te verruimen wanneer het geldt die der Indo-Nederlanders op den toetsteen te leggen.

't Is met dien waarlijk humanen geest bezield, dat Adriaan de Molenaere (waarschijnlijk de pseudoniem van een verdienstelijk Indisch opmerker) in een boeienden roman de aandacht vestigt op zekere wonden der Indische samenleving, die niet veel, althans niet in het openbaar besproken worden: de verhouding van hetgeen men gelieft te noemen het sterke tot het schoone geslacht. Dat die verhouding raakt aan den grondslag der maatschappij

en dus van zeer groot algemeen belang is, behoeft waarlijk geen betoog. De familie, ook in den meest geïndividualiseerden staat, blijft daarvan den hechtsten steun. De tradities van het goed begrepen familieleven kunnen door alle wetenschappen der aarde niet vervangen worden. Reeds bij de wieg, welke echtelieden met hunne innige zorg omringen, worden banden gesmeed, die den man gedurende zijne loopbaan en tot het graf bijblijven.

In een land, waar de polygamie in de zeden is geweven en door den godsdienst der overgroote meerderheid wordt gesanctioneerd, is het natuurlijk dat het strenge begrip van monogamie en zijne gevolgen der Westerlingen zich onmogelijk zuiver kon handhaven. Toch bestaat er in Indie eene klasse, die niet toegeeft. 't Is de élite, in den roman vertegenwoordigt door den geneesheer van der Amt en zijne echtgenoote, echte typen van edelaardige Nederlanders, die veel vergeven omdat zij veel begrijpen, en Westersche deugden betrachten onder toegevende vormen, welke ze alleen in Indie behagelijk en tot navolgenswaardige voorbeelden kunnen maken. Tegenover die élite schetst de schrijver enkele type's van huichelaars en zwendelaars, want ook dit hatelijk element der Westersche beschaving wordt in Indie teruggevonden. Terecht komen zij echter slechts incidenteel voor en behooren zij meer tot het kader waarin de tafereelen zich ontwikkelen dan tot de hoofdpersonen van het drama. Bedriegers in 't groot zijn, gelukkig, in Indie ook uitzonderingen. Meer algemeen karakteriseert de Indische samenleving zich door eene klasse van personen, in Europa onbekend, die op 't stuk van het huwelijk, hun eigendommelijke denkbeelden verwezenlijken en 't is voornamelijk die klasse, welke handelend optreedt.

Het concubinaat, niet zooals het in onze burgerlijke wetten is uitgeduid, namelijk als 't er op nahouden eener bijzit; maar zooals de oude Romeinen het begrepen: een soort van gemakkelijk te ontbinden monogamistische vereeniging, een huwelijk zonder de wet, is in Indie de feitelijke toestand van een aantal personen, Europeanen of althans met Europeanen gelijkgesteld. Zoo zij in andere opzichten gaarne onder het stelsel der Nederlandsche wetgeving leven, met betrekking tot het huwelijk beroepen zij zich op Javaansche begrippen of liever op die begrippen, zooals zij door rasvermenging met Europeanen gewijzigd zijn. Polygamie of concubinaat volgens de moderne wet, komt mede

voor; maar dit is niet kenmerkend; het wordt bij Europeanen en daarmede gelijkgestelden even scherp afgekeurd in Indie als in Europa. Zelfs de inlander, gewend aan polygamie, veroordeelt haar in den Europeaan. Hij weet dat onze adat anders is en hij veracht in zijn binnenste de Europeesche wellusteling, die in dit opzicht zijn eigen wet verzaakt.

Zonder blikken of blozen, zonder daarom in 't minst uitgestooten te worden, kan de Europeaan in Indie intiemen omgang hebben met eene huishoudster, als equivalent voor eene wettelijke echtvriendin. Die verhouding is wat men noemt reçue. In de voorname hoofdplaatsen, waar de Europeesche toon overheerschend is, worden de „huwelijken zonder de wet" geïgnoreerd; elders is dit onmogelijk vol te houden en nemen de vrouwen zoowel als de met haar tijdelijk vereenigde mannen deel aan het sociale verkeer. Die zich nu zou voorstellen dat hieruit schromelijke immoraliteit moet voortvloeien, zou zich deerlijk kunnen vergissen. Soms geven „zonder de wet" gesloten huwelijken niets toe aan de volgens de regels aangegane echtverbindtenissen en dikwerf geschiedt het eene en niet 't andere om redenen waarvan de geldigheid moeielijk valt te ontkennen. Luisteren wij slechts naar het verhaal van Geertje Warsars, eene emeritehuishoudster, in hare omgeving geachte en geëerbiedigde duègne.

„Inlandsch kind, uit christen ouders geboren," verhaalt zij, „was ik op zeventienjarigen leeftijd eene wees. Twee jaren daarna huwde ik met een' Europeaan, die, als klein ambtenaar, een matig tractement had. Ten gevolge van een ongeluk in de gouvernementsfabriek waarin hij werkzaam was, werd hij plotseling door den dood weggerukt. Na een kort huwelijk van eenige maanden stond ik dáár als weduwe. Mijn pensioen bedroeg vijf en dertig gulden. Een goed jaar daarna kreeg ik aanzoek tot een huwelijk met iemand van het land, evenals ik christen, werkzaam in gouvernementsdienst, met een inkomen van anderhalf honderd gulden. Hij was vijftien jaren ouder dan ik. Ik heb bijkans twee en twintig jaren als huishoudster hoogst gelukkig met hem geleefd. Toen mijn August, een jongeling van één en twintig jaren, reeds aardig in de verdiensten kwam, stierf zijn brave vader. Dat is nu ongeveer vijf jaren geleden.

„Bij zijn aanzoek tot een huwelijk, antwoordde ik hem: Neen. Hebt gij vertrouwen in mij, ik heb het in u. Laat ons ons huwelijk alleen vóór God voltrekken, door elkander voor zijn heilig

aangezicht te belooven, dat wij in liefde te samen zullen leven en lief en leed gezamenlijk deelen, zoo als dat betaamt. Gij ziet verwonderd op, dat ik, jonge weduwe, zóó tot u spreek, — ging ik voort. — Och, verdenk mij niet van lichtzinnigheid. Het niethuwen, om bij de eerste en beste gelegenheid weder van elkander af te zijn, is in mijne schatting zoo iets dierlijks, dat ik overtuigd ben, dat gij er zeker van zijt, dat dit mijne bedoeling niet is. Mijne redenen zijn louter van geldelijken aard. De ramp, waardoor mij mijn jeugdige echtgenoot in de volle kracht zijns levens eensklaps werd ontrukt, heeft mij doen nadenken over het wisselvallige van 's levens wederwaardigheden. Het kan gebeuren dat ons huwelijk gezegend wordt met kinderen; dat gij door ziekte of door eene ramp onbekwaam wordt tot werken, zonder dat gij recht hebt op een eenigszins voldoend pensioen; ook kunt gij sterven. Mijn gering maandelijksch pensioen is, in zulke gevallen, een steun en eene uitkomst.

„Daar wij vrije woning hadden, konden wij met gemak zestig gulden al dadelijk elke maand wegleggen. Door goed beheer en voordeelig uitzetten hadden wij na tien jaren een kapitaal van tienduizend gulden bijeen. Mijn zoon August was de eenige spruit uit ons huwelijk, een lief kind, leerzaam en oppassend. Hij was in het tiende jaar van ons huwelijk acht jaren oud. Wij besloten toen om de renten van ons klein kapitaal aan zijne opvoeding te besteden. Bij een wettig huwelijk, waardoor mijn weduwe-pensioen zoude verloren gegaan zijn, zoude eene goede opvoeding ons waarschijnlijk onmogelijk geweest zijn, althans uitgaven boven onze krachten hebben vereischt. Zijn vierjarig inwonen bij een' uitstekend onderwijzer verslond de geheele rente. De opvoeding en het onderwijs dáár had goede vruchten gedragen, zoodat wij hem op zijn twaalfde jaar naar Europa konden zenden. Intusschen was ons klein kapitaal een weinig toegenomen.

„Daar August zich tot civiel ingenieur wilde bekwamen en geen lust had in ambtelijke betrekking, kwamen wij onderling overeen om geen kosten te sparen. Dit nam behalve de renten al onze andere inkomsten bijkans weg, dat is: die inkomsten, welke wij vroeger konden ter zijde leggen. Zijn zevenjarig verblijf in Europa kwam ons op hoogstbelangrijke sommen te staan, waaraan wij niet zouden kunnen denken, indien mijn maandelijksch pensioen niet opgeloopen ware tot een rentegevend kapitaal. Alles wat in Europa tot het voornaamste in zijn vak mocht

geacht worden, werd door hem bezien; althans hij bereisde groote gedeelten van Engeland, Frankrijk, Duitschland en België. Met dat alles hadden wij in dat zevenjarig tijdvak nog een weinig kunnen sparen. Indien wij bij het aangaan van een wettig huwelijk aan August dezelfde opvoeding hadden gegeven, zouden wij diep in de schulden zijn geweest bij zijn terugkomst uit Europa. Wellicht hadden wij dit niet durven wagen, en zoude mijn lieve jongen thans een brekebeen zijn, ten gevolge van eene verwaarloosde opvoeding.

„Toen mijn August op negentienjarigen leeftijd als zeer bekwaam werkman terugkwam, trad hij dadelijk in tamelijk groote verdiensten. Zijn salaris is thans na ongeveer zeven jaren arbeids tot evenveel honderden guldens 's maands geklommen.

„Ik heb u deze cijfers medegedeeld, omdat zich alles bij ons plan om het wettelijk huwelijk te laten varen om deze geldkwestie bewoog. Aan dit ons besluit hebben wij het te danken, dat August eene goede opvoeding heeft kunnen genieten en dat wij bij zijne terugkomst uit Europa ons tot de gegoeden mochten rekenen, te meer daar het tractement van mijn man gedurende ons samenwonen langzamerhand tot het dubbele was geklommen."

De onberispelijke financierster Geertje Warsars doet dit verhaal als afdoende argument gelden om twee jonge lieden, die in nagenoeg dezelfde positie leven, tot een huwelijk buiten de wet over te halen. 't Geldt een niet onverdienstelijk en niet geheel onbemiddeld architect en de jeugdige weduwe van een kapitein, die bij een expeditie is gesneuveld en zijn vrouw een klein sommetje, plus een pensioen met het kindergeld van ongeveer tachtig gulden 's maands nalaat. De architect heeft plan een heusch huwelijk volgens de wet met de verlaten echtvriendin van zijn vriend, den kapitein, aan te gaan:

„Zijt gij-lui wel dwaas," zegt Geertje Warsars. „Waarom te huwen? Uw tractement is klein, Veelinck. Uwe geheele bezitting is niet veel meer dan dit huis met zijn meubilair. Gij zijt eerlijk als goud. Onrechtvaardig verkregen goed zou u op het geweten branden, hoe gemakkelijk het in uwe betrekking moge zijn het te verwerven. Ik keur dat goed. Ik deel ten volle uw overtuiging, dat zelfs bij voorspoed onrechtvaardig verkregen goe niet kan gedijen. Wat gaat gij nu doen door met Bertha in h huwelijk te treden? U noodeloos in moeielijkheden steken. I vierduizend gulden door u aan Bertha betaald als koopprijs va

uwe woning is uwe eenige beschikbare geldelijke bezitting. Dat is goed als een appeltje voor den dorst; als kapitaal heeft dat sommetje niets te beteekenen. Als uw gezin later toeneemt, komen de zorgen kijken. Bij die onzekere toekomst is het eene dwaasheid, om door eene bij de wet geregelde huwelijksverbintenis de tachtig gulden van Bertha's pensioen weg te werpen. Waart gij in Nederland, dan liet ik het gaan. Hier, in dit land, waar tal van zoogenaamde huishoudsters zijn, en daaronder zoo als ik, die, eigenlijk geene wettige weduwe van mijn tweeden man, voor hem getrouwe liefde heb gehad en van hem liefdevolle trouw heb ondervonden tot het uur zijns verscheidens; — hier, in deze streken, is de verhouding eene geheel andere. Ik durf met meer vrijmoedigheid tot God bidden, wanneer ik Hem dank voor het goede bij het leven van mijn man genoten, dan menig gehuwde, die met de maatschappelijke overeenkomsten in het reine is, maar de zedewet schier dagelijks met voeten vertreedt; bij wien ontucht en overspel wel bedekt kunnen worden voor het oog der menschen, maar open liggen voor het aangezicht Gods. — Bovendien, ziet mijn lieven jongen daar eens, algemeen geacht en bemind om zijn ijver, zijne talenten, zijn levenslust. Heeft August mij immer verweten dat ik niet gehuwd ben geweest? Heeft het hem in den weg gestaan om eene lieve vrouw te vinden? Is zijn bijkans driejarig zoontje er iets minder om, omdat grootmoeder niet gehuwd is geweest? Hebben wij het onzen braven jongen niet helder kunnen maken dat het, bij den maatschappelijken toestand zijns vaders, veel wijzer was om mijn weduw-pensioen van vijf en dertig gulden 's maands te behouden? Heeft die som ons niet in staat gesteld om mijn jongen nu reeds, op zes-en-twintigjarigen leeftijd, te brengen tot een maandelijksch salaris van bijkans vijfhonderd gulden?"....

Niet altijd echter loopt het „huwelijk zonder de wet" af als een „huwelijk onder de wet." Er heeft wel eens scheiding plaats op even eenvoudige wijze als de verbindtenis werd aangegaan. In dergelijke gevallen blijven gewoonlijk de kinderen toch niet onverzorgd. De Molenaere laat althans een van die, volgens de wet, natuurlijke kinderen, een meisje, trouwen en, eerst bij het huwelijksfeest, tot onuitsprekelijke verbazing van den pas uit Nederland aangekomen predikant, uitkomen hoe de vork in den steel met de ouders zit. De moeder van de bruid is wel de moeder; maar het kind heeft sedert hare geboorte een anderen va-

der opgedaan, terwijl de vader uit den bloede het huwelijk bijwoont met eene andere echtvriendin aan zijne zijde. Voor de gasten heeft die verhouding niets vreemds. Alleen de verbazing van den predikant geeft aanleiding tot eene explicatie en zij wordt hem, op onverschillige wijze gegeven, let wel door den resident, die beweert 't slechts van hooren zeggen te weten:

„Een dertiental jaren geleden schijnt Verzeelen in zwaren finantiëelen druk gezeten te hebben, zoodat hij evenzeer als Anna Geerkens het raadzaam vond zijne huishoudster met de drie kinderen aan Tawasarie over te doen. Verzeelen moet daarna naar de Molukken gegaan zijn en van daar naar Banda, waar hij als perkenier goede zaken heeft gemaakt. Hij is thans daar gezeten burger. Op uitnoodiging van Tawasarie en diens vrouw, is hij voor dit huwelijk overgekomen. Hij zelf is met eene Bandasche dame gehuwd. Deze dame heeft de uitnoodiging gelezen en geen de minste zwarigheid gemaakt, om met hem over te komen. Die vreemde dame, naast den bruidegom aan tafel gezeten, was Verzeelen's echtgenoot."

„Wonderlijke wereld," zeide de predikant. „Ik wil nu wel gaarne gelooven dat hier van toepassing is het Honny soit qui mal y pense; nogthans, dat met voeten treden van allen schijn van welvoegelijkheid schijnt mij akelig cynisch toe."

„Ik ben het niet met u oneens, Dominé! Als gij u echter op het standpunt der Javanen plaatst, wier zienswijze onbewust door drievierden die der meeste inlandsche kinderen geworden is, dan zult gij beseffen, dat Verzeelen van oordeel is geweest door zijne overkomst een bewijs van welvoegelijkheid te leveren."

Verzeelen belast zich zelf, den predikant verder te overtuigen dat de zaak bij lange na niet zoo erg is als hij zich voorstelde:

„Sedert mijn scheiden van Anna Geerkens en hare kinderen om finantiëele redenen, nu dertien jaren geleden, heb ik haar niet meer gezien tot in de laatste dagen. Ik heb met haar en haren braven man, een vriend mijner jeugd, altijd tamelijk geregeld briefwisseling gehouden. Vóór het voltrekken van mijn huwelijk, heb ik alles aan mijn verloofde verhaald; ook de redenen, welke het ons in het belang der kinderen raadzaam hadden doen achten te scheiden. Tawasarie — Eerwaarde, wij zijn in Nederlandsch Indie, en veertien jaren geleden waren de Europeesche begrippen in het binnenland veel minder dan thans

doorgedrongen; zelfs heden is hun invloed luttel — Tawasarie, zeg ik, heeft mijne huishoudster overgenomen met de plechtige belofte om voor de kinderen zorg te dragen. Hij heeft dat als een edel mensch en een trouw vriend gedaan. Anna Geerkens is mij en voor mijne vrouw, ofschoon deze haar vroeger niet kende, eene zuster geworden. Die vreemde dame, aan tafel naast den bruidegom gezeten, is mijne vrouw. Ik heb haar, niet u, in het oog gehouden, toen ik openlijk na uwen heildronk een hartelijken kus gaf aan Anna Geerkens. Ik zag in haar oog een traan glinsteren niet van naijver, maar van zusterlijke liefde. Ik deel u dat mede, zijn Eerwaarde, opdat gij ons bij al dat ongeregelde niet van grove zinnelijkheid moogt verdenken. Anna Geerkens en mijne vrouw, beide zijn innig overtuigd, dat de eerste mij een geliefde zuster is geworden, die ik, als zoodanig, altijd zal eeren en eerbiedigen."

Nog grooter verrassingen verwachten den predikant. De gebroeders Jozep en Henderik Sorag komen tot hem met het verzoek den doop te bedienen aan de drie kinderen van laatstgenoemde. De geboorteakten komen voor den dag. 't Blijkt al aanstonds dat het geen kinderen uit een geregeld huwelijk zijn. Van lieverlede blijkt meer, tot groote ontsteltenis van den predikant, die, in weerwil van de buitengewone welsprekendheid van Jozep Sorag, bedenkelijk het hoofd blijft schudden. Luisteren wij naar de samenspraak die zich hier ontwikkelt:

„Het zal over een drietal weken vier jaren worden, dat de oude heer de Rese, wiens vrouw toen ook nog in leven was, mij Nasimah, die zes maanden zwanger was, overdeed. Hij sprak, of liever — om de geheele waarheid te zeggen — hij liet mij door iemand aan wien hij deze onderhandeling had opgedragen, mededeelen de opspraak en de huiselijke oneenigheid, welke daaruit kon voortspruiten voor hem, een beroep doende op mijn toestand van vrijgezel, welke bij de zienswijze alhier zulk eene overname als een zeer natuurlijke vriendendienst, of als eene zeer geoorloofde speculatie zou doen beschouwen. Hij liet mij weten, dat hij Nasimah behalve het door haar bewoond huis met al het meubilair nog tien duizend gulden zou schenken, en mij insgelijks, indien ik het te verwachten kind op mijn naam wilde laten zetten en Nasimah overnemen.

„Ik deed zulks. Nasimah was een jeugdige schoone vrouw. Ik heb met haar tot januari 1858 in eer en deugd geleefd. Het

tweede kind is uit deze samenwoning gesproten. Nasimah, zeer veranderlijk van aard, had tegen dien tijd hare zinnen op mijn broeder Henderik gezet. Deze werd op haar verliefd. Ik zag dat duidelijk, ofschoon hij zich, als fatsoenlijk man, eerbaar en onberispelijk heeft gedragen. In januari 1858 kreeg ik hevige woorden met Nasimah. Daar ik reeds lang bespeurd had dat zij mij opzettelijk dwarsboomde om haren zin te krijgen, was ik met opzet buitengewoon heftig in mijne bewoordingen jegens haar. Ik wil u wel bekennen, zijn Eerwaarde, dat dit eene dubbele komedie was, van mijn kant om haar weg te zenden, van hare zijde om met fatsoen weg te komen. Zij liep, als was zij inderdaad woedend, naar het huis mijns broeders, die mij dadelijk kwam opzoeken en met wien ik uitmaakte, dat zij met hare bezittingen, bij Henderik als huishoudster kon blijven, terwijl ik mij met de zorg voor de beide kinderen zou blijven belasten. Ik vrees dat ik zeer spoedig van die zorg ontslagen zal zijn."

„Ik hoop het beste voor u, mijnheer Sorag. Ik wil u wel verklaren, dat ik in Nederland zulk eene overeenkomst tot de onmogelijkheden zou geacht hebben te behooren."

„Dat verwondert mij, zijn Eerwaarde."

„Hoe zoo, mijnheer Sorag? Gelooft gij inderdaad, dat zulk eene handelwijze in Nederland mogelijk zou zijn?"

„Zeer zeker, zijn Eerwaarde, ofschoon met eenige wijziging. Wat het zedelijk standpunt aangaat, zijn zij wellicht hier vooruit, omdat wij voor een groot gedeelte onwillekeurig van de Javaansche zeden en gewoonten hebben overgenomen. Alleen komt in Nederland het woord huwelijk daar door heen schemeren. Wordt de zaak daardoor onschuldiger?"

„Ik vat uwe bedoeling niet recht, mijnheer Sorag."

„Mag ik het u dan helder trachten te maken, zijn Eerwaarde?"

„Zeer gaarne."

„Wel, zijn Eerwaarde, al komt alles niet uit, gebeurt het in Nederland niet dikwijls dat een gehuwd rijk heer bij deze of gene ligte dame of bij eene knappe dienstbode het vooruitzicht van vaderschap verwerft, en dat bij, om deze hem in het nauw jagende aangelegenheid te toetoppen — zeggen wij hier; in Nederland zegt men: te bedekken of in den doofpot te stoppen — naar een plaatsvervanger uitziet; naar iemand, die voor een water- en vuurwinkel en eenige honderde guldens of minder, de onrustbarende schoone tot zijne vrouw maakt?"

„Ja, zeker gebeurt dat, mijnheer Sorag. Somtijds wordt het bekend, meermalen vermoed, doorgaans goed verborgen."

„Nu, zulk eene overname met uw huwelijk staat volkomen gelijk met de mijne, zonder die wettelijke verbindtenis."

„Het is waar, mijnheer Sorag; maar bij u komt meer kijken."

„Ik wilde daar juist over gaan spreken, zijn Eerwaarde. Die man, die door dat huwelijk zijn geldgever uit den nood gered heeft, zorgt voor het kind als eerlijk man. Hij krijgt later nog een hem toebehoorend kind. De echtelieden worden echter elkander zoo moede, dat zij van elkander scheiden. Dat kan immers, zijn Eerwaarde, zonder dat iemand daar iets op te zeggen heeft?"

„Zeer zeker kan echtscheiding plaats hebben. Eene geldige reden kan altijd gevonden worden, en die wordt in den regel door de echtelieden ook gevonden, als zij het beiden over de echtscheiding eens zijn."

„Dat is alweer een stap verder, zijn Eerwaarde. Nu nog eene vraag. Kan de broeder van de gescheiden echtgenoot niet later met zijne gescheiden schoonzuster huwen? En is hij bij zulke handeling niet geheel en al in dezelfde verhouding tot zijne wettige vrouw, als Henderik tot zijne huishoudster?"

„Ik kan het u niet met zekerheid zeggen, mijnheer Sorag. Ik geloof echter, dat het in Nederland toegestaan wordt."

„Ik meen het zeker te weten, zijn Eerwaarde."

„Mag ik u nog iets vragen, mijnheer Sorag?"

„Met genoegen, zijn Eerwaarde."

„Vindt gij die verhouding natuurlijk en zedelijk?"

„Dat niet, zijn Eerwaarde. Ik heb het zooeven medegedeelde aangevoerd niet om er iets zedelijks in te zoeken; maar als iets, dat niet veel verwonderlijks voor u hebben moet, als gij, onbevangen, aan bijkans gelijke toestanden denkt."

„Het is waar, mijnheer Sorag. Het gesprokene daargelaten, mag ik u vragen, of gij in uwe handelwijze niets onzedelijks vindt?"

„Zal ik u eens ronduit mijn gevoelen zeggen, zijn Eerwaarde?"

„Daar zult gij mij genoegen mede doen. Ik hoop daarom geen afstootende zedemeester te worden, en zou het in de gemeente gaarne zoo ver brengen, dat ik door hare leden beschouwd werd als een vertrouwd en ernstig vriend."

„Nu dan, zijn Eerwaarde, ik kom niet terug op hetgeen ge-

zegd is over het onderscheid tusschen Nederlandsch-Indische en Nederlandsche toestanden. Ik beken dat hier veel onzedelijks is. Het gedrag van den heer de Rese zou waarschijnlijk niet het mijne geweest zijn. Evenwel indachtig aan het: „Die staat, zie toe dat hij niet valle," wil ik niet veroordeelen. Wellicht is de verhouding tusschen hem en zijne vrouw oorzaak geweest, dat hij tot overspel is vervallen.

„Mijn gedrag is loszinnig geweest, zijn Eerwaarde. Ik tracht niets te verbloemen. Ik heb mij laten omkoopen.... maar in geen geval tot eene slechte daad. Er zou zelfs iets edels in die daad kunnen liggen, met name: indien ik Nasimah had overgenomen uit medelijden met het ongeboren wicht. Ik zeg dit slechts om beter te doen uitkomen, hoe voorzichtig men wezen moet in zijn oordeel. Ik wil u echter wel bekennen, dat er bij mij geen greintje medelijden voor den aanstaanden wereldburger bestond, maar wel deze gedachte en dit voornemen: Als ik het kind voor mijne rekening neem, zal ik het als eerlijk man verzorgen en opvoeden. Dat heb ik gedaan, zijn Eerwaarde. Als ik het kind verliezen moet, zal ik mij zelven het goed getuigenis kunnen geven van eene zorgvolle naleving der op mij genomen verplichting. De heer de Rese heeft die zorg op waarde gesteld, blijkens het rijk legaat mij in zijn testament vermaakt. Ik heb met Nasimah onberispelijk zedelijk geleefd wat huwelijkstrouw betreft. Nooit heb ik iets gedaan, dat mij overspel zou hebben toegeschenen, al leefde ik met haar buiten het wettelijk huwelijk.

„De overname door mijn broeder Henderik is wat vlug geweest. Dit is echter eene kwestie van tijd. Ook zonder die overname zou ik van Nasimah afgegaan zijn. Naar onze zienswijze heeft mijn broeder niets onzedelijks gedaan. Zijne eenige fout is, van een Europeesch standpunt beschouwd, dat hij zich door geen wettelijk huwelijk w i l of k a n verbinden. Ik zou hem dat dan ook afraden. Dat hij als eerlijk man voor zijn kind zal zorgen staat bij mij vast. Dat kind is een fiksche knaap, en het is te voorzien dat hij er langer genoegen van hebben zal dan ik van mijne kinderen.

„Nu wil ik wel bekennen, zijn Eerwaarde, dat ik veel liever een eerzaam huwelijk zou hebben aangegaan. Ik was verliefd, ofschoon nog zonder vastheid. Ik heb echter de verzoeking van den heer de Rese niet kunnen weerstaan. Ik ben daarvoor bezweken. Maar dit heb ik mij vast voorgenomen, dat ik mij nim-

mer meer tot zulke samenwoning zal laten verleiden en slechts een wettig huwelijk zal aangaan. Ik denk wel, dat ik vroeger of later met zekere, in stilte uitverkorene zal huwen. Nu mag ik echter over haar nog niet denken; zeer zeker niet meer spreken. Dit zou onkiesch zijn."

Het is onnoodig te doen opmerken, dat een beroep op of eene vergelijking met 't geen in eene Europeesche maatschappij wel eens verachtelijks bedreven wordt, eene treurige rechtvaardiging van Jozep Sorag's handeling is. C'est par les beaux côtés qu'il faut se ressembler. Ongelukkig schijnt de rasvermenging bestendig te beginnen met het overnemen van de minder loffelijke hoedanigheden van beiden. Men valle daarom de Inlandsche kinderen niet hard. Zij zijn in het algemeen wat men hen gemaakt heeft en 'tgeen zij onder de bestaande omstandigheden kunnen wezen. Bij het huwelijk volgen zij eenvoudig het gebruik ingevoerd door lichtzinnige, minder nauwgezette Europeanen en wanneer Geertje Warsars het „huwelijk zonder de wet" herleidt tot eene eenvoudige quaestie van voorzichtige geldelijke berekening, hekelt zij tevens onwillekeurig het onbegrijpelijk onverstand van den Nederlandschen wetgever, die aan ambtenaars- en officiers-weduwen haar pensioen onthoudt wanneer zij voor de wet hertrouwen. Geertje Warsars doet hierbij voor Nederland eene concessie, die bewijst dat zij niet geheel op de hoogte is van de toestanden hier te lande. Gepensioneerde weduwen redeneeren hier wel eens precies zooals hare prototype in Indie. Nog niet lang geleden werd in een der groote steden van Nederland een dergelijk huwelijk ruchtbaar. Eene weduwe van onbesproken gedrag, in het bezit van een Indisch pensioen, zou zich op nieuw in den echt begeven; reeds hadden de huwelijks-afkondigingen plaats gehad, toen zij, in het belang harer kinderen, wroeging kreeg over het derven van haar pensioen en, hare nieuwe affectie met dat belang combineerende, werd het huwelijk „buiten de wet" voltrokken.

Het in het oogloopend inconvenient van dergelijke huwelijken is het met opzet voorbijgaan der wet, dat den eerbied daarvoor moet ondermijnen. Daarom alleen zou het goed wezen, dat de bepaling ingetrokken wierd volgens welke weduwen haar pensioen verliezen bij het aangaan van een nieuw huwelijk. Hier vooral zal men wijselijk handelen door de menschen niet te laten kiezen tusschen hun belang en het opvolgen der wet en de

leer in overeenstemming met de natuur te brengen. Maar wie zal durven verzekeren, dat die bepaling geen aanleiding geeft tot wezenlijk zedebederf, dat dan toch nog altijd in een oprecht „huwelijk zonder de wet" vermeden wordt? Vooral nu veel ruimer denkbeelden gelden omtrent het salarieeren van ambtenaren en officieren, hunne reiskosten en verloven, aarzele men niet het lot hunner weduwen voor goed te verzekeren en te bepalen dat het pensioen, 't welk haar eenmaal toegekend is, voor haar leven is verzekerd om het even of zij in den weduwen-staat verblijven of een nieuw huwelijk aangaan.

Niet alleen met betrekking tot het huwelijk, maar in 't algemeen leven de zoogenaamde Inlandsche kinderen in een exceptioneelen toestand, waarvan het voortduren onwenschelijk is voor de Indische maatschappij. Bij de wetgeving zijn zij met de Europeanen gelijkgesteld; maar in werkelijkheid bestaat er niet veel gelijkheid. Zij vormen een bijzonder element, dat door de wettelijke gelijkstelling wordt vervreemd van de Inlandsche maatschappij en in eigenlijke Europeesche kringen meer geduld dan gezien is. Voorzeker, het Hollandsch karakter vertoont zich hier lang zoo stuitend niet als het Engelsche in Britsch Indie, waar de afstammelingen van gemengd bloed de ongelukkigste kaste van paria's vormen; doch er wordt nog niet genoeg gestreefd om heusch, in alle opzichten, de Inlandsche kinderen met de Europeanen gelijk te stellen. Lang werd de opvoeding van de meesten verwaarloosd. Daarin voorziet men nu beter en 't blijkt meer en meer, dat de wel opgevoede kleurling niet als zeldzame uitzondering, maar in den regel niet behoeft onder te doen voor den beschaafden blanke. 't Voornaamste bezwaar bestaat in de middelen van bestaan. Voor Europeanen is 't steeds een uitgemaakte zaak geweest, dat zij nimmer of nooit de handen uit den mouw behooren te steken. Ambtenaren, landheeren, groote landbouwondernemers mogen zij wezen; maar te trachten hun brood te verdienen, evenals in Europa, door kleine neringen en bedrijven, vooral door het landbouwbedrijf, achten zij nog altijd beneden hunne waardigheid. Concurrent te worden van den Inlandschen arbeider, vooral van den Chinees, doet hen de h ren te berde rijzen.

Dit vooroordeel, — want dat het een vooroordeel is, zal m in redelijkheid niet betwisten — dat de Inlandsche kindere overgeërfd hebben van hunne Europeesche vaders, is het groot

struikelblok tegen hun vooruitgang. Daardoor ontzeggen zij zich menig eervol middel van bestaan en verzuimen zij den weg in te slaan die hen tot welvaart, zelfs tot rijkdom kan voeren. Thans wedijveren zij om de mindere betrekkingen, die in Indie evenals in Europa, niets dan een karig bestaan kunnen geven en het gezin van den kleinen geëmploieerde bij slot van rekening in armoede doet vergaan. Voor den Staat is het niet mogelijk de vele kleine diensten van copisten, klerken, enz. immer zoo hoog te beloonen, dat zij er met hunne gezinnen wel bij kunnen varen en, waar de mededinging van intellectueel ontwikkelde mannen reeds zóó groot is en dagelijks grooter wordt, is er geen hoop mogelijk voor den minderen ambtenaar om op te klimmen tot ambten, die, zonder ook rijkdom te geven, een goed bestaan schenken.

Aan het verderfelijk vooroordeel, dat de Europeanen en zijne met hem gelijkgestelde afstammelingen landbouw, noch nijverheid in 't klein mag uitoefenen, moet den kop ingeknepen worden, wil men aan het klimmend getal der Inlandsche kinderen een bestaan verzekeren en velen hunner eene betere toekomst bezorgen dan die, welke zij thans te gemoet gaan. In Europa is dit vooroordeel de oorzaak geweest van den ondergang der patriciërs en aristocratische familiën en het is een gevolg van de groote wet die de wereld beheerscht, dat de zonen van de nederigste arbeiders overal de afstammelingen verdringen van eenmaal overheerschende familiën. De weelde, die niet onophoudelijk wordt gevoedt door inspannenden arbeid, gaat gestadig achteruit, soms met verbazende snelheid; de nijvere klasse werkt zich daarentegen bestendig naar boven. Met den arbeid komen de middelen om zich steeds te ontwikkelen en, welke vooroordeelen ook aangehouden worden, er zijn geen slagboomen meer vol te houden tegen hen die aan de materieele hulpbronnen de intellectueele ontwikkeling paren, en daardoor de eerste rangen in de maatschappij innemen.

Indien de Inlandsche kinderen den afkeer afleggen tegen den arbeid onder alle vormen en zich doen kennen als vlijtige, nijvere, ondernemende ingezetenen, indien zij door meerdere welvaart intellectueele genietingen leeren op prijs stellen, zal hunne hybridische positie in de Indische samenleving ophouden. Wat men de Hollandsche begrippen kan ten laste leggen, vooroordeel van kleur en landaard is daarin niet, althans zeer weinig merk-

baar. Onder die begrippen bekleedt daarentegen eerbied voor het geld, voor den man van vermogen, eene niet geringe plaats. Dit mag in zekere opzichten zijne schaduwzijde hebben; doch het is voorzeker het begrip dat 't gunstigste werkt als aanmoediging van den arbeid en van de arbeidersstanden. King Coton en King Dollar hebben in Engeland en Amerika wonderen uitgewerkt en het is, voorzeker, in het tegenwoordig tijdperk van industriëel leven, aan de in Indie verblijvende afstammelingen van Europeanen, meer dan ooit te voren gemakkelijk gemaakt om, wanneer zij slechts willen, zich van zeer klein, door neringen en bedrijven, op te werken en in de Indische samenleving eene betere plaats in te nemen dan die zij er thans bekleeden.

H.

BOEKAANKONDIGING.

Wretta-santjaja oud-javaansch leerdicht over versbouw, in Kawitekst en Nederlandsche vertaling bewerkt door H. Kern. Uitgegeven met ondersteuning van 't Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie. Leiden, E. J. Brill, 1875 [1]).

Om den lezer van dit tijdschrift aanstonds het belang van dit geschrift en het onderwerp waarover het handelt, te doen kennen, schrijven wij een en ander af uit de inleiding, die Prof. Kern daarvóór geplaatst heeft. „Op Bali, dus begint hij, is onder veel andere gewrochten der oud-javaansche letterkunde ook eene beknopte prosodie, onder den titel van Wrtta Sanc'aya of Verzameling van monoschematische versmaten, bewaard gebleven [2]). Aan den heer R. Friederich gelukte het, bij gelegenheid zijner wetenschappelijke reis naar genoemd eiland, een handschrift er van machtig te worden, dat hij later liet steendrukken en in 't licht gaf. Aan het belangrijke facsimile, geplaatst in Deel XII (lees Deel XXII) der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, heeft gemelde geleerde eene niet altoos getrouwe transcriptie en enkele toelichtingen toegevoegd. Bij inzage daarvan zal ieder moeten toegeven dat eene uitgave van den W. S. tot nog toe eene behoefte gebleven is."

[1]) Uit gebrek aan typen, moeten we van de eigenaardige transcriptie van prof. Kern afwijken.

[2]) Monoschematische versmaten zijn de zoodanige, waarin het aantal en de quantiteit der lettergrepen voor elken regel eener strofe steeds dezelfde moeten zijn. (Lassen, Anthologia Sanscritica, 3e druk. Bonn. 1868 blz. 125).

De schrijver van dit gedicht, dat in 112 strophen is afgedeeld, is, zooals o. a. uit strophe 109 blijkt, zekere Empoe Tanakoeng die, volgens de overlevering, in de laatste jaren van het bloeitijdperk van Kediri en dus vermoedelijk in den loop der 13de eeuw onzer jaartelling (?) geleefd zou hebben. De W. S. handelt over Sanskritsche verskunst toegepast op het Kawi of Oudjavaansch. „Men zou, zegt K., de W. S. nader kunnen omschrijven als een practisch handboek, waarin voorbeelden gegeven worden van een groot aantal monoschematische strofen, zóó ingericht dat elk er van op de bekende Indische wijze tevens den naam der versmaat behelst, zoodat de modellen tegelijkertijd tot geheugenverzen strekken..... Om eenheid in het geheel te brengen, heeft Tanakoeng een (zeer onbeduidend) romannetje uitgedacht, als onderwerp van de 100 strofen, waaruit het practisch gedeelte van de W. S. bestaat." Eene opsomming van metrische hoofdklassen, die men een theoretisch gedeelte kan noemen, gaat als inleiding aan deze modelstrofen vooraf en zij worden gevolgd door enkele strofen (str. 109—112), die eene soort van narede vormen. In de inleiding en narede bezigt Tanakoeng ook hier en daar een metrum, dat niet Sanskritsch, maar eigenaardig Kawi is.

Wij ontvangen hier van Prof. K. eene transcriptie van den gelithographeerden tekst, waarin de balinesche schrijfwijze der javaansche letters is gevolgd, in het javaansche schrift, dat voor uitgaven van Kawiwerken gebruikelijk is, behoudens enkele, door K. terecht aangebrachte wijzigingen. K. heeft daarbij gebruik kunnen maken van eene transcriptie, door wijlen den Heer A. B. Cohen Stuart gemaakt, waarin deze „met zijne gewone nauwkeurigheid, de onjuiste lezingen van Friederich verbeterd heeft;" aan K. zelven danken wij voorts nog de verbetering van eenige spel- en schrijffouten, bovendien geeft K. eene inleiding, aanteekeningen eu vertaling. De laatste, die men met leedwezen bij Friederich mist, moet natuurlijk op het tegenwoordig standpunt onzer kennis van het Kawi hier en daar wel iets te wenschen laten; K. zelf heeft dit gevoeld en dat hij zich desniettemin aan het vertalen gewaagd heeft getuigt van zijne zucht om de wetenschap vooruit te brengen. „Ik voor mij, zegt hij op bl. 17, die de overtuiging koester dat de fouten eens voorgangers den blik eens navolgers scherpen, en zoodoende een prikkel zijn tot ontwikkeling, wensch naar vermogen bij te dragen tot de aan-

kweeking van een ten onzent nog steeds verwaarloosden tak der Polynesische taalstudie."

De W. S. is niet alleen van belang voor de kennis van het Kawi en der daarin gebruikelijke prosodie, maar zij bevat ook enkele, naar het oordeel van K., niet onbelangrijke gegevens tot volledige kennis der indische of sanskritsche versmaten. Zoo valt er dus ook voor Sanskritisten, die met het javaansch onbekend zijn, uit dit geschrift te leeren en K. heeft hun dit gemakkelijk gemaakt door zijne aanteekeningen zóó in te richten dat zij zonder moeite een overzicht van die gegevens kunnen erlangen. Het boek heeft dus eene beteekenis, die niet bloot tot den Indischen archipel beperkt is en met recht mag K. dus zeggen (pag. 19): „Mogen de uitkomsten der studie van taal, letterkunde en kunst op de Soenda-eilanden tot nog toe voor de waardering van den hindoeschen invloed niet zóó groot zijn, als men wenschen kan, het zal bij voortgezet onderzoek zeker hoe langer zoo meer blijken dat de indische beschaving niet in hare volle beteekenis gekend wordt, indien men 't eigenaardig gewijzigd Hindoeisme op Java, Bali, Sumatra buiten rekening laat."

De uitvoerige en belangrijke aanteekeningen verdienen wel dat wij er nog even bij stilstaan. Zij bevatten niet alleen veel tot toelichting van tekst en vertaling, maar ook menige te waardeeren bijdrage tot de kennis van het tegenwoordige Javaansch, waarbij K. hier en daar het woordenboek en de grammatica van Roorda aanvult en verbetert. K. vergelijkt, waar het pas geeft, ook andere talen van den Indischen Archipel, inzonderheid het Tagaalsch en Bisaja en dit leidt er mij toe hier ter loops nog enkele opmerkingen te maken omtrent woorden, die mede ter vergelijking kunnen dienen. Zoo b. v. herinnert m o n op blz. 48 aan het Makassaarsche m a n, m a n g of m a m naar gelang van de volgende letter aldus uitgesproken, dat ofschoon, al enz. beteekent, waarvoor men in het Boegineesch m a o e zegt, dat ook wel eens m o luidt. Bij het aanhechtsel *a* in p a l a m b a n g a (blz. 60). mag men het Makassaarsche *a* vergelijken, een aanhechtsel, dat veelal in den zin van ons bepalend lidwoord wordt gebruikt. S a h a d j a (blz. 119) komt in de daar vermelde sanskritsche beteekenis van „aangeboren van nature," ook in het Maleisch voor (volgens de opmerking van Van der Tuuk in zijn Maleisch leesboek, uitgegeven door het Kon. Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van N. I., 2e druk bl. IV en 17. Het op blz. 186

vermelde ari vindt men, met verscheidene van dien grondvorm afgeleide woorden, waaronder mari het menigvuldigst voorkomt, ook in het Makassaarsch terug. Met het gebruik van ka in het Tagaalsch, waarvan K. op blz. 122 regel 3—6 gewaagt, laat zich een dergelijk gebruik van dit voorvoegsel in het Alfoersch der Minahassa vergelijken, dat medegedeeld is in de Bijdragen tot de kennis dier taal blz. 75.

Uit het gezegde kan blijken dat met deze uitgave van de W. S. eene nieuwe schrede is gezet op den weg van vooruitgang der studie van het Javaansch. Zeer onlangs hebben weder twee andere pennevruchten van Prof. K. het licht gezien, als nieuwe getuigen zijner onvermoeide werkzaamheid op dit gebied [1]). Moge hij nog lang voortgaan met arbeiden op het nog zoo weinig ontgonnen veld!

G. K. N.

Indische belangen, besproken door C. C. L. van Coeverden, oud-resident der Padangsche bovenlanden. Leiden, S. C. van Doesburgh. 1876.

Van onze zijde is te verwachten, dat oud-Indische ambtenaren, die kunnen rusttijd doorbrengen met het bespreken van Indische belangen, daarvoor loffelijk vermeld worden. Welke meeningen zij ook toegedaan zijn, verdienen zij geprezen, in stede van gelaakt te worden, wanneer zij pogen de aandacht van het moederland op die belangen te vestigen, en 't is te betreuren, dat menig kundig en ondervindingrijk oud-Indisch ambtenaar, om welke redenen dan ook, niet kan besluiten zijne landgenooten te doen deelen in het wetenswaardige gedurende eene Indische loopbaan opgedaan.

---

[1]) „Eene Indische sage in Javaansch gewaad," uitgegeven door de Koninklijke akademie van wetenschappen te Amsterdam en een opstel „Over zoogenaamde verbindingsklanken in het Tagala en wat daarmeê overeenkomt in t' Kawi, in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie, uitgegeven door het Kon. Inst. v. de taal-, land- en volkenkunde v. N. I. Derde volgreeks Deel XI blz. 138.

De heer van Coeverden behandelt ditmaal de burgerlijke dienst, de inrichting van het burgerlijk bestuur, de volksgezondheid en geneeskundige dienst. Dit laatste is ongetwijfeld het belangrijkste uit een algemeen oogpunt. Mag er overdrijving heerschen in het beweren, 't geen men wel eens in de Indische dagbladpers aantreft, dat er tot dus verre door de regeering nog niets is gedaan voor de openbare gezondheid, — te verklaren dat genoegzaam hierin wordt voorzien zou omgekeerd eene optimistische overdrijving wezen. Bij den heer van Coeverden is een vrij juist overzicht te vinden zoowel van hetgeen in dit opzicht geschiedt als van hetgeen nog zou kunnen geschieden. Te recht wijst hij hierbij in de eerste en voornaamste plaats op preventieve maatregelen, geschikt om rampen te voorkomenen waardoor steeds het gemis van voldoende geneeskundige hulp, wanneer die vereischt wordt, zich minder noodlottig doet gevoelen.

„Hoe treurig," zegt hij o. a. van de volksvoeding gewagende, „dat zoo herhaaldelijk, dan hier, dan daar gebrek, werkelijk gebrek aan voedsel ontstaat. Onredelijk zoude het zijn de regeering te beschuldigen, dat zij het oog sluit voor dat kwaad, daar dit toch geenzins het geval is. Ontstaat er ergens gebrek of zelfs wordt dit slechts voorzien, dan tracht zij leniging te brengen; wel is waar niet altijd op de doelmatigste wijze, maar toch er wordt hulp geboden. Is het intusschen genoeg te helpen zoodra er gebrek ontstaat? Zeker niet. Is het voldoende zich tijdig te doen waarschuwen, zoodra er vrees voor gebrek is? Zeker ook niet. De plicht der regeering is het maatregelen te nemen tot voorkoming van gebrek, overal en ten allen tijde. Maar ligt het in de macht der regeering om de middelen tot dat doel te verschaffen? Om dat te beoordeelen, behoort men te onderzoeken, welke de meest zich voordoende oorzaken zijn van gebrek. Welnu, die oorzaken zijn gemakkelijk na te gaan.

„In de eerste plaats komt: misgewas van de eerste levensbehoeften, voornamelijk rijst, hetzij door natuurinvloeden, als droogte, ongedierte, ziekte in het gewas of ten gevolge van de werking der vuurbergen of overstroomingen.

„In de tweede plaats: gebrek aan toevoer van elders op die plaatsen, die zelve niet of niet genoeg levensmiddelen voortbrengen.

„In de derde plaats: ziekte onder het vee, waardoor de akkers onbeploegd moeten blijven.

„In de vierde plaats: volksziekten.

„Volslagen gebrek, de eigenlijke hongersnood, bepaalt zich gelukkig tot betrekkelijke zeldzaamheden. Daarentegen duurte, grenzende aan gebrek, wegens onvoldoenden voorraad of aanvoer, komt meermalen voor. En wie zal het ontkennen, zoodanig geval staat voor de minvermogenden, tot welke het grootste deel der inlandsche bevolking behoort, schier gelijk aan hongersnood.

„Zijn nu die oorzaken hetzij door de regeering of door de bevolking zelve te voorkomen? In de macht van het volk zelf ligt weinig, immers zoo lang het niet door meerdere ontwikkeling de toegenomen kennis zoude kunnen aanwenden tot betere beoefening van den landbouw en meerdere zorg voor de gezondheid, en vooral zoolang het geen genoegzamen rijkdom bezit, om geldelijke offers bijeen te brengen. Doch ook om die mogelijkheid te doen verkrijgen, zal de eerste spoorslag van boven moeten komen.

„De regeering kan nochtans wel niet geheel de oorzaken wegnemen, dit ligt niet in hare macht. Zij is geen meesteres over de natuur. Maar zij kan er veel aan toe brengen om de schadelijke gevolgen te verminderen.

„Tegen misgewas kan in de eerste plaats een betere waterverdeeling werken. De regeering kan de middelen beramen om ook die velden kunstmatig te besproeien, die thans alleen van den regen hunne vruchtbaarheid verwachten. Zij kan zorgen voor beter afvloeien van het overtollige water. Bij veeziekten zoude zij in Indië gemakkelijker dan in Europa de verspreiding van het kwaad tegen kunnen gaan, ware het niet dat het binnenlandsch vervoer nagenoeg geheel afhankelijk is van het gebruik van trekken lastdieren.

„Bij volksziekten kan zij door hare geneeskundigen op uitgebreider schaal hulp verleenen, als het aantal deskundigen slechts groot genoeg is. Maar het alles afdoende middel om gebrek te voorkomen, vindt men alleen in een beter stelsel van het vervoerwezen om met betrekkelijk geringe kosten altijd levensmiddelen aan te kunnen brengen. De stoom moet zijn rijk uitbreiden. Is het toch niet alleen de stoom die uit het beschaafde Europe de rampen van hongersnood heeft verbannen? en is het thans niet schier ondenkbaar, dat daar die plaag van vroegere eeuwen zich kan voordoen? Het ligt dus in de macht der regeering, he is zelfs haar dure plicht de meest mogelijke uitbreiding te geven aan allerlei soort van vervoer door stoom. Immers, zoo lang d

wetenschap nog geen beter middel van krachtsaanwending heeft uitgevonden en in toepassing weten te brengen.

„Het is hier niet de plaats om te wijzen op al de voordeelen, ook de staatkundige en economische, die zouden voortvloeien uit verbetering van het vervoerwezen, maar als middel om menschenlevens te sparen is ze een eerste vereischte. Ook de financiëele macht ontbeert de regeering niet; zelfs de zoo veel schatten verslindende oorlog ledigt de schatkist nog niet. Maar de regeering behoeft geene groote offers te brengen; ze belegge een deel van het geld, dat thans renteloos blijft in spoorwegen, wier aanleg slechts tijdelijk uitgaven vordert, doch die mits oordeelkundig aangewend, woekerwinsten zullen opleveren. Wat weerhoudt dan de regeering van hare dure verplichting om het volk te behoeden voor de ramp van hongersnood? Maar nog deze opmerking: de menschenlevens, die nu opgeofferd worden, vormen ook een deel van den nationalen rijkdom door hunne arbeidskracht. Zelfs bij veeziekten betreurt men het verlies van rijkdom. Ware men ook de grootste cynicus, dan nog zoude men het verlies van tal van menschen betreuren, als schade voor het nationaal vermogen.

„De regeering van een beschaafd volk is verplicht als een voornaam deel harer zorg te waken voor de gezondheid des volks, en het gaat hiermede als met elke deugd, „het goede loont zijn meester."

„Zal het nog lang tot de vrome wenschen behooren, dat in het uitgestrekte Insulinde alom de stoomfluit haar geluid doet hooren en een einde kan gemaakt worden aan de mogelijkheid van hongersnood?

„Doch al ware nu dit gevaar geheel geweken, dan blijven er toch nog zoo vele oorzaken van duurte, grenzende aan gebrek, dat wel gelet moet worden op middelen tot voorkoming of minstens leniging. Het ligt niet in 's menschen hand de hevige werking in de natuur te bestrijden, en de onheilen, zoo dikwerf in Indie ontstaande, door losbarsting der vuurbergen, aard- en zeebevingen te verhoeden. Veelal is het niet mogelijk overstroomingen te voorkomen, vooral dan niet als bronnen verstopt, rivierbeddingen verlegd en natuurlijke dammen verbroken worden, maar de middelen boven aangewezen om gebrek te beletten, kunnen ook dienen om de oorden, welke door die rampen geteisterd worden, spoedig te ontvluchten.

„Zonder misgewas, kan een toestand grenzende aan gebrek

geboren worden doordien de opbrengst in verhouding tot den aanwas der bevolking en der meerdere behoefte geen gelijken tred houdt. De teelt van voedingsmiddelen toch neemt niet toe in gelijke mate met de steeds aangroeiende bevolking, vooral niet na de gedurige uitbreiding van den verbouw van meer winstgevende voortbrengselen. Is dit laatste op zich zelf een verblijdend teeken, men lette aan de andere zijde op de gevolgen. Het verschijnsel is zeker niet alleen eigen aan den landbouw in Indie, in beschaafde staten neemt men het evenzeer waar: overal waar de bouw van handelswaren hoogere vlucht neemt, stijgen de prijzen van eetwaren. Voorzien nu de middelen van vervoer even gemakkelijk in de voeding, dan wordt de welvaart zeker bevorderd door de het meeste voordeel afwerpende voortbrengselen. Het is dus in Indie dringend noodig om ook door betere beoefening van het landbouwbedrijf, de voordeelen aan de teelt van voedingsmiddelen verbonden te verhoogen. Het zoude te ver leiden dit onderwerp nader te bespreken. Er staat den vooruitgang in dat opzicht nog te veel in den weg, het vordert een geheele afzonderlijke beschouwing. Alleen zij gezegd, dat ook hierin de regeering veel vermag en behoort te doen. Het verschijnsel, dat eerste levensbehoeften steeds in prijs stijgen, is in geheel N. I. algemeen. Voor een goed deel is dit het gevolg van een veranderenden maatschappelijken toestand, die wel veel goeds maar ook een schaduwzijde heeft aangebracht."

Nog vele behartigenswaardige wenken worden door den heer van Coeverden gegeven omtrent onderwerpen behoorende tot de volksgezondheid. Wij kunnen hem niet in de bijzonderheden volgen; doch bieden geen weerstand aan de verzoeking om over te schrijven hetgeen hij, blz. 145, zegt omtrent het water als drank, ter bereiding van spijs en drank en tot reiniging.

„Hoe is de toestand? Bezoek de groote steden, bezoek de kleine dorpen, overal zult ge bespeuren — ik zonder de plaatsen waar artesische putten zijn geboord, slechts gedeeltelijk uit — hoeveel de zuiverheid van het water nog te wenschen overlaat. Wanneer ge in de rivieren, die de steden doorstroomen, tal van menschen en dieren ziet baden, wanneer ge weet dat die rivieren de eenigste riolen zijn tot het opnemen der uitwerpselen van eene talrijke bevolking, wanneer ge nagaat dat langs de oevers tot verre landwaarts in, dat water op dezelfde wijze door de bewoners wordt gebezigd, wanneer ge de menigte wasschers

hun bedrijf in dat water ziet uitoefenen, en wanneer ge dan bedenkt, dat het water uit die rivieren voor het grootste deel dient ook tot inwendig gebruik, dan kunt ge u niet verwonderen dat zoo dikwerf epidemiën uitbreken, en bevorderd worden. Wie die dat alles nagaat zoude nog kunnen twijfelen, dat voorziening dringend noodig is? Men zorge dus voor goede waterleidingen of artesische putten, geschikte algemeene badplaatsen, goede riolen of andere doelmatige inrichtingen tot afvoer van onreinheden, ten einde de rivieren zoomin mogelijk te verontreinigen. Ziedaar wat onder de allereerste behoeften behoort."

De heer van Coeverden ijvert zeer voor de oprichting van gemeentebesturen. Niet ten onrechte verwacht hij alleen van den ijver van dergelijke besturen de locale verbeteringen, welke hoogst noodzakelijk, toch niet door het algemeen rijksbestuur schijnen te kunnen tot stand gebracht worden. Het invoeren van gemeente-besturen in Indie is thans weder een minder gunstige phase ingetreden; doch wij houden ons overtuigd, dat deze belangrijke quaestie niet altoos hangende kan blijven en dat zij eindelijk doelmatig zal moeten opgelost worden.

Minder eenstemmig zijn wij met de denkbeelden van den heer van Coeverden omtrent den burgerlijken dienst en de inrichting van het burgerlijk bestuur. Wij vergeten daarbij nooit dat het bestuur is om het volk en niet omgekeerd het volk om het bestuur. Regelingen omtrent de benoeming, de non-activiteit, het wachtgeld, het pensioen enz. der ambtenaren zijn voorzeker niet zonder gewicht voor de belanghebbenden; maar het kunnen nooit quaestie's wezen van groot algemeen belang, vooral niet thans, nu er reeds zooveel gedaan is om het lot der ambtenaren draglijk te maken. Ook gelooven we niet dat, nu men tot een modus vivendi is gekomen, verandering in de gestelde regels wel zoo zeker verbeteringen zouden blijken te zijn. Het denkbeeld van den heer van Coeverden, om de dienstvakken zoogenaamd te sluiten en ieder ambtenaar voor zijn geheelen diensttijd in zijn speciaal vak als 't ware te incarcereeren, zouden wij der regeering stellig ontraden. 't Is waar, de verdeeling van den arbeid geldt ook voor besturen, en de specialiteiten zullen daarbij meerdere bekwaamheid verwerven, naar mate zij zich langduriger oefenen en toeleggen op het door hen te verrichten werk. Maar besturen zal toch altijd iets anders blijven dan fabriekarbeid; bij het indiensttreden vertoont zich niet bestendig de eigenlijke

vocatie; karakter, geschiktheid vormen zich in den strijd des levens en ongetwijfeld zou het voor altoos parkeeren der ambtenaren in het vak waarin zij veelal ingelijfd worden buiten hunne keuze het meest doeltreffende middel wezen om de regeering te beletten steeds „de rechte man op de rechte plaats" te brengen.

De heer van Coeverden bespreekt nog meerdere punten van bestuur, waaromtrent wij met hem van meening verschillen. Zoo scharen wij ons aan den kant der regeering, niet aan zijne zijde, wanneer hij de erkenning der volkshoofden afhankelijk wenscht te stellen van hunne geoefendheid in lezen en schrijven, omdat, naar ons inzien, de regeering terecht zich niet heeft willen vastwerken door een dergelijken eisch te stellen. Men moet niet alleen het goede, maar ook het mogelijke willen bereiken; doch, liever dan verder de punten van verschil te doen uitkomen, eindigen wij met den heer van Coeverden in te stemmen wanneer hij verlangt de macht der residenten, behoudens hunne verantwoordelijkheid, meer uitgebreid te zien. Zonder aan de rechtmatige eischen van een kernachtig algemeen bestuur te kort te doen, behoeft niet die erge centralisatie te bestaan, welke thans in Indie zegeviert en het goede beheer van verwijderde gewesten aanzienlijk belemmert. Wij hebben het meermalen doen opmerken, buitensporige centralisatie in Indie zelve is even noodlottig als de vroegere algeheele afhankelijkheid van het Plein in 's Hage en, voorzeker, is het te betreuren dat men de zaken aan de departementen en aan de secretarie te Batavia laat opstapelen, terwijl zij in de meeste gevallen even goed, zoo niet beter, stellig veel spoediger door een allezins bevoegd hoofd van gewestelijk bestuur op de plaats zelve kunnen afgedaan worden.

M. M.

VARIA.

De hierondervolgende brief, in der tijd gericht aan den heer J. A. Kool, toen deze ervaren hoofdingenieur bij de Staatsspoorwegen met den heer professor Henket was belast met een officieël onderzoek omtrent de Javasche spoorwegquaestie, mag alsnog beschouwd worden als niet onbelangrijk voor de beoordeeling van het voor de verdere ontwikkeling van Java steeds gewichtige vraagstuk der versnelde middelen van gemeenschap:

's Gravenhage, 10 mei 1869.

Hoog Geachte Heer,

Hiernevens het beloofde verslag, dat ik de eer had, in februari 1862, met mijn vriend den heer Th. F. Schill, in het Indisch Genootschap uit te brengen over den aanleg van spoorwegen op het eiland Java [1]). Het verslag nu inziende, na een zevenjarig tijdvak van allerlei beslommeringen, bespeur ik de juistheid van het gezegde: „Qu'il faut juger les écrits d'après leur date."

Destijds kende men Java niet gelijk het zich tegenwoordig uit het oogpunt van spoorweg-aanleg voordoet. Men verkeerde onder den indruk der gestadig op Java aangeheven klachten over het dure, moeielijke, dikwerf onmogelijke transport van de binnenlanden naar de afscheepsplaatsen. Men wenschte vurig aan de bestaande bezwaren te gemoet te komen. Men redeneerde nagenoeg aldus: „Welnu, laat ons dan zoo spoedig mogelijk de

[1]) Dit verslag is gedrukt in de Verhandelingen van het Indisch Genootschap, 1861, en opgenomen in dit Tijdschrift, 1862, I, blz. 201.

spoorwegen aanleggen aan welke Java in de eerste plaats behoefte heeft."

Bij het gemis aan opnemingen, zelfs aan bruikbare kaarten, moest de commissie van 1862, op het gevaar af mis te tasten, maar een slag slaan in het aangeven der richting van de lijnen achtervolgens op Java aan te leggen. Zij zocht zooveel mogelijk het bovendrijvende doel: afvoer naar de afscheepsplaatsen te bereiken. Van daar het door haar aangegeven denkbeeld om lijnen aan te leggen:

1°. van Batavia over Krawang en Tjikao naar Bandong, met eenen zijtak naar Buitenzorg;

2°. van Tagal naar Banjoemaas;

3°. van Samarang over Poerwodadi naar Soerakarta en Djokdjokarta;

4°. van Soerabaja naar Kediri met een zijtak naar Ngawi.

Verschillende omstandigheden moeten thans deze aanwijzigingen als onjuist, onvoldoende en ten deele onbereikbaar doen beschouwen.

In de eerste plaats, de fait accomplis, bij spoorwegen nog overwegender dan in de staatkunde.

De thans zijne voltooiing naderende spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden heeft eene van Poerwodadi belangrijk afwijkende zuid-westelijke richting bekomen en daaraan is de zijtak verbonden die van af Kedong Djati het bergland beklimt om op het plateau van Ambarawa te deboucheeren. Verder zullen de onlangs beraamde wettelijke maatregelen tot gevolg hebben den aanleg van de lijn Batavia-Buitenzorg. Men behoort nu uit te gaan van hetgeen is tot stand gebracht en hetgeen stellig verricht zal worden, zoo men zich wil hoeden voor ongerijmde gevolgen.

In de tweede plaats, de meerdere, ofschoon nog onvolledige terreinkennis van Java met betrekking tot het aanleggen van spoorwegen.

Het is tegenwoordig duidelijk, dat de afvoer van de binnenlanden naar de afscheepsplaatsen door een meer rationeel stelsel van spoorwegen kan bereik worden dan de commissie van 1862 voorstelde.

De aangegeven lijn van Tagal naar Banjoemas, een afschrikkende bergspoorweg, wordt blijkbaar overbodig indien men, van het eindpunt Djokdjokarta, den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, doortrekt over Bagelen en Banjoemaas.

Wat de lijn naar de Preanger betreft, de opnemingen van de commissie voor de vervoermiddelen stellen ons althans eenigszins in staat om de groote moeielijkheden te gissen welke eene spoorweglijn zou te overwinnen hebben, die min of meer in de richting van den grooten postweg de vlakte van Bandong moet bereiken. Daarentegen is niet voldoende onderzocht of eene lijn, die, van Buitenzorg, tusschen de Salak en de Gedeh, de Preanger-Regentschappen beklimt, niet de voorkeur verdient uit een technisch, financiëel en economisch oogpunt. Te wenschen ware het voorzeker dat men alsnog, door een deskundig onderzoek, dit belangrijk punt deed constateeren. Doch, wat ook de uitslag van dit onderzoek zij, de lijn Batavia-Buitenzorg zal ongetwijfeld eene tête de ligne blijven, op welke iedere binnenlandsche spoorweg zich zal trachten te richten.

Eindelijk de van Samarang onmiddellijk dalende en van Kedong Djati, oostelijk buigende richting, aan de lijn Samarang-Solo gegeven, wijst als het ware op een aan te leggen spoorweg, die uitgaande van de halte Gondih of Ngesrep, de residentiën Madioen en Kediri doorkruist om hetzij op Soerabaja, hetzij op Pasoeroean uit te loopen.

Het is u, uit het voorafgaande, reeds duidelijk, dat, naar mijne overtuiging, voortaan het hoofddoel moet wezen de drie groote noordelijke havens van Java in verbinding te brengen met eenen over de geheele lengte van het eiland doorloopenden zuidelijken of midden-spoorweg.

De eenige bezwaren, aan dien doorloopenden spoorweg verbonden, zijn van technischen aard, doch bepalen zich tot het beklimmen der Preanger-Regentschappen en tot het weder dalen naar Banjoemaas. Van dit laatste is nog niets of weinig bekend, doch wij twijfelen geen oogenblik dat de kunst van den ingenieur bij machte is alle terrein-moeielijkheden te overwinnen.

Gewichtige drangredenen bestaan daarentegen, vóór het aanleggen eener doorloopende lijn. Met mijne geachte medeleden uit de commissie van 1862, ben ik nog van gevoelen, dat vredelievende overwegingen bij het aanleggen van spoorwegen op den voorgrond moeten staan. Dit belet echter niet dat daarmede zoowel staatkundige, administratieve en strategische als economische oogmerken kunnen bereikt worden. Op Java, ongetwijfeld, hebben de spoorwegen uit al deze oogpunten een overwegend belang. Om Java ongehinderd te bezitten, zijn wij gedwongen over den ge-

heelen Indischen Archipel te gebieden. De Nederlandsche souvereiniteit moet er alle eilanden omvatten, wil zij zich doen gelden op een enkel eiland. Wij moeten de macht hebben om het groote Nederlandsch-Indische Rijk te beheerschen, zoo niet dan worden wij bedreigd beheerscht te worden. Meermalen werd die macht aan Nederland ontkend, niet alleen door zwaarmoedige en paradoxale publicisten, maar door volksvertegenwoordigers, ministers; door vaderlandslievende staatslieden. Ten onrechte, naar mijne bescheiden opvatting, doch het feit valt niet te loochenen dat invloedrijke mannen twijfelden aan Nederlands vermogen om zijne taak in Indie te vervullen.

Stel dat eene doorloopende lijn Oost- West- en Midden-Java onderling verbinde, — en onze macht op het eiland, wiens rustig bezit Nederlands grootste zorg is, wordt, volgens eene berekening die U niet onbekend kan wezen, zestien maal grooter. Het leger, dat er aangehouden wordt met het oog op het bewaren van rust en orde, kan er aanzienlijk verminderd worden en, inderdaad, voor het grootste gedeelte, gebruikt worden voor hetgeen het dienen moet: het verzekeren der Nederlandsche souvereiniteit op de punten waar zij nog niet genoegzaam bevestigd is; het onderwerpen en beschaven van die volkstammen welke den sterken arm van het gezag moeten voelen om eene arbeidzame levenswijze aan te nemen.

Ondergeschikte, doch niet onbelangrijke beschouwingen van administratieven aard, komen hierbij tevens in aanmerking, doch ik laat ze ter zijde liggen om niet te uitvoerig te worden. Ik stap onmiddellijk over tot het punt meer bepaald aan Uw bevoegd oordeel en dat van den hoogleeraar Henket onderworpen: de spoorwijdte.

Zonder twijfel, zal men, naar mijne meening, wel doen voor de groote doorloopende lijn der toekomst, waarvan Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg brokstukken zijn, de voor deze wegen reeds aangenomen breedte van 1.43 meter aan te nemen. Bedrieg ik mij niet geheel dan zult Gij en den heer Henket wel tot de slotsom komen, dat het eenig werkelijk voordeel der smalle spoorbreedte van 0,90 ligt in de mogelijkheid om met kleinere bochten te slingeren. Die breedte is dus nie aangewezen voor de groote lijn, welke slechts op twee punten op bergterrein stuit en over het grootste gedeelte harer lengte niet aanzienlijk behoeft te kronkelen, te klimmen en te dalen

Zij moet daarop bepaald worden ontraden, omdat de mogelijkheid van zware en snelsporende treinen moet blijven bestaan — al onderstelt men dat daaraan dagelijksch geen behoefte bestaat — en natuurlijk met smalle spoorbreedte aan dergelijke treinen niet meer te denken zou zijn.

Evenwel, gelijk zoo dikwerf gebeurt, is er toch iets aanbevelingswaard in het voor Java aanbevolen smalspoor. Zoo het verkeerd is het in het algemeen voor alle daar aan te leggen spoorwegen te willen, in bepaalde gevallen en voor sommige streken kán men zeggen dat daarvan alleen een verbeterd transport te wachten is. Er zijn op Java twee zeer ontwikkelde landen, Kadoe en Malang, waar miniatuur-spoorwegen voorzeker van het hoogste nut zouden wezen. Zij zouden daar duizende menschen en ploegbeesten, tegenwoordig voor hatelijke vervoeren gebezigd, aan hunne geliefkoosde bestemming, den landbouw, laten, en, gelijk ik de eer had U mondeling mede te deelen, al wat strekken kan om op Java den mensch, den buffel en het water voor den landbouw te besparen is eene weldaad voor de bevolking en eene zekere winst voor het gouvernement.

Ontvang, hoog geachte Heer, de verzekering mijner meeste bereidwilligheid.

G. H. VAN SOEST.

Behalve voor zware misdrijven, die tot de kennisneming van de Europeesche justitie behooren, berust bij de Alfoeren de rechtspleging geheel in handen hunner hoofden, die hieromtrent nog de oude gebruiken volgen. De straffen bestaan in het toedienen van rotanslagen, ten getalle van 6 tot 20, en in het opleggen van een boete, hoofdzakelijk in lijnwaden en in aardewerk (borden, schotels, kommen, enz.) De eerste straf wordt toegepast in gevallen van kleine diefstallen, weerspannigheid tegen de bevelen van de hoofden en dergelijke meer. Beleedigingen tusschen gelijken wordt met eene boete gestraft, ten voordeele van de beleedigde partij. Overspel wordt, indien de overspeler met de vrouw, waarmede hij het overspel bedreven heeft, trouwt en den huwelijksprijs aan den echtgenoot terugbetaalt, daardoor van zelf

en in der minne tot een einde gebracht. Weigert de overspeler zulks te doen en komt de zaak voor den rechter dan worden de schuldigen gestraft met rotanslagen, de man het dubbele van zijne medeplichtige aan wien tevens eene boete wordt opgelegd ten voordeele van den beleedigden echtgenoot.

De getuigenis van twee ter goeder naam en faam bekend staande personen is voldoende ter schuldigverklaring van een beklaagde. Waren er voorheen geen of geen genoegzame getuigen, en kon de zaak op geen andere wijze tot klaarheid worden gebracht, dan nam men de toevlucht tot een soort van godsoordeel. De hand van den beklaagde werd met een doek omwonden en daarop gesmolten lood gegoten. Beschadigde het lood door den doek heen de hand, dan werd dit voor een bewijs van de schuld van den beklaagde gehouden. Men is meer en meer van dit gebruik afgeweken en men bepaalt zich thans den beklaagde op te leggen te zweren, dat hij zich aan de hem ten laste gelegde feiten niet schuldig gemaakt heeft. Weigering om dien eed af te leggen geldt voor een bewijs van schuld.

Voor het zweren wordt een kom gevuld met water, waarin men zout, een stukje was, een kogel, een mes of eenig ander snijdend werktuig doet. Een der aanwezigen houdt de kom in de hoogte en spreekt het volgende formulier uit: „O God! sla dezen mensch gade of door hem waarheid zal worden gesproken en hij niets zal verzwijgen van 'tgeen in zijn hart verborgen is. Opdat hij geene onwaarheid spreke, wordt door hem deze eed afgelegd. Wanneer hij onwaarheid spreekt, zal hij smelten gelijk dit zout en deze was; zal dit mes zijn keel doorsnijden; zal deze kogel in een vuurwapen geladen naar hem toevliegen en hem treffen, omdat hij onwaarheid heeft gesproken. Kom hier, opdat door u deze eed worde afgelegd en bedenk u wel, of gij ook onwaarheid gesproken hebt."

Na het uitspreken van dit formulier, moet de beschuldigde een weinig van het water uit de kom drinken en daarmede is de eedsaflegging afgeloopen.

De stand der spoorwegen in Indie.

Na verscheidene jaren stilstand, valt er weder leven te bespeuren bij den spoorwegbouw in Indie. Aan den onlangs afgetreden minister van koloniën komt de eer toe den draad op nieuw opgevat te hebben en, hoezeer men mag verschillen omtrent het plan, 't welk door hem is doorgedreven, ontkennen kan men niet, dat hij het verder bracht dan tot ijdele bespiegelingen van commissiën en tot discussiën zonder praktische uitkomsten.

Aan de voorstanders van staatsaanleg en exploitatie wordt thans ook voldoening gegeven. Zij zijn nu in de gelegenheid om tot bezinning te komen en om zich te overtuigen dat, wie met de taak wordt belast, eigenaardige moeielijkheden zijn te overwinnen; dat, welk stelsel gevolgd wordt, de aan den spoorwegbouw onafscheidelijke bezwaren, zoowel den staat en de staatsingenieurs als de bijzondere maatschappijen en hare ingenieurs beletten om als 't ware spoorwegen te tooveren naar den zin der menigte belanghebbenden en belangstellenden. Spoorwegbouw is een werk van langen adem; het ontwerpen, afbakenen, in kaart brengen, het grondverzet, het voltooien van den bovenbouw, het tot stand brengen der kunstwerken, van stations, werk- en bergplaatsen, dit alles laat zich niet improviseeren, vooral niet in een land als Indie, waar vaak plaatselijk alle hulpmiddelen ontbreken en veel van het voor spoorwegen onvermijdelijke over zee uit Europa moet aangevoerd worden.

De regeering en de vertegenwoordiging mogen dit wel bestendig voor oogen houden, ten einde te voorkomen, dat voortaan geen nieuwe interruptie den Indischen spoorwegbouw bedreige en te

zorgen voor goed gekozen maatregelen tot geregelde doorzetting van den weder aangevangen arbeid. Immers, dat zelfs zonder de minste zorg of moeite voor het benoodigde kapitaal, niet alles vlot vooruitgaat bij de spoorwegwerken leert ons de nu in aanleg zijnde lijn Soerabaja-Pasoeroean-Malang. Die lijn vereenigt in zich de meest gunstige omstandigheden welke zich in Indie denken laten. Zij heeft slechts 110 kilometers lengte, loopt door een der meest bevolkte streken; zij gaat uit van een groote zeeplaats. De werkzaamheden worden gedirigeerd door een ijverig, voortvarend, ondervindingrijk hoofdingenieur, en toch bespeurt men op die lijn dezelfde moeielijkheden waarmede men bij de eerste aangelegde spoorwegwerken heeft te worstelen gehad.

Blijkbaar heeft de regeering zich de bemerkingen ten nutte gemaakt, zoo dikwerf aangevoerd tegen staatsaanleg van spoorwegen, en die ontleend zijn aan de vertraging, welke de formaliteiten van het staatsbeheer mede brengen. Zij heeft althans gezorgd dat strenge comptabiliteits-bepalingen en administratieve ondergeschiktheid hem geenszins kunnen belemmeren. De werkkring en standplaats van alle ambtenaren en beambten der staatsspoorwegen op Java worden door den hoofdingenieur chef van den dienst bepaald. Hij heeft verder de bevoegdheid, om zich zoo dikwijls hij zulks noodig acht van zijn standplaats te verwijderen tot het regelen en doen van inspectiën op de lijnen die aangelegd of opgenomen worden. Zijne verhouding tot het departement van burgerlijke openbare werken is zoodanig geregeld dat zijne toevoeging aan dit departement hem niet belet over alle zaken, zijn dienst betreffende, rechtstreeks met de civiele en militaire autoriteiten te correspondeeren. Alleen wanneer de regeering met de zaak gemoeid is wordt de tusschenkomst van den directeur der burgerlijke openbare werken vereischt. De hoofden van gewestelijk bestuur zijn buitendien uitgenoodigd, om alles wat den dienst der staatsspoorwegen op Java betreft, rechtstreeks met den chef van den dienst te behandelen en hunne daartoe betrekkelijke voorstellen aan de regeering door zijne tusschenkomst aan te bieden. Aan den chef van den dienst, de hoofdingenieurs en de sectieingenieurs is de bevoegdheid toegekend tot kostelooze verzending van dienst-telegrammen. De chef van den dienst is als gedelegeerde van den gouverneur-generaal bevoegd verklaard om handelingen te verrichten die uitgaven ten laste van den lande ten gevolge hebben en om de daar

voortvloeiende vorderingen te beoordeelen, te verevenen en betaalbaar te stellen. In verband hiermede worden door den hoofdingenieur en ter nadere verantwoording door de betrokken ingenieurs, voorschotten verleend tot het doen van betalingen voor werken, voor aankoop of inhuur van meubilair, bureau- en teekenbehoeften, materialen, gereedschappen en andere benoodigdheden, kosten van transport en bewaking, schrijfloonen en andere kleine uitgaven, terwijl nog nader is bepaald, dat op denzelfden voet ook voorschotten zullen worden verleend aan de magazijnmeesters voor de uitgaven ten behoeve van den magazijndienst. De chef van den dienst heeft de bevoegdheid om alle werken te doen uitvoeren waarvan de ontwerpen door den gouverneur-generaal zijn goedgekeurd, zoomede alle benoodigde tijdelijke gebouwen en tijdelijke werken. Wijders is getracht om het zeer belangrijke tijdverlies, aan het in het openbaar uitbesteden der werken verbonden zooveel mogelijk te verminderen, onder anderen door gebruik te doen maken van den telegraaf ter mededeeling rechtstreeks aan den hoofdingenieur van de goedkeuringen door den gouverneur-generaal verleend op de ingediende projecten of voorstellen tot uitvoering of aanbesteding van werken en leveringen, en tot het verkrijgen terstond na de gehouden aanbestedingen van de beslissing der regeering nopens de definitieve toe- of afwijzing, wanneer de aannemingsom het bedrag van ƒ50,000 te boven gaat. Overigens kan met de uit te voeren aarden- en kleine kunstwerken in eigen beheer begonnen worden, in afwachting dat voor de voltooiing daarvan openbare aanbestedingen kunnen worden gehouden; en kunnen sommige werkzaamheden, tegen de aanbesteding waarvan overwegende bedenkingen bestaan, in eigen beheer worden uitgevoerd, zooals alle werkzaamheden die in de eigen ateliers dan wel door of onder toezicht van daarvoor speciaal en vast aangestelde bazen en werklieden moeten of kunnen worden verricht, of waarbij van werktreinen en ander tot den spoorweg behoorend materieel gebruik moet worden gemaakt, zoowel de aardewerken op de hoofdstations, het gereed maken van dwarsliggers en leggen der rails, het oprichten van enkele gebouwen welke onmiddellijk noodig zijn om berg- en werkruimte te verkrijgen, enz. De hoofdingenieur is zelfs gemachtigd om aan wervers premiën uit te keeren voor werklieden van elders, en in het bijzonder van het eiland Madura aangeworven en om de verliezen die mochten

worden geleden door malversatie van de wervers, of doordien de koelies wegloopen vóór dat hunne voorschotten zijn terugbetaald, voor rekening van den lande te brengen.

Hoezeer hiermede de langzaam in elkander gezette regelen voor een nauwgezet staatsbeheer eenvoudig worden over boord geworpen, hebben wij thans niet uiteen te zetten; voorstanders van spoorwegaanleg in Indie, willen wij slechts met de speciaal voor de staatsbanen genomen maatregelen doen uitkomen, dat de staat zijn ingenieurs heeft vrijgemaakt van alle administratieve en comptabele voorschriften of usantiën welke hun slechts eenigzins zouden kunnen belemmeren. De positie van den hoofdingenieur is daardoor zoo vrij, ja vrijer dan indien hij voor een bijzondere maatschappij handelde. Hij kan zich rechtstreeks met de bevolking in aanraking stellen en zijn plan de campagne telkens naar hare neigingen wijzigen evenzeer als de particuliere ingenieur; hij is bovendien zeker van de medewerking van militaire en civiele autoriteiten, welke wel eens zeer dubieus is voor den buiten 's lands dienst tobbende deskundige. Hij voelt, hetgeen den laatste nooit ontsnapt, volstrekt geen verantwoordelijkheid voor de finantiëele gevolgen en, van zijn standpunt terecht, daar hem grootere uitgaven steeds minder kwalijk zullen genomen worden dan werken die door zuinigen aanleg aan kritiek bloot staan.

Nog een belangrijk voorrecht is den staatsingenieur te beurt gevallen boven den particulieren ingenieur, voornamelijk boven den ingenieur, die den spoorweg van Batavia heeft gebouwd. Wij herinneren dat de aanleg van die lijn in der tijd door een afzonderlijk, door een rijkscommissaris beheerd fonds volledig was verzekerd, maar aanzienlijk werd vertraagd door de moeielijkheden ondervonden bij de onteigening van een aantal perceelen. De gebrekkige Nederlandsche onteigeningswet, mutatis mutandi in Indie van toepassing gemaakt, werd met de meest mogelijke gestrengheid op de Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij toegepast. Processen volgden op processen en, alsof er destijds een spoorwegphobie in de Indische rechterlijke macht ware gevaren, ademden hare uitspraken bestendig een voor het werk vijandigen geest. Voor den in aanleg zijnde staatsspoorweg zijn nu door de regeering eenige regelingen gemaakt, ten doel hebbende om, met vermijding zooveel mogelijk van processen de benoodigde gronden bij minnelijke overeenkomst zoo spoedig

doenlijk in bezit te krijgen. Daartoe zijn voor elke afdeeling of regentschap door de hoofden van plaatselijk bestuur commissiën van onteigening benoemd, die met de eigenaars, vruchtgebruikers en huurders in overleg treden, en de te betalen schadeloosstellingen begrooten, welke, indien de rechthebbenden daarmede genoegen nemen en de chef van den dienst der staatsspoorwegen ze goedkeurt, zoodra mogelijk worden uitbetaald, terwijl de gronden, wanneer aan de overneming geen verdere formaliteiten verbonden zijn, zooals het geval is met die welke zonder eenigen wettigen titel bij de inlandsche bevolking in gebruik zijn, alsdan ook dadelijk na de uitbetaling der schadeloosstelling ter beschikking van de spoorwegingenieurs worden gesteld. Nog is bepaald dat de hoofdingenieur, in geval van verschil van gevoelen omtrent het bedrag der schadeloosstellingen tusschen de leden der commissiën, ter zake beslist.

„Over het algemeen," wordt gezegd, hebben deze bepalingen en regelingen goed gewerkt en zeer zeker veel tot het spoedig beëindigen der onteigeningen bijgedragen." Wij willen het gaarne gelooven. Wij hoopen tevens, dat ze niet uitsluitend het privilegie der staatsspoorwegen zullen blijven; maar op den spoorwegaanleg in 't algemeen toegepast zullen worden. Men zou wel doen nog een stap verder te gaan en de onteigeningsvoorschriften te verrijken met de bepaling der Fransche wet, volgens welke, wanneer een werk van algemeen nut is verklaard en de schadeloosstelling voor de te onteigenen perceelen door een onpartijdige commissie geschat en in de consignatiekast gestort is, de onteigende perceelen terstond in bezit kunnen genomen worden. In geval van twist over het bedrag der vergoeding, kan dit volgens de Nederlandsche en Indische onteigeningswetten, eerst veel later, na de eindelijke uitkeering der vergoeding, plaats vinden, zonder eenig merkbaar nut of voordeel voor den onteigende, doch steeds tot groot verlies en schade ten laste van het werk van openbaar nut. Schatten zijn hierdoor letterlijk verspild in Nederland bij den spoorwegbouw en in Indie heeft men ook reeds daarvan de nadeelen ondervonden. Letterknechterij alleen is de oorzaak dat men in Nederland in dit opzicht niet vrijer wil worden. Niemand mag uit zijn eigendom ontzet worden dan ten algemeene nutte en na voorafgaande schadevergoeding, staat er geschreven en daarom huivert men het pand aan te roeren van den onwillige, die verkiest nog eerst eens over

het bedrag der schadeloosstelling te gaan procedeeren. Hetzelfde beginsel stond in alle Fransche grondwetten sedert 1793 geschreven en heeft er nog grondwettige kracht; maar praktischer dan de Nederlanders, die zich zooveel voor laten staan op hunne meerdere degelijkheid, hebben de Franschen bij de toepassing de schaal doen overhellen aan de zijde van het algemeen belang, niet aan den kant van den kregeligen individu, die in den regel slechts zijn egoïsme of andere min edele drijfveeren gehoorzaamt, en zoo buitensporig niet gesteund behoort te worden dat hij de uitvoering van een groot en nuttig werk kan tegenhouden en noopt daaraan meer te besteden dan noodig is.

't Is hier de plaats tevens te vermelden, dat daar waar op de lijn Soerabaja-Pasoeroean-Malang de staatsingenieurs kans hebben gezien om den spoorweg over bestaande karrenwegen te traceeren, zij dit niet nagelaten hebben en de regering aan dit tracé hare goedkeuring heeft gehecht. Wij wenschen dit volstrekt niet af te keuren; maar doen alleen opmerken, dat men in der tijd tusschen Batavia en Buitenzorg de meeste onteigeningsbezwaren zou vermeden hebben indien de Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij vrijheid had verkregen om een der nuttelooze karrenwegen tusschen die plaatsen in bezit te nemen. 't Werd haar pertinent geweigerd. Nu de regeering nauwer bij de spoorwegen betrokken is, schijnt zij wijzer te zijn geworden. Zeer te wenschen is het, dat later, bij het beoordeelen van particulieren aanleg, die wijsheid haar weder niet zal verlaten.

Laat ons nog hierbij voegen, dat voor het aankoopen van materieel in Europa niet de minste omslag wordt gemaakt. Centrifugaalpompen, locomobielen, locomotieven, draaischijven, waterkranen, wagens enz. zijn of worden besteld en afgeleverd zooals men dit goedvindt. De firma Krupp te Essen, onder andere, had reeds de bestelling van Bessemer stalen rails met toebehooren, wissels, puntstukken en buigmachines, benoodigd voor de geheele lijn, hetgeen — 't zij in 't voorbijgaan gezegd — aanduidt dat de staatsingenieurs niet verzuimen van de gelegenheid gebruik te maken om de superieurste, maar tevens de kostbaarste materialen te gebruiken. Reeds in Juni 1875 werd met de firma Fox Walker and Co. te Bristol een contract gesloten voor de levering van de voor de exploitatie vereischte 12 locomotieven: 7 voor de hoofd- of vlaktelijn met vier gekoppelde en twee loopwielen; 5 voor den zijtak of de berglijn met zes gekoppelde wielen.

De spoorwegaanleg van staatswege, hoezeer losgemaakt van omstandigheden die zelfs, blijkens de opgedane ervaring, den particulieren aanleg knelden, ondervindt overigens alle bezwaren, uit den aard van land en volk aan elken spoorwegbouw in Indie verbonden. Geene natuurlijke hindernissen behoeven in Indie evenmin als in andere werelddeelen af te schrikken van den spoorwegaanleg; maar dit belet niet dat men behoort de terreinbezwaren goed onder de oogen te zien en daarmede bij het vaststellen der richtingen rekening te houden. In de vlakte moeten de wegen soms aanzienlijk worden opgehoogd om ze tegen overstroomingen in den westmoesson te beveiligen; de wegen doorsnijden er talrijke rivieren, beeken, waterleidingen, hetgeen het bouwen van vele bruggen, duikers en andere kunstwerken vereischt. Dit is al aanstonds weder gebleken bij het kiezen van het emplacement voor het hoofdstation te Soerabaja. Dit station zal worden gebouwd op het terrein van de voormalige vestingwerken te Semoet nabij de Bilisbrug, tusschen de oude en de nieuwe stad en in de onmiddellijke nabijheid van het Chineesche kamp en de volkrijkste wijken, aan een bocht van de kalie Maas. Volgens het eenstemmig gevoelen van den handel, is dit terrein het beste dat te Soerabaja kan gevonden worden. Het levert het voordeel op, dat de goederen ook te water van en naar het station kunnen vervoerd worden; het was gouvernements-eigendom en heeft dus niets aan onteigening gekost. Maar het heeft daarentegen het nadeel dat het zeer laag is; het valt grootendeels in de grachten en inundatiekommen van de voormalige vesting, zoodat de kosten van ophooging alleen zijn geraamd op ƒ120,000. Bij het vaststellen van het uitgangspunt van den weg is tevens gedacht aan de waarschijnlijkheid eener verlenging tot aan de monding van de kalie Maas, waar men plan heeft een schroefpalenhoofd te bouwen. Wat verder de strekking betreft levert de weg tot Pasoeroean niets bijzonders op. De baan ligt meerendeels waterpas met eenige korte hellingen onder $^1/_{200}$ aan weerszijde van twee groote, te bouwen bruggen en langere van $^1/_{200}$ en minder bij enkele terreingolvingen, die ingravingen vorderen van 3 tot 4 meters diepte. Tot over de Porrongrivier en voorbij Gempol is de baan in ophooging, hier en daar aanzienlijk, bij de Porrongrivier onder anderen tot plus minus 5 meters. Tusschen Gempol en Bangil en voorbij laatstgenoemde plaats komen de terreingolvingen voor; doch verder blijft de

weg weder geheel in ophooging en de laatste 6 kilometers loopt hij door zeer laag gelegen terrein. De bochten, die weinig in getal en meerendeels zeer klein zijn, zijn over het algemeen met groote stralen beschreven van 600 tot 1000 meters; de straal van de kleinste bocht is 450 meters. Hetgeen bijzonder den weg als Indischen spoorweg karakteriseert zijn de vele waterloopen die hij moet doorsnijden, waardoor het aantal kunstwerken aanzienlijk wordt. Tusschen Soerabaja en Pasoeroean bedragen die in het geheel 178, waaronder de bovengemelde bruggen, eene over de Porrongrivier, met drie openingen, elk van 30 meter, de andere over de Bangil rivier, met twee openingen, elk van 20 meters en nog twee bruggen van 20 meters opening.

De zijtak van Bangil naar Malang is weder een bergspoorweg zooals in Midden-Java; de te bereiken hoogte en de uitgestrektheid zijn nagenoeg dezelfde als van den zijtak welke Ambarawa met Samarang verbindt. Aanzienlijk grondverzet wordt ook hier vereischt, ofschoon betrekkelijk meer kunstwerken zijn geprojecteerd; die kunstwerken zijn 159 in getal, waaronder vijf viaducten en eenige vrij groote bruggen. Karakteristiek is op nieuw de betrekkelijk weinige keus, welke de natuur den ingenieur in de hooge landen van Java voor het traceeren der spoorweglijnen heeft gelaten. Natuurlijk zijn hellingen van $^1/_{60}$ of 20 millimeters per meter weder niet te vermijden; maar is men buitendien gedwongen geweest van het der wetgevende macht voorgelegde avant-projet af te wijken, en den zijtak op Bangil in stede van op Ngempit te richten. Zelfs het station Malang wordt niet geplaatst, waar men het aanvankelijk zou hebben gedroomd, namelijk in het centrum van de aldus genoemde plaats. Om het daar te krijgen zouden kostbare onteigeningen en een dure spoorwegbrug over de Brantas noodig zijn geweest en daarvoor zijn zelfs staatsingenieurs teruggedeinsd, iets dat men zich wel gelieve te herinneren wanneer de staat omtrent Indische spoorwegen te zware eischen aan particuliere ondernemers meent te moeten stellen. Het station Malang wordt geplaatst aan den onlangs voltooiden nieuwen karrenweg, achter het hospitaal en tegenover het terrein voor het eventueel te Malang te bouwen troepenkampement bestemd. Van de eigenlijke Kotta Malang is dit gescheiden door de Brantas, over welke rivier in den karrenweg echter een goede brug bestaat. Over het algemeen is de richting van den zijtak vrij recht; voor een bergspoorweg zijn er

weinig bogen in en geen bogen met stralen kleiner dan 400 meters. Overigens is het over de geheele lengte een klimmen of dalen, gedeeltelijk klimmen en dalen. Het station Malang ligt op + 443 meter; de halte Singosari op + 485.8 meter; het hoogste of verdeelpunt nabij dessa Kalie Geteh op + 534.08 meter; de halte Lawang, Singon en Soekaredjo respectievelijk op + 490, + 310 en + 238.9 meter; het station Bangil op + 9.5 meter; gerekend boven het voorloopig aangenomen vergelijkingsvlak, dat slechts weinig kan verschillen met het voor de lijn definitief aangenomen Pasoeroean-peil. Bergspoorwegen, zooals de zijtakken van Midden- en Oost-Java, zijn niet in Indie te ontloopen, wil men althans de nijverheid in de hooge streken niet van dit uitstekend middel tot verdere ontwikkeling verstoken doen blijven. Zij eischen echter zware offers van aanleg en nogmaals offers gedurende langen tijd bij de exploitatie, die echter door het doel volkomen gerechtvaardigd worden en welke men daarom ook niet aarzelen moet te brengen.

De ingenieur, zoowel als hij voor den staat dan wanneer hij voor particulieren werkt, worstelt verder in Indie met het gemis aan industrieelen bekend onder den naam van aannemers, die door hunne organisatien van personeel en materieel, hem de uitvoering van groote werken zoo gemakkelijk kunnen maken. Iedereen begrijpt dat zijne positie niet weinig verzwaard wordt wanneer hij alles zelf tot in de geringste bijzonderheden moet doen uitvoeren en het werken en régie of, zooals men het in Indie noemt, in eigen beheer hem, bij al de technische zorgen die van hem verwacht worden, nog oplegt de controle over groote massa's kleine werkverkavelingen, uitbetalingen van werkloonen en leverantien. Evenmin als in der tijd in Midden-Java, valt er thans aan aannemers in Oost-Java te denken, die de taak der ingenieurs zouden kunnen verlichten. Eene poging om te Soerabaja de aardewerken in 't groot door een Europeesch aannemer te doen aannemen is mislukt. Om den aannemer de gelegenheid te geven het werk goed te leeren kennen, voor dat hij zich definitief tot het uitvoeren van een beduidend gedeelte van de aardebaan verbond, is hem namelijk toegestaan om vooraf een ± één kilometer lang gedeelte er van als proef onderhanden te nemen, en hoewel hem voor dit werk eene hoogere betaling werd toegezegd dan destijds in het onmiddellijk

daar aansluitende baanvak bij uitvoering geheel in eigen beheer werd betaald, is die proef spoedig door hem gestaakt en het begonnen werk weder van hem moeten overgenomen worden. Elders langs de lijn heeft men zelfs niemand kunnen vinden die een gelijksoortige proef heeft willen ondernemen of eenig eenigzins belangrijk gedeelte van het aardewerk onder 's hands wilde aannemen. Van de 10 bestedingen zijn slechts twee gelukt, namelijk de levering van 24,000 dwarsliggers te Pasoeroean en het bouwen van twee passerloodsen aldaar, ter vervanging van twee andere, welke voor den spoorweg moesten ontruimd worden. Vijf aanbestedingen, waaronder drie voor dwarsliggers en andere houtwerken, mislukten door te hooge inschrijvingen. Voor de drie anderen, voor den onderbouw van kunstwerken, die het laatste gehouden werden, hadden zich zelfs geen inschrijvers aangemeld.

't Is een eigenaardigheid van Indie, dat, zoo daar aanneming bij openbare besteding in den regel plegen te mislukken, men nog wel eens terecht komt bij onderhandsche uitbesteding, vooral als er voldoende verkaveld wordt. Te Soerabaja werd mede een uitbesteding van dwarsliggers beproefd en wel voor 25,000 stuks; doch de inschrijvingen waren zoo overdreven hoog, dat van een vernieuwde poging om de levering dezer houtwerken uit te besteden, niets goeds was te verwachten. Men heeft toen onderhandsche contracten gaan sluiten en men is daarmede klaar gekomen voor de levering van 100,000 stuks tegen den matigen gemiddelden prijs van *f* 2 per stuk. Na de mislukte uitbesteding voor de levering van dwarsliggers te Soerabaja zijn aldaar en te Pasoeroean nog openbare aanbestedingen gehouden voor het leveren van wisselhout en van hout voor de wagenmakerij, beide echter zonder gunstig gevolg, daar de inschrijvingen te hoog waren. In de behoefte aan dit hout is sedert voorzien door gebruik te maken van het aanbod van een te Soerabaja gevestigd handelaar om al het benoodigde hout op bestelling te leveren, tegen beduidend minderen prijs dan bij de mislukte aanbesteding was gevraagd. Te recht volgen ook de staatsingenieurs het voorbeeld dat in Midden- en West-Java werd gegeve door als regel aan te nemen om alles wat in eigen behee wordt uitgevoerd zooveel mogelijk althans onder 's hands te doe aannemen, hetzij in het groot hetzij in onderdeelen, en on verder slechts op taak te doen werken. Zoo zijn de metselwerke

voor 119 kunstwerken in den zijtak, na mislukte openbare aanbesteding, onder 's hands door twee verschillende aannemers aangenomen, en worden de in eigen beheer begonnen aardewerken in kleine gedeelten aan een mandoor of een ploeg koelies onder 's hands uitbesteed, tegen een naar den aard van het werk geregelde prijs per kubieke meter, dan wel tegen betaling in eens van eene vooraf overeengekomen som. De betalingen aan de werklieden en kleine aannemers geschieden op de plaatsen, waar gewerkt wordt, rechtstreeks aan de rechthebbenden door de betaalmeesters (die daartoe dagelijks of om de twee dagen langs de lijn gaan), op bons afgegeven door de opzichters, die daartoe door de afdeelings-chefs gerechtigd zijn en te dien einde van een geparapheerd bonboekje zijn voorzien. Grootere betalingen voor belangrijke leveringen en aannemingen geschieden zooveel mogelijk op de bureaux der sectie-ingenieurs en door mandaten op 's lands kassen.

Eindelijk heeft het tot dusver veel in om in Indie het werkvolk steeds in genoegzaam aantal en nog meer volgens een vooraf beraamd deskundig werkplan aan den arbeid te houden. Dezelfde verschijnselen als in Midden-Java doen zich ook weder hier voor en de staatsingenieurs zijn almede verplicht om diezelfde redenen minder wenschelijke, doch praktisch alleen mogelijke werkplannen te maken. „In de residentie Pasoeroean", aldus wordt gerapporteerd, „bleef de opkomst van het werkvolk (koelies) aanvankelijk beneden de verwachting, doch na eenige weken kwam daarin verbetering en in de maanden februari en maart 1876 was de opkomst van werklieden respectievelijk in de afdeelingen Malang en Pasoeroean zeer bevredigend. De toename van werkkrachten en het vooruitzicht dat meer algemeene bekendheid bij de bevolking in Java's oosthoek en op het eiland Madura van het haar tot nog toe onbekende middel, om door 't werk aan den spoorweg geld te verdienen, den toevloed van werklieden nog veel zoude bevorderen, deed daaromtrent destijds dan ook de gunstigste verwachtingen koesteren. Deze zijn sedert niet verwezenlijkt, dewijl op den zijtak van Bangil naar Malang reeds in april, en op de hoofdlijn van Pasoeroean naar Bangil en Gempol in mei. de werkkrachten belangrijk zijn verminderd, zoodat bijvoorbeeld op den zijtak in de maand maart ruim 40,000 en in april niet meer dan 17,000 kubieke meter grond zijn verzet, en op het gedeelte Bangil-Pasoeroean in mei omstreeks 400

koelies het werk hebben verlaten. Het laatste schijnt daaraan te moeten worden toegeschreven, dat deze koelies in de suikerfabrieken zijn gaan werken, waartoe zij zich reeds vroeger hadden verbonden; verder heeft ook het padisnijden veel werkers aan den spoorweg onttrokken, terwijl de vermindering der werkkrachten in de afdeeling Malang voornamelijk is te wijten aan den koffiepluk, die dit jaar 12,000 werkers vordert.

„In de residentie Soerabaja is de opkomst van koelies over het algemeen vrij bevredigend geweest; wel is waar heeft men ook daar den invloed van het padisnijden en van den maaltijd der suikerfabrieken ondervonden, doch aangezien de hoeveelheid te verzetten grond voor het in die residentie te maken gedeelte van den spoorweg (het station Soerabaja uitgezonderd) betrekkelijk gering is, zal de voltooiing van het geheel daardoor niet veel worden vertraagd, daar het zwaarste punt hier ligt in de kunstwerken, waarvoor voortdurend wel koelies genoeg te verkrijgen zullen zijn, terwijl aan ambachtslieden daarvoor — althans in deze residentie — voor alsnog geen gebrek schijnt te bestaan.

„Het is overigens te verwachten, dat wanneer het padisnijden en de koffiepluk zijn afgeloopen, en na den maaltijd in de fabrieken, ook in de residentie Pasoeroean het aantal koelies weder veel zal toenemen, terwijl om van alle plaatselijk beschikbare werkkrachten, al zijn die ook nog zoo weinig beduidend, zooveel doenlijk partij te trekken, tot beginsel is aangenomen, om overal langs de geheele lijn te doen werken, zoodra het tracé uitgebakend en de gronden onteigend zijn. Wel is dientengevolge meer opzichthebbend personeel noodig, en de taak van dit personeel zeer verzwaard, doch deze wijze van werken heeft het gunstige gevolg opgeleverd, dat betrekkelijk reeds veel is verricht en — wanneer het verder niet bijzonder tegenloopt — gegronde vooruitzicht bestaat, dat de lijn Soerabaja-Pasoeroean-Malang binnen den geraamden tijd gereed zal komen."

Reeds hierboven is aangeduid dat men wervers naar Madura en elders heeft uitgezonden om arbeiders aan te ronselen. Die wervers blijken niet veel succes te hebben. Hoewel een de sectie-ingenieurs naar Madura is geweest, eenige personen v daar heeft medegebracht, om het te verrichten werk vooraf zien en hunne landgenooten daaromtrent inlichtingen te gevei een inlandsche en een Europeesche beambte, beiden plaatsel

en met de taal goed bekend, ruim een maand lang het land hebben doorgetrokken, zijn er niet meer dan 65 Madureezen hunne diensten komen aanbieden. Men wil weten dat de vrees, om op Java voor koeliediensten in Atjeh te worden geprest, de lieden van Madura terughoudt en het is zeer moeielijk die vrees weg te nemen. Men schijnt te overwegen om de toevlucht te nemen tot veroordeelde dwangarbeiders, hoezeer feitelijk daaraan niet te denken valt nu deze lieden in zoo groot aantal voor Atjeh vereischt worden; doch het mag betwijfeld worden of daarmede de spoorwegwerken wel zullen blijken noemenswaardig en duurzaam gebaat te zijn. 't Is denkbaar dat, in een gegeven geval, goed geëmbrigadeerde dwangarbeiders een flinken coup de collier kunnen geven; maar in 't algemeen kan alleen van de vrije arbeiders-klasse de uitvoering der aan te leggen lijnen verwacht worden. Met de eigenaardige bezigheden der bevolking, zooals ploegen, zaaien, planten en oogsten enz. zal men steeds rekening dienen te houden; doch indien spoorwegbouw, niet meer zooals thans, sporadisch geschiedt; maar een normale werkzaamheid wordt, zal zich ook wel een klasse van spoorwegwerklieden vormen, op welke meer te rekenen valt dan op eigenlijke landbouwers, die te hooi en te gras aan den spoorweg gaan werken om enkele guldens te verdienen.

Behalve tot den aanleg van den spoorweg Soerabaja-Pasoeroean-Malang, is gelukkig ook besloten tot het opnemen van de nog op Java vooreerst aan te leggen lijnen, namelijk van Buitenzorg naar de Preanger regentschappen, van Bandong naar Tjilatjap en van Soerabaja naar Soerakarta. Omtrent de lijnen van Djocdjokarta naar Bagelen en Banjoemaas schijnt de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij voldoende données te hebben om over den aanleg met de regeering te kunnen onderhandelen. De opneming van de lijn Batavia-Bandong is reeds in vollen gang. Twee tracés voor die lijn worden onderzocht; het eerste — waarop dezerzijds bestendig werd aangedrongen — uitgaande van het station Buitenzorg van den bestaanden spoorweg van Batavia naar Buitenzorg over de inzadeling tusschen den Salak en den Gedeh; het tweede uitgaande van de halte Pondok Tjina van de lijn Batavia-Buitenzorg door het dal van de Tjibehet. Bij den overgang van de rivier Tjisokkan in de Preanger vallen beide richtingen samen, terwijl hunne lengte voor zoover tot dusverre kan worden nagegaan, weinig zal verschillen. Reeds

nu wordt geconstateerd dat de eerste lijn veelal loopt door goed gebouwde en bevolkte, zich sterk ontwikkelende streken, tot afvoering kan dienen voor het zuidelijk gedeelte van de residentie Batavia en het geheele westelijke gedeelte van de Preanger regentschappen tot Bandong en dus van veelvuldig nut zal zijn; terwijl de lijn van Pondok Tjina door het dal van de Tjibehet door een landstreek loopt die schaars bevolkt en nagenoeg onbebouwd is, zoodat deze lijn voor niets meer dan de gemeenschap van Batavia met de vlakte van Bandong nuttig zal zijn. Naar ons inzien, blijkt hieruit reeds voldoende dat de keus niet twijfelachtig meer behoeft te zijn en dat de lijn Batavia tot Buitenzorg in haar geheel als tête de ligne van den Preanger spoorweg dient aangenomen te worden.

Het maximum nut, hetwelk het opnemen der verschillende lijnen kan teweegbrengen is, dat onmiddellijk daarna tot den aanleg besloten en overgegaan wordt. Opneming is als 't ware het begin van het werk, zooveel als het plan met bestekken van een gebouw, waarvan de waarde weder grootendeels te loor gaat en de kosten als weggeworpen gelden moeten beschouwd worden indien 't niet of eerst na jaren aarzelen en weifelen tot uitvoering komt. Wat de Preanger betreft, behoort er vóór de uitvoering, tusschen de regering en de Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij een overeenkomst vooraf te gaan. Immers de staat zal aan de beide eindpunten van den bestaanden spoorweg te Buitenzorg naar Bandong en te Batavia naar de aan te leggen haven te Tandjong Priok, spoorwegen gaan bouwen. De lijn der maatschappij valt dus in het midden van twee staatsspoorwegen. Dat dit bij den aanleg, vooral later bij de exploitatie niet wenschelijk kan wezen, behoeft geen betoog. De staat dient daarom de lijn Batavia-Buitenzorg over te nemen. De Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij is genegen om die lijn, welke reeds lang de rente van het besteede kapitaal dekt, op redelijke en aannemelijke voorwaarden af te staan, zoomede om in Midden-Java aan hare lijnen sluitende verlengingen naar Madioen, Bagelen en Banjoemas te bouwen. Werkelijk onderhandelt de regeering met de maatschappij. In den stand, waarin de spoorwegen in Indie thans verkeeren, wordt het tijd, dat die onderhandelingen tot een goed besluit komen, zoo men althans het daarheen wenscht te leiden dat geen verdere tijd verloren ga en dat overal, waar toch spoorwegen moeten komen,

zoodra mogelijk de handen aan het werk worden geslagen.

Zijn wij goed ingelicht, dan zou het uitblijven van een nadere overeenkomst te wijten zijn aan den eisch der regeering dat de maatschappij het spoor op hare lijnen in Midden-Java versmalle van 1.45 tot 1.067 meter, de spoorwijdte van Batavia-Buitenzorg, en moet de mededeeling in het onlangs verschenen koloniaal verslag van 1876 niet geheel juist zijn, dat zij (de maatschappij) uit eigen beweging zou voorgesteld hebben met geldelijke hulp van den Staat daartoe over te gaan. 't Schijnt dat men bij de regeering ijsselijk op de breedte van 1.067 meter gesteld is en daarin allerlei voordeelen meent te bespeuren, welke onpartijdige deskundigen niet kunnen gewaar worden [1]). De spoorbreedte van 1.45 en 1.067 meter hebben ieder haar voor- en nadeelen; beiden zijn voor Java geëigend. Ongetwijfeld zou het verstandig geweest zijn indien men zich gehouden had aan de breedte welke het eerste werd aangenomen. Nu men dit niet heeft gedaan en in West- en Oost-Java spoorwegen gebouwd heeft of bouwt met een mindere spoorbreedte dan die welke in Midden-Java bestaat, bega men niet een tweede, veel grootere dwaasheid door schatten gelds te besteden aan spoorversmalling, welke aankoop van een geheel nieuw rollend materieel medebrengt, tusschen Samarang en Djocdjo en eigenlijk niets anders zou wezen dan van een superieuren spoorweg een inferieuren spoorweg te maken.

Spooreenheid — hoe dwaas het moge klinken — wordt op Java veel minder dan ergens ter wereld vereischt. Vooreerst, is Java een eiland, waar de spoorwegen nooit of nimmer aan vreemde lijnen zullen aansluiten. Men weet dat internationale aansluiting het doorslaande motief van de spoorwegversmalling op den Nederlandschen Rijnspoorweg is geweest. Dergelijk motief zal nimmer voor Java gelden. Maar, ten tweede, is Java een betrekkelijk lang en smal eiland, dat, uit het oogpunt der be-

---

[1]) Wij herinneren hier slechts aan den ophef, welke in der tijd van de lijn met smal spoor van het land van Waes in België werd gemaakt. Niet lang geleden trof 't echter een Nederlandschen reiziger dat het nog al druk was op die lijn. De locomotief kon den trein niet vooruit sleepen, toen men eindelijk renfort kreeg in de gedaante van paarden, die voor de locomotief werden gespannen. Het verhaal van onzen landgenoot is zeker humoristisch getint, doch si non vero bene trovato.

drijvigheid en der transporten, zich in verschillende zônes verdeelt, welke onderling geheel onafhankelijk van elkander zijn. De transporten geschieden van de voorname zeeplaatsen naar de binnen- en bovenlanden en omgekeerd van deze naar de stranden. Welnu, indien men die zônes tot een drietal, West-, Midden- en Oost-Java herleidt, dan neemt men 't waarlijk niet te nauw en zou men zelfs in stede van twee, drie verschillende spoorbreedten, beantwoordende aan elke zône, er op kunnen nahouden, zonder dat daarom den natuurlijken op- en afvoer eenige hindernis te beurt viel. Ook wanneer Java doorkruist wordt door spoorwegen zal het regel blijven om langs den korsten en goedkoopsten weg van zee naar het binnenland en omgekeerd van het binnenland naar zee te transporteeren. De regeering toch zal de koffie uit de Preanger regentschappen niet honderde kilometers ver naar Soerabaja per spoor laten transporteeren, wanneer het transport over Buitenzorg zooveel korter kan geschieden en omgekeerd zal niemand, regeering noch particulier, uit Malang in te schepen waren of goederen per spoor verzenden over de geheele lengte van het eiland, zoolang er gelegenheid daartoe te Pasoeroean en te Soerabaja bestaat.

Men stelle zich van de spoorwegen geen andere uitwerking voor dan die zij werkelijk zullen hebben: verlevendiging van de algemeene bedrijvigheid, vermeerdering van productie en consumtie, grootere in- en uitvoer, waarschijnlijk verbetering van de sociale-economische toestanden der landbouwbevolking. Maar dit zal geschieden in de reeds bestaande richting, dat is namelijk van de zeeplaatsen naar de binnenlanden en vice versa. Men wane volstrekt niet dat werkelijk het verkeer tusschen de twee eindpunten van Java, Anjer en Banjoewangi, ook al waren die verbonden door met rails belegde banen, zoo veel levendiger dan tegenwoordig zou zijn. Gesteld er bestond een spoorweg langs de noordkust tusschen Batavia en Soerabaja, dan zou waarschijnlijk het verkeer over de geheele lengte van den spoorweg zoo bitter weinig opbrengen dat de kosten van de te verstoken kolen niet eens met de opbrengst zouden kunnen goedgemaakt worden. Een enkel pakje bestelgoed zou misschien nu en dan van Batavia naar Soerabaja per spoor verzonden worden; maar overigens zou men bespeuren dat telkens de goederen op de natuurlijke verdeelpunten de richting nemen naar de nabijgelegen handelsplaats of het industrieel centrum.

Wanneer dus de natuurlijke zône van bedrijvigheid voor de spoorwegen van Midden-Java goed afgebakend wordt en aan de daar bestaande lijnen toegevoegd worden Solo-Madioen en Djocdjokarta, Bagelen-Banjoemaas dan vereenigt men de transporten welke Samarang en Tjilatjap als afscheepsplaatsen behouden; geen spoorversmalling behoeft dan plaats te vinden en kan men zich bepalen tot het bouwen der verlengingen met de bestaande spoorbreedte. De bouw zal misschien iets duurder uitvallen; maar men verknoeit geen schatten om van een beteren spoorweg, lang 200 kilometers, een spoorweg van minder allooi te maken..

Hoe dit zij, te bejammeren zou het wezen, dat een verschil van meening over smal en breed spoor de oorzaak kon worden van vertraging in het sluiten eener nieuwe onvermijdelijke overeenkomst met de Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij voor het overnemen der lijn Batavia-Buitenzorg en het voltooien der noodzakelijke lijnen in Midden-Java. Van die overeenkomst hangt het krachtig doorzetten van den spoorwegbouw in de drie groote zônes van bedrijvigheid af. De Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij heeft thans het vermogen om met den waarborg van den staat, die zich oplost in niet noemenswaardige werkelijke uitkeeringen, een aanzienlijk gedeelte der taak te volbrengen, voor welke de regeering staat en die zij niet langer meer kan ontwijken zonder de algemeene belangen van Indie groote schaden te berokkenen. Terwijl in Oost- en Midden-Java de Staat en de bestaande spoorwegmaatschappij aldus met elkander wedijveren, blijft er voor den Staat in West-Java genoeg te doen overig. Na het overnemen der lijn Batavia-Buitenzorg, haaste men zich te besluiten tot den aanleg der lijn Buitenzorg-Bandong en daarvoor bij tijds de middelen beschikbaar te stellen; met de uitvoering van den geprojecteerden spoorweg Padang naar de Padangsche bovenlanden drale men mede niet langer. Ook dit werk zal de Staat, evenals de haven van Batavia en de lijn Buitenzorg-Bandong, voor zijn rekening dienen te nemen. Te wachten tot dat particuliere ondernemers hunne krachten daaraan gelieven uit te putten zou even ongerijmd wezen als van kapitalisten een ernstig gemeend voorstel uit te lokken om de regeering van de beslommeringen te verlossen welke haar op Sumatra's noordkust bestendig gegeven worden. Wanneer Padang door een spoorweg met de bovenlanden verbonden is, mag men rekenen op den bijzonderen ondernemingsgeest voor de ontgin-

ning van de steenkolenmijnen, voor landbouw- en industrieele ondernemingen, en de regeering zal dan wel doen de particuliere krachten niet te versmaden; maar zonder dat de Staat hier voorgaat, behoeft men niet te rekenen op de minste wijziging van het tegenwoordig status quo.

Toen de vorige minister van kolonien voorstelde op kleine schaal te beginnen met het bouwen van spoorwegen voor rekening van den Staat, werd dezerzijds toegegeven dat men niet te veel in dit opzicht kan vergen [1]); doch wij zijn steeds van meening geweest dat de Staat meer kan dan het bouwen der lijn Soerabaja-Pasoeroean-Malang en dat hij in West-Java en op Sumatra tegelijkertijd, zonder bezwaar, aan spoorwegwerken kan doen arbeiden. De minister zeide destijds dat het reeds onmogelijk zoude zijn het deskundig personeel te verkrijgen, hetgeen terstond van onze zijde werd weersproken. En wat blijkt nu al aanstonds feitelijk uit het verslag van den chef van den dienst der staatsspoorwegen op Java? Ziehier woordelijk wat die hoofdambtenaar rapporteert. „Gebrek aan geschikte personen is tot dusver niet ondervonden. Integendeel bestaat er, door de plaatsing op Java van het personeel van de beeindigde spoorwegopname ter Sumatra's weskust, reeds een overcompleet, zoodat wanneer tot aanleggen van meerdere staatsbanen, met name van de lijn Batavia-Bandong, wordt besloten, daarvoor nagenoeg geen personeel meer uit Europa zal behoeven te worden gezonden."

Het is onnoodig verder te doen uitkomen dat vrees voor te korten aan deskundig personeel niet langer behoeft te weerhouden om van staatswege den spoorwegbouw elders dan in Oost-Java te doen opvatten. Vrees voor plotselinge aanzienlijke verhooging der begrooting van uitgaven is almede ongegrond. Voor de te bouwen lijnen in Midden-Java zullen de werkelijk uit te keeren sommen als rentewaarborg al weinig beteekenen, en wat de staatsbanen betreft, ook bij flink doorwerken, beletten de hierboven opgesomde moeielijkheden eigenaardig aan land en volk dat de spoorwegbouw een duizelende vaart neme. De werken aan de nu in aanleg zijnde lijn zullen in 1877 in de phase k-

---

[1]) Zie Spoorwegaanleg op Java en het Transportwezen i Indie, Tijdschrift 1875, I, blz. 42, en 1876, blz. 284.

men van de grootste activiteit, veel wordt voorgesteld tot aanschaffing van materieel en tot voorbereiding der exploitatie, en desniettegenstaande zien de staatsingenieurs geen kans het cijfer van 3 millioen gulden voor alle mogelijke uitgaven te bereiken. Let men op de ontzaggelijke voordeelen, welke spoorwegen aanbrengen, dan zou men vurig moeten wenschen dat oneindig meer daaraan in enkele jaren in Indie kon besteed worden, omdat men dan des te eerder die voordeelen zou deelachtig worden. Maar uit den aard der zaak kan de spoorwegbouw niet zoo vlot gaan als flinke ingenieurs zulks wel zouden willen. Redenen te meer om geen tijd te verliezen en om goedgekozen maatregelen te nemen ten einde de spoorwegbouw in alle gedeelten van het Indische rijk, welke daarvoor in aanmerking komen, zonder interruptie worde aangevat en geregeld voortgezet.

Omwisselend gemeen-grondbezit of erfelijk individueel grondbezit.

III

Het omwisselend communaal dan wel het erfelijk individueel grondbezit in verband tot de eischen der economie.

Het doet er weinig toe, kan men zeggen, en niet geheel ten onrechte, wat het verre verleden heeft gehuldigd: wat goed is laat zich aanbevelen uit zich zelve en een argument uit verwijzing naar de minder beknelde, tevens minder ontwikkelde oudheid is in ieder geval zwak [1]).

Om echter eenen vasten grondslag te bezitten voor eene theorie is het een eerste eisch de zaak in hare ziel na te gaan, haar in hare elementen na te sporen.

Uit dat oogpunt heb ik het dan ook van zeer veel waarde geacht kortelijk de schetsen van twee der meest bekende schrijvers over het thema te volgen.

Meen ik mij in vele opzichten niet met de beschouwingen van den heer de Laveleye te mogen vereenigen, althans zeker niet waar hij eene gemeenschap toejuicht, in welke alle eigendom (individualiteit) in landbezit nagenoeg geheel opgaat, toch schaar ik mij met hem onder degenen, die eene krachtiger vooropstelling van de rechten van allen, dan het heden kent, dringend nodig oordeelen.

---

[1]) Het is opmerkelijk dat waar de maatschappij zich meer ontwikkelde bij de Grieken en de Romeinen de instellingen van lieverlede den vorm aannamen, welke ook heden ten dage de heerschende is.

Ernstig wijst hij op de gebreken in de tegenwoordige maatschappij en zijn pleidooi getuigt zóó zeer van gezette nasporing dat het in ieder geval op hoogen prijs dient te worden gesteld.

„Tusschen den tijdgeest op het einde dezer eeuw en die op het einde van de vorige", zoo vat hij zijne beschouwingen samen, „is het contrast treffend. Toen waren de lieden van alle klassen begeerig naar hervorming en vol van hoop. Overtuigd van de aangeboren goedheid van ons geslacht, geloofde men dat, om het vrijheid en geluk te verzekeren, het voldoende was de instellingen van het verleden te verbeteren of liever te vernietigen, die de dienstbaarmaking en de ellende van het volk hadden te weeg gebracht. „De mensch is vrij geboren en overal is hij in banden!" had Jean-Jacques uitgeroepen. De XVIIIde eeuw en de Fransche revolutie hadden geantwoord: „laat ons de banden verbreken en op het weggevallene zal de algemeene vrijheid heerschen. De volken zijn broeders, de tyrannen alleen wapenen hen, den een tegen den ander; „laat ons de verdrukkers omverwerpen, en de broederschap der natiën zal zich vestigen." Brooddronken van deze vleiende illusies, meende men zich eene nieuwe baan van rechten en geluk te zien openen voor de vrijgelaten en verjongde menschheid. Heden spreken wij nog van hervormingen; maar het is met een droevig hart, want wij hebben slechts een zwak vertrouwen in den uitslag dezer pogingen. Wij hebben de kasten en de privilegiën vernietigd, wij hebben overal het beginsel van gelijkheid voor de wet uitgedrukt, wij hebben aan allen stem gegeven; thans eischt men gelijkheid van maatschappelijke omstandigheden. Wij meenden slechts te staan voor moeielijkheden van politieke orde, en wij hebben te worstelen met de sociale quaestie, hare duisterheden en hare afgronden. Er zijn geen tyrannen meer, de tronen zijn omvergeworpen of de koningen, die blijven, zijn gebonden door constituties, welke zij in den regel eerbiedigen. In stede van de twisten der vorsten en van dynastieke verwikkelingen, hebben wij thans een veel geduchtere aanleiding tot strijden: de vijandelijkheid der nationaliteiten, die geheele rassen tot den laatsten man in de wapenen brengt. Indien een nieuwe geest van christelijke inschikkelijkheid den haat niet komt bedaren, zal Europa, ten prooi aan den strijd der klassen en der rassen, tot een hel worden. In Frankrijk, in Spanje heeft men de republiek; maar zij brengt schrik onder dezen en voldoet niet aan genen. Som-

migen wilden de monarchie herstellen, maar wie ziet niet dat daaraan een degelijke basis ontbreekt? De koningen zelven leggen de kroon zonder aarzelen neder, en men verwondert er zich over dat er stervelingen zijn, die niet terugdeinzen voor de moeielijke roeping om volken te besturen, die tegen elke autoriteit tot razernij toe in verzet komen. Voorheen nog vonden wij, te midden onzer teleurstellingen er een troost in onze blikken te werpen op het schouwspel van de machtige Amerikaansche republiek, die toenam met een duizelingwekkende snelheid, dank zij het innige verbond van vrijheid en orde, onder bescherming van het zedelijk en godsdienstig gevoel. Dáár ook vertoonen zich verontrustende verschijnselen. De verrotting bezoedelt de werking der politieke instellingen. De finantiëele schandalen nemen toe; senatoren zelfs koopen hunne plaatsen om te kwanselen met hun invloed; verkozen rechters worden overtuigd zich te hebben laten omkoopen. Ziedaar eene nieuwe en eene zeer bittere bron van ongerustheid voor de toekomst van onze moderne maatschappij. Tocqueville heeft aangetoond, — en de feiten bevestigen dagelijks zijne voorspellingen, — dat alle natiën onzichtbaar worden heengevoerd naar de democratie, en van de andere zijde schijnt de democratie ons niets op te leveren dan twisten, ongeregeldheden en regeeringloosheid. De democratische instellingen vestigen zich over ons en wij komen er niet toe ze te grondvesten. Het schijnt alzoo dat hetzelfde feit tegelijk onvermijdelijk en onbereikbaar is. De economisten zeiden ons dat de dikwijls benarde toestand van den arbeidersstand daaruit voortvloeit dat de machines niet machtig genoeg zijn en het kapitaal niet overvloedig genoeg is. In Engeland bezitten de machines een kracht van 100 millioenen menschen, het is dus alsof iedere familie tot hare beschikking had 12 dienaren met onvermoeibare stalen spieren. De jaarlijksche besparingen bereiken drie milliarden, het kapitaal is soms zoo overvloedig dat men het verspilt aan allerlei dwaze ondernemingen en niettemin is er altijd een millioen armen, die geholpen moeten worden, en de arbeidersstanden zijn meer verbitterd dan ooit te voren. De oude democratie is verdwenen omdat zij de gelijkheid van politieke rechten niet heeft weten te verzoenen met de ongelijkheden van toestanden; is de moderne democratie bestemd te niet te gaan onder dezelfde moeielijkheden?"

Schrijver dringt op communale zelfregeering en het communaal

bezit aan. „Het verdient opmerking," — zegt hij, — „dat deze instellingen oorspronkelijk die van alle volken zijn geweest, maar bijna overal zijn ze vernietigd en volkomen veranderd met den tijd. In Frankrijk had de leenroerigheid ze gedeprimeerd maar zonder ze te vernietigen: het is het despotisme der koningen en later de hartstocht der uniformiteit ten tijde der fransche revolutie, die haar den doodslag heeft toe gebracht. In Rusland had de commune zich staande gehouden hoewel de adel, zich samenstellende in de XVIde eeuw, haar de helft harer bezittingen had ontnomen en de bewoners tot dienstbaarheid had gebracht. In Engeland is, in wonderbaarlijk contrast daarmede, de landelijke commune verslonden door de kasteelen, zoodat er niets van is overgebleven dan de godsdienstige associatie (vestry), en dat terwijl de steden hare vrijheden en een orgaan hadden in de kamer der gemeenten."

Voorzeker, wanneer wij den blik laten gaan over de hedendaagsche toestanden, gevoelen wij dat er veel ontbreekt. Openen echter communale zelfregeering en het communaal bezit, in zulk een uitgebreiden zin als schrijver ze wenscht, wel betere vooruitzichten?

Dat die instellingen oorspronkelijk die van alle volken zijn geweest moge waar zijn, maar het is tevens een feit uit het verre verleden dat zich al spoedig, — zeker wel voor veel uit invloeden van buiten, maar grootendeels toch uit inwendige oorzaken, — het individueel grondbezit heeft ontwikkeld. Wat Java betreft, zijn de bewijzen daarvan te krachtig dan dat ze zouden te loochenen zijn en hetgeen ik aanhaalde uit het résumé van het onderzoek naar de rechten, welke in de gouvernementslanden op Sumatra op de onbebouwde gronden worden uitgeoefend, leidt ook voor dat deel van den Archipel tot de slotsom dat het individueel bezit, zoo niet reeds dadelijk, dan toch zeker zeer vroeg de heerschende vorm was.

Er is zeker veel aantrekkelijks voor den landbouwerstand, het land voor te stellen als verdeeld in vreedzame dorpen, elk onder een uit den boezem der bewoners door hen zelve gekozen hoofd, dat beraadslagende met allen waar de aard der zaken daartoe leidt en met een raad van oudsten, waar het een eenvoudig beleid van dagelijksche aangelegenheden geldt, er als een zorgend vader naar streeft allen een kalm, rustig geluk te verzekeren. Ieder, die een deel der lasten torscht, zal er een evenredig aan-

deel in den onderhoorigen grond bezitten en armoede of gebrek zal ongekend zijn. De politie is er gemakkelijk, want het communale systeem heeft een krachtigen waarborg in de solidaire verantwoordelijkheid [1]). Maar meer nog: de prikkel tot misgrijpen ontbreekt, want ieder heeft datgene wat hij behoeft en, als leeftijd of zwakte hem niet in staat stelt tot den arbeid, zal de gemeenschap voor hem zorgen in onderhoud en huisvesting.

„Tandis que là," — zegt de heer de Laveleye, sprekende van de landen buiten de communale streken, — „un million de pauvres vivent de l'aumône officielle, et que les ouvriers ruraux manquent d'habitations convenables, d'instruction et de bien-être, en Suisse les usagers sont au moins soustraits aux maux d'un dénûment extrême. Ils ont de quoi se chauffer, nourrir une vache, récolter des pommes de terre! Ailleurs, quand par suite de certaines circonstances économiques, le charbon et le bois doublent de prix, comme on l'a vu cet hiver, c'est pour les familles peu aisées une cause d'indicibles souffrances; pour l'usager, qui prend directement part des produits du sol, ces fluctuations des prix importent peu: quoi qu'il arrive il a de quoi satisfaire ses besoins essentiels. Il en résulte une heureuse sécurité pour l'existence des classes laborieuses." — Men blijft op het land en: geen hoogmoed, weelde of ongelijkheid, noch de oproerige geest der steden! „Le patriotisme des Suisses est connu dans l'histoire." Valt meer ten voordeele van het communisme te zeggen? „Pas y mettre la hache!" roept schrijver uit. „Quand le droit naturel de propriété est en réalité garanti à tous, la société est assise sur une base inébranlable, car nul n'a intérêt à la renverser: il n'est point de pays où le peuple soit plus conservateur que dans les cantons primitifs de la Suisse où le régime des allmends s'est conservé intact. Au contraire, dans un état où il n'y a qu'une centaine de mille propriétaires, comme en Angleterre, le droit de propriété parait un privilége, un mo-

---

[1]) Vergelijkende Sociologie van Mr. N. G. Pierson, Gids, Juli 1875: „Een maatschappij was oorspronkelijk een verzameling van familiën, met wier huishoudelijke zaken de wetgever zich niet bemoeide. Werd door iemand eenig misdrijf gepleegd, niet de misdadiger zelf, maar de groep waarvan hij deel uitmaakte werd er voor aansprakelijk gehouden, want de familie, niet het individu, was de eenheid, waarmede de wet zich inliet."

nopole, et il ne tarde pas à être en butte aux plus dangereuses attaques."

Doch wie zijn het, die hier onttrokken zijn aan de harde ellende van het gebrek, in Europa ontzaglijk zwaarder dan in Insulinde met haar gelijkmatig, zacht klimaat?

Les usagiers: — zij die recht hebben op een aandeel en gebruik.

„Immers [1]) om recht te hebben op een deel van het genot „van het communaal domein is het niet toereikende bewoner „der commune te zijn, noch er het recht van staatsburger te „genieten, men moet afstammen van eene familie die dit recht „had sinds onheuglijke tijden of ten minste vóór het begin dezer „eeuw. Er zijn alzoo velen in een zelfde dorp, die er niet van „genieten."

Dus bevoorrechting van enkelen, van maatschappen (kongsi's) [2]) uit recht van overlevering en slechts bij wijze van concessie eenige tegemoetkoming jegens niet-gerechtigden.

Daarmede is het zwak der nieuwere instellingen, — het toenemend pauperisme, — niet opgeheven.

Men is niet verder dan dat men eenige middelen verschaft om in den duren tijd aan eenige behoeften gemakkelijk te voldoen: eene soort van armenverzorging, die men elders onder anderen vorm terugvindt, maar geenszins een krachtig systeem van huishouding in zich sluit.

Maar, zoo meenen de voorstanders van het communisme, de bewoners der dorpen zullen op het land blijven en hunne rechten blijven genieten, er zal geen ongelijkheid zijn; geen hoogmoed, geen weelde, geen geest tot oproer en verzet.

Ik wil niet spreken van de, zekerlijk niet voor vastheid getuigende, gemakkelijkheid om Zwitsersche huurlingen te verbinden, bekend uit de geschiedenis van Frankrijk en uit die van het Nederlandsch-Indisch leger; wellicht dat de oud-communale streken van het land niet in dien toevloed naar andere rijken deelen. Doch het schijnt mij natuurlijk dat waar de rechten van enkelen eenen omvang verkrijgen als in Zwitserland en die van anderen niet slechts van geringe beteekenis zijn, maar voor dezen

---

[1]) Zie bldz. 148 hiervoren.

[2]) Moge er in den aanvang geen sprake zijn geweest van overeenkomst, thans heeft de feitelijkheid van lieverlede dat karakter verkregen.

zelfs geen vooruitzicht bestaat er eenmaal in te kunnen deelen, de macht der begunstigde maatschappen nog meer dan die van eenige individuën, gelijk in Engeland, noodlottig moet werken, want ook gelegenheid voor dagwerk zal schaars zijn.

Maar ook al kon men voor een oogenblik ieder voldoen, het is niet te keeren dat er meer en meer behoeften ontstaan, meer en meer eischen optreden, die geene voldoening vinden in den landbouw.

Voor het begin is zich een zeer eenvoudige toestand te denken: ieder zorgt voor hetgeen hij zelf behoeft en beslaat een deel, daartoe noodig, van het voor hem openliggend terrein. Van lieverlede ontstaan er meerdere behoeften en het wordt noodig dat enkelen een vast bedrijf maken van hetgeen die behoeften eischen, waarvoor zij dan schadeloosstelling vinden in hetgeen anderen daarvoor over hebben. Eene nieuwe beknelling treedt op: de vrije grond begint schaars te worden. Er ontstaat meer geteekende afscheiding: grondbewerkers en nijverheidsarbeiders. De grondbewerkers deelen den grond onder elkander voor zekeren duur en zorgen voor het onderhoud van de ambachtslieden, die in hunne meerdere behoeften voorzien. Maar steeds stijgen de behoeften, gezamenlijke arbeid wordt noodig, er verrijzen fabrieken, verdeeling van arbeid is een gevolg. Het eerste beginsel: ieder geniet naar hetgeen hij verricht is moeielijker te bereiken, want de materie ligt niet meer in dezelfde mate open. Zal ook de ambachtsman geen aanspraak mogen doen gelden op den grond? Waar begint, waar eindigt de aanspraak op het primitieve kapitaal van allen? Hoe is te dien aanzien een weg te vinden met opzicht tot andere behoeften. Hoe te handelen als de grond zeer schaars gaat worden?

Alles spat uitéén in den stroom naar veelzijdige ontwikkeling en de toenemende populatie en beiden zijn niet tegen te gaan. Het communaal stelsel moge trachten alles te doemen tot zekere begrenzing, maar de niet weg te schuffen individualiteit stoort er zich niet aan en telkens keert verschil in toestand weder. Men zal mank gaan aan hetzelfde gebrek, dat men meende te hebben weggemaaid door weder aartsvaderlijke instellingen in het leven te roepen: de maatschappij zal blijken er aan ontwassen te zijn.

En er is meer. De zoo schoon schijnende theorie der communaliteit blijkt in de praktijk ook ten anderen aanzien aan vele en groote gebreken te lijden.

Slaan wij slechts den blik op Java.

Midden-Java, het deel des eilands waar het communisme in grond een zeer beteekenenden omvang bekleedt, doet telkens van zich hooren door ketjoepartijen en misdaad. In het Westen en Oosten van het land, waar privaat-bezit heerscht, zijn rooftochten groote zeldzaamheden. Bekend is het hoe de bergbewoners, meest allen individueele bezitters van den bebouwden grond, de vreedzaamste en rustigste eilanders zijn. In de communale streken loopt het aantal dusgenaamde desaklachten, aantijgingen van één of meer gemeenteleden tegen het gemeente-bestuur en meest handelende over onbillijkheid in verdeeling van den grond, tot hooge cijfers. In die, waar privaat-bezit bestaat, heeft het bestuur zeer weinig last van onderlinge beknibbeling en oneenigheid. De individualiteit van den landbouwer is er meer staande gehouden, en openbaart zich in een meer geregeld, vast en krachtig zelf-zijn. Verkoop van grond onderling neemt er betrekkelijk zeer gering proportiën aan; op Sumatra, zagen wij, wordt het als een schande beschouwd. Doch is alzoo bij die eenvoudige stammen van zelve, zonder bepaald opzet, met meer kracht bewaard gebleven datgene wat de voorstanders der commune alleen door eene toepassing van hun stelsel meenen te kunnen bereiken, is de grond behouden gebleven voor de afstammelingen der primitieve bezitters, niet uit kracht van wet, maar uit eerbied en eigenwaarde, ik zal niet ontkennen dat te groote uitbreiding van persoonlijke rechten, — zich uitstrekkende tot na den dood, — een groot zwak vormt, dat zich steeds meer zal doen gevoelen naarmate de populatie toeneemt en de omgeving meer bekneld raakt.

Met opzet betitelde ik dit opstel met: omwisselend communaal en erfelijk individueel grondbezit.

Beide lijden aan zeer grove gebreken. Het omwisselend communaal grondbezit struikelt over eene te groote terzijdestelling van het individu en het erfelijk individueel bezit voert langs eenen gansch anderen weg tot nagenoeg gelijken uitslag, ja zelfs het wezen der niet begunstigden, der niet-bezitters is nog meer tot niets vergruisd: ze worden tot niet meer dan slaven van de bezitters, zoo althans de persoonlijke middelen geen tegenwicht weten te vinden tegen den dwang van de materie, het kapitaal.

Als alle menschen met gelijke vermogens, gelijke neigingen,

gelijke krachten ter wereld kwamen, zoude er geen beter toestand denkbaar zijn dan die, welke hun gelijke middelen verschafte en hun in staat stelde bij oneenigheid hunne bezwaren uit te maken door ze te onderwerpen aan het oordeel van eenen door hen zelven gekozen patriarch. Noch die gelijkheid van bestaan is denkbaar, noch is er eenige waarborg dat de patriarchale bestuursvorm op den duur tot zuivere rechtsdoening zal leiden: ze voert er al spoedig toe de zaken met een Jantje van Leiden af te doen. Levert de korte berechting van zaken bij de door de gansche gemeente bijgestane beraadslagingen in Zwitserland omdat men er spoedig genoeg van heeft, — waarvan de heer de Laveleye spreekt, [1]) — niet het bewijs dat in zulk een vermogen van de geheele bevolking weinig zakelijks ligt? En heeft bij eene meer uitgebreide maatschappij een diergelijk samenstel eenige levensvatbaarheid? Van lieverlede zou de macht in handen der communale autoriteiten te veel gaan beteekenen en is dit gewaagd, tegelijkertijd brengt de commune, die het volk geen vast en duurzaam recht van bezit toekent, het tot een te lagen trap van afhankelijkheid terug. Met de ondermijning van de individualiteit zal de gansche toestand dalen tot eenen zeer lagen, en wat de grond betreft, zal dit zich vooral openbaren in slechte en gebrekkige bewerking, want er is geen reden tot spaarzaamheid en verduurzaming der waarde.

„Les procédés d'exploitation se sont modifiés à mesure que la propriété s'est dégagée de la communauté. D'extensive la culture est devenue intensive, c'est-à-dire que le capital a contribué à produire ce que l'on ne demandait originairement qu'à l'étendue..., puis la jachère est supprimée, des fumures énergiques sont achetées dans les villes ou empruntées à l'industrie; le capital s'incorpore au sol et en accroit la productivité. C'est l'agriculture moderne, elle n'entre en action que quand la propriété individuelle de la terre est complètement constitutée. Ainsi progrès parallèle de la propriété et de l'agriculture, voilà le fait important que les dernières recherches mettent le plus en relief."

Ziedaar hetgeen de heer de Laveleye zelf erkent. En de gevolgen zijn grooter. Hij, die geen meer duurzaam bezit kent, in het materieele zijn eigenzijn zóó ziet beperkt, zal moreel en spiritueel zeer laag dalen. Banden uit kracht van zelf-verworven

[1]) Zie bladz. 146 hiervoren.

bestaan zijn er niet, orde en rust worden afhankelijk niet van de kracht in de kern der maatschappij, de eigen opgewekte persoonlijkheid, gelijk tot nog toe, maar van indolentie, het voortvloeisel uit slaafsche onderwerping aan een stelsel. „De ongelijkheid" heeft Aristoteles gezegd „is de bron van alle omwentelingen," en, naar Böckh, is het de oorlog tusschen de rijken en de armen, welke Griekenland ten verderve heeft gebracht. Dat het eerste een wiskundig axioma is, zal niemand tegenspreken; evenmin is het te veranderen dat de eene mensch anders dan de andere ter wereld komt. Om echter aan de tweede uitspraak eene te algemeene beteekenis te geven zoude onjuist zijn: indien de strijd tusschen meer en minder een staat ten val moest brengen, ware er nimmer rust, want steeds zou de oorzaak blijven bestaan. Maar ook de gelijkheid in sociale posities zou evenmin voor oorlog behoeden, want met te meer kracht zouden zich de thans door materieele belangen bedwongen, nu echter losbrekende hartstochten doen gevoelen, en weinig zoude er toe noodig zijn om het smeulend vuur der tweespalt op te stooken tot eene vernietigende vlam. Niet dat er meer reden tot tweedracht zou bestaan, wellicht zou ze verminderen, maar het verschil in nationaliteit en vooral dat in godsdienst blijft en met minder bedwang.

Maar in al zijn kracht blijft het individualisme mank gaan aan een groot zwak, een zwak, waarvoor het communisme zoo niet ten volle dan toch in zekere mate behoedt. Er zal bij communisme minder pauperisme zijn. Moge de communale vorm van bezit al eene veel lagere zijn dan de individueele, wij staan voor den drang des tijds, die veel eischt.

Dit, zeker, is een krachtig argument voor de verdedigers der gemeenschap, gestaafd door het feit dat thans meer en meer het grondbezit in de handen van enkelen dreigt te vallen uit kracht van kapitaal en als gevolg van te verdeelen nalatenschap. Buiten dit dadelijk materieele, meent de heer de Laveleye ook een gelukkiger en tevredener wezen in het Russische communisme te zien dan in den voortijlenden, gejaagden en steeds hooger bedrijf zoekenden geest van het individualisme, hier vooral het oog hebbende op Amerika.

„Quel contraste entre le Russe et l'Américain! Celui-ci, avide de changement et de mouvement, âpre au gain, toujours mécontent de son sort, toujours en quête de nouveautés, affranchi de

l'autorité paternelle dès ses plus jeunes années, habitué, à ne compter que sur lui-même et n'obéissant qu'à la loi, qu'il a contribué à faire, type achevé de l'individualisme; le Russe au contraire, résigné à sa destinée, attaché aux traditions anciennes, toujours prêt à obéir aux ordres de ses supérieurs, rempli de vénération pour ses prêtres et pour son empereur, content de son existence, qu'il ne cherche pas à améliorer, et en somme plus heureux peut-être et plus gai que l'entrepenant et mobile Yankee, au milieu de ses richesses et de ses progrès."

„Plus heureux peut-être et plus gai!"

Treden wij in eene andere vergelijking.

In de schilderachtige dreven, gelegen in het zuiden van de Preanger regentschappen, waar de zachtzinnige Soendanees vroolijk en rustig voortleeft, gemoedelijk gehecht aan oude overleveringen, ligt er over het volksleven een zachte, vreedzame geest, welke dengene, die van het midden van Java komt, aangenaam aandoet. De voortdurende betwisting van gemeentelijke regelingen, de verwijten van omkooping jegens dessahoofden, de beschuldiging van bevoorrechting van den een boven den ander, dit alles is in de Soendalanden eene ongekende zaak, want dáár leeft niet alleen ieder in onafhankelijkheid ten aanzien van het hoofdelement van zijn bestaan door de nagenoeg volkomene vrije beschikking over den geoccupeerden grond, maar ook de individualiteit is er daarom van meerdere beteekenis gebleven en er bestaat geen reden tot tegenstreven omdat vooraf van zelve meer met ieders rechten en plichten is rekening gehouden. Het gezag is er op een hooger standpunt gebleven, want zij, in wier handen het is, zijn niet in de verleiding kunnen komen het zóó te misbruiken als in de communale streken en hebben het daarom ook niet op gelijke wijze in discrediet kunnen brengen. Niets vindt men er van die slaafsche onderwerping, welke gepaard als ze gaat aan achterdocht en heimelijke ontduiking, zoo zeer tegenstuit in Midden-Java, maar eene opene blootlegging van belangen, een vrij beroep op de eischen der billijkheid vereenigt er zich met eene goedwillige genoegdoening aan de ten slotte vastgestelde verplichtingen. Als hij, die ter voldoening aan een godsdienstplicht naar Mekka trok, huiswaarts keert, vindt hij zijn stuk gronds terug, zooals hij het verliet, en in stede van landlooper en oplichter, wordt hij een der meest energieke ingezetenen van zijn dorp.

Maar met dat al staat een aantal lieden buiten dat genot: zij hebben geen grondbezit en kunnen het niet verkrijgen. In vele streken is alle grond ontgonnen en in het bezit van de eerste ontginners of hunne nakomelingen.

Men zou geneigd zijn de grootste fout in onze tegenwoordige maatschappij te zoeken in het erfrecht: plaatsing in zekeren toestand zonder daarvoor iets te hebben verricht, begunstiging van den een boven den ander zonder eenige gegronde reden, ongelijkheid alleen uit kracht van geboorte, alleen als gevolg van een bloot toeval.

Dat een ieder recht heeft op hetgeen hij door wilskracht, oefening, vlijt en volharding verworven heeft, het ligt in de natuur der dingen; maar onbillijk schijnt het dat bloot het feit van geboorte plaatst in weelde of diepe armoede, de eerste meest noodlottig voor de moreele en spiritueele persoonlijkheid, de laatste den mensch verlagend tot een slaaf zonder dat hij in den regel middelen kan vinden om zich daaruit op te heffen. Waar meer kapitaal ten nutte van het algemeen beschikbaar werd, zoude er meer zijn te besteden aan opvoeding en gelijkmaking der kansen.

„Une autre erreur très-générale aussi c'est que l'on parle de „la propriété" comme si c'était une institution ayant une forme fixe et toujours la même, tandis qu'en réalité, elle a revêtu les formes les plus diverses et qu'elle est encore susceptible de modifications très-grandes et non prévues."

Zeer zeker, het bezit kan, waar het niet dadelijk den persoonlijken eigendom geldt, nog vele wijzigingen ondergaan.

Zoover als wij kunnen nagaan, heeft de eerste gebruiker recht doen gelden op wat hij gebruikte en vormde, zoo het hem de zaak waard scheen. De familie of de stam verkreeg die rechten, zeer verklaarbaar toen de banden, die de lieden verbonden, nog enger waren of zoolang de ontwikkeling niet groot was; later verkreeg ieder nieuw ontginner nieuwe rechten, die weder in de familie bleven en alleen voor leden daarvan werden verbroken door een slecht georganiseerd erfrecht of door eigenwilligen afstand; nog later bracht overweldiging wijziging in den toestand maar meestal met eerbiediging van gebruiksrechten.

Een éénige gedachte loopt door de gansche geschiedenis van eigendom heên, dat is: recht van den eersten bezitter, collectief uitgeoefend door de erfgenamen zoolang onderling daarin geene

verandering werd gebracht of individueel zoodra omstandigheden daartoe leidden.

Het collective is niet een voortvloeisel van gestelsel, het is een gevolg van meerdere rechten uit één en hetzelfde, van oudsher door den mensch erkende, recht geboren. De oude commune is niet eene beknelling van omgewoelde banden, het is eene persoonlijkheid, in collectiven vorm uit geboorterelatiën of als gevolg van noodzakelijkheid ter verdediging, een lichaam dat individueel recht uitoefende en dat behield in zich zelf, zonder zich eenigen dwang op te leggen ten aanzien van hen, die van buiten kwamen.

Ook hierin heeft dus steeds individualiteit opgesloten gelegen.

Intrigue en zwakheid hebben de toestanden vervormd door aan de individualiteit eene uitgebreidheid te geven, waarin geen rede is, die van erving met bevoorrechting van den een boven den ander, gelijk in Oostersche landen en ook nog in Engeland. [1])

Men wijte niet aan individualisme wat te vinden is in ontaarding daarvan.

Is het ongelijke erfrecht al spoedig op den voorgrond getreden, en zou menig bijzonder belang door eene ommekeer hevig worden geschokt, toch zal eene reorganisatie te dien opzichte zich gemakkelijk verzoenen met de alsdan zeer gebate belangen van het algemeen.

Om kort te zijn: de grond is thans verdeeld onder een zeker aantal lieden:

individueele bezitters,
collective, communale bezitters.

Ze gaat over op de nakomelingen, bij de eersten met dadelijke splitsing, bij de laatsten met behoud van het aaneengeschakeld geheel, zonder splitsing maar met tijdvaksgewijzen omslag (soms voor den duur van het leven) onder de deelgenooten. Wie er buiten staat is er nu eenmaal buiten en kan er geen deel in machtig worden dan door vlijt en volharding, ofschoon ook dan nog hoogst moeielijk. [2]) Er bestaat echter nog een stand, die der nijverheidsondernemers, welke ook kapitaal bezit maar onder

---

[1]) De helft ongeveer van Schotlands bodem behoort aan 106 personen. Zie het ten vorige jare in het licht gekomen Domesday-book.

[2]) De Wildfang, de Biesterfreie, degeen die zich losscheurt van den familieband, zal even goed blijven bestaan bij een communaal bezit, al zal het betrekkelijk niet veel voorkomen dat men de gemeenschap verlaat.

anderen vorm. Zoowel de landbezitters als de nijverheidsondernemers hebben behoefte aan werklieden en het is goed dat er zijn, die daarin kunnen voorzien. Verzeker dezen laatsten een evenredig genot in de vruchtafwerping, waartoe zij hebben bijgedragen. Laat echter het bezit voor wat het is, alleen stel begrenzingen aan die uitgebreide erfopvolging, die geen zin heeft. Laat het individualisme zijn vollen wezen, maar beperk het alleen waar het zou kunnen treden buiten de eischen der billijkheid. Zoek geene oplossing in eene onbereikbare gelijkmaking.

„Ainsi que nous l'avons vu, les peuples primitifs, obéissant à un sentiment instinctif, reconnaissaient à tout homme un droit naturel d'occuper une portion du sol dont il pût tirer de quoi subsister en travaillant et ils partageaient également entre tous les chefs de la famille la terre, propriété collective de la tribu", dus begint de heer de Laveleye zijn betoog over „ le droit de propriété et le patrimoine héréditaire."

De heeren F. Huet en Herbert Spencer noemende als denkers, die de quaestie van den eigendom duidelijk hebben opgehelderd, teekent schrijver naar den eerste op dat: zekerlijk niemand moet leven ten koste van anderen, maar dat ook ieder, die zich het vrije leven niet onwaardig heeft gemaakt, het recht heeft dat zijn bestaan, zijn werk niet afhankelijk zij van de grillen van anderen; want hoe vrij hij ook weze uit zich zelve, zoo hij niet uit natuurlijk recht eenig voorschot, eenig kapitaal bezit, leeft hij slechts bij inwilliging zijns gelijken: hij vervalt in slavernij.

Om het natuurlijk recht op bezit te verwezenlijken stelt de heer Huet voor dat de wet beslisse: dat bij elk overlijden de vrije deelen van de algemeene nalatenschap gelijkelijk toekomen aan alle jeugdige werkmannen. De sociaal geconstitueerde opvolging zou aldus elk geslacht terugvoeren tot de broederschap der primitieve verdeeling.

„Heden", — zoo zegt de heer F. Huet, — „valt het kind van den arme naakt op de naakte aarde, als werd het geboren in wilden staat. Het bindt zich aan niets, het heeft geen voorouders! Het recht op de nalatenschap herstelt het op eene plaats in het menschelijk daarzijn. Wonderbaarlijke agrarische wet, die zonder scheidsrechter en zonder dwang, zonder in iets de uitgebreidheid der fortuinen te begrenzen, zonder iemand te berooven of het lastig te maken, bij voortduring de emancipatie der werk-

lieden begunstigt en de gansche reeks van génératiën op het niveau der gelijkheid houdt."

En wat de heer Huet voorstelt, stipt de heer de Laveleye aan, is niet anders dan het systeem van grondeigendom in het oorspronkelijk dorp en in de Allmend van Zwitserland.

Dit alles schijnt zeer schoon, maar het is eene utopie. Immers hoe is de zaak te administreeren; welke jeugdige werkmannen vallen in de termen; hoe met verschil in tijd en grootte der nalatenschappen, hoe met de verhouding tot de toestanden in de buurschap (want ook deze zouden aan elkander moeten gelijk zijn) enz. enz.?

Men stuit op tallooze moeielijkheden en moge de erving ook veel onbillijks bezitten, niets afdoende is daarvoor in de plaats te stellen.

De heer de Laveleye strekt zijne theorie veel verder uit. „Pour que l'homme labourè et sème, il ne faut que lui garantir les fruits de son travail, et pour cela la possession annale suffit à la rigueur. Nous le voyons à Java, et même sous nos yeux, dans les Ardennes belges et françaises ou dans les bruyères de la Westphalie."

„Maar moeten dan, groote heer! ook de huizen en de erven, waarop zij staan, en het vee, en alle persoonlijke eigendom onder de dorpbewoners worden verdeeld?"

Dus zoude, naar men wil, de vraag zijn geweest van een aanzienlijk inlander, wien een vermogend Europeaan den communalen omslag der dessagronden aanprees.

Is er juister en eenvoudiger betoog tegen het denkbeeld van communisme in zulken uitgebreiden zin dat er nagenoeg niets van de individualiteit overblijft? Is er juister en eenvoudiger betoog tevens tegen tenietdoening van b e s t a a n d recht, van zelfverworven eigendom?

Ik meen de quaestie het best aldus te kunnen formuleeren. Ieder heeft een uitsluitend recht op den grond, welken hij bezit. Naar plaatselijke regelingen individueel of collectief uitgeoefend, staat het aan niemand vrij de volksinstellingen daaromtrent te verbreken. Heeft eene commune, een dessa, gelijk op Java, een zekere regeling, waarbij ze haar grond onder deelgerechtigden (naar hare begrippen) verdeelt, welnu men late die vennootschap hare eigene regeling en de staat menge er zich niet in anders dan dat ze elke vennootschap beschermt in verband tot

de belangen der vennooten, en elk individu in verband tot de belangen der vennootschap. Zeer zeker onthoude de staat zich er echter van zich te mengen in de economische instellingen dier vennootschappen, waar ze niet strijden tegen de belangen van het algemeen. Het zullen dan de economische toestanden zijn, welke de zaak beheerschen en tot wijziging brengen al naar gelang daartoe in de vennootschap zelve al dan niet behoefte ontstaat. In een zuiver begrip van de rechten zijns naaste, wordt in de minst beschaafde maatschappij zelfs een grooteren waarborg gevonden voor een goeden gang van zaken dan in eene generalisatie van hen, die daar buiten staan.

Zelfs bij, zeer laag op den trap der beschaving staande, volken ziet men rechten erkend, met een kracht die men niet onderstelde.

Wallace [1]) zegt, van afgelegene streken in den Indischen Archipel sprekende:

„Men weet er niets van dien verbazenden afstand tusschen de welopgevoeden en onwetenden, de rijken en de armen, den meester en de knecht, die het gevolg is van onze beschaving; niets van die in alles doorgedrongen verdeeling van den arbeid, die, terwijl zij gedurig meer rijkdom schept, ook meer strijdige belangen in het aanzijn roept; niets van dien meêdoogenloozen wedijver, die worsteling om leven en genot, die de dichte bevolking van beschaafde landen onvermijdelijk met zich brengt. Alle prikkels tot groote misdaden ontbreken derhalve en van de kleine wordt men teruggehouden, gedeeltelijk door den invloed van het algemeene oordeel, maar voornamelijk door het natuurlijk gevoel van rechtvaardigheid, door het besef van de rechten van zijn naaste, dat, tot zekere hoogte, het natuurlijke eigendom van alle menschenrassen schijnt te wezen."

En ook in deze meest eenvoudige maatschappijen vindt men de erflating aan bloedverwanten terug. Laat zich nu al in die streken, waar nog zeer groote uitgestrektheden woesten grond aan het bebouwd terrein aansluiten, niet zoo dadelijk het zwak hier bevoorrechting van den een boven den ander gevoelen, omdat er voor den nieuweling gelegenheid te over is om zich kapitaal in grond te scheppen, met der tijd, zij het ook in het

---

[1]) Insulinde enz. Zie vertaling van professor Veth.

verre verschiet, zal zich ook daar de moeielijkheid doen gevoelen, die men thans in de overbevolkte en gansch en al bewerkte streken in vele deelen van Europa ondervindt. Is echter het erfelijk individueel bezit niet een drijfveer geweest tot exploitatie en moet het dat niet nog voor vele streken zijn?

Moge het erfrecht ook al een recht van den sterkste wezen, door ons in anderen vorm sinds jaren veroordeeld, daaraan is nu eenmaal niets te doen. Er zal steeds recht van den sterkste zijn zoolang de eene mensch niet gelijk is aan den ander, physiek en spiritueel. Hoe wreed ze ons jegens zekere klassen ook voorkomen, hoezeer wij ook meenen dat daarin de groote kiem van ongelijkheid ligt, de erving is even natuurlijk als het bezit zelve en heeft zich bijna even spoedig als de vaster begrippen omtrent het laatste ontwikkeld. Evenals deugden en ondeugden, goede en slechte hoedanigheden, talenten en bekrompenheid, een krachtig of een zwak gestel bij erfenis worden verkregen, even natuurlijk, zou men kunnen zeggen, is het al spoedig geworden dat de zoon in het maatschappelijk zijn, in het gedoente zijns vaders tràd. Die opvatting heeft de mensch reeds sinds zeer vroeg gehuldigd [1]).

Het is niet mogelijk, het zou strijden met de natuur, de erving in de rechte linie te verbreken. Die in de zijlinie heeft echter iets zeer irrationeels [2]). Men zou de grens der erving zuiver moeten afteekenen en die op de zijlinie kunnen onderwerpen aan hooge collatorale rechten, door den Staat of door de gemeente te benuttigen aan onderwijs en opvoeding, ter meerdere gelijkmaking der kansen. Zóó met den grond, zóó met de inrichtingen van nijverheid, zóó met allen kapitaal.

Wat meer dadelijk de sociale quaestie betreft, ik geloof niet

---

[1]) Zie bldz. 200 hiervoren.

[2]) Is het niet een ongezonde toestand dat men soms plotseling lieden ziet opkomen voor eene erfenis van honderd en honderdvijftig jaren geleden, aangegroeid tot een ontzaglijke som, en hun krachtens de wet daarop recht ziet verkrijgen, zonder dat zij eenig ander deugdelijk recht daarop kunnen doen gelden dan dat van bloote bloedverwantschap, en toeval waartoe zij zelfs niets hebben bijgedragen en dat hen in een toestand brengt waarin ze nimmer verkeerden, naar welke zij dus niet gevormd zijn, hetgeen ten minste wel met den zoon eens overledenen geval is?

dat er een betere weg kan worden ingeslagen dan om niet in het kapitaal maar in het genot van de vruchten er van voor allen, die tot de vruchtafwerping bijdragen, de oplossing te zoeken. Het kapitaal zou niet meer zulk een alleenzaligmakend karakter behouden, maar eene meer rationeele proportie verkrijgen in het totale samenstel van middelen. Evenals de dommekracht van het gespierd menschenzijn thans in de meer ontwikkelde maatschappijen zich vereenigt met de middelen, die het verstand verschaft, zoo zou de kracht van het kapitaal zich broederlijk verbinden met die van de medewerkers om het vruchtbaar te doen zijn, en het lichaam en de middelen die het samenhouden en doen leven zouden allen meer evenredig gebaat worden.

De Staat kan hier niets aan banden leggen en de concurrentie bepaalt het peil der loonen is de stelling, die economisten en belanghebbenden daartegen in het midden brengen. Laat het zoo zijn, maar men verheffe dan ook niet de stem tegen alleszins gemotiveerde aaneensluiting van het element aan de andere zijde, van den arbeidersstand, en men billijke den dwang, welke zij oplegt door werkstakingen, indien de kapitalisten van hunnen kant dwang blijven uitoefenen en niet dan langs dien weg tot rede zijn te brengen.

Terugkomende op het onderwerp van het opstel herhaal ik: omwisselend communaal bezit en erfelijk individueel bezit zijn beiden geen zuivere vormen, maar het kwaad zit in de ongelijkheid van 's menschenzijn en toenemend zielental.

Daaraan is niets te keeren.

Is er geene andere keuze dan verdient het bij verre de voorkeur de krachten van de best ontwikkelden, de krachtigsten eene vrije baan te openen: men stelle individualiteit boven communisme. Maar het is gewaagd en onnoodig, waar de maatschappij er zich naar gevormd heeft, als met geweld, den toestand te willen doen omslaan. Een ommekeer zal niet moeten gezocht worden in gestelsel, maar een beter wezen moeten worden overgelaten aan den gang der economie. Bovendien bestaat er niets tegen de communen, wanneer ze slechts beschouwd worden als persoonlijkheden, als maatschappen, vennootschappen, die onderlinge regelingen bezitten en die zich staande houden of ontbinden naar eigene behoeften.

Wij zien op Java in vele dessa's reeds een systeem gevolgd dat al zeer weinig verschilt van hetgeen door den heer Huet wordt aan-

geprezen. Er wordt daar geene jaarlijksche verdeeling gehouden, maar de bezitter blijft zoolang hij leeft of althans voor den tijd, dat er geene nieuwe behoefte aan verdeeling ontstaat, in het genot van zijn perceel. Het zijn de omstandigheden, welke van buiten werken; heere- en kultuurdiensten die in deze eene gewichtige rol spelen. Het zoude van de regeering een onbegonnen arbeid zijn zich dadelijk te mengen in iets, dat zijn kracht vindt in de huishoudelijke regelingen van het volk. Alleen kan zij in algemeene trekken aangeven welke richting bij eene ontbinding der gemeenschap of eene uittreding daaruit behoort gevolgd te worden, als een voortvloeisel uit haren plicht in het algemeene om den individu te beschermen en in zijn rechten te steunen. Is de gemeenschap op Java eene vennootschap? Nu eenmaal sinds jaren, ofschoon dan ook opgedrongen, tot stand gekomen, heeft zich naar plaatselijke regelingen het recht voor ieder ingezetene gevormd om het genot te hebben van een deel der natte velden (sawahs). Zou dit een onwrikbaar en moeielijk te définieeren oud recht daarstellen, het feit dat ook vreemdelingen, mits in de lasten deelende, in dat genot worden opgenomen, leidt tot de bevoegdheid de commune op Java als eene vennootschap, eene economische maatschap aan te merken.

Niet onbelangrijk is het kortelijk na te gaan welke meening Dr. Karl Heinrich Rau [1]) daaromtrent uitspreekt:

„Uit de oude gemeenschap der landerijen, eene gemeente toebehoorende, gingen akker en tuin en graslanden het eerst in privaat-eigendom over, omdat bij deze soort van ontginningen eene werkzame bebouwing of althans eene zekere verzorging en een zeker beheer zeer begrijpelijk zijn. Woeste gronden en wouden bleven daarentegen lang in het bezit der gemeenten, de eersten in gemeenschappelijke benuttiging, terwijl de laatsten op rekening der gemeente beheerd, doch geheel of ten deele ter kostelooze verzorging der gemeenteleden onder uitgifte van licentiën werden aangewend. In menig geval waren tot op den nieuwsten tijd kringen van woesten grond en woud een medeeigendom van meerdere gemeenten. Door latere ontginning werden in vele streken deze landerijen veranderd in akker- en weiland. H

[1]) Lehrbuch der politischen Oekonomie von Dr. Karl Heirich Rau. Grundsätze der Volkswirthschaftspolitik u. s. Seite 184 u. f.

is algemeen erkend dat het staatsgezag over het vermogen der gemeente een oppertoezicht heeft te voeren, opdat de laatste niet door misgrepen harer oppersten of medeleden in duurzame, zich op latere geslachten voortplantende verliezen gebracht worden. Dit oppertoezicht sluit de bevoegdheid en verplichting in zich, het daarheen te leiden dat de gemeente-gronden niet alleen voor de aankweeking in het algemeene, maar ook voor het huishouden der gemeente en hare leden voordeelig en blijvend benuttigd worden, maar de gemeenten zullen intusschen in de wijze van gebruik alleen in zooverre beperkt kunnen worden als de uitvoering dier beginselen het noodig maakt."

Akkerland is het raadzaam, als hulp voor velerlei gevallen, in den vorm van gemeentegoed te behouden, het tijdelijk ter bewerking aan leden der gemeente afstaande:

1°. door verpachting bij hoogste bod of door overlating der enkele stukken aan de gezamenlijke gemeenteleden voor eenen, voor de goede behandeling, niet te korten duur van jaren of levenslang onder zekere stellige voorwaarden. Zou ieder een te klein stuk krijgen dan verdeele men in klassen, waarbij de jongeren opvolgen. Op die wijze wordt ten allen tijde het middel gevonden om oudere familievaders en weduwen eene weldadige onderstenning te verschaffen.

Men neme daarbij in acht:

a. meerdere afdeelingen (klassen) te maken zoodat de gemeenteleden reeds na korten tijd in het genot van een perceel geraken en van lieverlede meer verkrijgen;

b. zich met het oog op eene sterke vermeerdering van het getal burgers eene latere verandering in de verdeelingswijze voor te behouden;

c. bij den terugkeer van het perceel tot de gemeente, na den dood des gebruikers, de op de opvolgers overgaande kosten (bemesting, grondverbetering) te vergoeden, opdat niet de aandeelen van oude gemeenteburgers slechter bewerkt worden.

2°. onder voorbehoud de betaling van den gebruiker, na de overname, van eenvoudige grondbelasting tot de volle pachtsom te doen stijgen.

Hoe grooter deze is te minder andere belastingen zijn voor de noodwendige gemeente-uitgaven noodig.

Graslanden kunnen wegens de gemakkelijke verzorging gemakkelijk door de gemeente zelve beheerd worden.

Gemeente-woeste gronden (weilanden) moeten door de gemeente-bestuurders in orde gebracht, gereinigd, in meerdere afdeelingen verdeeld en onder afwisselende bewaking gelegd worden, terwijl er daarbij tevens voor gezorgd behoort te worden dat voor elk stuk een passend soort van vee bestemd zij; zwijnen en pluimgedierte op de slechtste plaatsen enz. Een deel kan echter tot akker- en grasland gemaakt worden, waardoor, als werkkrachten en kapitaal voorhanden zijn, eene groote vermeerdering van het vermogen in grond bewerkt wordt. De beste weg, welken men kiezen kan, is deze gemeente-landerijen te verpachten of tot levenslang gebruik onder de burgers te verdeelen. Bij de verdeeling houde men het volgende in het oog:

A. Een eenstemmig besluit der gerechtigden is niet ligt te verwachten, er moet alzoo eene sterke meerderheid van stemmen beslissen. Om geen deel in zijn arbeidsverhoudingen te bemoeielijken en strijdigheden te voorkomen is het dienstig voor die gemeenteleden, die het begeeren, aandeelen af te zonderen, terwijl de anderen voor het overige in grondverband blijven; doch dit is niet onder alle omstandigheden zonder nadeel uitvoerbaar en daaromtrent moet een onderzoek ingesteld worden.

B. Wie tot benuttiging gerechtigd is wordt bepaald door bijzondere plaatselijke rechten. Daarop treedt Dr. Rau in beschouwingen omtrent:

C. Den verdeelingsmaatstaf in eene gemeente en somt hij op:

1°. verdeeling naar den tegenwoordigen veestaat;

2°. doorwintering-maatstaf, — middelen om het vee den winter te doen doorbrengen;

3°. verdeeling naar de grootte van het tegenwoordig grondbezit, — waardoor de grooteren meer gebaat zouden worden dan de kleineren;

4°. verdeeling naar de bijdrage tot de gemeentebelastingen;

5°. volle gelijkheid van aandeelen.

In al deze vijf schakeeringen van maatstaf reden tot bedenking ziende, wil hij vele er van met elkander verbinden en acht hij het 't eenvoudigst:

1°. één deel der strooken woesten grond naar den maatstaf des grondbezits, en een ander gelijkelijk te verdeelen, echter zoo dat ieder zijn aandeel in elk der beide soorten behoudt, of

2°. de gemeente-leden naar de uitgestrektheid en de vruchtbaarheid hunner landerijen in klassen te verdeelen, zóó dat aan

een medelid der laagste klasse een eenvoudiger, aan een der tweede klasse een anderhalf of dubbel aandeel toekome, enz.

Hij treedt voorts in nevenpunten als:

1°. een aandeel ten nutte des schoolmeesters voor te behouden;

2°. de aandeelen worden vrij eigendom, alleen onder eene geringe belasting ten behoeve der gemeentekas;

3°. zorg voor de wegen om de perceelen te bereiken;

4°. de kosten om te slaan in verhouding der aandeelen.

Waar men zich met het ieder toe te wijzen deel niet vereenigen kan, beslist het lot. Gemeente-wouden moeten in hun geheel blijven want kleine woudstreken laten geene zoo goede, geregelde bewerking toe als grootere. De benuttiging dier bosschen behoort niet gemeenschappelijk te zijn, maar moet van gemeente- en staatswegen geleid worden. Voorzoover het gebruik niet voor de gemeente uitgaven noodig is, kan jaarlijks uitdeeling plaats hebben van brandhout en stroo naar eenen zekeren maatstaf, en zelfs timmerhout in geval van behoefte. Hiervan is veel heil te verkrijgen bij de stijgende houtprijzen omdat de behoeftige medeleden daaruit veel hulp erlangen.

Men zou het stelsel kortelijk hierin kunnen samenvatten: de grond, aan een economisch lichaam (eene gemeente) wordt door dat lichaam in perceelen verpacht of levenslang uitgegeven aan de leden, de pachtsom of belasting aanwendende ten nutte van de algemeene maatschap, en voor een ander deel in administratie genomen ter bestrijding van de kosten van beheer en voorziening in den nood der behoeftigen, in tijden van gebrek en duurte.

Hetgeen hier van den heer Rau is overgenomen doelt op een toestand, waarin communaal bezit naast privaat-bezit bestaat, hetzelfde wat ook op Java wordt aangetroffen, ofschoon daar in vele streken de gemeente niet over een groot gebied van gronden te beschikken heeft. Bij deze wijze van beheer over het communaal domein wordt de individualiteit gehandhaafd naast of liever tegelijkertijd met het communisme. Er is op Java echter geen sprake van gemeente woesten-grond, welken de gemeente zoude kunnen verdeelen of verpachten en waarover zij, met de bosschen, een geregeld beheer zoude kunnen uitoefenen. Een ieder staat het vrij te ontginnen en alleen wordt hij, zoo hij sawahs aanlegt, in enkele streken na zeker tijdsverloop communiter met zijn ontgonnen perceel, dat dan met de overige communale velden samenvalt. Het bosch wordt beheerd van regeeringswege.

Tegen zulk eene gemeente-administratie naast het individueel bezit, als de heer Rau ze afschetst, is intusschen niet veel te zeggen. Wanneer de gemeente de gronden onder zekere voorwaarden [1]) uitgeeft voor den duur van het leven of ze verpacht, gaan daaraan niet dezelfde bezwaren gepaard, welke het omwisselend communaal bezit, waarbij ieder deelgerechtigde slechts voor korten tijd in het genot der velden treedt, oplevert. De gemeente doet dan eveneens als de groote landeigenaar, met dien verstande evenwel dat zij jegens de opgezetenen rede en billijkheid betracht en niet haar eigen voordeel zoekt, maar dat harer leden. Men versta de zaak evenwel goed: nimmer zal het bestaand individueel bezit daardoor mogen worden aangerand; de gemeente, het verlangende, zoude, waar geen communaal domein bestaat, alleen door aankoop daartoe kunnen geraken [2]), maar het te bereiken doel zou niets anders wezen dan eene soort van bedeeling als behoedsmiddel tegen gebrek; de individualiteit moet de grondslag blijven uitmaken, waarop de maatschappij zich opbouwt. En bij uitbreiding der bevolking zou ook in de genoemde wijze van voorziening slechts voor korten duur eenig wezenlijk voordeel te vinden zijn.

Gaan wij tot besluit nogmaals kortelijk na voor welk tafereel ons de voorstelling van het onderwerp stelt. De heer Mr. N. G. Pierson zegt in een opstel, getiteld: Vergelijkende sociologie, — zie de Gids aflevering van Juli 1875, — aangaande het werk van den heer de Laveleye:

„Ondanks deze vlekken (te groote waardetoekenning aan het communaal bezit) is nochthans het boek (De la propriété et de ses formes primitives) zeer nuttig en moet men geheel instemmen met Sumner Maine, als hij in zijn jongste werk verklaart, dat men niet hoog genoeg kan opgeven van de waarde der bouwstoffen, die Laveleye verzameld heeft. Het stelt een aantal nieuwe feiten in het licht, waardoor sommige stellingen, die vroeger onderstellingen waren, tot volkomen zekerheid zijn gebracht en de nieuwe beschouwing aangaande den oorsprong van het bezit zeer veel aan waarschijnlijkheid heeft gewonnen. Deze beschouwing komt in twee woorden hierop neder: alle bezit is in den beginne gemeenschappelijk geweest, de individueele eigen

---

[1]) Zie ook blz. 150 en 155 hiervoren.

[2]) Zie blz. 150 hiervoren.

dom is een voortbrengsel der beschaving, geen oorspronkelijke instelling van het menschdom. En niet alleen de individueele eigendom, geheel het persoonlijk optreden van den mensch in de maatschappij is betrekkelijk nieuw. In den beginne mist de individueele mensch alle zelfstandigheid; hij gaat op in de groep waartoe hij behoort. De wetten spreken nauwelijks van hem en bemoeien zich alleen met den stam, de gemeente, het gezin, waarin hij als versmolten is. Eerst van lieverlede treedt hij als persoon op den voorgrond, en maakt hij de banden los, die hem knelden, zoodat de vereeniging waarin hij vroeger met zijn gansche bestaan opging, haar oorspronkelijk karakter verliest of geheel te gronde gaat. De gang der menschheid, zegt Maine, is a movement from status to contract."

De heer Pierson noemt het eene ongerijmdheid de wording der maatschappij te willen afleiden uit eene soort van overeenkomst of verdrag tusschen een aantal personen. In den tijd, waarin de maatschappij ontstaat, zegt hij, heeft men van verdragen of overeenkomsten begrip noch voorstelling. Wat geeft echter het recht, is de vraag welke men daartegenover kan stellen, om er toe te besluiten dat de mensch niet reeds dadelijk het bezit in goed afgeronden vorm is gaan erkennen? Het begrip van den eigendom is zeer natuurlijk en men gaat te ver indien men onvoorwaardelijk meent te moeten aannemen dat de maatschappelijke associatie zulk een wezen had, dat daarin het bezit geheel zoude zijn versmolten. Wel zal aanvankelijk de familie niet hebben gedacht aan overeenkomsten, maar toen van lieverlede het eene geslacht het andere opvolgde, zal er splitsing in bezit zijn ontstaan, en alleen het verband zich hebben behouden in een samenhang ter zake van verdediging of onderling hulpbetoon, bijdrage tot bescherming en veiligheid, zoowel wat betrof het binnen als het buiten. Het is dan toch zeker dat in den Indischen Archipel, waar het aartsvaderlijk régime nog in zoo menig opzicht in vollen gloed schijnt, het grondbezit in de minst beroerde streken een sterk individueel karakter draagt en men zelfs op het in zoo vele deelen thans communaal bezittend Java, alleen dat communisme ziet heerschen over soorten van gronden (sawahs), voor welke een gemeenschappelijke aanleg en gemeenschappelijke arbeid voor het productiviteits-wezen noodig waren, niet over andere velden (tegals enz.) voor welke zich niet die zelfde behoefte deed gevoelen. Wat moet men er van zeggen

als schrijver eenige regels verder verklaart: „nog ten huidigen dage heeft onder de Hindoes iedere zoon van zijn geboorte erfrecht op een deel van zijns vaders goed, en is een zoon meerderjarig geworden, dan kan hij soms, ook tegen den wil van zijn vader of broeders, de verdeeling van het erfgoed eischen." En nog wat verder geeft hij hoog op van de begeerte der Romeinsche huisvaders om door middel van testamenten aan diegenen hunner kinderen, die zelve huisvaders waren geworden, het recht op een erfdeel te verzekeren, ja hij meent dat recht terug te vinden bij de joden.

Dit zeker toch pleit niet voor een economisch geheel van zulke beduidenis dat het individu geheel daarin zoude zijn opgegaan, maar getuigt er integendeel van dat ter zake van bezit zelfs in diergelijke maatschappijen het individu zeer krachtig op den voorgrond treedt. Daarmede heeft niets te maken de verzekering der beste schrijvers van Hindostan dat van grondeigendom in den volstrekten zin des woords bij de inlanders geen begrip bestaat. Of zij hunne rechten ook al beschouwen als gebruiksrechten of niet, en in den cijns, aan den lande te betalen, eene voorwaarde zien, waaronder die rechten door hen zijn verkregen, de individueele uitoefening daarvan lijdt er niet het minste onder.

Anders is het met de organisatie tot orde en rust en ten aanzien der verhoudingen naar buiten. De vader was aanvankelijk het familiehoofd en meestentijds zullen de rechten na zijn dood zijn overgegaan op den oudsten zoon of althans het krachtigst lid der domineerende familie [1]). Er bestaat reden genoeg om aan te nemen dat ook op Java iets dergelijks de oorspronkelijke toestand is geweest en de verkiezing der dessahoofden eene opgedrongene instelling is.

De gelijkheid, die de fransche revolutie van het einde der vorige eeuw predikte, die ook de jongste zenuwachtige commune van Parijs tot leus had, is een voortvloeisel van opgeprikkeld pauperisme, een onnatuurlijk misbaksel van eene ziekelijke geestdrijverij. „Het denkbeeld, dat alle menschen broeders zijn, is even nieuw als het zuiver humaniteitsgevoel" zegt de heer Pierson, en zelfs is dit denkbeeld zoo vreemd aan den ouden toestand, dat het geheel aandruischt tegen de feitelijkheid, waarin

---

[1]) Zie bldz. 201 hiervoren.

men tegenover hen, die geen bloedverwanten waren zich niet alleen geen plichten bewust was, maar ze zelfs beschouwde als vijanden, die men naar hartelust plunderen, ja verdelgen mocht." Thans nu de familiën niet meer die afgezonderde groepen vormen, die men te dier tijde kende, nu ook de een in het algemeene meer behoefte heeft gekregen aan het daarzijn van den ander, maar tevens in het bijzondere vrijer tegen hem over staat, is die scherpe afscheiding verdwenen. Physieke en spiritueele vorming en ontwikkeling is van zelve meer dan ooit de basis geworden naar welke het wezen van den mensch in de maatschappij zich richt, niet anders dan zich richten kan, en alle pogingen om de een op gelijken voet met den ander te plaatsen zouden steeds daarop schipbreuk lijden. Alleen voor de orde en rust, voor de veiligheid en voor de algemeene behoeften is samenhang noodig, zich in grooteren vorm uitsprekende in den Staat, in kleineren in de Gemeente.

De staatszorg moet er zich voor het economische toe bepalen het daarheen te leiden dat een grooter aantal menschen hun bestaan vinden kan door alles uit den weg te ruimen wat het arbeidsvermogen zoude kunnen belemmeren, door werkzaam te zijn ten nutte van alles, waartoe de kleinere groepen niet kunnen geacht worden geroepen te zijn.

„Een Duitsche of Engelsche boer uit de 14de eeuw, die op het Java van onzen tijd ware verplaatst, zou zich spoedig te huis gevoelen. In den loerah van het dorp zou hij zijn markmeester, in den raad der oudsten zijn dagelijks bestuur, in de prijajihs (!) zijn goede klasse van landbouwers, in de orang menoempang zijn Keuters of Beisassen herkennen." [2])

Men behoude daarvan wat een krachtig samenstel voor orde, rust en veiligheid behoeft, maar men verlieze niet uit het gezicht dat de maatschappij van lieverlede meer is ontwikkeld en er behoefte is ontstaan aan meerdere afronding. Het is noodig geworden, ook op Java, dat de gemeenten meer een geheel vormen, dat staats- en gemeentelasten meer zuiver worden afgeteekend, dat de staat dan ook krachtiger tegenover de gemeente sta en de gemeente juister hare verhouding tegenover den staat zie vastgesteld. Daaruit zal van zelve voortvloeien eene opheffing uit dien sleependen toestand, welken men thans allicht, — doch

[2]) Zie het voren aangehaald opstel van Mr. N. G. Pierson in de Gids.

te vergeefs, — moet zoeken op te wakkeren door allerlei vaderlijk gezorg, dat onder de leus van leiding en raadgeving niet anders is en zijn kan dan vermomde dwang.

„Persoonlijke en zakelijke, staatkundige en economische, genootschappelijke en individueele rechten en verplichtingen, waren," — zoo zegt de heer Pierson, — „dus in het lidmaatschap van een markvereeniging vervat, gelijk zij het nu nog zijn in dat eener dessa, en zij lagen er bont dooreen." Daaruit kan zich alles ontwikkelen: het persoonlijk burgerschap, de naamlooze vennootschap; een middeleeuwsche stad, eene feodale aristocratie. „Van oudsher heeft ieder markgenoot het recht om uit het verband te treden en is hij heer en meester op eigen erf... Het dorpsbestuur kan zich uitbreiden tot een gemeenteraad; de dorpsvergadering kan een volksvergadering worden."

De vraag rijst, — ook de heer Pierson werpt ze op, — zal, ook wanneer het bestuur zich eenzijdig houdt, de verdeeling der velden in onbruik geraken en het individueel grondbezit in de plaats treden van het communale? Zal de kleine bezitter, krachtens gemeentelijke toebedeeling, zooals die nu bestaat, dan niet te niet gaan en veranderen in pachter van den grooten bezitter? Ik geloof daaromtrent hiervoren reeds genoeg gezegd te hebben: de Javaan zal evenmin als de Sumatraan, zoo spoedig tot grondvervreemding overgaan. De schrijver van het even bedoeld opstel teekent te dien opzichte aan dat het 't eenparig getuigenis is van allen, die der zake kundig zijn, dat geen vlijtiger of spaarzamer klasse van lieden bestaat dan die der boeren-eigenaars, hun geen arbeid te zwaar is, zij gehecht zijn aan hun grond als aan hun leven, en aan geen verkoop er van denken. In Noorwegen of Frankrijk, in Duitschland of het Westen van Hindostan, overal treft men een zelfde wezen aan.

De verdediging van het communaal grondbezit onder het schild van afweering van het proletariaat is dan ook zeer zwak. Niet in het gemis van een stuk gronds in eigendom of kosteloos gebruik, maar in een kommervol leven bij den dag, een erbarmelijk verstaan en een nog erbarmelijker uitoefenen van een bedrijf, een zeer lagen stand op den trap van verstandelijke ontwikkeling, beschaving en zedelijkheid, eene onbeholpenheid bij de kleinste buitengewone rampen, eene achterlijkheid in alles, ziet Mr. Pierson te recht de ergste soort van proletariaat.

Ik zeide het reeds: laat het bezit zich wijzigen naar econo-

mische behoeften, maar het is de plicht van den staat zooveel mogelijk de banden te verbreken, die den mensch belemmeren in eene frissche ontwikkeling van hetgeen in hem is. Daarvan alleen is vooruitgang in alle richting te verwachten, terwijl onderdrukking onder een al te vaderlijk régime leidt tot vaderlijk gezorg, dat, dwang als het daarstelt, geen kernachtig leven opwekt, het integendeel nederslaat. Niet juist dat ik gevaar zie in een oordeelkundig toezicht, in wel doordachte raadgevingen, in eene zaakkundige leiding, maar wel meen ik eenen toestand te moeten betreuren, waarbij van lieverlede alles op dat toezicht en die leiding moet gaan drijven, en ze een grondslag worden, voor welken slechts enkelen zijn te vinden om er met het vereischte beleid en doorzicht op voort te bouwen.

Men geve wezen aan de gemeente, omschrijve het gemeentegebied, de gemeente-verplichtingen en de gemeente-rechten, en zoeke een krachtiger zijn voor den individu in meerdere ruimte ter beschikking over zijn tijd [1]).

Nu de staat van lieverlede meer met de gemeenten in aanraking is gekomen en daardoor ook de eischen in de gemeente hooger werden, is het noodig geworden dat ook de staat op de gemeente-regelingen eenig toezicht houde, ze versterke en ze in verband brenge tot de belangen van het algemeen. Dat op Java daarin nog niet zeer ver kan worden gegaan zal ieder, die de toestanden kent, moeten toegeven, maar toch zal wel van de richting daarhenen alleen iets wezenlijks voor de toekomst te verwachten zijn.

De neiging van den mensch om zich in sterker verhouding te vermenigvuldigen dan zijn middelen van bestaan leidt er toe dat hij meermalen is onderworpen aan een hevigen strijd om het bestaan. „Deze waarheid" zoo zegt Dr. H. Hartogh Heijs van Zouteveen in eene aanteekening op zijne vertaling van Charles

---

[1]) Waar nog bijzondere toestanden heerschen, als kultuurdiensten, met welke het onstaatkundig kan zijn plotseling te breken, kan door eene juist afgeteekende regeling, veel worden gedaan om er den last van te matigen.

Darwin's werk onder den titel Afstamming van den mensch en de seksueele teeltkeus „het eerst door den grooten staathuishoudkundige Malthus aan het licht gebracht, resumeert de geheele zoogenaamde sociale quaestie; of liever zij levert het wiskundig zekere bewijs, dat die sociale quaestie onoplosbaar is."

Welk stelsel men ook volge, het zal steeds lijden aan dezelfde kwaal: het daarzijn van een groot aantal lieden, die een ellendig bestaan voortslepen, want de vermeerdering zal voortgaan tot dat er eene ongunstige verhouding ontstaat tusschen monden en voedingsmiddelen, tot dat schaarschte, of wat hetzelfde wordt, de duurte van voedingsmiddelen geen verband houdt tot het loon. Maar hoe dit ook zij, in de vernietiging van den eigendom zou geene verbetering te vinden zijn. Zoo eene maatschappij zonder eigendom mogelijk ware, ze zou slechts voor korten duur verbetering brengen in het lot van hen, die thans in ongunstige conditie verkeeren, en met eenen weinig gelukkigen toestand voor allen zou ze terugvoeren tot een zeer laag standpunt van moreel en spiritueel wezen.

Het is niet te keeren dat er rijkdom en armoede met alle tusschenliggende nuances ten alle tijde zullen bestaan, evenmin als het mogelijk is een geneesheer te vinden, die alle menschen gelijkheid van physieke en spiritueele vermogens weet te verschaffen. In landen, waar er nog groote uitgestrektheden woest terrein open liggen, zal zich nog wel in de eerste toekomst die ramp niet doen gevoelen, maar eenmaal zal ook daar de vermeerdering van bevolking tot denzelfden toestand voeren. Doch hoe het ook zij, men staat voor eene ongeneeslijke kwaal. Zelfs eene wel overlegde armenbesteding, zich uitstrekkende tot huisvesting en goedkoop onderhoud, struikelt over de hartstochten van den mensch, de zucht naar onafhankelijkheid. Tracht daarom niet de oplossing van het vraagstuk te zoeken in eene onbereikbare nivellatie, hecht niet te veel aan ziekelijkheden, maar laat het gezonde gezond opwasschen. De zieke deelen zijn niet af te snoeien, welnu tracht de stam gezond te doen zijn, maar breng niet alles door vruchteloos aangewende onnatuurlijke middelen tot ziekelijkheid. Tracht een evenredig genot der vrucht te verzekeren aan al wat tot de vruchtafwerping heeft bijgedragen, laat ieder zooveel mogelijk de vrije beschikking over zijn tijd, breng ieder zooveel slechts kan door onderwijs in staat om

te kunnen medewerken, stelt aldus zooveel mogelijk de kansen voor ieder gelijk, maar houdt de individualiteit, die kern in den denkenden en gevoelenden mensch in eere.

Zeker is het dat er veel kan gedaan worden, waardoor ook op Java de inlander meer zelfstandig als individu optrede, een krachtiger element in de maatschappij vorme. Kunnen allen niet geholpen worden, zal het wegsterven van het patriarchaat de zwakken aan een moeielijker lot overlaten, de maatschappij kan alleen een kernachtig leven vinden in een zoo vrij en zelfstandig mogelijk wezen van het individu. Het zoo noodig prestige van het gezag, in de laatste jaren in zoo vele rijken maar al te zeer geknakt, zal er niet te minder om zijn indien bij de keuze van hen, die geroepen worden om het uit te oefenen, de eisch van moreel bedwang zoowel als van verstandelijke ontwikkeling ernstig in het oog worde gehouden, want in stede van tegenkanting, zal het alsdan steun vinden in het persoonlijk belang.

De occupatie der zaken eischt geen meester, misschien wel te verdedigen ten aanzien van losse zaken, moeielijk echter van den grond, welken de stam of de mensch ten allen tijde als zijn domein heeft beschouwd; — de eigendom spruit voort uit den arbeid, met eene grens voor losse goederen tot de hoeveelheid, welke men kan gebruiken zonder bederf, voor den grond tot de uitgestrektheid, welke men zelve kan bewerken (och arm! ouderdom; gebrekkigen van lichaam!) en onder voorwaarde dat men zooveel aan den evenmensch overlaat als hij behoeft (gelukkige voorraad van materie!) in één woord tot de hoeveelheid, welke de mensch voor zijn bestaan noodig heeft; — de eigendom is geboren uit overeenkomst (contract [1]), naïve beoordeeling van het verleden naar het heden; — de eigendom is een natuurlijk recht, als de mensch recht heeft om vrij te zijn heeft hij ook recht eigenaar te wezen, alle volken hadden aanvankelijk eene organisatie, welke ieder mensch een deel in het productieve fonds verzekerde, de eigendom is de noodwendige voorwaarde voor het bestaan, de vrijheid en de ontwikkeling, ieder moet dierhalve den wettigen eigendom

---

[1]) De maatschap, waarvan op bldz. 196 hiervoren sprake is, doelt op de natuurlijke neiging van den mensch, niet op gezette overeenkomst. — Zie ook de noot op bldz. 196.

verkrijgen, welken hem toekomt, — alle deze theoriën door den heer de Laveleye aangehaald, meer breedvoerig besproken, gedeeltelijk bestreden, en met, als naar zijne meening de meest juiste, de laatstvermelde besloten, ze struikelen over of lossen zich op in de onomstootelijke feitelijkheid: de mensch vermeerdert zich aanhoudend, heeft uiteenloopende neigingen, wordt onweêrstaanbaar voortgedrongen naar ontwikkeling en veelzijdigheid van behoeften, en, wat niet het minst is, heeft eene natuurlijke begeerte naar zelfstandigheid.

Batavia, november 1875. T. M.

De Staatsinkomsten van Nederlandsch Indie zijn afhankelijk van de teelt van stapelproducten voor de Europeesche markt. [1])

Een aandachtig lezer van hetgeen er in den laatsten tijd alzoo geschreven is, in brochures, dagbladen en tijdschriften, over verbeteringen in Indie, zal tot de conclusie zijn gekomen, dat de meeste voorstellen, bij toepassing, eene verhooging van uitgaven tengevolge zouden hebben, terwijl, om meer te kunnen uitgeven, eerst meer ontvangen moet worden, dus, in de eerste plaats, de middelen moeten aangewezen worden, om tot verhoogde inkomsten te geraken. Om in alle takken van dienst genoegzaam te kunnen voorzien, moet Indie reeds, in ronde cijfers, 145 millioen guldens opbrengen. De bodem is rijk, en de bevolking talrijk genoeg, om dat groote kapitaal, als belasting, te kunnen dragen, maar 't zal altijd grootendeels gevonden moeten worden uit de kultures van stapelproducten voor de Europeesche markt, in de eerste plaats te noemen koffie, suiker en tabak. Alle partijen in Indie, derhalve, van af de hooge regeering tot den minsten landbouwer, moeten samen werken en hunne beste krachten inspannen, om die kultures te veredelen en uit te breiden, 't zij ze op hoog gezag, 't zij ze in vrijen arbeid worden gedreven. Onder die vrije kultures bekleedt de teelt van voedingsmiddelen, en wel speciaal de rijst, den eersten rang.

't Moet gezegd worden, dat er buitengewoon veel wordt gedaan, om de rijstkultuur aan de behoefte te doen beantwoorden; maar zoo er al genoeg rijst is voor de consumtie, er

[1]) Ingezonden.

is niets over, om daaruit geld te maken, om er de belastingen mede te betalen.

De landrenten, die de inlanders moeten betalen voor het gebruiksrecht der rijstvelden, moeten zij bij de andere kultures verdienen: of in kultuurplichtigen arbeid, dan wel in vrijen arbeid. Behalve de landrenten, dragen voornamelijk tot 's lands middelen bij:

a. De winsten op de staats-koffie- en suikerkultuur.

b. Het opiummonopolie.

c. Het zoutmonopolie.

d. De in- en uitgaande rechten.

Het geld om opium en zout te kunnen koopen, moeten de inlanders almede verdienen, hoofdzakelijk bij koffie, suiker en tabak: van die producten worden uitvoerrechten geheven; en inkomende rechten van alles, wat uit andere landen wordt ingevoerd, in ruil voor die producten. Dit bovenstaande zij genoegzaam om aan te toonen, dat:

„Zoo in Indie de teelt van stapelproducten voor de Europeesche markt achteruit gaat, de inkomsten van den staat, als een direct gevolg daarvan, evenredig zullen verminderen."

Achteruitgang der groote kultures moet niet alleen tegengegaan, maar er moet uitbreiding aan gegeven worden, nog heerschende misbruiken en fouten moeten worden weggenomen, verbeteringen bij de bereiding van het product worden ingevoerd.

Hoewel het woord „dwang" voor een ieder een hoogst onaangenaam woord is, zoo zal toch geene Indische regeering, zonder toezicht, leiding en overreding, en zonder monopolie's jaarlijks 145 millioen van hare onderdanen kunnen heffen. Zonder toezicht, leiding en overreding van de besturende ambtenaren, zoude de rijstbouw niet in de behoefte blijven voorzien. Dank zij de zorg van de regeering, voor genoegzame voedingsmiddelen, orde en rust, is de getalsterkte der bevolking op Java bijzonder toegenomen. Nu eenmaal die groote bevolking er is, en steeds meer en meer toeneemt, zoodat binnen weinig jaren het cijfer van twintig millioen zielen zal bereikt zijn, nu moet er nog meer gezorgd worden, dat er geen gebrek aan voedingsmiddelen is. Er zoude zeer zeker spoedig gebrek zijn, zoo de regeering de zorg daarvoor geheel overliet aan het „bon vouloir" der inlanders.

„Leve de vrijheid" is eene schoone leus, maar te weinig rijst en eene half gevulde schatkist zouden op Java treurige zaken zijn.

Het zal daartoe zeker komen, zoo die leus hier consequent werd toegepast. En zijn eenmaal de banden, die nu de inlanders nog gedeeltelijk binden, geheel losgegespt, dan zal het niet meer mogelijk zijn, die banden weder aan te leggen.

Een regeering moet rekening houden, met den landaard der volken, welke zij bestuurt. De aard van een volk hangt af van de gesteldheid van het land, dat het bewoont, en van het klimaat, waaronder het leeft.

Blijven die beide factoren dezelfde, de aard der bevolking zal zich ook niet wijzigen; misschien tijdelijk, door invloeden van buiten; maar ageeren die invloeden niet meer, dan zal men de waarheid zien, van het: „Chassez le naturel, il revient au galop." Een Europeaan zal hier nooit een goed vrij-arbeidend landbouwer kunnen worden, zoolang de wet hem verbiedt, om eigenaar te worden van grond in bevolkte streken. Een Javaan zal nooit een goed vrij-arbeidend landbouwer worden, zoolang weelde, comfort, eene goede woning, enz., hem onverschillig zijn; zoolang hij alleen slechts zorgt voor den dag van heden; zoolang zijne behoeften zoo weinige blijven, als ze nu zijn; zoolang hij niet in de gelegenheid wordt gesteld, en er lust toe gevoelt, om te sparen. Om kwade dagen het hoofd te kunnen bieden, en een rustigen ouden dag te mogen beleven, daarvoor spant een Europeaan zijne beste krachten in, en zullen tegenspoeden hem een prikkel zijn tot meerdere volharding. Geheel anders de Javaan. Wat de dag van morgen hem zal brengen, daarmede vermoeit hij zijn hoofd niet; hoe het met hem zal gaan op zijn ouden dag, wel de dessa, waarin hij te huis behoort, laat hem wat kleine diensten verrichten, en geeft hem wat rijst en water, meer heeft hij niet noodig; die geen te huis hebben, bedelen op de passar's, en sterven als honden aan den openbaren weg. Men kan als stellig aannemen, dat hoe meer vrijen tijd den inlander zal gelaten worden, hoe minder hij zal produceeren. Hij kent het „tijd is geld" niet. Wordt hem vrijheid gelaten over zijn geheelen tijd, dan zal hij niet meer werken, dan voor zijne weinige behoefte voldoende is; die opium gebruikt, zal meer moeten werken, dan hij, die dat niet gebruikt. Hij zal weinige uren per dag werken, en den overigen tijd zich lekker maken, op zijne manier. Ledigheid is des duivels oorkussen, dat is vooral waar in Indie. Hoe meer vrijen tijd den inlander zal worden gelaten, hoe meer last hij der politie zal veroorzaken.

Hij moet worden bezig gehouden, dat is nuttig voor hem, voor 's lands kas, voor de nijverheid, voor den handel. Ik heb de overtuiging, dat degenen, die zich gouden bergen op Java beloven, zoo alle kultures geheel vrij worden gelaten, terwijl geen onbeperkte individueele grondeigendom door de wet wordt erkend, zich deerlijk vergissen. Zoolang de souverein eigenaar wil blijven van den grond, zal de souverein ook planter moeten blijven. Wat mij betreft, ik zoude liever zien, in het belang van den Javaan, dat hij plant onder toezicht en leiding van het bestuur, dan dat zijn grond hem, door koop en verkoop, of voor schulden, afhandig wordt gemaakt, hoe eerlijk die transactiën ook mochten plaats hebben. Zoo eenmaal openbaar onderwijs zal doorgedrongen zijn tot in de laagste klassen der Indischen volkeren, dan kunnen zich de toestanden misschien wijzigen; maar men meene niet, dat men den Javaan nu een weldaad bewijst, zoo men hem geheel vrij laat beschikken over zijne neigingen en over zijnen tijd. Evengoed kan men een nachtuil midden op den dag in de zon plaatsen, denkende het beest te koesteren. Kedirie moge een staaltje leveren, wat Java onder zoo'n régime zoude worden.

Er zijn en er worden nog groote fouten gemaakt bij de gouvernements kultures; de vrije kultures op gouvernements grond hebben even groote behoefte aan leiding van het gezag, als de rijks-kultures. In lage streken wordt op hoog gezag koffie geplant, wat zeer bezwarend en weinig winstgevend is. In hoogere streken, en op losse zandgronden wordt suikerriet geplant op hoog gezag, terwijl suikerriet alleen genoegzaam rendeert, geteeld op alluvialen grond. Er werd in Rembang op hoog gezag op rijstvelden tabak geplant, terwijl die kultuur daar hoogst moeielijk was, en het product geen prijs konde bedingen, omdat het niet brandt.

Toen in vroeger jaren, alleen Rembang tabak produceerde, en aan alle eischen van de kultuur werd voldaan, toen bedong die tabak nog goede prijzen, er was niets anders, en in 't land der blinden is éénoog koning, maar nu? Sumatra en Oost-Java hebben de Rembang-tabak overvleugeld. Sumatra wint het nog verre van Oost-Java, omdat daar de fabrikanten zelve planters zijn. Kultures, in handen van Javanen, geheel vrij, geven treurige resultaten. Dikwijls mislukt een tabakoogst in Kedirie, terwijl dat nooit behoeft plaats te vinden. Zoo de zaadwinning met zorg

geschiedde, de vóór-oogst werd geplant in Maart en April, en de nâ-oogst in Augustus, dan zou de oogst altijd slagen. Daar zit nu juist de fout van den vrijen aanplant. Omtrent de zaadwinning is de Javaan onverschillig, en den juisten planttijd laat hij voorbijgaan, omdat hij altijd den tijd heeft. Altijd uitstellen, dat is zijn fort. Nu staat wederom de halve oogst op het mislukken, omdat de tabak zes weken te laat is aangeplant. De inlanders, de handel en de schatkist lijden onder de toepassing van een principe, dat op Java nog niet op zijn plaats is.

Nam b. v. de regeering de leiding van de tabakskultuur in Kedirie op zich, geen dwang, eenvoudig leiding, die niet planten wil, behoeft niet; maar die wil planten, moet het ook goed doen, dan zoude Kedirie, jaar in jaar uit, om zoo te zeggen, spelenderwijs 50,000 picols précieuse tabak kunnen produceeren, terwijl de fabriekanten, daarvoor wel *f* 10.— per picol aan belasting zouden willen betalen. Orde, rust en welvaart zouden dan den boventoon voeren. Men laat nog altijd aan de inlanders de zorg voor het droogen en planten der koffie, terwijl door hunne gebrekkige middelen en hunne onverschilligheid eene groote hoeveelheid te loor gaat, en het plantsoen door den zorgeloozen pluk wordt vernield. Bij meerdere betaling voor de koffie, zoude het toch zoo blijven. Om naar den eisch en econoom te oogsten en te bereiden, daartoe ontbreken den inlander kapitaal en administratieve bekwaamheid. Door die ondoelmatige en onberedeneerde wijze van exploitatie van een goed stelsel, gaan veel arbeidskrachten en vruchten verloren. Het stelsel, om de inlanders producten te doen teelen voor de Europesche markt, in plaats van directe belastingen in geld van hen te eischen, terwijl zij geen geld bezitten, is een prachtig stelsel. Het moet niet afgebroken, het moet verbeterd worden. Maar de inlander moet slechts zijn „planter", onder toezicht van het bestuur. Het oogsten en bereiden moet aan den vrijen arbeid worden overgelaten. Hij, die de vruchten oogst, betaalt aan de regeering een zekere belasting, en aan de inlanders plantloon. Het plantloon moet strikt gegrond zijn, op par. 4 art. 56 van het regeerings-reglement: „De belooning der betrokken inlanders, met vermijding van schadelijke opdrijving, moet zoodanig zijn, dat de gouvernements kultures, hun bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen opleveren, als de vrije kultuur."

Dan zal de regeering geen handelaar meer behoeven te zijn

in koloniale waren, de inlander ontheven zijn van het gedwongen oogsten en bereiden; de schatkist niet meer afhankelijk zijn van de markt. Om met succes de drie genoemde hoofdkultures te drijven, worde alleen koffie geplant in koele en vochtige streken, minstens 1000 voet hoog gelegen. Op Java wonen drie millioen huisgezinnen. Neem aan, dat een vijfde daarvan, of zes honderd duizend wonen in streken, gunstig gelegen voor de koffiekultuur. Laat ieder huisgezin 500 koffieheesters of één kwart bouw plantsoen op hoog gezag aanleggen en onderhouden, dan krijgt men drie honderd millioen koffieheesters, die binnen zes jaren $1^1/_2$ millioen picols koffie minstens zullen produceeren, mits pluk en bereiding worde uitbesteed. Zoo dan de inlanders als plantloon *f* 15 per picol, of $22^1/_2$ millioen guldens ontvangen, dan zijn zij billijk beloond. De tabak neme hare plaats in, in streken van 1000 tot 200 voet hoogte, op losse, humusrijke, onbewaterde gronden; het suikerriet worde geplant op alluviaal gronden. In Soerabaja, Pasoeroean en Cheribon is de suikerrietkultuur niet bezwarend voor de bevolking en evenmin de koffiekultuur in de bergstreken van Malang en de Preanger; in Kedirie, Bondowosso en Loemadjang is de tabak volkskultuur geworden.

Een paar voorbeelden wil ik aanhalen, om aan te toonen, hoe verschillend de resultaten van productie zijn, onder leiding van het bestuur, of zonder die leiding.

In 1867 viel in den oostmoesson veel regen. Een suikerfabriek in de binnenlanden had 400 bouws rietaanplant in gouvernements contract, op losse, zandige grond. Dagelijks verstopten de goten en kanalen door de zware regenbuien, met zand en aarde, en dagelijks werd de kultuurplichtige bevolking opgeroepen, om die goten en kanalen in goeden staat te houden, ten einde het water genoegzaam af te kunnen voeren, want onder water staande sterft het riet. Die arbeid was zeer zwaar voor de bevolking, maar het riet bleef behouden. Zoo dat riet, door de bevolking, geheel in vrije overeenkomst met den fabriekant ware geplant geworden, dan was het zeker niet geslaagd. De inlander getroost zich liever verlies dan eene buitengewone krachtsinspanning. Te meer zoo hem reeds een gedeelte plantloon is vooruitbetaald. Kultuur-overeenkomsten te sluiten met inlanders, zonder geld, ja veel geld vooruit, is onmogelijk.

Een tweede voorbeeld. In Rembang wordt vrijwillig tabak geplant op sawahs, na den padieoogst. Valt de westmoesson wat

vroeg in, dan is het noodzakelijk om goten te graven, voor den afvoer van het regenwater. Maar zoo de grond eenigszins hellend is, en de man, wiens grond beneden ligt, sloten graaft, maar die boven hem ligt, doet dat niet, dan zal zijn arbeid weinig productief zijn.

In zoo'n geval moest, ter wille van den goeden, den resident de macht gegeven zijn, om de luiaards tot het graven van goten te dwingen.

Dat noem ik „hoogere leiding" ten voordeele van allen. Het moet niet de vraag zijn „wien komt dit plantsoen ten goede"? 't Is hier de kwestie van verlies of behouden blijven van publieken rijkdom.

Ik ken een regentschap, waar vroeger veel vee werd gestolen. De voornaamste oorzaak was wel onvoldoende stalling en bewaking. Gemeenschappelijke stallen waren hoogst wenschelijk, en het goedgezinde gedeelte der dessabewoners was bereid, om die stallen te maken, maar het kwaadgezinde niet om daaraan mede te werken. Had het bestuur nu die menschen maar laten tobben, dan was er niets tot stand gekomen. Maar, nadat een prentah was uitgegaan, kwamen de algemeene stallen tot stand, de wacht betrok men om beurten, en de vee-diefstal was gefnuikt.

Het is wezenlijk in het belang van den Javaan, dat, bij urgente gevallen, de residenten de macht bezitten, om met een algemeene prentah op te treden, 't zij zich die gevallen voordoen bij gedwongen of vrijen arbeid, 't zij bij belangrijke huishoudelijke aangelegenheden. De Javaan, als individu, vermag weinig; een dessa, gemeenschappelijk handelende, kan veel uit den weg zetten, maar bij collektieve arbeid is leiding, uitgeoefend door iemand met gezag bekleed, een hoofdvereischte.

Kediri, 20 juli 1876. P. C. H.

Krachtiger optreden.

Den 17 Juli l.l. schreef „Het Vaderland": „Indische dagbladen worden in Nederland veel te weinig gelezen. Er zijn menschen, die plichtmatig mailedities doorworstelen en er zijn koloniale specialiteiten, die obscure Indische blaadjes lezen, om de Regeering te kunnen interpelleeren over een onmogelijk geval, voorgekomen op een buitenpost met een naam, dien alleen een specialiteit kan uitspreken. Maar er zijn weinig, veel te weinig Nederlanders, die hun vrienden in Indië uitnoodigen hun de uitgelezen exemplaren hunner couranten te zenden, en den noodigen tijd besteden om die door te loopen. Het is waar, die tijd is niet gering en die moeite niet onbeduidend, maar zij worden rijkelijk vergoed, omdat men er iets door verkrijgt, dat bijna op geen andere wijze te bereiken is. Dagbladen zijn de trouwe spiegels van de maatschappij, waarin zij hun lezers vinden. Door de Indische dagbladen niet te lezen, veronachtzamen wij een bron van kennis van Indische toestanden, die ons volk, dat toch al veel te weinig van Indië weet, niet ongestraft missen kan."

Wie die dit pittig woord der Redactie van het liberale Haagsche orgaan niet gaarne onderschrijft? Terwijl het eene onbetwistbare waarheid is, dat men door de kennisneming van de vruchten der Indische pers, onder meer, een duidelijk en actueel beeld kan verkrijgen van 't geen in Indië omgaat, valt er over belangstelling in de Indische organen in ons vaderland waarlijk niet te roemen. Reeds in een opstel over de koloniale litteratuur op de wereldtentoonstelling te Philadelphia wezen we er op, hoe bitter klein de Indische pers daar vertegenwoordigd was. Meer dan drie honderd vaderlandsche dag- en weekbladen

waren er ingezonden, waaronder zelfs ter nauwernood bekende provinciale of gemeentelijke blaadjes, zooals de Dragtster courant, 't Hulster blad, 't Algemeen Advertentieblad te Oostburg of voor Hunsingo, te Uithuizen en meer anderen worden aangetroffen. Van de „Indian Newspapers" kon men echter den vreemdeling slechts 12 nommers in Oost- en 3 in West-Indië verschijnende organen voorleggen; van één blad, en nog wel te Batavia uitgegeven, was zelfs slechts een mailnommer ingezonden. Gelijktijdig met de vingerwijzing op dit vreemd en tevens bedroevend verschijnsel vroegen we, of we te veel zeiden, zoo we met betrekking tot de Indische dag- en weekbladen in de Nederlandsche en Inlandsche talen beweerden, „dat slechts enkele der voornaamste, bepaaldelijk die welke te Batavia, Samarang en Soerabaja verschijnen, hier onder de oogen van het beschaafde publiek komen, terwijl de overigen en ook die in de inlandsche talen, zoo zij al hier bij name bekend zijn, althans de eer niet genieten van in sociëteiten of andere vereenigingen ter lezing te liggen of in openbare verzamelingen te worden bewaard."

Aangenaam verraste 't ons daarom in 't Haagsche liberale orgaan de reeds vroeger door ons geuite klacht over 't ten onzent heerschende gebrek aan belangstelling in de vruchten der Indische pers met kracht herhaald te zien. De Redactie meent echter zich alléén te moeten bepalen tot „een eenvoudig woord van opwekking" tot lectuur der Indische bladen, welke men door dezen of gene onder zijne Indische vrienden wel zou kunnen verkrijgen.

Wij eerbiedigen dat standpunt. Maar is krachtiger optreden niet plichtmatig? Men moge klaagliederen aanheffen over gebrek aan sympathie ten aanzien van de Indische pers en van zooveel meer: wij zullen er ons niet tegen verzetten, maar doen daaraan zelfs mee. Echter onder een krachtig „mets," dat men opwekken alléén onvoldoende achte. De onhoudbare toestand, waarin wij verkeeren, moet flink onder de oogen worden gezien, de waarheid onverbloemd uitgesproken om daarna te onderzoeken of er een, en, zoo ja, welk middel er moet worden aangegrepen om de gerezen klachten uit den weg te ruimen.

„Het Vaderland" wil dat men dezen of genen Indischen vriend in den arm neme om ons 't genot van de kennismaking met de Indische pers te verschaffen. Onwillekeurig heeft het door dien raad te geven eene wonde plek in onze samenleving, eene jam-

merlijke leemte in onze maatschappij aangeduid. Hoe — zoo zou de eenvoudige belangstellende der Redactie kunnen vragen — hoe, als men — en hoevelen zijn er in dit geval? — de hulp van een Indischen vriend moet ontberen? Is en wordt er voor belangstellenden onder ons volk niet op andere meer doeltreffende wijze de gelegenheid aangeboden om zich op de hoogte te stellen niet enkel van 't geen de Indische pers oplevert, maar van al wat op de koloniale litteratuur betrekking heeft?

Op die vraag kan helaas! geen bevredigend antwoord worden gegeven. Zulk een gelegenheid, als welke hier bedoeld wordt — wij hebben hier natuurlijk alleen 't oog op een openbare, voor allen toegankelijke — bestaat nergens in ons vaderland, evenmin in de hoofdstad des rijks als in 't vorstelijk Den Haag, waar de zetel der regeering gevestigd is, noch als eene inrichting nevens of behoorende tot de beide instellingen van onderwijs in de indische taal, land- en volkenkunde te Leiden en Delft, of in 't leven geroepen door de beide genootschappen in ons midden, die, hoewel ieder op zijne wijze, beiden toch streven naar een en 't zelfde doel: de bevordering onzer kennis van Indië.

Reeds in januari 1874 hebben wij in ditzelfde Tijdschrift op dit betreurenswaardig feit de aandacht gevestigd en het voortdurend gemis eener volledige koloniale bibliotheek aangetoond en betreurd. Wij ontvingen toen blijken van sympathie met de geleverde schets; ook vond men reden om hier van een laakbaar verzuim te spreken; zelfs wilde men met ons den toestand als een ons land onwaardig karakteriseeren, welke niet langer mag voortduren.

Het is nu bijna drie jaren geleden. Is er eenige aanmerkelijke verandering daarin gekomen? Evenmin van de zijde der regeering, tot wier zorgen wij altijd gemeend hebben dat ook behoorde dat voorzien werd in de aangewezen leemte, als van de zijde van de hier te lande bestaande genootschappen, op wier weg het zou gelegen hebben 't initiatief daartoe te nemen.

Intusschen schijnt er in den laatsten tijd eenig uitzicht te bestaan tot voorziening in de reeds lang erkende behoefte. De „Java-Bode" zinspeelde daarop, toen 't in zijn n°. van 8 august l.l. schreef dat men ten onzent trachtte „te bewerken dat ee Indian Club worde opgericht, waarvan het doel zou wezen he samentreffen te bevorderen van allen, die zich met Indische aangelegenheden bezig houden, van Indische ambtenaren en offi

cieren, alsmede het aanleggen van een bibliotheek van Indische geschriften en periodieke werken en dagbladen." Iets dergelijks zweefde ons voor den geest toen we in het jongste nommer van de „Indische Letterbode" andermaal wezen op 't feit, dat in geen enkele openbare boekverzameling wordt gevonden en door belangstellenden kan worden benut, we zeggen niet eens, al wat over ons overzeesche rijk wordt uitgegeven, maar enkel wat daar ginds zoowel afzonderlijk als in de periodieke organen der pers is en wordt bezorgd. „Strekt die toestand — zoo vervolgden wij — weinig tot eer van een land, dat niet alleen reeds zooveel verschuldigd is aan, maar ook dure verplichtingen heeft te vervullen jegens het schoone Insulinde, de vraag mag geopperd, of, waar de regeering in gebreke blijft om in de erkende behoefte te voorzien, het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië niet het initiatief zou kunnen nemen om eene volledige indische verzameling in het leven te roepen. Kon het daartoe besluiten, gedrongen vooral door het bewustzijn, dat de verwezenlijking van dit denkbeeld op zijn weg licht als zijnde de eerste wetenschappelijke instelling in ons land op Indisch terrein werkzaam, het zou ongetwijfeld niet enkel veler dank inoogsten en zijn werkzaamheid vruchtbaarder maken, maar 't zou tevens een waardig begin zijn van het nieuwe tijdperk, dat het onlangs na een in vele opzichten schoon verleden is ingetreden. Te eerder ga het er toe over zich aan het hoofd te stellen van een wetenschappelijk „Indian Club," waar het bij zijn zilveren feest den wensch heeft uitgesproken dat het eerlang in het bezit van een eigen lokaal moge worden gesteld. Vat het zijn taak niet naar bekrompen inzichten op, dan is 't, — wij zeiden het reeds in onze rede op 't zilveren feest — „geen ijdele hoop, dat men eene instelling, als de onze, niet weldra in staat zal stellen meer en meer en op waardige wijze aan hare schoone roeping te voldoen."

Dit denkbeeld is geenszins nieuw. Hoewel het in andere bewoordingen werd uitgesproken, komt het ons echter voor dat men hetzelfde bedoelde, toen meer dan eens in den boezem van het Instituut zelf de wensch werd geuit, om hier ter stede een indisch leesmuseum op te richten, waartoe niet enkel die instelling, maar ook het Indisch genootschap met zijne rijke koloniale boekerij hare medewerking zou kunnen willen verleenen. Eenstemmig was men ten aanzien van de wenschelijkheid van

zulk eene inrichting, doch aan de uitvoering scheen telkens tal van bezwaren verbonden, waaronder niet het minst van finantieelen aard. Hoe gaarne men daarom ook eene dergelijke inrichting zou helpen tot stand brengen, geloofde men dat men zich in zijne wenschen moest beperken.

Zou dit werkelijk 't geval moeten zijn? Zou misschien thans niet de mogelijkheid bestaan het denkbeeld in nadere overweging te nemen en te verwezenlijken, nu het Instituut met de viering van zijn vijfentwintigjarig bestaan een nieuw tijdperk is ingetreden? Met 't oog op de deelneming, bij het herdenken van dat feit betoond, hebben wij goeden moed. Wat wij toen uitspraken, herhalen wij ook hier: wij voor ons koesteren de hoop, dat, zoo wij een ernstig beroep doen op zoovele verlichte Maecenaten in ons midden, 't voornemen weldra zou kunnen worden ten uitvoer gelegd. Onbekrompen en onverdeelde belangstelling in al wat ons overzeesche rijk betreft moet een dure plicht zijn. En hoe zou zij zich beter kunnen openbaren, dan waar met inspanning onzer edelste krachten weldra een gebouw verrijze, op welks gevel de naam eener volledige koloniale verzameling zal kunnen prijken. Zulk een monument zou ongetwijfeld op meer waardige wijze herinneren aan het verbond dat weleer tusschen Nederland en Indië werd gesloten, dan waar men, gelijk nu, er op bedacht is gevolg te geven aan de plannen der Houtmancommissie te Gouda. Dat dan ook de pers op dit aanbeeld kloppe, en allen, wien de behartiging der koloniale belangen ter harte gaat, zich vereenigen tot bereiking van het voorgestelde doel. Worden reeds vanwege het Koninklijk Instituut ernstige pogingen aangewend om een eigen gebouw voor zijne vergaderingen en verzamelingen te verkrijgen, eerst door eendrachtige samenwerking en krachtig optreden van alle belangstellenden in koloniale aangelegenheden zal men in de gelegenheid zijn eene zelfstandige inrichting in 't leven te roepen, waarop ons land als koloniale mogendheid terecht trotsch zal mogen zijn. En mocht er onverhoopt geen sympathie met dit plan blijken te bestaan, 't zou voor velen, inzonderheid in Indië, een maatstaf kunnen worden ter beoordeeling hoever Nederlands belangstelling reikt, waar men de verspreiding en vermeerdering van de kennis over Indië in zijn midden op krachtige wijze wenscht te bevorderen.

DR. T. C. L. WIJNMALEN.

BOEKAANKONDIGING.

Een bezoek aan Manila en omstreken, door J. A. B. Wiselius, controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java. Met platen en een kaart. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1876.

Reeds het zeldzaam verschijnsel, dat een ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur op Java zijn verlof aanvangt met een tocht in naburige vreemde koloniën, moet de aandacht vestigen op het werkje, waarin de heer Wiselius de indrukken mededeelt, welke hij van de Philippijnen heeft meêgebracht. Zooals de titel aanduidt, bedoelt hij geenszins als mededinger van de uitvoerige reisbeschrijvers, die langen tijd in de Spaansche bezittingen verblijf hielden, op te treden [1]). Hij neemt ons als 't ware mede om kennis te maken met Manila en omstreken, gelijk land en volk zich voordoen aan 't oog van den vluchtigen bezoeker. Wij zeggen den vluchtigen, volstrekt niet den oppervlakkigen bezoeker, omdat, hoe haastig soms de schrijver zijn tocht voortzet, hij evenwel toont steeds goed en juist te zien en weet zijn waarnemingen te toetsen aan de oorzaken, die ze duidelijk verklaren.

Trouwens, voor den belangstellenden waarnemer bieden alle Zuidelijke volken het groote gemak aan, dat zij bestendig naar buiten leven, als 't ware gestadig en scène zijn en hunne kwade zoowel als hunne goede hoedanigheden met een naïveteit vertoonen, waaraan de Noordelijken zich niet bezondigen. Dit mag bij de beoordeeling van hetgeen die volken minder aanbevelingswaard te zien geven, wel in 't oog worden gehouden. Behalve hetgeen in het volle daglicht te aanschouwen valt, is

[1]) Zie de bibliographische aanwijzing over de Philippijnen van Dr. Wijnmalen, in dit Tijdschrift, 1873, I, blz. 343 en v.

er bij hen niets meer te prijzen of te laken; terwijl elders, bij veel bewonderenswaardig vertoon, de kat erg in het donker geknepen wordt.

Van een Indo-Nederlander, gewoon aan de natuurpracht van Java's schoonste oorden, zijn geen natuurschetsen van Manila te verwachten, in opgewonden verrukking gesteld en die zoo vele reizigers, getroffen door de heerlijke ligging der Philippijnen, van dezen tropischen eilandengroep hebben gegeven. Men moet Europa, vooral het gure Noorden niet vergeten zijn, nog niet het monotone van de altoosdurende Oostersche lente gevoelen om opgetoogen te geraken bij het aanschouwen der schitterende gezichten der keerkringstreken. Des te meer aandacht wijdt de heer Wiselius aan de physionomie van Manilla's bewoners, hunne zeden, instellingen, nijverheid en bestuur. De „parel van het Oosten", de „verrukkelijke", zooals de Philippijnsche hoofdstad vaak genoemd is, doet zich aan hem voor als „een eng gebouwde stad, doorsneden door een troebel, kwalijk riekend, bochtig en op vele plaatsen ondiep riviertje, met kwalijk bestraate wegen vol gaten, zonder lommer en omzoomd door huizen die in somberheid en bouwvalligheid met elkander wedijveren. De woningen, allen in straten en naast elkaar gebouwd, hebben iets kloosterachtigs zoowel van binnen als van buiten, en tuinen vindt men nergens; boomen, zeggen zij, veroorzaken koorts; bloemen beminnen zij niet. Slechts om een luchtje te scheppen, zonder daartoe van de straat gebruik te maken, hebben de huizen een balkon hier of terrasje daar, doch beiden kunnen op sierlijkheid geen aanspraak maken. Voeg daarbij de ruïnen afkomstig van de aardbeving van 1863, sedert nog niet weggeruimd en hier en daar tusschen de bebouwde buurten inliggende, en men zal bevroeden, dat waar men aan het vergelijken gaat met steden in de koloniën van andere mogendheden en van de Europeesche wijken in China, waar flinke en goed belommerde wegen, omzoomd door nette villa's en fraaie bloemtuinen, de heerschende bouworde is, die vergelijking dan zeer ten nadeele van Manila komt. Om der rechtvaardigheid wille moet hierbij gevoegd worden dat Manila en de Philippijnen gebleven zijn wat zij voor twee en drie eeuwen geleden waren; bouworde en staatkunde zijn niet noemenswaard vooruitgegaan, terwijl de particuliere industrie, welke verfraaiing en vooruitgang in het leven roept, zoo goed als niet bestaat.

„.... In oud Manila, grootendeels op den linkeroever der Pasig rivier, vindt men kazernen, kloosters, kerken, regeeringsgebouwen en eenige winkels, alles door breede grachten en door muren omringd, een toonbeeld van de onpractische wijze waarop men twee en drie eeuwen geleden in het Oosten steden bouwde. De wijk Binondo daar tegenover, waar de vreemdelingen en Chineezen wonen, waar ook het brandpunt van den groot- en kleinhandel is, biedt wel een levendiger, doch geenszins een opbeurender schouwspel aan. Krengen in de door de stad loopende kanaaltjes zijn niet zeldzaam, de woonhuizen zien er allen even somber en kloosterachtig uit, voor goede ventilatie en badkamers is nergens zorg gedragen, en in stede van glazen ruiten hebben de smalle en hooge ramen stukjes schelp (paarlemoer placuna placenta L.) van twee duim in het vierkant en gevat tusschen een groote menigte horizontale en vertikale latten terwijl openschuivende jalousiën hiervoor zijn aangebracht. Het is waar dat de ondervinding geleerd heeft, dat dit surrogaat voor glas door de aardbevingen noodzakelijk is, doch dit neemt den onaangenamen indruk niet weg, dien men bij het binnentreden van een dusdanig kwalijk verlicht en geventileerd huis bekomt. Stormen en aardbevingen zijn in waarheid de grootste plagen voor de Philippijnen; men behoeft slechts eene opgave in te zien van die zich telkens herhalende rampen en van de menschenlevens welke daarbij verloren gaan, om zich van de juistheid dier bewering te overtuigen. Aan aardbevingen waarbij alle hanglampen in beweging komen wordt zelfs geen aandacht meer geschonken, slechts bij hevige schuddingen roept men elkander als tot waarschuwing „tremblor! tremblor!" toe, en in den korten tijd dat ik in die streken vertoefde, was ik van zulk een voorval twee maal getuige. Doch zulk eene aardbeving als van 3 juni 1863, waarbij schier alle huizen beschadigd werden, eenige honderden instortten, waarbij men 400 dooden en 2000 gewonden telde, en 20 millioen gulden schade berokkend werd, heeft zich sedert niet meer herhaald. En sedert dien tijd werden ook geene huizen meer van twee verdiepingen en van steen gebouwd."

De levendigheid der bevolking vergoedt echter de somberheid van haar verblijf. De heer Wiselius werd door den consul der Nederlanden, den heer van Polanen Petel, afgehaald om naar de militaire muziek te gaan luisteren, die twee avonden in de week op de Paseo bij het monument van Magalanes gegeven

wordt. „Dit monument," zegt hij, „ter eere van den stichter der Spaansche macht in deze eilanden in 1847 opgericht, is ook het eenige noemenswaardige van Manila. Ondanks de stoffigheid der wegen bood de Paseo dien avond een vrij aangename wandeling aan. In eene tent ongeveer in het midden van een der lanen, bevonden zich de muziekanten, alle inlanders, de kapelmeester niet uitgezonderd, die op een werkelijk bewonderenswaardige wijze nu eens de door den mesties en inlander zoo gewenschte muziek van Verdi en dan weder een redowa of andere geliefde dansmelodie uitvoerden. De inlander bezit eene algemeene liefde voor de muziek, en door den langdurigen en intiemen omgang met Spanjaarden hebben zij zelfs Europeesche componisten leeren waardeeren. Het inlandsche publiek, dat ik ook dien avond langs de muziektent zag heen en weêr wandelen of zich op een der vele banken zag nederzetten, gaf blijk aldaar met geen ander doel gekomen te zijn dan te genieten. De katholieke godsdienst heeft het hare bijgedragen om dien kunstzin te ontwikkelen, en steeds geven de priesters zich veel moeite, — gelijk ik later ook zelf bijwoonde — de zangkunst aan de jonge gemeente in de kerken te onderwijzen. Tot veredeling van den inlander is zeker niets heilzamer dan gemeenschappelijk gezang, iets dat in ons Indie niet genoeg wordt behartigd.

„Ook de schouwburgen bezoekt de inlander gaarne en alleen het feit dat in eene stad als Manila, waar wellicht 150,000 inlanders en een 300tal Europeanen wonen, drie operagebouwen bestaan, staaft voldoende, dat onder een dergelijke bevolking muziekzin moet heerschen.

„Tijdens mijn verblijf te Manila was de groote opera, die omstreeks 3000 personen bevatten kan, gesloten, omdat het Italiaansche operagezelschap zich ontbonden had. In een kleiner gebouw, doch waarin nog een 1600tal personen konden plaats vinden, woonde ik echter eenige voorstellingen bij. Europeanen, kreolen, mestiezen, maar het meest inlanders vormden het auditorium, en het was vooral de schijnbare verbroedering dezer verschillende kasten welke mij hierbij opviel. Zoo zat bijv. naast de loge van den kapitein-generaal, die ook aanwezig was, eene inlandsche familie en zulks scheen men zeer natuurlijk te vinden.

„Trouwens, de Zuid-Europeesche kolonisten, en ook de Fransche moeten hiertoe gerekend worden, verschillen hierin veel met de Noordelijken van gevoelen, en terwijl de Engelschen en

wij de leer van afscheiding voorstaan, vloeit uit het karakter van gene de gelijkstelling voort. Beide stelsels hebben hunne voordeelen, doch ook op beider wijze kan men tot hetzelfde doel geraken. Bij de laatste evenwel spoedig maar oppervlakkig en bij de eerste langzaam doch zeker en grondig."

De schrijver voert nog nader voor die meening aan: „Uit een en ander heeft men reeds kunnen afleiden, dat de inlandsche en mestiesche bevolking van Manila den Javaan, Maleier of Annamiet in het aannemen van Europeesche gewoonten een heel eind vooruit is. Doch met die schijnbare beschaving moet men het zoo nauw niet nemen; het zijn slechts de gewoonten en hebbelijkheden van geëmancipeerde kinderen, verwend door een onverstandig en naar uiterlijk vertoon hakend gouvernement, bedorven bovendien door een schaar van onwetende priesters. Niettemin en op het eerste gezicht maken mannen en vrouwen op den uit een naburig land komenden vreemdeling een aangenamen indruk, en hoewel zelfs dit uiterlijk vertoon afneemt naar mate men zich van Manila meer en meer verwijdert, kan men toch overal waarnemen dat de kerk haar invloed op kleeding en gewoonten heeft doen gelden. In de pueblo's sterker, op de platte land- en gehuchten-bewoners zwakker."

Toch mag in 't algemeen den schrijver niet toegestemd worden dat het stelsel van afscheiding zooveel voor heeft op het stelsel van assimilatie. Wanneer wij ons mogen verheugen in sommige opzichten een beteren weg te zijn ingeslagen omtrent de wijze van koloniaal bestuur, zelfingenomenheid moet ons toch niet blind maken voor hetgeen er, vergelijkerderwijs, aan ons beweerd beter stelstel nog altoos hapert. Ongetwijfeld, is assimilatie verreweg wenschelijker dan een toestand, waarbij de machthebbenden steeds au qui vive zijn en zich gestadig afvragen of zij wel bestendig in staat zullen zijn het volk in bedwang te houden. De geschiedenis leert ons, dat zoolang twee rassen tegenover elkander staan, de verovering niet voltooid is en de strijd, hoezeer niet altijd met de wapens, toch even bitter in de sociale verhoudingen voortgestreden wordt. De overheerschten bukken, omdat zij weten dat geweld hen niet meer baten kan; doch waar zij den overheerscher kunnen dwarsboomen, laten zij het niet. Door de kracht der inertie verijdelen zij zijne bedoelingen en eindigen met zoowel de weldaden als de tyrannie van hunne meesters te versmaden. Behooren zij tot een zwak ras, vermenig-

vuldigen daarentegen de overheerschers, dan eindigt de strijd eerst met hunne verdelging, gelijk in zoo menige kolonie van de Nieuwe wereld heeft plaats gevonden en nog plaats vindt. Zijn de overheerschten te talrijk, dan tornen bij slot van rekening de overwinnaars of hunne afstammelingen op voor de talrijke schare die zij onder het juk gekromd hielden en er komt een tijd dat de lang onderworpen menigte zich weet te bevrijden. Verdwijnt van lieverlede de afstand tusschen overheerschers en overheerschten, wordt de klove gedempt, die elke verovering onvermijdelijk teweeg brengt, assimileeren zich de rassen, dan is een vasten grondslag gelegd voor een krachtig leven en voor een nieuw volk dat rang neemt in de rij der beschaafde staten.

De heer Wiselius zou kunnen beweren dat daarvan in de Philippijnen althans niet veel valt te bespeuren; dat landbouw, nijverheid, handel verval in stede van vooruitgang vertoonen; dat, behalve voor feesten en vermaken, waaronder de hanenvechterijen eene ruime plaats bekleeden, voor loterij en spel, de bevolking weinig opgewektheid betoont en veeleer van afkeer voor, dan ingenomenheid doet blijken met den arbeid onder de vormen, die hem tot een weldaad maken. Zeer juist; maar het blijft dan toch de vraag of de oorzaak daarvan moet gezocht worden in het stelsel van assimilatie door de Spanjaarden op Manila gevolgd? Andere voor de hand liggende en door den heer Wiselius uitnemend gereleveerde oorzaken verklaren voldoende de verwaarloozing der Philippijnen en den economisch achterlijken toestand der bevolking zonder dat men de assimilatie, het eenige dat het Spaansche stelsel van kolonisatie benijdenswaardig bezit, daarvoor verantwoordelijk behoeft te stellen.

Spanje zelf heeft, gedurende de laatste eeuw, zulk een treurige geschiedenis doorworsteld dat men zich niet verwonderen moet in hare trouw gebleven kolonien een toestand aan te treffen, waarmede een modern opmerker zich onmogelijk kan verzoenen. Geen wonder, dat indien het moederland er niet toe kan komen een hecht, eerlijk, verlicht en vooruitstrevend bestuur te vestigen, deze begeerlijke noodzakelijkheid nog minder in de kolonien valt te bespeuren. Spanje is staatkundig, vooral economisch ten achteren geraakt bij alle beschaafde staten en in weerwil van de dure lessen, die de afscheiding der Amerikaansche kolonien gegeven hebben, is men er niet wijzer geworden. De Philippijnen worden heden ten dage nog bestuurd, zooals twee

eeuwen geleden. Dezelfde jammerlijke monopoliegeest van voorheen heerscht er nog tegenwoordig en men mag aannemen dat het bestuur nog slechter is geworden, ten gevolge van de snel afwisselende regeeringen te Madrid, die telkens de kolonie overstroomen met hunne creaturen om hen een heenkomen te bezorgen.

Onder den kapitein-generaal — natuurlijk een gunsteling van het opperbestuur — worden de Spaansche gewesten der Philippijnen bestuurd door alcaden. Deze ambtenaren zijn verdeeld in drie klassen. „Hun werkkring" zegt de heer Wiselius, „is dezelfde, doch om de drie jaren kan de alcade een rang hooger stijgen. Zij mogen onder geen voorwendsel, wat ook, langer dan tien jaar in de Aziatische kolonien blijven dienen. Ook mogen zij niet langer dan drie jaar in eene zelfde provincie blijven, waardoor zij het gewest weder verlaten op een tijdstip, dat men het eerst begint te leeren kennen. De weinige particuliere ondernemers, welke in de binnenlanden gevestigd zijn, bejammeren zeer dat gedurig overplaatsen, waardoor de macht van den priester zooveel te sterker wordt. Het is een euvel dat ook in Nederlandsch Indie is ingeslopen, doch terwijl het beginsel hier voor het minst is om den ambtenaar zooveel mogelijk met alle toestanden, talen enz. vertrouwd te laten worden, zoo berust het in de Philippijnen geheel op wantrouwen in de ambtenaren. Zij hebben dan ook in 't geheel geen macht en het initiatief is hun zoo goed als ontzegd. De aard der keuze in aanmerking genomen, heeft de regeering hierin geen geheel ongelijk, maar die keuze is dan ook buitengewoon verderfelijk. Want terwijl de Engelsche en Hollandsche aanstaande ambtenaren voor den kolonialen dienst, in het algemeen door examens en door het doorloopen van een proeftijd de bewijzen moeten leveren, wel degelijk geschikt te zijn voor het werk, dat men van hen verlangt, en eerst wanneer die geschiktheid gebleken is definitief worden aangesteld of een hoogere betrekking kunnen innemen, wordt in Spanje en in zijne kolonien niet naar verstand en geschiktheid gevraagd, maar zijn politieke intrigues de aanleiding tot hunne benoeming. Zonder te arbeiden wil men gaarne een gemakkelijk leven leiden en de staat is er goed voor aan dien wensch te voldoen. Doch niet enkelen maar velen koesteren dien wensch en daarom zijn de veranderingen van personen dan ook even veelvuldig als er zich geschikte gelegenheden tot veranderen en verplaatsen voor-

doen. Na de verdrijving van Isabella kon men in Spanje de plaatsen opnoemen waar de alcaden driemaal op een dag verwisseld werden, en hoewel dit feit in de Philippijnen om den grooten afstand nu wel niet zoo herhaaldelijk plaats grijpt, zoo zeide men mij toch, dat bij elke verandering van ministerie ambtenaren boven eene bezoldiging van 60 dollars 's maands teruggeroepen worden om voor gunstelingen van het oogenblik plaats te maken.

„De Philippijnen zijn in het bezit van een groot aantal ambtenaren, en alleen bij de tabaksregie is dit getal reeds aanmerkelijk, want de kultuurpercenten en andere daarbij voorkomende emolumenten doen menigeen naar eene betrekking bij dezen tak van dienst hunkeren. De ministro de ultramar, die zich gedurende zijn kortstondige macht gaarne zooveel mogelijk vrienden maakt, is tot hulp verleenen ten koste der kolonie altijd zeer bereidwillig.

„Terwijl ik te Manila vertoefde, zag ik een stoomboot opgepropt met teruggeroepen ambtenaren naar Cadix afvaren. Men berekene eens wat nut, met die weggeworpen gelden voor passagekosten enz. die allen ten laste der kolonie komen zou gedaan kunnen worden, en dit alles tot bevrediging van de gril van eenige nietsdoeners.

„Een paar verhalen, welke ik te Manila hoorde, mogen de vermakelijke zijde van zulke terugroepingen aantoonen. Een rechterlijk ambtenaar werd door zeker ministerie naar Manila afgezonden om daar ter plaatse in functie te treden. Hij nam zijn weg per zeilschip om de Kaap. Doch voor hij Manila nog bereikt had, was reeds bij een verandering van ministerie een ander in diens plaats benoemd, die verstandiger per stoomboot door het Suez Kanaal zijn reis nam. Met dat gevolg dat hij eerder aankomende ook eerder in functie trad, en de niets kwaads vermoedende eerst benoemde bij aankomst zijne plaats reeds ingenomen vond, en den terugtocht op staatskosten kon aannemen.

„Een handelaartje in wijn had tijdens een Spaanschen burgeroorlog have en huis verloren, doch was gelukkig bekend met een juist optredend minister, van wien hij eene aanstelling kreeg tot commies bij de finantien te Manila op eene bezoldiging van 100 piasters 's maands (ƒ 250). Te Manila aangekomen werd hij in functie gesteld en men gaf hem een staatje te copiëeren waarmede hij na drie dagen arbeids nog niet gereed was. Toen bleek het dat de man lezen noch schrijven kon, doch daar de

kapitein-generaal een door den minister aangesteld ambtenaar niet mocht ontslaan, schoot er niets anders over dan hem aan te raden met behoud van tractement lezen en schrijven te leeren.

„Abderitische nukken uit letterknechterij ontstaan, hebben niet alleen in Nederlandsch Indië plaats, ook in de Philippijnen worden zij in praktijk gebracht. Iemand die zich in Manila wilde gaan vestigen bracht een geweer mede, doch hiervoor is een consent van invoer noodig. Hoewel dit consent dadelijk aangevraagd werd, had hij na twee maanden wachtens de vergunning nog niet bekomen, en na bij den betrokken ambtenaar daaromtrent informatien te hebben ingewonnen, antwoordde deze, dat hij nog niet lang geleden in dienst was getreden, en in dien tijd een aanvraag tot invoer van een geweer nog niet was voorgekomen, en hij ook geen model kon vinden volgens hetwelk een consent opgemaakt en den kapitein-generaal ter teekening moest voorgelegd worden. Aanvrager schreef toen zelf een rekest waarmede de zaak ook dadelijk haar beslag kreeg.

„Voor dergelijke luimige voorvallen heeft men het woord „cosas de Espana" uitgevonden. Intusschen zijn zij karakteristiek en is het dan ook niet te verwonderen, wanneer deskundige Spaansche ambtenaren liever het werk door inlandsche klerken dan door de in Europa benoemde titularissen en commiezen laten uitvoeren.

„De gedurige verandering en vervanging van voor hun taak onberekende personen zijn, zooals te denken valt, uiterst nadeelig en hinderlijk voor de algemeene belangen. Maar uit ditzelfde stelsel en uit de ongewisheid waaraan de ambtenaren bloot staan, vloeit ook voort, dat ieder zich gedurende den korten tijd, dat hij vermoeden kan in het genot van zijn tractement gelaten te worden, zich voor de toekomst door geoorloofde en ongeoorloofde praktijken zoekt te dekken. Een onvoldoende bezoldiging werkt al verder mede om kwade praktijken te bevorderen, en de inlander, hoewel schijnbaar weinig gedrukt door belasting in geld en arbeid, moet ten slotte het gelag betalen aan elkander snel opvolgende inhalige ambtenaren. En daar dit euvel hier — zooals bij ons ook nog tot in de eerste helft dezer eeuw bestond — door alle rangen heen heerscht, ontbreekt contrôle en bestraffing.

„De gedurige mededeelingen van te korten in 's lands kassen, mogen bij ons vergoelijkender wijze aan fautieve administratie

toegeschreven worden, van Manila deelde men mij een feit mede, waarbij wel degelijk kwaad opzet in het spel was. Een ambtenaar in een der noordelijke provincien moest aan de bevolking het geld voor geleverde tabak uitbetalen. Hij ging naar Manila om die gelden ten bedrage van *f* 300,000 en in kistjes verpakt in ontvangst te nemen. Een paar kistjes werden voor zijn oog geopend, en het zich daarin bevindende goudgeld geteld, waarna de anderen gewogen werden. Daarop teekende hij voor ontvangst en nam de kistjes mede; bij de uitbetaling echter bleek het, dat de overige kistjes in stede van goud geld steentjes bevatten...."

Wij meenen met deze citaten te kunnen volstaan om te doen zien op welke onderhoudende wijze de heer Wiselius ons inleidt in de arcanen van het koloniaal bestuur der Spanjaarden en de aandacht vestigt op de steeds voortwoekerende misbruiken van hun beheer. Ook de invloed der katholieke monniken en priesters, des te grooter omdat die der telkens afwisselende burgerlijke bestuurders tot nul is gereduceerd, noemt hij zeer nadeelig voor de ontwikkeling van het volk. Wij kunnen dit voor Manila niet bepaald tegenspreken; maar mogen toch niet de aanmerking achterwege houden, dat het ongunstig oordeel over den arbeid der roomsche zendelingen in overzeesche gewesten, zich van lieverlede zeer gewijzigd heeft en dat scherpzinnige protestantsche reizigers, aan hun invloed de eer toekennen van nog het meest weldadig voor primitieve inboorlingen te hebben gewerkt. De heer Hepworth Dixon, onder andere, in zijn werken New America en White Conquest, beweert dat niemand zoo goed als de Roomsche paters wilde en vredelievende rassen hebben weten te regeeren. Men is geneigd zelfs het bestuur der jezuiten in Paraguay te rehabiliteeren, wanneer men bespeurt dat staatsbesturen en industriëelen geheel andere doeleinden najagen dan de trapsgewijze ontwikkeling der inlanders en zich om hun geluk en welzijn al bitter weinig bekreunen indien zij slechts de zoo zenuwachtig ongeduldig begeerde voordeelen of winsten kunnen behalen. Spanje heeft ook voorheen kolonien gehad, waar de invloed der priesters moest wijken voor het burgerlijk gezag en de feitelijke macht van Spaansche kolonisten. De inlanders zijn onder de samenspanning van beide elementen er oneindig treuriger afgekomen. Zij bezweken spoedig onder den te zwaren arbeid, die hen werd opgelegd en bij slot van rekening verloor Spanje nog de kolonien, waarin zijne zonen ongehinderd

de inheemsche bevolking tot vernietiging toe konden laten zwoegen. Misschien is het daarom niet gewaagd te veronderstellen, dat zoo Manila thans nog aan Spanje behoort, het dit in de eerste en voornaamste plaats te danken heeft aan de Roomsche priesters, de eenige Spanjaarden die zich met de belangen der inlanders vereenzelvigen en hun lot voor altoos aan dat der kolonie verbinden.

De Philippijnen geven wat natuurlijke rijkdommen betreft, niets toe aan Java. Goed bestuurd en beheerd zouden zij met ons geducht mededingen. In den toestand waarin zij verkeeren, behoeft Nederland zich evenwel niet ongerust te maken. Van dergelijke hervormingen en verbeteringen zal er in jaren nog niet veel komen. Spanje is met betrekking tot zijn koloniaal stelsel ultra-conservatief en degenen onder ons die 't steeds betreuren dat Nederland ten aanzien van zijne overzeesche bezittingen sedert een twintigtal jaren den weg van vooruitgang is ingeslagen, kunnen in het interessant werkje van den heer Wiselius het beeld zien eener kolonie waar men aan het oude halstarrig blijft vasthouden. Ongetwijfeld zou ook Nederlandsch Indie zich even onbehagelijk voordoen indien wij, even onverschillig als de Spanjaarden, eenvoudig in de wijsheid der vaderen hadden berust. Hoe dit zij, leerrijk zijn voor allen beschrijvingen van vreemde kolonien zooals die, welke wij hier met genoegen aankondigen, want het is onmogelijk bij de lezing niet telkens de waarde van de vaderlandsche spreuk te gevoelen: „Die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht."

VARIA.

Zooals bekend is, heeft de regeering, in de laatste jaren, zich veel laten gelegen liggen aan de vermeerdering der binnenlandsche pakhuizen, waar de koffie van de planters wordt ingenomen. Men tracht het zoo aan te leggen, dat de meeste inlanders niet meer dan 6 palen ver behoeven te trekken om hun koffie van de hand te zetten. Men denkt hierdoor een groot bezwaar op te heffen dat in vele streken bij de gouvernements koffiekultuur bestond, waar de koffieleveraars soms tot 20 palen ver moesten afleggen van hunne woonplaatsen naar het nabijgelegen pakhuis, dus een reis hadden te doen over en weer van 40 palen om hun koffie kwijt te geraken.

Er bestaat een ander bezwaar bij den inkoop van koffie waarop minder wordt gelet; maar dat toch dikwerf zeer hindert. Hoezeer de pakhuizen geopend zijn van 's ochtends 7 tot 's avonds 6 ure, gebeurt het veelzins dat alle koffieleveraars gedurende dien tijd niet geholpen kunnen worden en een gedeelte soms verscheidene dagen op de inlevering wachten moet. Vooral op de passerdagen en tijdens den grooten pluk heerscht er buitengewone bedrijvigheid bij de pakhuizen. De bevolking kiest die dagen bij voorkeur om hare koffie op de nabij passers gelegen pakhuizen aan te brengen, ten einde zich met het voor de koffie ontvangen geld van verschillende benoodigdheden te voorzien — daarmede naar huis te keeren.

Hoe ijverig het pakhuispersoneel zich ook weert, is het i in staat om in elf uren tijds al de koffie in te koopen, we op zulke dagen wordt aangeboden. Eenigzins heeft het gouvernement gemeend in de eischen van die drukte te voorzien d

aan de pakhuismeesters toe te staan om, boven hun vast personeel, des vereischt hulpgeldtellers, wegers en koelies tijdelijk in dienst te nemen. Dit helpt nu wel eenigzins, doch niet voldoende, daar bij schier alle pakhuizen slechts een balans met een stel schalen en gewichten wordt aangetroffen en de aanbrengers bij gevolg slechts één voor één kunnen geholpen worden.

Hier komt weder het aanzienlijk verschil van handelen uit tusschen de nering van het gouvernement en den praktischen zin van particulieren. Dat het inkoopen van koffie eene nering is, zal wel niet tegengesproken worden. Het eenige verschil met de neringen der bijzondere personen is dat het geldt inkoopen, in stede van verkoopen; doch overigens stelt het gouvernement prijs op het inleveren van de meest mogelijke koffie evenals de winkelier hoe meer des te liever van zijne uitgestalde waren slijt. De particulier nu, die weet dat zijn winkel of magazijn op gezette tijden bestormd wordt, zorgt vooruit dat de bediening aan de eischen beantwoordt en dat zijn klanten niet het zuur krijgen door te wachten. Zoo dwaas is hij niet of hij zorgt wel dat zoowel genoegzaam maten en gewichten als bedienden ten gerieve van het publiek aanwezig zijn en dat, hoe groot personeel hij bezit, geen zijner bedienden hem of de koopers bedriegt. In een woord hij organiseert en controleert afdoende en naar de behoefte, en hij doet dit alles met den minst mogelijken omslag.

Niet alzoo gaat het bij de koffielevering van het gouvernement toe. Aan zijn pakhuis wordt q u e u e gemaakt en, als of het de gewichtigste operatie gold welke zich denken laat, leveren de planters één voor één enkele kattis koffie, die achtervolgens gewogen, geboekt, betaald en in het pakhuis gestort worden. Men zal wellicht beweren, dat de particulier, steeds door mededingers bedreigd, gedwongen is bij de hand te zijn en op zijn tellen te passen; maar dat het gouvernement, hetwelk het monopolie bezit van alle door de inlanders geteeld wordende koffie en dat monopolie door strenge strafbepalingen handhaaft, de zaak e n g r a n d s e i g n e u r kan drijven en er niet op behoeft te letten dat zijne duizenden nederige klantjes uren en dagen wachten vóór zij de begeerde waar kunnen afzetten. Schijnbaar is dit zoo; maar werkelijk ondervindt de regeering toch ook bij slot van rekening het nadeel dat door tijdverlies den koffieleveraars berokkend wordt. 't Schrikt den inlander allicht af om zooveel

koffie naar het pakhuis te brengen als hij dit anders in 't vooruitzicht op eene goede en prompte bediening, zou doen; het kan hem leiden om er in 't geheel geen koffie meer te brengen en onderweg zich er van te ontdoen en, buitendien wat wordt er in de praktijk van het zoo herhaaldelijk door de regeering vooropgestelde beginsel, dat men er naar moet streven om alle bezwaren bij de gouvernementskultuur op te heffen zoodanig dat daaruit alle dwang verdwijne en dat de inlander geheel vrijwillig of uit vrije beweging doe wat hij thans op hoog bevel en door aansporing van Europeesche en inlandsche ambtenaren moet doen?

Jammer, dat, bij miskenning van werkelijk praktische verbeteringen, de bureaucratie te Batavia aanhoudend over het administratief beheer der koffiekultuur fantaseert en vaak daarover de zonderlingste voorschriften van het algemeen bestuur de residenten bereiken. Op de telkens afwisselende modellen van staten waarop het getal aanwezige koffieboomen enz. moet ingevuld worden is schier geen oog meer te houden. Van lieverlede worden die staten zoo gecompliceerd dat het gouvernement weldra verplicht zal wezen speciale ambtenaren te benoemen, die het geheele jaar door bezig gehouden kunnen worden met het verzamelen, bijeenbrengen en invullen van de vereischte, tot in de kleinste détails afdalende statistieke bijzonderheden. Misschien komt het nog eens zóó ver, dat men stamboeken gaat aanleggen voor elken op hoog gezag geplanten koffieboom, waarin omstandig opgeteekend wordt van welk zaad de bibiet is geteeld, hoeveel centimeters de boom ieder jaar groeit, hoeveel takken hij maakt, hoeveel kattis roode boomen hij afwerpt enz. Eerst dan schijnt het ideaal bereikt te kunnen worden van de koffiekultuur op het papier, zooals zij zich aan de in de bureaux genestelde kultuurmannen voordoet!

Een viertal jaren geleden, leverde het departement van binnenlandsch bestuur, juist ten aanzien van de pakhuisadministratie, een nog dwazer staaltje van de verwikkelingen, welke daar al zoo gedroomd worden. Het gouvernement had pas bepaald, dat de pakhuismeesters hunne hulpgeldtellers, wegers en koelies niet meer zouden betalen uit de sommen, welke hun in voorschot worden toegestaan voor het inkoopen van koffie; dat zij zich die lieden zouden aanschaffen buiten bemoeienis van het bestuur en hun deswege zou te goed worden gedaan 4 centen van elken in hun pakhuis ingeleverde picol koffie. Of dit abonnement al

dan niet een verbetering mag genoemd worden kan men gerust in het midden laten; doch deze hoogst eenvoudige zaak gaf het departement van binnenlandsch bestuur aanleiding tot een amplificatie, die alle personen, bekend met het personeel der binnenlandsche pakhuizen, doet vragen of dit departement ook nu en dan een klap van den molen beet heeft.

Men weet dat de pakhuismeesters dagelijks moeten boeken de hoeveelheid ingenomen koffie en de door hen gedane uitgaven. Om de vijftien dagen moeten zij hun kasboek optellen en afsluiten ten einde de controle gemakkelijk te maken. Ter berekening van de picolgelden voor buitengewone geldtellers enz. zou nu niets eenvoudiger geweest zijn dan daarvan om de vijftien dagen mede de rekening op te maken en wel naar de reden van de alsdan ingenomen hoeveelheid picols koffie. Volgens den directeur van binnenlandsch bestuur was dit veel te eenvoudig, althans hij vaardigde nieuwe instructien uit, krachtens welke de pakhuismeesters verplicht zijn bij elk partijtje koffie 't welk iederen dag wordt ingenomen en geboekt, mede de picolgelden bij 125ste gedeelten van een cent te noteeren. Een aangenaam tijdverdrijf, voorwaar, voor inlandsche beambten die, behalve hun onbedrevenheid in de cijferkunst, den geheelen dag, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, in de weer zijn om de koffieleveraars te gerieven en, zooals hierboven is gemeld, in drukke tijden daarin niet eens kunnen slagen.

De directeur van binnenlandsch bestuur schijnt zelfs gevoeld te hebben dat hij van de pakhuismeesters een allerlastigst werk vergde, waarin zij gevaar loopen verward te geraken. Hij liet daarom aan zijn departement een tafel vervaardigen waarin de 125ste gedeelten van een cent berekend zijn voor elk gewicht van een pond tot honderd vier en twintig ponden koffie. Hieruit kunnen zij dus de 125ste breuken naar de voorkomende onderdeelen van den picol afschrijven; maar dit belet geenszins dat bij het dagelijks inboeken bij 125ste gedeelten van een cent en het samentrekken om de vijftien dagen, hun administratie geheel noodeloos zeer verwikkeld wordt en de vernuftige vinding van den directeur zoo onpraktisch mogelijk is.

De invoering van de berekening der 125ste deelen van een cent en de dagelijksche boeking der picolgelden werd overgelaten aan de residenten „op zoodanig tijdstip als hun het meest geraden zal voorkomen." De vraag is of er wel een resident zal

gevonden worden, die de invoering in 't geheel geraden acht, met 't oog op de ontwikkeling van het personeel dat zich in deze zonderlinge breukengeschiedenis te oefenen heeft, en tevens op de wenschelijkheid om de koffienering der regeering zoo nabij mogelijk te brengen tot het stelsel van ongedwongen transactien.

Wanneer men bespeurt aan welk onnut werk de ambtenaren zich vaak moeten afsloven, hoe zij bezig worden gehouden met het maken van onbruikbare modelstaten en met het uitcijferen van tafels tot herleiding van breuken in centen, die slechts leiden kunnen tot noodelooze administratieve verwikkelingen, — om er niet meer van te zeggen, — dan wordt het duidelijk waarom de afdoening van belangrijke zaken zoo vaak op zich wachten laat. Waarlijk, het zou te wenschen wezen dat er in het bestuur van Indie wat minder vernuftige bureaucratie en wat meer praktisch beleid te roemen viel.

Batavia, 15 augustus 1876. M. A.

Dikwerf is beproefd om den dadap als schaduwboom bij de koffiekultuur door andere houtsoorten te vervangen, zooals de plosso, nangka, koeraï enz.; doch steeds met gering succes. De koeraï is vroeger in de Preanger regentschappen algemeen bij de koffie geweest; doch hij is er later, omdat hij voor de koffieaanplantingen schadelijke rupsen ontwikkelde, door den dadap vervangen. Op enkele plaatsen vindt men ook wel den pisangboom, maar deze is niet aan te bevelen, omdat hij niet hoog genoeg opschiet, te breed gebladerd is en groote stoelen maakt.

Er is een andere boom, de sengon of djendjing genaamd, die tot dusver weinig bij de koffie geplant wordt en niettemin in hooge mate alle eigenschappen in zich schijnt te vereenigen, welke den dadap zoo gewild hebben gemaakt. Aan een gemakkelijke wijze van voortplanting uit zaad, paart hij een vrij spoedige ontwikkeling en genoegzame lommerijkheid. Buitendien bereikt hij een aanzienlijker hoogte en heeft hij een grooter omvang dan de dadap, zoodat het van hem te planter aantal veel geringer kan wezen, waardoor ruimte en arbeid uitgewonnen worden.

Het hout van den s e n g o n is, in tegenstelling van dat van den dadap, hetwelk zeer licht is en volstrekt geen waarde heeft zelfs niet als brandhout, deugdzaam en voor den huisbouw geschikt. De vele in 's lands plantentuin te Buitenzorg met dezen boom genomen proeven hebben het pleit ten zijnen voordeele beslecht. Hij wordt op Java veelvuldig aangetroffen. Zijne voortreffelijke eigenschappen zijn bij den Inlander bekend, die hem bij ontginningen ten behoeve van de koffiekultuur gewoonlijk spaart.

Reeds vóór jaren heeft de hoofdinspecteur C. J. Bosch de aandacht der regeering op deze voortreffelijke boomsoort gevestigd en aangedrongen op de invoering daarvan bij nieuwe koffieaanplantingen. Het blijkt niet dat van zijne wenken sedert is partij getrokken. Toch zou het wel der moeite waard wezen dat met den s e n g o n als schaduwboom althans eenige proeven op voldoende schaal werden genomen. Zoo de regeering mocht voortgaan met die te verzuimen, zouden particuliere koffie-ondernemers wellicht zich daarmede verdienstelijk kunnen maken en tevens hun voordeel doen. Immers, al wat de kosten van aanleg kan verminderen moet als een winst berekend worden, gezwegen nog van het nut dat men uit een goede houtsoort kan verkrijgen, wanneer zij niet meer ter bescherming van koffieboomen behoeft gebezigd te worden.

Op het laatst van 1875 waren op Sumatra's Oostkust, 40 landbouwondernemingen in werking, namelijk 23 in Deli, 11 in Langkat, 6 in Serdang, of 17 meer dan in 1874. Bovendien waren 4 ondernemingen in Langkat contractueel gevestigd maar nog niet in exploitatie, terwijl 11 aanvragen om goedkeuring van contracten bij het bestuur aanhangig waren.

Bij de 40 ondernemingen waren in dienst 46 administrateurs, 69 Europeesche opzichters, 279 inlandsche mandoors en 7607 koelies. Het kostte steeds veel moeite om de noodige arbeiders uit China te krijgen, doch in den laatsten tijd schijnt de uitzending van Chineesche mandoors voor het werven van koelies goede resultaten te hebben opgeleverd. Intusschen hebben de ondernemers de regeering verzocht een tractaat te sluiten met het Britsche gouvernement voor de werving van koelies in Britsch Indië.

De regeering heeft gemeend aan dat verzoek geen gevolg te moeten geven; doch zij heeft evenwel pogingen aangewend om in China juistere indrukken te vestigen omtrent de toestanden op Sumatra. Het was namelijk gebleken dat daaromtrent, in 't bijzonder omtrent het klimaat, valsche berichten werden verspreid, waarschijnlijk door personen die belang hadden bij de emigratie van koelies naar andere streken, vooral naar Malakka.

De tabaksoogst op de verschillende ondernemingen moet in de drie laatste jaren (1873—1875) bedragen hebben 14,135, 19,642 en 20,795 picols. Tengevolge van de zware regens en de harde winden gedurende den oogsttijd heeft de tabak in 1875 zeer veel geleden, zoodat op bijna alle ondernemingen de oogst zoowel in kwantiteit als kwaliteit is tegengevallen.

Op de Delische ondernemingen werden buitendien een 100tal picols muskaatnoten geoogst. Het aantal notenboomen wordt er op ruim 376,000 geschat. Het product is, wegens de gebrekkige sorteering, nog steeds van geringe waarde, en op de markt te Singapore op niet meer dan 2 dollars per picol genoteerd.

De rijstkultuur op Java.

Herhaaldelijk heeft de redactie van dit tijdschrift beschouwingen geleverd over de padiekultuur op Java. In den laatsten tijd, toen van regeeringswege weder meer bijzondere belangstelling werd betoond in het voornaamste landbouwbedrijf der inlanders, meende zij vooral te moeten waarschuwen tegen overdrijving, tegen de toepassing van kultuurplannen op reglementaire leest geschoeid en tegen miskenning van de inheemsche werkwijze, waartoe de Javasche padieplanters, wel is waar langs empirischen weg zijn gekomen, doch die niettemin gegrond is op eeuwenoude waarneming van klimaat en sezoenen en buitendien innig verband houdt zoowel met hunne zeden en gewoonten als met hunnen maatschappelijken toestand [1]). Om die reden voornamelijk behoort men steeds alle dwang, pressie of contrainte op de padieplanters te vermijden en zelfs de toepassing van elke in theorie wenschelijke verbetering afhankelijk te stellen van de geheel vrijwillige toetreding der onmiddellijke belanghebbenden.

Omdat de redactie die strekking meende te bespeuren in het streven van den heer K. F. Holle, adviseur-honorair voor inlandsche zaken, heeft zij meer dan eens de aandacht gevestigd op zijne ijverige bemoeiingen met de padiekultuur. Zij verdienen die nog altijd. De grootste Javanen-vriend toch moet erkennen, dat, zoo aan den eenen kant opgedrongen weldaden in de praktijk niet altoos blijken heusche weldaden voor den inlander te zijn; aan den anderen kant, ook moet aangenomen worden, dat alles niet zoo volmaakt is in de Javaansche samenleving of er kunnen nog wel voor den Javaan nuttige verbeteringen inge-

[1]) Zie, onder andere, Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, 1874, II, blz. 285.

voerd worden. 't Komt er slechts op aan in hoe ver die met het bevattingsvermogen der inlanders, met hunne behoeften en hun socialen toestand zijn overeen te brengen; — op de maat die men daarbij weet te houden. Van daar dat vrijheid en overreding als slagboomen tegen verkeerd opdringen van ongepaste veranderingen zoo aanbevelingswaard zijn. Wanneer deze voorwaarden gestadig op den voorgrond staan, kunnen proefnemingen met ijle uitzaaiing enz. geen kwaad, maar vaak nuttig zijn.

Eenzijdig doordrijven eener richting eenmaal door de regeering omhelsd, is echter verre van een zeldzaam verschijnsel op Java. In een voor de inlanders zoo gewichtige zaak als de padiekultuur, achten wij 't daarom van belang dat er veelzijdig licht worde ontstoken en gelooven wij wel te doen publiciteit te geven aan de hierondervolgende handleiding, ons toegezonden met den voorafgaanden brief, door den heer van Hoek, oud assistent-resident op Java.

Aan de Redactie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie.

Bij de aanbieding van bijgaande handleiding, die ik nu aan de publieke opinie overlever, wensch ik het navolgende aan te teekenen:

Die handleiding werd door mij ontworpen en ingezonden (onder het daarbij vermelde motto) om meê te dingen naar de prijsvraag door het bestuur van het tweede Indisch Landbouw Congres in 1875 te Djocdjocarta gehouden, welke vraag ongeveer luidde: „de meest practische handleiding voor de padiekultuur."

Zonder nadere omschrijving, was derhalve het verlangen dat de handleiding niet alleen zou moeten voldoen onder de geschiktste, maar toch ook onder ongunstige omstandigheden. Ik verzoek beleefd dat men hierop wel lette, zoodat wanneer een deskundige de aanmerking zou willen maken dat bij voorbeeld mijne handleiding een natte bewerking der sawahvelden voor schrijft, hij dan wel gedachtig zij aan den indruk dien de prijsvraag op mij maakte. Immers, erkennende dat een drooge bewerking de voorkeur verdient, wanneer er voldoende water voorhanden is, om te bewateren, wanneer noodig, zoo moest

ik wel een natte bewerking aanbevelen met het oog op den algemeenen toestand als 't ware der meeste velden op Java, die onder zulke gunstige omstandigheden niet verkeeren.

Verder wete de lezer dat ik een jaar later, toen de jury haar gevoelen omtrent de ingediende beantwoordingen nog niet had uitgebracht, mijne handleiding van den president van het Congres terugverzocht, aan welk verzoek door ZEd. werd voldaan onder mededeeling, dat de jury besloten had haar gevoelen te zullen uitbrengen bij het te houden derde Congres in 1877.

Ik onderwerp het almede aan de publieke opinie of de jury tot zulk een besluit bevoegd is — of dit in haar mandaat lag opgesloten. Hoe, waarom kwam de jury tot die beslissing? Was er wellicht geen beantwoording in den geest van het stelsel Holle?

Ten laatste nog een derde punt.

Alle ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op Java weten op welk een piedestal de heer Holle van Waspada zich onder meer ten aanzien der padiekultuur heeft geplaatst. Men weet hoe hij bij den directeur van binnenlandsch bestuur en de regeering steeds aankloppende, werkzaam is om zijn systeem door te drijven. Zij weten hoe daarop de directeur die ambtenaren tusschen twee vuren heeft gezet om het systeem door te drijven.

Zal de heer Holle nu consekwent, zal hij een gewoon sterveling zijn, die alle andere systema's verwerpt, welke niet met het zijne overeenstemmen, dan is het mij duidelijk dat, toen ZEd. als lid in de jury voor de prijsvraag der handleidingen voor de padiekultuur werd benoemd, dat zeg ik, mijne handleiding zou worden afgekeurd.

Naar mijne meening had de heer Holle, die zijne handleiding den ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op Java heeft laten opdringen door tusschenkomst van regeering en directeur, de kieschheid moeten hebben betracht van voor de eervolle opdracht van plaats te nemen in de jury te bedanken.

Niemand toch — en hij zelf bij nader nadenken — zal willen beweren dat ZEd. ten deze onbevooroordeeld uitspraak zal kunnen doen.

Intusschen heb ik de eer, enz.

P. VAN HOEK,
Gepensioneerd assistent-resident
van Ngawie.

Londen, october 1876.

Handleiding voor de padiekultuur.

Laat alle dingen eerlijk met orde geschieden.
Paulus, I Korinthe 14, 40.

Zaadpadie.

Het is begrijpelijk dat om een gezond gewas te verkrijgen, het te bezigen zaad goed bewaard, gezond en uitgekozen moet zijn.

Een vereischte derhalve is het om na den oogst, het best geslaagde voor zaadpadie af te zonderen, en er op te letten dat geene verschillende soorten tot dat doel worden vermengd, zoodat b.v. vooral de hoofdsoorten, dalem en gendjah, elk afzonderlijk vereenigd blijven. Verschillende in tijd van groei en rijpwording, zoude een gemengd product ook een ongelijken oogst op een en hetzelfde veld, een moeielijk toezicht en verwaarloozing van de nog niet geoogste halmen medebrengen.

Bewerking van den grond bestemd om het zaad te ontvangen (zaadbeddingen).

De daartoe bestemde grond moet herhaaldelijk diep en goed worden beploegd, terwijl het water minstens 20 dagen lang er op staat. Na den ploeg worde de egge gebezigd om elke aardkluit fijn en geheel effen en gelijk te maken. Dit laatste is noodzakelijker dan men wellicht denkt. Het gelijk en effen maken van het terrein bevordert een gelijk niveau van het water, en bij ongelijkheden daarvan zouden gedeelten veel, andere te weinig water hebben, terwijl de zaadpadie op deze laatste plekken kans zal loopen van door de zon te worden verzengd.

Uitwerping van de zaadpadie.

De nu te bezigen zaadpadie wordt bij verkiezing door den inlandschen en ongeschoeiden planter met den voet op den grond zachtkens gewreven, ten einde de korrels van de aren te verwijderen. Op eene andere wijze is zulks niet raadzaam, daar er dient te worden gezorgd, dat de bolster der padie niet loslaat dan wel scheurt. In beide gevallen zoude het niet uitschieten.

De na vorenstaande bewerking verkregen gabah worde nu gezeefd en daardoor alle onreinheden verwijderd, en daarna in een mandje (krandjang) in, zoo mogelijk, ligt stroomend water gedurende vier en twintig uren geplaatst. Den volgenden ochtend wordt de gabah steeds in den krandjang, niet in de zon, maar in de schaduw gedroogd. Deze drooging geschiedt gedurende twee dagen en twee nachten, terwijl de gabah tegen den avond met een weinig water worde bevochtigd en verfrischt. Wanneer men op den derden dag of vroeger bemerkt, dat de korrels zich openen, heeft de uitwerping van het zaad op den daartoe bestemden en reeds voorbereidden grond plaats. Op den vierden late men het daarop staande water zacht afloopen, opdat het zaad zich nu beter met de vochtige aarde vereenige. Wanneer nu na zes dagen het zaad gelijkelijk en voldoende is opgekomen, wordt het water weder er opgebracht, maar zoodanig dat de ontkiemde blaadjes niet daaronder blijven. In dien toestand late men het nu, steeds zorg dragende voor voldoende doch niet te veel maar immer versch water.

In het gebergte zal de ouderdom van het zaad in dien toestand zijn: van padie-dalem 70 à 80, van padie-gendjah 45 à 50 dagen; in de vlakte van de eerste 50 à 60 en van de tweede soort 36 à 40 dagen.

Bewerking der sawahvelden.

Evenals is opgemerkt bij het bewerken van den grond bestemd om de zaadpadie te ontvangen, is het hoogst wenschelijk dat ook het sawahveld diep en herhaald worde beploegd in goed vochtigen toestand [1]). Met dit diep ploegen zij men evenwel in

[1]) Men denke hierbij tevens ook aan velden van regen afhankelijk. Drooge bewerking is verkieselijker, doch alleen van toepassing voor bewaterbare velden.

zooverre voorzichtig (dit is ook van toepassing voor alle andere kultures) dat men toezie, dat de grond niet van die soort zij, welke op een paar voeten diepte na, een onvruchtbare aardlaag heeft, daar in dit geval natuurlijk deze slechte aarde door den ploeg zoude worden naar boven gewerkt, vermengd met de goede, en deze laatste zou bederven.

Overigens zijn diep en herhaald ploegen, wijders effen en gelijk maken van den grond met de egge, de eerste vereischten.

Ook hier en natuurlijkerwijze op uitgebreider schaal dan voor de zaadpadie, zijn ongelijkheden bij het ploegen verkregen nadeelig voor het ter plaatse staande gewas.

Dáár toch is er geen afloop, alzoo geen verversching van water, want naast kleine verhevenheden bevinden zich kuiltjes of gleufjes in den grond, waar het water zich verzamelt, blijft en bederft.

De vochtige toestand van het veld, alvorens men ploegt, zij ongeveer een halve maand; men ploege nimmer de sawahs voor de padiekultuur droog [1]).

Na de eerste ploeging, welke achtereen gedurende eene week dient plaats te hebben, moet het veld gedurende een halve maand ter uitdamping in rust worden gelaten, doch steeds van zooveel water voorzien, dat de grond vochtig blijft en niet weder door de zon kan worden verhard.

De uitdamping geschied zijnde, ploege men op nieuw, zoo lang, tot dat de grond fijner en gelijker is geworden. Dit laatste wordt daarna onmiddellijk verbeterd door de egge.

Eene tweede rust en gelegenheid tot verdamping wordt daarop weder gedurende eene halve maand toegestaan, om ten laatste op nieuw met de egge de bewerking te eindigen.

Eindelijk de geheele bewerking geschiedde van het begin tot het einde zoo mogelijk tusschen de 50 à 60 dagen. De aanvoer en afloop van het water zij nog bij de bewerking en ook na de aanplanting voldoende maar nimmer te sterk. In het eerste geval niet, ten einde geen grond, en in het tweede niet, om geen plantjes te laten verloren gaan.

De daartoe gebezigd wordende en in tijds in behoorlijken toe-

---

[1]) Tenzij men steeds voldoende water hebbe om bij herhaling den grond na drooge ploeging weer te bevochtigen evenals bij de velden voor het suikerriet. Drooge bewerking eischt ook meer inspanning van het ploegvee.

stand gebrachte dijkjes of galangans mogen geen te uitgestrekte oppervlakten omsluiten.

Deze laatste vereischen toch te veel water tegelijk, dan dat de ververscbing daarvan gemakkelijk gelijkmatig zij; — zoo veel mogelijk ververscbing van water geeft voortdurend nieuwe frischheid aan het padiegewas, terwijl stilstaand water bederft, stinkt en allerlei ongedierte, rupsen enz. enz. te weeg brengt, welke het gewas aantasten en vernielen. De bij den inlander bekende omo en omo-mentek en oeler, of welke andere benamingen ook, hebben geene andere oorzaken dan gebrekkige toevoer en afvoer van water, onvoldoende bewerking van den grond en onvoldoende verzorging van het gewas. Tijdens de bewerking en na de aanplanting zij derhalve eene gelijkmatige onophoudelijke bewatering en eene goede afvoer aanbevolen.

Overplanten.

De zaadpadie haren vereischten ouderdom verkregen hebbende, en de sawah goed bewerkt zijnde, gaat men over tot de overplanting op deze laatste.

Daartoe trekke men zacht met de hand de jonge plantjes uit den goed bevochtigden en zachten modder, opdat de worteltjes gemakkelijk zich van dezen los laten en dus niet worden beschadigd. De plantjes tot bundels verzameld, haaste men zich ze dadelijk over te planten. Zulks geschiedt door plantje voor plantje zacht en gelijkmatig in den modder van het sawahveld te steken, zoodat de worteltjes voldoende bedekt zijn.

De afstand, daarbij in acht te nemen, is, in de vlakte, voor beide hoofdpadiesoorten (dalem en gendjah) ongeveer een halve voet, en in het gebergte iets minder. Bij dichter plantwijdte zou zulks nadeelig uitvallen. Daardoor toch zouden de vele uitspruitsels en halmen elkander in groei en ontwikkeling hinderlijk, de stengels kort en krachteloos en de rijstkorrels klein zijn.

Onderhoud.

Dit bepaalt zich hoofdzakelijk tot: *a.* de boven vermelde gelijkmatige besproeiing.

b. het steeds schoonhouden zooveel mogelijk van alle schuim, onkruid, vuil en waterplanten.

c. het toezicht der galangans en

d. het immer goed bewaken der gaten in de galangans waardoor het overtollige water wordt ontvangen en geloosd.

De hoeveelheid aftappingplaatsen is niet wel te bepalen en hangt natuurlijk af van de helling van den grond, van de hoeveelheid van het water, en van de grootte van het vak; in het kort van plaatselijke omstandigheden.

Ouderdom en teekenen van rijpheid van het gewas.

Van af het overplanten tot de rijpheid, gaan gemiddeld gemoeid van padie-dalem, in de vlakte 140 à 150 en in 't gebergte 185 à 190 dagen;

van padie-gendjah in de vlakte 80, en in 't gebergte 125 à 130 dagen.

Eene week vóór het oogsten verwijdere men langzamerhand het water. Te plotselinge verwijdering veroorzaakt eene te snelle verandering voor het gewas.

De teekenen van rijpwording zijn, het zich geel kleuren van de aren en der bladeren, terwijl de halmen verdroogen.

Ten einde dit alles nu behoorlijk te bevorderen, worde het water langzaam en gelijkmatig verminderd en eindelijk ten eenemale niet meer verstrekt.

Een eenvoudig maar niet algemeen toegepast middel om te zien of het gewas goed rijp is, is het buigen van den halm tusschen duim en vinger. Zoolang de halm zóó doende niet knapt, zoolang is de padie ook nog niet goed rijp.

Drooging.

Het gewas geoogst zijnde wordt het vóór de opschuring gedroogd, en daarna in bundels gebonden, aangezien de halmen niet van de aren worden gescheiden. De inlander doet zulks op zijne eigene gebrekkige wijze, door namelijk de in bundels gebondene padie in het open veld op te stapelen.

Eene andere eenvoudige wijze van drooging, komt mij verkieselijker voor.

Ik zou die drooging liever bewerkstelligen in aan alle zijden opene maar goed overdekte loodsen, zoodat in gevallen van regen deze plaatsen behoorlijk kunnen worden gesloten.

Hartverscheurend toch is het somwijlen te zien, hoe de landbouwer, na den oogst zijn gewas door de regens niet kan droogen, dan wel tijdens de regens niet bij machte is met gewenschten spoed huiswaarts te brengen. Het voor hem nadeelig gevolg daarvan is het opnieuw uitloopen van een groot gedeelte van zijn oogst, welke onvoldoende bedekt, niet tegen de regens beschut is. Hiertegen voorziet hij wel door bedekking van bladeren of melits, maar zulks geschiedt slechts geheel boven op de hoopen padie, terwijl alle zijden en het op den grond gelegen product blootgesteld blijven aan de slagregens en het stroomende regenwater.

Opschuring. — Loemboengs (padieschuren).

Noodeloos zal het wel zijn hierbij aan te teekenen, hoe hoog noodzakelijk 't zij de padie-oogst en vooral in 't bijzonder dat gedeelte, hetwelk men bestemt om later weêr als zaad gebezigd te worden, in eenen volmaakt droogen toestand te bewaren of op te schuren.

Bij opschuring of bewaring van elk veldgewas zij toch elke vochtigheid vermeden.

Over het algemeen is de Javaan niet altijd oplettend om zijne loemboengs voldoende hoog boven den grond te maken. Het noodzakelijk gevolg daarvan, het is begrijpelijk, is dat allerlei vochtigheid, vuil en ongedierte zich onder deze schuren verzamelen.

Zijn daarentegen deze gebouwtjes goed gedekt, op twee en eene halve, à drie voeten hooge stijlen geplaatst, dan zal de opene ruimte daaronder steeds gemakkelijk te reinigen zijn, terwijl de wind eene gemakkelijke doorspeling daaronder heeft en in de eerste plaats de droogheid van het opgeschuurde product bevordert. Overeenkomstig deze aanbeveling is het mede bevattelijk, dat het noodig zij de padieschuren bij zonnige en drooge dagen door opening van deuren als anderzins van versche, frissche lucht te voorzien.

Verdere opmerkingen.

Bij de hiervoren besproken uitwerping van de zaad-padie gaf ik slechts ééne wijze op, nl. het uitwerpen van de losse korrels in den bolster.

Deze wijze is niet de eenige.

Op vele plaatsen van Java plant men het zaad ook uit, door de korrels niet van de aren te verwijderen, maar door deze aren van de halmen grootendeels afgesneden, op den voor de zaadpadie bestemden grond in rijen naast elkander te leggen, terwijl de behandeling van het zaad vooraf dezelfde is als met de gabah.

Deze verschillende wijzen worden gevolgd naar plaatselijke gewoonten en ondervinding.

Onder het hoofd „bewerking der sawahvelden" heb ik niet gesproken van bemesting, om de eenvoudige reden dat het voor een iegelijk begrijpelijk is, dat bemesting, vooral der reeds bestaande en vaste sawah's, zeer aanbevelenswaardig is.

In de verschillende rangen van mijne carrière bij het binnenlandsch bestuur is het mij gelukt hier en daar de inlandsche hoofden te overreden proeven te laten nemen met bemesting der sawahs.

Die proeven gelukten immer uitmuntend, maar tot mijn leedwezen, haast ik mij hier bij te voegen, ben ik er niet in geslaagd om die verbetering op groote schaal te doen navolgen. Alle redenen daarvan op te sommen, is hier minder noodig en wenschelijk. Gebrek aan spirit, de volle overtuiging dat de milde natuur en de grond van zijn eiland hem voldoende helpen zal zonder die moeite, is zekerlijk met andere hieronder te noemen redenen bij den gewonen dessabewoner, wel de voornaamste oorzaak waarom hij de bemesting niet toepast. De veronderstelling, dat hij zulks wel zoude doen bij individueel bezit zijner velden, is en blijft eene veronderstelling. Wat zou hem in den tegenwoordigen toestand verhinderen zijn veld wel te bemesten? Om reden dat hij in het aanstaande jaar datzelfde veld wellicht niet terug bekomt?

Toegevende deze verwisseling, — is dan het nut der bemesting voor hem verloren voor het jaar waarin hij datzelfde veld bewerkt en beplant? Doch zonder ook in dat punt ons verder te verdiepen, verwijs ik eenvoudig naar de Preanger-Reg schappen en naar Bezoeki en Probolinggo. Dáár bestaat indiv dueel grondbezit — en, wellicht met uitzondering van een pa hoofden in de Preanger, vraag ik, worden dáár de sawahvelde bemest? — Bepaald niet.

Mocht men hierop aanmerken, dat de sawahs na de rijstku

tuur (Probolinggo en Bezoekie) gebezigd worden voor het suikerriet, — dan veroorloof ik mij weêr de vraag: „En de bergdistricten, alwaar geen suikerriet wordt geteeld? En de velden in den omtrek der suikerfabrieken, die in het volgende jaar daartoe niet zijn ingedeeld? Wordt dáár bemesting toegepast?

Wanneer derhalve de Javaan nog niet tot bemesting zijner velden te overtuigen is, blijft het voor alle ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur zeer aan te bevelen, hem te overreden alsdan minstens die plekken te bemesten, welke hij bestemt voor de zaadpadie. De bibiet zal in dat geval altijd bij de overplanting de heilzame gevolgen daarvan in zich dragen. Doch in dit opzicht zij groote voorzichtigheid aanbevolen, want men berekene alsdan wel, dat de bibiet door die bemesting zich spoediger tot overplanten zal ontwikkelen, dan wanneer de oerittans (zaadbeddingen) niet zijn bemest.

Eene andere vraag nog is: welke mest moet er worden gebezigd?

En het antwoord ligt voor de hand dat voor deze kultuur, welke op zoo groote schaal wordt gedreven door eene bevolking, welke de middelen niet bezit om kunstmatige mest zich te verschaffen — de dierlijke mest uit hare buffel-, koe- en schapenkralen de beste, de meest aan te bevelen mest zij.

Men heeft zich dikwerf er over verwonderd, dat de sawahs zonder opzettelijke bemesting in den regel jaar op jaar, bij eene goede bewerking gunstige oogsten afwierpen. Maar die verwondering moet ophouden, indien men wil bedenken, dat de sawahs wel degelijk bemest worden, terwijl na den oogst, troepen hoornvee er geweid worden.

Verder is ter verbetering der rijstkultuur eene verwisseling van zaadpadie zeer aan te bevelen.

Het is toch bekend dat de eene en zelfde padiesoort op dezelfde gronden verkregen gedurende vele oogstjaren, ten laatste evenals het suikerriet in kwaliteit achteruit gaat, weshalve ruiling van bibiet, geteeld op verre van elkander verwijderde en zeer verschillende gronden, goede resultaten geeft, doch altijd met inachtneming van een ongeveer gelijk klimaat waarin de te verwisselen padiesoorten geteeld zijn.

Ik heb mij er niet aan gewaagd hier eene lijst der verschillende padiesoorten te voegen — vooreerst, omdat ik zelf alle benamingen in de verschillende residentiën niet ken; en tweedens omdat het mij toescheen, dat het weinig nut heeft, dat men die

kenne. Plaatselijk overtuige men zich van de beste der beide hiervoren genoemde hoofdsoorten.

Eene voorname aangelegenheid bij de padiekultuur is het tijdig uitdiepen der waterleidingen en het herstellen der dammen. Deze werkzaamheden moge men der bevolking in herinnering brengen in de maanden augustus en september te bewerkstelligen. Bij de suikerrietkultuur zijn in die maanden de voornaamste bezigheden als 't ware afgeloopen.

De bepaalde tijd voor het uitwerpen van het padiezaad en het beplanten in het algemeen der sawahvelden is niet opgegeven; daar zulks natuurlijk afhangt van het invallen der regens en der beschikking over het water. Is het te voorzien dat in het begin van den westmoesson de regens zullen aanhouden, dan trekke men daarvan nut van af de maand october.

Daarom is er geen vaste regel te maken, wanneer bepaald het padiezaad dient te worden uitgeworpen. Deze uitwerping toch geschiedt op bewaterbare plaatsen. Zijn nu de dáár verkregen plantjes reeds meer dan voldoende ontwikkeld om te worden overgeplant terwijl het sawahveld nog niet behoorlijk afgewerkt is om de plantjes te ontvangen, dan mislukken deze laatsten, dan kan men wel de te groote dichtheid door uittrekken verminderen, maar hoeveel gaan er dan niet nutteloos verloren? Gaat de geheele massa verloren door te groote ouderdom om te worden overgeplant, dan zijn er weer minstens anderhalve maand benoodigd voor en aleer men op nieuw geschikte plantjes zal hebben verkregen. Dat oponthoud kan het verder gevolg hebben dat de ware tijd van de padiekultuur eigenlijk voorbij is. Die ware tijd is niets anders dan de regentijd. Het is niet voldoende, dat een sawahveld van levend water kan worden voorzien, ter erlanging van een goed product. Zoo dit het geval ware, dan zoude men even goed in den anderen moesson de padie kunnen teelen.

Maar daar alle gewassen, alle planten hunnen bijzonderen tijd hebben om te bloeien en vrucht te dragen, zoo heeft de padie ook alleen den westmoesson van noode om goed te slagen.

Daarom is het van het hoogste belang, dat men de bevolking niet noodzake het padiezaad te vroeg uit te werpen. Hierbij lette men nauwkeurig op den vereischten ouderdom, op tijd en omstandigheden. Het verlies van het padiezaad is voor haar een

gevoelig verlies, daar ieder, individueel, in den regel juist de benoodigde hoeveelheid heeft bewaard, dus bij mislukking zich door aankoop of leening van ander padiezaad moet voorzien.

Ook bij voldoende regens is het minder wenschelijk het te vroeg beplanten der sawahs te gelasten.

Dit kan veelal ten gevolge hebben dat het gewas reeds rijp is, terwijl de regens nog voortduren. Met de gebrekkige middelen welke de bevolking heeft om het product te drogen, gaat er alsdan veel padie verloren, hetgeen wij hiervoren reeds aantoonden.

De nachtelijke regens zijn voor den nog jeugdigen aanplant niet onvoordeelig; maar wanneer daarentegen de vrucht zich reeds heeft gezet of bijna rijpt, dan brengen zulke regens somtijds ongedierte aan, waaronder walangs en rupsen, welke de vrucht jammerlijk teisteren en vernietigen.

Raadzaam derhalve is het onder zoodanige omstandigheden onafgebroken elken dag het gewas behoorlijk te laten nagaan, om bij ontdekking dezer ongedierten onmiddellijk de noodige voorzorgen tegen vernieling te nemen.

Wat het snijden of het oogsten der padie betreft, is het een iegelijk bekend, dat de inlander over gansch Java zulks verricht door het afsnijden van halmpje voor halmpje, met een mesje, geheel eigenaardig daartoe bestemd.

Elk pas op Java nieuw aangekomen Europeaan treft het, hoe langzaam het oogsten op zulk eene wijze moet geschieden. „Waarom," vragen wij ons zelven af, „waarom de padie niet gemaaid even als ons koren?"

't Is waar, zulks zou oneindig spoediger en met minder verlies gepaard gaan, daar de massa snijders (mannen, vooral vrouwen en kinderen) voor hun werk een aandeel ontvangen.

Doch deze bestaande wijze van oogsten heeft ook haar nut, want zóó doende vergaderen heele huisgezinnen, die niet bij machte zijn om velden te bebouwen of van sawahs geheel verstoken zijn, hunne voedingsmiddelen voor een geruimen tijd.

Het snijloon bedraagt $^1/_6$ à $^1/_5$ deel van het gesnedene; het is afhankelijk van den wil des eigenaars van het veld en wordt iederen dag terstond uitgekeerd. IJverige snijders, vrouwen en kinderen van één huisgezin, kunnen gedurende een oogstjaar 3 tot 4 hamats padie verdienen. Weduwen voorzien voor een paar maanden op deze wijze in haar onderhoud.

Het onmiskenbaar algemeen nut met deze wijze van oogsten kan men alzoo niet verwerpen.

Het is weder eene voorvaderlijke gewoonte, eene volksinrichting welke hare goede zijde heeft en waarin wij ons niet mogen mengen.

De toekomst met zijne immer aanbrengende verwisselingen in zeden en gewoonten zal ook hierin van zelf verandering schenken, alhoewel wij niet kunnen erkennen, dat verbetering voor het algemeen altijd daarbij gepaard gaat.

Laten wij ons niet verbeelden, dat de Javaan niet beseft, dat hij zijn padiegewas oneindig gemakkelijker en zonder zooveel verlies met zijn arit kan maaien en daarna verzamelen, evenals het gras of de alang-alang dat hij dagelijks snijdt.

Maar 't is, zooals wij zeiden, eene voorvaderlijke adat, en daarvan stapt hij niet gaarne af.

De meer ontwikkelde Maleiers en Sundaneezen van Batavia, in kleeding en zeden zóó verschillend met de Javanen der binnenlanden, hebben zelfs ten dezen aanzien dezelfde gewoonte behouden.

Bij onderzoek is het mij wijders gebleken, dat het padiesnijden volstrekt niet in verband staat tot zijnen godsdienst.

Het meest waarschijnlijke komt mij voor, dat de Javaan die gewoonte nog van uit den tijd der Boedhisten heeft overgeërfd, en dat een zeker bijgeloof daaraan niet vreemd is.

Daarom werd mij dan ook onder andere verhalen wel eens gezegd, dat zekere Bok (Embok) Srie, eene Boedhistische godin, zou weenen, wanneer de padie gemaaid wordt. En deze Bok Srie schijnt eene gelijke heiligheid te hebben gehad als Ceres in de mythologie, met dit onderscheid, dat de eerstgenoemde slechts de padiekultuur en geene andere onder hare bescherming neemt.

Eindelijk het in den laatsten tijd veel gerucht makende ijler planten in zaadbeddingen en op de sawahs zelve, en het schuinsplanten en toppen.

De theorie van het eerste is alweder eene imitatie, geen uitvinding. Het wijder uitplanten van koffieheesters en suikerriet bibiet b.v. heeft ons het nut van niet te dicht planten reeds lang jaren geleden geleerd.

En zou men zich nu werkelijk verbeelden, dat de Javaans planter dit nog niet weet?

Zou men dan nu ook denken dat hij willens en wetens minder goed zaadbeddingen en sawahs beplant?

Men stelle hem niet op een te laag standpunt ten deze, terwijl men zich zelven op een piedestal geplaatst heeft.

Neen! dat alles is hem zeer goed bekend.

Het bewijs?

Ziet zijn overige kultures.

Is zijn indigo, zijn kapas, zijn tabak voor de inlandsche markt, zijn djagoong enz. te dicht geplant?

Neen! men vernedere hem niet nutteloos om zijn onnadenkendheid, door zich zelven als een eminenten uitvinder te verheffen. Maar men kenne hem beter, niet plaatselijk in eene enkele residentie, maar overal, van zuid tot noord, en men onderzoeke de redenen waarom hij dicht uitzaait, waarom hij niet wijder uitplant. En hij doet dat: omdat hij den inhoud van een vlak niet kan uitrekenen, omdat hij niet berekenen kan hoeveel vierk. duimen inhoud zijn veelhoekig stuk grond bevat; omdat hij zijn benoodigde bibiet daartoe niet berekenen kan; omdat hij zijn overtollige bibiet niet wil wegwerpen, terwijl hij daarentegen bij onvoldoende bibiet (wellicht omdat hij de daartoe bestemde padie uit gebrek heeft moeten opeten) wel degelijk als dán wijd uitplant. Maar men grieft hem, bij meerdere bibiet, hem te noodzaken daarvan weg te werpen.

Geef hem een batok om volgens den inhoud daarvan de gabah uit te zaaien. Een week ná het gebruik is de batok gebroken, vernield, verbrand, verloren.

Geef hem een gespleten bamboe of waroebast, een touw met de afmetingen er aan, hoe hij planten moet: de gespleten bamboe, de waroebast, het touw gaan den weg op van den batok.

Toon hem dat ijl planten en bemesting en goede verzorging in alle onderdeelen groote resultaten afleveren; hij gelooft u omdat hij het ziet, ook omdat hij het te verwachten resultaat reeds vooraf wist, maar hij verdenkt u in uwe nevenbedoelingen.

En eenvoudig in zijne zoogenaamde domheid (?) redeneert hij: „gemiddeld krijg ik van dit veld zóó veel padie en zóó veel moet ik daarvan verliezen aan huur van ploegvee, aan hulp van planten, aan djakat, aan de snijders, aan de landrente; hoeveel zal ik meer moeten verliezen, meer opbrengen, als ik meer oogst? Hoe meer ik verkrijg, hoe meer ik zal moeten afstaan, verkoopen, — vooral aan landrenten, niet alleen voor me zelven, maar

ook voor anderen wier velden niet slagen. Waarom zou ik dan meer moeite, meer onkosten besteden, daar ik nog niet weet in welke verhouding oogsten en belastingen zullen blijven. En steeds hooger belastingen betalende om reden van grooter product, zal eindelijk wel de eerste maar het laatste niet in het oog worden gehouden. Zie mijn buurman, wiens veld niet slaagde, terwijl de belasting toch is moeten worden voldaan." En in deze redeneering heeft hij een wantrouwen in uwe proeven, in uwe lessen, in uwe philantropie.

Zoo dan, geef hem individueel bezit (hetgeen hij gaarne heeft, maar om andere redenen) van een stuk grond; geef hem lessen in de landhuishoudkunde, geef hem afkoopbaarstelling van heerediensten, behoud echter daarbij een stelsel van landrenten, welker regeling hem te ingewikkeld, te onzeker en toch steeds klimmende en klemmender is, — en men zal ondervinden, dat hij met tegenzin de lessen der landbouwkunde ontvangt, ja daartoe genoodzaakt, ze wel opvolgt, maar, vrij van contrôle, zijn grond niet bemesten zal, noch zijn krachten zal inspannen ter verkrijging van het hoogst mogelijke product.

Met deze blootlegging der wonde slingere men mij niet de beschuldiging naar het hoofd van tegenwerking; maar gehoorzamende aan van hooger ontvangen aanbevelingen, worden er bij mij proeven genomen met ijler uitplanten. Doch gehoorzamen en de waarheid te verkondigen en eerlijkheid en oprechtheid in de voorstelling van feiten en beschouwingen, gaan heel goed hand aan hand.

Heeft daarentegen het ophemelen van nieuwe hobbyhorses van zekere zijde, à tort et à travers, dikwerf geen nevenbedoelingen, b.v. tot promotie?

Thans het schuinsplanten en toppen van de ter overplanting gereed zijnde bibiet.

Den Javaanschen planter is het volmaakt wel bekend (hij behoeft het derhalve niet te leeren), dat recht op en neêr planten beter is; dat de plantjes in dien toestand sterker bestand zijn tegen windvlagen, storm, regens en te sterk stroomend water; dat daardoor het ontkiemen der nieuwe scheuten vergemakkel wordt; maar wat hij óók weet, is: dat het recht op en n planten langzamer gaat dan het schuins planten; dit laa zoo gemakkelijk door de gebogen houding welke de plant daarbij aannemen en zulks niet hurkende doen ten ein.

niet in 't water te vallen of in den modder te zitten; dat door dat langzamer werken, per dag minder arbeid wordt geleverd; dat hij zijne planters per dag en per uur betaalt; dat hij een huisgezin heeft te onderhouden; dat hij leeft au jour le jour; dat hij niet te beschikken heeft over ruime fondsen; dat hij de benoodigde gelden niet op krediet kan verkrijgen, in afrekening van den te verwachten oogst; dat hij, al krediet bij dezen of genen Chinees hebbende, de ongehoordste renten daarvoor moet voldoen.

Ik geloof dat het duidelijk is, dat hij in zijne veronderstelde onkunde, vrij wel weet hoe zijn zaken staan.

Het toppen der bibiet eindelijk is, in onvoorwaardelijken zin, niet aan te bevelen.

De ook hierin niet meer te onderwijzen planter topt dán alleen, wanneer hij ziet dat zijn bibiet reeds hetzij eenigszins, hetzij reeds te oud is. Maar is zijn bibiet nog voldoende jong, nog voldoende krachtig, dan topt hij ze niet, dan topt hij op bevel met tegenzin.

Heeft hij hierin al weder ongelijk?

Wie zal het beweren?

„Waarom toch nutteloos te toppen," vraagt hij terecht, „wanneer de bibiet nog voldoende krachtig is voor ontwikkeling, de overplanting derhalve goed kan doorstaan en niet te hoog is om om te vallen alvorens hij zich in de sawah heeft vastgeworteld?"

Men weêrspreke hem niet door machtspreuken en valsche vergelijkingen, maar door degelijke kennis en wetenschap.

Hij steunt zich op zijne ondervinding, op zijne hem ingeschapen opmerkingsgave.

De meest practische handleiding voor de rijstkultuur zal derhalve voorloopig eischen:

water, in voldoende hoeveelheid;

voortdurend en ongestoord individueel gebruik der sawahs, zoo lang de landbouwer bij machte is ze te bewerken of te laten bewerken;

een vast geloof, eene zekere overtuiging van den dessabewoner, dat hij belasting betaalt voor zijn aandeel éénig en alléén; dat die belasting billijk is; dat die belasting niet om het jaar, noch om de vijf jaren, noch om de vijf en twintig jaren

aan herziening worde onderworpen: derhalve algeheele vermijding van het nemen van proeven met het landrentenstelsel.

Dan zullen en moeten de uitkomsten zijn:

a. vertrouwen van de zijde van den Javaanschen landbouwer in zijne positie, in de door hem op te brengen belasting, in zijne rechten als onderdaan, in de verbeteringen van den landbouw, in onze meerdere kennis en philantropie;

b. grootere productie in alles wat hij op zijn veld teelt;

c. grootere welvaart in de dessas;

d. grooter omzet in den handel, een equivalent voor hoogere landrenten;

e. grootere aansporing voor den dessabewoner om aan zijne natuurlijke neiging van landbouwer te zijn toe te geven; eindelijk

f. minder leegloopers, minder misdadigers.

P. VAN HOEK.

De zeeroof in den Indischen Archipel.

Historische schets van den zeeroof in den Oost-Indischen Archipel, door J. H. P. E. Kniphorst, opgenomen in het Tijdschrift voor het Zeewezen.

De zeeroof is een oud euvel, dat tot op den huidigen dag in den Indischen Archipel voortsmeult. Het is nog niet vele jaren geleden, dat zeeroovers zeer bezochte vaarwaters doorkruisten met een stoutmoedigheid, die verwondering moet baren. In 1862 vertoonden zij zich het eerst op de noordkust van Celebes in groot aantal, later door straat Makassar nabij Poeloe Laut op den zuidoosthoek van Borneo en de Kangeaneilanden. Een andere rooversvloot drong direct van om de noord de bocht van Gorontalo binnen en keerde daarop met een goeden buit naar den Soeloe Archipel terug. Uit de verhooren van den Chinees Tan Tan Eng en den inlander Salassa bleek omstandig hoe die zeeschuimers hadden huis gehouden. Van het eiland Pandang, gelegen tusschen Tandjong Talo en Flesco (bocht Gorontalo) trokken zij om de west naar Malibago, Bilung Alie, Padjoe Jaman, Bamboelang, Pagoeat, Mouton, Tomini, Parigie en Tandjong Apie. Op de hoogte van laatstgenoemde kaap maakten zij op een onbewoond eiland hunne prauwen schoon en deden vervolgens Soluwan, Pati Pati en daar tusschen liggende eilanden aan. Op een dezer eilanden verborgen zij zich zoodanig achter boomtakken, dat, toen aldaar een tot opsporing van roovers uitgezonden sloep van de Reteh op niet meer dan 150 passen passeerde, zij niet werden opgemerkt. Bij die gelegenheid maakten zij alles tot den strijd gereed. Een gevangen Gorontalees, die op de hoogte van Padjoe Jaman was geroofd en die zich op

dat oogenblik niet kon weêrhouden te hoesten, werd met een sabel in tweeën gehakt, nadat men vooraf den voet op zijn nek had gezet. Nog dienzelfden dag vertrokken zij naar Poeloe Ampat, waar zij den volgenden dag andermaal de Reteh zagen. Van hier staken zij weder over naar Poeloe Pandang en gingen daarna naar Poeloe Majo, waar de watervoorraad werd aangevuld. Vervolgens werd Biaro (Bejarin) Makaleha, ten westen van Siauw, aangedaan, waarna zij terugkeerden naar het eiland Beca, waar de rooversprauwen te huis behoorden. Niet onwaarschijnlijk is een gedeelte van deze vloot later naar de Talauer eilanden getogen om ook daar nog zeeroof te plegen, op 18 april in de baai van Lobo, eiland Karakelang door de Reteh aangetroffen en toen vernield geworden.

Van de rooversvloot, ten getale van veertig prauwen, die door straat Makassar den Archipel was binnen gedrongen, had men de verrichtingen zeer goed kunnen volgen van af de Kangean eilanden. De roovers, verdeeld in troepen van 6 tot 12 prauwen, begaven zich om de west naar Poeloe Goea (beoosten Sumanap) en Bawean; vervolgens staken zij over naar Kotta Waringin (zuidkust Borneo), waar zij den rooftocht vervolgden naar het eiland Bawal of Koempal, ook wel bekend onder den naam van Rendez-vous eiland. Op dat eiland werden de prauwen op het strand gehaald en terwijl zij bezig waren die schoon te maken, kwam het stoomschip Haarlemmermeer nabij de plaats ten anker. Door het tijdig verbergen van hunne prauwen achter boomtakken, wisten de roovers zich aan het gezicht van den stoomer te onttrekken en van de nachtelijke duisternis gebruik te maken om in alle stilte aan de andere zijde van het eiland de prauwen te water te brengen en te ontvluchten. Door de overhaasting waarmede zij hierbij te werk gingen, mocht het aan zes gevangenen gelukken zich aan hunne handen te onttrekken.

Na het verlaten van Poeloe Bawal, schijnen de rooversprauwen zich verdeeld te hebben in drie smaldeelen en om de noordwest te zijn gestevend. Een afdeeling begaf zich in de onmiddellijke nabijheid der kust van Borneo om de noord, werd aldaar sla. met de kruisboot nº 62 en verontrustte de kust op de hoo van de Koeboerivier. Het tweede eskader volgde een meer w telijken koers, vertoonde zich in de nabijheid van Tandjong Da en bezocht vervolgens de Tambilan, Anamba en Natuna eiland Het derde eskader nam een nog westelijker richting langs

oostkust van Banka, van daar om de noord naar het eiland Repon en vervolgens naar de evengenoemde eilandengroepen.

De punten, die door de zeeroovers na het verlaten der zuidkust van Borneo werden aangedaan of waar zij zich vertoonden, zijn Soengie Liat en Pangkal Pinang, beide op de oostkust van Banka, Poeloe Sidjoek bij Billiton, een eiland bij Pontianak, Poeloe Datoe, Poeloe Repon, Poeloe Bawa, Poeloe Telaga, Poeloe Legoij en Poeloe Medie, welke laatste eilanden allen tot de Anambagroep behooren. Het eiland Repon werd door de roovers aangedaan met het doel om den watervoorraad aan te vullen; op het eiland Bawa, nabij Djemadja gelegen, werden de prauwen op het strand gehaald en schoon gemaakt [1]).

Ook de heer Kniphorst vestigt de aandacht op dezen rooftocht op groote schaal „door het meest bezochte en stellig het best onder Europeesch toezicht geplaatste gedeelte van den Indischen Archipel." „Met eenige juistheid het aantal menschen op te geven," zegt hij verder, „dat als slaaf naar den Soeloe Archipel werd overgevoerd, is niet mogelijk, maar kan toch eenigermate worden beoordeeld uit twee vijandelijke ontmoetingen van eenige eskadrilles van die rooversvloot op de noordwestkust van Borneo en in den Soeloe Archipel, op de terugreis naar hunne schuilplaatsen in laatstgenoemde eilandengroep. Bij de eerstbedoelde ontmoeting, op de noordwestkust van Borneo, had het Sarawaksche stoomschip Rainbow een treffen met een eskadrille van zes rooversvaartuigen, die allen genomen en vernield werden. Onder de overlevenden waren nog 200 geroofde menschen, die naar Sarawak werden overgevoerd, waaronder 130 Nederlandsch-Indische onderdanen, die op vrije voeten gesteld en door de zorg van Radja Moeda Brooke (een neef van sir James Brooke), die tijdelijk met het bestuur van het landschap Sarawak was belast, van het noodige voorzien, naar de meest nabij gelegen Nederlandsch-Indische havens werden opgezonden.

„Bij de tweede door ons bedoelde ontmoéting, die in de maand juli, tusschen drie Spaansche oorlogstoomers met twee rooversflottilles, niet ver van het eiland Tawi Tawi — na de uitroeiing

---

[1]) Verg. Berichten omtrent den zeeroof in den Nederlandsch-Indischen Archipel, Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, XXIII, blz. 381 en v.

door de Spanjaarden in het jaar 1848, van de rooversvestiging op het eiland Balanguigui, een der beruchtste rooversnesten in den Soeloe Archipel — plaats had, werden een twee honderdtal Nederlandsch-Indische onderdanen op vrije voeten gesteld en door de zorg der Spaansche regeering naar Singapore opgezonden, van waar zij naar hunne woonplaatsen terugkeerden. De wijze waarop de drie oorlogstoomers zijn te werk gegaan om de beide rooversvloten te vernielen, door ze zonder vorm van proces in den grond te loopen, wettigt in alle opzichten de vrees — zooals trouwens het betrekkelijk gering aantal personen bij die gelegenheid op vrije voeten gesteld, alle reden geeft te gelooven — dat met vele schuldigen ook een tal van gevangen genomen personen een ontijdig graf in de golven hebben gevonden. Dat hieromtrent geen twijfel kan overblijven, zal een ieder begrijpen, die weet dat de roovers hunne gevangenen altijd als roeiers aan de banken vastkluisteren, of hen, om ze bij een groote meerderheid gemakkelijk in bedwang te houden, geboeid in het ruim van het vaartuig opsluiten, na ze bevorens door het onthouden van het noodige voedsel en drinkwater en door het kastijden der gewrichten tot iedere krachtsinspanning, tijdelijk onbekwaam te hebben gemaakt, waardoor dus velen de gelegenheid, om zich zwemmende te redden, wel moeten hebben gemist. Neemt men intusschen, om tot een benaderde schatting te komen van het aantal menschen, dat in het jaar 1862, alleen door de roovers-vloot van veertig prauwen uit den Nederlandsch-Indischen Archipel is weggevoerd, de bij het treffen van de Rainbow met de zes rooversprauwen op vrije voeten gestelde, honderd dertig menschen, als maatstaf aan, en stelt men wijders — hetgeen niet overdreven is als men let op de wijze waarop de prauwen zijn vernield — dat even zoo velen in de golven zijn omgekomen, dan hebben er zich stellig drie honderd gevangenen op die vaartuigen, of gemiddeld vijftig op iedere prauw bevonden. Men kan dus veilig aannemen dat er door die veertig prauwen alleen, in een enkelen tocht, twee duizend Nederlandsch-Indische onderdanen als slaven naar den Soeloe Archipel zijn overgevoerd."

Ofschoon sedert 1862 de zeeroovers zich niet meer zoo overmoe in den Indischen Archipel vertoonden, is er toch bestendig ie jaar iets van hen te vermelden geweest, getuige het navolgen overzicht van de berichten over de vijf laatste jaren:

(Banka.) Den 12 april 1871 werd een prauw van Palembang gejaagd door een rooversprauw tot in de nabijheid van het lichtschip in de Luciparapassage. Zeeroovers vertoonden zich omtrent dien tijd voor de Palembangrivier. Op 5 mei werden vijf rooversprauwen gezien bij Tandjong Tada, door welke een handelsprauw van Kotta Waringin werd genomen, en die vervolgens nog slaags raakten met een handelsvaartuig, waarvan de djoeragan het leven verloor. Ook hadden zich, den 2 mei, rooversvaartuigen vertoond op de zuidwestkust van Banka (Toboali). — (Lampongs.) In de Sepoetirivier werd een prauw door zeeroovers afgeloopen, die zich ook in de Ketoppanbaai en op eenige plaatsen van Sumatra's oostkust vertoonden. — (Ternate.) Den 12 april hadden twee groote rooversprauwen zich vertoond bij den ingang van straat Patientie en zich aan menschenroof schuldig gemaakt; een paar dagen later werden ook op Batjan menschen geroofd. — (Timor.) Op het eiland Soembat werden nu en dan kinderen geroofd en bij Florishoofd hadden zich 5 rooversprauwen vertoond, met welke de bewoners van Gliting waren slaags geweest. — (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.) In de wateren van Berouw werd door zeeroovers uitgeplunderd de aan de firma Ohl te Makassar toebehoorende kotter Suzanna Cornelia.

Voorts werd door den stationskommandant in de wateren van Menado bericht dat in de Tominibocht, tusschen Boealima en Pagowat, rooverijen op het strand werden gepleegd door Tobelloreezen, die zich daartoe bedienden van kleine vlerkprauwen, blotté's genaamd, welke zij bij het naderen van oorlogschepen in kreken tusschen struik- en houtgewas verbergen. De stationskommandant in de Moluksche wateren rapporteerde het verwoesten door de gewapende sloepen van Z. M. stoomschip Borneo van vier Tobelloreesche nederzettingen op de noordwestkust van Ceram, op Poeloe Keli en op Massawaai, het vernielen van 10 prauwen en het maken van 28 Tobelloreesche gevangenen. Deze lieden hadden gewelddadigheden gepleegd nabij Tandjong Hatoealang op het eiland Boano en aldaar eenige bewoners van kampong Serani vermoord. Volgens bericht van den stationskommandant der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo was op Borneo's noordoostkust de schoener Jeannette, te Makassar te huis behoorende, op den 9 november, door zeeroovers vervolgd, doch, dank zij den gunstigen wind, aan hen ontkomen. Den volgenden dag werd de Jeannette weder door 5 prauwen aangevallen; de

schoener raakte toen onder het gevecht op een bank bij de Boelanganrivier, doch noodzaakte de roovers af te houden. De equipage, waarvan 7 man gewond waren, verliet gedurende den nacht de Jeannette en begaf zich naar Boelangan, waar zij den Sultan om hulp verzochten; hierop werden eenige prauwen naar buiten gezonden, maar daar komende was er van de Jeannette niets meer te zien. Den 30 december raakten de sloepen van Z. M. stoomschip Suriname, daartoe opzettelijk ter verkenning van boord gezonden, tusschen de Berouw- en Boelanganrivier bij Poeloe Pandjang en Poeloe Raboe, slaags met een twintigtal tot roof uitgeruste en met geschut gewapende roversprauwen. Na een half uur vechtens werden de prauwen genoodzaakt terug te trekken, ofschoon nog 32 prauwen in het gezicht waren gekomen. De Suriname lag op een afstand van 2 tot 3 Duitsche mijlen van de plaats der ontmoeting ten anker, in verband met de vele banken en reven die genoemde eilanden omringen. De sloepen, door de groote overmacht teruggehouden, vervolgden de roovers niet, maar keerden naar de Suriname terug. De rooversprauwen maakten zich toen uit de voeten. Immers, Z. M. stoomschip Aart van Nes bevond zich in den avond van 1 januari voor de Berouwrivier en kruiste de drie volgende dagen bij de eilanden Raboe en Pandjang, alwaar de sloepen der Suriname met de rooversprauwen waren slaags geweest; doch nergens werden meer verdachte vaartuigen aangetroffen.

In den loop van het jaar 1872, werden driemaal op de hoogte van Peketinga onder Soerabaja tjuniaprauwen door zeeschuimers aangevallen en uitgeplunderd en de bemanning van levensmiddelen en kleederen beroofd. Uit Menado werd gemeld dat zich in augustus op de hoogte van Hiala, afdeeling Pagoeat, tusschen Bomboelan en Molasipot, vier groote zeerooversprauwen hadden vertoond. Bij het eiland Kiakias hadden die roovers de lading der prauwen van den Gorontaloschen kleinhandelaar Limonoe (waarde *f* 600) ontvreemd. In den nacht van 22 september werden op het eiland Ternate, tusschen het fortje Terlok en den zoogenaamden verbranden hoek, twee kinderen vermoord en een geroofd, welke gruweldaad, naar men vermeende, door ze roovers werd bedreven. Volgens een proces-verbaal van den havenmeester te Makassar was de schoener Soeroehan den 23 januari op de reis van Sesajel naar Boeloengan aan de mon-

ding der Sesajelrivier door 9 rooversprauwen overvallen; na een gevecht van eenige uren trokken de roovers naar Poeloe Tarakang terug.

Twee gevallen van zeeroof werden in 1873 geconstateerd door den havenmeester te Probolingo. Het eerste vond plaats met een prauw tjemplong, welke op reis van Probolingo naar Banjoewangi, den 14 maart, op de hoogte van Bedoelan onder Kraksaan, door de bemanning eener prauw jangollan werd geënterd en beroofd. De bemanning der beroofde prauw verklaarde dat 16 roovers bij hen aan boord waren gekomen, hun, terwijl zij met ontblooten klewang bewaakt werden, het grootste gedeelte hunner lading benevens *f* 2105 aan zilver- en papierengeld hadden ontnomen en hen daarna hun koers lieten vervolgen. Het tweede geval gebeurde met een prauw pegon, te huis behoorende te Sampang. Die prauw werd, den 31 maart, in de nabijheid van Karang Kako gewapenderhand aangehouden en grootendeels beroofd door een prauw kraman, bemand met 9 koppen. Volgens de verklaringen der geplunderde opvarenden waren de roovers, naar hunne spraak te oordeelen, Madureezen. Een telegram van den resident van Rembang berichtte dat, den 26 april, zelfs op de hoogte van Lassem, een te Sumanap te huis behoorende prauw padoeang werd aangevallen door een prauw pegon, bemand met ongeveer 30 Madureezen. De roovers namen *f* 1000 aan zilvergeld en de wapenen van de prauw met zich mede, nadat zij den djoeragan en den roerganger gedood en de overige opvarenden gewond hadden. Te Menado werd een bericht ontvangen van den waala-pulu van Tamajoe, houdende dat, op den 23 november, de drie waala-pulu's van Sumalatta en de kimelaka van Boloila drie Mangindanaoprauwen hadden ontmoet op de hoogte van Sumalatta, waarvan zij er een hadden vermeesterd en de acht opvarenden gedood, terwijl nog dienzelfden avond door hen zes andere diergelijke prauwen werden gezien. Z. M. stoomschip B a l i vertrok daarop onmiddellijk naar de noordkust van Celebes tot opsporing der roovers, doch zocht hen vruchteloos. Van Ternate werd gemeld dat sedert eenigen tijd in die afdeeling twee benden Tobelloreezen rondzwierven, die zich aan zee- en menschenroof schuldig maakten en vermoedelijk van tijd tot tijd ook de Tominibocht bezochten. Ook naar deze benden werd door de B a l i vruchteloos gezocht.

Naar aanleiding van een op 1 januari 1874 te Makassar ont-

vangen bericht, dat tusschen Passir en Koetei zich zeeroovers ophielden, die met een aantal kleine prauwen strooptochten deden om hun buit over te brengen op drie groote prauwen, die zich schuil hielden in de Balipapanbaai of wel in de Teloekerivier, stoomde Z. M. stoomschip Sumatra naar genoemde baai om te trachten die roovers op te sporen en hunne vaartuigen te bemachtigen. Ondanks alle aangewende pogingen, mocht het den kommandeerenden officier van dien stoomer niet gelukken de roovers te ontdekken of zelfs met eenige zekerheid nadere berichten omtrent hen in te winnen. In de maand januari, toen Z. M. stoomschip Bali een tocht maakte van Gorontalo naar Kema, werd op de hoogte van Belang een handelsprauw ontmoet, die berichtte dat zich bij Tandjong Flesco Tobelloreesche zeeroovers vertoond hadden. Het stoomschip begaf zich onmiddellijk naar de aangeduide plaats, de baaien en de riviertjes in de nabijheid werden door sloepen onderzocht; maar de rooversvaartuigen waren nergens te zien. De eilanden Maijoe en Tifore, aangewezen als oorden die menigmaal door zeeroovers worden aangedaan, werden mede te vergeefs onderzocht. In de maand juni werden op de hoogte van Boea Lima door de gewapende boot n°. 14 eenige kleine Tobelloreesche rooversvaartuigen vernield, waarvan de opvarenden aan den wal gevlucht waren. Naar aanleiding van een door den resident van Ternate ontvangen bericht, dat zich op het eiland Tametti (klein Tawallie) 38 geroofde menschen bevonden, daar aangebracht door Galeloreesche zeeroovers, begaf Z. M. stoomschip Bali zich den 25 september, derwaarts, vergezeld van drie gewapende prauwen uitgerust door den Sultan van Ternate en een prauw van Makkian. Het onderzoek van het eiland door de gedebarkeerde bemanning der gewapende sloepen leverde echter weinig resultaat op. Een geroofde vrouw, afkomstig van het eiland Bangkoeloe (Bangaai Archipel), werd bevrijd. Een inlander, door de bevolking aangewezen als tot de zeeroovers te behooren, werd uit zijn schuilhoek te voorschijn gehaald en gearresteerd; een groote prauw werd buitendien vernield. In het laatst van juli en het begin van augustus deed de Sumatra vruchteloos nasporinge naar zeeroovers op de zuidkust van Celebes, wier tegenwoordigheid gesignaleerd was door den assistent-resident der Oosterdistricten. Men vernam echter bij die gelegenheid dat, een paar maanden vroeger, Tobelloreesche zeeroovers in die wateren w

ren geweest en vergeefsche aanvallen op verschillende handelsvaartuigen hadden gedaan. Naar aanleiding van een door den resident van Ternate ontvangen bericht, dat op het eiland Memboeat (nabij Batjan) een aantal door Tobelloreezen geroofde menschen was aangebracht, stoomde de Bali, den 18 october, naar genoemd eiland. Zestien daar aangetroffen slaven, grootendeels vrouwen en kinderen afkomstig van de eilanden in den Bangaai Archipel, werden in vrijheid gesteld. Verder werden in de maand september door het Spaansche gouvernement twee onderdanen van den Sultan van Ternate teruggezonden, die, blijkens hunne mededeelingen, ongeveer anderhalf jaar geleden in het gezicht van Batjan gevangen genomen waren door Soeloesche roovers, die met een viertal prauwen op roof uitwaren. Na sedert hunne gevangenneming als slaaf gewerkt te hebben, waren zij door een Spaansch oorlogschip bevrijd en aan de Spaansche autoriteiten overgegeven.

In de maand maart 1875 een tocht langs Berneo's Oostkust makende, ontving Z. M. stoomschip Admiraal van Kinsbergen namens den Sultan van Goenoeng Tabor (Berouw) bericht dat zich nabij Poeloe Pandjang zeeroovers ophielden. Geassisteerd door een aantal gewapende prauwen, door den vorst uitgerust, onderzocht het stoomschip vruchteloos het eiland Pandjang en omstreken, totdat nadere berichten voldoende zekerheid gaven omtrent de aanwezigheid der roovers in de Salemobaai nabij Groot Kanioengan. Werkelijk mocht het den Kinsbergen gelukken daar drie groote rooversvaartuigen te overvallen, die in een vuurgevecht gewikkeld waren met eenige tegen hen afgezonden gewapende prauwen van Batoe Poetie. Bij de nadering van den stoomer vluchtten de opvarenden der rooversprauwen met kleine sampans naar de verschillende kreken in de nabijheid, waar gedurende anderhalf etmaal vruchtelooze pogingen werden aangewend om hen op te sporen, zoodat men zich moest bepalen tot het nemen der vaartuigen, die bleken afkomstig te zijn van Tawi Tawi. Daar men vernomen had dat de Tobelloreesche zeeroovers veelal het eiland Obi bezigden als een depôt voor door hen geroofde menschen, deed de Bali in april een tocht derwaarts. Met assistentie van eenige gewapende prauwen, uitgerust door den Sultan van Ternate, werden op aanwijzing van een onlangs bevrijden Gorontalees, die acht jaren in gevangenschap onder de roovers had doorgebracht, vier neder-

zettingen op Obi bezocht en vernield. Bij het landen in de eerste dier nederzettingen boden de bewoners tegenstand en werd de bemanning der gewapende sloepen en prauwen in een kortstondig vuurgevecht gewikkeld met een door het dichte geboomte ontzichtbaren vijand. De overige nederzettingen werden verlaten gevonden; ondanks de ijverige pogingen daartoe aangewend, mocht het niet gelukken de gevluchte bewoners op te sporen. Bij een tweede bezoek door de B a l i in de maand october aan bovengenoemde plaatsen gebracht, vond men dat sedert die nederzettingen niet meer betrokken waren. In den loop der maand juni deden zich in straat Madura twee gevallen van prauwenroof voor. De resident van Banjoewangi zond onmiddellijk een kruisboot uit om alle verdachte inlandsche vaartuigen te onderzoeken en te trachten door het achterhalen van geroofde goederen de schuldigen te ontdekken. Volgens de opgaven waren de roovers vermoedelijk Madureezen. Door den resident van Samarang werd bericht dat in october zich twee malen het geval had voorgedaan, dat een prauw door een andere beroofd werd, eens op de hoogte van Moeara Sanik (onder Demak) en eens op de hoogte van Moeara Sodong (onder Samarang). In den Riouw en Lingga Archipel hadden zich ook gevallen van roof voorgedaan; daarom werd aan Z. M. stoomschip C u r a ç a o opgedragen, na geëindigde reparatie van dien bodem te Singapore, die wateren te bekruisen en te onderzoeken. Blijkens een schrijven van den heer W. Lingard, eigenaar en gezagvoerder van de onder Engelsche vlag varende bark W e s t I n d i a n, was dat vaartuig, den 25 november, nabij Raboe Raboe (oostkust van Borneo) aangevallen door een aantal rooversvaartuigen, (volgens opgave 37 of 38 in getal), en waren de roovers na een kortstondig vuurgevecht, op de nadering van de stoomsloep van den berichtgever, afgetrokken, terwijl een gedeelte hunner twee Boegische schoeners in de nabijheid aanvielen, maar ook daar werden afgeslagen. Berichten uit Makassar hielden in, dat, omstreeks denzelfden tijd en op genoegzaam gelijke hoogte, een daar te huis behoorend vaartuig door een aantal rooversvaartuigen was aangevallen. Naar aanleiding der laatste tijding was door het te Makassar gestationeerde stoomschip B a n k a reeds een kruistocht gedaan, die echter uit tijdgebrek niet verder was uitgestrekt dan tot Kanioengan. De B a n k a had echter bevel ontvangen om met den meesten spoed een tocht te doen naar het noordelijk ge

deelte van straat Makassar, ter opspòring van de schuldige vaartuigen [1]).

Men kan als zeker stellen dat de zeeroof aan een intieme neiging der menschelijke natuur beantwoordt. Wat de een door noeste vlijt, geduld en volharding langzaam tracht te verwerven, wenscht de ander meester te worden door stoute en roekelooze aanslagen. Tot in de meest ontwikkelde maatschappijen is die neiging verflauwd terug te vinden bij spelers en speculanten, die, wars van alle bedrijven, welke voortdurende inspanning vorderen, hun fortuin op een enkele kaart of op een rijzing of daling der beursfondsen beproeven. Natuurlijk hangt de ontwikkeling van den zeeroof af van de gesteldheid der volken, die hem beoefenen en van omstandigheden die het bedrijf van zeeschuimer min of meer bevorderen. Volken, die een ruim bestaan vinden bij den landbouw en de nijverheid, zijn ongeneigd de zee te exploiteeren. Visschers, zeevarenden, gewoon op het water te leven, slaan lichter over tot zeeroof.

't Is onjuist daarin een bijzondere eigenschap van zekere rassen te zien, zooals dit vaak met het Maleische ras geschiedt. De kiem ligt bij alle strandbewoners, onverschillig tot welk ras zij behooren; zij ontwikkelt en teelt welig voort zoodra de omstandigheden gunstig voor den zeeroof zijn. De heer Kniphorst herinnert aan den zeeroof in de Aegeïsche zee en aan de onderdrukking van die tot een algemeene ramp aangegroeide plaag door Pompejus in de laatste eeuw vóór de christentijdrekening. De eischen van het oude Rome werkten aanvankelijk als een premie van aanmoediging. Om in de verbazende weelde van de voormalige wereldstad te voorzien, gebeurde het niet zelden, dat er meer dan 10000 slaven, voor een groot deel door zeeroovers aangevoerd, op een enkelen dag te koop werden gesteld. Maar de zeeroof nam eerst groote en onduldbare verhoudingen aan toen de Romeinen tijdens de langdurige burgeroorlogen de politie in de Middellandsche zee verwaarloosden. De zeeroovers vielen niet alleen de schepen aan; zij stroopten mede de eilanden en de zeeplaatsen. Voorname personen, edellieden vereenigden zich met de zeeroovers. 't Scheen alsof de zeeroof een achtenswaardig bedrijf, het voorwerp van edele eerzucht was geworden. Niet alleen bezaten zij talrijke vloten, uitstekende roeiers, bekwame loodsen,

---

[1]) Verg. de hiervoren aangehaalde Berichten.

lichte voor alle manoeuvres geschikte vaartuigen; maar ook op verschillende plaatsen arsenalen, havens en versterkte observatieposten, terwijl zij in Cilicia, in Klein-Azië, hunne voornaamste schuilplaatsen hadden. Aan boord van hun schepen heerschte een ergerlijke weelde: de voorsteven van hun vaartuigen schitterden van goud; zij hadden purper tapijten en met zilver beslagen riemen. Op de kusten gaven zij feesten en pleegden allerlei ongebondenheden. Zij ontzagen niets meer, noch de tempels, die zij schonden en plunderden, noch het gezag van Rome, dat zich een zoo groot aanzien in de wereld had verworven. Geen Italiaansche villa nabij de kusten was meer veilig. De eerste ambtenaren der republiek werden opgelicht en moesten zich loskoopen. De dochter van den consul Antonius viel in handen der roovers op weg naar haar buitenplaats en kon eerst haar vrijheid herkrijgen nadat zij een zwaar losgeld had betaald. Twee pretors, Sextilius en Bellinus, in hun purper mantels, werden geroofd met hun lictors en de geheele stoet hunner volgelingen. Openlijk dreven de roovers den spot met het prestige van Rome, zooals kan blijken uit de volgende anecdote welke de oude schrijvers verhalen: Wanneer een gevangene verklaarde dat hij Romein was, veinsden de roovers vrees en ontsteltenis; zij sloegen zich op de dij, wierpen zich op de knieën en smeekten om vergeving. Na eenigen tijd den gevangene alsdus gejonasd te hebben, daalden zij een ladder langs het schip, verzochten den Romein om gerust naar huis te keeren en, zoo hij weigerde, wierpen zij hem in de golven.

Niet alleen de Aegeische zee, maar zelfs de Adriatische en de geheele Middellandsche zeeën waren als 't ware voor de scheepvaart en den handel gesloten. De levensmiddelen werden schaars en te Rome begon men ernstig voor hongersnood te vreezen. Toen was de maat vol gemeten. Op voorstel van Gabinius, werd aan Pompejus een dictatoriale macht verleend om de zee te zuiveren en tevens een vloot van vijf honderd galeien, met honderd twintig duizend man infanterie en zes duizend paarden, ter zijner beschikking gesteld. Vier-en-twintig senatoren, alle oud-legerkommandanten, dienden onder zijne bevelen. Pompejus verdeelde de Middellandsche zee in dertien afdeelingen welke ieder door een eskader bekruist werd. Op die wijze ving hij de rooverschepen als 't ware in een net. In minder dan drie maanden, was de zee van zeeschuimers schoongeveegd, van af

de zuilen van Hercules (Gibraltar), langs de kusten van Sardinië, Corsika, Toskane, Sicilië, tot in Griekenland en Klein-Azie. Niet alle zeeroovers werden in den grond geboord. Velen boden hunne onderwerping aan, welke door Pompejus werd aangenomen. Uit overweging dat de mensch niet uit zijn aard een woest en ontembaar dier is; dat hij dit alleen wordt indien hij zich tegen zijn natuur aan zijne ondeugden overgeeft; dat hij mak en gedwee wordt wanneer hij van verblijf en van levenswijze verandert en dat zelfs de wilde beesten hunne wreedheid afleggen wanneer men hen aan een zachter leven went, spaarde Pompejus die lieden; doch, om ze te beletten weder hun oud bedrijf op zee ter hand te nemen, liet hij ze in de binnenlanden interneeren, waar zij gedwongen werden in de steden of op het land te werken [1]).

Merkwaardig is dat in dezelfde wateren, de zeeroof zich vertoonde of verdween naarmate de omstandigheden hem gunstig of ongunstig waren. Immers, na den val van het Romeinsche Rijk werd de Middellandsche zee weder onveilig en zij bleef het tot in onze dagen, toen Frankrijk een einde aan den zeeroof maakte door de in bezitneming van Algiers. Gedurende eeuwen, voerde gebrek aan middelen van bestaan de kustbewoners van Skandinavië, een geheel ander ras dan de Latijnen, Grieken en Semieten, tot den zeeroof. De tochten der Noormannen verontrustten gestadig de kusten van westelijk Europa totdat deze zeeschuimers zich in Engeland en Normandië vestigden en van lieverlede de voorkeur gaven aan een geregelde orde van zaken. Sporen van zeeroof vinden wij tot in de jaarboeken van ons eigen roemrijk verleden. Men moet het niet verbloemen, de zoogenaamde watergeuzen, die den Briel innamen in 1572, waren voorzeker warme patriotten, maar tevens zeeroovers. De geschiedschrijver, die het warmst onze zijde heeft gekozen, is verplicht dit te erkennen van de la Marck en zijne volgelingen, die, hoezeer regelmatig voorzien van lettres de marque, het

---

[1]) Plutarcus, Levensschets van Pompejus, XXIII—XXXI. De maatregelen van Pompejus waren voor langen tijd afdoende. Dit blijkt onder andere uit Suetonius: „Vectores nautaeque de navi alexandrina quae tunc quidem appulerat, laudes congesserant: per illum se vivere, per illum navigare, libertate atque fortunis per illum frui. Octavius Caesar Augustus, XCVIII.

niet nauw met hun geweten namen en zoowel vriend als vijand te lijf gingen, moordden en plunderden [1]).

Men mag aannemen, dat ook in den Indischen Archipel de zeeroof meer een gevolg is van de omstandigheden, waarin de insulaire bevolkingen aldaar gedurende langen tijd hebben verkeerd dan van een soort van voorbestemming welke geheele rassen van menschen daartoe meer bepaald zoude drijven. 't Spreekt van zelf dat binnenlands gevestigde landbouwers voor den zeeroof geen roeping hoegenaamd gevoelen en dat kustbewoners lichter er zich aan overgeven; doch stellig zou de zeeroof in den Indischen Archipel nooit dien grooten omvang hebben gekregen, welke hij daar vaak vertoonde indien hij door de politieke, economische en sociale toestanden niet ware bevorderd geworden. 't Is den scherpzinnigen blik van den heer Kniphorst niet ontgaan dat — zooals 't meermalen in dit tijdschrift en elders is uiteengezet — de veroveraars uit het Westen sedert het begin der zestiende eeuw, den zeeroof in den Archipel door hunne handelingen aanzienlijk hebben bevorderd. „In den allereersten tijd," zegt hij, „namen zij het karakter aan van eenvoudige kooplieden, die, het kan niet geheel en al worden ontkend, zich wel eens schuldig maakten aan geweld, maar toch niet in zoodanige mate dat zij den inboorling afschrikten om zich verder met hen over handelszaken in te laten. Het duurde niet lang of de inboorlingen zagen de eenvoudige handelsvrienden van daar straks als gewapende kooplieden te voorschijn treden, en de zedelijke macht en den invloed, dien zij door meerdere beschaving en ontwikkeling zich wisten te verwerven, aanwenden, om in het bezit te komen van de voortbrengselen van het land. De kan-

[1]) Zie Motley, The rise of the Dutch republic, in three volumes, II, 298 en 404; III, 359. Een der helden van den Briel, Barthold Entes, sneuvelde ten gevolge eener roekelooze daad vóór Groningen in 1580. Motley getuigt van hem: „Hij liet een mooi fortuin na, de vrucht van zijn verschillende zeerooverijen of prijzen, volgens de gewone vergoelijkende uitdrukking. Hij gaf dikwerf zijn leedwezen te kennen over het aantal kooplieden, die hij in zee had gestort en beklaagde zich bijzonder over een zijner slachtoffers, die hij over boord had geworpen, die nooit wilde zinken, jaren lang in zijn vaarwater vlotte en hem bestendig aanstaarde als hij zijn blikken naar zee wendde. Speler, verkwister, zeeroover, hij hij toch de zaak der vrijheid dienst bewezen, en zijn naam — hoeveel hij die van andere edele grondleggers der republiek bespat — is in het kapitool geboekstaafd."

toren of factorijen, die zij van den inboorling de vergunning hadden verkregen op te richten, werden al zeer spoedig tot sterkten en vestingen ingericht, aanvankelijk met de bedoeling, zoo het heette, om daarin een toevlucht tegen vijandelijke oogmerken van kwalijkgezinden te vinden, doch heimelijk om van daar uit de bevolking des te beter in bedwang te kunnen houden. De verdragen, die zij met de hoofden sloten, bedongen steeds de uitsluiting van alle mededingers, waardoor zij zich het verkrijgen van de voornaamste voortbrengselen van het land verzekerden tegen prijzen, die zij zelven goedvonden te bepalen. Een eerste gevolg hiervan was, dat de meeste dezer contracten, veelal door list en bedrog verkregen, dan ook niet anders dan door geweldige maatregelen in stand gehouden of ten uitvoer gebracht konden worden.

„Dit stelsel van monopolie, wel eens het stelsel van bedrog en roofzucht genoemd, heeft in de bestaande maatschappelijke inrichting aldaar een omwenteling te weeg gebracht, die op de ontwikkeling van den slavenhandel, — en hetgeen er zeer nauw mede in verband staat — op de verdere uitbreiding van den zeeroof een overweldigenden invloed uitgeoefend. En inderdaad, was er in billijkheid van een drijven, als wij daareven met een enkel woord schetsten, wel eenig ander resultaat te wachten? Het lag toch maar al te zeer voor de hand dat, overal waar de monopolisten hun stelsel ingang hadden weten te doen vinden, het land al zeer spoedig door inwendige oorlogen ontvolkt en uitgeput moest raken, terwijl men, om in de daardoor ontstane behoefte aan werkvolk te voorzien, wel verplicht was de toevlucht te nemen tot den handel in menschen, ook zelfs in die streken, waar het middel om den oorspronkelijken bewoner van het land als slaaf aan den grond te verbinden, reeds in toepassing was gebracht. Dat hiermede een belangrijke uitbreiding van menschenroof gepaard ging, waar toch de vraag naar werkkrachten met den dag toenam, is al te duidelijk om er langer bij stil te staan.

„Maar niet slechts daardoor heeft het monopoliestelsel, zooals het in den Oost-Indischen Archipel zijn toepassing heeft gevonden, in sterke mate tot de ontwikkeling van den zeeroof medegewerkt; maar ook — zooals werkelijk op vele punten plaats vond — door de natuurlijke bronnen van bestaan van de oorspronkelijke bewoners, zoo al niet geheel dan toch in zoodanige mate te beperken, dat zij wel genoopt werden, wilden zij niet

van honger en gebrek omkomen, om naar andere middelen van bestaan om te zien. Dat ook die elementen uit een verstoorde maatschappelijke orde van zaken, er eindelijk — en zonder overdrijving mogen wij wel zeggen — ondanks zich zelven toegebracht werden om zich met zeeroof in te laten, lag maar al te zeer voor de hand, en zoude, indien het anders ware geweest, ongetwijfeld in hooge mate de verwondering hebben opgewekt."

„Voorbeelden om die beschouwing toe te lichten en de gegrondheid er van te staven," beweert de heer Kniphorst te recht, „zijn bij den rijkdom der stof, welke de geschiedenis op dat gebied verschaft, niet moeielijk te leveren." Hij haalt daartoe verschillende autoriteiten aan, in de eerste plaats het merkwaardig betoog door J. Hunt in 1812 aan Raffles aangeboden:

„Toen de Portugeezen in 1520 voor het eerst op Borneo kwamen, bevond zich, volgens Hunt, het geheele eiland in een zeer bloeienden staat. Het getal Chineezen, dat zich op de kusten gevestigd had, was overgroot, de voortbrengselen van hunne vlijt en een uitgebreide handel met China in jonken, gaven aan het land en aan de steden een aanzien geheel verschillend van het treurige schouwspel, dat men thans aantreft; de vorsten waren omringd van een schitterend hof en spreidden eene pracht ten toon, thans sedert lang verdwenen.

„Pigafetta verhaalt, dat er 25,000 huizen waren in de stad Borneo Proper en dat die stad rijk was en dicht bevolkt. Berichten van veel lateren tijd spreken van een groot aantal Chineesche en Japansche jonken, die de havens van dat rijk bezochten; in 1809 waren er in de gansche stad geen 3000 huizen meer; er waren in het geheele rijk geen 6000 Chineezen te vinden, en geen enkele jonk had die kusten sedert jaren bezocht. De havens van Borneo evenwel hebben hare belangrijkheid niet meer verloren dan die van Acheen, Johor, Malakka, Bantam, Ternate, enz. Alle deze plaatsen waren in de oogen onzer eerste zeevaarders prachtig en rijk, en hebben sedert gelijkelijk gedeeld in hetzelfde lot en zijn in evenredigheid evenzeer verdwenen

„Ware het noodig naar de oorzaak te zoeken, welke de we vaart van Borneo en van de andere groote handelsteden hee doen tanen, waar de voortbrengselen van den Oosterschen han del te samen vloeiden, dan zou het antwoord gereed weze verval van den handel. Die steden hebben denzelfden weerspoe

ondervonden als Tyrus, Sidon en Alexandrië; en evenals Carthago — gedurende eeuwen het middelpunt van den handel en de schatten der wereld — thans de woonplaats van afstammelingen van zeeschuimers, de hedendaagsche Tunesianen en hunne naburen, de Algerijnen — zoo ook zijn de handelhavens van Borneo schuilplaatsen geworden van een hoop bandieten; de oorspronkelijke bewoners van de laatste evenzeer als die der eerste zijn, ten gevolge van gelijke oorzaken — het verval van den handel — ontaard en verbasterd in de zeeroovers van den tegenwoordigen tijd.

„In even dezelfde mate als het verkeer der Europeërs met China is toegenomen, in even dezelfde verhouding is de rechtstreeksche handelsvaart der jonken afgenomen en zichtbaar geworden. Eerst waren de Portugeezen, later de Hollanders, de meesters van de Oostersche zeeën; zij wisten door middel van tractaten als anderszins de Maleische voortbrengselen tot de door hen zelven gestelde prijzen te verkrijgen, en langs dien weg geraakten zij in staat ze in China tot lagere prijzen af te zetten dan de jonken zelven doen konden. Deze natiën gingen nog verder. Zoowel bij hunne vestiging op de kusten van Borneo, als door middel van hunne kustvaartuigen noodzaakten zij de bewoners dier kusten om hunne eigene voortbrengselen, voor de markt van China geschikt, naar Malakka en Batavia te zenden, en op die wijze werd de rechtstreeksche handel tusschen China en Borneo, door middel van de Chineesche jonken, geheel vernietigd.

„Het verlies van den rechtstreekschen handel met China had in verschillender voege invloed op de welvaart van Borneo. In de eerste plaats werden de kosten van verzending op de grove voortbrengselen, als bindrotting, sago, kassia, peper, ebbenhout, was, enz., door de dubbele verscheping, te hoog om winsten af te werpen, en werd de handel daarin langzamerhand verwaarloosd; terwijl het gebrek aan vertier in die voortbrengselen vele menschen tot werkeloosheid moet hebben gebracht. Het gemis van rechtstreeksch verkeer met China had echter nog noodlottiger gevolgen, want het belette de overkomst naar Borneo van vele Chineezen, gewoon jaarlijks in menigte over te komen om zich tijdelijk te vestigen tot uitoefening van kunsten, handwerken en nijverheid, door welke menschen de welvaart des lands op krachtige wijze werd ondersteund, zoowel met betrekking tot

den landbouw als den zeehandel. De Chineezen, die er zich reeds te voren hadden neergezet, verlieten langzamerhand de kusten van Borneo, en ten einde aan te vullen hetgeen in dier voege aan de gewone inkomsten kwam te ontbreken, zagen de Radjahs naar andere hulpmiddelen om, en kwamen tot het plegen van rooverij; de landbouw werd verwaarloosd en de veldarbeiders werden in het werk gesteld aan boord der vaartuigen die tot zeeroof dienen moesten [1])."

De heer Kniphorst roept mede de getuigenis in van Crawfurd en Dampier: „De Hollanders de sterkste zijnde, vervolgden hevig hunne hersenschim van monopoliehandel tegen de staten der inboorlingen..... Er bestond in den Archipel, noch in de nabijheid geen volk, dat aan hunne ontwerpen kon ontkomen. De middelen, om zich den alleenhandel te verzekeren op plaatsen, die te onbeduidend waren, om er vestingen aan te leggen, worden door Dampier wel beschreven. „Daar," zegt hij, „waar zij „geen vestingen konden oprichten, of waar de handel te onbe„duidend was, plaatsten zij hunne wachtschepen aan den mond „der rivieren, ten einde daardoor vreemden af te weren en de „kleine vorsten in ontzag te houden. Zij maakten daarvan een „ophef, als of zij zulks ten behoeve van het volk deden. Deze „lieten zich daardoor niet misleiden, maar zij waren buiten staat „zich openlijk te wreken. Dit was wellicht de oorzaak van die „kleine plunderingen en zeerooverijen, welke door de Maleiers „op die kusten werden gepleegd. De Maleiers, die de beide „stranden van de straat Malakka bewonen, zijn een stoutmoedig „volk; maar ik heb niet ontdekt, dat zij tot rooverij genegen „zijn; dit wordt zelfs door de Maleiers, die eigendommen bezit„ten en handel drijven, streng gestraft. Doch door de Hollanders „getergd en door hunne wachtschepen in hun vrijen handel ge„stoord zijnde, is het waarschijnlijk dat zij zelf zeeroovers wer„den, of het oogluikend toelieten, zoo niet degenen aanmoedigden, „die het deden; weshalve de roovers, die op de kusten loeren, „zulks tegen de Hollanders schijnen te richten uit wraak over „het verlies van hun vrijen handel en om zich op die wijze

---

[1]) Het verslag van J. Hunt is medegedeeld in het werk van H. Keppel: Tochten naar Borneo van Jacob Brooke, thans gevestigd te Sarawak en van Britsche oorlogschepen tot demping der zeerooverij. Amsterdam, 1846.

„schadeloos te stellen." Hun gedrag, zooals wij hier verhaald hebben, bracht bij de eilanders het Europeesch karakter overal in minachting, en hunne zeerooverijen waren een eigenaardige wedervergelding."

Tegeningenomenheid van vreemdelingen doet hier volstrekt niet te kort aan de historische waarheid. Na Hunt en Crawfurd getuigden twee Indische hoofdambtenaren, de hoofd-inspecteur van finantiën van de Graaff en de inspecteur Meylan, wien in 1820 een zending naar de Molukken werd opgedragen, in denzelfden zin over den invloed en de uitwerking van het specerijmonopolie, aan welke getuigenis de heer Kniphorst terecht groot gewicht hecht [1]). Trouwens niemand, die ernstig gedacht heeft over het verleden van Indie en over de dwalingen der Nederlandsche overheersching, kan zich losmaken van de overtuiging dat de zeeroof er zich eerst onder het monopolie der Compagnie schromelijk ontwikkeld heeft. „Toen," zeide eenmaal de heer van Hoëvell in ons parlement, „toen voor het eerst de vlag van Europa in den Archipel verscheen, kende men daar nog bijna geen zeeroof, althans, niet wat wij onder zeeroof verstaan. Er was een levendige handel; er waren beroemde handelsteden, waarvan de inboorling thans nog in zijne overleveringen en legenden, met hoogmoed, maar tevens met weemoed spreekt. Ik herinner u Malakka, Atjin, Palembang, Bantam, en welke al niet meer! Maar toen wij kwamen met ons monopoliestelsel, was in weinige jaren de handel in den Archipel vernietigd. De oorzaak daarvan aan te toonen, zou ons te ver leiden, maar het feit is niet te loochenen: door ons monopoliestelsel verdween weldra de inlandsche handel. Zeelieden en handelaren worden niet plotseling in landbouwers of industriëlen herschapen. Waartoe namen derhalve die zeelieden en handelaren, door den nood gedwongen, hunne toevlucht? Tot den zeeroof! En hoe meer wij ons monopoliestelsel uitbreidden, hoe meer wij in den Archipel leefden en werkten, des te meer nam die zeeroof toe. Zoo is die eilanden-wereld eindelijk gekomen in den toestand, waarin zij zich thans bevindt [2])."

---

[1]) Het rapport van de heeren van de Graaff en Meylan is opgenomen in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, 18e jaargang, eerste deel.

[2]) Parlementaire redevoeringen over koloniale belangen, I, 1849—1854, bl. 7.

't Zij ons geoorloofd hier nog aan te halen de conclusie eener studie over Nederlandsch Indie onder de Oost-Indische Compagnie, waarin de zeeroof mede aan de ware oorzaken wordt getoetst:

„..... De schitterende en veel belovende toekomst der Maleische en Boegische volkstammen was geheel gefnuikt. Hun koloniseerend vermogen was gegrond op vrijen, onbelemmerden handel. Toen de Compagnie dien in haar belang monopoliseerde, moest hunne veerkracht, die niet absoluut was te bedwingen, een anderen uitweg zoeken. Er werd hun geen keus gelaten. Zij werden menschen- en zeeroovers. Zeeroof was voorheen eene zeldzaamheid en breidde zich eerst onder het monopolie der Compagnie uit. Malakka, Atjin, Palembang, Pontianak, Bantam, Makassar zouden onmogelijk dien hoogen trap van vertier hebben bereikt, welken de Nederlanders er aantroffen, indien de zee niet vrij ware geweest. Het voorbeeld der Compagnie, die met geweld de goederen der ingezetenen buit verklaarde, het gedrag harer dienaren, die het gezag misbruikten om hun gouddorst te verzadigen, was op zich zelf voldoende om het begrip van het „mijn en dijn" te verduisteren en geweld op kleiner schaal uit het groote geweld te broeien. Ook is de meening niet ongegrond, dat de zeerooverijen der Maleiers eigenaardige wedervergeldingen waren. De honger dwong hen er veelzins toe. De wijze, waarop de Compagnie de bemanning harer schepen vond, was bovendien niet weinig geschikt om de onrustige zeebevolking te vermeerderen. Overigens, moedigde zij rechtstreeks den menschen- en zeeroof aan, door op Bali en Celebes den slavenhandel te bevorderen. Reeds bij het contract van 1667, dwong Speelman den koning en de vassallen van Makassar, aan de Compagnie te leveren 1000 jonge, gezonde, volwassen slaven en slavinnen. Sedert dien tijd waren de slaven, vooral de schoone slavinnen van Celebes, het meest gezocht op de Bataviasche markt. Banda moest aanhoudend van nieuwe slaven worden voorzien, omdat er steeds voortvluchtigen waren. Celebes, Boeton, Sumbawa, Bima, Bali, meer andere eilanden, waren de tooneelen van de rampzaligste bedrijven. Tot gouverneurs en predikanten lieten zich te Makassar met den menschenhandel in. Meest al' Compagnies-dienaren hadden in hunne huizen blokken, waari zij de van Makassaarsche en Boegische kooplieden ingekocht slaven opsloten, totdat zij ingescheept werden voor de groot markt te Batavia. De overvoer geschiedde met kleine vaartuigen

van 8 tot 10 lasten, waarin somtijds tot honderd en honderd vijftig menschen, de mannen twee aan twee geketend, gedrongen werden. Te Batavia werden zij van huis tot huis ter verkoop rond gevoerd of bij den slavenhandelaar ten toon gesteld. De levende koopwaar had spoedig aftrek. Alleen de ziekelijke bleven over en werden ten lange laatst in openbare veiling verkocht. Uit Màkassar was geregelde aanvoer; van Bali, door Chineezen geëxploiteerd, werden jaarlijks duizenden slaven op Java en te Batavia aangebracht. De geschiedenis der slavernij heeft algemeen aangetoond, dat, zonder gestadige versche aanvoeren, het getal der slaven spoedig afneemt, in weerwil dat de kinderen, uit slavinnen geboren, den staat der moeders volgen. De belangrijkheid van den slavenhandel in den Archipel, spreekt dus voldoende uit het feit, dat in het begin dezer eeuw, op Java nog 27,142 slaven waren, 18,972 te Batavia en omstreken, 4,488 in de afdeeling Samarang en 3,682 te Soerabaja.

„Al deze oorzaken werkten zamen om den zeeroof eene geduchte uitgebreidheid te doen verkrijgen. De tijdgenooten gewagen er van als van een plaag, die de Compagnie onmachtig was te beteugelen en waarmede zij gewoon was te leven. Tot voor Batavia werden schepen aangevallen. Feitelijk, had de Compagnie opgehouden, zoowel te water als te land, de plichten der souvereiniteit te vervullen, op het oogenblik, dat zij als 't ware eene soort van legitimiteit had verkregen. Hare welvaart-verwoestende handelspolitiek leidde tot de ergste bandeloosheid [1])."

Gelukkig kan men onze tegenwoordige koloniale politiek niet meer van medeplichtigheid met den zeeroof beschuldigen. Integendeel, zijn onze belangen zoowel als onze inzichten volkomen in strijd met dit bedrijf. Slavernij en pandelingschap, de voorname prikkels tot menschenroof, worden met hand en tand tegengegaan. Vrije industrie en handel wordt overal door ons bestuur beschermd en bevorderd en men behoeft slechts een der hedendaagsche contracten, met de zelfstandige vorsten van den Archipel gesloten, te vergelijken met die, welke in het bekende werk van Valentijn voorkomen, om zich te overtuigen dat ons streven overeenkomt met de grondbeginselen der beschaving en onze invloed werkzaam is om die beginselen te doen zegevieren. Vaak worden de bedoelingen der Nederlandsch-In-

[1]) Van Soest, Geschiedenis van het kultuurstelsel, I, blz. 81.

dische regeering door inlandsche vorsten en volken miskend en, nu zij allen wil helpen om langs geoorloofde wegen hunne welvaart te verhoogen, ondervindt men wel eens de teleurstellende tegenstribbeling van hen, die in de eerste en voornaamste plaats baat moeten vinden bij de vrede- en ordelievende eischen van onze hedendaagsche koloniale staatkunde. Het verschijnsel is niet ongewoon en ook dikwerf verklaard. De heer Kniphorst doet op zijn beurt uitkomen dat indien eenmaal door de omstandigheden een slechte plooi is gegeven aan het volkskarakter, het lang duurt eer het kwaad ophoudt, ook al zijn de omstandigheden geheel veranderd. Vandaar dat van zeevarenden uit den Indischen Archipel nog altijd kan vermeld worden, dat zij, ofschoon geen eigenlijke zeeroovers van beroep, toch nu en dan van de gelegenheid partij trekken om prauwen of kleine handelschepen uit te plunderen en dat onder de maritieme bevolking dergelijke bedrijven nog niet algemeen verafschuwd worden [1]).

Zeerooverijen, zooals die welke hierboven vermeld werden, tot langs de kusten van Java, zijn echter geen groot, algemeen euvel meer voor de handelsbeweging. Men kan ze vergelijken met brutale diefstallen, welke, in weerwil eener waakzame politie, toch nog wel eens in de meest beschaafde landen voorkomen. Voor de zee is waar wat van de politie te land is gezegd. Absolute veiligheid is niet te geven en niemand kan instaan dat er geen misdrijven meer gepleegd zullen worden. Wanneer geen euveldaden ongestraft blijven, moet men erkennen dat het bestuur aan alle rechtmatige eischen van veiligheid voldoet. Hoe dit zij, het is er echter verre van dat de Indische Archipel

---

[1]) In de officieele berichten wordt gezegd, dat genoegzaam al de voor 1875 vermelde gevallen gereedelijk doen denken aan de zoogenaamde zeedieverijen en strand- of kustroof, voornamelijk gepleegd door inlandsche vaartuigen die van vischvangst hun hoofdbedrijf maken; maar die zich, waar zij de kans schoon zien, ook niet ontzien zwakker bemande of ongewapende prauwen te berooven, en die zelfs, wanneer zij in grooten getale vereenigd zijn, zich somwijlen verstouten vaartuigen van grooter charter aan te vallen. Elders wordt in die berichten geconstateerd, dat, zoolang de visschers, zooals herhaaldelijk het geval bleek te zijn, door vrees gedreven, de roovers tijdig verwittigen van de nabijheid van een stoomer of opzettelijk onvolledige en dikwijls verkeerde inlichtingen geven, het steeds uiterst moeielijk zal zijn, rooverijen op kleine schaal tegen te gaan.

voor goed verlost zou zijn van de ondernemingen van zeeroovers van beroep, die op gegeven oogenblikken als ware roofbenden in de vaarwaters verschijnen en, eerst na een ruimen buit te hebben gemaakt, in hunne schuilhoeken verdwijnen. Men moge met de officiëele berichten aannemen, dat de verschijning van dit slacht van zeeroovers sedert betrekkelijk geruimen tijd onder de zeldzaamheden behoort; stoute ondernemingen van hunnen kant, zooals die van 1862, mogen sedert niet meer plaats gevonden hebben, toch kan men niet gerust wezen, dat zij zich niet meer in voor kleine handelsschepen geduchte smaldeelen zullen vertoonen in onze vaarwaters.

De expeditie der zeeroovers van 1862, ofschoon niet getuchtigd door onze oorlogschepen, had zich toch niet te beroemen op een volledig succes. Zij werd grootendeels verijdeld door de Sarawaksche stoomboot Rainbow en door Spaansche oorlogstoomers, vóór de roovers zich veilig in hunne nesten met hun prooi konden verheugen. De ongunstige afloop van deze onderneming, in verband met vroegere en latere tuchtigingen van Spaansche zijde, zal hun waarschijnlijk omzichtiger hebben gemaakt; aan een besluit van hunne zijde om hun verblijf voor goed op te geven valt in de verste verte niet te denken. Dat overigens de Spanjaarden te Manilla den zeeroof niet onverschillig aanzien — hoezeer hun koloniaal bestuur in andere opzichten te wenschen overlaat — zal niemand beweren na hetgeen de heer Kniphorst over de verrichtingen hunner zeemacht in de nabijheid der Philippijnen mededeelt. Wij bepalen ons tot een enkele episode door den heer Kniphorst ontleend aan een Franschen schrijver [1]).

Na een tienjarig verblijf in Manilla, wenschte de heer Plauchut, alvorens de Philippijnen vaarwel te zeggen, het eiland Magindanao te bezoeken. Een Spaansche schoener, de Nuestra senora de la Merced, bood hem de gelegenheid om den tocht te maken. De kapitein van dit vaartuig, Perpetuo Illustre genaamd, was evenals de verdere bemanning, die maar uit zestien koppen bestond, een Tagallees van geboorte. Hoezeer te Manilla dagelijks berichten vernomen werden, dat zich weder meer dan ooit zeeroovers in de Philippijnsche vaarwaters vertoonden, wilde de

[1]) Edmond Plauchut, L'Archipel des Philippines et la piraterie, récit de mœurs et de voyage. Revue des Deux-Mondes, 15 juin 1869.

kapitein toch niet — in het vooruitzicht dat de regeering een oorlogschip ter beteugeling van de zeeroovers zoude uitzenden — zijne reis uitstellen, en ging naar Batuan onder zeil.

Aanvankelijk liet zich alles goed aanzien. Reeds had men bijna zonder eenig ongeval het doel der reis bereikt, toen de schoener, door ongunstig weer overvallen en door nachtelijke duisternis misleid, het ongeluk had nabij de kust van Magindanao, niet ver van Batuan, op een zandbank te loopen en vast te blijven zitten. De kapitein, die blijkbaar zeer goed het hachelijke van zijne positie inzag, nam dadelijk maatregelen, niet zoozeer om zijn schip weder in diep water te brengen — waartoe in elk geval de tijd van hoog water moest worden afgewacht — maar om de Moros (zooals in Manilla de zeeroovers worden genoemd), die hij zeker was zoodra het daglicht aanbrak, in zwermen op het vaartuig in zijn hopeloozen toestand te zullen zien afkomen, behoorlijk en goed voorbereid te kunnen ontvangen.

Die voorzorgen bleken spoedig niet onnoodig te wezen. Nog vóór dat het goed licht was, hoorde men reeds op den wal het sein geven om te verzamelen. De schoener intusschen, die alle zeilen had laten bijstaan, geraakte bij het doorkomen van een stevige landbries, en geholpen door den vloed, die inmiddels ook was ingevallen, weder spoediger in diep water dan men had durven hopen, en daardoor ook weder onder zeil; echter niet zóó spoedig dat het de zeeroovers den lust en den moed benam om met een viertal zeer groote panco's (rooversprauwen), ieder bemand met 30 roeiers, op den schoener jacht te maken.

Ongelukkig werd de landwind, die aanvankelijk het vaartuig uit zijne netelige positie had geholpen, van oogenblik tot oogenblik al flauwer en flauwer, om eindelijk, als gewoonlijk in de tropen, geheel weg te sterven en voor bladstilte plaats te maken. Hierdoor wonnen de vier rooversprauwen, die nog door meerderen gevolgd werden, sterk op den schoener. Zoodra bij Perpetuo hieromtrent geen onzekerheid meer overbleef, liet hij eenige zijner manschappen kleeden in witte broeken en vesten, om daardoor de aanvallers in den waan te brengen dat zij met een Europeesch vaartuig te doen hadden en hen daardoor zoo m gelijk nog van hun voornemen te doen terugkomen.

Toen echter ook die hoop ijdel bleek, begon de wakkere k pitein het vuur op zijne vervolgers te openen, die dit niet onbean woord lieten. Deze vijandelijke demonstratie bracht al zeer wei

indruk te weeg. Immers, in plaats van de roovers te ontmoedigen, werd van hunne zijde de agressieve beweging met meer kracht voortgezet. Tot op een afstand van omstreeks duizend meters genaderd, had Perpetuo intusschen het geluk, met den karabijn van den heer Plauchut, een Moros in een der voorste prauwen te kwetsen. Wel verre dat de roovers zich ook hierdoor lieten afschrikken, scheen dit feit hen tot een algemeenen aanval te doen besluiten; althans, na een kort onderling beraad, roeiden de vier panco's met groote snelheid op den schoener aan, blijkbaar met het doel om al dadelijk tot een entering over te gaan.

Op dat inderdaad zeer hachelijk oogenblik, zag men eensklaps een stoomschip (de Constancia) den hoek van de baai omstoomen. De bevelhebber van dien bodem, die al zeer spoedig het gevaar begreep waarin de schoener verkeerde, stelde de opvarenden, door het doen van een los schot, al dadelijk op de hoogte van het aandeel, dat hij zich voorstelde in de zaak te nemen. „Nauwelijks een kwartier later," zegt de verhaler, „zagen wij een aangrijpend en vreeselijk tooneel voor onze oogen. Overal, tot zoover het oog reikte, zag men schier de geheele rooversmacht met den dood worstelen of trachten om het strand zoo mogelijk nog zwemmende te bereiken. De bevelhebber van de Constancia, sedert geruimen tijd met de zorg voor de veiligheid van de vaarwaters in die streken belast en door een treurige ervaring tot de overtuiging gekomen, dat deze ongelukkigen aan geene sommatie zouden willen gehoor geven, had het wreede besluit genomen om telkens als hij panco's op heeterdaad van zeeroof betrapte, die vaartuigen zonder vorm van proces onder door te stoomen. Onze aanvallers van daar straks, beangst voor een dergelijk lot en verzekerd daarbij allen te zullen omkomen, hadden in allerijl hunne zwakke vaartuigjes verlaten om te trachten nog door zwemmen een anders wissen dood te ontkomen. Maar hoe zij zich ook inspanden en hoe snel zij ook zwommen, de meesten zagen zich toch alras door de zooveel grootere snelheid van den oorlogstoomer achterhaald. Verdwaalden, door de deining van het stoomschip heen en weer geslingerd, en die zich nog in een ijdele poging afmatten! Het was een schrikwekkend tafereel, om ze daar zoo ontsteld, uitgeput en met door angst verwrongen gelaatstrekken, bij groepen in de golven te zien verdwijnen.

Eenigen door de scherpe kanten der wielen gewond, dwarlden vreeselijk verminkt nog enkele oogenblikken in het zog van het stoomschip rond, om spoedig en voor altijd in het bloedig schuim, een ontijdige rustplaats te vinden. Was het vrees of minachting? Geen enkele roover, die in dat uiterste oogenblik een bede slaakte of een kreet om genade deed hooren; niet één scheen de hulp in te roepen van hen, die op de sierlijke kampanje van den oorlogstoomer, onmeedoogend deze schrikwekkende verwoesting aanschouwden.

„Alleen de panco, waarin zich de datoe (aanvoerder) bevond, was niet omgeslagen. Reeds dadelijk op het verschijnen der Constancia, was hij zoo dicht mogelijk den schoener genaderd, om zich voor het onder doorstoomen van het stoomschip te vrijwaren. Hij had dan ook een zoodanige positie genomen, dat dit lot hem, vooreerst althans, niet beschoren kon worden, zonder ook den schoener in gevaar te brengen. Perpetuo had echter, in die positie, met het grootste gemak de bemanning van de panco kunnen mitrailleeren; maar deze overwinning ware hem al te gemakkelijk geweest, en onze moedige Tagallees wenschte een glorierijker zegepraal te behalen. Ik zocht hem nog van zijn ridderlijk doch gevaarlijk voornemen af te brengen, maar even goed had men een leeuw zijne prooi kunnen ontrukken.

„De sloep van den schoener werd in allereil te water gelaten, en slechts door een achttal zijner manschappen vergezeld, ging Perpetuo op de roovers af, die blijkbaar verstomd zijn stoutmoedig pogen aanstaarden. Vóór in de sloep staande, slechts gewapend met zijn lang Indisch mes, bood hij onversaagd zijne schier naakte borst als wit aan, waarop het roovershoofd in de prauw zijn lans wel langzaam, doch ook zooveel te zekerder richtte. Nog slechts eenige weinige riemslagen, en het wapen van het roovershoofd zal onvermijdelijk de borst van den moedigen Tagallees doorboren. Allen, die het schouwspel aanstaren, zien reeds in hunne verbeelding dat onvermijdelijk lot aan Perpetuo beschoren en roepen hem als om strijd toe om voor de overmacht te wijken; toen hij op eens een vervaarlijke sprong van de sloep in de prauw deed, en voor dat zijn vijand zich met het schild, dat hij in de linkerhand hield, had kunnen dekken, stak Perpetuo den datoe het lange mes tot aan het heft toe, in de keel. Een vreeselijke gil, die zich snel verloor in een dof gekerm, deed zich even hooren, en de beide vechters verdwenen daarop gezamenlijk in de golven.

„Het rooversvaartuig was te licht en daarbij te zwaar beladen om den geduchten schok, door den sprong van Perpetuo veroorzaakt, te kunnen verdragen. Het ranke vaartuig sloeg om en de zee werd andermaal overdekt met tal van ongelukkigen, die nu verder door de bemanning der sloep, door ze met de riemen op hunne hoofden en bloote lichamen te slaan, werden afgemaakt. Onze kapitein kwam intusschen, druipende van bloed en water, het ontzielde lichaam van zijn slachtoffer vastgeklemd houdende, weder boven. Terwijl hij nu zwemmende zijn boord weder trachtte te bereiken, hield Perpetuo niet op zijn slachtoffer te beleedigen, en mij toe te roepen dat zijne overblijfselen mij toebehoorden. Ik hielp hem om aan boord te komen, en op een enkel woord van mij, door zeker gevoel van medelijden bewogen, gaf hij bevel om hen, die nog rondzwommen, niet verder te slaan en in de sloep op te nemen. Zeven ongelukkigen werden op die wijze nog gered op het oogenblik dat zij voor altijd in de golven schenen te zullen verdwijnen. Wij lieten hen aan boord van de Constancia overbrengen, waar zij geneeskundig behandeld en hunne levensgeesten weder opgewekt werden. Misschien hadden wij edelmoediger gehandeld om ook hen met hunne makkers in de golven te laten omkomen, want een maand later werden zij toch veroordeeld om als zeeroovers doodgeschoten te worden."

Tusschen de uiterste bezittingen van Nederland in den Indischen Archipel en die der Spanjaarden in de Philippijnen leeft nog altijd een geheel onafhankelijke wereld van eilanders, welke ongeneigd zijn om bestendig op vredelievende wijze met hunne buren te verkeeren en met den zeeroof zoowel hun bestaan als hunne glorie vereenzelvigen. Het zijn de bewoners van den Soeloe Archipel, die, in drie hoofdgroepen: de zuidwestelijke, middel en noordoostelijke verdeeld, te samen minstens uit 136 groote en kleine eilanden bestaan. Tawi Tawi, Soeloe en Basilan zijn de voornaamste eilanden. Volgens van der Dungen Gronovius, die in 1848 de hoofdplaats Soog bezocht, is Soeloe het grootste en meest bevolkte eiland van den geheelen Archipel [1]). Het is verdeeld in vier districten: Tautsoeae, waarvan

---

[1]) Zie „Bijdrage tot de kennis van den Soeloeschen Archipel", door van der Dungen Gronovius, Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 12e jaargang, 2de deel.

Soog de hoofdplaats is, Parang met de hoofdsteden Parang en Meiban, Geetang met de hoofdplaats Boal. De gezamenlijke bevolking van het eiland Soeloe wordt geschat op 225,000 zielen, die in 63 negorijen verspreid over het eiland wonen.

Vóór de oorspronkelijke bewoners van den Soeloe Archipel den islam omhelsden, had reeds het hindoeïsme zijn invloed onder hen doen gelden, zooals duidelijk blijkt uit de vele hindoebeelden, die men er nog, vooral in de hoofdplaats Soog, aantreft. Spoedig nadat de islam was ingevoerd, stond de bevolking van die plaats als zeer vroom bekend en werd Soeloe door de meer oostelijke bewoners van den Archipel beschouwd als het oostelijk Mekka. Niet lang echter heeft het dien naam kunnen handhaven, en thans is die eeredienst geheel in verval, zoodat men kan aannemen dat het mohamedanisme er meer in naam dan in de daad bestaat. De bevolking heeft zich door de slavernij en den zeeroof zeer vermengd, zoodat het oorspronkelijk ras schier niet meer te herkennen valt.

De Sultan van Soeloe wordt geacht het gebied te voeren niet alleen over den Soeloe Archipel, maar buitendien over een groot gedeelte van de noordoostkust van Borneo, de oostkust van Palawan en de daar bezuiden gelegen eilanden, doch, gelijk in alle rooverstaten, is zijn gezag slechts nominaal. „Op Soeloe", zegt de heer van der Dungen, „is de regeeringsvorm veelhoofdig en bestaat uit den Sultan en een aantal datoe's in de roema bitjara bijeenvergaderd. De Sultan kan alleen niets bevelen of beslissen, zonder de leden van dezen raad vergaderd te hebben; zijne persoonlijke bevelen worden noch geacht noch opgevolgd. Alle zonen van vorige vorsten krijgen den titel van datoe. Alle inkomsten van het rijk worden onder de gezamenlijke leden der regeering verdeeld, en hij is verplicht zelfs in zijne overige behoeften te voorzien, door zijne slaven met handelsvaartuigen uit te zenden om iets voor hem te verdienen. De boeten die hij mocht opleggen, komen aan de roema bitjara, om evenals andere inkomsten gezamenlijk te worden verdeeld. Over de andere provinciën, eilanden en steden regeeren bijzondere datoe's, die voor hun leven tot die betrekking worden benoemd en l plichtig zijn aan de roema bitjara, waarvan zij de bevelen n ten opvolgen.

„De oendang-oendang of het Maleische wetboek is bij l niet bekend. De wetten van den Koran worden nimmer do

hen nagekomen. Willekeur is hun leus en de macht, die het aanzijn hunner slaven hen geeft, de regel hunner handelingen en daden. Overigens is ieder heer en meester. Hij, die het vermogen heeft om zich een slaaf aan te schaffen, kan deze naar zijn goeddunken vermoorden, en noch Sultan noch datoe kan hem hierin hinderlijk zijn of hem beletten van zijne wapenen gebruik te maken, om daarmede de eersten de besten om het leven te brengen, iets waartegen geen andere bescherming bestaat dan zich te doen begeleiden door een aantal goed gewapende volgelingen. Niets beschermd den eigendom der bijzondere personen; de kinderen worden zelfs op helderen dag geroofd en weggevoerd. Ook om dit tegen te gaan is de regeering niet bij machte. Zij heeft echter een uitgebreide macht over de geheele bevolking zoodra het de verdediging van het geheele land betreft. De minste weigering wordt door haar streng gestraft, met verbeurdverklaring van persoon en eigendom. Soms ook is de bevolking verplicht kosteloos voor de regeering deel te nemen aan de aanvallen en strooptochten die de roema bitjara goed mocht vinden te bevelen.

„Om zich zelf persoonlijke plaatselijke veiligheid te verzekeren, heeft de roema bitjara goedgevonden op de hoofdplaats vier forten te bouwen, die mede door de bevolking kosteloos zijn aangelegd. Deze forten zijn gemaakt van dikke hooge palissaden; de borstweringen zijn aan den binnenkant aangevuld met koraalsteenen, ter dikte van ongeveer drie vademen, ter hoogte van ongeveer dertig voeten en wel bezet met metaal geschut aan den zeekant. Men vermoed echter dat al deze forten aan de landzijde ontbloot zijn van verdedigingsmiddelen. De regeering is in het bezit van een groot aantal ijzeren stukken van groot kaliber, doch daar ze zonder rolpaarden zijn, kan men ze dus niet tot verdediging aanwenden.

„De voornaamste macht van den Sultan en van de datoe's bestaat voornamelijk uit hunne eigene slaven, die zij van de rooversvaartuigen hebben gekregen of gekocht, en deze maken de groote massa uit van de bevolking die de hoofdplaats en ook de binnenlanden van het eiland bewoont.

„De regeering ontvangt aan inkomende rechten 5 pCt. van alle goederen, die door de schepen aangebracht en op Soeloe verkocht worden. Van de Chineesche jonken vorderen zij eene recognitie van 6000 tot 8000 Spaansche matten voor iedere

jonk, hetgeen bij aankomst van iedere prauw vooruit betaald wordt. Behalve deze belasting zijn deze nog verplicht eene som te voldoen voor het innemen van nieuwe masten en rijke geschenken aan al de leden der regeering, bij het openen van den handel op te brengen."

De sedert, uit verhooren van aan de Soeloesche zeeroovers ontsnapte gevangenen, vernomen bijzonderheden geven de overtuiging, dat de toestand van den Archipel geen verandering heeft ondergaan. Steeds leeft de Sultan van Soeloe in de beste verstandhouding met de hoofden der verschillende roovers-vestingen, welke nog in menigte in zijn gebied, en zelfs op het eiland Soeloe worden aangetroffen. Steeds mag men aannemen, dat de roovers wanneer zij zich weer mochten willen vertoonen, niet alleen van de ondersteuning van de Soeloesche eilanders, maar zelfs van die der kustbewoners van het noordoostelijk en noordwestelijk gedeelte van Borneo kunnen verzekerd wezen. Alleen blijkt dat de herhaalde tuchtigingen door Spanje in de laatste jaren, aan de tot het gebied van den Sultan van Soeloe behoorende eilanders toegediend, een niet te miskennen gunstigen invloed hebben gehad; maar tevens blijkt, dat de verstandhouding nu meer bedekt plaats heeft en de Sultan de uitrusting der rooversvloten niet dan oogluikend toestaat, hetgeen toch niet belet dat hij als vorst bij terugkomst van die vloten, nog steeds een hommagegift in goederen en slaven blijft eischen en ontvangen. Trouwens, met de wetenschap dat zijn werkelijk gezag niet veel verder reikt dan dat van een gewoon datoe, zou het ijdel zijn van hem te verwachten, dat hij, zonder bijstand van een Europeesche macht, den zeeroof afdoende zal tegengaan, gesteld, men zou hem al kunnen overtuigen dat zulks zijn belang medebrengt. Zoolang de zeden en gewoonten der bewoners van den Soeloe Archipel zich niet wijzigen, zoolang er den arbeid door slaven geschiedt en de machthebbenden door menschenroof in eer en aanzien rijzen, is zelfs van harde, periodiek vernieuwde tuchtigingen geen duurzaam heil te verwachten. Men zal er steeds blijven haken naar het gelief koosde bedrijf, zich eenigen tijd stil houden uit vrees voor de kruisstoomers; doch wanneer de waakzaamheid verslapt, zal het oude instinct weder naar de zee drijven om op rooftocht uit te gaan.

De heer Kniphorst is nog niet aan het einde zijner taak genaderd, die hij waarschijnlijk zal besluiten met de opsommin

der middelen welke, naar zijne meening, moeten gebezigd worden om den zeeroof voor goed in den Indischen Archipel te fnuiken. Wij zien de voortzetting en het slot zijner beschouwingen met belangstelling te gemoet vóór wij van onze zijde ook die middelen bespreken; doch nu reeds vestigen wij de aandacht op den kloeken, echt mannelijken geest, welke zijne studie van den zeeroof bezield en waaruit reeds behartigenswaardige gevolgtrekkingen kunnen gemaakt worden.

Het door hem beoogde doel is: „meerdere belangstelling op te wekken voor de volksstammen in den Oost-Indischen Archipel, welke, hoezeer niet overal zoo ontwikkeld als de bewoner van het zoozeer gewaardeerde Java, toch ook, onder de souvereiniteit van Nederland geplaatst, even zeer aanspraak hebben op de belangstelling, bescherming en ondersteuning van den souvereinen staat." Hetgeen de heer Kniphorst boven alles wenscht is, „om vooral in Nederland, het bewustzijn levendiger te doen ontwaken, dat het moederland in de laatste jaren, tengevolge van een nieuwe orde van zaken, ver beneden de dure, maar daarbij ook schoone roeping is gebleven, die het als koloniale mogendheid van den eersten rang in het verre Oosten heeft te vervullen, door zoo uitsluitend zijn aandacht aan het rijke en meer ontwikkelde Java te blijven schenken." In zijn oog, is het nog altijd „een opmerkelijk verschijnsel, dat daar, waar in ons land spraak is van uitbreiding van ons gezag in den Oost-Indischen Archipel, met andere woorden van het nakomen van een duren plicht, die Nederland als souverein te vervullen heeft, men bijna zeker kan zijn daarbij altijd de stereotypische uitdrukking te hooren: Laten wij oppassen en in Indië niet te veel hooi op de vork nemen." Zonder in het minst aan de waarde van zoodanig argument te kort te willen doen, zou hij er de opmerking aan willen toevoegen: maar laat ons ook niet al te huiverig zijn, om in het voor Nederland onschatbare Indië te doen hetgeen onze hand er vindt te doen, opdat niet de geschiedenis, eenmaal van onzen tijd zal hebben op te teekenen, dat het Nederland van de tweede helft der negentiende eeuw te klein is bevonden, om zijne positie als koloniale mogendheid, onder een nieuwe orde van zaken, naar behooren te handhaven."

De heer Kniphorst betreurt het, dat de plannen van een vorig minister van kolonien tot het oprichten van een departement

van algemeen bestuur voor de buitenbezittingen in Indië, zes jaren geleden, geen genade kon vinden bij de vertegenwoordiging in Nederland en hij schrijft het mislukken van die plannen almede toe aan miskenning van onze roeping buiten Java. Wij meenen dat hij zich hierin vergist; althans bij velen golden bezwaren, die niet licht mogen geteld worden, voornamelijk het bezwaar, dat een afzonderlijk departement een complicatie te meer zou worden in de reeds te zeer verwikkelde administratieve raderwerken in Indie én bijgevolg een flink bestuur der buitenbezittingen daarmede niet verkregen zou worden. Wij verwijzen overigens naar de beschouwingen die over dit vraagstuk in der tijd door ons zijn geleverd [1]).

Met meer recht zegt de heer Kniphorst: „hetgeen vooral schril en zeer pijnlijk aan 't licht is gekomen, is de zeer onvoldoende toestand, waarin onze maritieme middelen, als gevolg van het miskennen onzer roeping als souverein in den Oost-Indischen Archipel, nu zes jaren geleden, waren geraakt. Het is natuurlijk hier de plaats niet, om in beschouwingen te treden over de Atjehsche aangelegenheden, die in het jongste tijdvak, een alles overwegenden invloed op onze koloniale staatkunde hebben uitgeoefend; maar toch de vraag rijst onwillekeurig, of de strijd tegen dat rijk niet binnen aanmerkelijk beperkter grenzen had kunnen worden teruggebracht, indien onze maritieme strijdkrachten bij den aanvang geweest waren, hetgeen zij bij niet zeer zware inspanning, reeds bij het begin der tweede expeditie waren. Wat hiervan ook zij, de strijd tegen Atjeh heeft intusschen ook dit nog duidelijk aan 't licht doen komen — en bij de onzekerheid, die omtrent deze zeer gewichtige aangelegenheid in de Indische huishouding, ook zelfs nog in de laatste jaren heeft bestaan, is dit een niet genoeg te waardeeren voordeel — dat het in 1867 bij koninklijk besluit vastgestelde stelsel, 't welk sinds en ook thans nog de maritieme aangelegenheden van moederland en kolonien beheerscht, proefhoudend is gebleken en bewezen heeft die elasticiteit te bezitten, om met grond te kunnen verwachten, dat het onder alle omstandigheden aan de eischen van den Indischen dienst in den uitgestrekten Archipel, zal kunnen tegemoet komen."

---

[1]) Zie Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, „Het algemeen beheer der Buitenbezittingen," 1874, 1, blz. 448.

In weerwil van veel dat in ons land nog steeds getuigt van bekrompen opvatting onzer roeping in den Indischen Archipel, hoopt toch de heer Kniphorst, „dat de laatste zes jaren, in de annalen van Nederlandsch Oost-Indië met gulden letters zullen worden gegrift, als het begin van een nieuw tijdperk in onze koloniale geschiedenis, waarin Nederland, wij zouden haast zeggen, ondanks zich zelf, en als door de omstandigheden genoopt, voor het eerst weder na lange apathie, een krachtig bewijs heeft gegeven, dat het zijne positie als koloniale mogendheid, ten koste van wat ook, onder de nieuwe orde van zaken, die in de eerste plaats een vestiging op Sumatra's noordhoek noodzakelijk maakt, wil handhaven.

„Wel verre dan ook, dat wij met zoo velen, in den strijd tegen Atjeh, een ramp voor Nederland zouden zien, meenen wij daarin voor alles een niet genoeg te waardeeren uitdrukking te mogen opmerken, van het in Nederland ontwaken, van het bewustzijn der hooge roeping, die het als souverein in den uitgestrekten Oost-Indischen Archipel heeft te vervullen.

„En zij, die nog steeds door zekere sentimentaliteit geleid, meenen, dat de oorlog tegen het onbeschaafde, overmoedige en onhandelbare Atjeh, uit een humaan standpunt gezien, niet wel te rechtvaardigen is, wijzen wij, als eerste resultaat onzer vestiging op Sumatra's noordhoek, op het licht, dat daar, ten dienste van wereldhandel en scheepvaart is ontstoken. Dat licht toch, geplaatst op den op poeloe Bras opgerichten vuurtoren Willem III, aan de uiterste spits van Sumatra, en sinds de doorgraving van de landengte van Suez, tevens aan den ingang van een der voornaamste wegen voor den Indo-Europeeschen handel, gelegen, en daarom reeds lang als een eerste behoefte voor de groote scheepvaart, aan den souverein in den Oost-Indischen Archipel gevraagd, staat daar als een blijvend teeken, dat Nederland zijn standpunt in het Oosten met kracht wil handhaven, en dat eens, door de nakomelingschap, als zij vrij van alle persoonlijke inimiteiten, een onbevangen oordeel zal kunnen vellen over het jongste tijdvak, als het symbool van den vrede zal worden aangemerkt, waardoor de strijd, thans tegen het barbarisme gevoerd, niet alleen verklaard wordt, maar ook geheel gerechtvaardigd zal zijn."

't Is geheel overbodig nog iets te voegen bij deze schoone, gespierde taal.

Centraal Sumatra.

Van lieverlede breidt zich het Nederlandsch gezag over Sumatra uit. Terwijl het zich meer en meer consolideerde in de Lampongs, Benkoelen en ter Westkust, nam het van af Palembang, op de Ooskust, een vlucht, waarvan men in vorige jaren niet zou gedroomd hebben. Vooral sedert de contracten in 1858 met den Sultan van Siak en het tractaat in 1871, tot wijziging van dat van 1824, met Engeland gesloten, heeft zich ons bestuur zoowel intinsief als extensief doen gelden, en nu een Nederlandsche nederzetting te Atjeh is gevestigd, kan thans reeds beweerd worden, dat het Nederlandsch gezag zich als een gordel romdom het zestien maal grootere eiland dan het grondgebied van het moederland zoo nauw slingert, dat er schier niets meer tusschen zijne mazen kan ontsnappen. De werkzaamheid van ons bestuur op de Oostkust heeft vooral invloed gehad op de inlandsche stammen, die in Midden Sumatra nog zelfstandig leven. Die stammen, nadat hunne stamgenooten zich aan de Europeesche autoriteiten op de Westkust hadden onderworpen, wendden den steven oostwaarts en vonden daar een uitweg voor hunne handelsbelangen, waardoor zij langen tijd buiten aanraking bleven met ons gezag. Onze werkzaamheid op de Oostkust heeft hun in de laatste jaren doen zien dat onze macht nergens meer te ontwijken valt en buitendien hebben zij geleerd dat zij er beter aan toe zijn wanneer zij met onze supremati met onze ambtenaren te doen hebben dan met die van i landsche kuststaten, wier grillige handelingen hunne belange soms zeer benadeelden.

Terwijl de bevolking van Centraal Sumatra aldus meer en

meer tot het besef komt dat haar niets anders overblijft dan zich in den schoot van het Nederlandsch gezag te werpen en zij reeds vaak onze ambtenaren, hetzij op de Westkust hetzij op de Oostkust, in hare geschillen betrekt en als arbiters inroept, is ons bestuur meer in kennis geraakt met dit voorheen schier geheel onbekende binnenland, met de verschillende volkstammen die het bewonen en met de toestanden waarin zij verkeeren. De koloniale verslagen der vijf laatste jaren getuigen daarvan in klimmende mate. Niet ondienstig schijnt het daaruit een overzicht te geven, waaruit dan tevens de politieke toestand kan opgemaakt worden.

I.

De landschappen, welke tot Centraal Sumatra behooren, kan men gevoegelijk splitsen in eenige categoriën, die bepaald worden door de groote rivieren, in wier nabijheid zij gelegen zijn. Wanneer men de noordelijkste Battahlanden ter zijde laat en slechts de aandacht vestigt op dat gedeelte wat bezuiden het meer van Toba gelegen is, dan vindt men, in het stroomgebied der Panei- en Bilarivieren, tusschen de residentiën Tapanoeli (gouvernement van Sumatra's Westkust) en de afdeeling Siak en onderhoorigheden (residentie Sumatra's Oostkust), die aan de Nederlandsche souvereiniteit onderworpen Battahsche landen, omtrent welke in de laatste jaren herhaaldelijk quaestie is geweest of zij al dan niet onder geregeld Europeesch bestuur zouden komen, namelijk Silindong en aangrenzende landschappen, en voorts, iets zuidelijker de landschappen gewoonlijk onder de algemeene benaming Padang Lawas bekend, bij welke Sossah is te rangschikken, omdat het mede door Battah's wordt bewoond.

Silindong, Sigoempoelan, Pangaloean, Sigottom, Pangariboean en Silantom, zoomede een schaars bevolkte streek, zonder algemeenen naam tusschen Silindong en Sigoempoelan en tusschen Siboga en Silindong, bevatten een bevolking van ruim 30,000 zielen, verdeeld over 269 kampongs, waarvan het landschap Silindong er alleen 200 telt met 20,000 inwoners. Silantom is onbewoond. De bevolking van de eenige kampong waaruit dit landschap in vroegere jaren bestond, is thans verhuisd.

Silindong, Sigoempoelan, Pangaloean en Sigotten zijn schoone valleien, geheel met sawa's bedekt. De vallei van Silindong is de grootste (een uur gaans breed en drie uren gaans lang). In de drie overige landschappen vindt men aan de hellingen van het gebergte zeer goede koffiegronden. Het landschap Pangariboean is van minder beteekenis.

De gemeenschap is zeer gebrekkig en vindt plaats langs moeielijk begaanbare paden, die echter gezegd worden zonder groote moeite en kosten te kunnen veranderd worden in wegen die te paard zijn af te leggen. Karrenwegen zullen moeielijk te maken zijn, daar Siboga door verschillende hooge bergruggen van de Battahlanden gescheiden wordt.

De bevolking, hoe twistziek ook en ofschoon van menschenheten nog niet geheel afkeerig, is niet strijdhaftig; zij is onderworpen van aard, zelfs vreesachtig en niet moeielijk te besturen. Zij houdt zich met den landbouw bezig, bewerkt hare sawa's met veel zorg en legt zich toe op de veeteelt. Het aantal runderen is, vooral in Silindong en Sigoenpoelan, aanzienlijk; ook worden daar eenige paarden gefokt. Het ontbreekt den Battah's niet aan arbeidszin en zij zijn zelfs bedreven in het vervaardigen van kleedjes en het bewerken van koper.

Dank zij een tienjarigen zendingsarbeid breidt het christendom zich langzamerhand onder hen uit. Thans reeds bedraagt het aantal christenen ruim 600, die zich over 't algemeen wat zedelijkheid betreft, zeer gunstig onderscheiden van de Mohammedanen en heidenen. De beschavende invloed der zendelingen valt, naar het getuigenis van den resident van Tapanoeli, ook uit meerdere zachtheid van zeden, niet meer te loochenen. Hunne scholen worden door vele kinderen, ook door heidenen bezocht.

Aanhoudend zijn die landschappen ten prooi aan onderlinge oorlogen, die hoewel niet bloedig, toch land en volk in onrust houden en alle ontwikkeling en vooruitgang belemmeren.

De Padang Lawas zijn in drie hoofdlandschappen te onderscheiden, namelijk Broemoen, Padang Lawas en Dolog. Broemoen heet de landstreek langs de Batang Broemoen of Panei; tot Dolog behooren de staatjes gelegen aan de Bilarivier in haren bovenloop; Padang Lawas is dat gedeelte, hetwelk gelegen is tusschen Broemoen en Dolog. Elk landschap is weder verdeeld in een aantal zelfstandige staatjes, waarvan eenige uit een enkele kampong, doch de meeste uit een vereeniging van kam-

pongs bestaan. Zoo tellen de staatjes Oedjoeng Padang en Si Langé, volgens opgaaf der hoofden, respectievelijk 17 en 12 kampongs. Zij worden, bij gemis aan eenig overwegend centraal gezag, maar al te vaak door onderlinge twisten geteisterd, die de ontwikkeling van het land belemmeren en waarvan volksverloop soms het gevolg is. De geringe getalsterkte der bevolking in de binnenlanden is dan ook gedeeltelijk aan die onderlinge oorlogen te wijten, ook omdat in vroegere jaren de gevangen gemaakte personen als slaven naar den overwal werden uitgevoerd. Dit laatste heeft evenwel sedert onze vestiging ook op dit gedeelte der Oostkust geheel opgehouden.

Handel, landbouw en veeteelt zijn de hoofdmiddelen van bestaan. Padang Lawas moet vooral een aanzienlijken veestapel bezitten. Padie is voor alsnog de hoofdkultuur; de productie schijnt echter in enkele streken niet voldoende voor de behoefte, zoodat soms invoeren uit de afdeeling Laboean Batoe plaats hebben. Voor de teelt van koffie moeten bodem en klimaat uitnemend geschikt zijn.

De handelsbeweging met de afdeeling Laboean Batoe is in de laatste jaren reeds aanmerkelijk toegenomen en wordt zeer bevorderd door den uitgestrekten loop der Panei- en Bilarivieren, waarvan de eerste bijna de Mandhelingsche grenzen bereikt, en reeds van Pertibi en Binanga of groote prauwen bevaarbaar is. De uitvoer bestaat voornamelijk uit verschillende soorten van getah en rottan, was, ivoor, rhinoceroshoorns, karbouwen en runderen. Hetgeen van landbouwproducten wordt uitgevoerd, bepaalt zich tot een weinig kaneel en koffie. De invoerartikelen zijn: manufacturen, aarde-, ijzer- en koperwerk, rijst, padi, zout, kruid, lood, geweren en wapens.

Vóór 1843 hebben wij reeds eenige vestigingen gehad in de aan Tapanoeli grenzende Silindongsche landschappen. De herinnering aan die vestigingen, in verband met de tegenwoordige ordeloosheid, doet de bevolking van die landschappen haken naar ons bestuur. Meermalen verzochten de hoofden om de aanstelling van Europeesche ambtenaren in hun midden. Daarop is, in den laatsten tijd, ook door de Nederlandsche autoriteiten aangedrongen als het eenige middel om een eind te maken aan de voortdurende twisten tusschen de Battahsche hoofden, waaraan het bestuur van Tapanoeli niet vreemd kan blijven, zoowel wegens de nabijheid der Battahsche landschappen, als omdat

deze in vroeger tijd de Nederlandsche souvereiniteit erkend hebben.

In de Padang Lawas verlangen de hoofden en de bevolking mede sinds eenige jaren om onder Nederlandsch gezag te komen. Dat dit verlangen levendig blijft, bleek andermaal toen in den loop van 1874 de assistent-resident van Mandheling en Ankola al de landschappen der Padang Lawas tot aan de Tobalanden bezocht. Reeds werden bij die gelegenheid de hangende geschillen tusschen de landschappen en de kampongs onderling aan de uitspraak van dien ambtenaar onderworpen en met zijne beslissing werd overal genoegen genomen.

De regeering meende echter voor alsnog, vooral ook met het oog op den staat van zaken in Atjeh, niet te moeten toegeven aan den wensch der bevolking en den raad der autoriteiten. Groote voorzichtigheid werd harerzijds aanbevolen in de bemoeiingen met de Battahsche landschappen en tevens aangedrongen dat onze ambtenaren in Tapanoeli zich nimmer ongeroepen in de Battahsche twisten mengen en, waar hunne tusschenkomst onvermijdelijk is, daaraan een zoodanig karakter geven, dat die slechts als een welwillendheid tegenover de Battahsche hoofden en bevolking wordt beschouwd en niet als een daad van gezag, welke onvoorwaardelijk gehoorzaamheid eischt en, bij gebreke daarvan, geweldoefening ten gevolge hebben moet. (Koloniaal verslag van 1875.)

Toch legden in 1875 weder verschillende hoofden uit Silindong en Padang Lawas het verlangen aan den dag om onder gouvernementsgezag te worden geplaatst. Sommigen kwamen met hunne aanzoeken te Siboga (Sumatra's Westkust); anderen wendden zich tot den controleur van Laboean Batoe (Sumatra's Oostkust), toen deze in augustus 1875 een gedeelte van Padang Lawas bezocht. Op het vernemen van de komst van den regeerings-commissaris voor de invoering der nieuwe wetgeving ter Sumatra's Westkust, brachten eenige der bedoelde hoofden hunne wenschen ook bij dezen ter sprake. Doch weder werd het ontwijkend standpunt der regeering gehandhaafd. „Een beslissing," zegt het verslag van 1876, „omtrent het aan de verschillende aanzoeken te geven gevolg moest echter, met het oog op den staat van zaken in Atjeh, tot een gunstiger tijdstip verdaagd blijven. Mocht dus in onze verhouding tot die landschappen voor 's hands geen verandering worden gebracht, aan onze ambtenaren is ten taak gesteld om die verhouding bij voort-

during te doen dragen het karakter van goede nabuurschap, om welwillenden raad te geven waar die gevraagd werd, doch om zich volstrekt te onthouden van al zoodanige handelingen, die uitoefening van gezag ten grondslag zouden hebben."

Tot zoo ver de verhouding van ons gezag tegenover Silindong en Padang Lawas, in weerwil dat hetzelfde koloniaal verslag onmiddellijk op deze mededeeling laat volgen dat die landschappen „maar al te dikwerf het tooneel zijn van wanorde en regeeringloosheid."

II.

Van Padang Lawas en Sossah gaande, komt men aan de landschappen die gelegen zijn aan de boventakken der Rokkanrivier, lager, waar zij door Siaksch grondgebied stroomt, Tanah poeti geheeten. Aan de Rokkan Kanan, den noordelijksten der boventakken, zijn gelegen de landschappen Rantau Binoang of Temboesei, Kapenoean en Rembah of Rambah; elk onder hun eigen hoofden. Aan de Rokkan Kiri voeren gezag de Radja van Kotta Intan (Koenta) en die van Rokkan.

Het hoofd (jang die pertoean besar) van Rantau Binoang of Temboesei is, volgens de adat, de oudste en aanzienlijkste onder de bestuurders van de Rokkanlanden, maar bezit toch over geen hunner rechtstreeksch gezag. Het bestuur in de verschillende landschappen gaat over van vader op zoon; overigens bestaan, wat het erfrecht betreft, dezelfde bepalingen als in de Padangsche Bovenlanden; de nalatenschap gaat namelijk niet over op de eigen kinderen van den erflater, maar op die zijner oudste zuster. Terwijl in de landschappen aan de Rokkan Kanan de bevolking in soekoes verdeeld is, onder eigen hoofden die zelfstandig zekere rechtsmacht uitoefenen, schijnt in Kotta Intan en Rokkan (aan de Rokkan Kiri) het gezag der radja's alle denkbeeld van soekoebestuur verdrongen te hebben.

Het grondgebied van Temboesei bestaat uit twee deelen, van elkander gescheiden door het gebied van Kapenoean. Boven Kapenoean ligt het eigenlijke Temboesei; het beneden Kapenoean gelegen gedeelte is later in bezit genomen, en thans is de jang di pertoean dáár, in Rantau Binoang, gevestigd. Eigenlijk Temboesei telt verscheidene kampongs, Rantau Binoang slechts

ééne. De gezamenlijke bevolking, die voor vrij welvarend doorgaat, wordt geschat op 10000 zielen. Van uit Rantau Binoang wordt rechtstreeks handel gedreven op Singapore, voornamelijk in boschproducten. De landbouw, die meer bepaaldelijk in eigenlijk Temboesei het voornaamste middel van bestaan is, levert geen producten voor den uitvoer, hoewel, behalve padie, ook koffie en tabak worden verbouwd. De veestapel bestaat uit karbouwen, runderen, paarden en geiten. De bevolking van Rembah wordt geschat bijna evenveel te bedragen als die van Rantau Binoang met Temboesei; die van Kapenoean iets minder.

Langs de geheele, over een aanzienlijken afstand bevaarbare Rokkan Kanan is de grond vruchtbaar, langs de Rokkan Kiri wordt de scheepvaart door ondiepten bemoeielijkt en is het land er veel minder vruchtbaar en bebouwd. De landschappen Rokkan en Kotta Intan zijn dan ook zeer schaars bevolkt. Het laatstgenoemde bevat slechts twee kampongs: Kotta Intan (op inlandsche wijze versterkt) en Kotta Lama, beiden aan de Rokkanrivier gelegen en gezamenlijk niet meer dan 200 weerbare mannen tellende, die echter grootendeels verspreid wonen. De bevolking is er uiterst armoedig: wel leveren de bosschen een rijken schat van natuurlijke voortbrengselen op; maar de inzamelaars trekken daaruit slechts een sober bestaan ten gevolge van de drukkende monopolien der bestuurders. Deze laatsten, die de boschproducten rechtstreeks naar Singapore uitvoeren, maken daarentegen goede winsten. Om hun monopolie ongeschonden te bewaren, laten zij geen vreemde Oosterlingen toe.

Door Temboesei en Kapenoean werden in 1875 met het bestuur van Sumatra's Ooskust vriendschappelijke betrekkingen aangeknoopt. Het hoofd van eerstgenoemd landschap vaardigde daartoe een paar malen gezanten naar Bengkalis af, die bij hun tweede bezoek voorzien waren van volledige volmachten van hun radja om diens grondgebied te stellen onder Nederlandsch gezag. Onzerzijds werden eenige geschenken gewisseld en den gezanten werd beloofd dat te gelegener tijd een ambtenaar naar Temboesei zou worden gezonden om plaatselijk kennis te maken met den staat van zaken in hun land. Uit Kapenoean kwamen in 1875 mede gezanten tot den resident v Sumatra's Oostkust. De aanleiding daartoe moet gezocht worde in een bestaande vete tusschen den radja en zijn broeder. T jang di pertoean van Kapenoean, hoewel onafhankelijk van d

Sultan van Siak, had diens bemiddeling ingeroepen, waarop deze laatste een inlandsche schrijver derwaarts zond met brieven aan de twistende partijen. De schrijver bezocht de verschillende landschappen aan de Tanah poetirivier en keerde langs de Siakrivier terug. Hij werd overal door de vorsten en hoofden zeer goed ontvangen, en de meeste hunner gaven hem de verzekering, dat een nauwere aansluiting met het gouvernement hun niet onwelkom zou zijn. Ook beweerde hij dat het hem gelukt was de geschillen in der minne bij te leggen. Dit laatste beweren bleek onjuist te zijn. De gezanten verklaarden den resident van Sumatra's Oostkust dat de vete tusschen den radja en zijn broeder nog niet was bijgelegd, en om haar te beëindigen, riepen zij nu de tusschenkomst van het gouvernement in. Ook aan die gezanten werd de toezegging gedaan, dat te gelegener tijd een ambtenaar derwaarts zou worden gezonden om, zoo mogelijk, partijen te bevredigen.

Kotta Intan heeft in den laatsten tijd zekere vermaardheid gekregen, ten gevolge van de gebeurtenissen welke wij meenen hier eenigzins uitvoerig te moeten mededeelen.

In de laatste dagen van 1873 werd door den Sultan van Siak aan den heer F. W. H. von Hedemann en eenige andere ingezetenen van Batavia voor 75 jaren concessie verleend tot ontginning van tin en andere delfstoffen en tot het in kultuur brengen van woeste gronden in het stroomgebied der boven Siakrivier onder Tapong Kanan en Tapong Kiri.

Aanvankelijk was door den Sultan hieromtrent overeengekomen met een Chinees, die beweerde rijke afzettingen van stroomtinerts gevonden te hebben. De Chinees stelde zich in verbinding met de bedoelde ingezetenen te Batavia, en nadat de heer von Hedemann een plaatselijk onderzoek had ingesteld, werd door hem den 29 juni 1874 een nieuw contract met den Sultan aangegaan.

De Indische regeering aan wie het contract ter goedkeuring was aangeboden had tegen den vorm en den inhoud eenige bedenkingen, die haar aanleiding gaven om den resident van Sumatra's Oostkust aan te schrijven om slechts dan namens haar het contract te bekrachtigen, wanneer: 1°. daarin eenige door haar aangegeven wijzigingen waren gebracht; 2°. in het contract bleek van de medewerking der rijksgrooten; en 3°. behoorlijk was geconstateerd, dat tegen de overeenkomst geen bezwaren bestonden bij de gezagvoerende hoofden in dat gedeelte

der in de concessie begrepen landstreek, waarover de Sultan geen rechtstreeksch gezag had, maar dat tot de zoogenaamde onderhoorigheden van Siak behoorde.

Ter toelichting der laatste voorwaarde zij vermeld dat de Sultans van Siak slechts aan de voornaamste der Taponghoofden, de bandahara van Petapahan, een ambtszegel uitreiken. De overige bandahara's zijn die van Tandoen (Tebing Tinggi), Kasikan, Batoe Gadjah, Kabon, Kotta Renah en Aliantan (alle hoofden der Tapong Kiri). De Tapong Kanan is zeer weinig bevolkt; daar bevindt zich dan ook slechts een hoofd, de bandahara van de kampong Si Kedjang. De bewoners van de Tapong Kanan en Tapong Kiri vormen, wat hunne instellingen betreft, één geheel, en de algemeene belangen der bevolking zijn aan de gezamenlijke hoofden toevertrouwd.

Toen de stukken in Nederland ontvangen en onderzocht waren, nam het opperbestuur daaruit aanleiding om (in december 1874) aan de regeering eenige opmerkingen te maken over het bedenkelijke eener uitsluitende concessie, niet alleen tot het ontginnen van tinerts, maar ook tot het in kultuur brengen van woeste gronden over een zoo uitgestrekt terrein als het stroomgebied der boven-Siakrivier. Wel was het recht der inlandsche bevolking om gronden voor den landbouw in gebruik te nemen door de concessie gewaarborgd; maar andere Europeesche ondernemers waren dan toch uitgesloten, en dit zou, naar het voorkwam, tot ontevredenheid aanleiding kunnen geven, wanneer de lust om in Siak gronden te ontginnen mocht toenemen, en de Sultan en andere rechthebbenden zich alsdan verplicht zouden zien aanvragen af te wijzen. Overigens kon de vraag rijzen, of bij een zoo uitgestrekte concessie niet licht zou worden te kort gedaan aan de rechten van min of meer eigen gezag oefenende hoofden. Daar vermoedelijk de concessie, sedert de verzending der stukken uit Indie, reeds definitief verleend was, werd er bij het Indisch bestuur ernstig op aangedrongen, om op hare eventuëele uitvoering nauwkeurig toe te zien en te waken dat daaruit geen ongelegenheid ontstond.

Inmiddels was voldaan aan de voorwaarden, door de Indische regeering voor de goedkeuring van het contract gesteld, en werd dit den 30 december 1874 door den resident van Sumatra's Oostkust bekrachtigd. De gezagvoerende hoofden aan de Tapong Kanan en de Tapong Kiri hadden zonder eenig voor-

behoud hunne toestemming gegeven; maar alleen den Sultan verzocht om eenig aandeel in de inkomsten te verkrijgen, welke hij later aan de concessie ontleenen zou. Zoodanig aandeel is hun toegezegd. Bij het contract is de door de ondernemers op te brengen cijns bepaald op 4 pCt. van de jaarlijksche producten, of van hare waarde in geld, naar keuze van den Sultan, met dien verstande dat de Sultan nooit minder dan *f* 6000 's jaars ontvangen zal.

Na de onderteekening van het contract vertrok de heer von Hedemann onmiddellijk naar de bovenlanden van Siak, waar hij zich voorloopig vestigde te Batoe Gadja. Volgens zijne mededeelingen, liet de verstandhouding met de hoofden en de bevolking van de Tapongs niets te wenschen over; van sommige der aangrenzende onafhankelijke hoofden ontving hij vele betuigingen van vriendschap, andere schenen echter met naijver de toekomstige ontwikkeling der Tapongs gade te slaan, zoodat er zelfs vrees bestond voor verontrusting van de zijde van het aan Kotta Renah grenzende Goenoeng Melala. Hiervan is echter niets gekomen; maar de houding van den radja van het landschap Kotta Intan gaf aanleiding tot ernstige verwikkelingen en zelfs tot een kleine militaire expeditie.

Nauwelijks was dat hoofd bekend geworden met de door den Sultan van Siak gesloten transactie of hij liet een inval doen in de Tapong Kiri, bij welke gelegenheid de kampong Tebing Tinggi werd afgeloopen en het hoofd dier kampong, met nog een paar andere personen, om het leven kwam. Zelfs werd door Kotta Intan, ter vervanging van den gedoode, een ander hoofd over Tebing Tinggi aangesteld en later nog met geweld van de bevolking van Goenoeng Tinggi ingevorderd het bloedgeld voor een bij den inval in Tapong Kiri om het leven gekomen persoon uit Goenoeng Kandis (bovenlanden aan de Kamparrivier).

Een daarop gevolgde zending van een ambtenaar en een der rijksgrooten van Siak naar Kotta Intan had niet het gewenschte gevolg. Het bestuur van Sumatra's Oostkust liet toen aan den radja van dat landschap, die den titel voert van jang di pertoean besar, het voorstel doen om een gemachtigde naar Siak te zenden ter bespreking van zaken. Aan dit voorstel werd door den radja, die overigens geheel onder den invloed staat van zijn broeder — jang di pertoean Djoemadil Alam — niet voldaan.

Vroegere bestuurders van Kotta Intan waren aan het Siaksche

vorstenhuis verwant, en het schijnt dat zij daarvan, in tijden dat Siak machteloos was, meermalen gebruik hebben gemaakt om in die ver van de hoofdplaats Siak verwijderde streken gezag uit te oefenen. De tegenwoordige jang di pertoean was, waarschijnlijk door de begeerte om eenig deel te krijgen in de inkomsten die voor het inlandsch bestuur uit de tinexploitatie in de Tapongs konden voortvloeien, er toe verleid om de door zijne voorgangers tijdelijk geusurpeerde aanspraken op nieuw geldig te maken, en het bleek dat hij niet gezind was daarvan goedschiks af te zien.

Terwijl het gouvernement nog overwoog wat te doen, kwam in september 1875 de jang di pertoean Djoemadil Alam weder in de kampong Tebing Tinggi (Tandoen), en riep hij al de bandahara's in de Tapongs derwaarts op, hen met straf bedreigende voor het geval dat zij niet verschenen. De sultan van Siak, door zijn gemachtigde in de Tapongs van het gebeurde onderricht, vroeg nu aan den resident vergunning om zijn rijksbestierder met gewapend gevolg naar de bovenlanden te zenden, hetgeen hem werd toegestaan. Ook de controleur van Siak, de heer M. J. Honig, werd naar de Tapongs gezonden, met last het zijne te doen om de zaken, zoo mogelijk, tot een bevredigende oplossing te brengen.

Den 13 september kwam de Siaksche macht, bestaande uit den rijksbestierder, eenige soekoehoofden en een 300tal gewapenden, vergezeld van den controleur, te Batoe Gadja, waar men vernam dat de jang di pertoean Djoemadil Alam zich te Kassikan bevond, en daar een hoofd had aangesteld in plaats van den Siakschen bandahara, die met het grootste gedeelte der bevolking de vlucht had genomen. De controleur zond den jang di pertoean een brief, waarbij hij hem tot een ontmoeting uitnoodigde, maar ontving een ontwijkend antwoord. Weldra bleek het dat de indringer, na verscheidene dagen zoowel te Tebing Tinggi als te Kassikan, met een groot aantal volgelingen, ten koste der bevolking te hebben geleefd, met overhaasting naar Kotta Intan was teruggekeerd. Te Kassikan werd nu een versterking opgericht, waarin 40 Siakkers achterbleven. De overmacht keerde voorloopig naar Siak terug in afwachting van b slissing der regeering.

De regeering, met de nieuwe verwikkeling in wetenschap g steld, gelastte (october 1875) dat van Kotta Intan voldoenin

zou worden gevorderd voor het gepleegde vergrijp tegen de rechten van Siak, maar dat niets onbeproefd mocht worden gelaten om langs minnelijken weg het doel te bereiken. De controleur Honig begaf zich andermaal naar de bovenlanden (november 1875), om te trachten van uit Kassikan met Kotta Intan onderhandelingen aan te knoopen. Ten einde aan die onderhandelingen kracht bij te zetten, werd aan den controleur een militaire bedekking gegeven, bestaande uit een detachement van 50 man, aan het garnizoen in Deli ontleend. De controleur deed, zoowel vóór als na zijne aankomst in de Tapongs, het mogelijke om, hetzij met den feitelijken regent van Kotta Intan, hetzij met den jang di pertoean besar, te Kassikan of te Lindaij tot een ontmoeting te geraken, hun daarbij ten stelligste een veiligen heen- en terugtocht verzekerende.

Djoemadil Alam was intusschen naar het naburige (onafhankelijke) XII Kotta getogen naar een zijner vrienden, het (in februari 1876 overleden) hoofd van Goenong Malela Nan Bertoea, die aan de autoriteiten ter Sumatra's Westkust wel eens diensten had bewezen en zich in de onafhankelijke landschappen schijnt te hebben voorgedaan als een man, van wege ons bestuur met zeker gezag bekleed. De jang di pertoean meldde zich daarna te Fort de Kock aan als vorst van Kotta Intan en verzocht dat zijn geschil met den Sultan van Siak plaatselijk zou worden onderzocht door twee Europeesche ambtenaren (één van de West- en één van de Oostkust). Dat verzoek kon natuurlijk niet ingewilligd worden. De regeering gelastte de autoriteiten ter Sumatra's Westkust om zich van alle inmenging met deze zaak te blijven onthouden en om, bij nieuwe aanzoeken van de zijde van Kotta Intan, er zich eenvoudig toe te bepalen de belanghebbenden te verwijzen tot den controleur van Siak.

De jang di pertoean besar stond dus eenigen tijd alleen tegenover de aanzoeken van den controleur. Stoutweg en in ruwe vormen weigerde hij alle toenadering. Hij liet zelfs den controleur door diens zendelingen weten, dat hij geen brieven dacht te beantwoorden en dat wanneer de controleur zelf in Kotta Intan kwam, deze noch hem, noch zijn broeder aldaar zou ontmoeten.

De waardigheid van het gouvernement en de rechten van Siak eischten nu om Kotta Intan door kracht van wapenen tot zijn plicht te brengen. De reeds aanwezige troepenmacht werd

uit het garnizoen in Deli aangevuld tot de sterkte van een compagnie, die, met een paar mortieren, den 19 januari 1876 gelegerd was in de kampong Kassikan, werwaarts zich ook de Sultan van Siak begeven had met zijne rijksgrooten en een vrij talrijke inlandsche macht. De expeditionaire kolonne, waaronder eenige manschappen van de artillerie en eenig hospitaalpersoneel, bestond in haar geheel uit 4 officieren en 135 minderen, van welke laatsten 24 Europeanen en 111 inlanders.

Door den controleur Honig, aan wien de politieke leiding van den tocht was opgedragen werd, in overleg met den kolonne-kommandant, den kapitein der infanterie Barthelemy, besloten om zonder verwijl van Kassikan op te rukken. De marsch ging allereerst naar Lindaij, een Siaksche kampong die, waarschijnlijk uit vrees, nog al op de hand van Kotta Intan, en bij de nadering der troepen door de bevolking verlaten was. Van daar werd den 26sten tegen Kotta Intan opgetrokken en reeds spoedig kwam men voorbij een aan den grooten weg gelegen koeboe (versterking), welke blijkbaar pas ontruimd was. Nog dienzelfden dag drongen de troepen door tot aan de soengei Kepanassan en zij bereikten den volgenden dag de Rokkanrivier tegenover de kleine kampong Rantau Tenang. Nabij die kampong stonden een 60 à 70tal gewapenden verzameld, onder welke de beide hoofdpersonen, de jang di pertoean besar en zijn broeder, de van Fort de Fock teruggekeerde jang di pertoean Djoemadil Alam.

Toen de uitdagingskreten, welke deze lieden vooral tegen de Siakkers deden hooren, eenigzins bedaard waren, werd van over de rivier aan den jang di pertoean besar door den controleur mondeling medegedeeld, dat deze een brief voor hem had, dat hem geen leed zou geschieden indien hij een onderhoud wenschte en dat hij in elk geval een sampan te zenden had om den brief in ontvangst te doen nemen, waarna hem een behoorlijke tijd zou worden gelaten om zich te beraden. Het antwoord luidde telkens dat men nog beraadslaagde. Intusschen verminderde de troep van lieverlede en eindelijk zag men allen in de richting van de hoofdplaats Kotta Intan aftrekken. Hierop werd zoo spoedig mogelijk op inmiddels gereed gemaakte raketten en in van de overzijde gehaalde sampans de rivier door de hoofdmacht overgestoken en, na een vermoeiende marsch, nog dien eigen avond de hoofdplaats binnengerukt.

De kampong, die pas op nieuw ompaggerd en voor een inlandsche versterking in goeden staat van tegenweer was gebracht, was zoo goed als geheel verlaten. De jang di pertoean besar was, na zijn vertrek van Rantau Tenang, wel is waar te Kotta Intan teruggekeerd, doch had, naar men zeide, in overhaasting de wijk genomen naar Soenkoep. Den volgenden dag, 28 januari, kwam het detachement dat ter bewaking van de vivres aan de overzijde van Rantau Tenang was achtergebleven, mede te Kotta Intan aan. In den avond van den 29sten werd een poging ondernomen om den jang di pertoean besar te Soenkoep te overvallen, doch het inspannende van dezen nachtelijken tocht in een geheel onbekend terrein, waar bosschen en ladangs zich afwisselden, werd slecht beloond, daar het bleek dat de jang di pertoean zich niet te Soenkoep ophield. Men keerde dus naar Kotta Intan terug. Dienzelfden dag was van den radja van het aangrenzend staatje Rokkan de schriftelijke belofte ontvangen, dat hij zich van alle inmenging in de zaken van Kotta Intan onthouden zou.

Den 2 februari rukte de hoofdmacht langs Tenga — een verlaten kampong waarin nachtverblijf werd gehouden — naar kampong Baroe, de gewone verblijfplaats van den jang di pertoen Djoemadil Alam, waar den 5den een door den controleur uitgelokte ontmoeting plaats had met den radja van Rokkan (of Loeboe Badara), den volgenden dag gevolgd door een tweede samenkomst, waarbij hij op zich nam den gevluchten jang di pertoean besar, die op de grenzen van Rokkan verblijf hield, over te halen tot het vragen van een onderhoud met den controleur, en ook pogingen aan te wenden om de verblijfplaats van Djoemadil Alam te doen opsporen. De bemiddeling van Rokkan bleef echter vruchteloos; althans een paar dagen later berichte de radja dat het hem niet gelukt was den jang di pertoean besar tot andere inzichten te brengen. Ten opzichte van Djoemadil Alam werd door den radja van Rokkan niets gemeld.

Hiermede alle middelen tot vredelievende beëindiging der zaak uitgeput ziende, besloot de controleur, in overleg met den kolonne-kommandant, om, ter bestraffing van het gepleegd geweld en van de sedert door den jang di pertoean besar aangenomen houding, tot het vernielen der hoofdkampongs van Kotta Intan over te gaan, wat weldra geschiedde. Daar buiten de grenzen van Rokkan niet mocht worden geageerd en dus de voortvluch-

tige hoofden niet verder konden nagezet worden, werden de troepen vereenigd en had den 9den en 10den de terugmarsch naar Kassikan plaats. Na een paar dagen rust werd van uit die plaats in de Tapongs een kleine militaire vertooning gemaakt tot nadere bevestiging van het pas hersteld gezag van Siak. De expeditionaire kolonne is vervolgens weder naar Deli teruggekeerd, met uitzondering van een detachement, sterk 1 officier en 40 minderen, dat als observatiepost voorloopig te Kassikan is achtergebleven.

Hoewel de uitslag van den tocht niet volkomen aan het oogmerk heeft beantwoord, is het echter aan geen twijfel onderhevig, dat de ondergane tuchtiging, zoowel bij Kotta Intan als in de omliggende landschappen, de overtuiging zal hebben gevestigd, dat handelingen als die van genoemd staatje niet ongestraft blijven. In de Tapongs zijn de verlaten kampongs weder bevolkt geworden, en uit de algemeene medewerking zoowel van hoofden als minderen was op te merken, dat de bestraffing van Kotta Intan met genoegen gezien werd.

III.

Het stroomgebied van de Rokkanrivier wordt door dat van de Siakrivier gescheiden van het stroomgebied der Kamparrivier, wier boventakken weder Kampar Kanan en Kiri heeten. Aan het Siaksch grondgebied grenst het landschap V Kotta of Lima Kotta; verder liggen in het stroomgebied der Kampar de verschillende landschappen, die met de V Kotta, steeds onder de algemeene benaming van Kamparlanden zijn bekend geweest. Aan de monding dier rivier ligt het kuststaatje Poeloe Lawan, dat dikwijls ten onrechte ook Kampar wordt genoemd.

Van de Kamparlanden boven Poeloe Lawan is tot dus ver over 't algemeen weinig vernomen; alleen met Pangkalan Kotta Baroe, aan de Padangsche Bovenlanden grenzende, is het bestuur dier residentie herhaaldelijk in aanraking geweest, en o het zooeven genoemde landschap V Kotta heeft in den jongst tijd meer dan ooit te voren de aandacht getrokken.

Dit landschap is gelegen aan de Kampar Kanan en str zich aan beide oevers van de rivier uit. Omtrent het cijfer d

bevolking bestaan geen vertrouwbare gegevens: het moet echter, de geringe uitgestrektheid van het land in aanmerking genomen, vrij aanzienlijk zijn. Het bestuur is in handen van de hoofden der vijf voornaamste negorijen: Koewo, Loelo (ook Salok of Sallo genoemd), Bangkinan, Ajer tiris en Roembio (ook wel Rambio of Rembio geheeten), die te samen genoemd worden de datoe datoe nan lima, en die alle landszaken in onderling overleg moeten behandelen. In werkelijkheid berust het bestuur bij het volk zelf, dat over elke zaak van eenig belang moet geraadpleegd worden, en zich kenmerkt door onafhankelijkheidszin en afkeer van vreemden invloed.

De voorschriften van den Koran worden vrij nauwkeurig opgevolgd; het blijkt echter niet dat de geestelijken een grooten invloed op het bestuur uitoefenen. De handelaren, nachoda's, waaronder velen zijn die den tocht naar Mekka hebben volbracht, maken de meest invloedrijke klasse der bevolking uit en weten in den regel hunne inzichten op de volksvergaderingen ingang te doen vinden. De landbouw, ofschoon niet de hoofdbron van bestaan uitmakende, wordt gezegd op hooger trap van ontwikkeling te staan dan in Siak en Poeloe Lawan. De handel wordt gedreven met de Padangsche Bovenlanden, van waar voornamelijk rijst wordt aangevoerd, en met Singapore. Om met deze laatste plaats gemeenschap te houden, wordt zoowel van de Siak- als van de Kamparrivier gebruik gemaakt. De eerste handelsweg, die voor de scheepvaart veel beter gelegen is, heeft echter het bezwaar dat de goederen een dag reis over land moeten vervoerd worden om de afscheepplaats Pekan Baroe (Siak) te bereiken. Over 't algemeen moet in de V Kotta welvaart heerschen.

Met het rijk van Siak staat het landschap in zeker politiek verband, want hoewel de Sultan van Siak geenerlei gezag in de V Kotta kan uitoefenen, heeft die vorst echter, volgens oude instellingen, het recht om de datoe's nan lima op te roepen, ten einde over gemeenschappelijke belangen te beraadslagen. De tegenwoordige Sultan van Siak heeft van dit recht reeds eenmaal (in 1866) gebruik gemaakt, en op zijn oproeping zijn toen ook de hoofden der V Kotta te Pekan Baroe verschenen. Ook moeten zij zich jegens Siak verbonden hebben den handel met dat rijk zooveel mogelijk te bevorderen en de onder hen staande bevolking en handelaren te overreden hunnen handelsweg bij voor-

keur over Siak te nemen. Voor het nakomen dezer verplichtingen heeft de Sultan zich van zijn kant verbonden tot een jaarlijksche uitkeering van 100 dollars aan de hoofden der V Kotta.

De verhouding der V Kotta tot de mede aan de Kampar Kanan gelegen negorijen Kampar, Tambang en Taranhang is die van een machtigen tot een zwakken nabuur. Aangezien echter die plaatsen beneden de V Kotta liggen en dus de gemeenschap langs de rivier zouden kunnen bemoeielijken, is het gebruikelijk dat elke handelsprauw uit de V Kotta kleine huldegiften in natura aan de hoofden dier negorijen afgeeft. Met Poeloe Lawan hebben de V Kotta geen staatkundige betrekkingen. Daar het echter in de macht van de datoe's nan lima staat om de inkomsten van het bestuur van Poeloe Lawan belangrijk te benadeelen, door hun handelsweg uitsluitend langs de Siakrivier te nemen, tracht men daar steeds, door geschenken als anderszins, zich van hunne vriendschap te verzekeren.

Van verschillende Kamparsche landschappen of negorijen, die nabij de Padangsche Bovenlanden gelegen zijn, wordt echter gezegd dat zij onze souvereiniteit erkennen. Te Moeara Takoes in de XII Kotta werd reeds den 26 januari 1859, bij gelegenheid dat dit landschap bezocht werd door een commissie van inlandsche hoofden uit de Padangsche Bovenlanden, door niet minder dan vijftig negorijen de eed afgelegd van onderwerping en getrouwheid aan het gouvernement.

In de laatste jaren hebben de hoofden van Pangkallan Kotta Baroe herhaaldelijk aan onze autoriteiten ter Sumatra's Westkust doen blijken van hun verlangen om onder ons bestuur te komen, en eenige malen werd aan die autoriteiten verzekerd dat in de V Kotta een gelijke gezindheid bestond. Dit was namelijk vooreerst in 1872 bericht door den hoofddjaksa van Padang, die zich met de hoofden der V Kotta in aanraking gesteld had, en in 1874 door een bekend inlandsch handelaar, die, uit dit landschap naar de Padangsche Bovenlanden terugkeerende, een door de hoofden van Koewo, Loelo (Sallo) en Bangkinan onderteekenden brief medebracht, ten bewijze dat zij met onze ambtenaren betrekkingen wenschten aan te knoopen.

Met het oog op dit een en ander verzocht en verkreeg de gouverneur van Sumatra's Westkust in 1873 en 1874 machtiging van de Indische regeering om te gelegener tijd de bedoelde genoemde landschappen door een ambtenaar te doen bezoeken

In juli 1875 begaf zich dien ten gevolge de resident der Padangsche Bovenlanden allereerst naar Pangkallan Kotta Baroe. Van daar, namelijk uit Moeara Mahi, schreef hij gelijkluidende brieven aan de vijf hoofden der Lima Kotta, inhoudende dat zij, voor het geval zij een samenkomst met hem verlangden, zooals in den brief van 1874 was gevraagd, hen uitnoodigde naar Moeara te komen, en dat hij, wanneer zij hem daarna naar hunne kampongs wilden geleiden, die gaarne zou bezoeken.

Vóór zijn vertrek van Fort de Kock had de resident echter reeds een inlandsch hoofd naar de V Kotta gezonden om onderzoek te doen naar den geest der bevolking. Deze kwam, weinige uren nadat de brieven waren afgegaan, te Moeara Mahi, en berichtte dat de bevolking in het landschap toebereidselen maakte om zich met geweld te verzetten tegen de komst van den resident, van wien men vertelde dat hij, door 60 soldaten vergezeld, zonder verdere formaliteiten de V Kotta wilde binnentrekken. Intusschen waren de overbrèngers der vijf brieven doorgegaan en in de V Kotta goed ontvangen. De hoofden verklaarden over den inhoud gezamenlijk te moeten beraadslagen en daarom hun antwoord te zullen zenden. Te gelijk met de terugkomst der boodschappers gewerd den resident langs anderen weg de tijding dat de grenskampong Koewo werd versterkt. Hij zond op nieuw een brief, thans aan de vijf hoofden gezamenlijk, om hun mede te deelen, dat hij nog een paar dagen op hun antwoord wachten zou, maar naar de Padangsche bovenlanden zou terugkeeren als dan nog niets van hen vernomen was.

De brief werd naar Koewo gebracht, en de boodschapper keerde terug met de tijding dat hij de kampong werkelijk versterkt had gevonden. Het hoofd van Koewo in persoon was echter welgezind en liet zelfs, toen de twee dagen verstreken waren, den resident waarschuwen, dat in een samenkomst der vijf hoofden besloten was tot een aanval op Moeara Mahi. Om botsing te voorkomen, zette de resident zijne reis niet verder voort, maar verliet Moeara Mahi, waar trouwens van de ongunstige stemming in de V Kotta geen overlast werd ondervonden.

Een in dit landschap verspreid bericht, dat de resident zijn weg door de Tapongs (Siak) had genomen, om van daaruit binnen te dringen, had de hoofden der V Kotta zelfs op de Siaksche grenzen maatregelen van tegenweer doen nemen. Toen de tijding daarvan den resident van Sumatra's Oostkust bereikte, werd on-

middellijk de controleur van Siak naar de bovenlanden gezonden om, vergezeld van den rijksbestuurder en een gewapend gevolg, den stand van zaken op te nemen. Hun onderzoek leerde, dat de beweging inderdaad alleen ontstaan was naar aanleiding van de reis van den resident der Padangsche Bovenlanden, en dat de rust en kalmte in het landschap terugkeerden toen de zekerheid was verkregen dat van de reis was afgezien.

Het bleek al ras dat de bevolking der V Kotta was opgehitst door zekeren hadji Ismaël, die zich sedert uit de voeten gemaakt heeft; maar, op grond van berichten die van verschillende zijden ontvangen werden, is het der Indische regeering toch ook weinig twijfelachtig voorgekomen, dat omtrent de stemming in de V Kotta aan de autoriteiten ter Westkust minder juiste voorstellingen waren gegeven door inlanders, die, naar het schijnt, er op uit waren zich bij het bestuur verdienstelijk te maken door in de onafhankelijke landschappen te ijveren voor uitbreiding van ons gezag. Niet dat de hoofden in de V Kotta jegens het Nederlandsch gezag volstrekt vijandig waren; het tegendeel was in 1865 gebleken, toen zij bij een schriftelijke acte verklaard hadden zich te beschouwen als verbonden met Siak en, onder Siak, met het Nederlandsch-Indisch gouvernement. Maar zij waren wars van aanrakingen met de Westkust; dit was vroeger wel eens bespeurd, en wat omtrent hunne veranderde gezindheid gemeld was, schijnt niet gegrond te zijn geweest. Naar aanleiding hiervan zijn dan ook de autoriteiten ter Westkust aangeschreven om ten aanzien van de onafhankelijke Kamparlanden volstrekte onthouding van bemoeiingen te betrachten en te doen betrachten.

Aanvankelijk meende men dat er verband bestond tusschen de houding der V Kotta en die van Kotta Intan; maar dit vermoeden is gebleken onjuist te zijn. Toen tot krachtiger maatregelen tegen Kotta Intan besloten was, heeft de Sultan van Siak, om in de V Kotta geen ongerustheid te doen ontstaan, daarvan aan de datoe's nan lima bericht doen geven, en de stemming jegens Siak is bij hen voortdurend gunstig gebleven.

IV.

Zuidelijk van de Kamparlanden liggen de zoogenaamde Kwantan districten (Rantau Kwantan), omvattende de aan beide oevers der Kwantanrivier gelegen negorijen, van Siloeka stroomafwaarts tot daar waar de rivier, beneden Tjaranti, als Indragirivier het rijk van laatstgenoemden naam binnenstroomt.

De Kwantan districten bestaan uit vijf bondgenootschappen: Loeboe Ambatjang met 5, Loeboe Djambi met 7, Taloek of V Kotta met 6, Hinoeman of Inoeman met 3 negorijen en Tjaranti met slechts 1 negorij. Schier al deze negorijen (gemeenten die elk een zelfstandig bestuur hebben van vier panghoeloe's, de zoogenaamde datoe berampat) liggen aan de rivier; slechts een drietal bevinden zich (tot op 4 à 20 palen) landwaarts in. Voorbij Siloeka, vóór dat men Loeboe Ambatjang bereikt, wordt tusschen de grenzen der Padangsche Bovenlanden en die van de Rantau Kwantan nog een klein op zich zelf staand onafhankelijk gebied aangetroffen, met één aan den linker rivieroever gelegen kampong, Padang Tarab geheeten en, naar het schijnt, ontstaan door nederzettingen uit Doeriang Gedang en onderhoorigheden (gouvernements grondgebied), Rantau Kwantan, en andere streken.

Volgens de jongste inlichtingen, moet de bevolking in de Kwantan districten talrijker zijn dan gewoonlijk werd aangenomen en zou men die veilig kunnen schatten op 60 tot 70,000 zielen. Loeboe Djambi wordt gezegd het sterkst bevolkt te zijn, Loeboe Ambatjang en Taloek (of V Kotta) belangrijk minder (elk 15 tot 16,000 zielen); van de beide andere bondgenootschappen is het zielental kleiner.

De grond moet vrij vruchtbaar zijn. Langs de aangeslibte oevers, die telken jare overstroomd worden, wordt met goed gevolg de rijstkultuur gedreven, echter weinig op sawa's. De veestapel is zeer belangrijk en heeft tijdens en na de veeziekte van 1866—1868, die niet in deze streken was doorgedrongen, gestrekt om den geteisterden veestapel in de Padangsche Bovenlanden aan te vullen. Buitendien vindt een groot deel der bevolking een bestaan in den handel, die voornamelijk met de Oostkust, Riouw en Singapore gedreven wordt.

De rivier is tot Loeboe Ambatjang bevaarbaar voor zeil-

prauwen van 5 tot 10 kojangs; voor deze laatsten echter slechts bij gemiddelden waterstand. In de laatste twee of drie jaren moeten eenige Chineesche jonken de rivier tot Tjaranti zijn opgevaren. Voor den binnenlandschen handel worden gebezigd prauwen van 3 tot 5 kojangs, waarmede Loeboe Ambatjang ten allen tijde te bereiken is.

De arbeidsloonen voor koelies enz. moeten in de Kwantan districten zeer laag zijn: 10 tot 15 cent daags wordt door sommigen als voldoende opgegeven.

De in omloop zijnde munt bestaat hoofdzakelijk uit een zeker soort duiten, van welke er 18 de waarde hebben van 5 centen. Als zilvergeld zijn, behalve onze guldens, halve guldens en rijksdaalders voornamelijk dollars gewild, deze laatste zelfs tegen *f* 3. Verder geschieden de betalingen meestal in stofgoud.

Wat de algemeene veiligheid betreft, deze moet, door het aanwezen van veel slecht volk, onder andere weggeloopen dwangarbeiders, nog al te wenschen overlaten. Bij hoofden en minderen bestaat dan ook de gewoonte om steeds in gezelschap en niet anders dan gewapend te reizen.

De bevolking is van dezelfde afkomst als die der Padangsche Bovenlanden. Evenals daar is de adat kamanakan (de erfopvolging der zusterskinderen) in de Rantau Kwantan de grondslag der maatschappelijke instellingen.

Aan het hoofd van elk bondgenootschap staat een hoofd met den titel van orang sagadang sakotta, bij verkorting meestal orang gadang genoemd. Het geheel wordt geregeerd door den jang di pertoean nan Satie (ook jang di pertoean nan Pandak genaamd), tijdens den val van het rijk van Menangkabau, een der drie vorsten welke dat rijk bestuurden, waarvan de Kwatan districten de grenslanden uitmaakten. De orang's gadang, wier waardigheid erfelijk is, waren eertijds de tusschenpersonen tusschen den vorst en de hun ondergeschikte panghoeloe's (negorijbestuurders) en oorspronkelijk slechts weinig boven deze laatsten verheven. Ten gevolge eener vóór eenigen tijd in de inrichting van het bestuur gebrachte wijziging, die ten doel had een voor de belangen van het land schadelijke naijver tusschen de hoofden der bondgenootschappen onderling te voorkomen, treden deze echter niet meer persoonlijk bij de vorst op, maar worden zij, en te gelijk ook de panghoeloe's bij den jang di pertoean vertegenwoordigd door twee personen, d

niet uit de orang's gadang mogen worden gekozen. Deze twee personen genaamd Datoe Sireno en Angkoe Kali Radja, waarvan de eene meer bijzonder de wereldlijke, de andere meer bepaaldelijk de godsdienstzaken behartigt, zijn tegenwoordig de eigenlijke machthebbenden in de Rantau Kwantan.

De inlandsche hoofden, die in 1872 door den gouverneur van Sumatra's Westkust naar de Kwantan districten waren afgevaardigd om de komst voor te bereiden der bekende commissie voor de opneming der Kwantan-Indragirivier en tot onderzoek van de mogelijkheid om Centraal Sumatra met de Oostkust te verbinden, verzuimden, uit onbekendheid met de landsinstellingen, om zich in de eerste plaats tot Datoe Sireno en Angkoe Kali Radja te wenden, en van daar dat hun geen goede ontvangst te beurt viel en de commissie ook niet op een goed onthaal zou hebben mogen rekenen, indien zij niet ware gestaakt ten gevolge van het ontijdig overlijden van haren aanvoerder, den ingenieur de Greve.

Later bejegende de controleur van Sidjoendjoeng, de heer van Hoëvell, de bedoelde hoofden overeenkomstig hunne wettige aanspraken en toen veranderde de stemming zeer ten onze gunste. Datoe Sireno noodigde de controleur uit om naar Kwantan te komen, ten einde plaatselijk na te gaan wat in het belang der te zenden commissie zou kunnen worden gedaan. Aan die uitnoodiging kon geen gevolg worden gegeven en toen is Datoe Sireno, door den heer van Hoëvell begeleid, zijne opwachting komen maken bij den gouverneur te Padang en heeft hij bij die gelegenheid, uit naam van den jang di pertoean en de overige hoofden, het verzoek gedaan, dat de Kwantan districten onder Nederlandsch bestuur mochten worden gesteld.

Een ander blijk van de gunstige stemming in deze streken werd door den radja van Si Goentoer gegeven. Op aandrang van den resident der Padangsche Bovenlanden, gaf hij de vrijheid terug aan een Maleischen handelaar van Sidjoendjoeng, die, terwijl hij zich in het laatst van 1873 naar de Batang Haridistricten begeven had om handel te drijven, door bedoelde radja, op grond eener losse beschuldiging van diefstal, van zijne goederen beroofd en tot levenslange slavernij veroordeeld was geworden.

Men mag het er voor houden dat de Kwantan districten ook voor een vreedzame annexatie gewonnen zijn.

V.

Het zuidelijkste der nog niet onder ons bestuur gebrachte landschappen in Centraal Sumatra is Korintji, dat in vroegere eeuwen door Djambi overwonnen en beheerscht werd en ook nu nog door den Sultan van Djambi tot zijn gebied schijnt gerekend te worden, ofschoon hij gezegd wordt er feitelijk geen gezag meér uit te oefenen. Dit landschap telt, naar schatting, een bevolking van 150,000 tot 200,000 zielen. Zij is vrij arbeidzaam. Rust en veiligheid moeten slechts weinig te wenschen overlaten. Menschenroof of handel in slaven worden er niet geduld, echter zou het pandelinschap er zeer in zwang zijn. De voorname takken van bedrijf zijn landbouw, veeteelt en inzameling van boschproducten, doch de uitvoer wordt bemoeielijkt wegens gemis aan goede wegen door het omringende gebergte. Van daar dat rijst en vee in Korintji zeer goedkoop zijn. In de Djambische bovenlanden houden zich vele Korintjiers onledig met het zoeken naar goud, dat in den handel onder den naam van Korintjigoud doorgaat. De handel wordt hoofdzakelijk gedreven met Sumatra's Westkust, slechts voor een klein gedeelte met de Djambische bovenlanden.

Chineezen of andere vreemde Oosterlingen worden in Korintji niet aangetroffen; de bevolking is streng Mohammedaansch en jaarlijks gaan velen ter bedevaart naar Mekka. Het hoogste gezag berust bij een depati, in wiens familie de troonsopvolging erfelijk is.

Meer bijzonderheden omtrent Korintji schijnen bij het bestuur niet bekend te zijn. Het Aardrijkskundig Genootschap, dat thans daarheen een wetenschappelijke expeditie uitrust, heeft inderdaad de streek van Centraal Sumatra gekozen waar een dergelijke expeditie voor de wetenschap en zelfs voor ons bestuur nog van belang kan wezen.

In het koloniaal verslag van 1876 wordt als résumé van de officieele mededeelingen over de verhouding tusschen het gouvernement en de bevolking van Centraal Sumatra, gezegd: „Bijkans algemeen tot aansluiting aan het Nederlandsch gezag geneigd, ziet de bevolking in verscheidene landschappen reikhalzend naar ons bestuur uit, omdat zij daarvan alleen rust en

orde en welvaart verwacht. In het belang der aan zijn gezag onderworpen streken moet het gouvernement er natuurlijk prijs op stellen, dat in de naburige landschappen rust en orde en welvaart heerschen en de Nederlandsche invloed geëerbiedigd worde. Het zal dus noodig worden om in die landschappen op de meest eenvoudige wijze ons bestuur te vestigen, of weder te vestigen, want in Temboesie en in Padang Lawas — het is reeds opgemerkt — is vóór 1843 het Nederlandsch gezag reeds gevestigd geweest."

Voortreffelijk tot dus ver; doch nu komt de politiek van onthouding weder achter aan: „Al zijn thans de omstandigheden niet gunstig voor een uitbreiding onzer bestuurszaak ook op geringe schaal, de regeering moet zich nu reeds voorbereiden op hetgeen zij, na beëindiging van den oorlog op Noord-Sumatra, te doen zal hebben."

't Is als of men een gouvernement met uitgeputte finantiën hoort jammeren! Zóó alles verslindend is die oorlog dan toch niet, dat men nog niet uit de Indische middelen eenige controleurs meer bij het binnenlandsch bestuur op Sumatra zou kunnen bekostigen. Maar onthouding is ook in hooge mate onstaatkundig. Voor hen die Indie uit een beperkt Hollandsch oogpunt gadeslaan, moge het misschien wijs en verstandig toeschijnen een duren plicht in Centraal Sumatra uit te stellen, omdat de Atjehneezen zich nog maar niet gelieven te onderwerpen; maar degenen, die van Sumatra een helder geographisch begrip hebben, zullen daarin niets anders bespeuren dan geheel ongemotiveerde vreesachtigheid. De oorlog op Noord-Sumatra toch maakt op de gemoederen in Centraal Sumatra waarschijnlijk nog minder indruk als bij voorbeeld een strijd op onze Groningsche kusten zou maken op de bergbewoners van Zwitserland en op die der Cevennen in het zuiden van Frankrijk.

Intusschen blijkt dat de politiek van onthouding de toestanden in Centraal Sumatra veeleer verergert dan verbetert. Reeds in het koloniaal verslag van 1873 werd daarover de staf gebroken. Na medegedeeld te hebben dat de hoofden van Silindong steeds dringend verzochten om de plaatsing van een controleur en dat dikwerf onze ambtenaren als arbiters werden ingeroepen, zegt het verslag: „maar duurzame verzekering der rust kan op die wijze niet verkregen worden, omdat de gelegenheid ontbreekt voor de naleving der gegeven bevelen met vreedzame middelen

te waken en, bij het ongestraft blijven van hen, die in strijd met hunne beloften oorlog voeren, het ook den welgezinden niet mogelijk is hunne beloften na te komen. Vooral voor 's gouvernements invloed kunnen de gevolgen hiervan niet anders dan nadeelig zijn."

Sedert is gebleken, dat de bevolking van Midden Sumatra meer en meer verward raakt; zich dan eens naar de Oostkust, dan weder naar de Westkust wendt; en steeds onbevredigd wordt afgescheept. Wie zal durven tegenspreken dat de moeielijkheden met Kotta Intan en in de Kamparlanden wedervaren, waarschijnlijk zouden voorkomen zijn, indien ons bestuur op enkele punten in Centraal Sumatra ware gevestigd geweest en onze invloed zich rechtstreeks onder de bevolking had kunnen doen gelden? Wie zal verder er voor instaan, dat als men steeds goed jegens ons gezinde hoofden en volkstammen blijft afstuiten, zij geen kwade vermoedens jegens ons zullen gaan koesteren, misschien ons verdenken van voor hare welvaart snoode plannen en voornemens? De meeste landschappen van Centraal Sumatra zijn meer dan rijp voor vredelievende annexatie. De zaden door een kernachtig en tevens menschlievend bestuur gezaaid, leveren thans een allezins verblijdenden oogst op. Men aarzele dan ook niet om de vrucht te plukken van den intelligenten en inspannenden arbeid van onze gezaghebbers op Sumatra's West- en Oostkust.

I. K.

BOEKAANKONDIGING.

Wet houdende vaststelling van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indie. Toegelicht uit de tusschen de regering en de vertegenwoordiging gewisselde stukken, alsmede uit de daarover gevoerde beraadslagingen. Tweede uitgave. Met aanteekeningen door H. J. Bool, Oost-Indisch hoofdambtenaar. Zalt-Bommel, Joh. Noman en Zoon. 1876.

Niemand, die slechts een blik slaat in onze koloniale aangelegenheden, kan het gewicht ontgaan van het in 1854, met medewerking der wetgevende macht, tot stand gekomen reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch Indie. Niet dat dit reglement zoo aanzienlijk verschilt met de vorige reglementen; maar het is het uitgangspunt geworden van een werkelijk gewijzigd regeeringsbeleid; de beginselen, die er in verkondigd worden, zijn tot hun recht gekomen; de heilrijke algemeene voorschriften, welke het bevat, zijn, door een werkdadigen, levendmakenden geest bezield, heusche waarborgen voor Indie's ingezetenen gaan opleveren.

't Is bekend, dat over onze grondwet van 1815 door Nederland's eminentsten wetgever meermalen een niet ongunstig gevoelen werd geuit. In weerwil van de gebreken, die hij er in aantoonde, meende hij toch dat zij intrinsiek zoo kwaad niet was en dat, door een breede, vrijheidademende toepassing, betere uitkomsten zouden verkregen zijn dan die welke eindelijk leidden tot de grondwetsherziening van 1848. Hetzelfde mag nog veeleer gezegd worden van de vroegere Indische regeeringsreglementen. Had men die onveranderlijk volgens letter en geest toegepast, Indie zou reeds lang vóór 1854 geregeerd zijn geworden zooals

het thans wordt geregeerd, ook al ware daarbij de rechtstreeksche invloed der Staten Generaal meer beperkt gebleven. Door afwijking van de algemeene in de reglementen afgekondigde beginselen, door een met die beginselen strijdende praktijk, werden echter de hoogste wettelijke voorschriften tot slapende fictie's gedoemd. Om zich hiervan te overtuigen, neme men slechts het regeeringsreglement van 1830 ter hand. Ofschoon, reeds bij de afkondiging, de invoering van het kultuurstelsel vast stond, wordt er niet van gerept. Integendeel, wordt de oningewijde, door de bepalingen omtrent landbouw en nijverheid, in den waan gebracht, dat, in stede van een alles verzwelgend dwang- en monopoliestelsel, het stelsel van vrije, onbelemmerde industrie wordt beoogd, behoudens enkele beperkingen in het algemeen belang.

Het staat, heet het daar, aan alle ingezetenen van Nederlandsch Indie vrij, zich zoodanig middel van bestaan uit te kiezen, als zij goedvinden, voor zoo verre er, ten aanzien van eenige punten, geene bepalingen, om der algemeene belangen wille, noodig worden geacht. De regeering moedigt door alle middelen binnen haar bereik den landbouw aan, en bevordert, zooveel doenlijk, de teelt van voortbrengselen voor den handel met Europa geschikt. De regeering neemt de meest geschikte maatregelen ter bevordering der wettige ondernemingen van de Europeanen en anderen, aan welke door het gouvernement gronden worden afgestaan, in eigendom, huur of erfpacht; alles in overeenstemming met de bijzondere of algemeene bepalingen door den Koning te maken. Over het algemeen, en voor zoo ver daaromtrent bij dit reglement geene uitzonderingen voorkomen, is het aan alle ingezetenen van Nederlandsch Indie vrij, om op de gronden door hen in eigendom, huur, pacht of gebruik bezeten, zoodanige voortbrengselen te telen, als zij verkiezen, en om daarover naar goedvinden te beschikken, nadat de verschuldigde belasting gekweten en aan de voorwaarden der uitgifte van den grond, voldaan zal zijn. Het is aan geene ambtenaren, Europeesche of Inlandsche, noch aan iemand anders, geoorloofd, om aan anderen de beschikking over de gronden en inwoners der dessa's af te staan. Echter zal aan de ingezetenen gelegenheid worden gegeven, om tot voortzetting van nuttige ondernemingen, overeenkomsten aan te gaan met de oudsten en voornaamsten der dessa's, zoowel tot het bebouwen van gronden als het leveren van bijzondere voortbrengselen, als tot het verleenen

van persoonlijke diensten. De wijze, waarop dit een en ander kan geschieden, wordt van tijd tot tijd door den gouverneur-generaal in rade bepaald, naar het beginsel, om de inlandsche bevolking tegen alle willekeur te beschermen, doch tevens om, in het algemeen belang, aan nuttige bedrijven de noodige handen te verschaffen tegen een matig loon.

Behalve de bepaling dat door de regeering voor landbouwondernemingen gronden in eigendom huur of erfpacht worden afgestaan, vindt men deze voorschriften woordelijk terug in het reglement van 1836, toen feitelijk het stelsel van kultures reeds een richting had genomen, die daarmede in lijnrechten strijd was. Het kiezen naar eigen goedvinden van een middel van bestaan was voor de ingezetenen toen reeds uitzondering, het werken op hoog bevel regel; en evenzoo had de vrije beschikking van op eigen gronden geteelde voortbrengselen plaats gemaakt voor de gedwongen levering aan het gouvernement. Toch deed nog altijd het reglement van 1836 het voorkomen alsof een systeem van vrije nijverheid in Indie heerschte en spiegelde het een toestand voor, geheel anders dan die welke door de handelingen van het bestuur praktisch was te voorschijn geroepen!

Aan dergelijke bedriegelijke dubbelzinnigheid heeft het regeerings-reglement van 1854 een einde gemaakt. De op hoog gezag ingevoerde kultures zijn daarin met name erkend en is de weg aangewezen welke de regeering daarmede behoort in te slaan. Aan de bijzondere nijverheid is tevens de ware beteekenis toegekend, welke zij in de algemeene bedrijvigheid in Indie behoort in te slaan. De in 1854 op deze zoo belangrijke aangelegenheid afgekondigde beginselen zijn alsmede geen doode letter gebleven. Men mag beweren dat slechts met loode schoenen werd overgegaan tot intrekking of hervorming der dwangkultures, tot het stellen der onvermijdelijke voorwaarden voor de bijzondere landbouwnijverheid, toch moet erkend worden dat er thans veel onherroepelijk is gedaan in de door het regeerings-reglement aangewezen richting. Degenen onder ons die zich herinneren hoe het nog daarmede stond bij de vaststelling van het regeerings-reglement en den tegenwoordigen agrarischen toestand met dien van destijds vergelijken, zullen voorzeker toegeven, dat in dit opzicht de beginselen in het regeerings-reglement tot een waarheid zijn gemaakt, al moet men toestemmen dat den daarbijgestelden eindpaal nog niet bereikt is en waarschijnlijk ook zoo spoedig niet bereikt zal worden.

Had men vroeger zoo weinig ontzag voor de voorschriften der regeerings-reglementen, zelfs omtrent de bestaansmiddelen van de massa der bevolking, zoodat men stoutweg het tegenovergestelde verkondigde van hetgeen door de regeering werkelijk werd toegepast, ook om de overige bepalingen bekreunde men zich niet zeer. Indie werd inderdaad veeleer geregeerd uit kracht eener alvermogende routine dan op grond der bepalingen van het reglement op het regeeringsbeleid. Het is merkwaardig hoe weinig in de officiëele bescheiden van vóór 1854 gelet of gewezen werd op daarin vastgestelde beginselen. Vaak maakt de lezing van die bescheiden den indruk alsof er in het geheel geen regeeringsreglement bestond, althans dat de machthebbenden blijkbaar vergeten waren dat zij daarop te letten hadden bij het beramen van hunne maatregelen en beslissingen. Van daar, onder meer, het verzuimen van afkondigingen, in den bij de reglementen aangewezen vorm, van algemeen verbindende verordeningen; van daar zelfs het geheim houden voor het publiek van besluiten, aan welke men toch verlangde dat het publiek zou gehoorzamen.

Sedert 1854 is dit geheel anders geworden. De Indische regeering, het opperbestuur in Nederland, de rechterlijke macht, de departementen van algemeen bestuur, de algemeene secretarie, de inrichtingen van Indisch onderwijs, de pers, allen die de Indische aangelegenheden ter harte nemen raadplegen niet alleen gestadig het regeerings-reglement van 1854, maar leven als 't ware voortdurend in de wettelijke atmospheer die de toepassing zijner beginselen heeft te weeg gebracht. Indie heeft hieraan de eerbiediging zijner rechten voor een groot deel te danken en zal, waarschijnlijk, bij voortdurende staatsrechterlijke ontwikkeling, verkrijgen hetgeen 't nog behoeft om, ongestoord en ongehinderd, op de baan van vooruitgang voort te schrijden.

De wet, waarbij het jongste regeerings-reglement is vastgesteld, verdient dus bij uitnemendheid toegang tot het publiek te hebben; — niet alleen de wet, maar ook de bedoeling, waarmede zij door de bevoegde macht is geredigeerd. Reeds vóór jaren had de heer H. J. Bool daarvan een uitgave bezorgd, die geheel uitgeput is èn thans door een tweede wordt opgevolgd. De toelichtingen uit de tusschen de regeering en de vertegenwoordiging gewisselde stukken en uit de gevoerde beraadslagingen zullen thans nog meer gewaardeerd worden dan toen die belangrijke debatten nog versch in het geheugen lagen, te

meer daar het niet waarschijnlijk is dat er spoedig tot een algeheele herziening van het regeerings-reglement zal besloten worden. 't Is toch gebleken, dat in 't algemeen daarmede gaarne geregeerd wordt door staatslieden van verschillende richtingen en dat daar waar al wijziging noodig werd geoordeeld, deze zich tot enkele bepalingen blijft beperken.

De nieuwe, net uitgevoerde uitgave beveelt zich buitendien aan door een aantal versche aanteekeningen, waaronder vele aan de toepassing van het Indisch staatsrecht ontleend; door verwijzingen naar de vroegere regeerings-reglementen om het historisch verband der tegenwoordige bepalingen met die van voorheen aan te duiden; eindelijk door een inhoudsopgave en een register, die aan de eerste uitgave ontbraken en thans de raadpleging zeer gemakkelijk maken.

Wij twijfelen dan ook geenszins dat dit verdienstelijk werk spoedig zijn weg zal vinden bij allen, die met het regeerings-reglement rekening hebben te houden en dat de bewerker zoowel als de uitgevers de voldoening zullen hebben van een volledig succes met hunne poging om voor het aankomend geslacht nogmaals de omstandigheden waarin de Indische grondwet tot stand is gekomen, zoomede de denkbeelden, die bij het vaststellen hebben voorgezeten, te herinneren.

Geneeskundige gids voor Nederlandsch Indië, door Dr. J. P. Dozy, oud stads geneesheer te Samarang. Amsterdam. J. H. de Bussy. 1876.

Het doet ons genoegen de schrijver van dit in hooge mate voor Indo-Nederlanders aan te bevelen werkje, te kunnen rangschikken onder hen die recht laten wedervaren aan de herbergzaamheid van het schoone Insulinde. „Voor nog slechts weinige jaren," zegt hij, „werd het Indische klimaat beschouwd als schrikverwekkend. Men verwachtte als een zeer natuurlijke zaak, dat een jong mensch, die naar de Oost was gegaan, naar huis zou komen, zoo hij ten minste ooit terugkeerde, als een bleeke, geel gekleurde, vermagerde invalide met een jammerlijk zieke lever, en door verzwakt zenuwgestel en geestvermogens ongeschikt voor eenig maatschappelijk verkeer of genot. Dit alles was

nu wel niet onwaar, doch in de meeste gevallen was de schuld niet geheel aan het klimaat, somtijds zelfs in geenendeele daaraan toe te schrijven. In die dagen minder nog dan tegenwoordig waren de gewoonten en levenswijze van den Europeaan der gezondheid bevorderlijk. Hij had geen denkbeeld van de welbekende gezondheidsregels, van physisch klimaat, bouwhygiène en ziekteleer; en zoo hij er al iets van wist, dan verachtte hij ze of sloeg ze in den wind; hij gaf zich over aan allerlei verkeerde gebruiken; en zoo hij zijne gezondheid verloor, of de dood hem verrastte, werd altijd aan het klimaat de schuld gegeven. Het was het beeld der verschrikking, dat altijd geschikt was om een menigte persoonlijke misslagen te bedekken.

„Geneeskundigen, die in Indie eenige ondervinding opgedaan hebben, weten zeer goed, dat zelfs tegenwoordig in zeer vele, zoo niet de meeste gevallen, menschen, wier lichaamsgestel zoo verzwakt is geworden, dat zij genoodzaakt zijn naar hun geboorteland terug te keeren, de oorzaak liever aan hunne eigene onvoorzichtigheid en gebrek aan zelfbeheersching moeten toeschrijven dan aan den onmiddellijken invloed van het klimaat. Doch daarmede willen wij niet zeggen, dat het Indische klimaat volstrekt geen schadelijken invloed op het lichaamsgestel van den Europeaan zou hebben. Het brengt een onmiskenbaren indruk op allen voort en de aard en hevigheid van dien indruk hangt in groote mate af van de sexe, de lichaamsgesteldheid, het temperament en de gewoonten van den persoon zoowel als van den leeftijd, waarop hij in Indie komt."

Ziedaar op even heldere als eenvoudige wijze het vraagstuk der acclimatatie in tropengewesten geresumeerd. Er zijn Europeanen, wier gestel zoodanig is, dat zij beter zouden doen in de Poolstreken te gaan overwinteren dan zich in de keerkringen te wagen; maar de meesten, die sterk en gezond, straffeloos ieder jaar achtervolgens de caniculaire hitte en de strenge koude van het vaak zoo ten onrechte geroemde klimaat van het Noorden doorstaan, behoeven volstrekt geen afschrik te hebben voor het meer eenvormige klimaat van Indie. Wanneer zij daar niet blootgesteld worden aan hoogst ongunstige locale omstandigheden, wegen hunne levenskansen vrij wel op tegen die welke hun in het moederland te wachten staan. Op een onvermijdelijke voorwaarde evenwel, namelijk dat zij een geheel aan het tropenklimaat geëigende levenswijze aannemen en er, na

meer dan elders, onveranderlijk de regels der hygiëne aannemen.

Nu men in Europa zich meer aan de gezondheid gelegen laat liggen, blijkt het genoegzaam uit de mededeelingen der bladen, dat ook hier menigeen voorbarig het leven inschiet door allerlei verderfelijke invloeden, die het menschelijk organisme ondermijnen. Dronkaards en losbollen brengen het gewoonlijk in geen klimaat ter wereld tot een hoogen, smarteloozen leeftijd. Misschien sleepen zij, in een gemiddeld koelere temperatuur, hun lastig bestaan iets langer voort dan zij het in een tropenland zouden doen. Doch waar is in zulk geval de winst voor hunne betrekkingen?

Wat hiervan zij, toegegeven mag worden, dat het zondigen tegen matigheid en in het algemeen tegen de regels der gezondheidsleer in Indie spoediger opgevolgd wordt door geduchte bestraffing en dat de Europeaan er dus meer dan elders op zijne hoede moet wezen. In het werkje van den heer Dozy vindt hij daarvoor een zeer vertrouwbare, op ervaring gegronde vraagbaak. Wanneer hij zich de daarin gegeven wenken en raadgevingen in het hoofd prent en trouw navolgt, zal hem in den regel het Indisch klimaat geen kwaad doen. De heer Dozy bepaalt zich echter niet tot aanwijzing der erkende deugdelijke hygienische voorschriften. Te recht heeft hij gedacht aan hen, die op afgelegen plaatsen, buiten bereik van geneeskundige hulp, moeten verblijf houden en in ziektegevallen zich zelf of hunne vrienden en nabestaanden moeten helpen. Steeds de tusschenkomst van den geneesheer, waar mogelijk, aanprijzende, beschrijft hij populair de meest voorkomende ziektegevallen en de daarvoor toe te dienen geneesmiddelen, zoomede de behandeling van de patienten.

De „Geneeskundige gids" van den heer Dozy geeft op die wijze een ware schat den Indo-Europeaan ten beste. Bijzonderen lof verdient vooral de beknopte, duidelijke stijl, in dergelijke werkjes vooral aanprijzenswaard. Dat het tot de uitrusting van ieder naar Indie vertrekkend Nederlander verdient te behooren, behoeft nauwelijks te worden opgemerkt.

VARIA.

Volgens het koloniaal verslag van 1876, vermeerdert steeds het aantal regenten en mindere hoofden op Java, die trachten hunne zonen of familiebetrekkingen een meer ontwikkeld onderwijs te doen genieten.

De regent van Panaroekan (Bezoeki) heeft een zoon naar Nederland gezonden, die thans onderwijs geniet op de hoogere burgerschool te Leiden.

In Kediri keerde de zoon van een districtshoofd, na eenige jaren in Nederland te hebben doorgebracht, van daar terug en werd tot adjunct-djaksa voorgedragen.

In de Preanger regentschappen bezoeken de zonen van den regent en den hoofdpanghoeloe van Limbangan een particuliere Europeesche school te Garoet, waar ook de regent van Soemedang twee zonen, de pateh van Soekapoera-Kollot een zoon, en verscheidene mindere inlandsche hoofden, waaronder districtshoofden, benevens een djaksa, mede hunne zonen hebben geplaats. De regent van Soemedang heeft bovendien twee zonen te Tjiamis (Cheribon), welke les ontvangen van den Europeeschen huisonderwijzer dien de regent van Tjiamis bij zijne kinderen heeft. Een ondercollecteur van Soekapoera-Kollot en de pateh van Soekapoera hebben hunne zonen te Batavia ter school gezonden.

Op sommige plaatsen laten regenten, districts- of andere hoofden hunne zonen de lessen volgen aan de Europeesche openbare scholen; de regel is echter dat de kinderen der hoofden althans de zonen der mindere ambtenaren, de gouvernements inlandsche scholen bezoeken.

De hoofddjaksa van Bagelen laat zijne zonen op de Europees

gouvernements-school gaan, doch bovendien les nemen in Fransch en Engelsch.

In Djocdjokarta wordt aan de zonen der hoofden, die naar betrekkingen dingen, door den rijksbestierder de gelegenheid gegeven om zich in het schrijven en rekenen te oefenen bij een door hem aangestelden onderwijzer van voldoende bekwaamheid, wiens school reeds bezocht wordt door 93 leerlingen, niet alleen kinderen van politiehoofden, maar ook van mindere Javanen. Aan diezelfde school, wordt geheel uit eigen aandrang, ook les gegeven door een broeder des Sultans. Deze verdienstelijke Javaansche groote is in der tijd voor zijn letterkundigen arbeid door het gouvernement reeds begiftigd met een gouden medaille.

't Is volstrekt niet twijfelachtig meer, dat de voordeelen van het onderwijs door vele Javanen gewaardeerd worden en dat, indien het gouvernement voortgaat, het onderwijs der inlanders te beschermen, zich een intelligente klasse onder hen zal vormen, die daarvan goed partij zal weten te trekken.

Men verzoekt ons den volgenden brief van een Indisch bureauambtenaar mede te deelen. Het oorspronkelijk, ons toegezonden handschrift, strekt ons tot bewijs dat hij werkelijk werd geschreven en aan zijn adres bezorgd:

ZEER GEACHTE HEER SECRETARIS EN MEVROUW!

Wij nemen de vrijheid bij deze eenige letteren te doen geworden, dat bij het intreden van het nieuwe jaar wenschen wij de hartelijkste gelukwenschingen aan te bieden, waarop met innige belangstelling voor den dag door Gods goedheid op nieuw het voorregt beleven zult aan u en mevrouw de levens jaren te zien toegevoegd. Daar het bij uw en Mevrouw de vergevorderden leeftijd op den blijden van dit jaar met die heilwenschen te begroeten, dat van jongeren dagen onzen deelneming betuigt, zoo hebben wij gemeend tot het voorregt wordt met levendige belangstelling door ons gewaardeerd als eene bijzondere gunst des hemels.

De ongestoorde gezondheid die tot voor zeker is wel de onschatbaarste zegening die God uw en Mevrouw op aarde schenken kan. Treed met die gezondheid op levens jaar in, tot aan het einde van uw en Mevrouw de loopbaan hier op aarde. De opregte wensch ons harten, dat uw en Mevrouw eenen ouderdom bereiken moogt, dien het meer vergund is te mogen beleven en al wat u en Mevrouw onderneemt bekroond mogt worden met den besten uitslag.

Zeer Geachte Secretaris en Mevrouw
van UwelEdelGestrenge
de onderdanige dienaar en dienaresse,
(De handteekeningen.)

. . . . . , den 1 Januarij 1875.

De volgende mededeelingen omtrent de specerijkultuur en handel in de Molukken zijn niet onbelangrijk. Men weet dat het monopolie afgeschaft werd in 1863, doch dat de regeering zich destijds verbond om alsnog tot ultimo december 1868, tegen 24 centen per Amsterdamsch pond (*f* 30 per picol), de kruidnagelen in te koopen, die haar in de residentie Amboina aangeboden zouden worden. Toen die termijn verstreek waren in in dat gewest slechts enkele handelaren gevestigd, die de kruidnagelen kochten voor een lageren prijs dan het gouvernement betaalde. Na eenige jaren werd echter de gelegenheid om het product van de hand te zetten ruimer, omdat de marktprijzen in Europa aanzienlijk stegen.

In 1870 werd nog slechts *f* 14 tot *f* 17, in 1872 nog slechts *f* 24 per picol kruidnagelen betaald. In 1874, kon de in dat jaar verkregen rijke oogst van 5 tot 6000 picols gedeeltelijk reeds voor *f* 50 tot *f* 68 per picol worden van de hand gezet. In 1875, toen de oogst schraal was (de nagelboomen bloeien niet ieder jaar), werd *f* 70 tot *f* 75 en zelfs meer per picol bedongen.

In de eerste jaren na de opheffing van het monopolie werd zeer weinig zorg aan het onderhoud der tuinen besteed; verscheidene tuinen raakten zelfs als 't ware onder het onkruid bedolven. Ook het plukken geschiedde zorgeloos en werden de

vruchten rijp en onrijp geoogst. Sedert 1874 is in het een en ander veel verbetering te bespeuren. Men schat thans het aantal nagelboomen op Amboina, Saparoea, Hila en Boeroe, op ruim 190,000, waarvan 162,000 vruchtdragende.

De muskaatnoten en foelie op de Banda-eilanden zijn eerst in 1871 geheel in den vrijen handel gekomen, daar slechts 14 perkeniers dadelijk tot de voorwaarden in 1864 door het gouvernement gesteld, toetraden en de overige 20 eerst in 1870 volgden. Omstreeks dien tijd vonden de muskaatnoten en foelie ook pas een goede markt. De gemiddelde veilingsprijs der muskaatnoten steeg te Banda-Neira van 1870 tot 1875 van *f* 69 tot *f* 160 per picol, die der foelie van *f* 139 tot ruim *f* 200, in 1875 *f* 165 per picol. De uitvoer geschiedt naar Nederland, de drie groote zeeplaatsen van Java, Makassar en Singapore; voor de laatste plaats is veel aanvraag naar noten „in den dop" dat zijn noten met de binnenbast, die te Singapore verder bereid en gesorteerd worden.

In 1871 bedroegen de uitvoeren 7631 picols notenmuskaat en 1869 picols foelie; in 1875 waren zij vermeerderd tot 9044 en 2519 picols. Men schat het aantal muskaatnotenboomen op de 34 Bandasche specerijperken op ongeveer 500,000 waarvan ruim 264,000 vruchtdragende.

In de afdeeling Banda zijn het eiland Pisang en een gedeelte der eilanden Rozengain en Rhun in 1873 in erfpacht afgestaan. De twee laatstgenoemde eilanden worden voor de specerijkultuur gebezigd, Pisang aanvankelijk alleen voor de veefokkerij. Op Rhun zijn reeds 40,000 notenmuskaatpitten in den grond gebracht. Op Rozengain bevonden zich in den aanvang van 1876 reeds een 5000tal boompjes van ongeveer tweejarigen ouderdom, en werden toen nog 40,000 jonge planten overgebracht van het aan den ondernemer behoorende specerijperk op Banda-Neira. Die ondernemer heeft een gedeelte van zijn grond afgezonderd voor een proefneming met den aanplant van tabak, omdat de muskaatnotenboom eerst na vijftien jaren vruchten geeft. De proef is evenwel mislukt.

De arbeiders op de Bandasche specerijperken (in 't geheel ongeveer 2500) zijn voor een klein gedeelte ontslagen bannelingen, en lieden van Menado en Boeton afkomstig; maar verreweg de meesten zijn te Soerabaja aangeworven. De toestand laat op vele perken nog te wenschen over. Zij genieten vrije

huisvesting en voeding en ontvangen jaarlijks twee stel kleederen en maandelijks *f* 5 tot *f* 7 loon. De voeding is echter niet voldoende, en van het loon wordt een gedeelte ingehouden als restitutie van voorschotten, die bij de aanwerving aan de arbeiders heeten betaald te zijn; maar die inderdaad gedeeltelijk door de wervers zijn genoten. Door sommige perkeniers wordt ingezien dat verbetering in den toestand der werklieden noodig is.

Proeve van een onderzoek ter beantwoording der vraag: is de zuiver gouden muntstandaard in Nederlandsch Indië bestaanbaar?

Onder de questions brulantes van den dag bekleedt de muntquaestie eene eereplaats.

De daling van den zilverprijs bedreigt de landen die onder den zilveren standaard leven, met eene sterke depreciatie van hun circulerend medium; voor verdere daling is men beducht, en ook voor geweldige schommelingen van den prijs die den internationalen handel in hooge mate zouden belemmeren en benadeelen.

Als middel om deze ramp te keeren, wordt aanbevolen de invoering van den zuiver gouden muntstandaard. Het goud toch heeft zijn waarde beter behouden dan het zilver, en er schijnen redenen te zijn om te vermoeden, dat zij ook in de naaste toekomst vrij stabiel zijn zal.

Ook voor Nederlandsch Indie wordt door de meesten de gouden standaard gewenscht, door velen krachtig aanbevolen.

Van de bezwaren tegen dien maatregel wensch ik thans slechts een te bespreken, dat vervat is in de vraag: „is de zuiver „gouden standaard in Nederlandsch Indie be„staanbaar met de eischen van eenen gezonden „binnenlandschen geldsomloop?"

Deze vraag is reeds besproken. Eenigen hebben haar ontkennend, vele anderen bevestigend beantwoord: maar de argumenten voor en tegen hebben zich tot algemeenheden bepaald. Eenerzijds heette het: de inlander heeft behoefte aan klein ruilmiddel; goud is dus ongeschikt voor de inlandsche maatschappij.

Anderzijds werd toegegeven dat veel klein ruilmiddel noodig

is, maar beweerd dat dit de goede werking van den gouden standaard niet zal in den weg staan.

Van ernstige studie van dit punt heb ik in de uitgebreide litteratuur over de Indische muntquaestie, — voor zoo ver ik die heb kunnen machtig worden, — geen spoor gevonden. Waarschijnlijk hebben de groote belangen van den buitenlandschen handel de aandacht te veel afgeleid van de schijnbaar geringere belangen van het binnenlandsch verkeer.

En toch is die studie onmisbaar, want bij eene ontkennende beantwoording van de gestelde vraag kan geen sprake zijn van de invoering van den zuiver gouden standaard. Een circulerend medium toch dat de behoeften van het binnenlandsch verkeer in groote mate onbevredigd laat, verdient, hoe goed het ook zij voor de betrekkingen met het buitenland, onvoorwaardelijk te worden afgekeurd. En hoe kan men die vraag beantwoorden, hoe kan men de bestaanbaarheid van het in te voeren muntstelsel beoordeelen, indien men het bestaande niet kent, indien men zich niet eene klare voorstelling vormt van de behoeften waarin het nieuwe voorzien, van de omstandigheden waaronder het werken moet?

Gaarne erken ik dat die studie, bij gebrek aan volkomen zekere gegevens, niet leiden kan tot volkomen zekere conclusiën ten aanzien van de gevolgen van den beoogden maatregel.

Maar bij gemis van zekerheid moet men zich met gissingen behelpen, en ook eene gissing heeft waarde zoo zij niet op aannemelijke gronden kan worden wederlegd. Immers niemand zal een maatregel doordrijven, welks mislukking wel niet bewezen kan worden, maar toch op sterke gronden voorspeld wordt.

Maar heeft de behandeling actueel belang, nu waarschijnlijk zal worden afgezien van het invoeren van den zuiver gouden standaard in Nederland en er dus vooreerst wel niet aan zal worden gedacht hem in Nederlandsch Indie in te voeren?

Ik aarzel niet die vraag bevestigend te beantwoorden, want een aantal mannen van gezag in muntzaken die den zuiver gouden standaard bestaanbaar achten, geven onverholen de verwachting te kennen dat hij binnen eenige jaren zal worden ingevoe
Er is dus slechts uitstel van aandrang, een uitstel dat niet be
kan worden besteed dan aan grondig onderzoek en bespreki
van het onderwerp.

Ik heb dit stuk Proeve gedoopt en zou zoo mogelijk

nog nederiger titel hebben gekozen, want ik ben ten volle bewust van zijne onvolmaaktheid, maar vlei mij dat het eenig nut kan stichten door anderen die over meer licht dan ik kunnen beschikken, op te wekken om het te laten schijnen.

Gebrek aan standpenningen, een noodzakelijk gevolg van behoefte aan zeer veel pasmunt, is de klip waarop, naar ik vrees, de zuiver gouden standaard zal schipbreuk lijden.

Het totaal bedrag van het circulerend medium moet ongeveer evenredig zijn aan de behoefte; is het geringer dan worden de ruilingen belemmerd; is het grooter dan wordt het, zoo het geene intrinsieke waarde heeft gedeprecieerd, zooals de Fransche assignaten; zoo het wel intrinsieke waarde heeft, door demonetisatie van het overtollige, binnen de grenzen der behoefte terug gebracht.

Men kan dus aannemen dat het totaal bedrag van het circulerend medium door den overgang van den zilveren tot den gouden standaard, blijvend niet belangrijk zal worden vermeerderd of verminderd.

Maar zoo het totaal onveranderd blijft, de verhouding der bestanddeelen wordt belangrijk gewijzigd.

Bij de wet wordt het circulerend medium in twee deelen gesplitst, standpenningen en pasmunt, die elk eenen door de natuur of de wet afgebakenden werkkring hebben.

Naar de wet kunnen de standpenningen voor alle betalingen worden gebruikt, maar de natuur verbiedt ze te gebruiken voor betalingen kleiner dan hunne waarde, want het is physiek onmogelijk met een muntstuk eene betaling af te passen kleiner dan zijne eigene waarde.

De pasmunt kan volgens de natuur tot elke, ook tot de grootste betaling worden gebezigd, maar de wet beperkt haar betaalvermogen tot kleine sommen. Grootere mogen niet in pasmunt betaald worden, tenzij de crediteur er genoegen meé neemt.

Het circulerend medium moet dus zooveel standpenningen bevatten dat elke debiteur van eene som boven dat maximum, zoo hij de waarde dier som bezit, zich gemakkelijk de tot betaling vereischte standpenningen kan aanschaffen.

De behoefte aan pasmunt is zoo gebiedend, de bezwaren van

hare schaarschte zijn zoo overwegend en worden zoo dagelijks door een ieder gevoeld, dat voorziening op den duur niet kan uitblijven.

Het is dus buiten kijf dat zooveel pasmunt in omloop zal komen en blijven, als voor eene geregelde gemakkelijke geldcirculatie noodig is.

Alleen het verschil tusschen het cijfer der benoodigde pasmunt en dat van het totaal benoodigd circulerend medium, kan door standpenningen worden aangevuld.

Is er nu zooveel pasmunt noodig dat er niet genoeg standpenningen in omloop komen kunnen voor alle betalingen die daarmede moeten geschieden, dan begint de gemeente de pasmunt voor alle betalingen te gebruiken, en de regeering is weldra gedwongen dat voorbeeld te volgen; de regel dat alle betalingen boven zeker maximum in wettig betaalmiddel moeten geschieden bestaat dan feitelijk niet meer en moet weldra ook wettelijk worden ingetrokken ter voorkoming dat crediteuren hem tot nadeel hunner debiteuren inroepen.

Met de intrekking van dien regel houdt de zuiver gouden standaard op te bestaan.

Dit geval zal zich, vrees ik, in Nederlandsch Indie voordoen, waar de behoefte van het binnenlandsch verkeer gebiedend vordert, dat een zeer groot gedeelte van het circulerend medium uit munt bestà kleiner dan de kleinste gouden standpenning.

Eene geregelde behandeling van het onderwerp eischt dat eerst de toestand worde onderzocht, daarna hoe de toestand onder den gouden standaard zijn zal en eindelijk uit die gegevens tot de bestaanbaarheid of onbestaanbaarheid van den gouden standaard wordt geconcludeerd.

Ik heb daarom mijn vertoog in vijf paragraphen gesplitst:

§ I. Raming van het totaal bedrag van het circulerend medium onder den zilveren standaard.

§ II. Hoe is de verhouding der elementen van het totaal der standpenningen?

§ III. Voldoet het tegenwoordig circulerend medium aan de behoeften van het binnenlandsch verkeer?

§ IV. Raming der behoefte aan pasmunt onder den zuiv gouden standaard.

§ V. Zal, wanneer bijna de helft van het circulerend medium

uit pasmunt bestaat, de regel kunnen worden gehandhaafd, dat alle betalingen boven zeker gering maximum, in wettig betaalmiddel moeten geschieden?

Ter voorkoming zooveel mogelijk van misrekening in mijn voordeel, heb ik de voor mijne conclusie ongunstigste, dus voor de bestaanbaarheid van den zuiver gouden standaard gunstigste omstandigheden ondersteld, namelijk:

een waarschijnlijk te hoog cijfer voor het bedrag der thans circulerende standpenningen;

een waarschijnlijk te laag cijfer voor het bedrag der pasmunt, onder den zuiver gouden standaard;

eene goud-circulatie geheel of bijna geheel bestaande uit vijfguldenstukken.

---

§ I.

Raming van het totaal bedrag van het circulerend medium onder den zilveren standaard.

Het circulerend medium in Nederlandsch Indie bestaat thans uit:

a. Zilveren standpenningen (guldens, halve guldens, en rijksdaalders).

b. Zilveren standpenningen vertegenwoordigende bankbilletten (van *f* 1000, *f* 500, *f* 300, *f* 200, *f* 100, *f* 50, *f* 25, *f* 10 en *f* 5).

c. Zilveren pasmunt (van 25, 10 en 5 centen).

d. Koperen pasmunt (van $2^1/_2$, 1 en $^1/_2$ cent).

e. Oude duiten, die voor 120 den gulden circuleeren en in het klein met een cent gelijk staan.

f. Vreemde gouden en zilveren specie: Engelsch en Fransch goud, zilveren Mexicaansche dollars en eenige andere zilveren munt.

Daar deze vreemde munt van betrekkelijk gering bedrag is en ook onder den gouden standaard wel zal blijven circuleren, wordt zij hieronder bij de beschouwing van het ingevoerde en van het circulerende geld, buiten beschouwing gelaten.

Aan bankbilletten is gemiddeld in omloop voor ± *f* 36,000,000.

Aan pasmunt:

zilveren ruim.	*f*	9,000,000
koperen „	„	8,000,000
aan oude duiten, die grootendeels de rol van pasmunt vervullen, minstens.	„	6,000,000
te zamen pasmunt ±	*f*	24,000,000

Deze cijfers kunnen als ten naastenbij juist worden aangemerkt.

Hoeveel aan zilveren standpenningen in omloop is, is niet met eenige juistheid te ramen.

Sedert 1854 is van Gouvernementswege aangevoerd voor ruim	*f*	255,000,000
Door particulieren een niet juist bekend maar aanzienlijk bedrag dat echter, met inbegrip van eerst uitgevoerd en later weder ingevoerd geld, zeker niet hooger kan worden gesteld dan . .	„	45,000,000
Te zamen . .	*f*	300,000,000

Maar niet die volle *f* 300,000,000 zijn in circulatie want zij zijn verminderd door:

1°. uitvoer;

2°. verwerking tot sieraden en huisraad;

3°. afzondering tot spaarpenning;

4°. toevallig verlies.

Het bedrag van elk dezer factoren van vermindering kan niet met eenige juistheid worden geraamd, maar het schijnt toch niet overbodig eenige beschouwingen over hunne belangrijkheid ten beste te geven.

Ad 1um Uitvoer.

Vrij juist bekende posten zijn:

a. De uitvoer naar Britsch Indie ter vermunting tot ropijen, bedragende alleen van 1861 tot 1872 *f* 59,000,000.

b. De uitvoer door hadji's. Bekend is het dat de hadji's gemiddeld *f* 500 per hoofd medenemen, bijna uitsluitend aan Nederlandsche zilveren standpenningen. Van af 1857 tot 1875 bedroeg hun getal ruim 56,000 en het medegenomen geld dus rui *f* 28,000,000 waarvan echter na 1872 een klein deel is terug gevloeid.

c. De onlangsche uitvoer naar Nederland, ten bedrage, zeg men, van ruim *f* 10,000,000.

Bovendien zijn onder de thans 15jarige volledige werking der muntwet, voorzeker vele millioenen naar andere Oostersche landen uitgevoerd, b.v.: naar China, Japan, Siam, Arabië. Onder anderen wordt door de Arabieren veel zilver geld naar hun vaderland gezonden of medegenomen.

Ad 2um. Verwerking tot sieraden en huisraad.

De Oosterling is zinnelijk en buitengewoon verzot op het bezit van voorwerpen van edel metaal: knoopen, gespen, haken, gordels, vingerringen, oorringen, armbanden, borstspelden, haarpennen, siridoozen, spuwbakken, toom- en zadelversiersels, beslag van krissen, klewangs, lansen en andere wapenen en tal van andere voorwerpen.

Weinigen slechts kunnen goud bekostigen; het zilver wordt daarom algemeen voor dat doel gebruikt; bijna geen inlander is zoo arm of hij heeft eenige zilveren sieraden voor zich, zijne vrouw of kinderen. De vermogenden bezitten zilver tafelgerij, theetuig, schenkbladen, tabaks- en cigarenkokers of doozen en dergelijke meer.

Het meeste zilverwerk wordt in Indie en uit standpenningen vervaardigd. Verscheidene Europesche zilversmeden maken er goede zaken en de inlandsche zijn ontelbaar.

Neemt men in aanmerking, dat de welvaart der meer dan 20,000,000 sterke bevolking, vooral op Java, in de laatste jaren ontzaggelijk is toegenomen en dat zij een zeer aanzienlijk deel van hare overwinsten aan zilveren sieraden besteedt, dan is het duidelijk dat daartoe een aantal millioenen aan standpenningen gebruikt zijn.

Rekent men dat de inlandsche bevolking, de vreemde oosterlingen en de Europeanen gemiddeld slechts voor een gulden per hoofd aan zilveren sieraden bezitten, dan krijgt men reeds een cijfer van meer dan *f* 20,000,000.

Ad 3um. Afzondering tot spaarpenning.

De inlander is over het algemeen niet spaarzaam, maar wat hij van zijne overwinsten niet verteert aan feesten of besteedt aan fraaije kleederen of sieraden, bewaart hij gewoonlijk aan klinkende munt, vooral aan zilver, want goud is moeielijk te krijgen;

van productive geldbelegging, inzonderheid van effecten, is bij hem zelden sprake.

Meermalen heeft het de aandacht getrokken, dat van de talrijke millioenen die jaarlijks door het gouvernement en de particulieren aan de inlandsche bevolking worden uitbetaald, een groot gedeelte als het ware spoorloos verdwijnt; het keert niet in de kassen der regeering of der handelaren terug en de circulatie is niet ruimer van specie voorzien dan vroeger; telken jare is nieuwe aanvoer noodig. Dit feit is onder anderen laatstelijk weer vermeld in het rapport der kamer van koophandel te Soerabaija van 9 october 1875.

Het verdwenen geld moet of tot sieraden verwerkt zijn of tot spaarpenning gebezigd worden, want van uitvoer blijkt niet.

Dat men van die besparingen weinig merkt ligt daaraan dat de inlander op dat punt zeer geheimzinnig is, en met reden, want algemeene bekendheid stelt zijnen schat aan velerlei gevaren bloot. Niet alleen aan diefstal, waartoe de broosheid der inlandsche woningen zoo sterk uitlokt, maar ook, en vooral, aan de verleiding zijner eigene lusten en den aandrang van behoeftige of hebzuchtige bloedverwanten of vrienden, waaraan zijn zwak en ijdel karakter veelal geen weerstand kan bieden. Wanneer het bekend wordt dat een inlander een buitenkansje gehad heeft, dagen van heinde en verre bloedverwanten en vrienden op om hem geluk te wenschen, logeren, eten en drinken en vieren feest bij hem en weten door leenen en anderszins zoo handig den schat af te knabbelen dat er weldra niets overschiet.

Ik herinner mij dat een pateh die voor buitengewone diensten eene flinke gratificatie van de regeering gekregen had, dat geld, dat hij voor zijn kind wilde bewaren, maanden lang in 's lands kas liet omdat hij zich bewust was dat men het hem op allerlei manieren zou aftroggelen zoo hij het in huis nam.

Vooral de gezeten landbouwende klasse bezit waarschijnlijk veel zilveren specie als spaarpenning, grootendeels in den grond begraven. Hoeveel schats op deze wijze de circulatie verlaten heeft is onmogelijk te ramen, maar zeer zeker bedraagt het een groot aantal millioenen guldens.

Ad 4um. Toevallig verlies.

Bij brand, schipbreuk, overstroomingen, vulkanische uitbar

stingen en andere buitengewone voorvallen, gaat eenig geld verloren. Over de sedert de invoering der muntwet verloopene jaren zal dit eene niet onbelangrijke som bedragen.

Eindelijk zijn geen circulerend medium de in de kelders der Javasche Bank tot waarborg van de door haar uitgegeven billetten en van andere verbindtenissen opgeborgen standpenningen.

Die speciekas bedroeg in het boekjaar 1874/75 gemiddeld *f* 27,000,000.

De stelling dat door de genoemde vier oorzaken een overgroot deel van de naar Indie gezondene standpenningen buiten omloop geraakt is, wordt door een blik op de staten van specie-uitzending uit Nederland bevestigd.

Bij het einde van het jaar 1861 was de muntwet reeds in volle werking.

Er was toen voor 's lands rekening uitgezonden:

aan rijksdaalders	*f*	51,758,280
„ guldens	„	32,600,000
„ halve guldens	„	11,600,000
Te zamen . .	*f*	95,958,280

Hoeveel van die som op ultimo 1861 nog in circulatie was, is onbekend; *f* 10,000,000 waren in de Javasche Bank gedeponeerd; zeer veel, misschien een derde of meer, had de circulatie reeds verlaten; maar hoe dit zij, hetgeen er over was, was, met hetgeen particulieren hadden aangevoerd en dat wel niet meer dan *f* 10,000,000 kan bedragen hebben, — voldoende voor eenen geregelden geldsomloop, althans er blijkt niet van gebrek aan specie op dat tijdstip.

Nu is het wel zeker dat met de toename der welvaart en ontwikkeling, de behoefte aan circulerend medium jaarlijks is toegenomen, en eene geregelde jaarlijksche uitzending ware dus allezins natuurlijk geweest.

Maar zoo kolossale uitzendingen als in de volgende jaren hebben plaats gehad, kunnen onmogelijk aan vermeerdering der behoefte aan circulerend medium worden toegeschreven.

De uitzendingen door het gouvernement, — en de particulieren lieten zich ook niet onbetuigd, — bedroegen in:

1862	ƒ	11,725,000
1863	„	16,525,000
1864	„	24,700,000
1865	„	7,700,000
1866	„	5,300,000
1867	„	16,500,000
1868	„	11,000,000
1869	„	4,000,000
1870	„	13,000,000
1871	„	8,500,000
1872	„	11,000,000
1873	„	24,900,000
1874	„	400,000
1875	„	4,000,000
Te zamen . .	ƒ	159,340,000

Ook de soort der uitgezondene specie bewijst eene andere bestemming dan aanvulling van het circulerend medium.

Ware daarvan alleen, of in de eerste plaats, sprake geweest, dan zou de verhouding der speciën ongeveer dezelfde geweest zijn als die der tot uitvoering der muntwet, vóór 1862 uitgezondene; maar dit was geenszins het geval.

Van de van 1854 tot en met 1861 uitgezondene ƒ 95,958,280 bestonden:

uit rijksdaalders	ƒ	51,758,280	of 54%
„ guldens	„	32,600,000	„ 34%
„ halve guldens	„	11,600,000	„ 12%

Maar van de na 1861 uitgezondene ƒ 159,340,000 bestonden:

uit rijksdaalders	ƒ	128,720,000	of 80%
„ guldens	„	19,340,000	„ 12%
„ halve guldens	„	11,280,000	„ 7%

Van af 1869 is slechts voor ƒ 650,000 aan guldens en halve guldens uitgezonden en voor ƒ 65,150,000, dus ruim honderdmaal meer, aan rijksdaalders.

Deze cijfers zijn welsprekend. Zij bewijzen een sterke wegvloeiing der specie vooral der rijksdaalders.

De bovenstaande feiten wettigen een sterk vermoeden, dat d behoefte aan standpenningen zeer veel geringer is dan d

som die in Nederlandsch Indie aan standpenningen is aangevoerd.

Nog eene bijzonderheid verdient de aandacht bij een onderzoek naar het bedrag van het tegenwoordig circulerend medium, te weten het bedrag van het circulerend medium vóór de invoering van de vigerende muntwet.

Toen waren in omloop:

aan recepissen	± *f*	26,000,000
aan duiten	± „	13,000,000
aan bankpapier	± „	5,000,000
en weinig goud en zilver, stel	„	2,000,000
Te zamen . .	± *f*	46,000,0000

Bij resumtie blijkt:

dat zeker niet meer aan standpenningen in Nederlandsch Indie is aangevoerd dan voor	*f*	300,000,000
dat van deze som aan de circulatie is ontrokken:		
door uitvoer naar Britsch Indie ter vermunting van 1861 tot 1872	*f*	59,000,000
door uitvoer door hadji's (na aftrek van wat niet uit standpenningen bestond, stel *f* 4,000,000) .	„	24,000,000
door onlangsche uitvoer naar Nederland .	± „	10,000,000
door deponering bij de Javasche Bank . .	± „	27,000,000
Totaal . . .	*f*	120,000,000
In circulatie zouden dus zijn	*f*	180,000,000

Maar van deze som moet nog worden afgetrokken wat sedert de invoering der vigerende muntwet uit de circulatie is genomen door:

1°. uitvoer naar China, Siam, Japan, Arabië enz. en vóór 1861 naar Britsch Indie.

2°. versmelting voor sieraden.

3°. afzondering voor spaarpenning.

4°. toevallig verlies.

Overweegt men de boven vermelde bijzonderheden dan kan het gezamenlijk bedrag dezer vier factoren zeker op niet minder worden gesteld dan *f* 60,000,000.

Er zou dan in circulatie zijn hoogstens *f* 120,000,000 aan standpenningen en met inbegrip van het bankpapier en de pasmunt, zou het totaal circulerend medium bestaan uit hoogstens *f* 180,000,000, zijnde ongeveer viermalen meer dan het bedrag voor de invoering der vigerende muntwet.

Volkomen bereid dit cijfer, op bewijs of sterk vermoeden van

grove dwaling, tegen een ander te verwisselen, neem ik het voorshands als maximum aan, en dus dat het circulerend medium thans bestaat uit:

aan zilveren standpenningen hoogstens . .	*f*	120,000,000
aan bankbilletten	„	36,000,000
aan pasmunt (met inbegrip der oude duiten) .	„	24,000,000
Te zamen hoogstens . .	*f*	180,000,000

---

§ II.

Hoe is de verhouding der elementen van het totaal der standpenningen?

Van de van af 1854 van gouvernements wege aangevoerde *f* 255,298,280 aan standpenningen bedroegen:

de rijksdaalders	*f*	180,478,280	of ruim 70%
de guldens	„	51,940,000	„ „ 20%
de halve guldens	„	22,880,000	„ bijna 9%

De aanvoeren door particulieren hebben waarschijnlijk geheel of bijna geheel uit rijksdaalders bestaan, die minder kosten dan guldens of halve guldens daar het muntloon lager is.

Alzoo bestond meer, misschien veel meer, dan 70% der aangevoerde standpenningen, uit rijksdaalders.

Maar in de thans circulerende hoeveelheid standpenningen is ongetwijfeld, en ook zichtbaar, het element rijksdaalders veel zwakker en het element guldens en halve guldens veel sterker.

De oorzaak dier verandering in de onderlinge verhouding, is duidelijk.

De rijksdaalder (ringgit), intrinsiek ongeveer even veel waard als de in het Oosten welbekende Mexicaansche dollar (Spaansche mat, pasmat) en als de Amerikaansche dollar, is buiten 's lands veel beter bekend en is veel gemakkelijker te verzamelen en te behandelen dan de gulden of halve gulden.

Daarom zijn voor den uitvoer naar Britsch Indie ter vermi ting, en naar elders en voor reispenning van hadji's, ongetwijfe meestal rijksdaalders, zelden guldens en zeer zelden halve g dens gebezigd.

Voor spaarpenning is voorzeker in den regel de schoon-

rijksdaalder boven de kleinere en onaanzienlijke gulden en halve gulden verkozen.

De feitelijke toestand van den geldsomloop bevestigt dit vermoeden ten volle.

De halve guldens spelen een groote rol in de binnenlandsche geldcirculatie.

In het dagelijksche leven komen zij zeer veel voor en bij de lands kassen worden zij bij zakken vol ontvangen en uitgegeven. Zij zijn zeer gewild bij de inlandsche bevolking en temperen belangrijk de behoefte aan pasmunt. Waarschijnlijk is van de aangevoerde bijna ƒ 23,000,000, verreweg het grootste gedeelte nog in omloop.

Ook de guldens zijn in de geldcirculatie sterk vertegenwoordigd.

Wellicht bestaat de helft van het bedrag der circulerende standpenningen uit gulden- en halve guldenstukken.

Jammer is het dat niet is geconstateerd, hoe de soms zeer aanzienlijke, standpenningsaldo's van 's lands kassen zijn zamengesteld en uit welke elementen de jaarlijks invloeiende standpenningen bestaan, want daaruit zou men eenigermate tot de onderlinge verhouding der circulerende standpenningen kunnen besluiten.

---

§ III.

Voldoet het tegenwoordig circulerend medium aan de behoeften van het binnenlandsch verkeer?

Voldoet het tegenwoordig circulerend medium aan de behoefte van het binnenlandsch verkeer?

Zijn de onderdeelen goed gekozen? is van elk onderdeel genoeg en niet te veel in omloop?

Deze vragen kunnen gerust bevestigend worden beantwoord.

Van het kleinste tot het grootste muntstuk bestaat eene geleidelijke opklimming met kleine trappen:

$^1/_2$, 1, $2^1/_2$, 5, 10, 25, 50, 100, 250.

Wettelijk is de sprong dus nooit grooter dan van 1 tot $2^1/_2$

en zijn nooit meer dan 3 stukken noodig om het onmiddellijk grootere stuk te wisselen.

Feitelijk echter is er een sprong van 1 tot 4, want de vijfcentstukken, waarvan voor nog geen ƒ 25,000 geslagen is, ziet men bijna nooit in de circulatie; men stapt dus in eens van het $2^1/_2$ centstuk op het tiencentstuk.

De vraag of van elke soort van betaalmiddel: bankpapier, standpenningen en pasmunt, genoeg en niet te veel in omloop is, geldt eigenlijk alleen deze laatste; want de hoeveelheid der beide eerste soorten hangt, onder de vigeerende wetgeving, geheel van den wil van het publiek af.

Standpenningen toch kunnen, zoolang dezelfde standpenning in Nederland bestaat, zonder belangrijke kosten en in elke hoeveelheid uit Nederland ontboden en daarheen uitgevoerd worden.

Bankpapier is te Batavia altijd en bij de zeven agentschappen der bank met geringe restrictie van tijd, tot elke hoeveelheid verkrijgbaar en tegen zilveren standpenningen verwisselbaar.

De pasmunt echter kan niet door het publiek vermeerderd worden, want het Gouvernement heeft het monopolie van den aanmaak, en niet dan met groote schade verminderd worden, want hare intrinsieke waarde is veel geringer dan de nominale.

Er kan dus te veel of te weinig in omloop zijn en blijven.

Maar dit is in Indie waarschijnlijk niet, althans niet in groote mate, het geval.

Wel is er wel eens plaatselijk voor korten tijd gebrek of overvloed, maar dit is een gevolg van bijzondere, niet geheel weg te nemen oorzaken, onder anderen van het belastingstelsel, de groote afstanden en de gebrekkigheid der vervoermiddelen, die de ophooping bevorderen en de wederverspreiding bemoeielijken.

Maar over het algemeen is er pasmunt genoeg; waarschijnlijk zelfs iets te veel.

Bestaat er behoefte aan grooter betaalmiddel dan de rijksdaalder?

Voorzeker ja, en daarin wordt voorzien door de bankbilletten.

De Javasche bank verdient en geniet ten volle het vertrouwen van het publiek. De bezitter van een bankbillet is even ze van de daarin genoemde som alsof hij haar in specie in zak had.

In de dringendste behoefte aan grover betaalmiddel dan rijksdaalder, is dus voorzien.

Er is voor ongeveer *f* 36,000,000 aan bankbilletten in omloop, maar meest van hooge seriën die ook bij invoering van den gouden standaard wel grootendeels in omloop zouden blijven.

De seriën van *f* 25, *f* 10 en *f* 5, die meer bijzonder in het dagelijksch verkeer gebruikt worden, vertegenwoordigen slechts *f* 7,000,000.

Voorzeker echter zou bij invoering van den gouden standaard zeer veel meer goud dan thans klein bankpapier, de plaats van zilver innemen, want om vele redenen wordt goud boven klein bankpapier verkozen.

---

§ IV.

Raming der behoefte aan pasmunt onder den zuiver gouden standaard.

Wij zijn nu genaderd tot de raming der som die bij invoering van den zuiver gouden standaard als grove pasmunt zal noodig zijn.

Op bladz. 4 der memorie van toelichting op het ontwerp van wet tot regeling van het Nederlandsch Indische muntwezen, (van 30 Mei 1876) leest men dat die som zelfs niet bij benadering is te bepalen, maar dat de ervaring hieromtrent zal moeten beslissen, en dat dan ook niemand zelfs eene raming beproefd heeft.

Het zou verwaten zijn eene raming te beproeven die zelfs door de Regeering, welke over zoo vele middelen van onderzoek kan beschikken, verklaard wordt onmogelijk te zijn.

Gelukkig behoef ik mij daaraan niet te wagen, want het is voor mijn doel genoeg een cijfer te vinden, dat buiten allen twijfel lager is dan de behoefte, en voor de raming van dat minimum zijn, geloof ik, gegevens genoeg voorhanden.

Zien wij eerst in welke behoeften de zilveren standpenning voorziet om daarna na te gaan in hoeverre die behoeften door den gouden kunnen vervuld worden.

Het gebruik van zilveren standpenningen wordt door velen geringer geschat dan het werkelijk is. Zoo leest men op bladz. 3 der memorie van toelichting op het ontwerp van wet tot vaststelling van nadere bepalingen omtrent het muntwezen in

Nederlandsch Indie (van 30 Mei 1876): „het is geen ge-„woon gevaldat in de binnenlanden eenetrans-„actie loopt over een bedrag dat een rijksdaal-„der nabijkomt. Kleine pasmunt, vooralkoper, „is het eigenaardig betaalmiddel van den in-„lander."

Deze stelling is te algemeen.

Waar is het dat in Nederlandsch Indie een veel grooter percentum van het totaal circulerend medium uit kleine pasmunt moet bestaan dan in de hoog ontwikkelde Europeesche rijken. De tallooze dagelijksche kleine inkoopen van levensbehoeften, de dag- en koelieloonen en dergelijke kleine uitgaven meer, worden er mede betaald.

Daarvoor dienen de ± *f* 24,000,000 aan pasmunt en deze zouden zeer zeker nog te kort schieten zoo niet de geldcirculatie door een overgroot bedrag aan halve guldens bevorderd werd. Die *f* 24,000,000 maken uit minstens 13% van het totaal circuleerend medium, terwijl in Nederland slechts ongeveer 3% van het circuleerend medium uit pasmunt bestaat. De rol der pasmunt in Nederlandsch Indie is dus veel belangrijker dan in Nederland.

Maar ook zeer veel zilveren standpenningen worden in de binnenlanden gebruikt en zijn daar geheel onmisbaar.

Een vlugtige blik op eenige transacties in de binnenlanden is voldoende om deze stellingen te bevestigen.

Jaarlijks betaalt het Gouvernement gemiddeld minstens zeventien of achttien millioenen guldens aan de inlandsche bevolking voor de koffie- en suikerkultuur.

Vele millioenen guldens worden jaarlijks door de particuliere ondernemers aan de inlandsche bevolking uitbetaald, voor den huur van grond, voor den inkoop van landbouwproducten: vee, padi, rijst, katjang, tabak, suikerriet, enz., voor de levering van bamboe, suikerkrandjangs, brandhout en vele andere benoodigdheden.

Wederkeerig worden door de bevolking kolossale sommen betaald, aan 's lands kas als belasting, aan den handel voor lijnwaden, ijzer- en koperwerken en allerlei andere benoodigdheden

De verhouding tusschen het bedrag dezer transacties en l bedrag der circulerende pasmunt bewijst reeds zonneklaar zij slechts voor een klein gedeelte met pasmunt kunnen worde afgedaan.

Ofschoon het geheel overbodig is dit nader aan te toonen, zal ik het met een mij bekend voorbeeld staven.

In een zeer goed rijstjaar wordt uit de residentie Cheribon veel rijst uitgevoerd, soms tot een bedrag van 500,000 picols, waarvan minstens $^3/_5$ in de afdeeling Indramaijoe door Europesche en Chinesche opkoopers van de inlandsche landbouwers als padi of als rijst wordt opgekocht tot een inkoopsprijs van minstens *f* 1,000,000.

De bevolking van Indramaijoe is ongeveer 200,000 zielen sterk, of 1% van de bevolking van Nederlandsch Indie, zoodat bij eene gelijkmatige verdeeling der pasmunt, 1% daarvan of *f* 240,000 in Indramaijoe circuleert.

Al konden de rijstopkoopers die *f* 240,000 geheel in handen krijgen, dat natuurlijk onmogelijk is, want er is eer te weinig dan te veel pasmunt voor de gewone dagelijksche transacties, — dan nog zou het onmogelijk zijn er in korte maanden eene meer dan viermalen grootere waarde mede te betalen, want daartoe zou die som in dat korte tijdsbestek langs allerlei omwegen vier- of vijfmalen van de landbouwers tot de opkoopers moeten terugkeeren, eene onderstelling die te ongerijmd is om er bij stil te staan.

Waarschijnlijk worden bij den inkoop van die padi en rijst geen *f* 25,000 aan pasmunt gebruikt.

De inlander is bijna overal zoo aan standpenningen gewoon dat hij met het onnoodig gebruik van de lastige en minwaardige pasmunt niet tevreden zou zijn. Zoo zou hij er geen genoegen meê nemen de *f* 50 of *f* 100 huur van zijn grond, van den suikerfabriekant in kwartjes en dubbeltjes te ontvangen, noch voor een paar verkochte buffels of koeien een mansvracht koper naar huis te dragen.

Van dergelijke transacties is de stilzwijgende voorwaarde: betaling in klinkende munt (standpenningen).

Pasmunt, veel pasmunt is noodig en wordt door den inlander op prijs gesteld, maar voor betrekkelijk groote betalingen verlangt hij standpenningen.

De industrie en de binnenlandsche handel, behalve in zeer kleine zaken, worden voor het grootste gedeelte met standpenningen gedreven.

Paarden, buffels, runderen, padi, katjang, tabak en andere landbouwproducten, lijnwaden, ijzer-, koper-, goud- en zilverwer-

ken en tallooze andere koopmanschappen, maandloonen en schulden van weinige guldens zelfs en belastingen, worden op de meeste plaatsen in den regel met standpenningen betaald. De tractementen der landsdienaren tot een bedrag van waarschijnlijk meer dan ƒ 3,000,000 's maands worden in standpenningen of in deze vertegenwoordigend bankpapier betaald en geen particulier komt het in den zin zijn personeel, — behalve de daglooners, — met pasmunt te betalen.

Het is dan ook boven allen twijfel verheven dat, ook in de binnenlanden, veel munt grooter dan de tegenwoordige pasmunt in omloop is, en dat die munt in eene werkelijke, gebiedende behoefte voorziet.

De aanwezige pasmunt is noch qualitatief geschikt noch quantitatief toereikende voor alle eischen van het binnenlandsch verkeer.

Zien wij nu welk gedeelte van die zilveren standpenningen, onder den gouden standaard als pasmunt zal moeten in omloop blijven om eene geregelde geldcirculatie te verzekeren.

De vurigste voorstander van den zuiver gouden standaard zal niet ontkennen dat de geldcirculatie geweldig zou worden geschokt zoo al de tegenwoordige zilveren standpenningen door gouden werden vervangen, en evenmin zijn tegenstander, dat het volstrekt niet noodig is ter verzekering van eenen ongestoorden geldsomloop, dat het geheel bedrag der tegenwoordige zilveren standpenningen als pasmunt in omloop blijve.

Een zeker percentum der zilveren standpenningen kan zonder eenig bezwaar door gouden worden vervangen; maar welk percentum?

Dit kan niet à priori worden uitgemaakt, want daartoe zou men niet alleen het cijfer der transacties van elk bedrag moeten kennen maar ook tal van bijomstandigheden die onnaspeurlijk zijn. De ondervinding alleen kan uitspraak doen.

Intusschen zijn eenige omstandigheden bekend die het vermoeden wettigen, dat de behoefte aan grove zilveren pasmunt zeer aanzienlijk zijn zal.

Onder die omstandigheden komen de volgende in aanmerki

1°. het groote verschil tusschen den kleinsten zilveren en de kleinsten gouden standpenning: de eerste is de halve guld de laatste het vijf guldenstuk, dus tien malen grooter. Om

den zilveren standaard kunnen alle betalingen van een halve gulden of veelvouden van dien in standpenningen geschieden, onder den gouden alleen betalingen van vijf gulden of veelvouden van dien, zoodat alle betalingen beneden de vijf gulden en alle minder dan vijf gulden groote fracties van betalingen van boven de vijf gulden, in pasmunt moeten geschieden.

Voorwaar geene geringe verzwaring van den dienst der pasmunt.

2°. de soort der zilveren standpenningen.

Waren er alleen rijksdaalders in omloop en was de geldcirculatie toch geregeld en ongestoord, zoo zou de zaak minder bezwaar hebben, want het getal der muntstukken zou slechts met de helft verminderen; maar er is een zeer aanzienlijk bedrag aan gulden- en halve guldenstukken in omloop en dat bedrag is zelfs eer te gering dan te groot, zoodat het zelfs onder den zilveren standaard niet zonder verstoring van den geldsomloop zou kunnen worden verminderd.

Bij wegneming van deze en vervanging door goud wordt het aantal stukken tot een vijfde of een tiende gereduceerd, dat natuurlijk groote verstoring zou veroorzaken.

3°. vele zeer belangrijke betalingen zullen voor een groot deel in pasmunt moeten geschieden.

De koffieoogst op Java bedraagt gemiddeld 800,000 picols waarvoor, tegen *f* 14 den picol, *f* 11,200,000 moet worden betaald.

Onder den gouden standaard zullen alle partijen beneden de 45 pond en alle fracties van minder dan 45 pond behoorende tot grootere partijen, met pasmunt moeten betaald worden.

Een zeer groot gedeelte der koffie wordt bij zoo kleine partijen ingebracht, zoodat men kan aannemen dat bijna de geheele oogst met pasmunt zal moeten worden ingekocht.

De inkoop duurt slechts eenige maanden, zoodat weinig van de uitgegeven pasmunt tijdig terugvloeit om nog eens in dat jaar te worden gebruikt. Daarbij komt dat de inkoop geschiedt in bijna 300 over geheel Java verspreide pakhuizen, waarvan elk, ter voorkoming van stagnatie van den inkoop, ruim van geschikt betaalmiddel moet voorzien worden.

Ook op Sumatra's Westkust en in Menado wordt veel koffie onder ongeveer gelijke omstandigheden ingekocht.

Voor den inkoop van koffie in geheel Nederlandsch Indie zal minstens wel *f* 12,000,000 aan zilver noodig zijn.

Voor de suiker moeten jaarlijks uit 's lands kas ruim *f* 6,000,000

worden uitbetaald in minstens twee termijnen, individueel aan ruim 220,000 planters en bovendien aan een aantal grondbezitters en anderen.

Men kan dus minstens rekenen 600,000 à 700,000 afzonderlijke betalingen.

Deze *f* 6,000,000 zullen dus ook bijna geheel in pasmunt moeten worden betaald.

Van de betalingen en bijpassingen beneden de vijf gulden door particulieren kunnen geene cijfers worden genoemd, maar men kan aannemen dat het bedrag zeer aanzienlijk is, daar de kleinste betalingen natuurlijk de talrijkste zijn en de ronde sommen zeldzaam.

4°. voorts kunnen als redenen waarom veel pasmunt zal noodig zijn genoemd worden, de uitgestrektheid onzer bezittingen, de kostbaarheid en moeielijkheid der transporten, de aard der bevolking en vele andere omstandigheden die eenen vluggen muntsomloop belemmeren.

Het vermoeden dat zeer veel grove pasmunt zal noodig zijn, wordt versterkt door het voorbeeld van andere staten.

Voor Nederland werd bij de in mei van dit jaar voorgestelde invoering van den gouden standaard eene verzesdubbeling der pasmunt noodig geacht.

Immers is daar volgens het laatste muntverslag in omloop:

aan zilveren pasmunt	*f*	6,556,000
„ koperen „	„	1,715,000
	f	8,271,000
Reken daarbij aan Belgische centimes. . . .	„	250,000
dan krijgt men een totaal pasmunt van . . .	*f*	8,521,000

Nu wordt in de memorie van toelichting op het ontwerp Nederlandsche muntwet (dd. 5 mei 1876) de behoefte aan grove pasmunt geraamd op *f* 40,000,000

Al moge Nederland, wegens het verschil van toestanden geen zuiver voorbeeld zijn, en in Indie geen sprake kunnen zijn van eene verzesdubbeling, waardoor bijna het geheele circulerend medium pasmunt zoude worden, toch versterkt het voorbeeld van Nederland het vermoeden dat bij de invoering van den gouden standaard, zeer veel zilver in omloop moet blijven.

Alle omstandigheden in aanmerking genomen, geloof ik dat, zelfs al komen bijna alleen vijf guldenstukken in omloop, en laat men de thans aanwezige guldens en halve guldens, bij

geheel in de circulatie, — op zijn minst gerekend de helft der thans circulerende standpenningen als pasmunt zal moeten in omloop blijven, dus, zoo mijne raming van de standpenningen juist is, voor *f* 60,000,000.

Het circulerend medium zou dus onder den gouden standaard bestaan uit:

a.	aan gouden standpenningen hoogstens . .	*f*	60,000,000
b.	„ goud vertegenwoordigend bankpapier .	„	36,000,000
c.	„ grove zilveren pasmunt minstens . .	„	60,000,000
d.	„ kleine zilveren en aan koperen pasmunt	„	24,000,000
	Te zamen . . .	*f*	180,000,000

waarvan:

aan wettig betaalmiddel hoogstens . . *f* 96,000,000 of $53^{3}/_{0}$

„ pasmunt minstens . . . . . „ 84,000,000 of $46^{7}/_{0}$

Acht men het cijfer der thans circulerende standpenningen te hoog gesteld, ik heb volle vrede met elke voor te stellen vermindering, want, aannemende dat de helft als pasmunt onder den gouden standaard in omloop zal blijven, wordt de verhouding tusschen de standpenningen en de pasmunt onder dien standaard, bij die vermindering niet belangrijk gewijzigd.

Die verhouding zal zijn:

bij eene vermindering tot

f 100,000,000	$53^{7}/_{10}$%	aan standpenn.	en	$46^{3}/_{10}$%	aan pasm.
„ 80,000,000	$54^{1}/_{10}$%	„	„	„	$45^{8}/_{20}$%	„	„
„ 60,000,000	55%	„	„	„	45%	„	„
„ 40,000,000	56%	„	„	„	44%	„	„

Bij een minder totaal aan zilveren standpenningen zou mijn betoog, dat minstens de helft als pasmunt in omloop zal moeten blijven, zelfs in kracht winnen, want hoe kleiner de som des te minder kan er van worden gemist. Immers de dienst die verricht moet worden is vast en vereischt een vast cijfer aan grove zilveren munt. Stel de behoefte van dien dienst, zooals boven gedaan is, op *f* 60,000,000, dan zal zoo er thans niet *f* 120,000,000 maar slechts *f* 80,000,000 aan standpenningen in omloop is, niet de helft (50%) maar drie vierde (75%) van die som noodig zijn om in dien dienst te voorzien.

Dan zou de pasmunt 60% en het wettig betaalmiddel slechts 40% van het circulerend medium bedragen en dus de kans van welslagen van den gouden standaard nog geringer zijn dan in het door mij aangenomen geval.

§ V.

Zal, wanneer bijna de helft van het circulerend medium uit pasmunt bestaat, de regel kunnen worden gehandhaafd, dat alle betalingen boven zeker gering maximum, in wettig betaalmiddel moeten geschieden?

Ook deze quaestie kan niet à priori met cijfers worden uitgemaakt; de ondervinding alleen kan uitspraak doen. Maar wel kunnen reeds nu eenige omstandigheden worden aangevoerd, die een vermoeden scheppen zoo sterk, dat het geacht kan worden met volle zekerheid gelijk te staan.

Een circulerend medium waarvan bijna de helft uit pasmunt bestaat, is, geloof ik, zonder voorbeeld in de moderne geschiedenis der beschaafde wereld.

In Engeland wordt per hoofd der bevolking gerekend in omloop te zijn *f* 6,50 aan pasmunt en *f* 34 aan goud [1]); bovendien is veel bankpapier in omloop; de pasmunt bedraagt daar dus zeker veel minder dan 20% van het circuleerend medium.

In Duitschland werd aanvankelijk de behoefte aan pasmunt geraamd op *f* 6 (10 mark) thans op *f* 9 (15 mark) per hoofd; zij zal daar ook wel minder dan 20% bedragen.

In Nederland zou, volgens het wetsontwerp van 10 mei 1876, de pasmunt bedragen *f* 40,000,000 boven de thans circulerende ad nog geen *f* 10,000,000 dus te zamen *f* 50,000,000, dat zeker minder is dan 20% van het circulerend medium, want ongerekend de zilveren en gouden specie, waren ± *f* 170,000,000 aan bank- en *f* 10,000,000 aan muntbilletten in omloop.

Nergens dus meer dan een vijfde van het circulerend medium aan pasmunt.

De gouden standaard zal waarschijnlijk voorloopig in Nederland niet tot stand komen, maar al ware hij tot stand gekomen, dan nog zou de quaestie, of daar, wanneer het circulerend medium voor een vijfde uit pasmunt bestaat, de regel kan word gehandhaafd dat alle betalingen boven zeker maximum (er w

---

[1]) Van den Berg, de Muntquaestie met betrekking tot Indi bladz. 18 en volg.

voorgesteld *f* 20) in wettig betaalmiddel moeten geschieden, — niet zijn opgelost, want het wetsontwerp bevat twee bepalingen die de geldcirculatie in hooge mate bevorderen; vooreerst de vrijheid (art. 21) om alle betalingen aan 's lands kas in pasmunt te doen, ten andere de opening van kantoren (art. 22) waar men steeds voor pasmunt standpenningen kan verkrijgen.

Eene vergelijking met het buitenland heeft altijd betrekkelijk geringe waarde omdat de omstandigheden daar in vele opzichten van de Indische verschillen, maar het kwam toch niet overbodig voor de aandacht op het feit te vestigen, dat de pasmunt in eenige Europesche rijken minder dan een vijfde van het circulerend medium bedraagt, terwijl zij in Indie bijna de helft daarvan zal bedragen.

Meer ad rem is een onderzoek naar den dienst die onder den gouden standaard door het wettig betaalmiddel moet verricht worden.

Die dienst is lichter dan onder den zilveren standaard.

Onder dezen moeten volgens de wet, alle betalingen boven de *f* 10 in wettig betaalmiddel geschieden; onder den gouden zal dat cijfer worden verhoogd, misschien tot *f* 20 zooals voor Nederland was voorgesteld, misschien tot een hooger bedrag.

Bovendien zal het aanzienlijk bedrag der grove zilveren pasmunt den facultatieven dienst van het wettig betaalmiddel zeer verlichten. Facultatieve dienst noem ik, bij onbekendheid van een beter woord, den dienst die zoowel door wettig betaalmiddel als door pasmunt kan worden verricht, dus betalingen van en met het bedrag van den kleinsten standpenning tot en met het bedrag tot hetwelk de pasmunt wettig betaalmiddel is.

Maar met dat al blijft de dienst van het wettig betaalmiddel zwaar.

Ik zal geene ijdele poging aanwenden om den omvang te schatten der transacties tusschen particulieren die volgens de wet met wettig betaalmiddel zullen moeten worden afgedaan, maar mij bepalen tot eenige bewegingen van 's lands kassen.

Jaarlijks worden kolossale sommen in 's lands kassen ontvangen en daaruit betaald, die, al wordt het betaalvermogen der pasmunt hoog gesteld, in wettig betaalmiddel zullen moeten worden gekweten.

Onder de betalingen aan 's lands kassen komen door hare grootte het eerst in aanmerking die wegens de amfioenpacht.

Deswege moet jaarlijks in 's lands kas worden gestort meer dan *f* 16,000,000 of 's maands ruim *f* 1,350,000.

Van deze som wordt ongeveer de helft door eenige weinige pachters opgebracht, als door dien van:

Samarang	ƒ	164,950	's maands.
Rembang	„	73,509	„
Soerabaija	„	108,333	„
Soerakarta	„	111,950	„
Madioen	„	96,000	„
Kediri	„	133,500	„

Deze sommen moeten worden betaald, met de gelden die bij het debiet der opium worden ontvangen, welk debiet voor verreweg het grootste gedeelte in het klein geschiedt, nu reeds onder den zilveren standaard, voor een groot deel tegen pasmunt.

Thans reeds moeten de pachters zich somtijds veel moeite en belangrijke verliezen getroosten om die pasmunt tijdig tegen wettig betaalmiddel verwisseld te krijgen. Maar hoe zullen die moeite en kosten stijgen wanneer de pasmunt niet 13% maar 46%, het wettig betaalmiddel niet 87% maar slechts 54% van het circulerend medium bedraagt; wanneer dus eenerzijds zij bijna niets dan pasmunt zullen ontvangen en anderzijds de hoeveelheid wettig betaalmiddel waarin zij wisselen moeten, met bijna de helft zal zijn verminderd.

Ongetwijfeld zullen vele pachters in de onmogelijkheid verkeeren om zich tijdig het noodige wettige betaalmiddel te verschaffen.

Na de pachters komen de suikerfabriekanten, die ongeveer ƒ 10,000,000 's jaars aan wettig betaalmiddel in 's lands kas moeten storten voor cijns aan den lande en ten behoeve van de rietplantende bevolking.

Zal het hun en anderen, die ook groote sommen in wettig betaalmiddel moeten betalen, zooals de koopers van gouvernements koffie tot een bedrag van ƒ 11,000,000, niet moeielijk vallen dat wettig betaalmiddel bijeen te krijgen bij eene zoo sterke pasmunt-circulatie?

Van de betalingen uit 's lands kas komen vooreerst in aanmerking de tractementen en andere betalingen aan landsdienaren, die wel gedeeltelijk in pasmunt, maar toch zeker voor een bedrag van ƒ 2,500,000 's maands in wettig betaalmiddel zullen moeten gedaan worden.

Voorts de betalingen aan de leveranciers van de benoodigdheden voor de verschillende dienstvakken: voeding en kleeding voor de land- en zeemacht, pradjoerits, gevangenen en dwangar-

beiders, verlichting van de gouvernements gebouwen, rijst en olie voor de mijnwerkers op Banka en zoo vele anderen; — de betalingen aan transport-aannemers van zout, koffie, en andere goederen, het subsidie aan de Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij enz., enz.

Kortom vele tientallen millioenen aan wettig betaalmiddel moeten jaarlijks uit 's lands kassen betaald worden.

Zullen de kassen steeds wettig betaalmiddel genoeg hebben om in die behoefte te voorzien?

Voorzeker zal er veel wettig betaalmiddel worden ontvangen: het tekort op de Indische administratie kan in specie worden overgezonden; de pachtpenningen en ook, voor zoo ver zij door niet inlanders verschuldigd zijn, de overige belastingen, de door de suikerfabriekanten en door de koopers van gouvernements-koffie verschuldigde sommen en vele andere zware schulden meer, moeten in wettig betaalmiddel betaald worden, — maar daarentegen kunnen en zullen een aantal belangrijke betalingen in pasmunt geschieden.

In de eerste plaats de belastingen der inlandsche bevolking, aan wie de onder den zilveren standaard gegunde vrijheid om hare belastingen in de munt harer keuze te voldoen, niet zal kunnen worden ontnomen; alleen de landelijke inkomsten en de bedrijfsbelasting der inlanders brengen ruim *f* 18,000,000 's jaars op.

Voorts zijn er tal van inkomsten die wel een achtbaar totaal vormen, maar in kleine sommen worden bijeengebracht.

Zooals:

Zoutdebiet	*f*	6,200,000
Diverse belastingen op de Buitenbezittingen	„	1,338,000
Brievenpost	„	700,000
Klein zegel	„	705,000
Telegrafie	„	440,000
Belasting op de paarden en rijtuigen	„	360,000
Schoolgelden	„	246,000
Havengelden enz.	„	225,000
Slacht in de Preanger	„	40,000
In zekere mate ook		
Tolrechten en accijnsen	„	8,687,000
Verponding	„	1,425,000

Dat van deze *f* 38,000,000 inkomsten onder den gouden

standaard verreweg het grootste gedeelte in pasmunt (zilver) zal worden ontvangen lijdt geen twijfel.

Met het oog op deze kolossale ontvangsten aan pasmunt mag de vraag worden herhaald: zullen de kassen steeds van genoeg wettig betaalmiddel kunnen voorzien worden?

Onder den gouden standaard zullen 's lands kassen dus ontzaglijke sommen aan wettig betaalmiddel en ook ontzaglijke aan pasmunt moeten ontvangen en uitbetalen.

Gesteld dat de ontvangsten in elk dier betaalmiddelen ongeveer gelijk waren aan de betalingen in datzelfde betaalmiddel, dat zij vermoedelijk niet zijn, en verder, dat er slechts één lands kas was, dan nog zou de handhaving van den wettelijken regel omtrent de betaling met wettig betaalmiddel onhoudbaar zijn, want de tijdstippen waarop veel wettig betaalmiddel of veel pasmunt worden ontvangen, komen veelal niet overeen met de tijdstippen waarop veel wettig betaalmiddel of veel pasmunt moeten worden uitgegeven, er zou dus telkens, — tenzij men een buitensporig hoog kassaldo aanhield, — overvloed zijn van het eene betaalmiddel gepaard met gebrek aan het andere.

Doch men heeft niet te doen met één maar met 135 over den geheelen Archipel verspreide kassen, van welken sommige in totaal meer ontvangen dan uitbetalen dus kunnen remitteren, andere remise noodig hebben; sommige pasmunt zullen kunnen remitteren en wettig betaalmiddel zullen behoeven, terwijl bij andere het omgekeerde het geval zal zijn. Al deze kassen zullen steeds én van genoeg wettig betaalmiddel én van genoeg pasmunt moeten voorzien worden en van het overtollige ontlast dat elders weer dringend noodig zal zijn.

Thans, onder den zilveren standaard, met een wettig betaalmiddel dat 87% van het circulerend medium bedraagt en met een betrekkelijk kleinen en dus algemeen bruikbaren standpenning, kost het veel overleg en groote inspanning om alle kassen steeds van genoeg geschikt betaalmiddel te voorzien, — maar die voorziening zal bepaald onmogelijk zijn, wanneer bijna de helft (46%) van het circulerend medium volgens de wet niet *mag* gebruikt worden voor groote betalingen, en de wederhelft (54%) niet *kan* worden gebruikt voor kleine omdat de muntstukken te groot zijn.

De moeielijkheden der particulieren onderling zullen ook niet

gering zijn, maar zij zullen er spoedig een einde aan maken door zilver tot 'elk bedrag in betaling te geven en aan te nemen.

Heb ik mijne lezers overgehaald tot mijne overtuiging dat onder den zuiver gouden standaard, de regel dat alle betalingen, boven zeker gering maximum in wettig betaalmiddel moeten geschieden, niet zal kunnen worden opgevolgd, dan zullen zij het ook wel met mij eens zijn dat zeer spoedig het eenige en onfeilbare middel om uit die moeielijkheid te geraken, zal worden aangegrepen, dat is: den landsontvangers te gelasten ook de grove zilveren pasmunt tot elk bedrag in betaling aan te nemen, en die munt boven het wettelijk maximum in betaling te geven.

De geldcirculatie zal dan eenen ongestoorden loop hebben.

Alleen zal men nog bloot staan aan het gevaar dat een crediteur, geen genoegen neemt met betaling in pasmunt en zijnen debiteur die geen wettig betaalmiddel bezit noch zich kan aanschaffen, vervolgt.

Het zal daarom onvermijdelijk zijn de bepaling omtrent het maximum in te trekken en te verklaren, dat de grove zilveren pasmunt wettig betaalmiddel is tot elk bedrag.

Daarmede zal de zuiver gouden standaard begraven en de muntregeling tot stand gekomen zijn, die in mei 1876 door de regering is voorgesteld.

Mr. S. C. H. Nederburgh.

Leiden, 10 november 1876.

De waarde en de toekomst van het Inlandsch onderwijs getoetst aan eenige commissoriale ondervinding.

De belangrijke vaste of stille maand der Mohammedanen, de Poewasa, is in aantocht en daarmede de groote vacantie op de Inlandsche scholen. Alvorens die vacantie een aanvang neemt, moet er echter in tegenwoordigheid der schoolcommissiën op de gouvernementsscholen eene vormelijke plechtigheid plaats grijpen, die men in de wandeling examen zou noemen, maar officiëel wordt geheeten openbare les. Het einde van zoo'n les is eene prijsuitdeeling: van regeeringswege worden daartoe verstrekt mesjes, pennehouders enz., zaken, die de leerjeugd met een historisch „hoe leelijk!" op de juiste waarde toont te schatten — want ze zijn leelijk — en verder boeken, waarvan zich het gros geen ander verschil met de door de jongelui dagelijks gebruikte leerboeken aanbiedt dan.... dat het bandje iets mooier is! De uitdeeling van deze zaken, met getuigschriften, die niet grooter zijn dan $1^1/_2$ palm in het vierkant, heet op de gouvernements Inlandsche scholen van Nederlandsch-Indie prijsuitdeeling. Voor de bijzondere scholen opent echter de regeering de schatkamer harer prijzen niet: alleen de gouvernements scholen hebben het genot van dien milden zegen. Maar de commissie der vijf bijzondere scholen dezer afdeeling deed onder de ambtenaren een lijst circuleeren, om eenige gelden voor het koopen van prijzen ten behoeve dier scholen te verzamelen, en met de aldus ontvangene *f* 40 kocht zij alras eene collectie prijzen, die

de bevoorrechten met grootere voldoening zou doen heengaan, dan het product uit 's gouvernements hoorn des overvloeds.

Terwijl nu het bestuur de afdeeling rondtrekt, zoekende naar de kiemen van Inlandsche geleerdheid, en onderscheidende, voor zoover de onderwijzer adviseert dat er reden van onderscheiding en voldaanheid bestaat, komt mij de juli-aflevering van dit Tijdschrift in handen, met een opstel over „Het gouvernementeel Inlandsch onderwijs op Sumatra," geschreven door den heer van Limburg Brouwer, adjunct-inspecteur van het Inlandsch onderwijs. Toen kwam het mij in de gedachte, dat de avond in de dessa niet beter te besteden ware, dan geleid door dat opstel, een overzicht van het onderwijs in deze afdeeling te geven. Ik ben daar juist voor in de rechte stemming, nu nog onder den verschen indruk der examens en op het oogenblik enkel voor het onderwijs op tournée zijnde.

I.

De scholen.

Toen ik in maart '75 in deze afdeeling kwam, vond ik alhier ééne gouvernementsschool ter afdeelingshoofdplaats Karanganjer en drie bijzondere scholen op de districtshoofdplaatsen Gombong, Poering en Petanahan. Ongeveer te gelijker tijd hadden de nieuwe denkbeelden omtrent verbetering van het Inlandsch onderwijs begin van uitvoering gekregen, m. a. w. er waren geldelijke middelen beschikbaar gesteld om de bestaande scholen op beteren voet te brengen en om nieuwe op te richten; er kon dus met al het heilig vuur van een beginner aan het werk worden getogen. Altijd natuurlijk binnen den nederigen werkkring van een controleur-secretaris, die, naar ik wel eens vernomen heb, al werd het niet door eigen ondervinding bevestigd, somwijlen de geheele schoolcommissie op sleeptouw heeft, vaak de zondenbok der commissie is, wanneer uit een inspectierapport blijkt dat de zaken niet in orde zijn en wiens werkzaamheden ten goede in de erkenning van de ferme en behartigende leiding der hoofd-

personen gewaardeerd worden. Maar met die schoolcommissiën moeten we, in navolging van het juni-opstel, besluiten en er niet mede beginnen.

De gevestigde scholen waren in der tijd gedeeltelijk uit zoogenaamde vrijen wil (mânâ soeko) der bevolking, gedeeltelijk in betaling opgericht. Voor den bouw dier mânâ soeko scholen, leverde de leergrage bevolking uit pure liefhebberij de materialen en de werkkrachten. Dat noemt men bantoen. Men zou het ook kunnen verklaren door gedwongen dienst minus een heeredienstenstaat. De Gombongsche school werd ruim zes jaren geleden van het districtshoofd gekocht. Het geld leende men uit de Moskeekassen van Gombong en Karanganjer en werd langzamerhand teruggegeven toen de heffing der schoolgelden daartoe de gelegenheid aanbood. Nochtans de profeet heeft, naar het schijnt, die vrijwillige leeningen uit zijne gewijde kassen hoogst kwalijk blijven nemen. Immers toen het eerste subsidiejaar 1875 voor de bijzondere scholen aanbrak, zag de Gombongsche school het gouvernements subsidie voorbijgaan: zij werd, namelijk het slachtoffer van haar eigen bloei, gelijk wij dat strakjes zullen lezen. Op het oogenblik ontbreken mij de krachten voor het verhaal van zoo'n treurige gebeurtenis..... denken wij liever eerst eens aan het onderscheid tusschen gouvernementsscholen, bijzondere, niet-gesubsidieerde scholen en bijzondere gesubsidieerde scholen.

Eene gouvernementsschool wordt geheel en al op 's lands kosten onderhouden. De onderwijzer en zijne helpers zijn gouvernements ambtenaren, de leermiddelen worden gratis aan de kinderen verstrekt.

Met eene bijzondere, niet-gesubsidieerde school daarentegen laat zich het bestuur niet verder in, dan voor zoover de zorg tegen het onderwijzen van slechte zaken, waaronder anti-Nederlandsche, eenig toezicht vereischt. Maar de schoolgelden, die van de gouvernementsscholen in 's lands kas moeten vloeien, komen hier ten bate der school zelve. Daaruit vindt men, althans moet men vinden de kosten voor de leermiddelen en de tractementen der onderwijzers.

Tusschen de beide opgegeven soorten van scholen staan dan ten slotte de gesubsidieerde bijzondere scholen, dat zijn zij, waaraan ingevolge de koloniale ordonnantie van 13 april 1874, Stbl. nº. 99, subsidie kan worden verleend.

Ziehier de voorwaarden, waaronder aan bijzondere scholen subsidie kan worden verleend; de lezer gelieve er met de noodige aandacht kennis van te nemen, omdat ze met eenige uitvoerigheid zullen besproken worden:

I. Dat zij geheel vrijwillig tot stand zijn gekomen.

II. Dat de schoolgebouwen op doelmatige wijze worden daargesteld en ingericht.

III. Dat zij bezocht worden door minstens twintig leerlingen en dat één onderwijzer niet meer dan vijftig leerlingen onder zich hebbe.

IV. Dat de onderwijzers ten overstaan der schoolcommissiën het bewijs leveren van voldoende bekwaamheid tot het geven van onderwijs in de hierna onder VI te vermelden vakken en van een goed zedelijk gedrag zijn; zullende hun daarvan eene schriftelijke verklaring worden afgegeven, die als acte van aanstelling kan gelden.

V. Dat zij toegankelijk zijn voor alle kinderen van Inlanders en met hun gelijkgestelden, zonder onderscheid van godsdienstige gezindheid.

VI. Dat het onderwijs minstens omvat het lezen en schrijven der volkstaal (of der Maleische taal), alsmede de kennis der vier hoofdregels van het rekenen.

VII. Dat alle godsdienstig onderwijs is uitgesloten, doch alleen de schoollokalen daartoe buiten de schooluren beschikbaar mogen worden gesteld.

VIII. Dat de onderwijzers geene leeringen verspreiden, strijdig met de goede zeden of aansporende tot ongehoorzaamheid aan de wetten des lands.

IX. Dat een gering schoolgeld worde geheven, overeenkomstig het tarief voor de gouvernementsscholen vastgesteld.

Wanneer eene bijzondere school aan al deze voorwaarden voldoet, dan kan haar eene dubbele geldelijke ondersteuning geworden, bestaande:

a. in eene tegemoetkoming in eens, ten bedrage van *f* 200 tot *f* 400 voor kósten van eerste inrichting, en wel in dier voege, dat wordt toegekend:

aan eene school met niet meer dan 50 leerlingen, het minimum bedrag van *f* 200;

aan eene school met meer dan 50 t/m 100 leerlingen, een bedrag van *f* 300;

aan eene school met meer dan 100 leerlingen, een bedrag van *f* 400;

b. in eene jaarlijksche subsidie van *f* 100 tot *f* 250, volgens de onderstaande schaal:

aan eene school met niet meer dan 20 leerlingen, wordt toegekend het minimum bedrag van *f* 100;

aan eene school met meer dan 20 t/m 30 leerlingen een bedrag van *f* 125;

aan eene school met meer dan 30 tot 40 leerlingen een bedrag van *f* 150;

aan eene school met meer dan 40 t/m 50 leerlingen, een bedrag van *f* 175;

aan eene school met meer dan 50 t/m 75 leerlingen, een bedrag van *f* 200;

aan eene school met meer dan 75 t/m 100 leerlingen een bedrag van *f* 225;

aan eene school met meer dan 100 leerlingen *f* 250.

Aan deze regeling vervat in de door Stbl. 1875 n°. 262 gewijzigde artt. 1 en 2 van de reeds vermelde verordening, Stbl. 1874 n°. 99, ontbreken het allerminst de bewijzen van dat streven des Indischen wetgevers om te veel te regelen, hetwelk zich bij iedere autocratische regeering onwillekeurig ontwikkelt.

Wat bedoelt hij met de sub I vermelde voorwaarde dat slechts die bijzondere scholen voor subsidie in aanmerking kunnen komen, welke „geheel vrijwillig tot stand zijn gekomen." Heeft men misschien op het oog die mânâ soeko scholen, waarvan ik hier boven gewaagde? En „tot stand zijn gekomen" wat wil dat zeggen. Behalve de enkele bestaande lokalen van particuliere scholen, moeten alom in Indie de scholen nog worden opgericht en wel niet bij wijze van mânâ soeko door de bevolking, dat gaat in de tegenwoordige tijden zoo gemakkelijk niet meer, maar met behulp van de tegemoetkoming, die men als kosten van eerste inrichting zou verkrijgen. Men wachtte dan ook met den bouw van bijzondere scholen, totdat er eene gunstige beschikking op de voorstellen ter ondersteuning was gekomen. Wanneer de regeering zich in waarheid hield aan bepaling: geene subsidie vóór de school staat, zou menige bijzondere school, die nu leeft, nog geboren moeten worden. Evolgens de letter van het voorschrift, heeft eene school voimmer het recht op subsidie verbeurd, wanneer het lokaal,

het ook in den nacht der tijden, gedwongen werd opgericht; want de voorwaarde luidt: de school moet „geheel vrijwillig" tot stand zijn gekomen, anders geen subsidie.

Dat zelfde hinken op twee gedachten tusschen scholen, die bestaan en die niet of moeielijk bestaan, blijkt uit de sub III vermelde voorwaarde: geen tegemoetkoming indien niet de school bezocht wordt door minstens twintig leerlingen en dat één onderwijzer niet meer dan vijftig leerlingen hebbe. Hoe kan men nog vóór het bestaan eener school van het aantal leerlingen iets zekers zeggen; en wanneer eene bestaande niet-gesubsidieerde school kwijnt tot beneden de 20 leerlingen, is het dan zóó zeker, dat aan die school geene meerdere levensvatbaarheid kan gegeven worden juist door haar geldelijk te gemoet te komen. Daarvoor immers dient 's lands hulp? En als één onderwijzer ongelukkig 51 of 52 leerlingen onder zich heeft, dan verbeurt de school ook al het recht op subsidie! Wat beteekent dat nu? Ik kan mij voorstellen dat aan de contrôle wordt voorgeschreven, dat, aangezien men moet veronderstellen één onderwijzer aan niet meer dan aan ongeveer 50 leerlingen met vrucht kan onderwijs geven, zij er op behoort te letten, dat òf geene meerdere leerlingen worden toegelaten, òf dat men naar een tweeden onderwijzer uitzie; maar van zoo'n maximumbepaling de toekenning van een subsidie te doen afhangen, dat gaat toch wat ver.

Veel vreemder nog luidde intusschen de oorspronkelijke bepaling, want het hierboven opgegeven voorschrift sub III is de alinea uit Stbl. 1874 n°. 99, na hare wijziging door Stbl. 1875 n°. 262. De voorwaarde was toen, dat de school bezocht moest worden door minstens 20 en hoogstens 50 leerlingen. Men vond echter later die maximumbepaling wat vreemd, maar de wetgever kon zich er toch niet geheel van losmaken en plakte toen, dat „over dien éénigen onderwijzer" er voor. Inderdaad, het van iederen leerling te heffen schoolgeld gewoonlijk beneden de werkelijke kosten van het onderwijs blijvende, gaat toeneming van bloei in den regel met grootere behoefte aan geldelijke ondersteuning gepaard. De wetgever begreep dit; maar ter zelfder tijd, dat men de hoegrootheid der geldelijke tegemoetkoming deed opklimmen met het getal leerlingen, stopte men in eens — alle tegemoetkoming bij zeker maximum en getal leerlingen [1].....

[1]) De boven gegeven schaal is ook uit het wijzigend Staatsblad van

Ik vraag mij bij de studie van het Indisch staatsrecht dikwerf af, door welke leidende gedachte wordt toch de wetgever beheerscht bij het ontwerpen der verordeningen? Want van dergelijke onmogelijke bepalingen wemelt het in Staats- en in Bijblad. Er is natuurlijk geene kritische verdienste in, om de gebreken eener verordening aan te wijzen, nadat men zelf haar in toepassing heeft moeten brengen; maar ik kan mij niet goed voorstellen, hoe door den ondergeschikte, aan wien het ontwerpen wordt opgedragen dergelijke onlogische fouten gemaakt worden. Immers hoe moeielijk het ook is eene verordening samen te stellen, en die moeielijkheid zal slechts worden ontkend door hen, die het nooit hebben beproefd, men heeft dan toch altijd over de te regelen zaak eenige bepaalde denkbeelden, waardoor men zich zal laten leiden. Getuigt het nu niet van een redeloos gedaan werk, dat in het eene artikel juist het omgekeerde wordt voorgeschreven, van den gedachtengang die in een volgend artikel wordt neergelegd? En men zegge niet, dat het ter zake zoo weinig doet: men kan immers gaan wijzigen; men heeft het immers veranderd. In het Indische staatsrecht is iedere algemeene verordening eene wet. Het karakter eener wet moet deze zijn: dat, wanneer niet de omstandigheden veranderen, de wet niet veranderd worde. Ieder, die eenigzins aan wis- en natuurkunde heeft gedaan, begrijpt dat karakter van eene wet.

Sla een blik in ons Staatsblad en zie dan wat er van de eischen van een proefhoudend staatsrecht bij ons is geworden. Het neemt jaarlijks toe in nommertal, waarvan een groot deel slechts veranderingen bevat van verordeningen, wier jeugd getuigt voor gebrek aan doordenken en waarnemingszin op het gebied der wetgeving. Zoo zijn nauwelijks in mei '71 grondslagen vastgesteld, waarop het Inlandsch onderwijs zal zijn gevestigd, Stbl. 1871 n°. 104, of reeds een jaar later, in mei '72, worden ze aangevuld en gewijzigd, Stbl. 1872 n°. 134. Zoo heeft men pas in april '74 de grondbepalingen voor het oprichten van bijzondere, gesubsidieerde scholen in het leven geroepen, Stbl. 1874 n°. 99, of men ziet ze in november '75 weder zoodanig o

---

'75; nochtans men had toch ook in de verordening van '74 eene opklii ming, te weten: *a.* maximum 20 leerlingen *f* 100; *b.* 20 tot 30 leerli en *f* 125; *c.* 30 tot 40 leerlingen *f* 150; *d.* 40 tot 50 leerlingen *f* 175.

heel en al veranderen, Stbl. 1875 nº. 262, dat men zeer oplettend behoort te lezen, om zich ten slotte omtrent de voorwaarden niet te vergissen. Afgezien van zulk een gedachteloos wetgeven, dat ons slechte wetten geeft, mag hier op eene andere oorzaak worden gewezen, die aan een rationeelen opbouw van ons staatsrecht in den weg staat. De studie der samenleving is, lazen wij, de hoogste natuurkunde; het opsporen harer dynamische wetten is, wat wij zonder bezwaar zouden kunnen noemen, in vele opzichten transcendent. Hoe samengestelder een verschijnsel, te moeielijker de wetten der beweging te ontdekken, te zwaarder die wetten te stellen; wij mogen dan ook nog zoo nauwkeurig al de medewerkende oorzaken, die het verschijnsel doen geboren worden, statistisch hebben nagegaan. Bovendien loopt de wetgever gevaar, in zijne waarnemingen en beslissingen te falen, naarmate hij meer in bijzonderheden wil gaan regelen en hij merkt dan eerst zijne feilen, zoodra de wet toegepast, ophoudt te kunnen werken, eenvoudig omdat ze onnatuurlijk is, omdat ze met het wezen der zaken geen verband houdt. Dit dus wijst op 's wetgevers plicht met zijne verordeningen niet te veel te willen regelen, m. a. w. om dan ook die in Indie steeds veldwinnende zucht, op te geven, door den schrijver van het juli-opstel zoo terecht gewraakt: „tot generaliseeren en centraliseeren in regeerings, zaken, die de inmenging van de hoofden van bestuur zooveel mogelijk weert en daarvoor een departement van algemeen bestuur in de plaats stelt, welks vermogens en werkkrachten te kort schieten om iets te produceeren dat aan de som van al die individueele en partieele inspanningen gelijk komt." Neem als voorbeeld de wijze waarop door den wetgever de hoegrootheid der tegemoetkomingen in verband is gebracht met het getal leerlingen. De schaal werd in april '74 vastgesteld en in november '75 weer geheel gewijzigd. Is zij nu goed? Zeer zeker werd zij verbeterd; maar kan zij onder alle omstandigheden voldoen? Eene school met 19 kinderen bijvoorbeeld krijgt niets, maar is er slechts één meer (tijdens het voorstel gedaan wordt) dan bekomt ze *f* 200 voor eerste inrichting en *f* 100 voor leermiddelen. Zoo geeft op die school dikwerf slechts een leerling meer den doorslag: voorwaar dan eene kostbare aanwinst. Maar bovendien al is het in het algemeen waar, wat hierboven werd aangeteekend, dat toeneming van het getal kinderen de behoefte

aan ondersteuning grooter doet zijn, niet alléén die toeneming kan de maatstaf aangeven; want daarbij komt toch ook in aanmerking, welk bedrag aan schoolgeld van de kinderen kan geheven worden. Het onderwerp wordt dus voor een niet gering gedeelte door plaatselijke omstandigheden beheerscht en voor de beoordeeling van die omstandigheden heeft men een plaatselijk bestuur. Zoo komen wij terug op het punt waarvan wij uitgingen. De wetgever te veel in bijzonderheden willende regelen, stuurt de zaken in de war. Dat een school met 49 kinderen geen jaarlijksch subsidie geniet en een met 50 wel, dat is klare onzin. Maar zal men antwoorden: de wetgever moet toch hier of daar eene grens aannemen, 't is waar een weinig willekeurig, hij zal daardoor aan de eene school te veel geven, waaraan eene andere juist dringend behoefte heeft, maar hij kan dan toch niet met iedere bijzonderheid rekening houden. Eilieve, dat is het juist. Wat hij niet kan, dat moet hij ook niet doen; dat moet hij overlaten, aan hen die het wel kunnen. Van het standpunt der regeering geoordeeld, zijn alle plaatselijke besturen op hunne plaats; wat wordt er nu, ja! wat is er reeds geworden van hunne leidende kracht, wanneer men hun ieder zelfstandig optreden onmogelijk maakt, wanneer iedere vrucht van rationeele beoordeeling der plaatselijke toestanden belet wordt te rijpen.

Denkt men de gevolgen der menschelijke gebreken aan die besturen eigen, te neutraliseren door een reglement en een staat? 't Mocht wat: het genees- of voorbehoedmiddel is vrij wat erger dan het te vreezen kwaad. De geschiedenis der Gombongsche school bewijst dit o. a. alweder. Den 5^{en} april 1870 geopend, had zij als bijzondere school steeds levensvatbaarheid getoond: het getal kinderen bedroeg in '73 nog 152 en in '75 telt men er nog 114. Trouwens, Gombong met zijne bekende pupillenschool is eene vrij levendige plaats, daar is meer handel, daar zijn meer Chineezen, daar bevindt zich een grootere passer dan op Karanganjer zelve. Wanneer er nu ééne school aanspraak mocht maken op tegemoetkoming van gouvernementswege, dan was het ontegenzeggelijk deze. Maar toen in '74 d voorstellen ter subsidieering moesten ingezonden worden, beza ze een getal van ruim 100 leerlingen, dus ruim de helft t veel met het oog op de beperkende voorwaarde III der o spronkelijke ordonnantie van april '74. Gombong kwam dus nie

in aanmerking voor subsidie. Toen ter tijd zwerfde ik op de zilte baren, anders, wie weet of mijne beginselloosheid mij niet verleid hadde de omstandigheden der Gombongsche school binnen de grenzen van het subsidie te brengen. Men scheen daartoe echter in der tijd te nauwgezet van geweten te zijn, maar toch deed men voorstellen ter tegemoetkoming van scholen die in het geheel nog niet bestonden en waarvan men dus volstrekt niets wist, noch dat ze wel boven het voorgeschreven maximum 20, noch dat ze beneden het maximum 50 zouden blijven. De terugwerking op de Gombongsche school van deze irrationeele behandeling was bijna doodend. Niet alleen dat ze door die onthouding van 's gouvernements bijstand in slechten reuk kwam, doch het lokaal was reeds erg vervallen en de leermiddelen ontbraken. Een zevental palen verder werd, dank de tegemoetkoming, eene splinter nieuwe school opgericht, zoomede van schoolbehoeften voorzien — de Gombongsche school begon onmiddellijk te verloopen: zij telt nu nog slechts een veertigtal leerlingen.

Op het subsidiebesluit van 1 april 1875 ten behoeve dezer afdeeling, werd dus de Gombongsche school gemist. Alleen werden van de bestaanden bedacht: de genoemde bijzondere scholen te Poering en te Petanahan en wel met *f* 200 tegemoetkoming om de lokalen in beteren staat te brengen, zoogenaamd voor „eerste inrichting," terwijl tegelijker tijd evengroote sommen werden toegekend, ter oprichting van bijzondere scholen te Penangoelan, in het district Sokka, zoomede te Banjoemoedal en te Tebo, beiden in het bekende vogelnestendistrict Karangbollong. Bij datzelfde besluit ontvingen de scholen te Petanahan, Poering en Penangoelan ieder eene subsidie van *f* 150, en die te Banjoemoedal en te Tebo ieder *f* 175, voor den inkoop van leermiddelen.

Dank de aldus ontvangen gelden, werden de lokalen te Poering en te Petanahan opgeknapt en verrezen er te Penangoelan, Banjoemoedal en Tebo nieuwe scholen, die met 1° augustus van het subsidiejaar werden geopend. Men heeft dus, met de gouvernementsschool te Karanganjer, in deze afdeeling zeven Inlandsche scholen en daar met 1° 1876 de bijzondere school te Poering ook tot een gouvernementsschool werd verheven is op het oogenblik de toestand als volgt:

2 gouvernementsscholen te Karanganjer en te Poering;

4 bijzondere scholen, die in 1875 subsidie genoten, namelijk Petanahan, Banjoemoedal, Tebo en Penangoelan;

1 niet-gesubsidieerde school, die te Gombong.

Krachtens het aangehaald gouvernements besluit van april '75 moet tegen het einde des jaars gerapporteerd worden in hoever de bijzondere scholen voor 1876 subsidie behoorden te ontvangen: de voorstellen zijn ingediend, maar het jaar is bijna verstreken en de beslissing doet zich wachten.....

II.

Van de onderwijzers.

Volgens het juli-opstel zijn op Sumatra alle onderwijzers, op eene enkele uitzondering, ongeschikt. Ik vond het prettig dat zoo'n ongunstig oordeel voor deze afdeeling niet toepasselijk mag heeten.

Bij de zoo even genoemde verheffing van de Poeringsche school tot eene gouvernementsschool, kreeg men aldaar tot onderwijzer een uitstekend leerling van de kweekschool (eerst te Solo, later te Magelang): een jong man met bijzonder veel tact, aanleg en ambitie. Wanneer men hem nu maar niet bederft, hetzij door gebrek aan belangstelling en waardeering, hetzij door te zeer met hem weg te loopen; hetzij door hem eene halve beschaving in Nederland à la Inlander te doen nemen, is de toekomst der Poeringsche school met dien jongen man tot hoofd zoo goed als verzekerd. Ik voeg er echter bij, dat hem reeds zijne in Nederland op te nemen beschaving in het hoofd is gepraat. 't Was zoowat het eerste wat hij mij kwam vertellen, en hij is in die overtuiging nog later bevestigd geworden. Dat men het toch late!

De onderwijzer der sints 1° 1871 gevestigde gouvernemen. school te Karanganjer, ook een leerling der Solosche kweek school, mist de geschiktheid tot onderwijzer, die men na een vijfjarige studie op eene kweekschool zou kunnen verwachte Maar bepaald ongeschikt mag hij niet heeten en gedurend zijne vijfjarige werkzaamheid alhier is hij wel verbeterd. Stond

hij als hulponderwijzer onder een geschikten hoofdonderwijzer, dit zou hem zeker veel goed gedaan hebben, maar de jongelui der kweekschool komen terstond na het voleindigen hunner studiën aldaar aan het hoofd eener school: eene zelfstandige positie waarvoor zij niet altijd zoo terstond berekend blijken, hetgeen wel te begrijpen is.

De aan eene kweekschool opgeleide onderwijzers, welke aan de voorgeschreven examens voldeden, heeten tot de eerste klasse te behooren. Zij genieten na hunne benoeming tot onderwijzer, krachtens het gouvernements besluit van 1 januari 1875, Stbl. n^0 1, eene maandelijksche bezoldiging: voor die in de gouvernementslanden op Java en Madura, met uitzondering van de residentie Batavia, van *f* 55, voor de overige van *f* 50, met vier vijfjaarlijksche verhoogingen van *f* 10 's maands, tot een maximum klimmende, dat voor eerstbedoelde onderwijzers *f* 95, en voor laatstbedoelde *f* 90 's maands bedraagt; bovendien genieten zij een tiende aandeel in de schoolgelden en wijders *f* 5 's maands vergoeding voor de beide heeredienstplichtigen, die den onderwijzers, krachtens de ordonnantie van 26 september 1867, Stbl. n^0. 123, waren toegekend en die men aan hen, gelijk ook aan pakhuismeesters, vaccinateurs en Inlandsche schrijvers, bij art. 4 van het gouvernementsbesluit van 1 maart 1874, Stbl. n^0. 72, heeft ontnomen: omdat ze geen gezag uitoefenden!

Het eenige wat van deze regeling redelijk goed mag heeten is het begin. Een jonge Inlander, die zijn ambtelijke loopbaan aanvangt met *f* 50 's maands, heeft geen reden van klagen. De jongelui, die als ambtenaar bij het Inlandsch bestuur in dienst wenschen te treden, moeten gewoonlijk ter opleiding eenige jaren als magang (volontair) zonder eenige bezoldiging rondloopen, worden dan djoeroetoelis (schrijver) op een tractement van *f* 20 à *f* 30 en blijven in den regel een jaar of vier die betrekking behouden. Dan echter worden ze mantri op eene bezoldiging van *f* 50, m. a. w. komen zij in rang gelijk met den onderwijzer of mantri-goeroe. Menigeen wordt zelfs van djoeroetoelis wel in eens assistent-wedono, eerst tweede klasse met *f* 65, later eerste klasse met *f* 100 's maands en met een zestal heeredienstplichtigen. Alle ambtenaren nu bij het Inlandsch bestuur kunnen bij geschiktheid er op rekenen die betrekking van assistent-wedono te halen en evenzoo eerlang te erlangen de

gewone bâton de maréchal van wedono en wel op eene bezoldiging van *f* 200 à *f* 225, vrije woning en een twaalftal heere-dienstplichtigen.

De vooruitzichten van mantri-goeroe tegenover dezen gewonen loop in de ambtelijke hierarchie gesteld, erkent men hoe weinig aanlokkelijks zijne toekomst is. Het hatelijke eens mantri, altijd mantri, nooit meer dan maar een mantri is reeds voldoende om liefhebbers af te schrikken in eene maatschappij, waar men met gezag alles en zonder dat zoo weinig is. Maar bovendien men ziet het: na tien jaren dienst brengt hij het in bezoldiging tot een assistent-wedono's rang tweede klasse, na twintig jaren dienst heeft hij het nog niet in betaling tot een assistent-wodono eerste klasse kunnen brengen en toch het maximum van *f* 90 à 95 bereikt hebbende, wordt hem alle verdere voortgang voor goed onzegd. Het wil er bij mij niet in, dat men op deze wijze de toekomst van het Inlandsch onderwijs heeft verzekerd. Ik geloof het tegendeel, ik heb de overtuiging, dat met die regeling zij onmogelijk is. Binnen zekere grenzen, merkt de schrijver van het juli-opstel terecht op, kan men en mag men niet alle kweekelingen eener kweekschool dwingen bij het onderwijs te blijven. Welnu, wat wordt er dan van het onderwijs wanneer bij alle ter kweekschool opgeleide onderwijzers door de slechte regeling der bezoldiging het streven wordt levendig gehouden om het onderwijs voor het bestuur te verlaten? Genoegzaam alle leerlingen der Magelangsche kweekschool, verzekerde mij de Poeringsche onderwijzer, zijn dáár met geene andere gedachten, dan dat men er op eene zeer geschikte wijze met kost en onderhoud opgeleid wordt tot eene betrekking, die door hen als uitgangspunt voor bestuursbetrekkingen wordt aangenomen. Ook die Poeringsche onderwijzer zelf heeft reeds moeite gedaan voor eene overplaatsing bij het Inlandsch bestuur. Kan het anders? Zoo dan lezen wij ook van de Sumatrasche kweekschool te Tanah-Batoe, welke hare vruchten waren: „behalve, leest men in het juli-opstel, eenige leerlingen die als onderwijzer optraden, wijl zij door mindere geboorte, lichaamsgebreken of beperkten aanleg het vooruitzicht misten op eene plaatsing in gouvernements dienst of op een aandeel in het bestuur van land en volk, hebben de eenige leerlingen, die wat beteekenden zich aan den onderwijzersarbeid onttrokken." Maar de schrijver blijft bij die getuigenis staan en laat dus na op de oorzaak van het

kwaad, derhalve ook op het geneesmiddel ten deze, te wijzen. Onder de door hem opgegeven middelen tot verbetering wordt met geen woord melding gemaakt van een kwaad, dat alle andere gebreken in de regeling van het Inlandsch onderwijs volkomen beheerscht.

De onderwijzers te Karanganjer en te Poering worden respectievelijk in de school bijgestaan door drie en door twee kweekelingen. De behoefte aan de toevoeging van nog een kweekeling op iedere school doet zich gevoelen en zal dan ook wel eerlang plaats hebben. Die gouvernements kweekelingen genieten eene maandelijksche bezoldiging van *f* 12, na eene driejarige ijverige plichtsbetrachting tot een maximum van *f* 15 's maands. Te weinig alweder om zich de bloem der Inlandsche jongelingschap voor het onderwijs te verzekeren.

Op de gouvernementsscholen behooren eigenlijk de onderwijzers te worden bijgestaan door hen, die het voorgeschreven examen als hulponderwijzer hebben afgelegd, maar wijl aan hulponderwijzers nog volslagen gebrek is, zoo moet men zich wel behelpen met jongelui van minder allooi. De betrokken plaatselijke schoolcommissie voegt namelijk bij haar voorstel tot benoeming van een helper, de voordracht van den persoon, dien zij geschikt acht, en daar op het dubbele voorstel meestentijds gunstige beschikking komt, zoo wordt dan de voorgedragene langs dezen huishoudelijken weg in het heiligdom van 's gouvernements onderwijs opgenomen. Wijl bovendien de aldus benoemde gecenseerd wordt, de opleiding tot onderwijzer, die hij niet ter kweekschool genoot, nu terstond in de practijk te ontvangen, heet hij evenals de leerlingen eener kweekschool kweekeling: de geldelijke tegemoetkoming, die de leerlingen, zoolang zij op de kweekschool studeeren, ontvangen, is dan ook gelijk aan die der onderwijzende kweekelingen.

Alvorens tot den toestand der bijzondere scholen over te gaan, moeten wij nog eerst hier eene opmerking invlechten, die verband houdt met de dringende behoefte aan onderwijzend personeel.

Hiervoren werd gesproken van onderwijzers eerste klasse, dat zijn namelijk zij: die na aan eene gouvernements kweekschool opgeleid te zijn, moeten voldoen aan een examen, waarvan de veertien vereischte zijn vastgesteld bij gouvernements besluit van 27 april '75, Stbl. n°. 107.

Om evenwel in de dringende behoefte van onderwijzend personeel zoo spoedig mogelijk te voorzien, zijn bij hetzelfde besluit examen-programma's vastgesteld voor het erlangen van hulponderwijzend personeel, buiten de kweekschool gevormd. Dientengevolge kunnen aan eene kweekschool niet-opgeleiden benoemd worden tot hulponderwijzer (onderwijzer der derde klasse) indien zij door het afleggen van een examen doen blijken:

a. De landstaal, waarin onderwijs gegeven wordt op de scholen, waar zij werkzaam zullen worden gesteld, te kunnen lezen, zoowel in het eigen letterschrift der taal als in het Latijnsche, en wel zoodanig, dat het gelezene blijkt behoorlijk te worden begrepen en duidelijk te kunnen worden verklaard;

b. De landstaal met eene goede hand te kunnen schrijven, zoowel met het eigene letterschrift dier taal als met het Latijnsche;

c. Voldoende kennis te bezitten om onderwijs te geven in de vier hoofdbewerkingen der cijferkunst met geheele getallen en met gewone en tiendeelige breuken; en vaardigheid te bezitten in het schriftelijk en mondeling oplossen van vraagstukken tot toepassing dezer hoofdregels.

Deze hulponderwijzers genieten, blijkens Stbl. 1875 n°. 1, eene maandelijksche bezoldiging van *f* 20, met twee vijfjaarlijksche verhoogingen van *f* 6 's maands tot een maximum van *f* 30; terwijl zij, indien tijdelijk aan het hoofd eener school geplaatst, in dat geval het maximum van *f* 30 's maands onmiddellijk ontvangen.

Om van hulponderwijzer benoemd te kunnen worden tot onderwijzer tweede klasse moet men door het afleggen van een examen bewijzen leveren:

a. ervaren te zijn in de hiervoren vermelde vakken voor het examen van hulponderwijzer voorgeschreven, doch grondiger;

b. grondige kennis te bezitten van de Maleische taal, ook van het schrijven dier taal met Arabisch letterschrift;

c. kennis te bezitten van het metriek stelsel van maten en gewichten en het Nederlandsch Indisch muntstelsel;

d. algemeene kennis te bezitten van de oppervlakte der aarde en van hare natuurkundige en staatkundige verdeeling, meer uitvoerig die van Nederlandsch-Indie en Nederland.

De onderwijzers tweede klasse genieten eene maandelijksche bezoldiging van *f* 35, met twee vijfjaarlijksche verhoogingen van *f* 5 's maands, tot een maximum van *f* 45.

Deze examens nu behooren, krachtens het aangehaalde Stbl. 1875 n°. 107, afgelegd te worden tijdens het bezoek van den inspecteur of adjunct-inspecteur van onderwijs, waar de aspiranten werkzaam zijn; maar, waar dit niet kan geschieden, benoemt de directeur van onderwijs één examinator, die het examen afneemt ten overstaan van de schoolcommissie en dan wordt daarbij tevens de plaats aangewezen, waar de examens moeten worden afgenomen.

Het blijkt nu in de practijk regel te zullen worden, dat die examens niet worden afgelegd ten overstaan van deskundigen, als de inspecteurs, maar zullen worden afgenomen door gewestelijke commissiën. Immers, de benoemde examinator is in den regel even weinig deskundige als de geheele schoolcommissie en kan b. v. niet eens Javaansch spreken en weet niet meer van het Maleisch dan het potjes Maleisch, hetwelk de Europeanen in Indie plegen te spreken en te schrijven. Dan een examinator voor b. v. 80 tot 90 adspiranten! Wie kan zulk een taak in een paar weken behoorlijk volbrengen!

Hoe dit zij, het afnemen van examens ten overstaan der gewestelijke commissien is in strijd met de duidelijke bedoeling des wetgevers; hij toch schrijft juist als uitzondering voor, hetgeen men als regel gaat aannemen. Zien wij niet de inspecteurs hunne reizen maken, zonder dat zij zich de vervelende werkzaamheid getroosten om ter plaatse van hun bezoek, examens af te nemen? Nochtans hoe vermoeiend ook die werkzaamheid voor hun moge geacht worden, zij zijn de personen daarvoor aangewezen, zoo door den aard der dingen, als door den wetgever zelven. Met hoeveel zorg, nauwgezetheid en gestrengheid toch eene leekencommissie ook de taak willen vervullen waarvoor een deskundige geene loisir meent te kunnen vinden, hare geschiktheid voor die taak zal wel in de meeste gevallen aan eenige bedenking onderhevig blijven. Want waaruit bestaat die gewestelijke commissie? Bij voorbeeld: uit reeds in zooveel voorzittende residenten, die dan toch waarlijk wel wat anders te doen hebben dan als examinator op te treden; uit Inlandsche leden, die er eigenlijk zitten om het spul voltallig te maken, maar ten eenemale ongeschikt moeten geacht worden om bekwaamheden van onderwijzers te beoordeelen; eindelijk, uit den ter plaatse gevestigde controleur, op wien eigenlijk als secretaris al het werk valt, en voor wien niettemin de grondige kennis

van de Inlandsche talen niet eens een voorwaarde schijnt te zijn om als examinator van Javaansche jongelieden op te treden; ten slotte, uit eene commissie waarvan alle, de bekwaamste niet uitgezonderd, ten eenemale pedagogische kennis missen.

En om nu toch maar den stroom van aspiranten ruim te doen vloeien, leest men in het aangehaald gouvernementsbesluit van 27 april 1875, Stbl. n°. 107, dat indien kweekelingen en hulponderwijzers verplicht zijn om voor het afleggen van het examen naar eene andere plaats te reizen, aan hen vrij transport voor rekening van den lande, dan wel reiskosten worden toegekend

Die vrijheid van reizen op 's gouvernements kosten laat zich verstaan bij wel geslaagd examen. Dat men dan de geslaagden de reis vergoede, geen bezwaar; maar om aan ieder kweekeling of hulponderwijzer, die het maken van een reisje in zijn hoofd krijgt, de gelegenheid te geven dat op 's lands kosten te doen, is dan toch waarlijk wat al te roiaal [1]). Die kosten zijn niet groot; dat is zoo. Men gelieve zich echter te herinneren, dat men langs dezen weg de taak der examen-commissie noodeloos zwaarder maakt, en het gevaar vermeerdert dat die commissiën zich met een Jantje van Leiden afmaken. Want het getal der aspiranten beperkt zich niet tot een paar; neen, wel honderd bieden zich voor het examen aan, ten minste ter hoofdplaats van dit gewest kwamen er verleden jaar niet minder dan 82 jongelieden op; en dit jaar niet minder dan 85. De schaamte, die een Europeeschen jongen gevoelt indien hij gedropen terugkomt, is zoo'n Inlander onbekend. Slaagt hij niet, lachende komt hij het u vertellen, om het andere jaar zich weer te laten

---

[1]) Het betrokken voorschrift luidt letterlijk:

„Ten vierde: Te bepalen, dat, indien kweekelingen en hulponderwijzers, bedoeld bij art. 3 van dit besluit, tot het afleggen van examens verplicht zijn naar eene andere plaats te reizen, aan hen vrij transport voor rekening van den lande, dan wel reiskosten worden toegekend overeenkomstig § B artikel 2 van Stbl. 1875 n°. 1."

Haast zou men hier denken aan eene vergissing, ten minste bij gouvernementsbesluit van 7 juni 1872, Stbl. 1875 n°. 138, is o. a. bepaald, dat alle onderwijzers die voor middelbaar en Inlandsch onderwijs daaronder begrepen, slechts vergoeding van reis- en verblijfkosten genieten indien zij examen doende voor uitgebreid lager, of voor middelbaar onderwijs, dan wel in de beginselen der landmeetkunde, dat examen hebben volbracht met gunstigen uitslag.

onderzoeken, weer te druipen; nog eens te laten onderzoeken, in de hoop wellicht dat de examen-commissie zich wel eens door dat hardnekkig aanhouden zal laten vermurwen. Van daar dat een steeds toenemend aantal aspiranten voor zoo'n examen is te vreezen, in weerwil van alle prijzenswaardige gestrengheid, die eene commissie er bij in acht toont te nemen. Immers slechts zes werden er van de 82 verleden jaar door de gewestelijke commissie dezer residentie aangenomen; een half jaar later komen er nog 85 op, waarvan het grootste deel: mislukten des vorigen jaars. En daar ze niet de minste moeite hebben gedaan om zich den tusschentijd tot eigen oefening te benuttigen, baart het geene verwondering dat die zelfde nauwgezette commissie er nu slechts vijf voor toelating tot het hulponderwijzers-ambt rijp vindt.

Stel nu tegenover die noodelooze vrijgevigheid ten aanzien van het kosteloos reizen eener schaar van steeds druipende aspiranten, 's regeerings beslissing voorkomende in Bijblad n°. 2550, houdende dat examineerende schoolcommissiën geen aanspraak hebben op vacatiegelden, en wel op grond, schreef de gouvernements-secretaris, bij brief van den 18 december 1871, „dat de bemoeiing der plaatselijke schoolcommissie met die examina, die te haren overstaan en onder hare leiding worden afgenomen, ligt in hare attributen en verplichtingen, en geene reden oplevert haar te rangschikken onder de bijzondere commissiën, aan wie bij Stbl. 1871 n°. 2 aanspraak op vacatiegelden is toegekend."

De logica van alle dergelijke gouvernementeele redenen komt eenvoudig hierop neder: wij doen het niet, omdat wij het niet doen. Was het niet vrij wat waardiger dan maar over de gronden te zwijgen?

Men dwingt de ambtenaren in schoolcommissiën zitting te nemen eigenlijk vrij willekeurig, en als ze dan geroepen worden om qua examen-commissie eene buitengewone en omvangrijke taak op zich te nemen, heet het: wij geven hiervoor geen vacatiegeld, omdat het examenafnemen behoort tot de attributen van de schoolcommissiën. Maar in waarheid: welk onderscheid is er tusschen een controleur-commissie, die gedurende weken dag aan dag examen voor onderwijzer heeft af te nemen, en b. v. commissiën van eenige ingenieurs in het gewest om één enkelen opzichter te examineeren? Deze doen dat op hun doode gemak, kunnen dat ook doen, en maken een aardig slaatje; gene, op

wien eigenlijk al het werk valt, en die een honderdtal menschen heeft te examineren, wordt naar huis gestuurd met — Bijblad nº. 2550. De waarheid is, dat als men voor extrawerk als examen afnemen door ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, geen extrabelooning geeft, het onderzoek gevaar loopt niet met die grondigheid te zullen plaats hebben, als wel noodig ware.

En nu nog even terugkeerende op de overhaasting, waarmede men tegenwoordig onderwijzers toont te willen tooveren. Geene verlichte examens; blijf de gewone eischen stellen, en laat de oprichting van gouvernementsscholen nauwkeurig verband houden met het aankomend getal van behoorlijk ontwikkelde onderwijzers. Gedurende het hierdoor in het leven geroepen interregnum behoeft zich evenwel de staatszorg voor het onderwijs volstrekt niet tot de bestaande gouvernementsscholen te beperken. Het subsidieeren der bijzondere scholen is de natuurlijke overgang tot gouvernementsscholen. Men heeft daar wel een a h n u n g van, maar men voert het denkbeeld zoo vreemd uit, zoo stelselloos, dat er ten slotte niets van terecht komt.

Vooreerst beperke men de geldelijke subsidiën slechts tot het aanschaffen van schrijfbehoeften als pen, papier, inkt en leien. De boeken kunnen, evenals bij de gouvernementsscholen, van de landsdrukkerij gratis worden verkregen: daarvoor heeft men dus geen geld ter beschikking te stellen. Dan is er ook geen reden voor dat men aan de bijzondere scholen de verstrekking van prijswerken zou onthouden.

Eindelijk, volgens art. 6 der ordonnantie, zal bij het beschikbaar komen van onderwijzers, aan een der gouvernements kweekscholen opgeleid in de eerste plaats voor de verheffing tot gouvernementsscholen in aanmerking komen: de van regeeringswege gesubsidieerde scholen. Zie, dat is goed gezien; maar terwijl men later de hand gaat lichten met dat beschikbaar komen van onderwijzers, ter kweekschool gevormd, geeft de wetgever zich bij de meermalen vermelde wijzigende ordonnantie Stbl. 1875 nº. 262, de moeite om in art. 6 achter het „van regeeringswege gesubsidieerde scholen," te voegen „die op de hoofdplaatsen der districten zijn opgericht." Had de wetgever zich nu met die kleinigheid in te laten? Wat kan het hem dan toch deeren, waar gouvernementsscholen verrijzen, als zij slechts opgericht worden ter plaatse waar zij het meeste nut kunnen stichten.

Dat zal wel in den regel op de hoofdplaatsen der districten, meer speciaal op de hoofdplaatsen der afdeelingen en der gewesten zijn; maar het geval is toch zeer goed denkbaar, dat daar buiten de oprichting eener gouvernementsschool nuttiger ware, m. a. m. dergelijke locale beoordeelingen behooren niet tot de taak des wetgevers, maar van het gewestelijk en plaatselijk bestuur, d. i. van de besturen, die daarvoor op hunne plaats zijn.

Wij hebben hiermede de voorziening van het onderwijzend personeel aan de gouvernementsscholen afgehandeld, beschouwen wij nog het personeel der bijzondere scholen:

De hoofden dier scholen noemt men evenals aan de gouvernementsinrichtingen euphemisch onderwijzers en, hunne helpers kweekelingen, maar in waarheid zijn deze onderwijzers, gelijk hunne kweekelingen, slechts jongelui, die het onderwijs als een pis-aller ter hand nemen, omdat ze, althans voorloopig bij 's lands dienst niet kunnen geplaatst worden. Veel bijzonders is het inderdaad niet. 't Is waar de kweekelingen op de gouvernementsscholen worden op dezelfde wijze verkregen als het onderwijzend personeel der bijzondere scholen, d. w. z. aanstelling na een zeer eenvoudig examen, eene aanstelling, die voor deze scholen onveranderlijk geschiedt door het plaatselijk bestuur of de contrôle [1]), maar op de gouvernementsscholen heeft men althans aan het hoofd een ter kweekschool opgeleiden en geexamineerden onderwijzer, terwijl op de bijzondere scholen ook die leiding van een bekwamer man wordt gemist.

Iedere bijzondere school telt in deze afdeeling behalve zijn hoofdonderwijzer nog één kweekeling. In die van Penangoelan doet het gering getal kinderen hulp onnoodig zijn.

De bezoldiging van dit personeel is hier aldus geregeld, dat de onderwijzer *f* 15, benevens $^1/_{10}$ van de schoolgelden, en zijn helper *f* 7,50 's maands bekomt. Die betaling wordt geheel en al uit de schoolgelden bestreden, zoodat men de ontvangene

---

[1]) Krachtens art. 1 sub 4° der subsidie-ordonnantie moeten de onderwijzers ten overstaan der betrokken schoolcommissie het bewijs leveren van voldoende bekwaamheid tot het geven van onderwijs in het lezen en schrijven der volkstaal (of der Maleische taal), alsmede de kennis der vier hoofdregels van het rekenen. Ook behooren zij van een goed zedelijk gedrag te zijn. Van een en ander wordt eene schriftelijke verklaring afgegeven „die als acte van aanstelling kan gelden."

gouvernements-tegemoetkoming alléén gebruikt voor het aanschaffen van leermiddelen. Dit is dan ook in overeenstemming met den uitgedrukten wil des wetgevers, want in art. 3 der ordonnantie, Stbl. 1874 nº. 99 leert men met zoovele woorden: „De jaarlijksche subsidie is speciaal bestemd tot aanschaffing van leermiddelen en schoolbehoeften, welke gratis aan de leerlingen moeten worden verstrekt."

't Is waar, *f* 7,50 's maands voor den kweekeling is een tractement „waarvoor men," gelijk de schrijver van het juli-opstel zich zou uitdrukken, „geen huisjongen of politie-oppasser zou kunnen krijgen," maar is zoo'n vergelijking in vele gevallen zeer geschikt om met Indische toestanden onbekende personen een maatstaf ter beoordeeling te geven, men vergete tevens niet, dat het beeld somwijlen wel te veel zou kunnen bewijzen. Er zijn b. v. betrekkingen, ook wel in Nederland, die men voor niets of tegen eene onbeduidende vergoeding waarneemt, dus b. v. tegen eene belooning, waarbij de kost zonder loon van een dwangarbeider nog mooi voorkomt. Men gevoelt het, de vergelijking gaat niet immer op; zij doet het ook hier niet, omdat de taak van een kweekeling eener bijzondere school zeer weinig waard is: vijf uren onderwijs te geven en verder geen dienst — daarvoor komen wel liefhebbers op, al is het dan slechts voor *f* 7,50. 't Eenige wat zij niet willen, ten minste menigeen onder hen, dat is eene gouvernementsaanstelling aan eene gouvernementsschool. Dan gevoelen zij zich aan het onderwijs geklonken en bij de slechte vooruitzichten bedanken zij daarvoor: zij hebben vóór alles op het oog eerlang bij het Inlandsch bestuur geplaatst te worden.

En nu kom ik terug op de hiervoren gedane aanteekening, betreffende de onvoldoende bezoldiging der gouvernementskweekelingen, wel te verstaan *f* 12 's maands en na drie jaren *f* 15 's maands. De onderwijzers der bijzondere scholen krijgen hier, lazen wij, *f* 15 en $^1/_{10}$ aandeel der schoolgelden, ten minste als er geld ter beschikking blijft, na bezoldiging van den kweekeling, indien aanwezig. Men zal niet beweren dat *f* 15 's maands voor het hoofd eener school te veel is. Nu ligt het voor de hand dat men uit die onderwijzers, de kweekelingen voor de gouvernementsscholen kiest. Maar die onderwijzers willen dikwerf niet, vooral wanneer zij er voor verhuizen moeten; omdat z uit een geldelijk oogpunt niet verbeteren, terwijl ze van een on-

afhankelijk standpunt afdalen tot de ondergeschiktheid aan de gouvernementsonderwijzers. En menigeen ziet daar meer tegen op, dan men wel zoo oppervlakkig bij betoonde onverschilligheid zou vermoeden. Ik acht het van belang om het minimum van bezoldiging der gouvernementskweekelingen op *f* 20 te brengen, d. w. z. gelijk aan de laagst bezoldigde Inlandsche ambtenaren (de vergoeding voor het gemis van 2 dienstplichtigen er onder gerekend). Mij dunkt, men is dan niet te vrijgevig, en men zal daardoor eerder bemerken, dat meer geschikten zich als gouvernementskweekeling aanbieden. Nu nog, bij het zoeken naar een gouvernementskweekeling voor de school te Karanganjer, was er niet één onderwijzer der bijzondere scholen bereid, zich voor die landsbetrekking aan te bieden. Toch zijn die menschen er de aangewezen personen voor, wijl zij dan bij hunne optreding als gouvernementskweekeling reeds eenige notie van het onderwijs hebben.

De betrekkelijk gezonde geldelijke toestand der bijzondere scholen dezer afdeeling, waardoor men in staat is uit de schoolgelden het onderwijzend personeel te bezoldigen, doet zich volstrekt niet zoo algemeen voor.

De heusche behartiging door het gouvernement van het Inlandsch onderwijs is iets nieuws. Van uit den Haag waren stemmen, luide stemmen opgegaan tegen de goddelooze verwaarloozing van de geestelijke ontwikkeling der Inlanders en scholen zouden er zijn, moesten er zijn. Ze schoten als paddestoelen uit den grond. Wat Mozes met zijn staf heeft gedaan is eigenlijk niets bij hetgeen in vele afdeelingen door bestuurshoofden ten aanzien der Inlandsche scholen werd gewrocht; menige afdeeling werd als 't ware met scholen.... bezaaid. Men vraagde niet naar de mogelijkheid of zoo vele scholen binnen een gebied, waar het schoolwezen nog eene geheel onbekende zaak was, levenskracht zouden bezitten; of er leerlingen genoeg zouden zijn; of er onderwijzers voor zouden opkomen: — men meende zich omtrent zijne afdeeling verdienstelijk te hebben gemaakt en de regeeringsbedoelingen te hebben begrepen met de zelfgenoegzame getuigenis: zie! zoovele scholen in mijne afdeeling. Het is dus hiermede gegaan gelijk met het koffieplanten op ongeschikte gronden: „gedurende mijn bestuur werden er zoovele boomen in den grond gestopt en daarmede is het uit. De treurige vruchten komen later — gewoonlijk wanneer we vertrokken zijn."

Elders noemde ik dergelijk redeloos drijven: een misbruik der oogendienerij. Ik hoor mij toevoegen: maar dan is het toch waarlijk zoo kwaad niet, dat men van uit Batavia niet al te veel vrijheid van handelen geeft; zie zelf, welk gebruik er van gemaakt wordt! Maar uwe bedenking staaft juist het beweren, dat geene reglementen, hoe ook uitgewerkt, hun dienst doen, wanneer de uitvoerders zich geen rekenschap weten te geven van de omstandigheden, waarin zij geroepen worden werkzaam te zijn. Liggen de bewijzen hier niet voor de hand? Wat een tal van voorwaarden en beperkingen zijn voor de oprichting en het onderhoud dier bijzondere scholen gesteld: toch hebben zij de overdaad, noodelooze verkwisting en versnippering van krachten niet kunnen voorkomen. Had de wetgever een algemeen beperkend beginsel, eene zekere niet knellende voorwaarde willen stellen, als zoodanig zou b. v. zeer rationeel het gronddenkbeeld hebben kunnen dienen dat de schoolgelden minstens voldoende blijken om het onderwijzend personeel te bezoldigen. Dat heeft de wetgever ook wel bedoeld blijkens zijn voorschrift, dat de subsidiën slechts voor de aanschaffing van leermiddelen moeten dienen, maar uitdrukkelijk gezegd heeft hij het niet, veeleer dat denkbeeld door een tal van andere ondoelmatige bepalingen op den achtergrond geschoven.

Uit de afkeuringswaardige overdrijving, die in '75 bij het verzoeken van subsidiën voor het oprichten en onderhouden van bijzondere scholen heeft plaats gehad, is niet alleen het nadeel voortgevloeid dat het beginsel zelf weder in discrediet is gebracht, doch ook moet men meer dan waarschijnlijk daaraan toeschrijven, dat de jaarlijksche subsidiën voor '76 nog niet zijn vastgesteld, veel minder uitgekeerd, in één woord: het vertrouwen is geschokt.

Zooals het meer gaat moeten dan de goeden schuldeloos met de kwaden lijden. De bekwame regent van Karanganjer toonde een juisten blik in de zaken te hebben, toen hij ernstig aan het denkbeeld heeft vastgehouden, niet meer scholen te vestigen, dan ééne in ieder district, behalve in het Karangbollongsche, waar behalve ter hoofdplaats Bonjoemoedal ook eene te Tebo is gevestigd: beide scholen verkeeren in goeden staat. De minst bevredigende uitkomsten levert die in het district Sokko, waar de school in stede ter hoofdplaats, meer in het binnenland is gevestigd, en wel omdat aan de overzijde der rivier die langs de

districtshoofdplaats stroomt, de hoofdplaats der afdeeling Keboemen is gelegen en hier reeds eene gouvernementsschool stond: daartegen zou zeer zeker eene bijzondere school op Sokko zelve niet hebben kunnen bloeien. Zij werd daarom meer noordwaarts in het gebergte gevestigd, maar zij neemt nog weinig op. Over het geheel genomen echter is de toestand der scholen bevredigend; de jaarlijksche subsidiën voor de aanschaffing van leermiddelen moeten evenwel blijven bestaan, wil men de toekomst van het bijzonder onderwijs niet in de waagschaal stellen.

III.

Van de leerlingen.

„De leerlingen, die de volksscholen bezoeken, behooren in het binnenland tot den aanzienlijken, op de hoofd- en kustplaatsen meest tot den neringdoenden stand."

Aldus begint het derde gedeelte van het juli-opstel. Dat het grootste deel der bezoekers van de volksscholen in de binnenoorden tot den aanzienlijken stand behooren, kan voor Sumatra waar zijn, voor Java is het dat niet, al geven de staten der jaarverslagen er ook wellicht een ander denkbeeld van. Men heeft namelijk in die verslagen een rubriek aldus ingericht:

Aantal leerlingen naar den stand hunner ouders.

Aantal leerlingen wier ouders zijn:		
Ambtelijke personen of aanzienlijken.	Neringdoenden lieden of in dienst van particulieren.	Landbouwers.

De onderwijzers nu dien staat invullende, vinden inderdaad op hunne school niet één enkele aanzienlijke, maar oordeelende dan toch dat o. a. de kinderen der dessabestuurders aanzienlijker zijn dan de overige, zoo brengen zij in die eerste kolom „ambtelijke personen of aanzienlijken" b. v. al degenen die als

gemeentehoofd, dessa-schrijver, kebaijan enz., in de dessa, de eersten onder huns gelijken zijn. Maar die menschen zijn eigenlijk niet anders dan gewone landbouwers, koelies en niets meer. Wanneer wij op Java spreken van een ambtelijk persoon of een aanzienlijke, dan hebben wij meer bepaald op het oog de Inlandsche aristocratie, bestaande uit de door het gouvernement of het gewestelijk bestuur aangestelde en bezoldigde Inlandsche ambtenaren met hunne betrekkingen [1]). Ik stel mij nu voor, dat de strekking van die rubriek n°. 3 uit het jaarverslag is, om o. a. een beeld te krijgen van het nut dat de hoogere stand van het Inlandsch onderwijs trekt. Bij den slechten toestand nu van dat onderwijs zijn er genoegzaam geen bezoekers van den hoogeren stand en de jaarverslagen, die met hunne hooge cijfers in de eerste kolom van rubriek n°. 3 dat feit weerspreken, brengen de lezers op een dwaalspoor [2]). Zoo vind ik in het jaarverslag der Gombongsche school over 1874 het getal aanzienlijken niet minder dan 142, zegge: een honderd twee en veertig. In de gansche afdeeling Karanganjer zou het moeite kosten om 20 schoolkinderen van aanzienlijken bij elkander te krijgen en die zouden zoo'n school toch niet bezoeken.

Met de verheffing van de Poeringsche school tot eene gouvernementsinrichting is echter aangaande het schoolbezoek door aanzienlijke kinderen eenige verandering gekomen, doordien de

---

[1]) Terecht schrijft dan ook professor Veth met zijne gewone nauwkeurigheid, op bladz. 663 deel I, Java: „Ofschoon zooals wij zagen, ook in de dessa verschil van rang en stand niet ontbreekt, kan men echter de dessabewoners in het algemeen aanmerken als uitmakende de volksklasse of, zooals de Javaansche phrase luidt, den kleinen man (wong tjilik Ng., tiang (ng)alit). Zij staan als zoodanig tegenover de hoofden en grooten, met andere woorden den adel; want waardigheid en hooge geboorte zijn in de oogen der Javanen onafscheidelijk met elkander verbonden, en de nakomelingen van adellijke geslachten, voor zoover zij geene waardigheid bekleeden, krijgen, naarmate zij verder afstaan van den waardigheidsbekleeder van wien zij afstammen, gedurig mindere titels, totdat zij zich ten laatste onder de volksmassa verliezen."

[2]) In Veth, Java, I, bladz. 669, lezen wij b. v.: „de verbetering e uitbreiding van het Inlandsch onderwijs heeft tot dus verre voornamelij slechts gestrekt om het gehalte der Inlandsche ambtenaren te verbete ren; het volk heeft er nog weinig voordeel van getrokken."

Is dat zoo? Ik zou juist het tegendeel opmerken, maar het volk hee er ook nog niet zoo heel veel voordeel van getrokken.

regent alhier, zoomede districts- en mindere hoofden hunne kinderen naar die school hebben gezonden, zoodra de faam betreffende het optreden van een zeer geschikt gouvernementsonderwijzer zich verbreidde. Want de behoefte aan goed Inlandsch onderwijs doet zich onder de Inlandsche aristocratie algemeen en dringend gevoelen. Ongelukkig kan zij in de meeste gevallen, door gemis aan staatszorg, niet of slechts hoogst gebrekkig voldaan worden.

Bij dat schoolbezoek door aanzienlijke Inlandsche jongelui is mijne aandacht gevallen op het onvoldoend tarief der te heffen schoolgelden. Volgens het in Stbl. 1873 nº 48 opgenomen gouvernementsbesluit heeft men voor Java en Madura zeven klassen en wel voor één leerling: de hoogste klasse *f* 3 's maands en dan afdalend op *f* 2; *f* 1,50; *f* 1; *f* 0,50; *f* 0,25 en gratis. Dat tarief is billijk met het oog op de gewone bevolking der scholen, bestaande zooals ik boven opmerkte, uit de mindere standen. Maar als regenten met *f* 1500 's maands bezoldiging, districtshoofden met *f* 200, onderdistrictshoofden met *f* 100, op die scholen hunne kinderen gaan doen, dan is het vastgesteld tarief veel te laag, altijd natuurlijk aangenomen, dat er goed onderwijs wordt gegeven. Wat b.v. moet een dessahoofd, die men anders voor *f* 3 zou aanslaan, betalen, omdat de regent reeds in de hoogste klasse staat? Wat een districtshoofd naar billijke maatstaf? Wat een gewone koelie, die anders zeer goed *f* 0,50 zou kunnen opbrengen? Men zal erkennen, dat die regeling te wenschen overlaat. Geen streven om het onderwijs in materieelen zin voor het land vruchtbaar te maken. Zeer goed, de wetgever toont ook niet een anderen weg op te willen; integendeel, het tarief doet denken, dat de wetgever slechts gedacht heeft aan een soort van.... armenscholen. Maar nu behooren Inlandsche hoofden niet tot de klasse der onbemiddelden, en daarom dienen zij een hooger schoolgeld te betalen dan de gewone dessalieden. Het vastgesteld tarief belet echter eene billijke regeling in dien geest. De regent van Karanganjer zelf scheen het wat vreemd te vinden, ten minste mij gewerd eene speciale opgaaf van hetgeen de kinderen der Inlandsche hoofden, dus ook zijne eigene, volgens tarief zouden moeten betalen. Hij wilde er blijkbaar geen praatjes over hebben en wenschte daarom eerst te weten wat er van gedacht werd.

Overigens bestaat de bevolking der scholen enkel uit eigenlijk

gezegde Javanen; alleen de Gombongsche school telt twee Chineesjes als leerlingen, die door hunne schoolkameraden bij het examen trouw in het ootje werden genomen.

Het totaal maandelijksch bedrag der te heffen schoolgelden varieert in deze afdeeling op de gouvernementsscholen tusschen *f* 45 en *f* 35; op de bijzondere scholen tusschen *f* 30 en *f* 20; alleen die op Penangoelan daalt tot op *f* 12 en *f* 10. Zie hier door hoeveel leerlingen die sommen worden opgebracht voor iedere school:

Karanganjer had met 1° 1870: 65 leerlingen en toen met 1° 1871 de bijzondere school tot eene gouvernementsinrichting werd verheven, telde ze 71 leerlingen. Het eerste jaar als gouvernementsschool eindigde ze met 82; 1° 1875 telde ze 134 en nu (in September '76) 155 leerlingen: alzoo steeds toenemend. (Schoolgelden over Augustus *f* 42.)

Poering had 1° 1873: 91; 1° 1874: 103; 1° 1875: 104 leerlingen en heeft nu als gouvernementsschool 110 kinderen.

Petanahan had 1° 1872: 104 leerlingen; 1° 1875: 110 en is nu gedaald tot op 76 met name door het overgaan van onderscheidene kinderen naar de Poeringsche school, die er een paar uur verder van af is gelegen. (Schoolgelden over Augustus *f* 25,37.)

Gombong opende 5 April 1870 met 130 leerlingen, bereikte het einde van dat jaar het maximum van 198, was echter nog 1° 1872 bezet met 189; 1° 1873 met 152; 1° 1874 met 129; 1° 1875 met 114 leerlingen en is toen in dat jaar plotseling gedaald tot op 39, door het onthouden van subsidie, die andere scholen wel kregen en waarheen dus tal van leerlingen togen, omdat ze er beter van leermiddelen voorzien werden; bijgesprongen met wat leermiddelen van andere scholen is op het oogenblik het getal weer tot op 64 gerezen. (Inkomsten aan schoolgelden over Augustus *f* 24,72.)

Penangoelan opende 1° Augustus '75 met 51 leerlingen, doch is nu gedaald tot op 28; daarvan werd reeds de reden opgegeven, ook deugde de onderwijzer zeer weinig. (Schoolgelden over Augustus *f* 14,05.)

Banjoemoedal op 1° Augustus '75 aangevangen met 63 leerlingen: telt er nu nog 50. (Inkomsten over Augustus *f* 23,96.)

Tebo ontving op den eersten dag van zijn bestaan 1° Augustus '75: 68 leerlingen en telt er nu nog 60. (Schoolgelden over Augustus *f* 31,25.)

Het schoolverzuim is nog al aanzienlijk.

Te Karanganjer mist men er dagelijks 25 van de 155 d. i. $^1/_6$; Poering ongeveer $^1/_3$; te Petanahan komen er van de 76 ingeschrevenen ongeveer 45 op; te Gombong van de 64 zijn er 55 getrouwen; te Penangoelan is het treurig: van de 28 slechts een veertiental; te Banjoemoedal maken er dagelijks ongeveer 35 hunne opwachting van de 50; te Tebo eindelijk doen van de 60 een 45tal hunnen plicht als schoolbezoekers.

Bij de be- en veroordeeling van dit schoolverzuim moet men echter in aanmerking nemen, dat de kinderen niet zeldzaam zeer ver af wonen. Drie palen (één uur gaans) is een gewone afstand; Penangoelan telt leerlingen, die 8 palen ver moeten loopen: bijna drie uren en dan nog eens terug, dat is waarlijk geene kleinigheid. Men ziet dan ook op de scholen, die door eene meer geconcentreerde bevolking zijn omringd als Karanganjer en Gombong, gewoonlijk een trouwer schoolbezoek, dan op die inrichtingen, waar de leerlingen van heinde en ver moeten aan komen wandelen.

Overigens kan het bestuur aan de vermindering van dat schoolverzuim door vermaningen en herinneringen wel wat doen; maar voor enkele scholen, als b.v. de Poeringsche, wordt niet met te grooten aandrang daarvan werk gemaakt, omdat de lokalen dan te klein zouden zijn, om alle leerlingen op te nemen.

Wat echter de verdeeling betreft, die de schrijver van het juli-opstel voorstaat, in betrekkelijk nuttige en in geheel nutteloze scholen „naar gelang de Inlandsche scholen eigener beweging bezocht worden, dan wel door dwang bevolkt," een grondslag zegt de schrijver, waarop het inlandsch onderwijs sinds lang, nuttig had kunnen werkzaam zijn, die verdeeling is mij om de waarheid te zeggen, niet recht duidelijk. Zonder den deskundigen beoordeelaar bepaald te weerspreken, moet ik toch opmerken, dat het nut eener school niet bepaald afhankelijk behoeft te zijn van den meer of minder bestaanden lust der jeugd om er te komen. De leerplicht in Europesche staten zou anders een slecht teeken voor het onderwijs zijn. Kinderen, niet alléén, waarlijk, de Inlandsche dezer gewesten, hebben gewoonlijk nooit heel veel eigen lust om de school te bezoeken en wanneer ik niet al te vage herinneringen van mijn eigen kindertijd heb, dan meen ik te weten dat voor mij hoofdpijn een heerlijk middel was om thuis te blijven, en menigmaal verliet ik naar

school de ouderlijke woning om een partijtje te gaan knikkeren: in Deventer noemden wij dit, meen ik, sliepertjes maken. Toch was dat onderwijs, wanneer het mij veroorloofd is mij zelven even te bekijken, niet zoo geheel nutteloos, geloof ik. De zaak is: dat de ouders hunne kinderen tot schoolbezoek aanzetten; maar „wanneer nu die ouders zelven nog kinderen zijn...." Daar zit natuurlijk bij een opkomend onderwijs de groote moeielijkheid: de ouder, die als kind ter school ging en nu ondervindt welk nut hij uit de school heeft medegebracht, zal ook zijne kinderen allicht ter school drijven. In Indië echter hebben de tegenwoordige Inlandsche ouders geen onderwijs genoten; de invloed, die zij dientengevolge op het schoolbezoek hunner kinderen uitoefenen, is, het laat zich begrijpen, niet beduidend. Op die eerste moeielijke schrede moeten dus ook, indien men het namelijk ernstig met het onderwijs meent, de ouders zelven met zachten of onzachten dwang, maar dan toch altijd min of meer met dwang, aan hunne plichten in dit opzicht herinnerd worden; b. v. door het oproepen van de vaders der nalatige kinderen bij het districtshoofd, door vermaningen, misschien zou men zelfs wel wat verder kunnen gaan; doch, ik heb het meermalen opgemerkt, dat de mate van uit te oefenen dwang juist in omgekeerde reden staat met het nuttige der maatregelen, die men op het oog heeft. Voor bepaald noodelooze of zelfs schadelijke zaken heeft men niet zeldzaam onbehoorlijke pressie uitgeoefend; zeer goede, aanbevelenswaardige oogmerken moeten opgegeven worden als onuitvoerbaar, want men mag de menschen niet dwingen, luidt de politieke phrase.

Overigens, geloof ik, dat de voorafgaande schets voldoende in het licht heeft gesteld, dat de in deze afdeeling bestaande scholen in gevoelde behoeften voorzien. In hoever zij tot de „betrekkelijk nuttige" of tot de „geheel nuttelooze" behooren, zullen wij straks nog ter sprake brengen.

IV.

Vakken van onderwijs.

„Op die scholen," volgens het juli-opstel, „wordt onderwijs gegeven in lezen en schrijven van slecht Maleisch, in de vier

hoofdbewerkingen van het rekenen en de toepassing door den zoogenaamden regel van drieën of de eigenschappen eener evenredigheid.

„Al wat meer dan dat in de schoolverslagen of op de tafels van werkzaamheden der scholen vermeld wordt, mag gerust humbug genoemd worden.

„Landmeten, teekenen of zingen kan geen onderwijzer doceeren, daar hij zelf met de eerste elementen dier vakken niet vertrouwd is. Latere ondervinding heeft mij geleerd, dat dit op Java eveneens het geval is."

Mij ook. Maar het ware dan te wenschen, dat ook andere deskundigen als de schrijver dier opmerkingen, dit beter inzagen. Er wordt niet zeldzaam, enkel uit zucht om aanmerkingen te maken of om zekere uiterlijke weelde aan de school te geven, naar het aanschaffen van leermiddelen gedreven, die de onderwijzer eigenlijk niet behoorlijk benutten kan, en die hij dan ook niet zou aanvragen, maakte men hem niet op het ontbreken van dergelijke zaken ernstig opmerkzaam. Maar als hij hoort brommen: „geen Aarde op de tafel; geene boussoles en andere kostbare meetinstrumenten; geen teekengereedschap; geen wereldkaarten;" ja, dan schiet de onderwijzer uit z'n slof en vraagt hij maar aan, wat hem in het hoofd is gepraat.

De wetgever is verstandiger geweest. Immers bij art. 3 van het koninklijk besluit, dat de grondslagen heeft gegeven, waarop het Inlandsch onderwijs zal zijn gevestigd leest men eenvoudig: „Het onderwijs omvat minstens: het lezen en schrijven der volkstaal[1]), of der Maleische taal, alsmede de kennis der vier hoofdregels van het rekenen."

En dan volgt er: „Buitendien kan op de scholen nog onder-

---

[1]) Blijkens art 28 van het reglement op het Inlandsch onderwijs, Stbl. 1872 No. 99, moet voor het onderwijs in de volkstaal gevolgd worden, „de taal gebruikelijk op die plaatsen, waar zij geacht wordt het zuiverst gesproken en het meest ontwikkeld te zijn," als:

het Javaansch, volgens de taal gebruikelijk te Soerakarta;

het Soendaasch, volgens die gebruikelijk te Bandong;

het Bataksch, volgens de in Mandheling gebezigde taal;

het Maleisch, volgens de regelen en de spelling van het op het schiereiland Malakka en in den Riouw-archipel algemeen gebezigde zuiver Maleisch.

En de overige Inlandsche talen volgens de verder daaromtrent vast te stellen bepalingen.

wijs gegeven worden in een of meer der volgende vakken, als:
de kennis van eene of meer Inlandsche talen;
de kennis der Nederlandsche taal;
de rekenkunde verder voortgezet;
de aardrijksknnde in Nederlandsch Indië en de algemeene;
de geschiedenis zoo van Nederlandsch Indië en van Nederland, als de algemeene;
de beginselen der kennis van de natuur;
die der landbouwkunde;
het teekenen;
het landmeten; en het zingen."

Al die vakken zijn echter geheel facultatief en te recht. Bij een beginnend onderwijs met in der haast gevormde onderwijzers is concentratie van belang.

Op de bijzondere scholen wordt dan ook slechts onderwijs gegeven in het lezen en schrijven van Javaansch en Maleisch en in de vier hoofdbewerkingen van het rekenen; meer wordt niet, gelijk wij zagen, bij de subsidie-ordonnantie gevorderd. Ook leeren echter de kinderen de hoofdbewerkingen tot de breuken uitstrekken, en hier en daar weet men een regel van drieën op te lossen.

Op de Poeringsche school, waar het onderwijs 't degelijkst is, toonde men reeds heel aardig te leeren zingen en begon men te teekenen. Vermoedelijk zullen ook hier wel de lessen in landmeten vruchten kunnen dragen. Kennis van het landmeten kan den inlander zeer van dienst zijn, hoe machinaal hij het dan ook leert.

Voor aardrijkskunde schijnt de Inlandsche jeugd groote vatbaarheid te hebben, ten minste als men onder kennis van het aardrijk wil verstaan, het aanwijzen op eene kaart van de namen die men opgeeft. Veel verder moet men echter niet gaan. Trouwens aardrijkskunde acht ik al onder de meest onvruchtbare vakken, die op een Inlandsche school voor 's hands kunnen onderwezen worden.

Wij zullen evenwel de vruchten van het onderwijs nader bespreken onder

V.

Methode.

De schrijver van het juli-opstel geeft over dat onderwerp van de Sumatrasche scholen eene getuigenis, die hierop nederkomt, dat er van methode hoegenaamd geen sprake is.

Zij is ook over het algemeen voor het Karanganjersch onderwijs zeer gebrekkig, maar volstrekt ontbreken doet ze niet, zelfs niet op de bijzondere scholen en op de Poeringsche school toont men zeer goed de eischen van methode te begrijpen.

Intusschen men stelle die eischen met mate; men bedenke dat men te doen heeft met een pas opkomend onderwijs; deskundigen drukken het niet al te zeer met het afkeurend oordeel van hun specialisme ter neder; zij vragen zich ook eens af: was ons voorvaderlijk onderwijs in ééns zoo methodisch, heeft men ook hier niet te wachten op een langen tijd van ontwikkeling. Ik heb b. v. schoolbezoekers gekend, die hunne ontevredenheid betoonden, omdat de jeugd aldus vermenigvuldigde:

1941
102
3882
0000
1941
197982

Wat strekt daar bij een beginnend onderwijs voor kwaad in? Is het niet vooralsnog voldoende, dat de Inlander op het gebied der rekenkunde weet op te tellen, af te trekken, te vermenigvuldigen en te deelen? O! men verklaart u op school, als vrucht van methode, dat wanneer men die 1941 met 102 moet verminderen, dat men een tiental moet leenen „njamboet" hoorde ik het noemen, om de aftrekking der eenheden te kunnen bewerkstelligen: dat is dan toch leenen zonder teruggeven, zou ik meenen. Nu dat heeft men de Inlanders waarlijk niet te leeren.

Het rekenen gaat geheel machinaal, klaagt de deskundige; het lezen is opdreunen, vindt de schoolspecialiteit; het schrijven is leelijk, bromt een ander onderwijsgeneraal. 't Zij zoo; men

ontkenne het niet. Maar is men niet reeds een stap voorwaarts dat de Inlander, zonder eenig oratorisch talent dan, zijn belastingbriefje weet te lezen, dat hij bij zijn rekenen niet geheel en al van zijn dessaschrijver behoeft af te hangen; dat hij zijn naam, hoe gebrekkig ook, weet te zetten, of dat hij zelf na kan gaan wat er geschreven staat. Het onderwijs is machinaal; gebrekkig, hoogst gebrekkig; maar 't is ook pas een begin en daarmede behooren de eischen verband te houden. Ik wil het gaarne bekennen, dat het mij somwijlen verwondert, niet dat de leerjeugd zóó weinig, maar dat ze nog, in de gegeven omstandigheden, betrekkelijk zooveel weet. Opgevende b. v. wat meer is $^2/_3$ of $^7/_{16}$, bleek die vraag te abstract om er een antwoord op te bekomen, maar toen ik vroeg: „Sidin bezit $20^2/_3$ picols padie en Sentot $20^7/_{16}$. Wie heeft meer en hoeveel meer, uit te rekenen in katties?" toen wisten knapen van 12 en 13 jaren aftrekking en herleiding beiden vrij vlug te bewerkstelligen. Zoo ook o. a. op vragen als:

„Iemand koopt voor *f* 135 $175^3/_4$ picols padie, hoeveel kost hem de picol?"

op dergelijke vragen krijgt men van nog jonge knapen b. v. op de Petanahansche bijzondere school behoorlijk antwoord.

Natuurlijk op de andere gesubsidieerde bijzondere scholen, die pas in augustus verleden jaar werden geopend, zijn de vruchten nog zeer weinig.

Het lezen is dikwerf zeer gebrekkig en men weet niet te verhalen wat men leest. Doch men oordeele ook ten deze niet al te bar. Ik zelf ten minste herinner mij nog den tijd te goed, hoe het hart popelde bij het meest onbeduidend onderzoek naar mijne schoolkennis; hoe mij alles ronddraaide; de woorden in de keel stikten; en de gemakkelijkste vragen over aardrijkskunde en geschiedenis onbeantwoord bleven. Men stelle zich nu voor het kind van den reeds voor iederen Europeaan bedeesden Inlander. Zoo'n jongen leest u daar wat voor, machinaal, gedachteloos, of liever, vol gedachten, dat dikwerf precies het zelfde is, en te wijten aan de tegenwoordigheid van Europesche schoolbezoekers. Hoe welwillend gij ook zijt, die schuchterheid krijgt t. bij de meesten niet weg. Wat kan men dan van het lezen o zoo'n oogenblik verwachten? Een ongunstig rapport, nu ja, maar met rapporten alleen regeert men niet en door gebrek aan juiste waardering wordt averrechts gestuurd. Onderschatting

door specialiteiten doet meer kwaad, dat dezen wel schijnen te vermoeden.

VI.

Schoolgebouwen.

„De gebouwen waarin op Sumatra school wordt gehouden zijn, op enkele uitzonderingen na, loodsen, schuren, balej's en sopo's (raadhuizen) en geen tak van dienst is onverschilliger ten opzichte van het Inlandsch onderwijs dan de burgerlijke openbare werken, bij welk departement nog in behandeling zijn projecten van scholen, in Mandheling, dateerende van 1861, terwijl in dat gewest nog geen enkele school het voorrecht geniet van een behoorlijk lokaal te bezitten."

Ook over dezen tekst, ontleend aan de zesde afdeeling van het juli-opstel, eene enkele aanteekening:

Wanneer er onder de drie of vier millioen niet-Indische Nederlanders, die tegenwoordig tusschen Oost-Friesland en de Schelde leven, één enkele is, die oprecht belang stelt in de geestelijke ontwikkeling der Insulindiers, dan zal hij zich wellicht dood ergeren bij de gedachte, dat hier de leerstoelen zijn gevestigd in loodsen en schuren. Die ergernis zal des noodig gevoed worden door specialiteiten met hun karakteristiek streven om alles wat hun ook aangaat in de puntjes te hebben; en toch, in vele gevallen, zou de harde afkeuring, bij eigen beschouwing, misplaatst blijken.

Zie b. v. de schoolloodsen, gelijk zij in het Karanganjersche verleden jaar, na ontvangen tegemoetkoming werden opgericht of hersteld voor zoover ze reeds bestonden:

Een rechthoekig gebouwtje, halverhoogte met gevlochte bamboewanden, en dan houten stijlen opdat er licht en lucht door kan; verder dakbedekking van gedroogde alang-alang (welit); de vloer, op eene enkele uitzondering na, geplaveid. Een dergelijk onkostbaar gebouwtje noemt de tevreden werkman een pendoppo, en een onderwijs-generaal met de diepste verachting een loods. Maar die loodsen zijn of kunnen althans reeds doelmatig zijn. Inderdaad voor een Indisch schoollokaal met zulk een primitief onderwijs zijn, naar ik verneem, die eenvoudige lokalen,

althans in de eerste tijden, meer dan voldoende. Dank de voor iedere bijzondere school toegekende *f* 200, werden toch nette lokaaltjes gebouwd op Tebo, Penangoelan en Banjoemoedal, terwijl die van Poering en Petanahan er mede werden opgeknapt. Het spreekt echter van zelve, dat gebouwen met dergelijke lichte materialen opgericht, geregeld moeten onderhouden worden. Iedereen in Indie weet het hoe gebrek aan onderhoud het totaal verval bespoedigt. Door er voortdurend de hand aan te houden, zijn kleine herstellingen als lekken enz. dood gemakkelijk en er zou dan ook hoegenaamd geen bezwaar in zijn om het bestuur op te dragen de schoollokalen in heeredienst te doen onderhouden.

Zucht om stevige, mooie gebouwen te bekomen, liefst met afzonderlijke kamers voor de verschillende klassen (op de lagere scholen in Holland heb ik nooit anders dan vereenigd gezeten), heeft, onder meer, er toe geleid om het oprichten en onderhouden der gouvernements schoollokalen van het binnenlandsch bestuur over te brengen naar het steeds projecteerend technisch departement van openbare werken. Het onmiddellijk gevolg daarvan is geweest, dat lokalen, als de Karanganjersche school, die dringend en onmiddellijk herstelling behoefden, onder den last der projecten dreigen in te storten, in ieder geval in een allerakeligsten toestand verkeeren.

Vergis ik mij niet, dan meen ik eenige kenteekenen bespeurd te hebben, dat men weder naar de oude wijze van doen terugwil, n.l. het beheer der Inlandsche schoollokalen aan het binnenlandsch bestuur weder te geven. Zeer zeker zou dit in het belang zijn voor gereede en goedkoope aflevering.

Overigens zijn nimmer, zoo ver mij bekend is, de schoollokalen tot aan haar vreemde doeleinden gebruikt, gelijk het juli-opstel ons van Sumatra verhaalt.

Wij komen nu aan de laatste afdeeling van het Sumatrasche opstel, dat zegt te handelen over de middelen tot verbetering, en gewijd is aan

---

VII.

Het schooltoezicht.

Plaatselijk wordt dat toezicht uitgeoefend door commissiën, bestaande uit het Europeesch bestuurshoofd als president, uit den

controleur of den aspirant als secretaris en verder Inlanders als leden, meestentijds op Java drie in getal, waaronder de regent en het betrokken districtshoofd [1]). Eindelijk heet het hoofd van gewestelijk bestuur euphemisch nog eens president van al de schoolcommissiën in zijn gewest te zamen [2]). Op die wijze heeft men eene zaak, die, vooral in Indie, enkel des bestuurs behoorde te wezen, door moederlandschachtige collegiën doen beheerschen en aldus verantwoordelijk bestier doen oplossen in collegiale commissiën.

Feitelijk worden de dagelijksche schoolzaken door den secretaris met den onderwijzer afgedaan; maar natuurlijk laat ook de president niet na, om bewijzen van belangstelling te toonen. De Inlandsche leden echter weten van het onderwijs niet zooveel af als het Europeesch element, dat aan de commissiën deelneemt

---

[1]) De organieke bepaling waarbij die schoolcommissiën in het leven zijn geroepen vindt men in art. 5 van het koninklijk besluit van 3 mei 1871, Ind. Stbl. n°. 104, vaststellende de grondslagen, waarop het Inlandsch onderwijs zal gevestigd zijn:

„Op elke plaats, waar één of meer scholen zijn, is eene commissie bestaande uit Europeesche ambtenaren of particulieren, benevens eenige voorname Inlanders, met het uitoefenen van toezicht op die school of scholen belast. (al. 1).

„Waar geene plaatselijke schoolcommissiën kunnen worden aangesteld, wordt door den gouverneur-generaal tijdelijk in het schooltoezicht voorzien. (al. 2).

„De gouverneur-generaal regelt den aard en den omvang van den werkkring der plaatselijke schoolcommissiën. (al. 4)."

Die regeling is geschied in het, bij koloniale ordonnantie van 25 mei 1872, Stbl. n°. 99, gegeven reglement op het lager onderwijs voor Inlanders, art. 72 en v.

Krachtens art. 73 bestaan die commissien, naar gelang der plaatselijke omstandigheden, uit hoogstens 7 en minstens 3 leden, de voorzitter daaronder begrepen. De leden worden benoemd en ontslagen, op Java en Madura, op voordracht van de gewestelijke bestuurshoofden door den directeur van onderwijs; en door de gewestelijke bestuurshoofden, op voordracht van de betrokken schoolcommissie.

[2]) Er staat dan ook in art. 73 van het reglement dat de commissiën eigenlijk worden voorgezeten door het hoofd in het gewest, binnen hetwelk zij gevestigd zijn; maar luidt de fictie in de volgende alinea:

„In de afdeelingen wordt het hoofd van gewestelijk bestuur bij verhindering om zelf als voorzitter op te treden, vervangen door het hoofd van plaatselijk bestuur."

en daar de meeste oude Inlandsche ambtenaren verklaren dat ze nog uit den tempo goeno, uit den ouden tijd zijn, hetgeen o. a. wil zeggen, dat ze van lezen en schrijven weinig verstand hebben, kan een schoolcommissie erg vreemd werken en velen moeten het onbarmhartig oordeel van inspecteurs vernemen, dat ze in het geheel niet werken. Onder anderen behoort het tot de bij art. 74 van het reglement voorgeschreven plichten dier commissiën, dat president, leden en secretaris, ieder beurtelings minstens éénmaal 's maands schoolbezoek houdt en dat zij ieder maand zullen vergaderen, „ter bespreking van de belangen der in hun ressort gevestigde gouvernements Inlandsche scholen;" maar schoolbezoek houden door menschen, die van het onderwijs geen zier verstand hebben en vergaderingtje spelen met geachte leden, die het volkomen eens zijn met hetgeen kandjeng toewan resident, assistent of controleur wenschen voor te stellen, is even doelloos als bespottelijk. Zij, die niettemin daarop hameren, liefst met notulen: „De president opent de vergadering" enz., toonen hierdoor slechts neiging om het wezenlijke aan nuttelooze vormen op te offeren; en dat te eerder wijl het alom gebruikelijk is, dat er veertiendaagsche en maandelijksche rapportdagen worden gehouden, [illegible] *earop alle* besturende ambtenaren verschijnen, en [illegible] der afdeelingen worden besproken. Maar [illegible] men met zoo'n bespreking niet te vreden; er moet heusche schoolvergadering worden gehouden.

Gelijk Junghuhn getuigde van de in der tijd bestaande natuurkundige commissie en gelijk de Palembangsche natuurkundige commissie dreigt te worden, zijn die schoolcommissiën onhandelbare zeven-, vijf- of driewielige wagens, die afgedankt behooren te worden, hetgeen dan ook de deskundige schrijver van het juli-opstel ernstig voorstaat. Intusschen daarmede is de kritiek over het schooltoezicht volstrekt niet voldaan. Want al is het waar, dat het collegiaal bestier der schoolzaken niet bevorderlijk kan zijn aan hare ontwikkeling, men geloove niet, dat verandering in een zoogenaamd verantwoordelijk beheer zoovele vruchten ten goede zal dragen. De Europeesche bestuursleden behartigen het onderwijs als hun natuurlijke plicht — of ze behartigen het niet; maar zoomin als men ze door eene zoogenaamde verantwoordelijkheid (een boeman in vele opzichten) tot het eerste dwingt, wanneer ze er geen lust in hebben, zoo weinig behoeft

men eene gebrekkige behartiging van het onderwijs aan het bestaan van onmogelijke schoolcommissiën te wijten. Zoek het veel liever bij het feit, dat de toezichthoudende autoriteiten leeken zijn op het gebied van het onderwijs en in vele gevallen volslagen onbekend met de eischen van goed Inlandsch onderwijs. Van daar dat hunne werkzaamheid zich bij voorkeur beperkt tot zaken van administratie en tucht en zeer dikwerf is het te prijzen, dat ze uit hoofde hunner onbekendheid op pedagogisch gebied, door onthouding geene verwarring gaan stichten in het hoofd van een onderwijzer, die toch al niet zoo heel helder van geest is of wiens begrippen over onderwijsgeven niet zoo bijzonder vast staan. Een ter kweekschool opgeleide onderwijzer zal dan toch somwijlen meer notie hebben van pedagogie, dan b. v. een secretaris, die zich nimmer te voren met onderwijszaken inliet. Mij dunkt, men moet meer in het oog houden, dat een vruchtdragend toezicht niet zoo zeer bestaat in het berispen van den onderwijzer over zijne saaie wijze van les geven, over zijne onkunde, over zijn gebrek aan methode, over zijne manier om te leeren rekenen en schrijven, enz.; maar veeleer in het voorbeeld geven, hoe het behoort, en niet slechts eene enkele maal, maar herhaaldelijk, voortdurend: dáár ligt de bezielende invloed van het schooltoezicht.

Nu kan het zijn, dat Europeesche ambtenaren bestaan, die daarvoor den takt hebben; in de meeste gevallen is dat niet te verwachten. Zij hebben daarvoor geene opleiding ontvangen en met gemis aan kennis gaat gebrek aan lust om op dit gebied deugdelijk werkzaam te zijn hand aan hand.

Zoo richten wij van zelve onze oogen en onze verwachtingen naar het inspectiewezen, waarover het juli-opstel een eerbiedwekkend stilzwijgen in acht neemt.

Een goed georganiseerd inspectiewezen is in alle rijken, maar vooral in zoo'n uitgestrekt, onsamenhangend gebied als Nederlandsch-Indië van belang. Het heeft eigenaardige eischen, die echter voor de verschillende takken van administratie dikwerf onderscheiden zijn. Steeds moet evenwel het toezicht van een inspecteur loopen over bepaald aangewezen zaken, als van finantiën en zich niet in algemeenheid verliezen, gelijk men dit aantreft bij het binnenlandsch bestuur. Ook moeten hooge landsdienaren, die door het vertrouwen der regeering tot gewichtige, verantwoordelijke betrekkingen zijn aangesteld niet nog door

hoogere toezichthoudende autoriteiten worden achtervolgd: dat brengt het gezag en de verantwoordelijkheid op straat. Dan moeten over deskundigen, als ingenieurs, niet nog ter controle gesteld worden andere even hoog staande deskundigen, wil de dienst van een inspecteur niet ontaarden in het gemakkelijk baantje van nutteloos heen en weer trekken. Wijders moet de contrôle altijd ten volle bewust zijn van het hoogst teere en kiesche van hare betrekking en dient zij, in de overtuiging, dat het vrij wat gemakkelijker is geïsoleerde aanmerkingen te maken dan zonder gebreken een permanent bestuur te voeren, niet al het gewicht van hare speurende, kritiseerende, rapporteerende, veroordeelende, beterwetende autoriteit te doen gevoelen. Eindelijk is het in een land als Nederlandsch-Indie van belang, dat inspecteurs eene groote mate van discretie in acht nemen, zoodat zij niet van de eene residentie naar de andere overpraten, luide de ambtenaren beoordeelen en veroordeelen, in het kort de functiën van levende couranten gaan vervullen.

De inspectie van onderwijs is onder al de inspecteerende autoriteiten zeker niet het minste van gewicht. Want die inspecteurs zijn deskundigen, die het toezicht erlangen over het toezicht van leeken en over het werk van in vele opzichten gebrekkig ontwikkelde onderwijzers. Zij behooren in het hoogste ressort binnen dat gebied te oordeelen en te leiden. Zij alléén kunnen en moeten weten hoe het behoort en ook de bevoegdheid hebben om het pedagogisch gedeelte van het onderwijs te regelen, zooals het behoort. Ja, te leiden. Doen zij dat? Het is natuurlijk hier niet de vraag of de persoonlijkheid der daarbij betrokken titularissen aan het werken in den aangegeven geest in den weg kan staan. Steeds toch moeten wij, bij de waardeering eener organisatie, van het denkbeeld uitgaan, dat de waardigsten, de besten door eene regeering tot de vervulling der opgelegde functien worden geroepen. Maar dit dan ook in het oog gehouden, zoo rijst, bij de beschouwing van de inspectie van het Inlandsch onderwijs dezer gewesten, van zelf de bedenking: kunnen de betrokken titularissen aan de hooge eischen van hunnen werkkring voldoen. En dan zal hier zeer zeker een ontkennend antwoord moeten gegeven worden. Vooreerst, is het niet mogelijk dat de eenige inspecteur met zijne beide adjuncten een dikwerf herhaald bezoek der scholen over gansch Nederlandsch-Indie kunnen volbrengen. Het getal der scholen en de

uitgestrektheid van het inspectiegebied staan daarvoor ten eenenmale in den weg. Het wettelijk voorschrift om zoo mogelijk de scholen éénmaal per jaar te bezoeken, voorwaar niet te veel! wordt dan ook volstrekt niet opgevolgd. Jaren verloopen er tusschen de verschillende inspectiën, en wanneer zij dan ten slotte plaats hebben, moeten zij niet zeldzaam met eene overhaasting geschieden, die aan het nut van het onderzoek zeer zeker niet bevorderlijk is.

Er gaat bovendien met die gebrekkige personeele inrichting een ander kwaad hand aan hand. Natuurlijk moet het onderzoek loopen over en in de volkstaal; maar gelijk het hiervoren reeds werd aangeteekend, men heeft in Indie tal van volkstalen: Javaansch, Soendaasch, Madureesch, Maleisch, Battasch enz. enz. Sints de Heilige Geest opgehouden heeft, de gave der talen te schenken, zal het altijd hoogst moeielijk, zoo niet onmogelijk blijken, onderwijsapostelen te vinden, die al die verschillende volkstalen van Nederlandsch Indie machtig zijn, wel te verstaan, daarin zóó zijn doorgedrongen, dat zij er de betrokken leerjeugd in kunnen voorgaan, aanspreken, examineeren. En dat is dan toch voor een deskundig inspecteur volstrekt noodzakelijk. Een school te bezoeken, zonder grondige kennis van de aldaar gebruikelijke volkstaal, mist eigenlijk het nut, dat zulk een bezoek behoorde te hebben.

Men zegge nu niet, dat hier aan de inspectie van onderwijs een eisch gesteld wordt, waaraan bezwaarlijk kan voldaan worden. Dat men b. v. voor Batavia, voor de Soendalanden, voor Midden-Java (Javaansch), voor Oostelijk Java (Madureesch en Javaansch), afzonderlijke inspectieressorten maakte, ware volstrekt geene weelde, en zeer zeker zouden de betrokken inspecteurs er volop werk vinden, indien zij ten minste werken en zich bewegen willen.

Want waarlijk! dat hier de poot van eene tafel stuk is, daar een kaart beschadigd aankwam, elders het schoolgebouw op invallen staat, ginds de banken wat ruw zijn, gelijk wij nu weten dat ook op Sumatra het geval is, alsof die Inlandsche jongelui buiten de school ooit op iets anders zitten dan op den ruwen grond of leggen op een ruwe balé-balé [1]); — dat, kort en

---

[1]) Er is een tijd geweest dat men over die tafels en banken voor de Inlandsche scholen eenigermate anders dacht, dan nu, dat men zelfs naar

goed, het onderwijs nog allergebrekkigst is, zeer zeker behoeven dergelijke zaken niet buiten de opmerkingsgave van een inspecteur te vallen, maar daarvoor is toch een inspecteur van onderwijs niet bepaald noodig. Ieder leek met een ƒ 500 tractement, dat is zoo wat de helft der bezoldiging van een deskundig inspecteur, dan reisdeclaratiën en vrij logies bij regenten en bestuurshoofden, zal met pleizier en evengoed die inspecteerende plichten vervullen en belangstelling en ijver in het maken van brommende verslagen betoonen.

De heer van Limburg Brouwer plaatst aan het hoofd zijner Middelen tot verbetering: intrekking van de niet verantwoordelijke schoolcommissiën en het terugbrengen van het plaatselijk toezicht onder de ambtsplichten der bestuurshoofden. De nuttigheid van het middel erkennende, betwijfel ik of er zoo heel veel mede gewonnen zou worden. Naar mijne meening, dient, wat de verbetering van het schooltoezicht betreft, in de eerste plaats de inspectie van onderwijs in anderen geest werkzaam te zijn. De erkenning, dat hare plichten vóór alles mede

---

zoogenaamde Amerikaansche schoolbanken streefde, opdat de jongelui toch maar hunne ruggetjes niet zouden bederven. Bij gouvernementsmissive dd. 5 januari 1857, BB. nº 164, werd te kennen gegeven, dat men geene banken zou mogen laten aanmaken opdat „men zich bij de geheele inrichting van scholen onder de Javanen tot opleiding van Inlandsche ambtenaren zoude houden aan den eenvoud der Inlandsche zeden en gewoonten, welke medebrengen dat de mindere in tegenwoordigheid van den meerdere op den grond zit en zittende spreekt en schrijft.

„Het behoud daarvan," zoo luidt het verder, „is wenschelijk. Het besef daarvan deed reeds aan hoog geplaatste Inlandsche ambtenaren bezwaar zien in het bezigen van banken en tafels in voor den Inlander bestemde scholen; omdat de kweekelingen, daaraan eenmaal gewoon, minder geneigd zouden zijn om voor hunne hoofden op den grond zittende te blijven en weldra uit het oog zouden verliezen de aan hen verschuldigde ondergeschiktheid."

Al is dit nu wat overdreven en is vermoedelijk het gebruik van banken en tafels bevorderlijk aan een goed onderwijs, toch dient men zich voor overdrijving naar een andere zijde te wachten en de bij het slot dier missive uitgedrukte vrees te herinneren „dat men door het onderwijs van de jeugd der Inlandsche bevolking te zeer in te richten naar Westersche gewoonte, aanstoot zal geven, althans dat onderwijs minder zal nationaliseeren, zoodat hetzelve altijd beschouwd zal blijven als een dwang door den Nederlandschen heerscher opgelegd." Niet zoo zeer aanstoot zal geven, dan wel minder practische resultaten zal opleveren.

brengen aan het onderwijs richting te geven; dat zij slechts door een min of meer langdurig verblijf bij eene zelfde school en in eene zelfde afdeeling leerende en leidende nut kan stichten; dat hare roeping verheveher is, dan op die ongelukkige schoolcommissiën te hakken en de onderwijzers over haar uit te hooren; dat er meer behoort gedaan te worden dan in het jaar onzes Heeren achttien honderd zooveel te rapporteeren: die Mas geeft geen goed onderwijs; en dan een paar jaar later weer terugkomende nog eens te rapporteeren: Mas die is geen goed onderwijzer; en dan weer eens na eenige jaren: geen goed onderwijzer is die Mas; maar dat men zijn vakkennis gebruike om ter plaatse te verbeteren, wat een ieder bij den eersten oogopslag zien kan, dat niet deugt; — die erkenning zal kunnen leiden tot een rationeele hervorming van het inspectiewezen en tot een vleiender waardeering door het algemeen van den werkkring der daarbij geroepen titularissen.

VAN DER KEMP.

Karanganjer, september 1876.

De stoomvaart in het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel.

Het ligt in den aard der zaak dat, welke uitbreiding aan de pakketvaart in den Indischen Archipel is gegeven, de verschillende diensten der Nederlandsch-Indische stoomvaartmaatschappij nog niet volledig kunnen voldoen aan alle behoeften van het verkeer tusschen de eindelooze eilanden en zeeplaatsen van ons zoo uitgestrekt gebied aldaar. Men mag beweren, dat slechts de hoofdpunten van het maritiem verkeer geregeld door de pakketvaart bediend worden en dat tusschen die hoofdpunten nog een ruim veld voor de stoomvaart is open gebleven. Intusschen blijkt dat het niet gemakkelijk is om den werkkring der genoemde maatschappij nog verder uit te breiden met nieuwe diensten zonder het verband der bestaande diensten te verbreken. Men kan hier en daar het een en ander in de trajecten wijzigen, zooals onlangs is geschied in de Molukkenvaart, waarbij Larantoeka op het eiland Flores (een omweg van niet meer dan een geografische mijl) is opgenomen; doch veelzijdig kunnen de diensten der stoomvaartmaatschappij niet gewijzigd worden zonder bezwaar voor de reeds in het verkeer opgenomen zeeplaatsen.

In stede van te blijven tobben met een zoo niet onmogelijk, althans hoogst moeielijk op te lossen problema en nog van de stoomvaartmaatschappij te willen verlangen hetgeen bezwaarlijk van haar te verkrijgen valt, is het dus zaak te trachten langs een anderen weg hare groote lijnen te completeeren met kleinere stoomvaarten, die tusschen de schakels van het bestaande net werken en zich daaraan sluiten. Thans, nu particulieren

stoomschepen in de vaart brengen, wordt dit denkbeeld praktisch uitvoerbaar. Voor het meest oostelijk gedeelte van den Archipel, dat nog van alle geregelde gemeenschap met de groote pakketvaart is verstoken, doet zich thans zelfs eene bij uitstek gunstige gelegenheid voor, welke de regeering wel zal doen met beide handen aan te grijpen. Het is toch bekend dat, door particulieren uit Banda een stoomboot van 450 ton, de Egeron, in de vaart is gebracht en dat die stoomer reeds in 1875 een handelsreis heeft gemaakt naar de Papoea-eilanden, de Westkust van Nieuw-Guinea, de Zuid-Ooster- en Zuid-Wester-eilanden, Timor en Rotti, waarvan de bijzonderheden zijn vermeld in de mei-aflevering van dezen jaargang van dit tijdschrift.

Na dien tocht met succes te hebben volbracht, bewees de Egeron de regeering, op de noordkust van Celebes, niet onbelangrijke diensten, voor welke zij den heer Hartog, medeeigenaar en boekhouder van het schip, haren bijzonderen dank heeft betuigd. Het betrof eene onverwachte rustverstoring, het werk van zekeren sjarief Paroe of Mansoer, een dweepzieken Arabier uit de Bwoolsche kampong Palele, die reeds sedert eenigen tijd aan den radja van Bwool — het meest westwaarts gelegen landschap aan de noordkust van Celebes — alle gehoorzaamheid had opgezegd, en van wiens handelingen laatstgenoemde het bestuur te Menado had onkundig gelaten. Sjarief Mansoer met een vijftigtal volgelingen ontscheepte, in augustus 1875, te Menado en rukte op naar het residentiehuis. Door een militaire macht van het fort ontmoet, kwam het tot een gevecht, waarbij Mansoer en 28 der zijnen sneuvelden en de overige onruststokers gevangen werden genomen.

Na dit gevecht kwam het er op aan met den meesten spoed een waakzaam oog te houden op de rijkjes in het noordelijk gedeelte van Celebes, en hierbij bewees de Egeron goede diensten, bij gebrek aan een gouvernements-stoomer, — wel een bewijs hoe wenschelijk het is dat particuliere stoomers naast de gouvernementsvaartuigen in de vaart komen en hoezeer zij kunnen bijdragen om de regeering bij te staan in het vervullen van haren eersten en voornaamsten plicht: het handhaven van rust en orde, van veiligheid van personen en goederen.

De Egeron is, na de reis door den Molukschen Archipel en Menado, overgegaan in handen van de Internationale Credieten Handelsvereeniging Rotterdam te Soerabaja, die deze boot

schijnt te willen laten varen op Makassar, Boeleleng (Bali), Ampenan (Lombok), Soembawa, Rotti, Timor en, volgens de jongste berichten uit Indie, zelfs tot het noordelijk gedeelte van Nieuw Holland. De reizen van dezen particulieren stoomer hadden tot dus ver iets avontuurlijks. Zij hebben echter geleid tot de positieve kennis van hetgeen er te doen is voor handel en stoomvaart in het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel.

Dat gedeelte laat zich gereedelijk verdeelen in zeven handelskringen omvattende:

I. De Zuid-Wester-eilanden (Wetter, Roma, Kisser, Letti, Moa, Damme, Loeang, Babber, Sermata, Nila, Servoa.) Eene vestiging komt wenschelijk voor op Roma of Letti. Hier valt uit te voeren: was, tripang, schildpad, sandel-, sapan-, komoeni- en ebbenhout, buffelhuiden, vee en pluimdieren; — en in te voeren: lijnwaden, rood garen, gemunt goud tot armbanden, oorknoppen enz., verwerkt goud en zilver, ijzer en ijzerwerk, koper en koperdraad, glas en aardewerk, buskruid, vuurwapens, rijst, koffie, thee, suiker en tabak.

II. De Tenimbergroep van de Zuid-Ooster-eilanden (Tenimber, Larat, Serra, Timor Laut). Vestiging op Serra en op Larat. Uitvoer: schildpad, tripang, tabak, varkens, pluimdieren en bloedkoraal.

III. De Kei- en Aroe-eilanden. Vestiging op Kei met verplaatsing gedurende den tijd van paarlduiken naar Dobo of Mariri. Uitvoer: paarlen en paarlemoer, vogelnestjes, schildpad, tripang, paradijsvogels, ijzer- en lingoahout (balken en planken), klapperolie.

De in de twee voorgaande kringen gewilde invoerartikelen zijn: lilla's, bewerkte olifantstanden, lijnwaden waaronder sitzen sarongs, hoofddoeken, roodgaren, arak en anijs, sago, koffie, thee, suiker, tabak, gambier, ijzer en ijzerwerk, pannen of kwalies, messen, parangs, klewangs, bijlen, staal, koperwerk en koperdraad, blikwerk, glas en glaswerk, waaronder groote en kleine karaffen, koralen, verwerkt goud en zilver, meer bijzonder arm- en voetbanden, oorknoppen en ringen, geweeren, buskruid, lood, hagel, petroleum, lampen, stolpen en lantaarns, chinine, gemunt goud, sovereigns, stroozakken.

IV. Het rijk Kowai op de kust van Nieuw-Guinea. Vestiging te Oeta of te Namatotte. Uitvoer: massooi.

V. De golf van Mac Cluer (Nieuw Guinea), waar reeds twee vestigingen zijn opgericht, een aan de kust van Kapauer, een

ander op de kust van Sekar (Betemboera). Uitvoer: notenmuskaat, foelie, massooi, koeliet lawan, paarlen en paarlemoer, ebben- en ijzerhout, paradijsvogels, kroonduiven, tripang, schildpad, dammer en sago, waarschijnlijk ook gom-elastiek.

VI. Ceram Laut- en de Papoea-eilanden in verband met Banda en Amboina. Vestiging op het eilandje Gisser, de inkoopplaats der handelaren van Ceram, Goram en de Papoea-eilanden. Uitvoer: agar-agar, benkoedoe-bast, tripang, karet, meel en sagobroodjes, paradijsvogels, nooten en foelie.

De in te voeren artikelen in de drie voorgaande handelskringen zijn ivoor, ruw en verwerkt tot oorknoppen, lilla's, gongs, borden en schotels (blauw, wit en rood gebloemd), rijst, sago, koffie, suiker en tabak, arak, glas en glaswerk, spiegeltjes, lantaarns, stolpen, petroleumlampen, buskruid, vuursteengeweeren, lood en hagel, ijzer en ijzerwerk, meer bepaald tafel- en boschlemmermessen, parangs, klewangs, ijzeren pannen en ketels, spelden, naalden, garen, koperwerk en koperdraad, pannen, pajongs, bultzakken en hoofdkussens, goeniezakken, lijnwaden, ongebleekt katoen, madapollams, blauw katoen, sitzen, adrianopelkatoen, slendangs, buikgordels, hoofddoeken, Makassaarsche en Boegische baadjes, sarongs, garens en ongesponnen katoen, gingangs, zijden stoffen, gemaakte kleederen als Arabische vesten, Makassaarsche en Boegische broeken, gemunt goud en tot versierselen verwerkte voorwerpen, waaronder de bekende lorralorra's of oorknoppen, zilver vergulde ketenen, voet- en armbanden.

VII. De kleine Soenda-eilanden (Bali, Lombok, Soembawa, Soemba, Flores-Savoe, Rotti) met Timor, waar overal gelegenheid tot vestiging is. Uitvoer: Rijst, paarden, runderen, koehuiden, vogelnestjes, sandelhout, koffie, was, kaneel, klappers en klapperolie. Invoer, meer bepaald op Flores, Sumbawa en Soemba: lijnwaden als sitzen, ongebleekt katoen, rood garen, buskruid en vuurwapenen, lood, staal en staafijzer, ijzerwerk als pannen, ketels, messen, parangs, klewangs enz., koperwerk en koperdraad, rijst, bruine suiker, arak, anijs en brandewijn, gambier, opium, koralen, goeniezakken, zilver geld, bepaald rijksdaalders.

Niet onbelangrijk is het hierbij aan de bevolkingscijfers van deze verschillende handelskringen te herinneren. Deze zijn, volgens de officieele opgaven:

Bali . . .	700,000 zielen	Loeang	3,600 zielen.
Lombok . . .	405,000 „	Babber	6,050 „
Soembawa .	74,500 „	Dammer	3,800 „
Soemba . .	1,000,000 „	Nila	2,400 „
Flores . .	250,000 „	Timor Laut . .	22,000 „
Rotti . . .	75,000 „	Larat	2,500 „
Timor . .	1,100,000 „	Kei	21,000 „
Wetter . .	5,000 „	Aroe	14,000 „
Kisser . . .	5,300 „	Nieuw Guinea .	—
Roma . . .	1,660 „	Papoea-eilanden .	125,000 „
Letti	11,380 „	Ceram Laut . .	3,000 „
Moa	7,300 „	Banda	8,238 „
Leikor . . .	2.000 „	Amboina . . .	24,977 „
Sermata . . .	7,600 „		

Het geldt hier eene bevolking even groot in getalsterkte als die van geheel Nederland. 't Is waar, zij verkeert ten deele nog in zeer primitieve toestanden; doch de zucht tot ruilen is overal opgewekt en hoe meer haar de gelegenheid wordt aangeboden om de door haar begeerde voorwerpen te verkrijgen, hoe meer zij zal leeren zich in te spannen om de daarvoor vereischte retourartikelen ter markt te brengen. De heer Hartog kon getuigen zelfs van de inboorlingen van Nieuw Guinea dat zij zeer vredelievend gezind zijn en dat vestigingen in hun midden volstrekt geen gevaar hebben te duchten. Van de eilanders in het oostelijk gedeelte van den Oosterschen Archipel is dit in nog hooger mate het geval. Alleen leven zij nog te veel geïsoleerd van den handelstroom, die in het meer westelijk deel is waar te nemen en dat isolement kan alleen door een geregelden stoomvaartdienst verbroken worden.

Volgens zeer nauwkeurige berekeningen, zijn de afstanden voor een reis van Soerabaja door het hierboven vermelde handelsgebied en terug tot Makassar, als volgt:

				Zee-mijlen.	Geogr. mijlen.	Etmalen en uren.
Van	Soerabaja	naar	Koepang	720	180	4.—
„	Koepang	„	Dilly	172	43	0.23
„	Dilly	„	Wetter	47	11 3/4	0.6
„	Wetter	„	Roma	70	17 1/2	0.9
„	Roma	„	Letti	35	8 3/4	0.4
„	Letti	„	Serra	205	51 1/4	1.3

				Zee-mijlen.	Geogr. mijlen.	Etmalen en uren.
Van	Serra	naar	Larat	180	45	1.—
„	Larat	„	Kei	120	30	0.16
„	Kei	„	Dobo	110	27½	0.14
„	Dobo	„	Mariri	85	21¼	0.11
„	Mariri	„	Namatotte	120	30	0.16
„	Namatotte	„	Kapauer	150	37½	0.20
„	Kapauer	„	Sekar	80	20	0.10
„	Sekar	„	Gisser	135	33¾	0.18
„	Gisser	„	Banda	70	17½	0.9
„	Banda	„	Amboina	130	32½	0.17
„	Amboina	„	Dilly	360	90	2.—
„	Dilly	„	Koepang	172	43	0.23
„	Koepang	„	Bima	337	84¼	1.21
„	Bima	„	Soerabaja	387	96¾	2.6
„	Soerabaja	„	Makassar	420	105	2.8

Stoomdagen 22.18 uren: gemiddeld 30 uren op elke plaats, is te samen 148 dagen. Men mag het er voor houden dat een stoomschip als de Egeron ruimschoots in staat is minstens zes dezer reizen in het jaar te volbrengen en nog gelegenheid te over heeft om avarijen en defecten te kunnen herstellen. Een tweemaandelijksch bezoek aan de plaatsen welke in het reisplan opgenomen zijn is waarlijk niet te ruim om de ingezetenen aldaar te herinneren dat zij behooren tot het machtige rijk der Companie, en dat deze overal hare onderdanen weet te onderscheiden en te beschermen. Natuurlijk, is zulk een geregelden tweemaandelijkschen dienst niet te vergen van particulieren noch van handelsvereenigingen. Aanvankelijk zou zeer zeker daarop verloren worden. Trouwens, de regeering heeft zich, niet lang geleden, volkomen overtuigd dat zelfs de groote diensten der Stoomvaartmaatschappij zonder altijd nog aanzienlijke subsidien, onbestaanbaar zijn. Inschrijvingen van verschillende zijden hebben plaats gehad, met het gevolg dat het subsidie voor alle diensten in het jaar met *f* 100,000 is verminderd; doch niemand heeft aangeboden om zonder subsidie al de verplichtingen op zich te nemen, welke het gouvernement in het belang van het land en van het algemeen aan de pakketvaart moet stellen.

Voor de secundaire geregelde stoomvaart in het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel zou dus mede een subsidie

van gouvernementswege allezins gerechtvaardigd wezen en nu reeds eene vereeniging een stoomboot in de vaart heeft gebracht, die voor dat gedeelte de vereischte ondervinding heeft opgedaan, zou de regeering wel doen met haar onderhandelingen te openen om tot het gewenschte doel, dat is een tweemaandelijksche vaart op de opgegeven plaatsen, te geraken.

Regeering en vertegenwoordiging in Nederland zijn overeengekomen om het krediet voor de pakketvaart in den Archipel niet te verminderen met de bij de jongste uitbesteding uitgewonnen *f* 100,000; maar om die som voor uitbreiding te bestemmen. Uitbreiding van groote lijnen is moeielijk van de stoomvaartmaatschappij te verkrijgen en, van haar standpunt, heeft zij volkomen gelijk om niet lichtvaardig van een door ervaring proefhoudend bevonden vaarplan af te wijken. Dat men dus het beschikbaar krediet bestede tot ondersteuning van een tot volle rijpheid gekomen secundairen dienst in het oostelijk gedeelte van den Archipel, waardoor de handelsbeweging van de groote Indische zeeplaatsen zich daarheen zal uitbreiden en in thans bijna verlaten oorden, leven, vertier, bedrijvigheid, beschaving zich zullen ontwikkelen.

Waar de ondernemingsgeest van particulieren zich zoo gunstig vertoont, getuigt het van een verstandig beleid der regeering, wanneer zij ter rechter tijd op oordeelkundige wijze dien weet dienstbaar te maken aan het algemeen belang en zelden zal zij gelegenheid hebben om het subsidiestelsel zoo juist toe te passen als bij het subsidiëeren van een stoombootdienst, als die, waarvan wij hier getracht hebben de wenschelijkheid in het licht te stellen.

De Indische begrooting voor 1877.

De eerste vraag, die bij het onderzoek der Indische begrooting in de afdeelingen der Tweede Kamer zich voordeed, betrof de richting, welke de Minister ten aanzien van het beheer der koloniën dacht te volgen. Hoezeer men ook algemeen dezen Minister met ingenomenheid begroette, verlangde men toch een meer bepaald antwoord op deze vraag dan in de memorie van beantwoording gegeven werd. „De richting van den Minister" — zoo heette het daar — „zal zijn die van gematigden vooruitgang." Welke groote mate van elasticiteit deze uitdrukking eigen is, heeft de heer van der Hoeven bij de beraadslaging in het volle licht gesteld en wanneer wij de bedoelingen des Ministers nauwkeuriger willen leeren kennen, hebben wij in de gevoerde discussie de toelichting te zoeken, die in de gedrukte stukken slechts onvolledig is verstrekt.

Waar de discussie ons in den steek moge laten zij werpt het volste licht op het punt, waar het verschil van meening over koloniaal regeeringsbeleid zich gedurig openbaarde. „Stoken in Nederland, remmen in Indie" was het woord van den minister van binnenlandsche zaken, waarmede hij de taak wilde karakteriseeren, die de regeering op zich genomen had, doch waarmede hij tevens aanduidde, dat de conservatieve partij, zoo zij nog niet alle beteekenis had verloren, alleen op koloniaal gebied een werkkring meende te vinden. Het bestuur van den minister van Goltstein toonde metterdaad, dat de conservatieve beginselen ook in Indie een zeer beperkt veld vonden om te

worden toegepast. Op twee punten slechts: de afschaffing en herziening der pantjens- en heerendiensten en de conversie van communaal en individueel erfelijk bezit, alleen ten aanzien van deze twee onderwerpen handelde deze Minister overeenkomstig het verlangen der conservatieve partij. Bij het beoordeelen van de richting, waarin zijn opvolger zich zou bewegen, kwamen deze onderwerpen dus ook het eerst in aanmerking.

Omtrent het agrarisch stelsel of het grondbezit op Java stonden de conservatieven voortdurend de leer voor van Baud, die aan den heer Duymaer van Twist, toen deze als Gouverneur-Generaal naar Indie vertrok, den raad medegaf: „Wat gij ook doet, raak aan dat heiligdom niet." Bij iedere afwijking van het agrarisch stelsel, zooals dit zich onder den invloed der gouvernementskultures had ontwikkeld, voorspelden zij de grootste onheilen voor moederland en koloniën, gelijk thans nog door den heer Wintgens is gedaan. Het is voorwaar geen aanlokkelijk tafereel door dezen afgevaardigde van den toestand onzer koloniën opgehangen. „Men bespeurt allerwege teekenen van verval, van teruggang: hier zien wij gemis aan zedelijk gevoel, dat een gouvernement moet staande houden, onder de bevolkingen, over welke het gesteld is. Er zijn teekenen van decompositie. Wij zien maar al te zeer in onze koloniën ontbinding in alle richtingen. Daarom kan niet met genoeg kracht opgekomen worden tegen dergelijk verderf in de regeering, al is het ook te vergeefs." Aanlokkelijk is deze schilderij niet; niet zoozeer om de ijselijkheden die zij heet voor te stellen, als wel om het totale gemis aan teekening, zoodat zij den onbevangen aanschouwer den indruk geeft van kleuren door elkander en ordeloos op een paneel gesmakt.

Maar de wijze, waarop de conservatieven hun schrikbeelden aanschouwelijk voorstellen, ligt hier buiten onze beschouwing: het feit alleen, dat iedere afwijking van het agrarisch stelsel hun toeschijnt een bron van rampen te zijn, is voldoende om de werking te verklaren door de woorden des Ministers op hen uitgeoefend.

De heeren Oldenhuis Gratama en Mackay brachten bij de behandeling van Hoofdstuk II Afdeeling IV de conversie ter sprake van het communaal in erfelijk individueel bezit. De eerste waarschuwde tegen pressie ten gunste van het communaal bezit, de tweede tegen het opgeven van het beginsel, dat heerediensten

rusten op den grond. De Minister stelde onmiddellijk beide afgevaardigden gerust door te verklaren, dat de regeering zich in geenen deele verzet tegen het individueel bezit, dat zij volkomen overtuigd is, dat het individueel bezit den inlander op een beteren voet zal brengen en dat dus het individueel landbezit ook op Java wenschelijk is. Wat de opmerkingen van den heer Mackay betreft, de vragen, of landbezit en heerediensten van elkander kunnen worden losgemaakt, of heerediensten moeten losgemaakt worden van den grond of de landrente moet zijn een reëel statuut, deze vragen zijn in Indie in behandeling. Maar zij gaven den Minister aanleiding om eenige woorden in 't midden te brengen over het verband, dat tusschen het landbezit en de heere- en kultuurdiensten bestaat. Deze diensten verbonden aan den grond deden bij de bevolking den wensch oprijzen om door het communaal bezit het aantal grondbezitters en dus dienstplichtigen zooveel mogelijk te vermeerderen. Wanneer slechts de belemmeringen, die het individueel bezit tegenhouden, worden weggeruimd, is tusschenkomst van de regeering overbodig en zal Java uit den abnormalen toestand, waarin het door het communaal bezit verkeert, teruggebracht worden tot den oorspronkelijken toestand, dien van individueel bezit.

Deze verklaringen, afgelegd door een Minister, die voor korten tijd gerepatrieerd, een lange loopbaan in Indie achter zich had, die in het denkbeeld verkeerde, dat koloniale vraagstukken niet aan de orde waren en dat tusschen de verschillende partijen omtrent het inwendig beheer onzer Indische bezittingen vrij wel overeenstemming bestond — deze verklaringen brachten de conservatieve partij geheel en al in verwarring. Nog onder den eersten indruk stond de heer van Nispen op om te betoogen, dat de Minister eenvoudig onthouding had toegezegd, waarop van de rechterzijde der kamer altijd was aangedrongen. De vreugde aan de overzijde was dus zijns inziens op dit punt niet zoo bijzonder gemotiveerd. Misschien was het — met bescheidenheid gaf de spreker hier een kleinen wenk — van 's Ministers zijde minder voorzichtig zich zoo pertinent te verklaren zelfs onder de bijvoeging, dat de regeering zich zal onthouden. Maar zulk een verklaring erlangde eerst beteekenis, wanneer zij gemotiveerd was, en de heer van Nispen moest betuigen, dat hij nog altijd te vergeefs naar de redenen zoekt, waarom individueel bezit zooveel beter is dan communaal.

Alleen de heer van Wassenaer stond nog dienzelfden dag op om den Minister te waarschuwen. Als de verdeeling der gronden heeft plaats gehad zal de Javaan door praalzucht zich laten verleiden om zijn grond te verkoopen en teruggevoerd worden naar het proletariaat. Dit thema werd den volgenden dag door den heer Wintgens nader uitgewerkt. Op raadselachtige wijze bracht deze afgevaardigde, die beweert voldoende voorstudie te hebben gemaakt om het a. b. c. van koloniale politiek te verstaan, de conversie in verband met de opiumpacht. Het betoog van den heer Wintgens klonk ons wonderlijk in de ooren. „De sociale revolutie zit thans ten troon en legt het er op toe om van hooger hand de grondslagen van den eigendom te veranderen." Inderdaad, iets gruwzaams. Maar de vraag zij ons geoorloofd, wat de heer Wintgens kan bedoelen met verandering der grondslagen van den eigendom? De grondslag van den eigendom ligt in 's menschen heerschappij over de zaak; verandert men dien grondslag dan heft men den eigendom op. En wij tarten den heer Wintgens om te bewijzen, dat de liberale koloniale politiek gericht is op vernietiging van den eigendom. De woorden van den Minister kan de heer Wintgens onmogelijk op het oog hebben gehad, want de Minister had slechts gesproken van bezit. Ook de hypothese, waarmede de afgevaardigde uit de residentie zijn rede besloot, miste te zeer eenig steunpunt dan dat zij op ons eenigen indruk maakte. „Als gij den Inlander grondeigenaar maakt dan kan hij zijn pand op een kaart of dobbelsteen wagen en verliezen." Is dit ernst of kortswijl?

Mag men aannemen, dat de argumenten van den heer Wintgens aan de conservatieve leden der kamer afdoende schenen te zijn? Geen ander lid althans trad op om de woorden des Ministers te bestrijden. Alleen de stemming wees aan, dat de meeste leden der rechterzijde in hun vertrouwen op den Minister van kolonien waren geschokt.

In de Eerste Kamer daarentegen verkreeg de Indische begrooting aller goedkeuring. Doch hier had de heer Hartsen den Minister de gelegenheid gegeven om zich nader te verklaren.

De uitdrukkingen des Ministers schenen den heer Hartsen voor opheldering vatbaar. Zij zouden waarschijnlijk anders geweest zijn, „indien bij den Minister bij zijn jarenlange ondervinding van de maatschappij op Batavia zich had gevoegd er-

varing van de Nederlandsche toestanden en van de eischen der Staten-Generaal." De Minister heeft verklaard geen pressie te willen uitoefenen, maar is van een verklaring, als hij 27 october heeft afgelegd, niet het effect te verwachten van een peremptoire energieke pressie?

Het was bijna een uitnoodiging aan den Minister om de bepaalde bewoordingen, waarvan hij zich had bediend, voor onbestemde te verwisselen, om zijn verklaring zoo te modificeeren, dat zij afgelegd door een lid van een conservatief kabinet geen vermoeden van heterogeniteit wettigen kon. De heer Hartsen wilde niet den Minister van kolonien dwingen zijn verklaring van 27 october terug te nemen, maar hij verlangde, dat het den vrienden van het ministerie mogelijk werd gemaakt aan de regeering hun steun te verleenen. Die mogelijkheid zou aanwezig zijn, „wanneer men vertrouwen kon, dat de richting zal zijn 1° krachtige handhaving van het gezag, ook tegen een element, dat zich van lieverlede grooter en veeleischend voordoet, 2° behoud van het finantieel evenwicht, des noods met verzet tegen de eischen, die uit Nederlandsch Indie kunnen worden gedaan, en eindelijk 3° onthouding van elke inmenging in de Inlandsche huishouding en handhaving van het standpunt, dat door den minister van Goltstein werd aangenomen bij zijn telegram van 4 november en sedert is gehandhaafd."

Dit nieuwe programma werd onmiddellijk door de regeering bij monde van den Minister van koloniën zoowel als van den minister Heemskerk aanvaard. De woorden van den heer Hartsen gaven den laatste een ruime gelegenheid om zijn geoefendheid in de parlementaire schermzaal ten toon te spreiden. Behendig schoof hij de quaestie van het individueel bezit naar den achtergrond om alle lichtstralen te concentreeren op de punten door den heer Hartsen aangewezen. Hoe kon hier twijfel oprijzen omtrent de homogeniteit van het ministerie, waar het slechts gold een uiting van meeningen omtrent vroeger genomen maatregelen, uiting van afgetrokken beginselen van algemeene denkbeelden over de werking van bestaande wetten en verordeningen? De uitvoering van de wet, het streven der regeering, daarover mag geen verschil bestaan. Het huldigen van conservatieve beginselen sluit in geenen deele diep ingrijpende maatregelen uit: integendeel de geschiedenis van Engeland leert, dat conservatieve regeeringen soms hervormingen tot stand brach-

ten, waar een liberaal bewind voor was terug gedeinsd. Hoe kan men dan zoo ontroerd zijn door de verklaring van den Minister van koloniën, te meer, daar het antwoord op de vragen van den heer Hartsen hem ten volle moest bevredigen?

De rede van den heer Heemskerk maakte een vreemden indruk. De drie punten, die de Minister zoo uitdrukkelijk het kenmerk noemde der conservatieve richting op koloniaal gebied, verdienen zij inderdaad deze qualificatie? Is het niet evenzeer het streven der liberale richting het gezag te handhaven, het finantieel evenwicht te bezwaren en zich van inmenging in de Indische huishouding te onthouden opdat deze uit zich zelf de middelen put tot ontwikkeling? Zoolang het ministerie hier de kenmerken vindt van de conservatieve politiek — verklaarde aanstonds de heer Pincoffs — kan het rekenen op mijn steun. Want het is onverschillig, of gij u conservatief noemt, wanneer gij liberale maatregelen neemt, le nom n'y fait rien.

Maar dezelfde afgevaardigde maakte de juiste opmerking, dat de Minister onzekerheid had laten bestaan ten opzichte van het punt, dat van het meeste belang was. Al behandelde de Minister de quaestie van het individueel bezit als bijzaak, de conservatieve partij zag hierin een levensbeginsel gemoeid. Zonder nu te verklaren, dat de regeering met den Minister van koloniën op dit punt niet homogeen is, heeft de Minister toch niet allen twijfel weggenomen, of hier tusschen de regeering al dan niet overleg had plaats gehad.

Aan de uitnoodiging evenwel om dezen twijfel op te heffen door de verklaring dat de woorden van den Minister van koloniën, in de Tweede Kamer gesproken, het gevoelen der regeering uitdrukken, gaf de heer Heemskerk geen gehoor.

De twijfel verdwijnt evenmin, als men de rede van den heer Alting Mees naleest. Deze Minister protesteerde tegen de gevolgtrekkingen uit zijne woorden afgeleid: zijn verklaring wilde hij als geheel op zich zelf staande hebben beschouwd en geenszins samenhangende met zijn regeeringsbeleid; zij was slechts het eenvoudige antwoord op de vraag, of er pressie tegen de conversie werd uitgeoefend, een antwoord, dat buiten alle politiek omging. Met te meer recht kon de Minister dit zeggen, „omdat hij tijdens zijn optreden in de meening verkeerde, dat tusschen de verschillende partijen omtrent het inwendig beheer onzer In-

dische bezittingen vrij wel overeenstemming bestond. Daarom meende hij zich te kunnen aansluiten aan het regeeringsbeleid van zijn voorganger, die met vaste hand het beheer had gevoerd en zich voorstelde om zonder stil te staan, maar met eerbiediging van principieele wetten en verordeningen en zonder daarop te reageeren, met behoedzaamheid en voorzichtigheid ter bevordering der ontwikkeling van land en volk werkzaam te zijn."

Maar ook thans nog, nu de politieke beteekenis van het onderwerp, dat hij den 27 october had besproken, hem gebleken was, moest hij verklaren, dat zijne woorden volkomen waren misverstaan. Baud zoowel als Rochussen had wel eens liberale stellingen uitgesproken, mocht men daarom deze beide staatslieden onder de liberalen rekenen? „Wanneer men slechts onderscheid wil maken tusschen beschouwingen en handelingen, dan zal het wanbegrip in de zitting der Tweede Kamer van 27 october ontstaan verdwijnen."

Bovendien de ondervinding leert niet, dat de Javaan door het erfelijk individueel bezit tot het proletariaat wordt gebracht.

De Minister van binnenlandsche zaken sloot zich zonder eenige aarzeling aan bij de rede van zijn ambtgenoot voor koloniën.

Al is nu de twijfel niet weggenomen, of de laatste den 27sten october sprak na overleg tusschen de regeering, de beide redevoeringen van 14 november geven een, naar ons toeschijnt, merkwaardig resultaat. De Minister van koloniën betoogt, dat de vraag waarbij het verschil tusschen de liberale en de conservatieve richting het meest uitkwam, niet van genoegzaam belang is om een politiek geschilpunt te zijn, dat de conservatieven ten onrechte daarin hun hoofdbeginsel betrokken zien, en de Minister van binnenlandsche zaken geeft op drie kenmerken van de conservatieve partij, die evenzeer de liberalen onderscheiden.

Maar niet alleen aan de quaestie van het individueel bezit ontleende de beraadslaging in de Eerste Kamer over de Indische begrooting hare belangrijkheid. Nevens dit onderwerp kwam de finantieele verhouding tusschen het moederland en Ned. Indie ter sprake. „Ook voor Indië nadert het tijdstip, waarop de buitengewone middelen, waarmede men thans de Nederlandsche en Indische diensten nog sluit, zullen zijn verbruikt, en men tot andere buitengewone middelen, dat wil zeggen tot geldleeningen zoowel voor Nederland als voor Nederlandsch Indie de toevlucht zal moeten nemen."

De heer Duymaer van Twist, die hierop de aandacht vestigde, liet op deze woorden aanstonds volgen een uiteenzetting van zijn stelsel. „De inkomsten van Nederlands bezittingen in den Archipel zijn staatsinkomsten evenzeer als de inkomsten van Nederland zelf: de uitgaven voor beide zijn staatsuitgaven: alleen de wetgevende macht in Nederland en niemand anders heeft over die inkomsten en uitgaven te beschikken en te beslissen. Maar met dit stelsel houdt verband de meening, dat de wetgevende macht in Nederland, wanneer het niet anders kan, ook door geldleeningen zal moeten voorzien in de erkende Indische behoeften, evenzeer als in erkende Nederlandsche behoeften."

De heer Hartsen stelde zijn stelsel hier tegenover. Waken voor het finantieel evenwicht, voorkomen bij krachtige handhaving van het gezag, dat Indie wordt een colossus, die administratief en finantieel Nederland zou verpletten of althans ons finantieel boven het hoofd groeien.

Hier gaan wij niet over tot een kritische beschouwing dezer beide stelsels. Over het stelsel van den heer Hartsen slechts een paar woorden. Dit au fond niets anders dan een tegengaan van de ontwikkeling van Indie behoeft in ons oog geen weerlegging. In de Eerste Kamer stond ook niemand op om hem te steunen; zelfs de Minister van binnenlandsche zaken, die zich conservatief verklaarde, omdat hij het finantieel evenwicht wenscht te behouden, schaarde zich evenmin als de heer Alting Mees aan de zijde van den afgevaardigde uit Noord-Holland.

Ten aanzien van de herziening der heerediensten en de afschaffing der pandjens gaf de Minister van koloniën den heer Lenting een zeer gereserveerd antwoord. Het punt, waarop de heer Lenting het meest had aangedrongen, afzonderlijke regeling der diensten ten behoeve der hoofden en ten behoeve van het gouvernement, dit punt werd door den Minister met stilzwijgen bejegend. Hij verried veeleer eenige neiging om de samenkoppeling der beide soorten van persoonlijke diensten in stand te houden. Met voorbijgaan van het feit, dat de pandjens diensten door Daendels aan de bevolking zijn opgelegd om den lande hooge tractementen te besparen, beschouwde de Minister ze eenvoudig als een belasting die zonder aequivalent niet kan worden afgeschaft. Hij achtte het impolitiek de schadeloosstelling, die bij eventueele afschaffing den hoofden zou toekomen, ten laste te brengen van den staat. In de Eerste Kamer verklaarde de Minister zich veel duidelijker.

Hij deelde daar mede dat omtrent de afschaffing van sommige heerediensten overleggingen plaats hebben. Ook hier vertoont de Minister eenige neiging tot liberale maatregelen.

De overige punten, die bij de beraadslaging over de Indische begrooting werden gereleveerd, worden allen overschaduwd door de quaestie van het grondbezit. Zelfs de welsprekende redevoering den 26sten october door den heer van der Hoeven gehouden geraakte door deze quaestie min of meer op den achtergrond. Alleen de opium quaestie gaf tot eenigszins uitvoeriger beschouwingen aanleiding. De heer Wintgens leverde evenals vroeger luidklinkende declamatiën tegen het misbruik van opium, maar ook hij vermocht zich niet te onttrekken aan den invloed, die van de bezitquaestie uitging. Wat de heer van Wassenaer te berde bracht om een verbod tegen opium gebruik aan te prijzen is in de Eerste Kamer door den heer Duymaer van Twist op afdoende wijze wederlegd.

De verbeteringen in het dessabestuur, waarvan de heer Lenting gewaagde, de koloniale raad door de heer van den Berch van Heemstede aanbevolen en de klachten van den heer Wintgens over de comptabiliteitswet, de beschouwingen over de geldverlegenheid, waarin het Indisch gouvernement verkeerd heeft, de aanleg van spoorwegen, geen dezer onderwerpen liet bij zijn behandeling nieuwe lichtstralen vallen op het debat. Bij de beraadslaging over de afdeeling onderwijs alleen vatte de heer Moens het gezegde van den heer van der Hoeven ter loops op, dat de godsdienst het hoofdelement uitmaakte bij het Inlandsch onderwijs, maar een debat als verleden jaar over dit onderwerp gevoerd werd, bleef achterwege.

Het hoofdmoment bij de beraadslaging lag in de verklaring des Ministers omtrent het grondbezit. Hoe men haar ook moge beschouwen, het zal wel niet als een gewaagde stelling worden aangemerkt, dat de Minister een doorslaand bewijs heeft geleverd van zijn gezindheid om den weg van zijn voorganger te vervolgen en om niet terug te keeren tot de oude conservatieve beginselen. Trouwens, wanneer men bespeurt dat de laatste voorstanders van die beginselen de gewichtige wijzigingen, welke de feitelijke toestanden in Indie hebben ondergaan, hardnekkig blijven loochenen, oor noch oog hebben voor de nieuwe behoeften, welke iederen dag in de Indische maatschappij evenals in elke ordelievende samenleving te voorschijn treden en zich slechts

bepalen tot het krampachtig vasthouden aan ijdele en afgezaagde machtspreuken, dan, waarlijk, behoeft de Minister van kolonien van eenig kabinet, tot welke politieke richting het moge behooren, geen diep staatkundig inzicht, slechts een gewoon gezond oordeel te bezitten, om zich van de oude conservatieve beginselen los te maken en voor zijn regeeringsbeleid andere wegwijzers te zoeken dan zij, die toonen dat zij reeds lang niet meer weten hoe Indie bestuurd wordt, nog minder hoe het bestuurd moet worden.

X.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.